

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Bindbetegnelse | Volume Statement:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Efterretninger angaaende Byen Ribe.

Saml. 1-7

Ribe, 1831-48

1-11 i 2 bd.

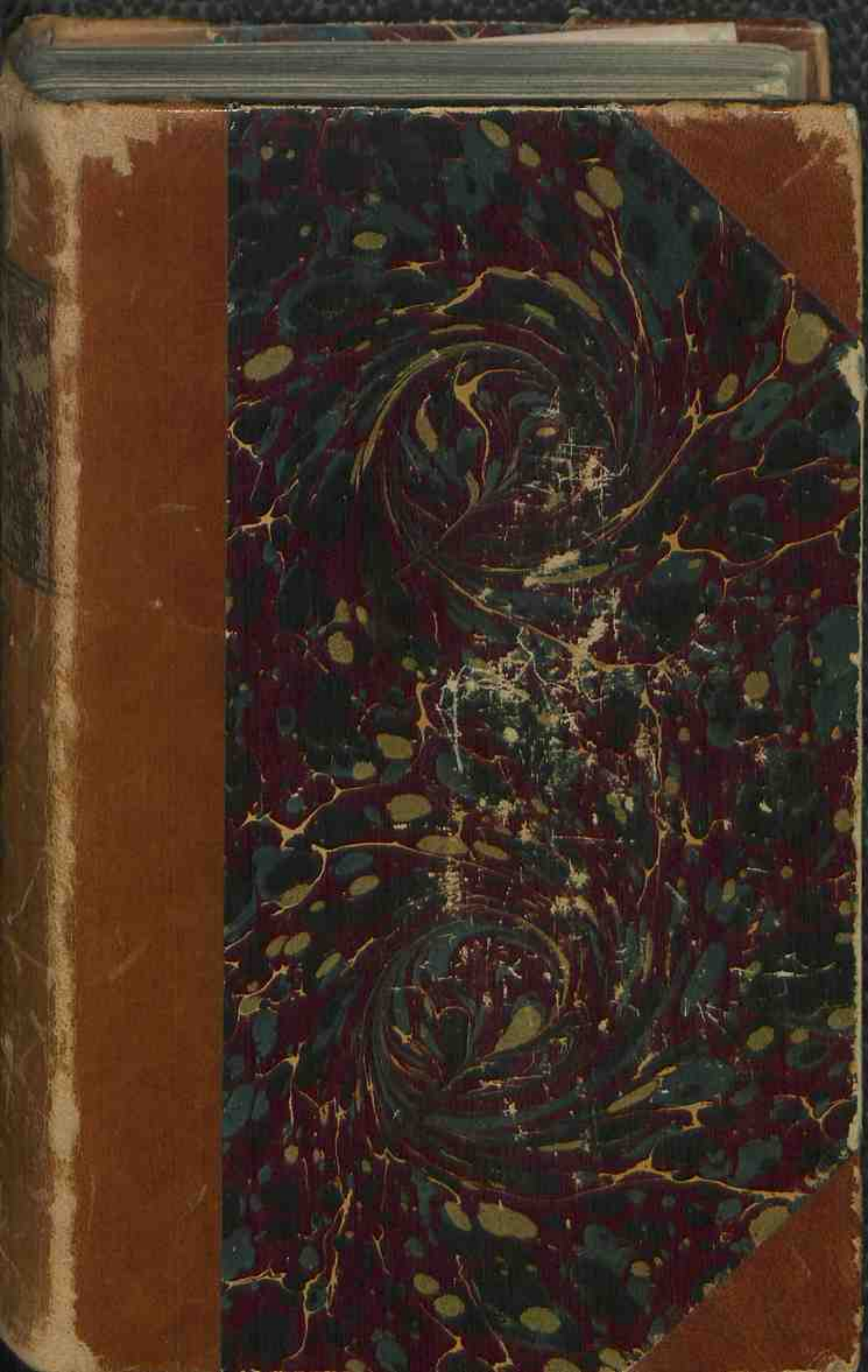
DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

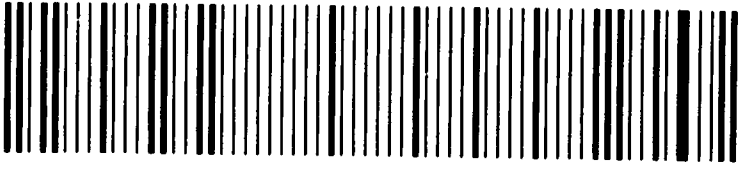
The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

33,-382-8°

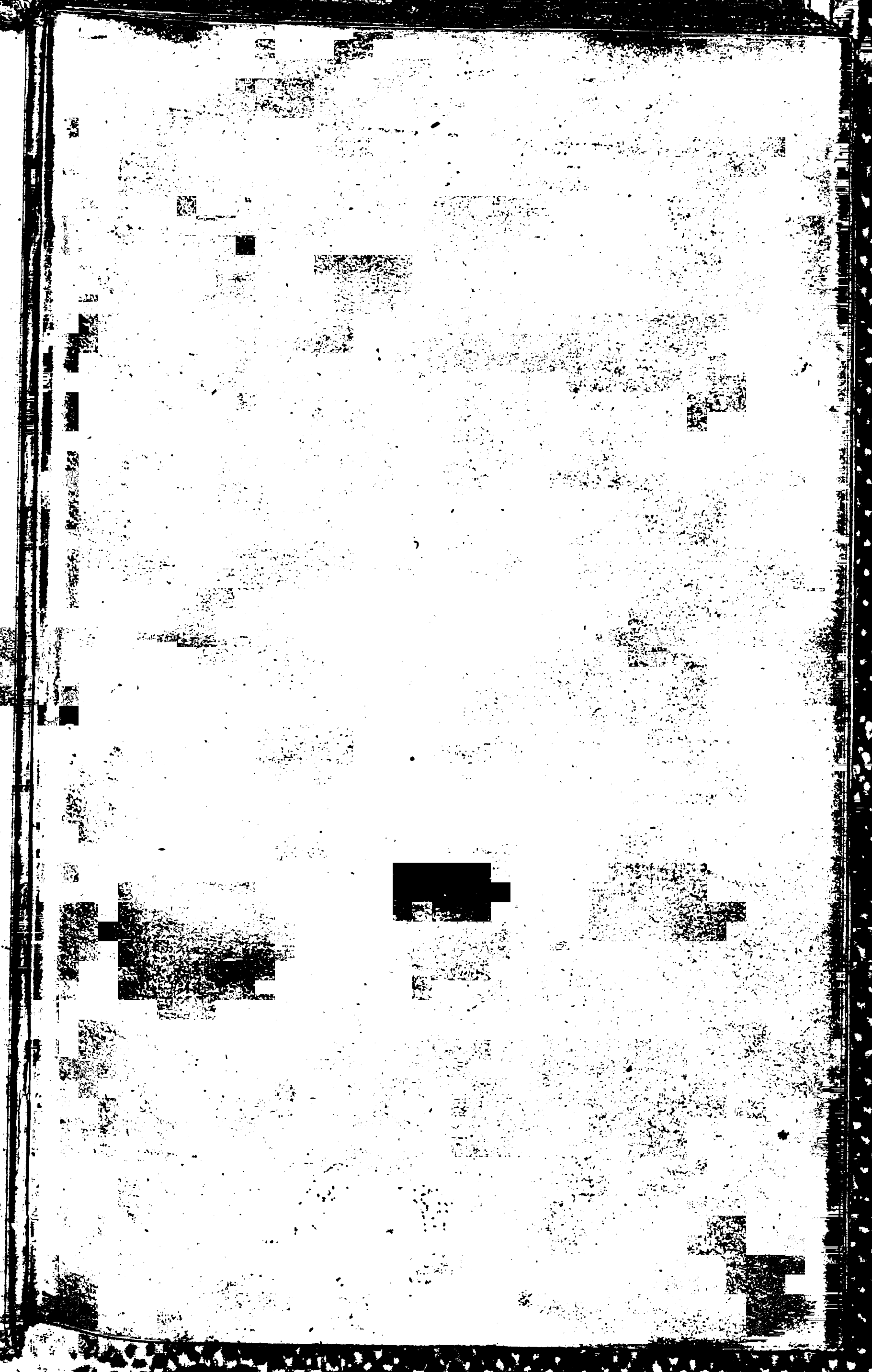
DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 33 8°

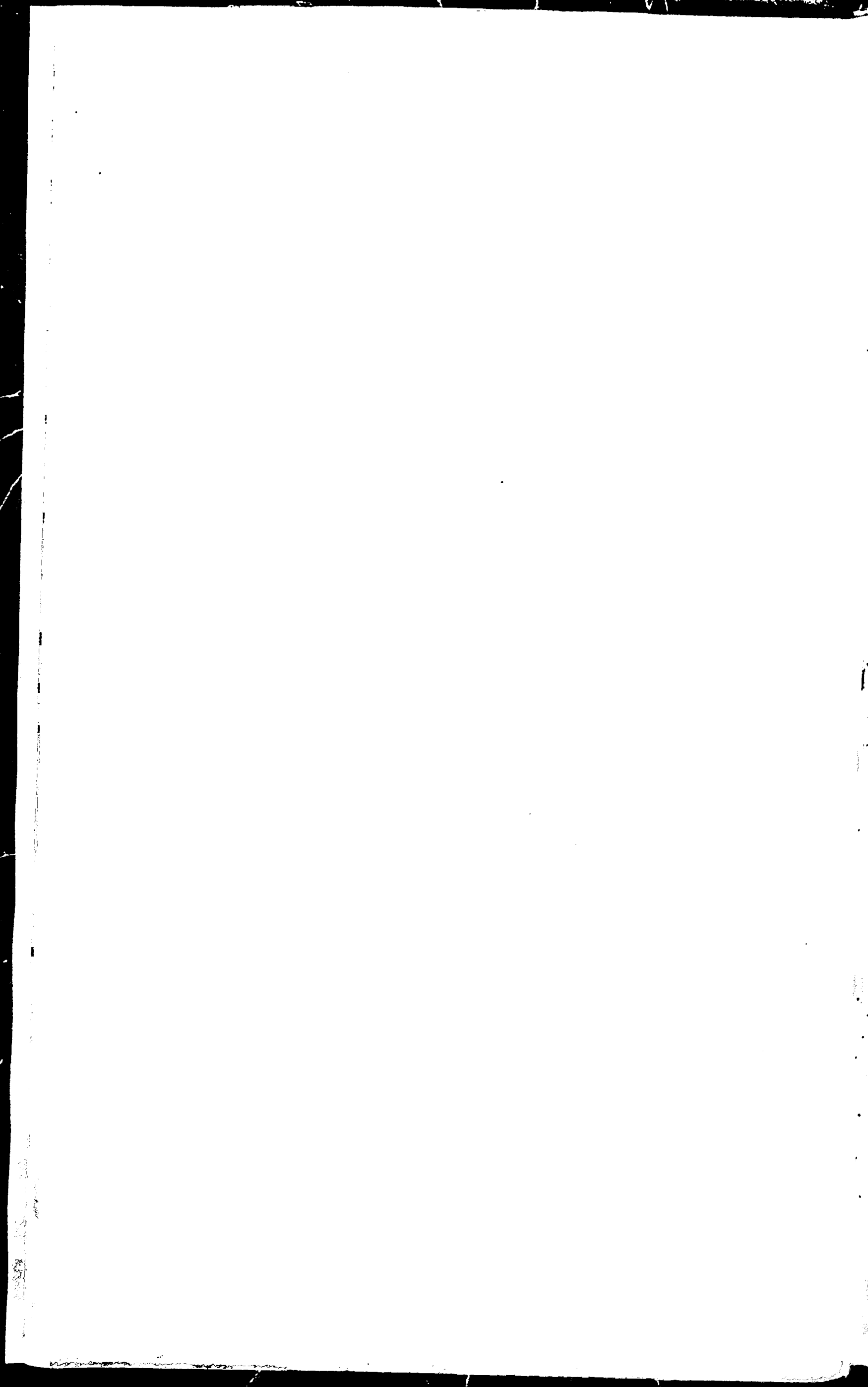

1 1 33 0 8 04801 9

+REX

Efterretninger

angaaende

B y e n R i b e,

udgivne

som Indbydelseſkrift til den offentlige
Examen i Ribe Cathedralſkole
1831.

Førſte Samling

af

N. T. Hansſen
Adjunct.

R i b e.

Trykt hos N. S. H y p h o f f.

LIBRARIUM

SECTIO

DE REBUS

LIBRARIUM

IN BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Dimittenderne fra Ribe Skole for 1831.

1. Christen Karstensen, en Søn af Gaardeier Karsten Davidsen i Kjær paa Den Als.
2. Hans Christian Gundorph, en Søn af den i Aaret 1821 afdøde Sognepræst Gundorph til Olby, Asp og Founing i Ribe Stift.
3. Christian Frederik Hempel, en Søn af den i Aaret 1814 afdøde Forpagter Hempel paa Sonnerupgaard ved Nøeskilde.
4. Knud Peter Knudsen, en Søn af den i Aaret 1828 afdøde Kjøbmand Knudsen i Reikavig paa Island.
5. Hact Kampmann, en Søn af den i Aaret 1828 afdøde Proprietair Kampmann paa Sneumgaard i Ribe Stift.
6. Hans Gundorph Raae, en Søn af den i Aaret 1830 afdøde Sognepræst Raae til Lintrup og Hjerting i Ribe Stift.
7. Caspar Christopher Müller, en Søn af Sognepræsten Müller i Gram.

Ordenen, hvori de dimitteres, beroer paa den forestaaende Examens Udfald.

Examen begynder den 10de September og holdes i følgende Orden:

Røverdagen den 10de Septb.,	Dimittenderne og øverste Klasse	Prøvelse fra Latin paa Danse.
Mandagen — 12te	Alle Glasfer	Danse og latinse Stil.
Tirsdagen — 13de	Dimittenderne, Formiddag	Mathematie, Efferm. Religion og Hebraise.
Onsdagen — 14de	Alle Glasfer	Religion.
Torsdagen — 15de	Dimittenderne	Form. Græse, Efferm. Historie og Geographie.
Fre dagen — 16de	Alle Glasfer	Fransse.
Løvedagen — 17de	Dimittenderne	Form. Latin, Efferm. Sydsse og Fransse.
Mandagen — 19de	Alle Glasfer	Latin.
Tirsdagen — 20de		Naturhistorie og Sydsse.
Onsdagen — 21de		Form. Hebraise, Efferm. Danse.
Torsdagen — 22de		Historie og Geographie.
Fre dagen — 23de		Mathematie.
Løvedagen — 24de		Græse

Examinationsorden er hver Formiddag fra Nr. 8—12 og Eftermiddag fra 2—6.

Den os an betroede Ungdoms Forældre og Maarerende, saavel som andre Etolens Medlemme, indb. hvedes herved til at overvære Examen og den Heiridellighed, med hvilken den Sluttes Tirsdagen den 27de Septbr., om Eftermiddagen Nr. 3.

Det har i Almindelighed megen Interesse, naar Man kommer til et Sted, isar hvor der findes Levninger fra Fortiden, at kunne faae nogen Underretning om disses forhenvarende Teskaffenhed. De Mand, der gave sig af med at beskrive Byer eller Egne, have derved bevaret Kundskab om mange Ting, som ellers vilde være tabt; mangen Oplysning, som kunde være vigtig i flere Henseender, end for den blot videbegjærlige Reifende, er derved meddeelt. Byen Ribe har været saa heldig at faae en Beskriver i Lectoren P. Terpager, som ikkun faae Byer kunne rose sig af, om hvem det saa træffende er sagt: „ipse, dum Ripas suas illustrabat, illustrissimus est factus.”

Men, da han ei kunde berette Videre, end hvad der var foregaaet i hans Levetid, har Man troet det ei uvelkomment, om der efterhaanden maatte leveres nogle Bidrag, der kunde tjene som Supplementer til Ripæ Cimbricæ, for at beskrive de Forandringer og Indretninger, som efter Terpagers Tid her ere foregaaede og iværksatte, og som Man maatte formode kunde interessere de Nulevende. Dette er Hensigten med disse Blade.

Idet jeg blev anmodet om at paatage mig dette Hverv, følte jeg vel det Dristige i at træde i en saa berømt Mand's Godspoer; da jeg imidlertid troede at have noget Bekjendtskab til det Emne, der dennesinde skulde behandles, esterdi jeg tildeels som Dievidne kunde fremstaae, og jeg tillige var mig min gode Villie bevidst, haaber jeg, at den gunstige Læser vil modtage dette lille Bidrag til Kundskab om min elskede Fødebye med skaansom Bedømmelse.

Det er mit Ønske at give Læseren et Begreb om de Forandringer, der til forskjellige Tider i det foregaaende Aarhundrede ere foretagne med Domkirken's Bygninger, og, for at kunne gjøre dette saa meget tydeligere, har jeg besørget en Grundtegning, som herved leveres. Idet jeg altsaa følger denne Tegning, vil jeg tilføie, hvad jeg af Documenter didhenhørende har kunnet samle; dog maa jeg beklage, at, skjøndt Udgang til Archivet med særdeles Beredvillighed fra alle Bedkommende har været mig tilstaaet, har jeg dog ei kunnet indhente fuldkommen Oplysning om Udskilligt, fordi de Documenter, hvori jeg formodede samme, ikke findes her, og hvorom jeg nærmere i det Følgende skal forklare mig.

Indtil Aaret 1735 havde Stiftsprovst. Seerup og Lector Terpager i henved 50 Aar været Kirkens Børgere, og i den Tid maa der kun være stillet sørget for Kirkens Vedligeholdelse, hvorom vidner en Memorial, som Stiftamtmanden Geheimeraad Gabriel under 21de August 1734 indgav til Kong Christian den Sjette, hvilken jeg her vil tilføie: "Som Eder's kongl. Maj. engang allernaadigst behagede at tale om den superbe Bygning af Nibe's Domkirke, og befalede, at jeg skulde lade mig dens

”Reparation være angelegen, hvorom jeg aarlig i sa:
”lig Biskop Thuras saavel som udi denne Biskops
”Tid haver gjort idelige Erindringer. Mens formes
”delst den høie Alder af Kirkeforstanderne, Magister
”Seerup, Stiftsprovst, og Magister Peder Tervan:
”ger, Rector Theologiae, som haver havt Kirkens Re:
”venuer under Administration over 50 Aar, og ere
”nu Mænd af nogle og 80 Aar gamle, haver jeg ved
”alle mine Erindringer ikke kunnet rensere, ei heller
”seer andet, end Kirkens Undergang, saasom disse
”tvende gode Mænd, som mene det ærlig og vel nok,
”ere formedelst deres høie Alder incapable sig en stor
”Administration at forestaae, og veed jeg ei bedre
”Forslag at gjøre til Kirkens Conservation, end at
”Ederes kongl. Maj. allern. behager at befale, at efter
”Loven skulle denne Kirkes Forstandere være Magi:
”straten i Ribe under Stiftamtmandens og Biskop:
”pens Ober-Direction; da jeg formoder, at sligt skul:
”de blive til Kirkens Opkomst, ligesom Man seer, at
”Aarhus Kirke, saa længe Geistligheden havde den
”under deres Administration, var udi et Tilstand,
”mens da den efter Loven blev de Geistlige fratagen,
”og lagt til Magistraten under Stiftamt. og Biskop.
”Ober-Direction er bemeldte Kirke kommen i en ypp:
”perlig og deilig Stand, hvilket og formodes kan see,
”naar Administrationen af Riber Domkirke blev ind:
”rettet paa samme Fundamente, hvorved Aarhus
”Domkirke er istandsat. Og ville Deres Kongl. Maj.
”dette mit Forslag allernaadigst agreere og bifalde, da
”var det høistnødvendigt, saasom her ingen er, der
”forstaaer at gjøre ret Overflag til sig en stor Byg:
”nings Istandsættelse, at en Bygmester blev her over:
”sendt, paa det derefter de nødvendige Anstalter til

”Beføstningen og Materialiernes Indkjøb kunde søies,
”og Reparationen tilkommende Aar foretages; thi
”skulde det længere henstaae, befrygter jeg, at det sto-
”re Taarn kunde nedfalde og ecrasfere den hele Kir-
”ke.”

Herpaa var indhentet Biskop Ancherfens Be-
tænkning, hvorpaa Kongen i et Rescript af 12te Nov.
1734 resolverede, at, naar de daværende Børgere bort-
døde, skulde Stiftamtmanden og Biskoppen bestikke to
Børgere, der aldeles skulde rette sig efter Stiftsøvrig-
hedens Ordre, samt at Ingenieur:Capitain Lauritz
Thura (en Søn af den afdøde Biskop) skulde syne
Kirken og gjøre Overflag over Beføstningerne, hvor-
paa Stiftsøvrigheden skulde indkomme med Forslag,
hvorledes den nødvendige Summa kunde tilveiebringes.

I Aaret 1736 døde Seerup, og samme Aar fra-
sagde Terpager sig Børgemaalet, hvorpaa en Pro-
ces blev anlagt af Stiftsøvrigheden mod dem, hvil-
ken blev paadømt af en Commission 15de Febr. 1738
og i Høiesteret 4de Mai 1739. Sagen var især vig-
tig for Seerups Arvinger, thi Seerup havde
blandt Andet selv oppebaaret hele Tienden af Byen
og Landsognet, saavel Kirkens som Præstens Part, og
Beløbet derfor i 51 Aar, 10494 Rtd. 1 Mk. 15 Sk.,
og Landgilde af Kirkens Jordegods, 750 Rdr. 12 Sk.,
dømte Commissionen dem til at betale Kirken og li-
geledes at udlevere en forgyldt Sølvpokal, som til-
hørte Capitlet, tilligemed nogle mindre Summer.
Arvingerne af Terpager, der imidlertid var død,
bleve ogsaa af Commissionen tildømte at betale et
Aar hundrede Rigsdaler, men i Høiesteret frifandtes
begges Arvinger paa en ubetydelig Summa nær, og
Seerups Arvinger maatte udlevere den omtvistede

Sølvpocal. Under denne Sag savnede Man Kirkens originale Skjeder, Sundager, Gavebreve og Udfomster samt Jordebøger 2c, hvilke fordredes af Arvingerne, men ved Dommen i Commisf. og Høiesteret frifandtes de fra at tilsvare dem, og, medens Sagen fortes havde Man fundet Kirkens Jordebog, men hos hvem, kan ei sees af Høiesterets. Dommen, hvoraf dette er extraheret.

Ved denne Leilighed fik Stiftsøvrigheden Kundskab om Kirkens Indtægter, hvorom det synes at idet Mindste Geheimeraad Gabel ei har haft noget tydeligt Begreb.

Imidlertid havde Capt. Thura svaret her og gjort Overflag over de til Kirkens Reparation nødvendige Udgifter der ikke udgjorde Mindre end 21830 Rbd. 44 s., og af en Skrivelse af Gabel synes det, som en Bygmester Stalknecht, der var Hospitals. forstander i Veile, og som havde forestaaet saavel offentlige som private Bygninger i Viborg efter den store Ildbrand 1726, havde udkastet en Plan efter en mindre Maalestok, hvorefter Udgifterne ansloges til 14 a 15000 Rdr. Hvilken Plan der blev fulgt, kan ei siges; thi derom har jeg ei kunnet opsøge Noget i Archivet; dog vil det sees, at de 15000 Rdr. kun forstog Lidet.

Til at udrede Bekostningerne bevilgede Kong Christian d. Sjette under 11te Jan. 1747 af hver Kirke i Danmark 3 Rbd., som skulde udredes i 3 Aar, hvert Aar med 1 Rbd.; dernæst en almindelig Collect saavel i Kjøbstæderne som paa Landet i Danmark. Men, da de derved indkomne Summer ei vare tilstrækkelige, foreslog Geheimeraad Gabel at oprette et Lotterie, hvis Indtrader skulde anvendes til dette

Diemed. Dette Forslag bifaldtes ei, men derimod udkom et Rescript under 19de Septbr. 1738, som tilstod atter en Collect over hele Danmark og tillige i Norge, dernæst en Afgift af hver Præst i Ribe Stift fra 5 til 10 Rd. eengang for Alle, og endelig en Udskrivning hos Indbyggerne i Ribe, hvilke skulde taxeres efter deres Evne og Vilkaar. Desuden skjenkede Kongen adskillige Summer til Beløb 1550 Rd. *)

Alle disse Bidrag, Kongens Gaver iberegne, udgjorde den Summa 19,584 Rd. 5 Mk. 6 Sk.; desuden gjorde Kirken et Laan af 2,950 Rd.

Beregningen over Udgiften gaaer fra 11 Apr. 1738 til 17de Septbr. 1743, og den beløb sig til 20,019 Rd. 1 Mk. 3 Sk.

Hvad der er udført ved Kirken for denne store Sum, kan jeg ikke nøie bestemme; thi der findes ei i Archivet nogen Beretning desangaaende hverken af Thura eller Stalknecht. Thuras Plan med Tegning over Kirken saavel i sin forrige Stikkelse, som i sin forandrede, havde Kongen forlangt i Een af sine Skrivelser desangaaende, og muligt at der i Cancelliets Archiv i Kh. kunde findes Noget derom. Hvad jeg seer mig istand til at melde, har jeg fundet deels ved at eftersee Ribe Byes Auctionsprotokol, deels ved at gennemgaae Acterne i en Proces, som i Anledning af denne Reparation fortes af Stiftsovrigheden mod Bedkommende, og som blev paadomt af Commissairer her og dernæst i Hoiesteret, hvorom mere siden, deels af Kirkens Regnskaber.

*) Disse vare deels nogle Bøder, nemlig af Peter Peters på Vesterlands Føbr for Leiermaal 600 Rd., Charlotte Sophia Cølner og Joh. Chr. Wilbrandt i Kh. 400 Rd., forrige Sognepræst til Nicolai Menighed Mag. Mossin i Kh. 350; deels af nogle Penge, som fandtes i Raadmand (senere Justitsraad og Borgemeister) P. Fridsches nedbrudte Huus i Ribe, 200 Rd.

Ifølge hvad jeg paa denne Maade har kunnet opspore, sees at de paa Grundtegningen under Littr. O anførte 2 Fløie af Dmgangen ere blevne nedbrækkede, som overflødige Bygninger, og formoder jeg at tillige det under Littr. d betegnede Lectorium er borttaget; thi, da Lectoratet ved Terpagers Død ophørte, er det rimeligt, at denne nu unødvendige Bygning ogsaa ophørte. Taarnene maae have været i en maadelig Tilstand, thi af Thura har det været projecteret at nedbryde et Stykke af det store Taarn og anbringe derpaa et Spiir, hvilket dog ei blev udført; ellers lader det til af en Uttring i et Brev fra Gabel, at Man har taget Noget af Taarnet i Høiden, men at det skulde holdes skjult. Taget paa Kirken har ligeledes trængt til stor Forbedring, hvilket skjønnes af det betydelige Quantum Lømmer, der er forbrugt; endvidere har hele Kirkens Blyetag maattet aldeles omsmeltes og omlægges, og derved nødtes Man til at lægge glæsferede Tagstene paa en Deel af Kirkens søndre Tag istedetfor Blye.*) Indvendig i Kirken er i samme Tidrum anskaffet den Indsætning med Billedhugger- Arbeide,**) som endnu findes

*) Disse Tagstene vare ellers senere forvandlede til Blyetavler; men jeg har ei kunnet finde i Regnskaberne, der ei have fuldstændige i Archivet, naar dette er seet. At Man ei har troet det muligt, sees af et gammelt Brudevers af 1748, hvor der blandt flere antagne Umuligheder anføres følgende:

Før skal Ribe blive noe
Som den gamle Riber-Bye;
Man skal Spiir opreise
Før paa store Kirke-Taarn,
Som man haver seet tilforn
Op i Skoe at kneise;
Før skal samme Kirke faae
Før glæsfered' Stene blaae
Blive paa søndre Side; &c.

**) Dette Billedhugger- Arbeide er forskærdiget i Landebøen Skærbel og af Kirkens Regnskab for 1742 sees, at Man flere Gange har havt Bud hos Billedhuggeren for at skøde paa Arbeidet, eftersom Kong Christian den Sjette ventedes hertil; da han imidlertid forandrede sin

omkring Daaben; Orgelet er blevet repareret, og ei Ubetydeligt er anvendt til at male og forgylde Kirkens Stole og Ornamente, ligeledes have alle Vinduerne været underkastede en Hovedreparation. Som Folge af Reparationen ophørte Gudstjenesten at holdes i Domkirken om Søndagene ifølge Rescr. af 19de Novbr. 1738 og tillige om Søndagen efter Rescr. af 31te Julii 1739, og udførtes indtil Slutning af Sept. 1740 i St. Cathrine Kirke, og alternerede Menighederne med at holde første Høimesse Kl. 7 til 10 og anden Høimesse fra 10 til 1.

I Seerups og Terpagers Sted valgtes 1736 af Gabel, dog ei uden Modsigelse af Biskop Ancher sen, til Børgers Raadmand Botcher og Conrad Wedel, og da Man ei vilde betroe dem at indcassere Videre end Kirkens aarlige Indtægter, blev Geheimær. Gabels Fuldmægtig, daværende Byefoged West Thomassen Lund, antagen til at indsamle de betydelige Summer, som ved Collecterne icke indkom. Denne Mand, som Overopsynsmand, under hvem igjen Kirkeværgerne stode, havde Tilsyn med det hele Børg. Bygmesteren Cay Stalknecht og en Muurmester N. Neimann forestode Arbeidet. Ifølge Ordre fra Kongen blev foretaget Eyn over Kirkens Mure og Tag af en Bygmester Cay Dose fra Schleswig, der paa nogle faae Udsættelser var erklæret Arbeidet forsvarligt og vel udført.

Byefoged Lund, der senere var bleven Børgmester og Cancellieraad, døde i Maret 1743, inden hele Reparationen var tilende, hvorpaa hans Enke indvirkedes i en Proces, der hidrørte fra det forvirrende

Reise, betnedes Billedbuggeren at give sig Tid, for at faae Arbeidet forsvarligt.

Pengeforhold, hvori hendes afdøde Mand havde staaet til Kirkeværgerne. Sagen blev ført for en Commission og for Høiestret, hvor Fru Lund tabte, og i Regnskabet for 1749 findes af hende betalt 1049 Rd. 6 Sk. Commissions-Acterne i denne Sag findes i Archivet i to Bind paa 2467 Sider in Folio.

I de følgende Aar er der ei foretaget nogen betydelig Forandring ved Kirken, førend Man paatog sig at sætte Orgelet paa den Plads, det nu har, nemlig ved den øverste Ende af Kirkens Skib, saa det danner et Skillerum mellem Chor og Kirke. Hvad Tid denne Flytning er skeet, findes anført neden under Orgelets Pulpitur, som bæres af de 4 Piller, der paa Grundtegningen ere betegnede med Ltr. N. Verset lyder saaledes:

Indtil Aar MDCCLXIV

Paa nordre Muren Man mig rystende saae hænge,
Jeg kunde stotteløs mig selv ei bære længe,
Da Hr. Stiftamtmand Schack og Biskop Brov-
son paa

Fast Grundvold tænkte først min Bygning sat at faae.
Hvad hine tænkte først, men kunde ei afgjøre,
Det lod Hr. Lewekau og Doctor Bloch fuldføre;
Mit Værk forbedret min Beflødning prydet blev,
Og jeg, hvor jeg nu staaer, stod færdig, da Man skrev
Aar MDCCLXX.

Og paa Orgelet selv findes følgende Inscription:
Paa Pillen, hvor Man seer Maria-malet staae,
Der sad vor Orgelværk i Kirkens første Aar;
Dog siden hørte Man fra dette Sted ei spille,
Ehi den henflyttet blev op til den øverst Pille;
Men at den atter er forflot, og her nu staaer,

Dg deler Toner ud til Menighed og Chor,
Derfore Alndi Worm bør ihukommet være,
Thi han som Bygningsmand fortjener denne Ære.

Heraf skulde Man troe, at dette Orgel havde
siddet paa den Vilde, Grdt. Litr. i; hvorpaa Maria-
billedet findes, men dette er ei saa; thi Terpager
siger udtrykkeligen, at Kirken i Begyndelsen af det
syttende Aarhundrede havde paa eengang 2 Orgeler,
af hvilke Capitlet overlod det Gamle til St. Cathrine
Kirke imod den Messing-Lysestage, der nu staaer
midt paa Domkirkens Gulv, samt at dette gamle
Orgel sad paa ovennævnte Vilde Litr. i (vide Rip.
Cimb. Pag 313) Grønland har tilføiet i Skolens
Exemplar af R. C., at det gamle Orgels Materialier
bleve nedtagne 1706 og anvendte til Kirkens Repara-
tion 1713. Pladsen, som dette Orgel forhen havde,
var i den samme Hvalving, hvor det nu sidder, men
det var anbragt paa Siden af Kirkens Skib, og,
nagtet det rystede, naar Man gik paa dets Gulv,
havde Arbeidsfolkene dog stor Nøie med at faae det
brækket ned, saa fast var det forbundet med
Jern. Grunden til denne i Almindelighed særegne
Plads *) for Orgelet har sædvanligen været angiven
saaledes, at Man var bange for, at det, ved at ans-
bringes i den vestre Ende af Kirken, vilde betage for-
meget af det Lys, som kommer ind gjennem det stor-
re Vindue over den vestre Indgang. **)

*) I Beobachtungen auf Reisen in und außer Deutschland B. 2 Pag. 278
anfører Niemeyer, at dette finder Sted i mange engelske Kirker.

**) Domkirken i Viborg, som efter Hr. Professor Løvens Uttring i sin
ældre Form har haft fuldkommen Lighed med denne Kirke, har ligele-
des haft et stort Vindue i den vestre Ende, hvilket nu endog er ganske
tilmuret, og det mærker Man ei, at Lygning mangler; dog maa det

Dette Orgels Flytning kostede ifølge Regnskab for 1766 til Orgelbyggeren 950 Rd. og til Maleren over 200 Rd.

Omtrent i det samme Tidrum blev Prædikestolen repareret, malet og forgyldt saaledes, som den nu forefindes.

Medens Stiftamtmand Lewekou og Biskop Tønne Bloch - vare Kirkens Directeurer, opfattes mellem de 5 nederste Buer i Kirkens Skib det Pulpitur, som Galthen i sin Beskrivelse regner blandt Kirkens smukkeste Prydelse; om han har Ret, synes senere Kunstjendere at betvivle.

I det Tidrum fra 1740 til 1789 har Kirken altsaa været underkastet adskillige Forandringer med Hensyn til sit Indvortes; men derimod synes den aldeles at have været overladt til sig selv og Byllets Paavirkning uden til. Især var det Tilfældet med det store Taarn, hvis sydlige og vestlige Sider vare yderst forfaldne; det sydvestlige Hjørne øverst oppe ved Tralværket saae ud, som om det var beskudt med Kanoner. Det var endog forbundet med Livsfare at passere forbi Taarnet, naar der efter Frostveir indtraf Tøe, og de ved Isen sprængte Stene nedfaldt.

En Hovedreparation forestod, som aldeles nødvendig, og til den Ende indgav efter Kirkens Directeurs Anmodning Raadmand og Bygmester Kruse i Horsens under Dato 8de April 1789 et Forslag til de Forandringer, som burde foretages, og en Beregning over de dermed forbundne Bekostninger, hvil-

bemærkes, at der ikke, som her, er anbragt Pulpitur mellem Sidespillerne, hvorved altsaa megen Lydning kommer i Kirken fra den Side.

fe. jeg har fundet i Nibe Byes Auktionsprotocol, og som i det væsentlige gaae ud paa Følgende:

- 1) Af det store Taarn, Grdt. Litr. K, foresloges at nedbryde 15 Allen, og istedet derfor at sætte et Spiir, hvortil Tegning leveredes; de 4 Klokker, som vare ophængte i det lille Taarn, see Grdt. Litr. U, skulde flyttes til det store Taarn oven over Stormkloffen; desuden burde af Muren uden til alt det Brassfaldige afhugges og Nytt opsættes istedet derfor. Det store Vindue i Kirkens vestre Gavl foresloges deelt i to Dele ved en muret Pille af 2 Allens Tykkelse, og nedentil sænkes saa meget muligt, hvorved Kirken vilde vinde i Lyshing.
- 2) Det lille Taarn, see Grdt. Litr. U, som efter foregaaende var overflødig, skulde nedbrydes, hvorved vandtes Materialier især Blye; ligeledes det derved staaende Blyekammer, Grdt. Litr. T.
- 3) Capitelhuset, see Grdt. Litr. C, skulde nedbrydes, og Capitlet indrettes i den vestlige Ende af Kirkens sydlige Gång, hvor den, see Grdt. Litr. V, støder til Dgangen. Ligeledes skulde Vestibulen, Grdt. Litr. K, borttages.
- 4) Gavlene paa Høikirken og Korset vare efter gammel Tagon opmurede med Udsveifninger, som stode frem over Taget. Disse, som vanskelige at vedligehelde, burde borttages lige med Taget og dækkes med Blye. Kirkens Vinduer maatte deels repareres deels gjøres af Nytt. Det nye Locale til Capitlet maatte stilles fra Kirken ved to Mure; Dagen, see Grdt. Litr. S, flyttes inden for Chorsdøren, Grdt. Litr. k, og omgives med et Gitter;

paa begge Sider af Alteret skulde indrettes Skriftestole.

- 5) Portalerne ved de 3 Hovedindgange skulde repareres med Sandsteen, nye Døre anskaffes, og inden for hver en Forsue af Planter for at forebygge Trækvind.
- 6) Blyetaget paa hele Kirken, som overmaade brøstfældigt, maatte aldeles omlægges, og Pladernes Bægt bestemmes til 28 Rd. pr. □ Allen.
- 7) Murene omkring hele Kirkegaarden skulde repareres.
- 8) Den Fløi af Duingangen, der paa Grdt. er anført under Litr. A, burde affondres fra Kirken ved at nedbryde 9 Allen af den nordre Ende, og derpaa indrettes til et Materialhuus.
- 9) Alle Stolene i Kirken burde optages, og i den midterste Gang gjøres af Nytt, men i Sidegangene af de Bedste blandt de gamle; ligeledes Noget forandres ved Chorsdøren og Altertavlen, og hele Kirkens Gulv omlægges. Angaaende Orgelet ytrer han sig saaledes:

"Orgelværket er anbragt paa et meget upassende Sted, da det er sat over Chorsdøren, og derved betages alt det smukke Syn, der i Kirken burde og kunde have sig til Alteret og til den smukke i sammes Chor opførte Hvalving m. m. Dette Orgel burde flyttes til den vestre Hvalving i Kirken; dog ikke den, som er imellem begge Taarne, eller hvor det store Vindue sidder."

Disse i denne 9de Post anførte Forandringer anslages til den Summa 1699 Rd. 1 Mk. 8 Sk.

Overslaget over det Dvrige var

1) Muurarbeide	• • • •	4296 Rd. 2 Mk. 12 Sk.
2) Tømmerarbeide	• • • •	1039 — 2 — • —

3) Smederarbeide	380 Rdr. 5 Mk. 8 S.
4) Smedearbeidet	544 — 1 — 8 —
5) Steenhugger og Billedhuggerarbeide	450 — 2 — 2 —
6) Glarmesterarbeide	232 — 2 — 2 —
7) Malerarbeide	150 — 3 — 0 —
8) Blyetækkerarbeide	5856 — 1 — 0 —
Hertil de i Planen No. 9 anførte	1699 — 1 — 8 —
<hr/>	
ialt 14649 Rdr. 8 Mk. 12 S.	

Dette Overflag blev i Bygnings-Administrationen i Kjøbenhavn modereret til 11820 Rdr. 3 Mk. 10 S., under Dato 5te Oct. 1789.

I Overensstemmelse hermed blev den 22de Julii 1790 foretagen Licitation, hvorved Peder Schandorph fra Skanderborg, Joh. Fr. Colwik og Niels Schandorph fra Aarhus paatog sig:

1) det udvendige Arbeide for	8750 Rdr.
2) det Indvendige, Orgelets Flytning undtagen, for	850 —
3) Orgelets Flytning for	450 —

ialt 10050 Rdr.

I Kruses Plan var der af Bedkommende gjort følgende Forandringer, som ere indførte i Licitations-Conditionerne: Det store Taarn istandsattes, uden at dets udvendige Skikkelse maa blive forandret; Glasmullerne i Taarnet beholde deres nuværende Størrelse; Uhrskiven ved Uhret flyttes høiere op, og indrettes saaledes, at der bliver 4 Skiver, een paa hver Side af Taarnet; Materialhuset bliver uadskilt fra Kirken; Billedhuggerarbeidet, der ansees ufornødent, bortfalder.

Til Opsynsmand ved Arbeidet, skulde Raadmand Kruse i Horsens have været antagen; men, da han ei kunde være uafbrudt her, blev ifølge Cancelliets Bevilling Bygnings-Conducteur Saustrøm valgt, og, da denne pludselig døde, idet han vilde tiltræde Reisen hid, blev efter Justitsraad og Hofbygmester Harßdorffs Forslag Bygnings-Conducteur Lan-gen antagen, som forestod Opsynet ved Reparationen den hele Tid med 200 Rdr. aarlig Løn.

Ifølge hans Indstillinger gjordes endvidere adskillige Forandringer i det af Kruse udarbejdede Forlag, f. Ex. at Orgelet ei blev flyttet, at det store Vindue i Kirkens vestre Gavl ei blev deelt i to *cc.*, hvorom altsaa senere Contracter bleve oprettede mellem Entreprenurerne og Kirkens Directeurer, hvoraf fulgte Moderationer i Betalingen til Besparelse for Kirken. Men, hvor meget derved besparedes, og hvor stor Summa der indkom ved Collecter og paa anden Maade, derom tier Archivet; thi Regnskaber for de Aar, i hvilke Kirken stod under Reparation, findes ikke her; Correspondence, Protokol og Ordre fra Stiftsøvrigheden angaaende denne Sag ere ei leverede den nuværende Kirkeværg, naar undtages nogle enkelte Skrivelser om det endelige Eyn og nogle Klager samt dertil hørende Besvarelser, hvorom jeg i det Følgende skal give nogen nærmere Oplysning.

Kirken fik altsaa sin nuværende udvortes Form og indvortes Indretning, som hosfæiede Grundtegningsudviser, og vil jeg føre Læserne omkring i denne ærværdige Bygning og forklare, hvad væsentlig Forandring der er foretagen.

Alttertablen, Lit. A, blev gjort lavere, idet et

Godstykke af omtrent 2 Alens Heide, som var tilføjet den oprindelige Altertavle, blev borttaget.

Capitel: Huset, Litr. C, blev nedbrækket,*) og Døren dertil Litr. B, nedbrudt.

*) I dette Capitel glemtes fordom den såkaldte Munkedragt, seé *Terpagers R. C. Pag. 198*, hvilken staaer der beskreven som meget prægtig: Jeg vil troe, at *Terpager* i den Henseende har Ret, men i den senere Tid, da *Forgyldningen* gik af *St. Elsetrud*, kan det ei nægtes, at naar *Klokkerens Karl* (forhen *Klokkerdrengen*) der viser Fremmede om i Kirken, og som, i Forbigaaende sagt, senere har antaget Titel af *Klokker-Assistent*, i al Stilhed isærte sig denne gamle forrevne *Chorfaabe* med Tilbehør, især *Træ-Masten* med sin ubyre *Glorie* og bagtil anbragte *Alongeperuabe*, og da af fortvillig *Skæmt* pludselig viste sig for Fremmede, som besaae Kirken, kunde det gierne undskyldes om Man tabte *Contenancen*. Da *Kong Frederik den 5te* ved sin *Mærk* bæreelse her i Aaret 1754 besaae Kirken, skal Man have ladet denne saakaldte *Munk* gaae ham imøde, idet han traadte ind i det temmelig dunkle *Capitel*, hvilket ufornødentlige *Søn* bragte *Kongen* til at træde tilbage, saa han nær var styrtet baglænds ned af *Trappen*. I *D. Grønlunds vita* (*Mscr.*) anføres om *Kongens* *Mærk* bæreelse i *Ribe d. 21de Junii 1754*: „Efter *Taffelet* begav han sig i Kirken at see dens „*Mærk* værdigheder, hvor han blev modtaget af *Provsten* og al *Geist* ligheden, og blev i Kirken opført af *Cantor* og *Skolen* en smuk *Mus* sique, hvortil *Bisoppen* (*H. N. Brorson*) havde componeret *Ordene*.” Det har været og er endnu *Skik*, at *Bønderkarle* og *Piger* paa *Markedsdagene* komme ind for at see Kirken, hvorved *Klokkerens Karl* har nogle *Sportler*, og da spillede denne *Munk*, hvem der var tilføjet en *Konne*, en ikke ubetydelig *Rolle*; de *Uteerligheder*, der bedreveds kunne ei sættes paa *Papiret*. Dette *Stammelige* *Uvæsen* blev endelig standset, og den sønderlidte *Bispefaabe* med *Tilbehør* borttagen fra Kirken omtrent i Aarene 1809 eller 1810, til den daværende *Klokker* drengs store *Bergrelse*.

I *R. C. Pag. 199* taler *Terpager* om en *forgyldt* *Sølvpocal*, som veiede 240 *Lod*, og tilhørte *Capitlet*. Angaaende denne er i *Skolens* *Exemplar* af *R. C.* tilføjet af *Grønlund* Følgende: „*Bed* *Proces* mellem *Kirkens* *Directeurer*, *Geheimeraad* *Gabel* og *Bisshop* *Anderssen* imod *Kirkedængerne* *Stiftsprovst* *Scerup* og *Lector* *Terpager* blev blandt *Andet* i *Hjieskeret* 23de *Junii* 1739 dømt, at denne *Pocal* skulde leveres til *Konstamret*.” See foran *Pag. 7*. I *Regnskabet* for 1739 anføres til *Udgift* paa en *Reise* til *Haderslev* med den *forgyldte* *Pocal* at overlevere *Posten* for *Boguleje* og *Fortæring* 5 *Rdr*. Den

Stedet for de projecterede Skriftestole oppe ved Alteret, bleve tvende Stole indrettede ved begge Sider af Chorsdøren, see Grdt. Vitr. k 1.

Over Chorsdøren fandtes Kong Frederik den Fjerdes Navnetræk, omgivet med Løvværk og Krone, samt over Tralværket paa begge Sider af Choret nogle Vers, anførte i R. C. Pag. 208 og i Appendix inser. Rip. Pag. 4, hvilket Alt. blev nedtaget.*) Løvværket var omtrent i samme Smag som det, der nu er omkring Daaben.

gang gif der ei Algepost mellem den hele Vestkyst af Jylland og det øvrige Danmark, hvorfor Penge og andre Ting af Børdie maatte besørges ved Expresser.

Da Capitelhuset blev nedbrækket, fandtes der paa den Side, hvor det stødte til Kirken, mellem Murene en Mængde Blue, som formecntes at hidrøre fra den Ildbrand, der rammede Kirkens østlige Deel i Aaret 1402. d. 7de Nov., see R. C. Pag. 730.

*) Desangaaende havde nogle Borgere i Ribe klaget, hvorpaa gaves følgende Resolution; „Den velbyrdige og velvise Magistrat ville behagelig betyde Supplicanterne, at de ikke herefter paa dem aldeles uvedkommende Maade have at blande sig i Directionens Forretninger, mindst at ville tale om Kunst og Smag, hvorom deres Supplique nok som viser, at de ikke have første Begreb, ligesom de herefter aldeles have at afholde sig fra at gjøre Foreskillinger paa deres Medborgeres Begne, hvortil de ingenlunde have Kald eller Myndighed, og saaledes giver Directionen dem ingen Regnskab for Domkirkens Reparation, hvori de Intet have at sige, men bør lade dette være den dertil be- myndigede Direction's Sag.”

Senere i Aaret 1824 blev Chorsdøren tilligemed Tralværket, det Hille Choret fra Kirkens Skib, gjort lavere i Linie med Kannike- Stolene i Choret.

Billedet af Kong Christophør I, der er ophængt paa Vællen ved Skriftestolen Vitr. k, vilde Maleren prøve paa at opfriske, og gav sig til den Ende ifærd med Ansigtet, hvilket ogsaa lykkedes ham til Enhvers store Forundring, som besører Kirken. Til Lykke blev denne Smørret standset i Farten, ellers vilde Kong Erik Emunds Billede, der hænger paa den modsatte Side, formodentlig have samme Skjæbne.

I det nordre Kors findes paa Grundtegningen under Litr. G betegnet en, nu tilmuret, Dør, som førte ind til den Speckhanske Begravelse, der var i en hvælvet Kjælder under det nedbrækkede Capitelhuus. Liigkisterne bleve derfra nedgravede paa forskjellige Steder i Kirkens Gulv.

Ved Litr. H er det Sted, hvor Man antager, at Kong Erik ~~Mensed~~ skulde være begravet.*)

Emu

*) Denne Konges formæntlige Grav blev i Aaret 1830 aabnet, og da fandtes deels, at Pladsen deri neppe var stor nok til et Barn paa 12 Aar, deels, at Rummet var meget uregulært og aldeles ikke indrettet til, at nogen Kiste kunde have været anbragt der. Derimod fandtes nogle faae Menneskebeen og derved 3 Blyplader med Inscriptioner, hvilke paa de to Plader vare læselige, nemlig *O t h i n g a r u s*, den 2 catholiske Biskop efter Ordenen, og *U s g e r u s*, den 7de catholiske Biskop; men Inscriptionen paa den 3die var ulæselig. Disse Plader ere indsendte til den kongelige Commission for Oldsagers Opbevaring, og ifølge sammes Foranstaltning er der tilligemed de foresundne Been nedlagt en Beretning om denne Sag i det igien tilmurede Gravsted til Oplysning for Efterkommerne. De fundne Blyplader ere opbevarede i Museum i Kiøbenhavn.

Man har stedse troet, at Kong Erik var begravet paa dette Sted i Kirken, og Kammerherre Suhm anfører det i sin Danmarks Historie T. 5 Pag. 518 saaledes, beraabende sig paa Terpagers R. C.: „Haand „Legeme (:) Eriks) blev ført til Ribe, og begravet der udi St. Mariæ „Domkirke paa den venstre Haand af den nordre Indgang i Muren.“ Terpagers Ord ere disse, i R. C. Pag. 324: „Ille (:) Ericus) in „boreali aditu templi, qvi a foro intrantibus est ad lævam, in „muro sepultus reqviescit.“ Ligeledes er det anført i Inscriptiones Ripenses Pag. 27. Disse Ord troer jeg ikke bestemt antyde det, Man almindelig har antaget; thi her siges efter min Formening, at det er *Døren*, som er paa venstre Haand, naar Man kommer fra *Torvet*. Havde det været Terpagers Mening saaledes, som det af Suhm og flere er forstaaet, mener jeg, han vilde have udtrykket sig omtrent paa samme Maade, som han i R. C. siger om Daaben; „Jux- „ta occidentalem aditum templi collocatum est (sc. baptisterium) „in angulo, qvi a coemeterio occidentali intrantibus est ad læ- „vam, prope valvas.“

Da det vel ikke kan nægtes, at Kongen er begravet i Kirken, og hans jordiske Levninger ifølge det, der ovenfor er anført om Gravste-

Vestibulen, der i en skæv Vinkel stødte til Kir-
kens nordre Kors, see Grdt. Vitr. K, blev efter Kir-
sens Plan nedbrækket, og indenfor Døren sat en For-
stue for at forebygge Træk.

I det søndre Kors skulde den anden Hovedind-
gang, Rattedøren kaldet, see Vitr. F, ligeledes have
været forsynet med en Forstue; men istedet derfor blev
den tilmuret, og Rattedøvedet anbragt i Muren uden-
til, hvor det endnu findes.

Den hele Plads, betegnet i Grundtegningen ved
Vitr. E, blev indrettet til Capitel. Begravelserne, som
fra denne Side gif ind under Choret, bleve tilmurede,
og hele Grunden forhøiet og belagt med Brædegulv.
Fra den øvrige Deel af Kirken blev dette Capitel af-
sondret ved en Muur med dobbelte Døre for Enden
af den sydlige Sidegang.*)

Strax nedenfor Chorsdøren er en Plads, betegnet
Vitr. L. Her stod, før Reformationen og indtil 1560
et Alter. Senere blev der lagt den saakaldte Mess-
sing-Steen**) hvorom Terpager melder i R. C.
Pag. 326 og i Inser. Rip. Pag. 64 under No. 35.

dets Nabning, ei fandtes der, troer jeg, at de bør søges paa den mod-
satte Side af den nordre Indgang i Muren, paa det Sted, der paa
Grundtegningen er betegnet med Vitr. I.

Seg er overbevist om, at der i Muren paa dette Sted maa kunne
findes i det Mindste Spor til Begravelse; thi der er et Stykke af
Muren ganske hult, og tydeligt Kiendetegn til, at der i den senere
Tid har været muret der; og jeg kan grant erindre, at det Røgte gif
i Boen, da Kirken stod under Reparation, at Arbejdsfolkene havde
aabnet Kongens Grav.

*) Stiftsbibliotheket, som først havde haft sit Locale paa Raadhuset, og
derfra skulde have været flyttet i en endnu ledig Sal i Hospitalet,
hvilket af det danske Cancellie blev forbudt, er nu i dette Capitel op-
stillet.

**) Disse Messingplader tilligemed et lille Mariebillede af Metal, hvilket
var anbragt uden paa Kirkens vestlige Hovedindgang, see R. C. Pag.

Paa Grundt. Litr. M. antydes det forrige Capel Bethlehem, der af Albert Skeel er kjøbt til Begravelse for 400 Rdr. Courant, see R. C. Pag. 262. Nu bruges det til Archiv.

Daaben, see Grdt. Litr. S. som skulde have været flyttet op i Choret, Litr. k, blev uforandret.

Det saakaldte Blyesammer, Grundt. Litr. T, blev nedbrudt ifølge Planen. Dette havde forhen været St. Nicolai Capel. Her stod opstillet den saakaldte lange Christophers colossale Billedstøtte af Træ, som findes afbildet i R. C. Pag. 340. Dette Monu-

302 forsvandt under Reparationen. Da der desangaaende blev gjort Forespørgsel, indgave Entrepreneurerne en Skrivelse til Stiftsøvrigheden af følgende Indhold, som i det Væsentlige gik ud paa, at de havde foreviiist de af Stiftsøvrigheden paatalte Messing-Plader, som laae paa en gammel Liigsteen og ei duede noget, samt et Mariebillede af Metal for den daværende Strkebørge H. Kalhauge, hvorpaa de havde overladt disse Ting til en Kobbersmed, som gammelt Metal, og denne havde godtgjort dem Beløbet derfor i sin Regning for 4 Skot Skiver, som de havde ladet forfærdige af Kobber, uagtet de ellers kunde have ladet dem gjøre af Jæel. Og, da disse Skiver havde kostet dem 80 Rdr. mere, end det gamle Metal, ansøgte de at faae disse 80 Rdr. godtgjorte. Dette Andragende var dateret Aarhus den 30te Oct. 1793. Herpaa erklærede de senere Børger, Justitsraad Borgemeester Valle og Jac. Holst, og i Overensstemmelse med deres Erklæring resolverede Stiftsøvrigheden: „Da det havde været Børgeriets Sag under Reparationen at paasee forbemeldte Messing Pladers hvis Inscriptioner rimeligen have været ulæselige og ubekiendte for Entrepreneurerne, og da disse ved Kobbersmedens Regning have godtgjort, at disse Plader, som gammelt Metal, til Uhrskiverne, dog med langt overfligende Udgift for dem selv, ere blevne anvendte: saa see vi ikke derved nu videre kan foretages. Directionen for Kirkerne i Ribe Stift, den 19de Nov. 1793.”

Hellfried.

Middelboe.

Ligeledes forsvandt en stor Malm-Pande, som stod i Vestibulen, see Litr. K, hvorom meldes i R. C. Pag. 201 ic. Den skal være af handet for Kirkens Regning, men Publicum troede almindeligen, at Entrepreneurerne havde staaet den tilside, sig selv til Fordeel.

ment fra Catholicismen blev fortæret af Luerne, og bragt til at smelte Blye ved; det skal have været temmelig bedærvet af Jugtighed.

Det lille Taarn, see Grundt. Littr. U, blev ogsaa nedbrudt efter Kruses Forslag. I dette var en stor Bindeltrappe, særdeles net opført af Sandsteen, hvilken førte op til Hvalvingen. Det kostede megen Møie at faae nedbrudt; thi Murene vare saa faste, at Man maatte underminere den yderste Muur for at faae den til at styrte ned, og et meget stort Stykke af samme blev i mange Aar derefter liggende paa Kirkegaarden som Vidne om Forsædrenes trofaste Bygningsmaade. Af de 4 Klokker, som hang i dette Taarn, var den i R. C. Pag 351 anførte Anden Klokke, støbt 1447, sprukken. Ifølge Stiftsøvrighedens Resolution af 16de Aug. 1792 til Entreprenøren Colwich bestemtes det, at den skulde sælges, *) hvorfor ifkun de 3 øvrige Klokker bleve ophængte i det store Taarn; dog maatte ingen flere end een ad Gangen ringes, og skulde flere høres, burde der times med Resten. Dette er forandret saaledes, at der ei ringes med Nogen af Klokkerne, men Knæblerne svinges ved Tong, hvorved ere Blyelodder anbragte, og saaledes efterlignes nogenlunde Klokkernes Ringning.

I den vestlige Ende af Kirkens sydlige Gang skulde efter Kruses Plan Capitlet have været indrettet, og istedet for Døren, see Grdt. Littr. V, anbragt et

*) Om Klokken blev solgt for Kirkens eller Entreprenørernes Regning kan ieg ikke afgjøre, da Regnskab ei findes. Almue troede, at Bogmesterne havde beholdt den. Dette og den Foranstaltning, at Klokkerne ei maatte ringes, var Man meget misfornøiet med, og det kan ei nægtes, at Lyden af disse anselige Klokker var fordom ganske anderledes imponerende, end efter den nu brugelige Maade.

Vindue, hvorfor af Omgangen, Litr. A, et Stykke skulde nedbrydes. Dette blev ei udført; men de Stole, som i denne Afdeling af Kirken befandtes, og som ved Puncter ere affatte og betegnede med Litr. ff, blev borttagne som overflødige. Ved den vestlige End af denne Stolerad vare 4 Stole af samme Stikkelse som Kannikestolene i Choret, hvorom Galtzen ytrer sin Mening i sin Beskrivelse over Ribe Pag 122 — 23.

De øvrige Kirkestole i den midterste Gang og i Sædegangene bleve alle nedtagne og regulerede saaledes, som de nu forefindes; dog bleve de i den midterste Gang ikke aldeles forfærdigede af nye Materialier, fordi en Deel af de gamle befandtes bedre, end Man ved Overlaget havde anseet dem for. De findes angivne paa Grundtegningen med Puncter og bemærkede med Litr. e.

Kirkens Gulv, der ved de hyppige Begravelser i samme ideligen berøvedes sin Jævnhed, skulde efter Planen omlægges, og i den Anledning forespurgte Conducteur Tangen, om Liigs Begravelse i Kirken for Fremtiden skulde finde Sted eller ikke. Hvis det ikke skulde skee, foreslog han at tilmure alle Begravelser og skife den, som er ophøiet over Gulvet, for at Kirken kunde befries for de usnude Dunster af Egene. Kirkens Børge, Justitsraad Valle, understøttede dette Andragende, og tilføiede tillige det Ønske, at Kirkegaarden kunde blive udenfor Byen. Hvad der resolveredes, har jeg ikke kunnet opdage; men Begravelserne bleve ei tilmurede. Hele Gulvet blev jævnet efter Waterpas, og de fleste Liigstene placerede i den midterste Gang, og, da der fra den Tid, dette gif for sig, i Aaret 1792, nok Jus

gen er bleven begravet i Domkirken, har Gulvet holdt sig meget jævnt; men en Folge af Omlægningen er den, at Liigstenene ei ligge over de Personer, som i Inscriptionerne antydes at hvile der under. Dog blev den store Steen, som i Midten af Choret er lagt over Kong Christopher den Første, urørt, og ligeledes nogle enkelte andre, da Arvingerne til Gravstederne protesterede mod Flytningen.*)

De svære Piller af Kvaderstene, som bære Høikirken, har Man ved denne sidste Hovedreparation vantziret ved med Kalk at aspensle de Fuger, hvor Stenene ere sammensviede, hvilket især viser sig paa en affstikkende ubehagelig Maade paa det ældgamle Madonna-Billede, der er malet paa selve Pillen, hvilken er betegnet paa Grdt. Littr. i. Men i de foregaaende Tider er Man endnu gaaen videre ved aldeles at overstryge med Kalk mange Piller, Gesimser og andre Tirater af Granit og Sandsteen, som vistnok af Bygmesterne vare bestemte til at skulle beholde sit eendommelige Udseende.

Ringmuren omkring Kirkegaarden, der af Mangel

*) En Loft af temmelig Størrelse uden for Byens Nørreport blev kist, og det Angte gik i Byen, at dens Bestemmelse var at indrettes til Begravelsesplads, men det blev ikke til Virkelighed, og først, da den kongelige Anordning, angaaende Kirkegaardens Anlæggelse udenfor Byerne, udkom, blev den Plads, som nu er dertil indrettet, indviet i Aaret 1807. For at give Almuen et godt Exempel, led daværende Stiftamtmand, nu Geheimeconferenceraad og Overpræsident i Kb., Moltke, sin afdøde Gemalindes iordiste Levninger flytte fra Domkirkens Kirkegaard og nedsænke her, hvor om vidner den Inscription, som findes paa en Steen ved hendes Grav, der var den første paa denne Begravelsesplads.

„Fra mørke Grav i Templets Skygge henførtes efter 10 Aars Hvile til dette lysere Hvilested Asken af den forklarede Elisabeth, W. J. A. Moltkes ömme Ægtefælle, hans Hörs hulde Moder, Graziens Fertrolige, Dydens varme Veninde.“

paa Plads ei er angiven paa Grundtegningen, begyndte ved den gamle Bispegaard, see Grdt. Litr. g, hvor samme stoder til Skolegaden, og omgav mod Vesten, Norden og Østen den hele Plads indtil de Bygninger der fra Steenboegade stode til Torvet. Paa samme vare 5 Indgange, hvoraf een mod Torvet og een for Enden af Grybergade vare Stakitporte til at føre gjennem, de øvrige vare for Gaaende, og forsynede med Rist.

Desuden var Lindegaarden, Grundt. Litr. e, adskilt fra de øvrige Dele af Kirkegaarden ved en Muur der omtrent gaaer i samme Linie, som den østlige Muur af den nedbrudte Dmgang, see Grdt. Litr. O. Den sydlige Side af Lindegaarden indhegnedes af en Muur fra Litr. a til Materialhuset Litr. A, hvilken blev opført, da de 2de Fløie af Dmgangen bleve nedbrudte. Denne Muur har Naboen i Aaret 1786 faaet Tilladelse til at forene med sine Bygninger imod at han for Fremtiden vedligeholder samme. Resten af Kirkegaarden begrændses af Lindegaarden, Kirken, Bygningerne i Steenboegade og den nuværende Borger-skole, see Grdt. Litr. h. *)

*) Ud mod Torvet, lige for Kirkens østlige Ende, var Bagten for Garnisonen i sin Tid indbygget i Ringmuren. Denne Bygning stulde meget af dette Kirkens smukkeste Partie, hvorfor samme efter en Resolution i Aaret 1809 blev nedreven tilligemed den østlige, nordlige og Noget af den vestlige Ringmuur. Bagten, der senere er indrettet til Exeritcheuus, blev sat paa den planerede nordre Kirkegaard med Gade mod Østen; Resten af Pladsen anvendtes til at udvide Torvet til Hauge og Byggeplads, samt til en Forfriskningsplads for Cathedraleskolens Disciple. Det øvrige af den vestlige Kirkegaard beholdt sin Muur, indrettedes til Hauge, og lige for Kirkens vestlige Hovedindgang henstottedes den ene Stakitport med sine Piller. Lindegaarden overlodes Borgerkolen til Legeplads og benyttedes til Underviisning.

Den 25de Juni 1793 blev der taget Syn over Kirken, og Synsforretningen tilføies herved saaledes, som følger.

„Da vi undertegnede, Muurmester Michael Stobberup fra Rosengaard og Tømmermester Niels Møller fra Lindingsbroe, efter Udmeldelse ved Øster, Nørreherreds Ting, samt Muurmester Lauritz Schade og Tømmermester Hans Fyhn af Ribe efter Udmeldelse af Byens Magistrat, samtlig har efterseet Alt Ribe Domkirkes Reparation og Istandsættelse ude og indvendig oven og neden, Muur, Blye, Tømmer og Snedker Arbeide, samt alt dettes Materierialier saavidt sees kan; og da vi ikke ved Reparationens Opførelse har været nærværende eller seet dens indre Forfatning i Henseende til Materialiernes Godhed, saasom 1) Murenes Indfatning i det Gamle, 2) Blyets Godhed i Træet, som nu er malet overalt og færdig, 4) Vinduernes Indhold efter Conditionerne med Jerens Bægt, som nu ligeledes sidder indsat og færdig, og endelig 5) Tømmerarbeidet; da befindes alt i den store Taarn i antagelig Stand, videre under Kirkens Tækning i Henseende til Bjælker Spenner og Forskalling under Blyet, da befindes Bjælkerne vel ikke efter

gen i Gymnastik, og bruges Grenene i det store Lindetræ, som findes paa denne Plads, til deri at anbringe Klattretouge. I Skolens Exemp. af R. C. er anført af Grønlund efter et gl. Mscr.: „Når 1573 den 14de Nov. blev nedbugget den skønne Lind, som stod i Lindegaarden hos Domkirken, som overbredde den ganske Lindegaard.“ Det nuværende Lindetræ skal tilligemed sin Mage, der i min Ungdom stod ved Siden deraf, men blev forbrændt i Borten og derfor borttaget, være plantet for 70 til 80 Aar siden. Paa den øvrige Deel af Kirkegaardens den sødvest for Choret har Overlæreren for Borgerkolen en Hauge, og der er tillige en Gjennemgang for Gaaende fra Rykind til Torvet.

Conditionerne og Overflaget, Spennerne nogenledes, men da Alt saadant deels ved Redtagelsen ikke saalige har forholdt sig med Overflaget, fordi noget behøvedes at nedbrydes mere end Overflaget tilholder, deels en Ting har kunnet hjælpes med mindre, en anden derimod udfordret det overblevne og mere, med videre Forandringer, som Entreprenurerne sagde, der alt var gjort og istandsat efter den af Bygnings Directionen til Overopsyn ved Kirkens Istandsættelse beskikkede Bygmester Langens Befaling og Ordre var gjort og istandsat, hvilket bemeldte Hr. Bygmester Langen tilstod, som bestandig sagde sig at have været nærværende, og reent ud for alle 4 til Synet beskikkede Mænd tilstod og forsvarede alting at være gjort durabel og godt, samt derpaa tilbød sin Eed at Materialierne være gode, Blye og Jern at holde sin bestemte Vægt og over, og i Henseende til Tømmer og Bræder havde anseet hvad som af gammelt var anbragt ligesaa godt og tjenligt som nyt kunde været, og endelig i Henseende til de mod Conditionen gjorte Forandringer inde i Kirken, blev af Entreprenurerne foreviist Breve om dets Tilladelse og den øvrige Forandring efter nærværende høie Herrer's Kirkens Directeurer og Hr. Langens Foranstaltninger."

„Af alt forestaaende sees, ligesom af os ikke heller ved Synets Begyndelse blev fordret mere end hvad sees kunde, og sees som det nu befandtes."

„Saa følger deraf med faae Ord sagt: at vi ikke kan sige andet og Sandhed siger, at Kirken staaer for fuld og smuk Anseelse, baade udvendig og indvendig, denne vores Syns Forretning ere vi villige naar

forlanges at bekræfte, som herved underdanigst fremlægges. Ribe den 25de Junii 1793.”

M. Stobberup
Muur-Mæster

L. Schade
Muurmester

Niels Møller
tømmer Mæster

Hans Fyhn
tømmer Mæster.

Byens Indvaanere vare ei fornøiede med Fremgangsmåden ved denne hele Reparation. Udskillige af de Forandringer, som foretoges, f. Ex. Taarnets Nedbrydelse, Klokkernes forandrede Ringning, Liigstenees Omflytning, Borttagelsen af Siraterne over Chorsdøren og den saakaldte Messing:Steen samt Mariebilledet paa Døren, Malm:Vanden i Vestibulen og den lange Christoffer, hvilke Ting der havde Uerbødighed for, kunde Almuen ei finde sig i, og Man var i Almindelighed særdeles opbragt paa Conducteuren Lagen, som Man paastod ei havde tilholdt Entreprenurerne at iagttage deres Skyldighed.

Desaarsag indgave under 28de Octbr. 1793 fire Mænd af Domkirkes Menighed, Apotheker A. M. Eilschou, Kleinsmed Falch, Rokkedreier C. L. Dreier og Gjortler J. Jensen, en Forestilling til Stiftsøvrigheden om, at det afholdte Eyn efter deres Formening ei kunde ansees for tilstrækkeligt, og forlangte, at et nyt Eyn maatte foretages af Bygmesterne Kruse og Hjerppe i Horsens, eftersom den Første af disse, der havde kjendt Kirkens Tilstand, da han gjorde Forslaget til Reparationen, bedst maatte kunne bedømme det udførte Arbeide. De tilbode at ville betale, hvad et saadant Eyn kunde koste, hvis Kirken ei, som de haabede, vilde derved profitere en god Summa.

Da de ei fik Svar herpaa, indgave de en Pro

Memoria besangaaende under 23de. Nov. 1793 til det danske Cancellie, hvori de androge om det Samme og udviklede noiere Grundene for deres Andragende; at Synet, nemlig havde været alt for overfladisk; at den vigtigste Deel af Reparationen, Blyetækkerarbeidet paa hele Kirkens Tag ikke var bleven undersøgt; at Bygmester Langens Forsikring om stedse at have været tilstede ved Arbeidet nok ei ganske kunde staae til Troende; da det var Enhver bekjendt, at han ofte havde været borte fra Byen, blandt andet een gang henved 12 Uger i Veile ved Stiftsamtmand Hellfrieds Bygning, naaget i den Tid Kirkens Reparation gik fort, og en stor Deel af Blyet blev oplagt paa Taget.

Imidlertid havde Stiftsøvrigheden indgivet under 1ste Nov. 1793 en Indberetning til Canceniet med hvilken fulgte Eilschous med fleres Skrivelse til Stiftsøvrigheden af 28de Oct. 1793, Synsforretningen, en af Bygmester Langen forfattet Beretning om Alt, hvad der var foretaget ved Kirken, vedkommende Øvrighedens Udmeldelser af Synsmænd, samt Copie af Entrepreneurernes Interims-Øvittering. I denne Skrivelse yttredes mod det Forlangende at faae Kruse og Hjernøe til at syne Kirken, at disse ei kunde ansees for upartiske; thi Kruse havde ønsket at faae Reparationen, og maatte derfor ansees som Entrepreneurernes Uvindsmand, men tillige ogsaa som Langens, da denne havde faaet Opsynet, hvilket Kruse ogsaa havde attraaet. Det indstilledes til Cancelliets Bedømmelse, hvorledes Eilschous m. fl. Indblanding i denne dem uvedkommende Sag burde ansees, samt at, hvis et nyt Syn maatte ansees nød-

vendigt, kyndige Mænd fra Kbh. maatte af den kongelige Bygnings-Commission dertil udnævnes.

Derpaa indkom fra Eilschou m. f. den oven- til anførte Promemoria af 23de Nov. 1793. Den Omstændighed, som deri berørtes: at Langen havde været borte fra Opsynet i henved 12 Uger ic., foranledigede Cancelliet i en Skrivelse af 1ste Marts 1794 til at søge desangaaende noiere Forklaring.

Bygmester Langen erklærede derpaa, at han aldrig havde hørt, at, naar et saadant Arbeide havde staaet under en Bygmesters Opsigt, Man da havde forlangt noget videre Syn; at han ei kunde indsee, hvad det kunde nytte at lønne en Mand for Opsyn med en Bygning, naar Man ei havde Tillid til ham; at det ei kunde nytte at holde Syn over en færdig Bygning, med mindre Synsmændene maatte rive det gjorte Arbeide ned, thi gjennem Steen, Kalk og Oliefarve kunde ei sees meget; han dolerede over, at Mænd, der vare langt under ham i Bygnings-Kundskaber, havde været hans Dominere, imidlertid havde han underkastet sig dem, da han troede, det af Kirkens Foresatte ansaaes fornuident. Angaaende Arbeidet ved Reparationen erklærede han, at det var forsvaerligt, og at de Ufsvigelser, som vare foretagne imod Licitations-Conditionerne, vare iverksatte ifølge Ordre fra Directeurerne, hvorom han havde udviklet sig i sin forhen givne Indberetning i Cancelliet. Hvorfor Kirkens Blyetage ikke var efterseet af Synsmændene, vidste han ikke, men han ansaae det umuligt at sige noget derom, med mindre hver Plade blev nedtagen og efterveiet, hvilket han tilstod ikke selv at have gjort; vel havde han veiet mangfoldige af dem, og været tilstede ved deres Oplægning, men, at han skul-

de have veiet hver enkelt Plade, eller logeret paa Taget den hele Tid, da Pladerne bleve oplagte, kunde ei fordres af ham. At han havde været i Veile ved Stiftamtmandens Bygning, medens Blyet blev oplagt, besvarede han saaledes: at han saavel ved Stiftamtmandens som andre baade offentlige og private Bygninger havde havt Tilsyn, men at han aldrig havde været borte fra Nibe uden paa saadan Tid, at hans Fraværelse ei kunde skade; at rigtig nok en Deel Blye blev oplagt, medens han var i Veile, men ei Andet, end det, han forhen havde erkjendt godt. Lillige var hans Formening, at den Løn, han fik af Kirken, (200 Rd. aarligen) var saa ringe, at han maatte søge nogen Biførtjeneste, hvilket ei var blevet ham forbudet. Skulde Kirkens Foresatte ville have et Oversyn, udbud han sig Mand dertil fra Kjøbenhavn.

Under 8de Marts 1794 indstilledes denne Erklæring med Stiftsøvrighedens Betænkning, og udbad samme sig upartiske Mænd til at bedømme Arbeidet. Herpaa foranledigede Cancelliet gjennem Rentekammeret, at den kongelige Bygmester Professor Mogens beordredes her til. Han var her i August Maaned, og under den 12te Sept. indgav han sin Betænkning til Cancelliet, hvilken gik ud paa, at han naar undtages enkelte Steder af den udvendige Afpudsning og de Steder, som ei kunde tilkommes, ikke kunde sjonne Andet, end at Alt var forsvarligen forfærdiget, og at Kirken for daværende Tid var i god Stand. Hvad Blyetaget angik, da kunde Bøgen af Pladerne ei letteligen erfares, og han havde af Mangel paa Blyetækkere, ikke selv kunnet undersøge samme; men, hvis det maatte

te ansees nødvendigt, forestog han paa forskjellige Steder at lade udhugge Plader paa 3 Allen i □ som da kunde veies, og derved nogenlunde faaes Kundskab om dette Arbeides Bessaffenhed; thi ganske nøie at bestemme alle Pladernes Vægt efter saadanne paa enkelte Steder udhugne Stykker,*) var ikke muligt med Plader, som vare forfærdigede ved fri-Støbning og ei valtsede. Iøvrigt-gjennemgik han hver enkelt Post, og anførte de Forandringer, der vare foretagne imod de oprindelige Conditioner, samt angav, hvad der ifølge dette i enkelte Poster burde afdrages i Licitations-Summerne.

Den 23 Aug. 1794 indgave Eilschou og de tre øvrige forhen nævnte Mænd atter en Forestilling til Cancelliet angaaende denne Sag, hvori de stykkevis gjennemgik hver Post i Licitations-Conditionerne, og sammenlignede dermed, hvad der var udført, hvor- efter de formeente, at Entreprenurerne burde affor- tes ei Ubetydeligt. De dolerede over, at Prof. Ma- gens blot havde ved sin Nærværelse her betjent sig af Bygmester Langens og den ene Kirkeværgers Oplysninger, hvilke de ikke vidste om han havde faa- et tilstræffeligen; og at han selv efter Sagens davæ- rende Forsatning kunde opdage Alt saaledes, som det

*) Eilschou havde forskaffet sig nogle Stykker saavel af de gamle som nye Plader og sendt en køndig Mand til Bedømmelse. Denne uttrer sig i sit Svar desangaaende saaledes: „Af tilsendte smaa Blyprøver kan ieg ikke bedømme Kirketagets Godhed, er samme i Forhold med Prøverne forringet, da var det forstræffeligt hvad Summa en fier- de Part af hele Blyetaget kunde udgiøre; Windues-Blyet var Prøven maadelig.“ Efter Kruses Overlag udfordredes 712 Skpd. 12 Skpd. til hele Taget a 30 Rd. pr. Skpd. I Aaret 1738—39 blev oplagt paa Kirken 924 Skpd. 17 Skpd. 5 Pd. som udgiorde 3482 Tav- ler.

virkelig forholdt sig, derom tvivlede de meget. *) Blandt de Mangler, som de specificerede var en tynd Beværfning paa Murene uidentil, der-ei ansaaes durable,**) og hvorved det blev umuligt at opdage strax om nye Muurstene overalt vare anbragte paa de udehuggede Steder paa Taarnet og de øvrige Dele af Bygningen. Ligeledes anførtes adskillige Anker over Tømmer, Snedker, Maler, og Steenhugger, Arbeidet. At Blyetaget, som den for Kirken vigtigste Deel, ei var undersøgt, bragtes atter i Erindring. Maaden hvorpaa det store Vindue i den vestre Ende af Kir-

*) Herved maa ieg gjøre den Bemærkning, at Eilshou m. f. holdte sig ene til Conditionerne, da de ei vidste eller kunde vide, hvilke senere Contracter der vare oprettede mellem Directeurerne og Bygmesterne selv Conditionerne icke havde Eilshou maattet forstaae sig ad forskjellige Veie; thi da han forlangte Udskrift af Auctionsprotocollen om Altsomhvad denne Reparation angik, fik han af Byeskriveren, Raadmand Simonson, følgende Svar: „I Anledning af Deres Belædelheds Begjæring ved Promemoria af 9de d. M. om at faae Udtog af Auctionsprotocollen, betræffende alt hvad der vedkommer den over Domkirkes Reparation holdte Licitation m. v. meddeles herved til behagelig Gienvar: at ieg saa meget mindre kan meddele Dem sig Udskrift som saadant af Hr. Stiftsbefalingsmand v. Hellfried, i Anledning af min derom gjorde Forespørgsel, endog er bleven nægtet.“
„Nibe, den 20 Aug. 1794. S. Simonson.“

Dette havde Hellfried indberettet til Cancelliet, som derpaa svarede: „Af Hr. Stiftsbefalingsmand Hellfrieds Skrivelse under 15de d. M. med Bilage har Man erfaret, at Apotheker Eilshou af Raadmand og Byeskriver Simonson har forlangt Udskrift af Licitationsconditionerne for Nibe Domkirkes Reparation. I Anledning heraf vilde Man til Bekjendtgjørelse for Bedkommende tjenstligst meddele, at, endskjøndt Documentet ikke vedkommer Eilshou, saa dog, da Auctionsconditionerne ikke kunne anses anderledes end som et offentligt Documente, der ikke behøver at holdes hemmelig, saa kan Byeskriveren tillades at meddele ham Udskrift deraf mod Betaling.“
D. D. C. 6 Sept. 1793.“

**) Der gives endnu Adskilligt af denne Beværfning paa forskjellige Steder af Bygningen, dog ikkun paa de Sider af Kirken, hvor Soel og Regn ikke kunne virke med al sin Kraft.

ten var forandret, ansaaes meget manglende. At Dregelets Flytning var anslaaet til den Summa 450 Rd. og at det, da det blev paa sin gamle Plads, kunde koste 400 Rd. blot til Reparation, syntes ei at rime sig. Efter Conditionerne maatte Entreprenurerne betjene sig til eget Bedste af de gamle Materialier, som ei kunde bruges til Bygningens Istandsattelse. Der til var regnet en stor Deel Kvaderstene, der angaaes ved 350 Stykker, hvilke Eilschou m. f. meente burde have været anbragte paa Bygningen.*) Det paaankedes ogsaa som en stor Feil, at det ei i Conditionerne var bleven paalagt Entreprenurerne at være ansvarlige for deres Arbeide i nogle Aar efter Reparationens Fuldførelse. Der anmodedes endelig om et nyt Syn, og at Kruse maatte, ikke som Synsmand, men som Veileder, være overværende, da de ansaae ham som den, der kunde give den tilstrækkeligste Forklaring.

Denne Klage kom til Prof. Mageus's Erklæring, og han oplyste, saavidt det var ham bekjendt, hver Post, og henviste til sin forhen forfattede Synsforretning. At han ei havde søgt Oplysning hos Eilschou m. f. ved sin Nærværelse i Ribe, var skeet med Overlag, da ingen af de andre Parter vare indfaldet.

*) Naar Man betragter Taarnets nordøstlige Hjørnemuur, som slet ikke behøvede Reparation, sees den at være opsa: af Kvaderstene fra Grunden til det Øverste, derimod er der paa det sydvestlige Hjørne et stort Stykke, hvor slet ingen Kvaderstene ere anbragte; paa det Øvrige af samme Hjørne og ligeledes de to andre Hjørner, der udgjorde den Deel af Taarnet, hvor Murene blev bortbugget, findes vel Kvaderstene, men ei i en uafbrudt Række; for hver huggen Sten er der et Stykke af samme Brede opført af Muurstene. For saaledes vistnok de af Bygmesterne solgte Kvaderstene at kunne have været paa sin rigtige Plads.

de eller nærværende. Hvorledes derpaa blev resolvet af Cancelliet, har jeg ikke kunnet erfare. Jeg formoder, at der ikke er givet noget Svar til de Klager; thi blandt Documenter desangaaende findes en Cancellieskrivelse af 29de Nov. 1794, hvori anføres, at dermed fulgte samtlige Documenter, Ribe Domkirkes Reparation vedkommende, tilligemed Professor M a g e n s ' s Regning over Omkostningerne paa hans Reise for at syne Reparations- Arbejdet paa Kirken, hvilken Regning Stiftsøvrigheden skulde besørge betalt. Ved samme Cancellieskrivelse findes Eilschou's originale Klager, og Langens og M a g e n s ' s Erklæringer samt Synsforretningen.

At der er aflagt Regnskab for dette hele Bærk, kan ei omtvivles, især da der blev saa ofte klaget; men synderligt er det, at der her ikke findes een Tøddel desangaaende, hvor det dog var meest magtpaaliggende at vide Noget om en Sag, der dengang var i Altes Munde, og hvorom saa mange, maaskee vrang- og ubillige, Domme bleve fældede, hvilke ved et fuldstændigt documenteret Regnskab allerbedst kunde været gjendrevne.

På et Kongeligt Rescript af 5te Nov. 1791 sees at Kongen havde approberet Reparationen i Overensstemmelse med den indsendte Licitationsforretning; dernæst, at der til Omkostningernes Bestridelse var tilladt at sælge af Kirkens Jordegods, samt at Collectbøger maatte ombæres i alle Huse saavel i Kjøbenhavn som i alle Kjøbstæder i Danmark. Hvad der paa denne Maade er indkommet, kan af ovennævnte forte Grunde ikke opgives.

Tre Kongetiender af Andsager, Aulum og Nørre Omme Sogne bleve bortsolgte ved denne Leilighed.

Af disse havde Kirken havt til Indtægt i Aaret 1790 den Summa 261 Rdr., hvilken nu for Fremtiden ophørte.

Senere, formodentlig ifølge kongelig Resolution, folgtes ogsaa alt det Strøegods, som Kirken eiede paa forskjellige Steder i Stiftet, hvilke indbragte den Summa 15,996 Rdr. 2 Mk. 10 S., der ere udfatte paa Renter. Af dette Strøegods havde Kirken forhen havt Landgilde, der i Aaret 1790 udgjorde 341 Rdr. 1 Mk. 14 S.

Det var en stor Byrde for Domkirken, at den foruden sig selv havde saa mange andre Bygninger at vedligeholde, saaledes skulde Cathedralskolen, Stiftsprovstens, Capellanens, Hospitalspræstens, Klokkerens, og Conrectorens Boliger af dens Fond istandsættes. Da dens Indtægter ved Salget af Kirketienderne vare formindskede, saa androges fra Stiftsøvrigheden, efter et Forslag af Kirkens Børge Justitsraad Walle, at der herved maatte foregaae en Forandring, og ifølge dette resolveredes i Rescript af 13de December 1793:

- 1) "At ved hver Forandring af de daværende Residenshavere skal paa Residensen foretages en Hovedreparation, som foranstaltes og bekostes af Domkirken, hvorefter den nye Beboer skal modtage Baaningen, efter Syn og Taxation, samt være forbunden til selv i sin Embedstid at vedligeholde Residensen, og ved Forandring at afstyre den ved Syn og Taxation til Estermanden med Ansvar til de befindende Brostfældigheder.
- 2) "At Reparationen, hvortil Domkirken, som hidtil, for de nærværende Embedsmænd er pligtig, dog skal indskrænkes til Vedligeholdelse af Tag og Fag, men Bequemmeligheder og Forbedringer skulle af

”Beboerne selv bekostes, saa og Vedligeholdelse af
”Ruder, Røgler og Sligt, der ellers æffes af Lei-
”ere, være dem paalagt.”

”Yovrigt skal den i første Post gjorte Bestemmelse
”se være gjældende i Henseende til den nylig bestilte
”kede Capellans Residence.” *)

Denne Foranstaltning maa naturligviis have en
betydelig Indtægt til Følge for Kirken; thi Man kan
ei forestille sig, hvor store Summer, der Tid efter anden
ere anvendte til disse Residentsers Vedligeholdelse,
se, hvilket jeg ved at gjennemgaae mange af Regnskaberne
har erfaret. I midlertid da Kirkens Bygninger ere endnu af
saa vidtløftigt Omfang, hører der sikkert den største Kunst
til, at den med sine nuværende Indtægter i Fremtiden kan
bestaae, om Man endog vedbliver det nu fastsatte Princip:
ideligen at eftersee Kirkens Brøsttældigheder, og ei, som
forheller, lader smaa Reparationer opsættes, indtil de
blive uoverkommelige. Sørgeligt vilde det være, om dette
stolte Værk fra Fortiden nogensinde ved Eigeegyldighed
skulde vorde lagt øde.

*) Da nu afdøde Biskop Koefoed blev Stiftsprovst, vilde han ei
tage sin Residents, efterdi den var meget forfalden, hvorfor den blev
solgt for 1600 Rd., hvoraf Renterne udbetales Stiftsprovsterne som
Bidrag til Huusleie. Rescr. 8 Aug. 1806.

Capellanen til Domkirken, N. Lindberg, der var ansat kort Tid
før end ovenstaaende Rescr. af 13 Decbr. 1793 udkom, indgik med For-
restilling angaaende sin Bolig, og da blev i et nyt Rescr. 19de April
1794 bestemt, at Domkirken skulde vedligeholde hans Bolig for hans
Embedstid.

I Mæret 1755 blev kjøbt en Gaard til Residents for Organist-
som han havde indtil 1758, da den blev overladt til Bolig for Con-
rectoren, der forhen havde Bidrag til Huusleie. Nu under Organistens
Bidrag til Huusleie. Conrectors Residents er solgt i Mæret 1798, se
Blandede Efterretninger om Ribe Cathedralskole 3die Forts. 1806. Pag. 80

Forklaring over Grundtegningen af Ribe Domkirke.

- A. Alteret.
- B. Dør til det forrige Capitelhus.
- C. Det forrige Capitel.
- D. Choret.
- E. Det nuværende Capitel, hvori tillige er Stiftsbibliotheket.
- F. Kathoveddøren, nu tilmuret.
- G. Indgang til den speckhanske Begravelse under Capitlet.
- H. Det Sted i Muren, hvor Man hidtil har troet, at Kong Erik ~~Messens~~ er begravet.
- I. Et Sted i Muren, muligt Kong Eriks Gravsted, hvor der synes at have været brækket Hul.
- K. Vestibulen, nu nedbrudt.
- L. Det Sted, hvor den saakaldte Messing. Steen var lagt over Andr. Bundesen.
- M. Den skeelse Begravelse, bruges nu til Archiv.
- N. De 4re Piller, hvorpaa Orgelet hviler.
- O. Prædikestolen.
- P. Det lille Taarn, ad hvis Bindeltrappe Opgangen er til Hvalvingerne, Orgelet og Taarnet.
- Q. Den holsteinske Begravelse.
- R. Taarnet, hvori fordom St. Lucii Capel.
- S. Daaben.
- T. Det saakaldte Blyefammer, fordom St. Nicolai Capel, nu nedbrudt.
- U. Det nedbrudte lille Taarn med Indgang fra Kirken.
- V. Dør, som forbinder Kirken med den Deel af Omgangen, der nu er Materialhus.
- X. Bindeltrappe, som fører op til Hvalvingerne.

Y-Z Døre til Dvingen.

A Dvingen, der nu bruges til Materialhuus.

Ü. De to Fløie af Dvingen, som i Aarene 1737-38 bleve nedbrudte.

a. Indgang fra Gaden Nykind.

b. Dør fra den gamle Bispegaard, tilmuret 1792.

c. Lindegaarden.

d. Fordum St. Barbaræ Capel, senere Lectorium, nu nedbrudt.

e. Stolene saavel i Kirkens Skib, som i Sidegange.

f. En Rad Stole, som i Aaret 1792 blev bortfagen.

g. Den gamle Bispegaard fra Reformationen, indtil Biskop Joh. Ad. Brorson, som var Biskop fra 1741 til 64, udvirkede, at den blev solgt. Den Fløi, som stodte til Dvingen, er for nogle Aar siden nedbrudt af den nuværende Eier.

h. Den Plads, hvor den forrige Hospitalspræst havde sin Bolig, der nu er Borger-skole.

i. En Pille, hvorpaa findes malet et Marie-Billed.

k-l De nuværende Skriftestole i Choret.

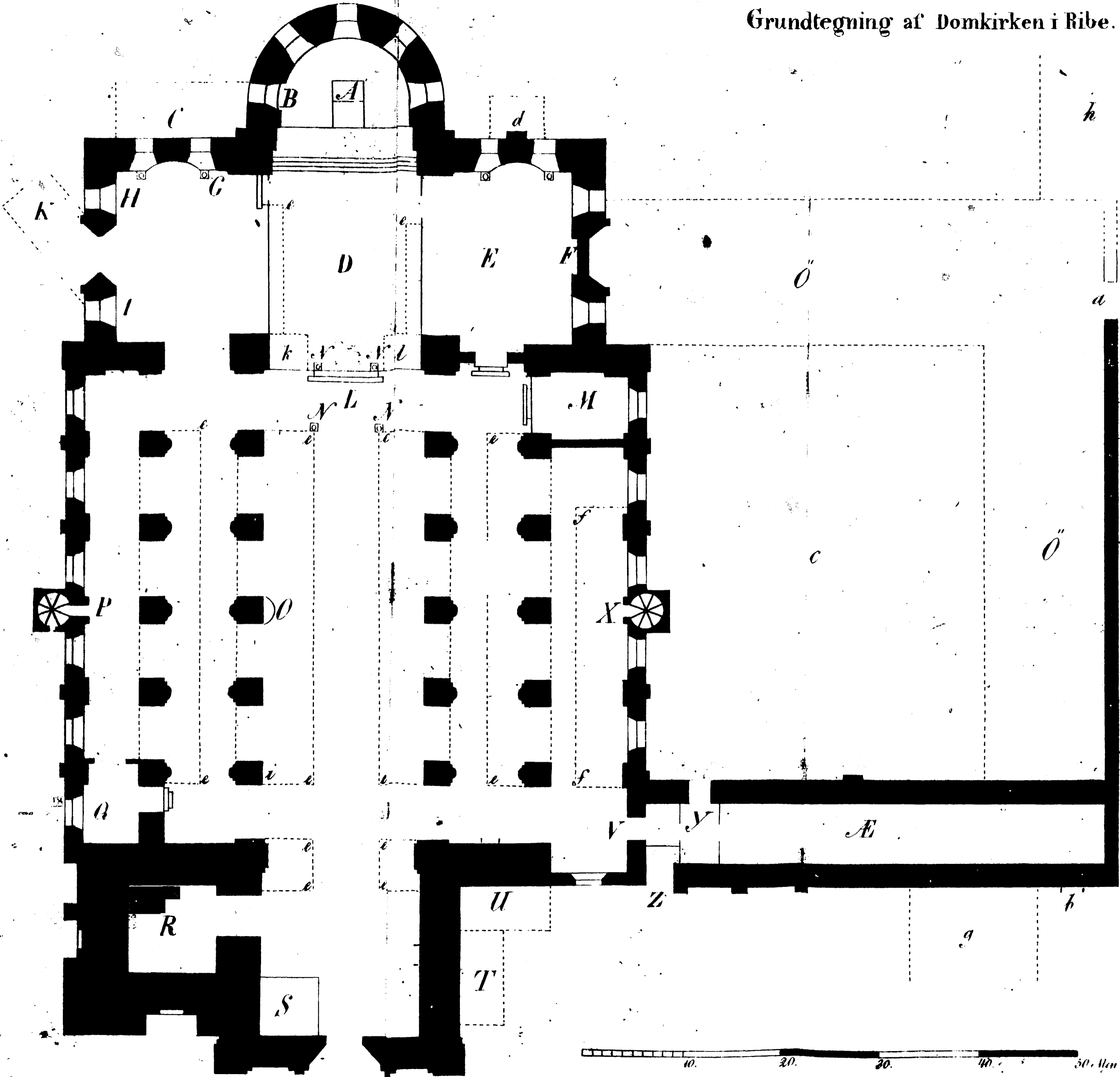
P

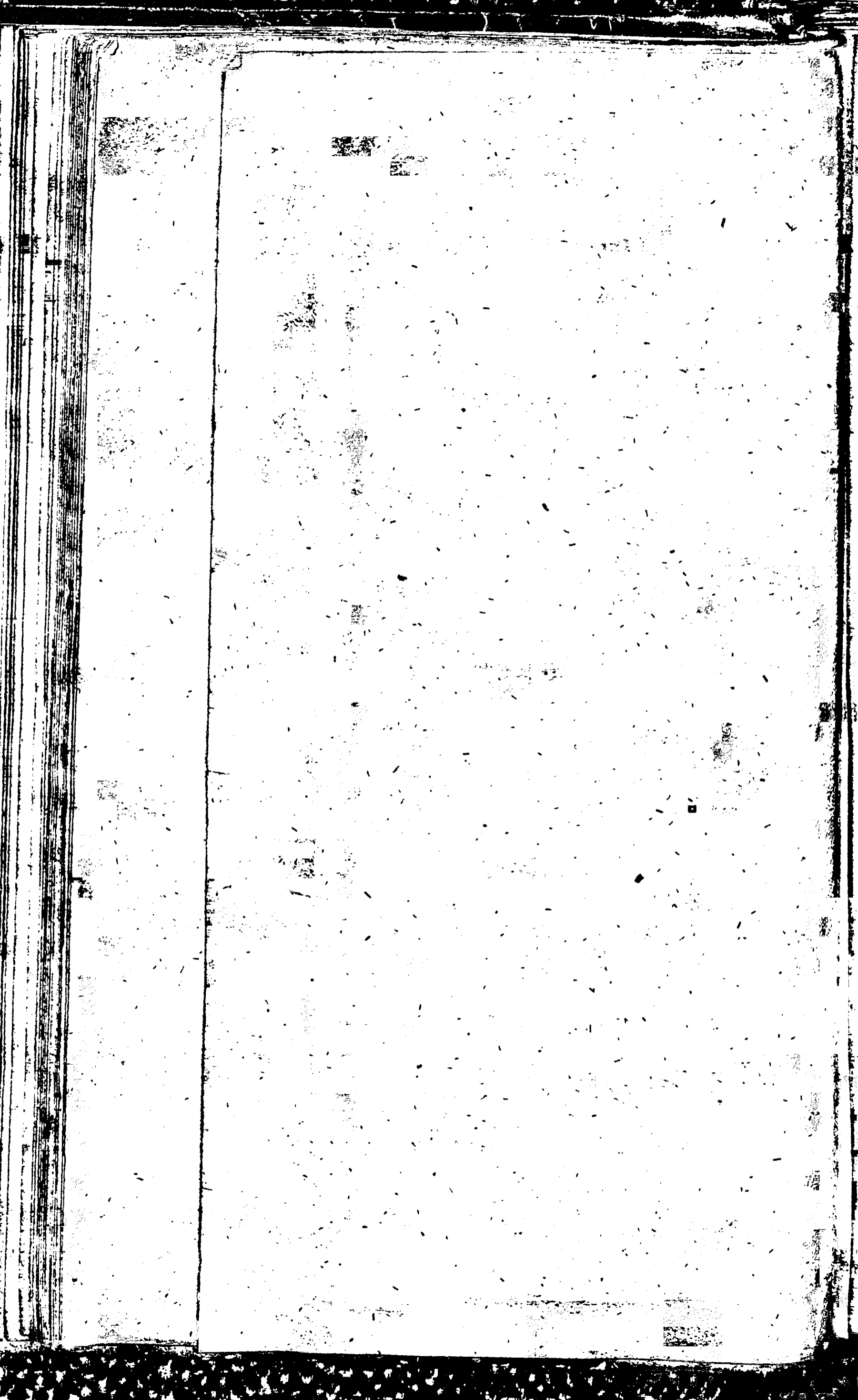
A

R

Chr. Thorup del.

Grundtegning af Domkirken i Ribe.

Efterretninger

angaaende

B y e n N i b e,

udgivne
som Indbydelseskrift til den offentlige
Examen i Ribe: Cathedralskole
1833.

Anden Samling.

Af

P. W. Thorup,
Rector og Professor.

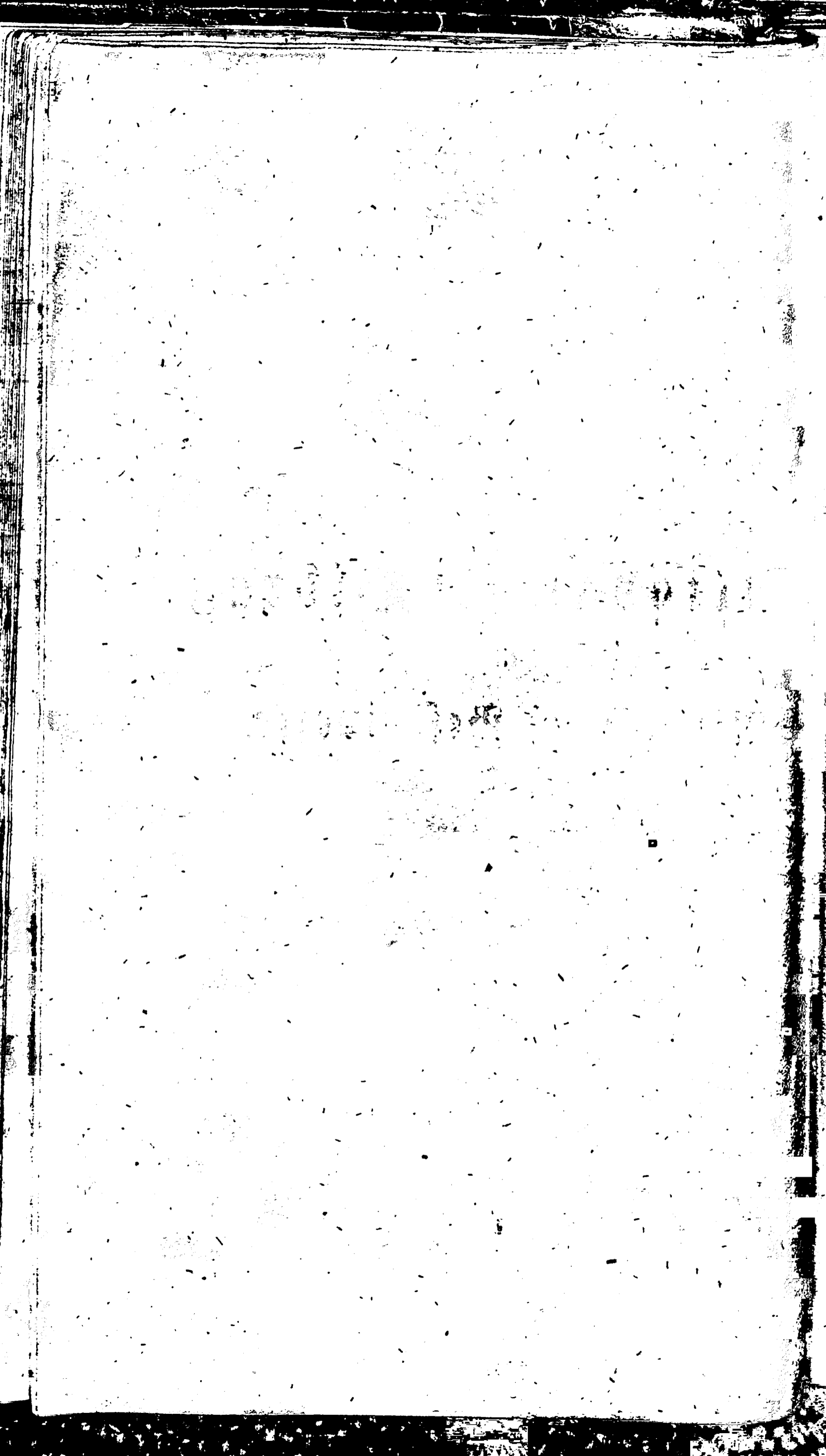
Trykt i Ribe hos W. S. Syphoff.

Antiquariske Bidrag

til

Ribe=Byes Beskrivelse.

Det nuværende Ribe er inddeelt i fire Qvarterer: den Første Fjerding, som indbefatter Byens østlige Deel, St. Hans; Fjerding, som udgjør den sydlige, St. Clemens - Fjerding, der er den vestlige, og Fjerde eller Sidste Fjerding, hvortil den nordlige Strækning af Byen henregnes.

Første Fjerding.

Den Første Fjerding, med hvilken vi her ville gjøre Begyndelsen, bestaaer af følgende Gader: 1, Nørreportsgade eller Nedredammen, 2, Mellemdammen, 3, Storegade, 4, Cortebrødregade, 5, Badstuegade, 6, Bægtergade, 7, Peder Dovusgade, 8, Steensbogade, 9, Klostergade og 10, Hundegade. Deraf hører No. 1, 2, 3 og 8 tildeels, de øvrige ganske til denne Fjerding, hvis Omfang her angives overeensstemmende med en Fortegnelse over Byens Grundtaxt, skreven i Aaret 1770. Om nogen Forandring med Inddelingen siden skulde være foregaaet, er mig ube-

fjendt, og til det nærværende Niemeed, som er at ordne disse Bidrag efter Quartererne, kan det være os temmelig ligegyldigt.

Nørreportsgade kaldes nu sædvanligen Norderdammen og er anført under dette Navn paa Grundtegningen i den Danske Atlas, N. 25. Terpager vil, at den fordum har været kaldet Normandsgade¹⁾; men saaledes benævnedes Fissergaden, hvilket jeg paa sit Sted skal vise. Galthen, har samme Urigtighed, med den Tilfætning, at Gaden's Navn ogsaa var Norfargaath²⁾. Det Sidste kan maaskee forholde sig saaledes, da Betydningen vilde være: den Gade, ad hvilken man farer nor paa, og Navnet kunde da formedelst en vis Lighed let være blevet forvevlet med Normandsgade.

Storegade (paa Grundtegningen i Danske Atlas N. 23.) kaldes efter Terpagers Beretning fordum Kræmergade og Bredegade; efter Hofmann, Kjøbmandsgade, Bredegade eller Kongensgade; efter Galthen, først Brethegaath siden Kræmergaath. Men ingen af disse Forfattere underretter os om, hvor de anførte forældede Navne forekomme. Med Bredegade har det sin Rigtighed. Den gamle Jordebog, hvorfra Terpager saa ofte henter Beviser, kunde ogsaa her have været anført som hans Hjemmel. Det hedder nemlig der i en Afskrift, som jeg benytter: "It. hauer Byen eth Stykke Jordh, som ligger syden i Brethe"

1) R. C. p. 25.

2) Beskrivelse over Ribe S. 39.

gathe, som man gaaer fra Myllbroen ¹⁾ og op til Domkirken, vesten næst fra Karingsgadh ²⁾ &c.

Krømergade er ellers eet af de flere Navne, som Steenbogade har baaret; men dette kan ikke bevise noget imod Terpager i det nærværende Tilfælde, da et Navn af denne Betydning letteligen til forskjellig Tid kunde være givet forskjellige Gader. I Danske Atlas anføres Krømergaden blandt dem, "som ikke mere ved Navn ere bekjendte."

Sortebrødregade hedte forðum St. Karens Gade efter Terpagers og Galthens Vidnesbyrd. At dette er rigtigt, have vi nyligen seet. Selv betjener Terpager sig af dette sidste Navn i Betydning af Sortebrødregade p. 43, hvor han anfører Tolkens Vandbro i St. Karens Gade (in vico Catharinæ). Tolkens (eller Tolkens) Vandbro ligger nemlig ved den nuværende Sortebrødregade. Ved en Trykfeil formoder jeg, staaer hos Terpager: Tolkens.

Badstuegade har beholdt sit gamle Navn efter Badstuen, hvorom det i bemeldte Fordebog hedder: "Badstoven, som kaldes Brostov, som Byen tilhører med Hovs og Jord, (og) som ligger paa Laen northen vidt Gaden" o.s.v. Badstuen maa altsaa have ligget (hvor nu Justitsraad Nielsens Have findes) paa den nordre Side af Gaden, nærmest ved Laen, paa hvilken Badeanstalten har været indrettet.

1) Hvor nu Toldbodgaarden er, men forðum Kongens Mølle stod, som blev ødelagt af Vandfloden den 18 Jan. 1696.

2) Nu Sortebrødregade.

Af et Skjøde fra 1403 ¹⁾ sees deels, at Badstuen, som
 forhen havde været en privat. Eiendom, da først blev
 kjøbt af Byen, deels at Badstuegaden forhen har væ-
 ret kaldet Sutergerade, der vistnok er den samme, som
 Terpager kalder Sudilegaden, Hofmann i Danske At-
 las Sudergaden, og Galthen Sudeler. eller Skoma-
 gergade, hvilken han anfører blandt dem, som nu
 savnes. I Danske Atlas siges den at være indheg-
 net i Haver. Heri, som i Mere, spores Grønlands
 Meddelelse; men det Rigtige er dog vel, som Skjødets
 brevet viser, at Badstuegade oprindeligen hedte Su-
 tergade d. e. Skomagergade, og at denne altsaa er
 til endnu under hiint forandrede Navn. Forskjellig
 fra denne er Suthergaden i Betydning af Sønder-
 portsgade.

Vægtergadens ældre Navn var, som Terpager
 og andre bemærke, Nags Høines Gade. Den sidste
 Benævnelser forekommer f. Ex. i Skolens ældste Regn-
 skabsbog. S. Progr. 1826, S. 32. Efter den store
 Ildbrand, som ogsaa lagde denne Gade i Aske den
 3 Sept. 1580, er Gaden bleven betydeligen udvidet.

Peder Dovns Slippe kaldes i Capitlets Regi-
 strant 1553 Per Dhorns Gade ²⁾. Galthen anfører
 Peder Dovns Gade og Peder Dovns Slippe som to
 forskjellige Stræder. Paa samme Maade multiplicer-
 ter han flere Gader.

1) Bil. XXVIII.

2) Grønlands Ant. i R. C.

Steenbogade, efter Capitlets Jordebog ogsaa Kræmmergade kaldet, ¹⁾ forekommer under Navn af Adelgade i et Skjode fra 1528, hvor der tales om "en Gardt liggendes ved Klyborig (den nuværende Raadstuebygning) paa den Hørne, som man farer til Sønderport, vesten ved Nilgaden, tvært over fra den gardt, thet Andhers Lassen nu wti boer." Her er Adel. eller efter den jydffe Udtale Nilgaden aabenbart Steenbogaden (paa Grundt. i D. U. N. 15). Dette bliver aldeles utvivlsomt ved at jvnføre et andet Skjodebrev af samme Aarstal, hvor bemeldte Gaard siges at ligge "ved Kliborg wti Stienboegade vesthen tvært offuer fraa det Hwff Andhers Lassen wti boer paa thet Hørne, som man farer til Sønderport". Gaden har altsaa paa samme Tid været benævnet paa begge Maader, eller rettere: Nilgade er eensbetydende med Hovedgade og som saadan brugt om de anseligere Gader, der desforuden havde et andet Egennavn. Denne Bemærkelse af det gammel-danske eller islandffe adal- forekommer i Adeltorv, det fornemste Torv, (S. Bil. XXV.) Adelvei, Adeldi, adalflockr. m. fl. Det bliver altsaa et Spørgsmaal, om der har været nogen Gade i Ribe, som fortrinligviis har baaret Navn af Adelgade, og om ikke Lerpager gjør ret i at udelade den af sin Fortegnelse paa Gaderne; thi snart finder man Sønderportsgade, snart Korsbrødregaardsgade, snart Storegade kaldet Adelgade i Betydning af Hovedgade ²⁾.

1) Ugesaa.

2) Lerp. R. C. S. 522. De andre Exempler forekomme i Bøttings-protocoll.

Galthen og Hofmann antage desuagtet en sær egen Udelgade, som den Første anfører blandt dem, der nu savnes, den Sidste blandt dem, som ikke mere ved Navn ere bekjendte.

Clostergade, (paa Grundt. i D. U. N. 2) siger Galthen med sin sædvanlige Bestemthed, har fordmundt Sortebrødregade, Hofmann lægger dog "formodentlig" til. Hvoraf man formoder det, er mig ubekjendt.

I Hundegade, som man, efter et Pantebrev af 1492, ogsaa kaldte Mathis Scriffuers Gade, (Tert. p. 28) fandtes i den ældre Tid, hvis jeg ellers har læst rigtigt i et Skjode fra 1474, en Gaard, som kaldtes Rosgaard¹⁾, hvor Bysoged Jes Petersen i sin Tid boede: formodentlig en anselig Gaard, da den havde sit eget Navn, hvilket jeg dog ikke erindrer mig ellers noget andet Sted at have læst. Den sydligste Deel af Hundegaden forekommer under Benævnelse af Kobberuegade. Derom Mere siden.

Endnu maa jeg bemærke, at den Gade eller det Stykke af en Gade, som forbinder Sortebrødregade med Klostergade og paa Grundtegningen i D. U. er betegnet med No. 3, kaldes sammesteds Cathrinegade. I den her benyttede Fortegnelse over Byens Grundtaxt har jeg ikke fundet nogen Gade af dette Navn anført. Den synes der at være indbefattet under Badstuegaden.

Paa Grundtegningen i Danckwerths Atlas findes

1) S. Bil. XI.

en Gade mere i dette Qvarter end de her opregnede, nemlig imellem Clostergade og Hundegade. Om dette er en Feil ved Grundtegningen, som vel ikke er optagen med den største Nøiagtighed, men dog ellers kjendeligen fremstiller Byens øvrige Gader, skal jeg ikke kunne sige. Af en Mathematicus, som Johannes Meier, der efter kongelig Befaling bereiste Hertugdømmerne for at optage Kaarter til Danckwerth's Atlas, burde man ikke vente saa grov en Feil, at han gav os en heel Gade i Tilgift, hvor undskyldeligt det end er, at mindre Forseelser kunne indløbe. Ogsaa Grundtegningerne i den Danske Atlas, som mere end een Gang skulle være gjennemseete paa Stedet selv af enhver Byes Magistrat, ere neppe frie for Urigtigheder.

Efter nu at have ført mine Læsere gennem Gaderne i dette Qvarter og maaskee trættet nogle ved altfor smaalige Bemærkninger: ville vi standse lidt ved det nuværende Hospital, fordem Sortebrødrecløster. Men da min Hensigt i disse Blade fornemmelig gaaer ud paa, med Udeladelse eller dog kun flygtig Berørelse af det forhen Bekjendte og Tilforladelige, at berigtige, udvide eller, hvor det kunde behøves, med gyldig Hjemmel bekræfte de Efterretninger, som i andre Skrifter have om Ribe: vil jeg heller ikke gjøre nogen Undtagelse i saa Henseende med Cløstrene eller opholde mig ved det, som man hidtil af trykte Skrifter vidste om dem, hvilket nu omhyggeliggen findes samlet i Hr. Pastor Daugaards kronede Priisfrist om de danske Cløstre i Middelalderen;

derimod ønsker jeg at forsøge den Daugaardske Thesaurus med en liden Skjerv, som jeg har fundet i Ribes Archiver, der efter Etatsraad Taubers Forskrifning ere rigere paa Manuscripter, end Noget skulde troe.¹⁾ Formodentlig vil det ikke være Hr. Etatsraaden og andre Kjendere, som have taget de ripenske Oldskriftsamlinger i Diesyn, ufjært, efterhaanden at see dem benyttede i vore Programmer.

Jeg forudsætter da som almindeligen bekjendt at Dominicanerne, hvis Orden var stiftet af Dominicus Gusman i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, anlagde et Closter i Ribe, ikke længe efter at de i 1232 vare komne herind i Landet fra Lübeck; at disse Munkes kaldtes Prædikebrødre, fordi Evangeliet Prædiken hørte fortrinligviis med til deres Bestemmelse, og Sortebrødre af den sorte med Hætte forsynede Kappe, som de bare oven over deres hvide Kjortel og Scapulier, (en kort Raabe, som bedækkede Skuldrene);²⁾ at endelig dette Closter af Christian den Tredie 1543 blev skjenket til et Hospital, som det endnu er. Forøvrigt henviser jeg til det omtalte Priiskrift og indskrænker mig til Meddelelsen af følgende Tillæg, som for det meste ere hentede fra Stiftskisten og Raadstuearchivet.

I Aaret 1295 afgave Sortebrødrene i Forbindelse med Graabrødrene og Borgemeesteren det Bidnebyrd, at de havde seet Biskoppens og Capitlets Protestation imod Erkebiskop Johan Erlandsens Constit

1) Blandinger fra Eoræ. 4de S. S. 5.

2) Scapulare, vestis scapulas tantum tegens. Du Cange.

tution i Beile: Cum ecclesia Daciana, hvilken Erklæring udentviol er mine Læsere bekjendt enten af Historien eller af Ingemanns Fredløse.¹⁾ Om det skulde være den samme Vidisse, som Daugaard anfører, kan jeg ikke undersøge, da den paaberaabte Tome af Suhms Danmarkshistorie savnes i de Bogsamlinger, som her ere mig tilgængelige. Ligeledes udstedte Dominicanerne i Forening med Franciscanerne i Aaret 1332 en Vidisse af Biskop Jacobs og Capitlets Profertestation og Appellation til Rom imod Hennekin Hennersens²⁾. Til Daugaards Fortegnelse over Closterets Priorer kan søies Broder Henrik,³⁾ der gjorde Begyndelsen til det Foretagende, som Thomas Boosøn troligen fortsætter: efterhaanden at erhverve Closteret Besiddelsen af den saa nær og beqvemt liggende St. Hans-Holm⁴⁾. Kronen paa Barket sætter Kong Christian den Første, ved, i sit aabne Brev af 1480, at skjenke de reenlivede Mænd, Prior og Brødre med menige Convent i Sortebrødrecløster, "som nu havde annammet deres rette Ordensregel og observantiam" al Kronens Deel og Rettighed i St. Hans-Holm, samt bekræfte dem i de Besiddelser, som de af andre Eiere efterhaanden havde forskaffet sig⁵⁾. Man sporer været underkastet en Reform, lig den, som paa samme Tid blev foretagen med adskillige Franciscanerclo-

1) Bil. G. 15.

2) l. c.

3) Bil. VI.

4) Bil. IX, X, XI.

5) Bil. XII.

stere, hvor den oprindelige Strengthed i Ordensreglement
Efterlevelse med Tiden var udartet til Slaphed.
Men at en saadan Reform har strakt sig til Domi-
nicanerclostrene er ikke bemærket af Daugaard, som
vel altsaa Intet har fundet derom i de almindelige
Kilder. Ikke destomindre lade de anførte Udtryk vel
ingen Tvivl tilbage om vort Dominicanerclosters Re-
form, da de ere ganske de samme, som brugtes om
de reformerede Franciscanerclostre, hvis Munke kald-
tes Observantsbrødre (fratres de observantia) til For-
skjel fra dem, som tillode sig større Frihed (fratres de
communi vita).

En anden Prior, som Daugaard ikke kjender, er
Niels Clausen. Ved et Mageskifte med Capitlet i
Ribe skaffede han Clostret en anselig Have, sønden for
samme, imod at afstaae en Deel Jorder, der tilhørte
Closteret norden for Aaen¹⁾.

Denne Have laa, som det hedder, paa Kobberu-
the. Kobberuthe maa altsaa, herefter at domme, ha-
ve været en Jordlod, hvoraf da den tilgrændsende
Kobberuebro (paa Grundtegningen i Danske Atlas
og Kobberuegade, den sydlige Deel af Hundegade, er
bleven benævnet. I Capitlets Laaghævd af 1509²⁾
omtales Øster- og Vester- Kobberue ligeledes som
Dele af et Jordsmon. Mod denne Betydning kan det
vel ikke i Grunden ansees stridende, at den her om-
talte Have i Christian den Tredies Dom 1539 kaldes
en ved Kobberue liggende Humlehave og Abildgaard;
thi efterat Clostret saalænge havde været i Besiddelse

1) Bil. xv.

2) Bil. xxvii.

se af denne Have, betragtedes den omsider som affondret fra det øvrige Kobberuth, hvortil nu Navnet indskrænkedes.

Hos Terpager søger man forgjæves Oplysning om Navnet paa Kobberuebroe, til hvilket Oprindelsen er ham, som han selv tilstaaer, aldeles ubekjendt.

Bemeldte Humlehaves og Ubildgaards betydelige Udstrækning kan skjønnes af det anselige Vederlag, som blev givet for den: rigeligen et Par Tønder Land foruden Engen Korsholm, af 2 Dags Slets Størrelse.

I Omegnen af Sortebrødreløster laa St. Petri Gildehuus, som man seer af Capitlets nys omtalte Laaghævd. Hos Terpager, Hofmann og Galthen er Intet at finde hverken om dette eller de øvrige Gildehuses Beliggenhed, og den Sidstes Slutning, at de laae i Nærheden af de efter samme Helgene benævnte Kirker, stadfæstes i det mindste ikke ved det her anførte Exempel af St. Petri Gildehuus.

Den hele Fjerding begrændses mod Osten af Nebbsaa, sædvanligt Nipsaa kaldet, som efter Danske Atlas har sit Navn af Svend Neb, til hvem Kong Hans skjødede Midtmøllen. Hvorpaa Hofmann grunder dens ne Beretning, anfører han ikke. Jeg tilføier derfor, at i Bytingsprotocollen for 1573 S. 114 omtales dette kongelige Skjøde til bemeldte Svend Neb paa "Midtmøllen, som (saa staaer der) kaldes Nebbs Mølle". Af Møllen har igjen Strømmen faaet sit Navn. Skalde for de lærde Derivationer hos Terpager, som den gode Møller Neb kaster overende! Man vilde endog udlede Nipsaaens Navn af det græske *νίπτερον*.

St. Hans = Fierding.

St. Hans = Fierding bestaaer efter den her fulgte Fortegnelse af 1, Skolegaden, 2, en Deel af Steenbolegade, 3, en Deel af Sønderportsgade, 4, Bispegaden, 5, Puggaardsgade, 6, Sviegaden og, 7, den Gade, som kaldes: ved Gravene.

I denne Fierding lægger Terpager een af Byens fire Sogneskirker, nemlig St. Hans = Kirke, og mener, at hele Qvarteret, ligesom ogsaa St. Hansholm, St. Hans = Sogn, St. Hans = Gade (hvilket Alt findes i denne Strækning) har faaet Navn af Sogneskirken¹⁾. I Nærheden af St. Hans = Sogneskirke vil han ogsaa vide, at der har ligget et Johannitercloster, som han kalder Monasterium fratrum sancti Johannis baptistæ og anseer for en fra Korsbrødregaardscloster forskjellig Stiftelse²⁾. Hofmann anfører Terpagers Beretning, men tilføier: "Andre ere rettere af den Mening, at St. Hans Kirke har været Korsbrøderkirken eller Klosterkirken til St. Hans Closter, der er det samme som Korsbrødercloster, endstjøndt Terpager gjør tvende Clostre deraf. Dette Closter, ligesom det for en Tid var i Besiddelse af St. Nicolai Closter uden for Nørreport, kan og have haft Eiendomme ved Gravene og paa forbemeldte Holm, endstjøndt baade Clostret og Kirken har ligget vesten i Byen."³⁾ Daugaard følger Hofmanns

1) R. C. p. 378.

2) l. c. p. 403, 404.

3) Danske Atlas T. V p. 630.

i det han bemærker, at Terpager begaaer den Feil at gjøre tvende Clostre og Kirker af St. Hans-, og Korsbrødre-Closter med deres Kirker.¹⁾

Hvilke "de Andre" ere, hvis Mening Hofmann giver Fortrinnet for Terpagers, er Forfatteren af dette Program ubekjendt; men han formoder, at een af dem og den vigtigste af dem har været den for sit fortrolige Bekjendtskab med Ribes Oldsager navnkundige David Grønlund, Capellan til Cathrinekirke i Ribe; thi at denne Mand har leveret Bidrag til den Danske Atlas, seer man af Fortalen til den fjerde Tome. Muligt ogsaa, at Rector Hanssen, hvis Efterretninger nævnes i Fortalen til den femte Tome, har været af en saadan Mening. At Terpager, efter Grønlunds Anskuelse, har feilet i at betragte St. Hans-Closter og Korsbrødregaardscloster som tvende forskjellige Stiftelser, seer jeg af en Mandglossse, som Grønlund har tilføiet i sit Exemplar af Ripæ Cimbricæ, hvilket nu Skolebibliotheket eier. Den findes p. 404 og lyder saaledes: "Disse Munke (fratres sancti Johannis baptistæ) ere de samme som foregaaende Korsbrødre, der kaldes fratres ordinis Johannis Hierosolymitani, men her ere confunderede og gjorde til tvende Ordener" Om han og Hofmann, som heri maaskee har fulgt Grønlund, har Ret i denne Paastand, er neppe saa ganske afgjort; men vist er det, at naar Hofmann negter Tilværelsen af St. Hans-Sognekirke, som forskjellig fra Korsbrødrenes Closterkirke, og antager, at Terpager har feilet i at anføre

¹⁾ Om de danske Clostre i Middelalderen S. 429.

en Sognetirke, St. Hans helliget, i Byens sydlige Qvarteer, som endnu bærer Navn af St. Hans: Tjering: da begaaer han eller den Correspondent, hvis Mening han gjør til sin, en beviislig Feiltagelse.

Allerede den Formodning, at een af Byens Qvarterer, tilligemed et Sogn, en Gade og en Holm i samme, tilhobe skulde være nævnet efter et Closter i et andet Qvarteer af Byen, er ikke meget sandsynlig. Dog vil jeg ligesaa lidet beraabe mig derpaa som paa Galthens Bidnesbyrd, hvis Beskrivelse dog er udfommen en Snees Aar sildigere end den Danske Atlas; thi endskjøndt Galthen, efter min Erfaring, mangen Gang har Ret, hvor han afviger fra sine Forgængere, og ganske vist er gaaet dybere i sine Forskninger, end hans populære Skrift lader formode: kan han dog ikke forlange, at man ubetinget skal fæste Lid til ham, naar han med en Sikkerhed, som maa forundre En hver, der kjender Misligheden i slige Bestemmelser, affstikker Pladsen til St. Hans-Kirke og Kirkegaard i Haugen ved den nuværende Stiftamtmandsbolig, og det uden mindste Forsøg paa at bevise sin Paastand mod Hofmanns Mening, hvilken han med fuldkommen Taushed forbigaaer¹⁾. I de gamle Brevskaber, som til Slutningen findes aftrykte for at tjene til nærmere Oplysning og Begrundelse af det her Meddeelte, seer man paa flere Steder St. Hans: Kirkejord (fundus ecclesiae beati Johannis, scti Johannis Kirchen-erde) omtalt som beliggende i St. Hans. Sogn, i Nærheden af St. Hans. Holm og St. Hans. Gade²⁾.

¹⁾ Galthen S. 45.

²⁾ Bil. II, V.

At derved forstaaes, ikke en særskilt, St. Hans-Kirke tilhørende, Eiendom, men Grunden, hvorpaa Kirken stod eller havde staaet, bliver sandsynligt ved Analogien med lignende Udtryk, som i slige Documenter bruges om bebyggede Pladser. I selvsamme Egn anføres St. Hans-Kirkegaard.¹⁾ I en Fortegnelse over Byens Jorder, hvilken Tarpager ofte beraaber sig paa, findes under Overskriften: "Jordskyld af thet Jorde vidt sti. Hanns Kirkegaard, som nu er bygt Huse paa MDXLVIII"—anført foruden andre Jorder ved Byens Grave mod Sønderporten, og saa et Stykke Kaaugaardsjord, som laae ved Broen der gif til St. Hans-Holm og langs med Hospitalets Humlegaard. Det kan da vel ikke være nogen Tvivl underkastet, at St. Hans-Sognekirke har staaet ved denne Kirkegaard, endskjøndt Kirken selv paa de anførte Steder ikke nævnes udtrykkelig. Dette skeer derimod i et Skjodebrev af 1340, ved hvilket en vis Marienne Hennikesdatter overdrager en Cantor Göto "*quendam fundum Ripis in Brethegaat, prope portam, alterum finem usque ad plateam beati Johannis in longitudine protendentem, habentem in latitudine alterius finis viginti unam ulnas, et finis alterius ulnas sedecim ex parte ipsius ecclesiae.*" De sidste Ord kunne nemlig, saavidt jeg skjønner, ikke forstaaes anderledes end: paa den Kant, som vender mod selve Kirken.

Endeligen omtales Kirken, hvis Beliggenhed af det Foregaaende er tilstrækkeligen oplyst, i Præsten Pe:

¹⁾ Bil. I, XXVII.

der Madsens Testamente under Navn af ecclesia scti Johannis Evangelistæ ¹⁾: en Benævelse, hvorved den nofsom skjelnes fra Korsbrødrenes Closterkirke, da denne Orden var helliget ikke Evangelisten Johannes, men Johannes den Døber. Er det da afgjort, at St. Hans Sogneskirke har ligget i St. Hans Sjerding, i St. Hans Sogn, ved St. Hans Gade, i Nærheden af St. Hans Holm, hvad er da naturligt, enten med Terpager at antage, at Sjerding, Sogn, Holm, Gade er benævnet af St. Johannis Evangelistæ Kirke, eller med Hofmann efter Johanniternes Kirke ved Korsbrødercloster, i en ganske anden Egn af Byen? Vel var det muligt, hvad Hofmann siger, at denne sidstnævnte Orden kunde have haft Besiddelser paa St. Hans Holm og ved Gravene; men vist er det, at blandt en Mængde ældgamle Skjæde- og Pantebreve paa Jorder, som laae ved Gravene og paa St. Hans Holm, findes aldeles ingen Bekræftelse for denne Hypothese; derimod have vi seet, at Dominicanerne stedse mere udvidede deres Besiddelser paa denne Kant og navnlig paa St. Hans Holm, af hvilken denne Orden er efterhaanden, som det synes, bleven udelukkende Eier ²⁾.

Til St. Hans Holm regnedes fordom ikke blot den Jord, som paa Grundtegningen i Danske Atlas er anført under dette Navn og betegnet med L, men ogsaa den østen for samme liggende Blegdam, Lit. K.

1) Terp. p. 64. "Item ad ecclesiam scti Johannis Evangelistæ unum bovem, quem habet Per Jenssen in Farstrup."

2) S. Bil. IX, X, XI, XII.

Dette er allerede klart af det forhen anførte Sted, hvor der tales om et Stykke Raalgaardsjord, der laa ved Broen, hvorover man gik til St. Hans; Holm, det er Kobberruebro, og langs med Hospitalets Humlegaard; thi at dette Stykke hørte til St. Hans; Holm, siger Terpager udtrykkelig. ¹⁾ Det er end videre klart af adskillige blandt Bilagene aftrykte Skjode; og Pantebreve, hvor der et Sted tales om en Alger paa St. Hans; Holms østre Fold, hvilken Alger i Længden strakte sig ned til Laen, ikke fra Norden til Syden, men fra Vesten mod Østen, eftersom Bredden regnes sønden fra Gravene ²⁾; paa et andet Sted om en Jordlod, som ligger paa samme Holm, i den samme Retning fra Vesten ned til Laen ³⁾, uden at tale om flere Steder, som ikke ville undgaae den opmærksomme Læser.

Paa denne Holm finder man en Bredegade, forskjellig fra den, som i Danske Atlas kaldes Bredegaden ved Nørreport (paa Grundtegningen 35), ligeledes forskjellig fra den Bredegade, der sammesteds betragtes som eensbetydende med Store- eller Kjøbmændgade (paa Grundtegningen 23), hvilken førstnævnte Bredegade paa St. Hans; Holm hverken Terpager eller Galthen har givet Plads i deres Fortegnelse over Gaderne, endskjøndt dens Navn dog forekommer i den Førstes Beskrivelse.

Den synes at have været en Fortsættelse af Hundegade ned til Laen mod Sønden og at have

1) R. C. p. 378.

2) Bil. VI.

3) Bil. IV.

deelt Holmen i den østre og vestre Fold¹⁾, for at jeg atter skal bruge det Udtryk, som i de paaberaabte Bilag forekommer. Den synes ogsaa at være kaldet Østergade²⁾.

Jevnsides med Bredegade mod Westen, gif, som man af Bil. V maa formode, St. Hansgade, hvor om Mere siden.

Man seer heraf, at St. Hans-Holm i den udstrakte Betydning, hvori Navnet fordom er taget, har engang været bebygget og har udgjort en ikke ubetydelig Deel af St. Hans-Sogn, hvilket ogsaa Terpager³⁾ beretter, og Tingbøgerne bevidne⁴⁾.

Inden jeg skrider til et udførligere Beviis for den Formodning, som jeg i mit Skoleprogram for 1826, S. 7, har fremsat, at nemlig den nuværende Bispegade fordom har baaret Navn af St. Hansgade, hvoraf da den paa St. Hans-Holm sidstomtalte Gaarde kunde være en Fortsættelse: vil jeg, for at vinde et Par faste Puncter i denne Undersøgelse, først see at bestemme Beliggenheden af den gamle Bispegaard og

1) Bil. II, III, IV, V, VII, VIII.

2) Bil. VI.

3) R. C. p 48. Ea (insula Sti Johannis) olim probe habita (enten Trykfeil for habitata eller i Betydning af habitata saaledes, som habeo forekommer hos Plautus og Andre) pars erat parœciæ S. Johannis, nunc vero area insolandis linteis et sationi frugum inserviens.

4) Saaledes f. Ex. skæder Christen Badskar den 26de April 1586 til Christen Lassen sin Gaard paa St. Hans-Holm, mellem Bispe Hans Laugesens Gaard paa vestre og Jens Jepsens paa østre Side.

den saakaldte Sognegaard, som begge laae i den nu værende Bispegade.

Bispegaarden, siger Galthen, laa i Bispegaden, ligeover for St. Hanses Kirkegaard, som paa den anden Side af Gaden svarede lige imod den. Den var en stor, anselig og grundmuret Bygning. Hvorvidt den til Gaden har strakt sig, kan den aabne Plads i samme endnu bevidne, da den gaaer fra Caspellanens Residents¹⁾ til det sidste Huus i Gaden, der fordm kaldtes Sønderborg. Haugen, som hørte til Bispegaarden, svarede i Størrelse til samme, og i lige Strækning med Gaarden gik op til Hundegade, som er den næste Gade bag ved²⁾.

Denne Beskrivelse er udentvivl fuldkommen rigtig. Men, da Galthen her udtrykker sig med en Bestemthed og Nøiagtighed, som ikke findes hos Terpinger i det Capitel, der egentligen handler om Bispepegården, kunde Nogen maaskee spørge, hvorledes hiin var i Stand til at bestemme Gaardens Beliggenhed saa omstændeligen. Denne Beskrivelse har nemlig ogsaa Terpinger, men paa et Sted, hvor man maaskee ikke vilde falde paa at søge den, i Capitlet om den Helligaands Gaard p. 520. Der angives endog, hvor mange Alen Pladsen var lang og bred i det Brev af 15de Decbr. 1557, ved hvilket Kong Christian den Tredie skjødede Biskopsgaarden til bemeldte Helligaands Hospital. Biskopsgaarden laa altsaa, hvad jeg især maa bede at lægge Mærke til,

1) Siden anvendt til Skole.

2) Galthen S. 67.

paa den østlige Side i Bispegaden, sønden for den Bygning, som paa Grundtegningen i Danske Atlas er betegnet med d.

Sognegaarden er den nuværende Residents for Sognepræsten til Cathrinekirke (paa Grundtegningen i D. A. c.). Forhen havde Sognegaarden været Embedsbolig for Sognepræsten til Domkirken; men da Snogdal, i Skolegaden, (paa Grundt. b.) blev denne sidste indrømmet til Beboelse, fik Sognepræsten til Cathrinekirke hiin Residents til sit Brug.

Capitlets Brev desangaaende, dateret 1558, er indrykket blandt Bilagene til dette Program under No. XVI.

Naar der nu i et Skjøde af 1465 ¹⁾ siges, at et Huus ligger nordlig i St. Hans Gade, tvært over for Bispens Gaard, kan dette paa ingen Maade forstaaes om den Gade, som nu kaldes: ved Gravene, (paa Grundtegn. i D. A. No. 10) hvor Terpager, ²⁾ Hofmann ³⁾ og Galthen ⁴⁾ ville finde St. Hans Gade; derimod passe Omstændighederne paa Bispegaden.

Videre, naar det i et andet Skjøde af 1481 ⁵⁾ hedder: et Huus liggende i St. Johannis Gade i Ribe sønden næst ved Sognegaard, Sognepræstens nuværende Residents, kan Talen ligesaalet der være om Gaden ved Gravene; men det er aabenbart Bispega-

1) Skjødet findes i Stiftsarchivet.

2) R. C. p. 378.

3) D. A. V T. p. 021.

4) Beskrivelse af Ribe p. 100.

5) Bil. XIII.

den, som her betegnes. Flere Exempler kunde jeg anføre til at understøtte min Gissning, men anseer disse for tilstrækkelige, i Forbindelse med det i Program 1826 af Tarpagers Beskrivelse fremdragne Sted, hvor en Grund eller Byggeplads (fundus) siges at ligge i St. Hans:Gade, sønden for Klynborg, (den nuværende Raadstuebygning) og strække sig til Suthergade (Sønderportsgade). Hvorledes kunde den her angivne Beliggenhed forklares om den Egn, hvor Tarpager og Andre søge St. Hans:Gaden, nemlig ved Gravene?

Er det nu indlysende, som sikkert Enhver vil finde det, at Bispegadens oprindelige Navn var St. Hans:Gade, saa lader det sig tænke, at denne Gade forudm har gaaet længere mod Syden, igjennem St. Hans:Holm, parallel med Bredegade, og mellem begge disse Gader have da de tvende Stykker Jord strakt sig, som siges at ligge paa St. Hans:Holm "zwischen der breiten Strate und sciti Johannes Strate"¹⁾. Forresten negter jeg ikke Muligheden af, at de i Omegnen af St. Hans:Kirke i den sildigere Tid ved Gravene opførte Bygninger ogsaa kunne forekomme under Benævnelsen af St. Hans:Gade, især efterat den ældre St. Hans:Gade havde antaget det herskende Navn af Bispegade.

Førend den Grav, som adskilte St. Hans:Holm fra Byen, omsider blev opfyldt, vedligeholdtes Forbindelsen mellem Holmen og Byen ved adskillige Broer, af hvilke vi hidtil allene have omtalt Kobberuebro; men

1) Bil. v.

ved Enden af Puggaardgade gif ogsaa en Spang (Bro for Gaaende) ¹⁾ over Graven, og en Bro ved Enden af Sviegade. ²⁾

Brugen af det tydske Sprog i offentlige Documenter, saasom i Bil. III. og V., er mærkelig. Ligesledes har jeg fundet Smedenes Gildeskraa udstedet baade paa Dansk og Tydsk. Disse Exempler henhøre alle til det 15de Aarhundred.

Inden jeg forlader dette Qvarteer, har jeg endnu et Par Bemærkninger at tilføie om Smedegaden og St. Mikkelsgaden.

Paa Grundtegningen i Danske Atlas staaer en Gade af det første Navn anført under No. 13. — Jeg skulde næsten troe, at denne Gade har faaet dette Navn, som den nu bærer, ved en Feiltagelse; saa meget er i det mindste vist, at et Stykke af den nuværende Sønderportsgade, nemlig fra Hjørnet af Steenbogade og mod Vesten, til Hjørnet maaskee af Graabrødregade, har fordum havt denne Benævnelse af Smedegade. Det hedder nemlig i et Skjøde af 1497, at en Gaard ligger paa det Hjørne som man gaaer ud af Steenbode; og ind paa Smedegade." I et andet Skjøde af 1618 læses om et Steenhuus, som er beliggende paa Steenbogades Hjørne, indbyggt mod Vesten til et andet Steenhuus, som ligger paa Smedegaden. I Bytingsprotocollen for 1561 omhandles (Fredag ante lætare) en Taxationsforretning over 3 Sag Huus i

1) S. Ringprotocol 1592, den 31te Julli.

2) S. Ringprotocol 1595, 17de Mai.

Smedegade, næst op til Knud Nielsens Hus paa den ene og Anna Kjær's Hus paa den anden Side paa Hjørnet ved Bispegaardsgaden. Vi finde da Smedegaden i mere end hundrede Aar paa en ganske anden Plads end den, hvor Hofmann har lagt den, og hvor den siden paa hans Autoritet er bleven liggende. Ifølge en Antegnelse i R. C. var Grønlund af min Mening om Smedegadens Beliggenhed, men anfører ingen Hjemmel for sit Udsagn, som dog vistnok støttede sig paa Erindringer fra de af ham flittigen benyttede Tingbøger.

St. Michelsgade lægger Hofmann imellem Bispegaden og Puggaardgade¹⁾; men den gamle Jordebog melder: "Item hauer Byen en Ferding: Strigh, som gaaer fra St. Johannisgadh²⁾ og vester til Skolegadh³⁾ up til St. Mychel's Gadh". Derfra at slutte, har St. Michelsgade ikke ligget imellem disse Gader, men snarere imellem Puggaardgade og Sviegade, fra Osten mod Westen. Navnet havde Gaden af St. Michels Kirke, som laa ved Puggaard⁴⁾, rimeligviis paa den aabne Plads mod Sønden, hvor nu en Have findes, der mod Osten grændser til Puggaardsgade. At St. Michelsgade var det samme som Puggaardsgade, hvilket Galthen anta-

1) D. A. S. 62r.

2) D. e. Bispegade.

3) D. e. Puggaardgade.

4) Terp. R. C. p. 388. Capella Sti Michaelis Archangeli, ad Collegium pauperum Scholarium in domo Pukhws spectans.

ger ¹⁾, er en Mening, som ikke lader sig forene med Fordebogens foransførte Ord, der udtryffeligen skjelne mellem St. Michelsgade og Skole; eller Puggardsgade.

St. Clemens-Sjerding.

St. Clemens-Sjerding indbefatter, efter Grundtaxt-Fortegnelsen, det Øvrige af 1, Sønderportsgade, 2, Skovgade, 3, Graabrødregade, 4, Præstegade ²⁾ og, 5, Korsbrødregaardsgade. Under Graabrødregaden er Grydergaden der indbegreben, og Slipperne under Hovedgaderne.

Skovgade har fordum hedt St. Laurentii Gade. Saaledes finder man i en Tingbog, under Aaret 1561, Løverdag efter St. Jhs Dag, at Mads Hayesen skjøder til Michel Kjeldsen sit Huus med Gaardsrum i "St. Laurentii Gade, som nu kaldes Skovgade". Med dette dobbelte Navn anføres Gaden paa flere Steder. Paa Grundtegningen i D. U. staaer den betegnet med Tallet 14; men den maa engang have strakt sig længere mod Nord, end nu, og derpaa, som det synes, have vendt sig mod Østen eller Nordøst hen til Korsbrødregaardsgade, med hvilken den har forenet sig ligend for Enden af Præstegade. Jeg seer i det mindste ikke, hvorledes man ellers skal forstaae følgende Udsagn i et Tingsvidnesforhør af 1572, Lirs.

1) p. 47.

2) Fordum Øppergade. S. Terp. R. C. p. 26.

dag ante adventus: at den Gade, som af Maurits Podebuss var bleven aflukket med et Gjerde tværs over, havde over i hundrede Aar været Kongens Adelgade¹⁾ og gaaet fra Pilleporten²⁾ til Præstegade og Skovgade.

Denne Giszning bestrykes end videre ved et andet Sted, hvor det hedder, (1573, Mand. ante Jac. apost.) at Krabby Knudsens Skjoder til Maurits Podebuss to Boder paa det norderste Hjørne i Skovgade, fra vor Vor Frue Domkirkes Boder og til Jens Erkedegns Boder vedtage i Præstegade.

Horsfald, en Gade, som fordem horte til denne Gjerding, men nu er næsten ganske forsvunden, laa efter D. A. udenfor Synderport; men snarere gif den indenfor samme, fra Sønderportsgaden mod Vesten, ned forbi den paa Grundtegningen med Mærket N antydede Stampemølle; thi 1573, Mandag ante omn. Sanct., skjoder Claus Henriksen Nebslaaer til Ib Laysen Løffelmager det vesterste af sine Huse paa den søndre Side i Horsfald, — strækkende sig fra Gaden ned til Byens Grave. Og 1588, den 15de Octbr., skjoder Christen Pedersen Kemmesnider til Lars Jacobsen sit Hus og sin Gaard paa det nordvestlige Hjørne i Horsfald, paa den nørre Side ved Gaden, mellem Sal. Karen Peder Bosens Arvingers Hus og Stald paa begge Sider, Vester og Nør, og "paa

1) D. e. den Gade, som nu kaldes: ved Muren eller Korsbrødregaardsgade.

2) D. e. den Port, giennem hvilken man fra Grensegade gif til Slottet.

Østreside Kongens Gade, som saa kaldes fra gammel Tid."

Kongensgade (en ny Gade, som vi her opdage), gik altsaa fra Horsfald eller nøiere bestemt, fra den vestlige Ende af Horsfald, mod Norden, parallel med Skovgade. Til desto bedre at oplyse Beliggenheden af denne Gade, som Tarpager og Galthen ingen Plads vidste at anvise, og Hofmann ikke engang nævner (thi Kongensgade i D. A. er Storegade) ville vi lade Tingbøgerne tale. 1576, Tirsd. ante Mathiæ ap., skjoder Niels Thomsen til Laurids Svendsen sin Gaard beliggende i den Gade, som løber nær op fra Horsfald og kaldes af gammel Tid Kongens Gade m. m. 1588, d. 4de Julii, skjoder Jens Mathiesen Skinder til Peder Mortensen Gram 6 Fag Stald med Gaardsrum og Kaaugaard paa den vestre Side af Kongens Gade. At Taleren paa det sidste Sted ikke kan være om Storegaden, som efter Danske Atlas ogsaa kaldes Kongens Gade, er klart af Gadens Strækning, som naturligviis maa være nordlig, naar een af dens Eider kaldes den vestre. Storegade gaaer derimod fra Osten mod Vesten, og dens Eider kaldes folgeligen, hvor de i Tingbøgerne omtales, den nordlige og sydlige.

Vesten for Kongens Gade laa Slottets Ubildgaard. Jens Svane skjoder nemlig (1596, 1 Juli) til Jesper Hansen 5 Fag Huus paa vestre Side af Kongens Gade, strækkende sig fra Gaden og ned til Slottets Ubildgaard. 1) Denne Have er formo-

1) Tingprotoc.

dentlig den store Raalgaard, som Slottet 1488 tilbyttede sig mod den nuværende Slots. Blegdam, som forhen havde været Slotshave.²⁾

Hvad jeg iøvrigt har at meddele om dette Qvarteer, angaaer for det meste Graabrødrenes Closter; dog vil jeg i Forbigaaende berøre Johanniternes Closter, hvis Minde Korsbrødregaard endnu bevarer, og den Helligaands Gaard eller Hospital, hvoraf nu intet Spor mere er tilbage.

Korsbrødregaardscloster tilhørte, som bekjendt, Johanniterne: en geistlig Orden, der henved Aaret 1100 var stiftet i Jerusalem og havde sit Navn af St. Johannes den Døber, Samfundets Skytshelgen.³⁾ Raymund af Puy var den første af Ordenens Forstandere, som antog Titel af Stormester. Han foreskrev Broderskabet den Regel, som Pave Calixtus den Anden i Aaret 1120 stadfæstede, ifølge hvilken Johanniterne deelte sig i tre Classer. Ridderne, der vare af Adels Stand, skulde efter deres Bestemmelse føre Vaaben imod de Vantro og beskytte Piltegrimmene. Præsterne og Capellanerne, som bleve tagne af Midelstanden, besørgede de kirkelige Forretninger; og de tjenende Brødre, af hvilke den tredie Klasse bestod, vare forpligtede til at pleie de Syge og gjøre Krigstjeneste. Af et hvidt ottekantet Kors, som Ridderne bare paa deres sorte Ordensdragt, er Navnet Kors.

1) Terp. R. C. p. 518.

2) Kochs Revolutionen in Europa 1 B. p. 157. Daugaard nævner ikke udtrykkelig Johannes den Døber, men Johannes Hierosolymitanus.

brødre sandsynligviis opkommet; dog mener Terpager og Galthen, at det hidrører fra den Skik, at Brødrene stedse skulle have baaret et Kors i Haanden.

Til os kom denne Orden allerede i det 12te Aarhundrede; dog er det uvist, om Ridderklassen nogen- sinde har nedsat sig her i Landet. Biskop Münter antager, at kun den anden Klasse eller de Geistlige have besiddet Clostre i Danmark¹⁾.

Om Clostrets Stiftelse i Ribe er Intet bekjendt; men før 1311 maa det være anlagt; thi paa den Tid nævnes dets Forstander eller Commendator Johannes. Af Clostrets øvrige Historie, som kan læses hos Daugaard, vil jeg kun fremhæve de Puncter, som ere nødvendige, for dertil at knytte det Lidet, jeg har at tilføie.

Ligesom de andre Clostre af samme Orden stod bort Johannitercloster under Prioren af Antvorskov. En Prior Anders i Ribe, ved hvem Daugaard sætter Aarstallet 1475, forekommer ogsaa en halv Snees Aar tidligere²⁾. Hvis det er den samme Prior, som den der omtales 1475, var hans fulde Navn Anders Thygesen; thi saaledes kalder han sig i et aabent Brev, hvorved han forbinder sit Closter til at holde en Sjelemesse hver Tirsdag til evig Tid for St. Annæ Alter i Closterkirkens nye Capel, til Bedste for Laurents Nielsen, Kirkeherre (d. e. Sognepræst) i Højels³⁾. Man seer her et Exempel paa Korsbrødrenes

1) Kirchengeschichte von Dänemark u. Norwegen 2ter Th. 2te Abth. (Leipzig 1831) p. 653.

2) Terp. R. C. p. 452.

3) S. Bil. XXVI.

Virksomhed i at aagre med Ordenens gode Gjerninger, i hvilke Laurents Nielsen gjøres deelagtig, saavel til Gjengjæld for andre Velgjerninger imod Clostret som i Særdeleshed for de ti Mark, han havde skjenket til det nye Capel. En anden Virksomhed, beregnet paa egen Formue, lader sig formode hos Peder Studh, Præst og Korsbroder i Ribe, som i Aaret 1476 skjøder for 60 Steder Mark i god Guld til Thomas Lange Degn tvende Gaarde i Hostrup, der vare ham selv pantsatte. En Gjenpart af dette Skjødebrev findes i Stiftskisten. 1531 forlehede Kong Frederik den Første Claus Sehested med Korsbrodrecloster under den Betingelse, at han skulde give Præsterne Føde og Klæder, forbedre Kirken og holde Godsset ved Magt. Dette Gods har uden tvivl været betydeligt; men Hofmanns Formodning, at Korsbrodrene havde Besiddelser paa St. Hansholm, er, efter hvad jeg i det Foregaaende har viist, ikke sandsynlig. I Capitlets Laaghævd af 1509 nævnes adskillige Jorder og Enge, som tilhørte dem saavel norden som sønden for Ribe ¹⁾.

Et Boelsted i Vesterbæk (i Hvidding Herred) fortjener kun at nævnes, hvis man deraf torde slutte til vigtigere Besiddelser paa denne Kant ²⁾. Forresten har jeg intet Spor fundet af det Bøndergods, som har ligget til Korsbrodregaard.

1548 fik ovennævnte Sehested Clostret til Eiendom. Dets Kirke, Taarn og Steenhuus (et i den ældre

1) S. Bil. XXVII.

2) S. Bil. XIV.

Lid sædvanligt Udtryk for grundmurede Bygninger) var imidlertid paa kongelig Befaling nedbrudt. Blandt de adelige Herrer, som Korsbrødregaard siden har havt, finder jeg i Tingbøgerne Maurits Podebust flere Gange sigtet for løvstridigt Indgreb i Byens Rettigheder. Saaledes havde han med et Gjerde afsluttet Korsbrødregaardsgade, hvilket forhen er omtalt. Efter at have tilhørt Greverne af Schackenborg fra 1662 og været Stiftamtmandsbolig for nogle af denne Familie, er Korsbrødregaard gaaet gennem adskillige andre Eieres Hænder og, i den nyere Tid smukt opbygget af Raadmand Nahr's Enke, omsider kommet i Borger Jens Knudsens Besiddelse. Den staaer ubeboet.

Da det dog ikke er afgjort, at den Helligaands Huus i Ribe, som første Gang nævnes i Aaret 1300, hørte til den af Guido fra Montpellier mod Slutningen af det tolvte Aarhundrede stiftede Helligaandsorden: ville vi ikke opholde os ved denne Ordens Historie. Efter Terpagers og Galthens Formodning laa dette Hospital for Fattige, Gamle og Svage tilligemed sin Kirke, Kirkegaard og Hauge mellem Slotsblegdammen mod Norden, Slottet mod Vesten og Korsbrødregaard mod Sønden.¹⁾ Det stod under Capitlet og omtales derfor i dets Raughævd.²⁾ Christian den Tredie skjenkede efter Reformationen, 1543, den Helligaands Huus først til det i Sortebrødrekloster oprettede almindelige Hospital; men da denne Besiddelse laa beleilig for Slottet, blev 1558 lagt

1) Terp. R. C. p. 512. - Galthen S. 59.

2) Bil. XXVII.

derunder, og Hospitalet fik til Vederlag den gamle Bispegaard. 1562 blev, ifølge Tingprotocollen, Bygningen i den Helligaandsgaard vurderet for 200 Daler. 1560 købte Cancellieskriver Christen Lange dette ophævede Hospital tilligemed et Stykke af dets Kirkegaard, der i Skjøddebrevet siges at ligge østen for Gaarden selv og strække sig ud til Adelgaden imod Korsbrødregaard.¹⁾ 1570 folgte den samme Lange, ligeledes efter Tingprotocollens Vidnesbyrd, denne Eiendom igjen til Maurits Podebusk, som ogsaa eiede Korsbrødregaard, med hvilken den Helligaands Huus og Grund siden efter, saavidt jeg veed, har været forenet. Noget Actstykke af Betydning til dette Hospitals Historie er ikke forekommet mig i de benyttede Samlinger.

Omtrent samtidig med Dominicus Gusmann stiftede Franciscus fra Assisium Franciscanernes Orden 1210. Dens Closter i Ribe blev anlagt 1232 og er bekjendt under Navn af Graabrødrecloster; thi af deres askefarvede Hætte:Kappe hedte disse Munke ogsaa Graabrødre. De gik med en Strikke om Livet istedetfor Belte og med Træklodser under de blotte Fødder, hvoraf Navnet Barfødder. Af Ydmyghed faldte de sig selv de ringere Brødre (fraterculi eller fratres minores, Minoriter). De hørte til Tiggermunkene og maatte efter deres Ordensløfte ikke engang røre ved Penge. Mere om denne Ordens Hi-

1) Terp. R. C. p. 521—22.

storie kan læses hos Daugaard, hvis Efterretninger om Graabrødreclosteret i Ribe jeg heller ikke vil udskrive, men forsøge med adskillige fra vore Archiver hentede Bidrag. Et Par Bidrag, som de i Forbindelse med Dominicanerne findes at have udstedet, er forhen omtalt. Af deres Guardianer kjender Daugaard to: Broder Jacob (1309) og Thorbern (1406.) Hertil kan foies Hans Cortsen (1465) og Hans Bruun (1507.) Af den første har man et aabent Brev, hvorved han forpligter Closteret til at holde en Sjelemesse hver Torsdag til evig Tid over den før omtalte Lauritz Nielsen, Kirkeherre til Heyels, for hvem ogsaa Korsbrødrene havde forbundet sig til at holde Sjelemesse ¹). Den samme Hans Cortsen har i Aaret 1460, vigilia Pasce, skjødet Peder Jepsen Borger et Stykke Jord østen for Closteret, i Længde op til Gaden 44 Alen, i Brede ved Gaden 17 Al. og i den vestre Ende 18 Al. ²). Guardianen Hans Bruun gjorde et Mageskifte Ao. 1507 med Borgemeester og Raad, og overlod til Byen en Deel Jord østen og sønden for Closteret imod Vederlag vesten for samme. ³). 1510 folgte Closteret en Teilgaard til Byen ⁴), formodentlig den gamle Teilgaard, som Terpager omtaler p. 548. Isaaald laa den udenfor Nørreport, vesten for St. Petri Kirke. Samme Aar blev Ordenen sikket i Bes

1) Bil. XIX.

2) Tingprotoc. 1568 p. II.

3) Bil. XX.

4) Bil. XXI.

stidelsen af Stages Loft, som laa vesten for Clostret ¹⁾. 1545 skænkede Kong Christian den Tredie Byen Clostrets forrige Kirkegaard til et Qvægtorv ²⁾, og da man ikke længere behøvede dette Torv, bevilgede Kong Frederik den Anden d. 13 Sept. 1560, at Pladsen blev bebygget ³⁾.

I Pontoppidans Danske Atlas yttres den Formodning, at Latinskolen er en Levning enten af Graabrødre Kirke eller Closter. Saa meget, synes mig, maa i det mindste kunne uddrages af de bekjendte Omstændigheder, at denne Mening er urigtig. Der, hvor Clostret havde staaet — det vide vi af Terpager — laa sidenester Henrik Langes Gaard, og, skjøndt denne Gaard paa Terpagers Tid var nedbrudt, kjendte han dog Stedet, hvor den havde staaet, og siger, at Pladsen var besaaet med Korn. Paa Clostrets Grund var altsaa ingen Latinskole. En saadan aaben og ubbygget Plads, som Terpager omtaler, findes derimod vesten for Graabrødregade, begrændset af Korsbrødregaards Have mod Norden og af Smedegaden, som den nu kaldes, samt en Deel af Sønderportsgaden mod Sønden. Eieren af denne Loft er for Tiden Hr. Kjøbmand Nahr, hvis Farfaders Far, Hans Hansen Noagger, besad en Gaard i Smedegade og havde tilkjøbt sig al den Jord, som forhen havde tilhørt Henrik Langes paa den Tid nedbrudte Gaard. Just denne Jord er det, hvoraf bemeldte Loft bestaaer, der af Hans Hansen Noagger og føl.

1) S. Bil. XXII.

2) Bil. XXIII.

3) Bil. XXV.

gende Eiere benyttedes til Have. Den her meddeelte Dplysning skylder jeg Tostens nærværende Eier, som godhedsfuld har viist mig en Skrivelse, dateret den 30te Octbr. 1686, hvori Hans Hansen Noagger forespørger sig hos Præsident Worm, "om ikke Henrik Langes hele Jordsmaal ved Grundtaxeringen befandt sig at være observeret, sat og ved hans Huus anført for en hosliggende Hauge." Paa dette Brev har Præsidenten tegnet det Svar: at det var ham noksom vitterligt, at, da Grundtaxten blev sat af ham og Medcommitterede, blev alt det Jordsmaal, som tilforn havde ligget under Christen Langes da ruinerede og nedbrudte Gaard beregnet under Hans Noagers Gaard, og Eiendomme, saasom det for rede Penge af ham var kjøbt. Hvorfor Præsident Worm kalder Gaarden Christen Langes, da den i Brevet er anført under Navn af Henrik Langes Gaard, veed jeg ikke, men formoder, at Christen Lange var en Esterkommer af Henrik Lange, og senere Eier af Gaarden. At Gaarden er den samme, som den, der kaldes Henrik Langes, seer man desuagtet, og det er Hovedsagen.

Det maa altsaa være Graabrødregade, (paa Grundtegn. i D. A. N. 18) som af Bilag XX sees at ligge omtrent 40 Alen østen for Closteret. I samme Bilag tales om et Stræde, som ligger vesten for Closteret og strækker sig fra Kirkens vestre Hjørne i en Retning fra Norden mod Sønden. Har nu dette Stræde, som vi see, ligget vesten baade for Clostret og Kirken, saa følger deraf, at Kirken har ligget enten vesten eller norden for Clostret. Østen for det funde den efter det, som er os givet, ikke ligge: altsaa ikke i

Grydergade. Sonden for Closteret kunde Kirken heller ikke have ligget, naar det vesten for Clostret løbende Stræde regnes fra Kirkens vestre Hjørne som den nordligste Grændse. Jeg antager da, at Kirken laa norden for Clostret, og det endvidere af den Grund, at Kirkegaarden er, som man veed, siden bleven bebygget; men vesten for den aabne Plads, hvor Clostret maa have staaet, findes ingen Bygninger. Vil Noget indvende, at dog ingen Visshed findes for, at Pladsen mod Vesten altid har været ubebygget, som nu; men at det Modsatte endog er rimeligt, ja efter Grundtegningerne i Danckwerths Atlas og Terpagers Ripæ Cimbricæ vel endog ganske tilforladeligt: saa tager jeg min Tilflugt til et Brev, som Robert Geisbusch (saa kaldes han i Tingbøgerne) eller Ruprecht Geispuscher (saaledes underskriver han sig) har udstedet 1559¹⁾. Dette Brev viser, at den Plads, som han havde indeluffet, hvor Graabrøderkirke før har staaet, laa paa et Hjørne norden for Gaden. At denne Gade er Graabrødregade, kan man vel ikke tvivle om, med Hensyn til Omstændighederne; i alt Fald beviser Brevet Kirkens saa nordlige Beliggenhed, at Clostret ikke vel kan tænkes at ligge norden for den.

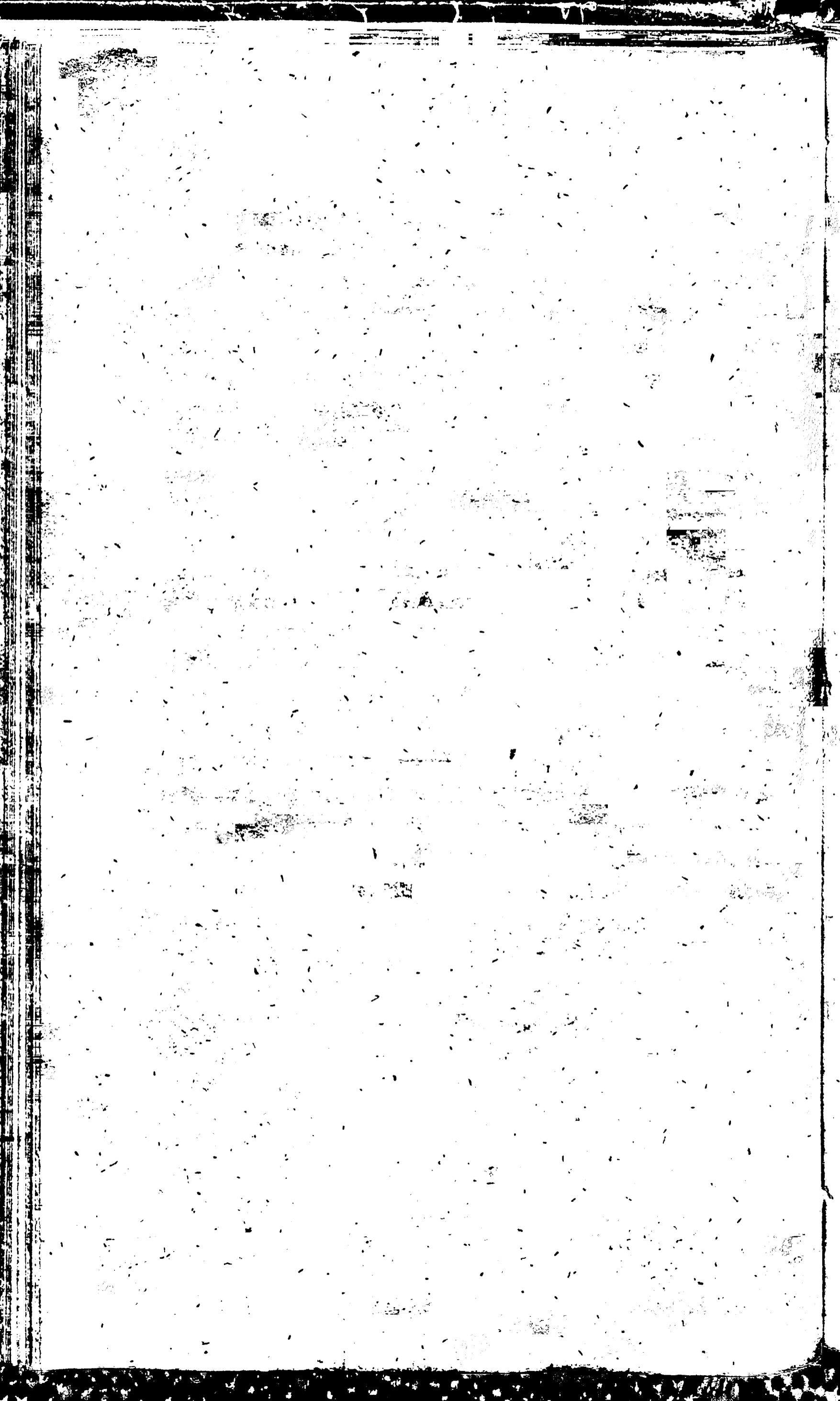
Var nu Kirkens Plads, efter min Forestilling, ligend for Grydergade, saa begriber man letteligen, hvorfor denne kaldtes Nørre: Graabrødregade: fordi den førte til Graabrøderkirke, ligesom den Gade, der gik til Cortebrøderkirke kaldtes Cortebrødregade; den, der gik til Nicolai kirke, Nicolaigade o. s. v.

1) Bil. XXII.

Inden jeg forlader St. Clemens-Fjerding, burde Læserne dog vide, hvor St. Clemenskirke, efter min Mening, har staaet; men da jeg ikke har læst mere end eet Document (fra 1395), som omtaler denne Kirke, og dette kun ved Sammenhold med andre maaskee kan give noget Lys i Sagen: maa jeg indtil videre henvise til Galthen, der veed god Bessed om, hvor Kirken har ligget, nemlig i den Have, som Christian Gartner paa hans Tid havde i Leie af Raadmand Nahr's Enke. Denne Have er jußt den nysommeldte Toft, hvor jeg ogsaa vilde finde Graabrødre-Kirke og Closter. Dog haaber jeg, at vore Kirker ikke skulle komme i Sammenstød med hinanden; thi Toften er stor nok til at rumme dem begge, især naar Galthen vil tillade mig at lægge St. Clemens-Kirke sydvestlig. Lerpager er, som det synes, ikke langt fra Galthens Mening: han siger, at St. Clemenskirke laa i Skovgade, som gik forbi den samme Tofte, hvor vi have seet, at Henrik Langes Gaard (og selvfølgelig Graabrødrecloster) beviisligen har ligget. —

Hermed tager jeg for denne Gang Afsted fra mine ærede Læsere, med Løfte om Fortsættelsen, hvis jeg erfarer, at Begyndelsen har fundet velvillig og overbærende Modtagelse.

B I L A G.

. I.

Universis presentēs litteras inspecturis Christiernus Dei gratia Ripensis Episcopus Salutem in Domino sempiternam! Noverint universi tam presentes quam futuri, quod terra, fundus seu area a *cimiterio Beati Johannis* usque ad *domum nostram lapideam*, quæ fuit quondam Nosingi Pump canonici Ripensis bone memorie et *nos inhabitare consuevimus* prope septem ulnas seu cubitus usuales et a *vico beati Johannis* usque ad finem oram versus orientem ad mensam et communitatem canonicorum Ripensium pertinet pleno jure, quem fundum seu aream confitemur et recognoscimus nos ab ipsis nostro tempore conduxisse pro certa pensione &c.

Datum Ripis in capitulo Anno Dni. MCCC quinto in vigilia Pasche.

. II.

Omnibus presens scriptum cernentibus Thytmarus Blawe, Hinricus Krember, Laurentius Jone, Johannes Bramsen, Hermannus Remmesnider, Hennekinus Jensen, Gotscalcus Rump, Nicholaus Jacobi Kirkmees, Al-

bertus sutor et Regnikinus sartor cives ripen. Salutem
in domino sempiternam. Notum facimus universis pre-
sentibus et futuris quod sub anno domini MCCCXC
quarto sabbato proximo ante festum beati Michaelis
archangeli in placito nostro coram nobis et aliis pre-
sentibus fidedignis personaliter constitutus *Stephanus
Hjort*, noster concivis, viris discretis exhibitoribus pre-
sentis consulibus ripen. ad commodum et valitatem pre-
dicte ripen. civitatis duos fundos in parochia beati Jo-
hannis a parte australi prope fundum ecclesie beati
Johannis apud fossuram novam sitos quemlibet eorum
viginti quatuor ulnarum latitudinem, longitudinem vero
a platea *Brethgaath* usque ad plateam sancti Johan-
nis continentem vendidit scotavit et cum omni iuris
plenitudine libere resignavit perpetuo possidendos recog-
noscens se pro dictis fundis ab eisdem consulibus
plenum pretium integre percepisse. Insuper obligavit se
ad appropriandum ipsis prædictos fundos et ab impeti-
tione quorumcunque penitus liberandum quod vidimus
et audivimus coram omnibus verbo veritatis lucide pro-
testamur. In cuius rei testimonium sigilla nostra pre-
sentibus duximus apponenda. Datum anno die et loco
supradictis.

·III·

Wytlich sy allen guden luden de dessen breff zecn,
hören eder lesen dat wy Godeke Wike Borgemester
Tuli riggilsen Johan van Bork pawell Tidemannsen Jes
Brammessen Anders Henricsen radmen to ripen und ric-
mer Mayesen Borger dar sulves betughen openbare med

dessen Breve dat wy weren op unsen Bydinghe in dem jare na unses Herrn gheborth durent vierhundert up det seuende up den dinghdagh necst vor sancte Johannes babtiste dagh dar was vor uns vor menighen guden luden Josep jenssen und hadde dar vullenkomen bewisninghe to dat hans greverode em ene toft hadde to pande set de liggende w. up sancte Johannes holm up der öster side von der strate de Brethagathe heten is und also laugh alse von der strate an vor ueder to der aa &c.

.IV.

Omnibus presens cernentibus Jacobus pars (?) civis otton. salutem in domino sempiternam. Tenore presentis pateat uiversis tam presentibus quam futuris quod recognosco me ex deliberato animo discreto viro godikino Gascup civi ripen latori presentis fundum meum in planitie seu situ sancti Johannis vulgariter sancte Johannes Holm dicto ab *orientali parte prope amplam civitatis plateam Brethægatke* dictam viginti quatuor ulnas in latitudine continentem cuius fundi vero longitudo a dicta ampla platea usque ad ampnem se extendit in australi parte prope fundum dicti Godikini gascup continue ripis situatum modo post mortem dilecti patris mei Hennekini pars (?) quondam civis ripen jure hereditario advolutum vendidisse scotasse et abalienasse &c.

Datum anno domini MCCCXV^{to} in crastino beati Kanuti regis et martyris gloriosi.

.V.

Witlich si allen denen de dessen Breff seen hören offte lesen dat wy her johan johansen prest und Eiderick johansen brödere to rypen unde unse rechten eruen bekennen und betugen openbare in desheme unseme openen breve dat wy schuldigh sint von rechter wittliker schuld demen vrommen manne Jesse petersen radman to rypæn und sinen rechten eruen VI mrc penninghe also to rypen genge und geue sint dat eyn gudman deme anderen mede ful don mach. Vor desse vorbenannten VI mrc penninghe sette wii em und sineñ erven to verwaringhe twe stucke erden de sint belegent i Ripen i sucti Johannis holm *tuschen der bredden strate und scti Johannis strate* dat ene stucke is belegen suden negsth *van sancti Johannis Kirken erden* und dat ander stucke suden negesth van der stat erden und se sint bede in de lenghe hundert und XL ellen juwelick stuck und in de brede juwelich stucke XII elne Bret also unse openen breff ut wyset den wy dar up hebben myt sodane onderschede &c.

Geuen in deme jare dusent IIIIC und LII &c.

.VI.

Alle mend thethe Breff see eller höre helser jegh Eggerth hansen som kalles friis æwynneligh meth gudh kungöre alle mend meth thethe myth abne Breff schuldigh ath ware aff rette gyaldh hetherlich mand thenne breffwiser *Broder hynrich prior innen sorthe brödre closter i Ribe* tolf lyb. march rethe penning som i ribe er geue ok genge for huilke for^{ne} XII mrc jegh for^{de} Eg-

gerth meth myn husfru marin hennes. wele och samtuch
 och for beghis wor traugh schyld til pande setter ha-
 nem en agher liggende *pa sti johannis holm pa then*
österfold och er forde agher i lengelse *fra then öster-*
gadhe og nether til aæn och i brethe synder fra gra-
 ben XXIII alne meth sodhan forwordh wm theth saa
 er ath nogher wor arwingh wele thenne forsauth ag-
 her i ghen löse for thenne forfauth sum tha schule
 the give forde closter the forsauth XII mrc udhen alle
 hynder helperethe eller noget gensiels &c.

Anno domini MCDLIII^{to} die seti gregorii papæ.

VII.

Alle men thette breff see eller höre læse helse
 wy niss michelsen bespens officialis i ribe euinneligh
 medh gudh oc kungöore meth thette wortt obne breff
 at aar effther gutz byrdh MCDLX then Fredag næst
 for sti michels dag war skicket for os oc for flere go-
 de men tha nerverende hooss wore een beskeen quin-
 na Gesæ perskone per blimesters hossfrwæ kendes segh
 skyldigh ath wære beskeen man jess persen rodman i
 Ribe forde per blimesters sön XV lyb. mch i gode
 penge som genge ære i ribe for hwilke penninge
 forde gesæ blimester i panth sette forde jess persen to
 agræ po seti *hanns Holm östen veet bredegadhæ*
 hwilke forde agre gesæ erffidæ effther syn fader &c.

VIII.

Alle mend thethe breff see eller höre lese helser
 jegh Jesse Pethersen weth myllen (?) radhmand i Ribe

ewinneligh meth, wor herre. Kungore alle mend in-
 nen thethe myt obne Breff ath hafwe up ladhet och
 antwarthet hetherligh mand thermen jeybsen Borge-
 mesther i Ribe alle then rethicheyt och pande bref-
 fue som jegh haffuer i then jordh pa seti johannis holm
 ehware then heithest liggendes er antigh paa den öster
Siith brethegathe eller westen medh alle jordhsens
 rethligheyt innen brethe och lennge som the pande-
 breffue wdwise som jegh hannem ther uppaa anthwor-
 thet haffue &c.

Giffuen i Ribe efter Guds Byrd MCDLXII.

IX.

Alle men thethe Breff see eller höre lese hielse
 wi Brodher thomas booszen Priör i predikebrödher clo-
 ster i ribe og alle gantze mene conventes brodhre i
 samme sted ewindeligh med gud kungöre wy alle men
 met thette wort obne conuentes breff ath wy met welberad
 rad met fulbord wilie och samtukke wy och wore effter-
 komme have upladeth och fraa os antworded vplade
 och fra os antworde met thette wort obne breff bor-
 ghermester raadh och gantze menighedt ii ribe eth
 stukke aff forde closters iord, som ligger i *Bredégadhe*
 po then sunder siide wet gaden pa thet Hörne som
 men gaar up i *sancte Catherine* gadhe som nw hans
 kymer po boor med all forde iordsens brede og lenge
 enthet vndetaghén med sodanne vnderskedningh att
 wy scule igien have aff forde borghemester raad och
 almwe po forscrue closters wegne eth aff forde byssens
 iord som ligger sunden nest weth wort closters huna-

melgord och östen for *Hunegadhe* och so nedher in
 tiil riben aa med all siin tilludelsz brede og lenge up
 och nedher enthet vndethaghen hwilken iord nis pether-
 szen och talke willes hans husfrw nw ii were hawe
 Item tiilbinde wy for^{de} prior och alle conuentets Bröd-
 hre ii samme sted os och alle wore Efftherkommere
 ath frii och frelse then for^{de} closters ioord som forser.
 stoor for^{de} Borghemesther raadh och menighet ii ribe
 for alle mens a tale som ther kan a tale med rette
 them och theres efftherkommere at nude bruge och
 ath beholde then for^{de} closters iord tiil ewindeligh
 eyelse och cydom In cuius rei testimonium et in
 perpetuum premissorum sigillum nostri conventus ante-
 dicti presenti nostre litere duximus appendendum Da-
 tum Ripis anno domini MCCCCLXVII ipso die beati
 ambrosii episcopi et confessoris gloriosi.

X.

Tingsvidne fra Aaret 1473, "ath Johanne Diricks,
 som var Dirik Johansens efterlewerske hun oc hennes
 to Döttre meth theris fri wele vplodh oc fra thennem
 antwordhet hetherlich man, *prior Tomas Bosen prior*
innen predikebröthre closter i Ribe twenne stycke
jordh som liggendes (er) paa Sti Johans Holm innen
 lenge og brethe som the obne breffue inneholde som
 Thermann jeybsen, Borgemester war i Ribe, haffde i
 Forwaring och pant aff for^{de} Johanne Diricks och we-
 therkennet for^{de} Johanne Diriks segh och sine to Döt-
 tre och theres Arwing at haffue vpborn penning og
 goodh Bethaling aff for^{de} prior" o. s. v.

- XI.

Alle men thethe breff seer eller höre lesæ helse wii hans andersen Canik i ribe ok bispens officialis i same sted evinneligh. meth gudh kungöre wii alle gode men meth thethe wort obne breff ad for os sidende paa dom i woeres frue Domkirke war skikket hetherlig qwinner mette nis--- efterlewer oc hennes detter Jnge nielsdetter hwilke med beraden raad full fri wilie sköte uplood oc affhende them oc theres arwing till ewinnelik tiid hetherlik oc regelbunnen man brother *tamis boosen prior i predike brödhre closter* i ribe po hans convents wegne alle theres retikheiedh som the nu po rethe arwings wegen war till fallen po sti johannis holm uthen ved ribe saa som war to goordz eye liggende po then wester fall sönnen nest wed her per plow soortes jord oc en til frwæ taale poors jordh Ith alle theres retikheidh som them war till fallen i *rosbordh* i aruff som jes persen byfoged iboodh i *hwnstraad* Ith wetherkende for^{de} mette nisses oc hennes detter jnge thennem fææ oc fwld weerd up ad have born til all theres nye for for^{de} joordh oc gothz aff for^{de} prior i for^{de} closter Ith tilbundh for^{no} mette nisk. oc jnghe hennes detter thennem oc theris arwingh ad fri ok ad frelsæ for^{de} jordh for^{de} closter fra hwer mans ret, til taal som landzlov wdwiser for^{de} closter oc brothre ad nyde oc ad brwge oc ad beholde for^{de} joörd ok gotz til ewinnelik eyels ok cydom In quorum omnium præmissorum testimonium et fidem firmiorem sigillum. officii nostri una cum sigillis nobilium virorum uidelicet andreae jone de towscaff et cristierni stugge prefecti

castri troyburgh hæc videntium et audientium presentibus est appensum. Datum anno Dei MCCCCLXXIV in profesto beati dionysii.

.XII.

Wi Christiern met guds nade Danmarckis Sverriges Norriges Vendis oc gothes Konning hertug i sleswig oc i holsten stormarn oc Ditmarsken Hertug Grewe i oldenborg oc Delmenhorst Gjöre alle vitterligt at effterthi oss elskelige reenliffuede men prior oc brödre og mene convent i swarte brödre closter i ribe *hawe nw annamet theres rette ordens regel oc observantiam* at holde i theres closter Tha haffue wii nu aff wor sönderlige gunst oc nade paa thet at guds tjeneste maa thes ydhermere öges oc uppeholdes unt oc tilladet oc met thette wort obne breff unne oc tillade at forn^o prior oc brödre mwe skulle haffue brwghe oc beholde all then deel oc rettigheit som wii paa Kronens wegne haffue vdi sancti Johannis Holm, som ligger uthen for theres closter fore ribe Oc sammeledes at the mwe hawe oc nyde all then deel oc rettigheit som andre eyere them thervdi gifuet haffue Thii forbyude wii alle ehwo the helst ere eller were kunde oc serdeles wore fomite oc embetzmenn borgemestere oc radh af ribe oc alle andre forn^o her prior eller brödre i forskrevne swartebrödre closter i ribe her emod paa forn^o holm at hindre eller hindre lade eller i nogen made uforretteder wor konniglige heffnd oc wrede: Datum in castro

nostro Segeberg die dominica infra oct. assumptionis marie gloriosissime virginis anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo nostro sub secreto presentibus inferius appenso.

.XIII.

Wy Abbas Confessor og gantze Convent i Mariagher Closther i nörre Jutlanth i Aars Biskopdom giöre alle witterlicht meth thette vört obne Breff ath wy aff wor fry Viliae haffuæ soldh oc skooth och nw sele och sködhe til ewyndeligh eyædom hedherlich man Mesther Lamberth Canickæ i Ribe eth worth hwss och Stoldh *liggendes i Sti. Johannis Gadhe i Ribe söndhen nesth wed Soghne Gardh, &c.*

Datum anno Domini MCDLXXXI^{mo} feria 2da infra octavas Epiphanie.

.XIV.

Mag. Wille Andersen Cannik i Ribe og perpetuus Vicarius til Philippi et Jacobi Alter förer Sandemændstog, at *Prior i Korsbrödregaard i Ribe og Convent og Closter ingen Ager - eller Engjord eie til deres Byggested i Vesterbæk.* Dat. Mandag for Magrethæ Dag 1494.

.XV.

Jech Broder Niels Claussen Prior og almenighe Conuenth i *Sortebrödre Closter i Ripæ* aff Predikebröders orden, göre alle witherligt, ath wii haffue nw

giorth en wenligh *magheskift* met erlighe ok hederlige men, Domherre ok Capitel i Riper Domkirki wthi so madhe, at wii ok wore efftherkomere skulle haffue en hawe til ewindeligh Eydom, som liggheer pa *kobber-ruthe* met sin Widheth ok brede neder til Wannet aff for^{de} Capittel liggendes wedh wor Jordh, som wii haffue up nesth til Planckewercket, hwilkhen Jord, som wii finge af Hans Mikelssen hves Siel Gud nade, hwilkhen hawe, som Jacob Barskeer nw i sine wære hafuer, met sadanth wilkor, at for^{de} Capitel skall haffue aff worth Closther ighen til ewindeligh Eydom, thiisse efftherskreffne Jordegootz og Hws, som er först en Tofft liggendes Norvesth fra Sti Nicolai Kirke uthen for Ripe, som Peder Sack nw paabor, ok skyller aarlige aar XXIII sk., ok er for^{de} Jordh i lengi aff Nör i Synder Halffierdesinnethiwe alne ok fem alne, og aff Östhen i Synder hwndrede Alne ok atten alne, ok af Östhen i Westher Halffierdesindethiwe alne ok fem. Item en kolgardz Jordh liggendes Westhen fra samme Kirki ok löber neder til aaen, som Jon Anderssen nw bruger ok skyller aarlige Aar atthen Skill. ok er for^{de} Jordh i lenge Hwndrede ok tiwe alne tre alne mynde, ok i brede thiwe alne, Item en annen koldgardz Jordh strax Synden up til, ok löber neder til Aaen, som Dawid nw brwger ok skyller aarlige atthen sk. ok er hwn hwndrede ok tiwe alne i lengi III alne mynde, og tiwe alne i brede. Item en tofft ok westhen wedh forscr^{ne} Kirki paa eth *Biergh* liggendes mellom Adelwæie nesth til then Toft som tames oleffsen gaf til Domkirken, ok er for^{de} Toftz jordh aff Östher ok neder til Wannet hwndrede alne ok sytthen alne, ok

aff Synder ok i Nör tw hwdrede alne thiwe alne mynder. Item eth stycke Jordh westhen widh Sortebrödre Kirkegaard, som 4re Bode nw pa stande, ok en liddel kolgardh Östhen nesth up til then Gard, som Hans Skinder haffuer af Capitell i leie, ok er forscr^{ne} Jordh i lengi Halffrediesinde thiwe alne ok toll alne i brede. Item en omgrawen Engh som kaldes *Kortzholtm* *) liggendes hosz Östher Westet i wide ok brede, som hwn nw forfunden er, alle tiise forscr^{ne} Jorde &c. &c.

Datum Ripis anno Dni MDXIII in vigilia assumptionis Virginis Marie gloriose.

XVI.

Wi eftersk^{ne} Jens Viborg Erkedegn udi Ribe, Thames Knudsen Cannik og Kyrcke Værigh udi Ryber Domkirke, gör vitterligt, at vi med hedherlig Capitels Villie og Samtykke haver bepligtet og med thette vort opne Brev bepligte os och vore epterkommere kyrkeværigher udi for^{te} Domkyrcke at bygge ock forbedre then Gaard liggendes i Bispgaardgade, som kallis *Sognegaard*, som nu er udlagt til *en Sognepræstes Vaa-*

*) Derom ere trende Documenter mig bekjendte:

1. Anders Povelsen Borger i Ribe og Hustru Carines Gavebrev paa bemeldte Korsholtm til Sortebrödrecloster, hvorfor skal holdes tvende Begængelser aarlig. dat. die Cosm. et Damiani.
2. En Stadfæstelse af Mag. Povel Andersen, Cannik i Ribe og Forstander til Jomfrue Closter i Ribe, samt af hans Broder Peder Andersen paa ovenmeldte deres Faders Gave. Dat. die Gordiani et Epimachi 1508.
3. Christian 3s. Dom ang. denne Eng 1539.

ning og Residentz til St. Cathrine Kyrcke her i Rybe, at skal blive thertil til Ewig tiid &c.

Datum Rybe Fredagen nest epter Hellig Kors dag Exaltationis Aar MDLVIII.

XVII.

Borgermester i Ribe og *fratres ordinis prædicatorum et minorum* bevidne at have seet Biskoppens og Capitlets Protestation imod Erkebiskop Jakob Erlandsens Constitution i Weile 1256 (Cum ecclesia Daciana) Dat. fer. 6 post dominic. Quasimodo geniti Ao. 1295.

XVIII.

Dominicanernes og Franciscanernes Vidisse af Biskop Jacobs og Capitlets Protestation og Appellation til Rom mod Hennekinus Henceri. 1332.

XIX.

Allæ men thette breff see eller höre læse helsær Wy Brodher *Hans Kortssen* Gardian i Grabrodre closter i Rybæ oc gantze Conventus Brödhre i samme Stedh evinneligh met Gudh kungöre wy allæ innen thette worth oppne Breff, at wy met endrecteligh willie oc beradh huff ok fulkomeligh Samthyk haffwer annammet ien Messæ ath holdhæ for Gutz ligomes Altare innen wort closter Kirke tiil ewigh thiidh, hvilken forde Messæ at syng hæ tiil tiidh hwer torsdagh tiil ewigh tiidh aff Gutz

legomæ i for^{de} Stedh for for^{de} altare, wy tilbyndhe oss och wore effterkommere innen wort for^{de} closter Gardian och Brödhæ for wden alle forsömmelsæ met officio de corpore Christi cibavit &c. Gloria in excelsis, graduali, alleluja och sequentia som tiil then messæ höræ udhen in quadragesima, tha schal sjwnges officium: Salus populi met alt thet ther tiil hörær oc tha maa siwnges i then helge Kirkæ innen for^{de} Messæ alle tiidh skal læses then Collecta pietate tua &c. huilken for^{de} Messæ i alle madae, som forsereffne ære skal siwnges for hedherligh man Hær *Laurentz Nielsen* Kirkæ Herræ i heyelss och perpetuo vicario i wor Fruwæ Cappellæ aneveldhers innen Haderslöff Domkirkæ oc hans Foreldhers syælæ, oc for allæ the som ham haffwæ goth gyorth oc for alle the, som ham skillich ær, at göræ eller ladhe göræ goth foræ oc for alle cristne Seælc. item for ham oc alle these for^{de} wy tilbyndhe oss oc wore efftherkommæ ath holdhæ ien begengilse Gutz Legomes Dagh met Vigiliis IX Lectionum sönghen effther affhensaugh met VIII Presther oc wnge bröder ther tiil som tiilhörær oc om Morghen VIII Messær innen wor for^{de} Kloster Kirke tiil ewigh tiidh ffor huilkæ for^{de} ewigh messæ oc Vigiliis oc begengielsæ wy haffuæ oppborn effther woræ nöwæ X Mark Stedæ Penninge aff for^{de} Hær Lawrentz oc ij march aff beskedhen man Wille Nielsen hans Brodher tiil ath lade göræ then Födh met tiil Mwnstrans oc X March aff for^{de} Hr Lawrentzs oc II march aff for^{de} Wille hans brodher tiil wort Klosters bygning æller ath lönae arbeysds folk ther Kirken uwrer eller tæcker. item for swodan welgeruinger oc mange andre fle-

ræ met hwilkæ han havær bewyseth sik moth worth
 fattige Kloster oc for thet hob wy tiil ham haffue
 taghe wy ham bodhe leffnes og dödth met thethæ Breff
 innen worth Brodherskap, oc göræ ham fuldkommeligh
 loctagen ok deælaactigh aff alle Gutz thennestæ, som
 skeær oc skal skæe eller worde i' worth forde Closter
 tiil ewigh tiidh. item tiil ydhermere forwaringe ath
 alle Stykker som forskreffne standher skal holdes for
 wdhen forsömmelsæ tiilbyndhe wy oss oc wores effther-
 kommé at skule nödiss tiil aff wores Formen Ministro
 og custodi som nw ær oc komme skal ath holde ufor-
 sömmeligh alle thesse fforscreffne articlos item thet Gudh
 forbywdhæ om noget forsömmes aff thesse forskreffne
 stikker, ok ey höldess, tha skal forde Hr Lawrentzs
 Nielsön eller hans reth arwingh eller ho som thette
 hawer met mynne fullmyndugh wære udh ath kraffue
 the forde Penninge igen aff oss eller wores efftherkom-
 me i forde Closter, oc skule wy ey eller wore effter-
 komme wernes met nøgher wores ordhens Fryheid
 eller privilegiis ath göre nogær aaholdh paa forde Pen-
 ninghe om thesse Article ikke holdhes som forskreffne
 standher; meen the skulæ ffor wdhen alle helperædæ
 wthkreffues aff Gardian i worth forde Closter i ligæ
 modæ, som ien secularis wtkreffwer syn ræthæ gyaldh
 aff syn jæffulighæ met Lantz loff, eller ien Kirk-
 ke Herræ aff ien annen met Kirkeloff for Capittel eller
 Prowest eller nogen annendh *opperster*. Datum Flens-
 burgi Anno Dni MCCCCLXV ipso die beati Johannis
 Apostoli et Euangeliste, sub sigillis Custodis, gardiani
 et conventus.

.XX.

Jek brodher *hans brwn* aff sti ffrancisci orden
 gwardian i Ribe oc alle menæ conventzs brödhre i
 samme stedh bekenne obenbare for alle godhe men
 ther thette breff sier eller höre læsze ath wi meth en
 endracht oc en fuldkommen beradh modh hafue we-
 therlawt wnt gifuet oc vpladt tyl evinnelig eyæ hed-
 herlig oc erlig men burgemesthere oc Radh alle menæ
 allmoo i Ribe tyl eth kerlig wetherlag oc maglaw nog-
 re atskelig iord liggness *öster* og *syndhen* wet wort
 closther fförst en lord som mett Lantskoon^o nw paa
 boor skyldendis aarlig aar tyl iordskyld XII skl It. en
 iord liggness nest weth ieb clawsens hwss i lenghe
 fraa wor *closters* (gaard) oc vd tyl gadhen hallfemtæ
 oc XL alne som leue wlfss paa bodhe hwilken iord
 skyldher aarlig XVIII skl tyl iordskyld It en iord i
 thet samme strædhe som nis hwggekünd bodhe paa i
 lenghe fraa wor closters gard oc vd tyl gadhen hallsettæ
 oc XL alne som oc skyldher aarlig XVIII skl It en
 andhen iord paa hörnet i thet samme strædhe som
 gherbrand smedh nw paa boor oc skyldher ocsaa
 aarlig XVIII skl It. i then *syndher gadhe* en iordh
 som kersthen knutzs paa boor oc skyldher aarlig aar XX
 skl tyl iordz skyld It. en andhen iord i then samme
 gadhe som nu per smed paa boor oc skyldher aarlig
 XVIII skl. It. en andhen iordh i then samme strædhe
 som nu per knutsen paabor oc skyldher aarlig VIII sk.
 hwilke forde jordhe renntthe aarlig i en swm tyl iordz
 skyld II skl og VIII mark It. tylbyndhe wi oss oc wore
 effterkomer ath fry oc frelsse forde jordhe riber stadh

tyl ewinneligh eyæ for *eth aff bysens* strædhe ligge-
 nes *westhen* wet wor closter i lenghe fraa thet *wester*
wor kyrkess hörne aff nordhen oc i syndhen tyl nis
 degns hwss oc for en toft liggness udhen for then iord
 som wi fynge aff hedherlig men cannicker i Riber
 capitell tyl wor closther beleylichet hwilken toft ther
 recker aff *nordhen* fraa *helians* gardh oc i *syndher*
tyl bysens plancke i lenghe, oc i bredhen fraa for^{de}
 jordh som wy fynge aff for^{de} hedherlig capitell og ud
 tyl Bysens graffue tyl ewinnelig eyæ Offver hvelken
 kerlig wetherlegelss oc maglaw offuer war bodhe burghe-
 mesther i ribe lass petherssen oc hans widessen oc alle
 radhmen i samme stedh medh andre XXIIII beskeen
 men vdwald aff alle almoo paa riber radhwss It. loffuet
 oss for^{ne} burghemestere radhmen oc XXIIII almoess
 men som forskreffuet staar at the wille taghe oss löess
 qwyt og fry for thet samme wetherlawff som cannikern
 begerett att haffue for then samme deell som the ken-
 ne them at haffue i for^{de} toft It. loffue wi ocsaa oc
 tylbyndhe oss meth thette wort obne breff at giöre
 twenne porthe paa for^{de} strædhe en paa then nörre
 ændhe oc en anden paa then syndher ændhe for^{ne} Ri-
 ber borghere vp at ladhe i twenne saghe oc nyttörvte-
 lichet som er om gwd forbydhe stadh bleff belawd i
 orloff oc kry eller oc yldbrand kom paa tha sculle
 bodhe the samme porthe uplades foruthen alle gensielse
 saa ath almøen komme ther om behwff giöres stadhen
 tyl hiellp oc weern In quorum omnium evidens testi-
 monium sigilla Guardiani et Conventus prædicorum
 presentibus sunt appensa Ao MDVII ipso die Marcelli
 pape et martyris.

. XXI .

Wy Mester Niels marquantssen Her Niels ebssen oc mester Hans marquantssen Canecker i Ripe Iwer nielssen Anders faderssen oc Jes kopman Borger ibid gör witherlicht for alle meth thethe wort obne breff at wi aff pavelig macht oc befaling som oss er giffuet po renliffuelig ments. sancti fransisci ordens bröders wegne ibidem haffuer sold affhende oc scott til ewinelig eyæ til riberstad then *teylgard* meth hwss Jord firæ heste To kierræ oc anden reytskaff som ther nw fynnis til for^{de} theilgards behwff som til thinnæ dag haffuer wert brughet til same closters eyndom oc brugelse Ocsaa aff same macht oc befaling sælie wii for^{de} riberstad en eng som ocsaa hörd same closter til ligenness westen wett for^{de} Teylgard som up er grauen til same Teylgards brugelse po eth aars cleg nær huilken aars cleg for^{de} closter skal sielff brugge nar bröder kunne bliffue ther redæ til effter the for ord som same bröder haffde meth byen then tid the köpte for^{de} teylade aff oss etc. Oc til bethaling for same teylgard oc Anden ting som forscreffuet stor skal först alle then gjald som closter wor byen plichthig her meth were beslutt oc aff thelet Ocsaa skal byen giffue for^{de} closter syw ogn steen til godhe redhæ en ogn ut at giffue aarlig, syw aar omkring uthen saa war at bröder wilde welwilige lade nogre steen sto til eth anden aar Item skal for^{de} closter haffue til lön samme teylgard eth aar nar bröder wil quit oc frii meth fire hesthe To kierræ oc anden reytskaff ligherwiss som the nw lade han^m. Oc nar the saa haffue brughet han^m tha sculle

the anthworde byen hannum igen ligherwiss som the tog hannum In quorum fidem et testimonium Sigilla omnium nostrum presentibus sunt appensa Anno dni millesimo quingentesimo decimo feria tertia post lucie virginis at martyris.

·XXII.

Wii Prelather Canicker och gantze Capitell i Ribe gör Vitherligh alle i thette worth obne breff, ath paa thet wile wenskab och Samdirectigheeth schal och moo hære effther thesz ythermere och stadfæstighere bliffue mellem Capitell for^{de} paa then ene och borgemesthere Raadh och meenighe almwe i Ribe paa then annen Sithe Tha haffue wii annammeth wetherlagh aff for^{de} Borgemesthere och Raadh paa Byens weghne for *Stages Toffth westhen Graabrödhre* Kloster ligendes, som oss tiilhörde och for^{de} Borgemesther och Raad sköthe och solde tiil same Kloster wthen wor withscap och wile i swo Madhe, ath for^{de} Kloster skal same Toffth beholde tiil ewinneligh Eghendom, och wii tiil Capitell i Ribe, scwle beholde two marckes Renthe igheu tiil ewinneligh Egndom i then Gardh mellem *Biscop Gardh och Puge Gardh* liggendes i *Sti Johannis Soghen*, som hetherligh man Mesther Niels Marqvardsen wor Methbrodher nw i boer och pleieth ath ganghe two marck aff tiil Byen tiil forne som er XVIII skl. aff then Jordh, som Mesther Nielszes abiil-Gardh paa stoer, och XIII skl. aff then Kaalgards Jordh, som forscrefne Mesther Nielses Söster Annæ Ioensz ther hooss haffuer. Och ladhe wii oss thermeth uöghe for

fwldh wetherlagth for^{de} Stages Tofft af Byen paa for^{de} Klosters weghne, och Klostereth same Toffth beholde scal, som för er röth och wele wii och wore efftherkommer Capitell i Ribe selfue upholde the VII liwsz ther aff, som plegher ath brendes paa hoffwe Alther til vor Frwes loff og Hether. In quorum omnium et singulorum testimonium sigillum Capituli presentibus inferius est appensum Datum anno Dⁿⁱ millesimo quingentesimo decimo die beatorum Fabiani at Sebastiani martirum.

XXIII.

Wii Christian mett guudz nade Danmarks Norges wendis oc gottis Kønning Hertug udi slesuig holsten stormarn oc Ditmersken greffue wdi Oldenborg oc Dellenhorst giöre alle witherliig at wy nw aff wor synderliige gunst oc nade haffue wndt oc tiilladt oc mett thette wort obne breff wude oc tiillade att oss elskelige Borgemester Radmendt oc menige borger wdi wor köpstedt Riiffue oc theres effterkommere mwe oc schulle haffue nyde bruge oc beholle *grabrödre kerkegardt* i theres bye liggendes wdj syn lenge oc brede som thend begreffuen er tiil ith *torff oc feemark* Dog saa att the schulle strax lade brolegge samme kerregardt oc lade holle then wiid magt oc then icke bruge anderledes att forbygge end som forscrefuit staar Thii forbiude wy alle ey huo the helst er eller were kunde Serdeles wore fogeder Embitzmendt oc alle andre for^{ne} Borgemester Radtmendt oc menige borgere i for^{ne} Riiffue eller theres effterkommere tiil

euigh tiidt her emodt paa forne graabrödre kerregardt
 efter som forskreffuit ståar att hindre eller wdi no-
 gen made forfang att giöre vnder vor hyllist og nade.

Giffuit wdi vor kjøbstedt wiborg Löffuerdagen nest
 epter wor frwe Dag Kyndelmösse . . . Aar MDXLV wn-
 der wort Siignett

Johan friiss til Hesselager
 Cantzler.

XXIV.

Jegh Rubprectt Geyspuscher kon. Maj^{ts} Wund-
 arzt kendes met thette mynt opue Breff at thend
 gierde jeg haffuer ladet Setthe norden een Gaard jeg
 nw Selleff vdi boer, oc Sönden op tiil gadenn, oc
 thermet Jndluctth thend Jordtzmon Som *graabrödher*
kyrcke tilforne opaa stoedt, huilke Jordt er mere Jnd-
 luctt end *athan alen* wdi widelse, Som kon. Mai^{ts}
 Sallige vdi Hoßkommelszes breff Indhollder Som han
 mig ther opaa naadelig wntt och giffuet haffuer, oc
 will mig forthij haffue forpligtthet at Jndreme Samme
 gierde igien hwor thend findes at were for widt vdt-
 sat oc icke heller ieg will heffue (hoffue?) mig thet
 tiill lengher at beholde, end nar antthen gierde, plan-
 cke heller oc husze bögning igien paa nye skall byg-
 ges heller opsettis, heller oc borgemesther oc Raadt-
 men udi Rybe icke lengher wille thet tiilstede saa at
 thet were Jndtaggt. Tha skall thet vdi venlighedt
 vden alle retthergang heller diellszmaal igien optagges
 och Jndtremmes. At thet saa aff mig oc myne Arff-
 uinghe eller oc hwilken Som thenne Jordt vdi were haff-

uer Saa wbrödeligen holdes skall Som forberördt er
tröcker jeg met willige og vedskap myn vanlig pixer
wudher thette myt opne breff Datum Ripe löffuerdag
nest for sctorum philippi et Jacobi apostolorum dag
anno dni MDLIX

(L.S.)

Rubprecht Geispuscher.

Udenpaa skrevet: Mester Rubprechtes Breff paa then
Gierde han satte Gaden for ner paa then *Hörne*
wiid grobrödre kergaard. 1559.

XXV.

Wy Frederich thend Anden mett gudz naade Dan-
marckis, Norgis, Vendis och Gottis Koning, Hertug wdi
Sleswig, Holstenn Stormaren och Dyttmerschen, Greffue
wdi Oldenborg och Delmenhorst Giöre alle witterlig
at oss Elskelige Borgemester och Raadmand wdi wor
Kiöbsted Ribe haffue nu hafft for osz itt Stormegtige
hogborne förstes wor kjere Herre Faders Hoglofflige
ihukommelse obne Beseglede Pergmentz Breff wdgiffuit
wdi wort kiöpstedt wiborg Loffuerdagen effther wor
Frue dag kynde misse Aar MDXLV Liudendis att
Hans Kon. Mai. haffuer wndt och giffuet thennom
och menige Borgere ther sammesteds och theris
Efftherkommere Graabrödre kirckegard wdi forne
Ribe beliggendis wdi sin lenge og brede som thend
begreben och forefunden er, att haffue nyde bruge och
beholde till itt *torruff* och *Formarckt* effther som sam-
me Breff ydermere vduiszer och indeholder, och forne
Borgemester och Raadmend giffue tilkiende, att the siden

thenne thid haffue större och wiidere gjort theris *adel marcket* ther wdi Byen end thet then tiid war saa ath the icke behöffue andett torff eller mareket til Fee eller anden deel och ther fore ere begjerendis att wij wille tilstede thennem att forbygge forne platz met Huse och bygning byen thil beste. Thy haffue wy aff wor synnerlig gunst oc naade wwndt och tilladt och nu mett thette wort obne breff wunde och tillade att forne wore wndersotte wdi Riibe *mue före Bygning paa forne graabrödre kirkegaard*, dog saa the skulle sætte ther paa god kjøpstedz Bygning mett tegeltag och then siden altid holde ved god heffd och magt, Saa att her aff kand gange til oss oc Byen slig tynnge och besuering som aff andre gaarde ther samme steds. Giffuit paa wort Slot Lundenes then XIII Dag Septembris Aar MDLX.

Wnder wort Signet
Friderich

XXVI.

Alle men thette Breff see eller höræ læse helsær wy *Anders Tygissen* fforstander i Ripæ uti *Sti Johannis Closter* och alth Conuenth i samme stedh ewinnelighe met Gudh kungöræ wi alle innen thettæ wort opne breff, ath wy met endrecteligh wilyæ berodh huff oc fulkommelik samtikke haffue annameth jeen Messæ ath holdhe for ste Anne Altare innen thet nye Capellæ innen wort closters kirke, i hwilketh capellæ stander thet beleth wti, som kalles Jhesus tiil æwigh tiid, hwil-

ken for^{de} Messæ atli siwnghe hwer tiisdagh tiil ewigh
 tiid i for^{ne} Stedh for for^{de} altare The helghe trefol-
 ligheth tiil loff, Jomfru Marie, sto Johanni bap^{tæ} ste
 Anne oc alle helghen wy tilbyndhe oss oc wore effter-
 komme innen worth for^{de} closter *Commendator* oc
 Prester forwthen alle Forsömmelse met officio de s^{ia} An-
 na gloria in excelsis, Graduali alleluia oc sewuentz som
 til then Messæ höræ uthen in quadragesima tha scal
 sywnges af s^{te} Anna, som tha bör oc moo sywnges i then
 helghe kyrki innen huilken for^{de} Messæ scal all tiid
 læses then Collecta: Pietate etc. Mæen særdeles scal
 om alle wor Frwes Höttider om aar innen ottendagh
 som ær visitationis, nativitatis, conceptionis, Purificati-
 onis, Annunciationis for^{de} ewig Messæ sywnges aff wor
 Frwe met officio som tiil höwtid tha hörær wthen as-
 sumcionis, tha scal sywnges thwo messer aff wor Frwe
 som tiil thet festh höræ for for^{de} altare, hwilken for^{de}
 Messæ i alle modhe som forscreffne ære scal sywnges
 for hetherlik man Hr. Llawrentz Nielssen kirki Herræ
 i Heyeels oc perpetuo vicario i wor Frwe Capellæ An-
 ne Veldhers innen Hatherssleff Domkirke; ath Cuth for-
 lather ham syn Syndh i Liffue oc korter hans Pynæ
 effther Dödh for Hr. Jeep Olessens Syæll oc for^{de} Hr
 Lawrentssens Forælleres Syælæ alle the som ham haffwe
 goth giorth, oc for alle the, som ham skyldhugh ær
 och göræ eller ladhe göræ goth foræ oc for alle crist-
 ne Syælæ. Item for ham oc alle thesse for^{de} tiil-
 byndhe wy oss oc wore efftherkomme at hollæ ieen
 begengelsæ tiil ewig tiid Sancte Anne Dagh effther
 affthensangh med wigiliis novem Leccionum oc om
 Morghen ottæ Messær innen wort for^{de} closter Kirkæ

ffor huilke for^{de} ewig Messæ vigiliis oc begiengelsæ wy haffwe oppboreth fullest effther wore nöwe som er fyræ mark oc tiwæ stedher Penning orligh uth at settæ poo Rentæ met huilken Rentæ Presther scal lönes for Messer oc vigiliis eller Gotz met at kiøbæ tiil Presters behoff. Ithem for sodan Welgerning oc mange andre fleræ met huilke han haffuer bewiseth seg modh worth closter Oc for thet hob wi tiil ham haffue, oc serdeles for thee thy Mark han hauer giffuet tiil then for^{de} ny capellæ ath fulkomme, tha tagæ wy ham bodæ leffnes og dödh met thette Breff innen wort Broderskop oc göræ ham fulkommeligh lodtaghen oc deelafftigh aff alle Guts tyennestæ, som sker oc scal ske eller wordhe uti alle wore kloster soo wyth som Cristendommen ær, ssom ær wti ottesangh, Messer, Vigiliis, orationibus, horis canonicis, predicationibus, indulgenciis, jejuniis, abstinenciis et in septem operibus item thær ower ath thessæ for^{de} article sculle stedyghe holdhes, tha haffwe wy for^{de} Commendator oc gantze Conwenth for^{de} Hr Lawrentz giffuet og giffue ful makt eller hans rettæ Arvinger eller hwem thettæ wort Breff met mynne haffwer om thessæ for^{de} article thet Gudh forbywdhe ikke hwilles igeen ath kalle aff oss eller wore efftherkomme ath skikke annen stedh, som Gwdh kan bether komme tiil loff oc hans Syæll tiil hyelp uthen noger geenseyelsæ i noghen handhe madhe then for^{de} Swm Penninge fyre mark oc tiwæ. In quorum omnium fidem et testimonium presentes literas fieri et nostri conventus sigilli jussimus appensione muniri. Datum Ripis in curia nostra conventuali anno ab incarnatione Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto ipso die sancti Johannis ante portam lapideam.

. XXVII.

Wii Friderich med Guds Naade etc. Giöre alle Witterligt, at oss Elskl. Her Degen, Provst, Cantor og menige Capitel udi Ribe have hafft her for oss et oben beseglet Pergaments Brev med VIII hengendes judseigle, lydendes Ord fra Ord, som herefter følger: Niels Skrifer Landstings Hörer i Nörre jutland, Mickel Nielsen Prior i sancti Johannis Kloster i Viborg, Niels Eskelsen i Filshoye Vebner, Jep Lyng, Christen Libbert Borge-mester i Viborg Mickel Lauritzen Bye Foged, Jes Pors Raadmand oc Mickel Gomisen Borger ibd, Giöre alle Vitterligt med dette vort obne Bref at Aar efter Guds Byrd MD nono den Löverdag nest for Sanctorum Phi-lippi et Jacobi Dag paa Viborg Landsting var skikket hederlig Mand Mester Jens Christensen Canik i Riibe, og hafde med sig tvo Laghefds Höring, som var Lau-ritz Follersen af Warming i Hvidding Herred Vebner og Jb Nielsen af Hiortvad Sandmand i Kalslund Herred kundgiorde og tilstoede, at de hos vare i den Gaard Hans Skinder iboer i Riibe tirsdag næst effter Qvasi-nrodogeniti Söndag, hörde og saae, det hederlig og Vel-byrdig Mand Mester Gundi Nielsen Degn i forte Riibe giorde Laffhöfd selv tolthe med Prester og Kirkeus mend, eftersom han var lovlig tilfunden paa Capitels Vegne i Riibe af Lands Dommer med flere her til Landsting, og indvorde dette efftersk^{ne} Gods, som er, först i *Sti Johannis Sogn* paa den Gaard Hans Skin-der udi boer med sin lenge og brede, item all den jord der Norden hos som Her Henrick Holtersen i være hafde, og det som Lydde paaboede, og den Deel som Las Bagge i være haver af forte Jord. Item den

Jord som Hr, Esky' Sacrista paaboer, item alle östre og Vestre Kobberrue til St. Johannis Kirkegaard. it. den Jord Nest norden sti Petri Gilde Huusz, som Sören Skibbygger paaboer. Item den Jord, som hellig Korsens huus paastaar. Jt. den Jord Hr. Peder Madsen paaboede mellem begge Gader. Jt. den Jord Væglaghuse paastaar. Jt. den Jord, som Nis Maurmester paaboer. Jt. den Jord Niss Karckehaa paaboer Jt. den Jord Hans Kleinsmed paaboer mellem begge Gader. Jt. den Jord Tyge Jensen paaboer, Jt. Sognegaard og den Gaard derhos Las Vogensen iboede. Jt. Thorneborg Jord. Jt. den Gaard Hr. Christen Andersen Canik iboer, it. den Gaard Mester Niels Marqvardsen iboer, undtagen det inden Bysens Jord. Jt. Pugegaard med sin lenge og brede. Jtt gamle Skole Jord hos St. Michaelis Kirke. Jt. den Jord Mester Marqvard paaboer udi Svie Gade, og den Jord Hans Togeschous Hustru, Anders Skinder og Gierbrand Smed derhos i være haver. Jt. den Gaard Hr. Svend Pedersen iboede hos Sönder Porten. Jt. i St. Clements Sogn primo den Jord Hr. Matthias af Bedsted paaboede og Matthias Bong og Nis Termansen der Norden hos med lenge og brede. Jt. Stages tofft Vesten Graabröder Closter. Jt. den hellig Aands Gaard i sin lenge og Brede med den tofft som skifft var fra Slottet med alle Bygninger derpaa er. Jt. den Jord Sönden fra Graa Brödre, som var vederlagt for en tofft til Mester Lamberts Præbende. Jt. i Vor Frue Sogn primo den Jord Kort Holthuses arvinger paaboer liggendes paa Mellemdammen, Jt. den Jord Peder Thomasen paaboer. Jt. den Jord Jon Au-

dersen paaboer, it. den Jord Esbern Smed paaboer, it. den Jord Christen Andersen paaboer, som Niss Wandrup paaboede. Jt. den Jord Las Pallesen paaboede, it. den Jord Tielle paaboer, jt. endeel af den jord Erasmus *Pagher* paaboer, som Nis Svensen tilforn boede. Jt. den Jord Hans Iversen paaboer. Jt. den Jord Peder Wanderup paaboer, Jt. den Jord Peder SadelMager og Knud Remsniders Hustrue paaboer. Jt. den Jord Niels Overskiærers paaboer, it. den Jord Skipper Kalli paaboer, it. den Jord Hans Saxe paaboede. Jt. den Jord Hans Jacobsen paaboer. it den Jord store Eske paaboede, it. den Jord Jep Bieringe paaboede imellem begge Gader. Jt. den Jord Matthias Temmer Svend paaboer, Jt. den Jord Nis Hansen paaboer, it. den Kaalgaard Jord Grete Olufsens i Være haver, mod Riiberhuuss. Jt den Jord Else Röds i Være og til Leie haver nest *Slots Kaalgaard*. Jt. den Jord Thomas Nielsen paaboer til begge Gader. Jt. den Jord Las Klinker paaboede i Fisker Gade. it. den Jord i Sorte Brödre Gade, som Anders Povelsen i Være havde. it. den Jord Keel Fisker paaboede mod *Badstuen*, Jth. den Jord Jep Nielsen paaboede. Jt. den Gaard Hr, Niels Ebbesen Canik udi boer med all den Jord der omliggendes er til fiire Gader mooder. Jt. den Jord sönden Hans Nielsens, som Jacob Bardskerer paaboer i Steenbode. Jt. den Jord Verner Overskerer paaboer. Jt. den Jord Anders Thygesen paaboer, Jt. den Jord David paaboer. Jt. den Jord Provst 'Wille Friis i Være haver, som Johanne paaboer. Jt. Syv Booder i Steenbode hos Kirk Gaarden. Jt. den Jord Morten Skræder paaboer, Jt. den Jord Norden fra

Domkirken, som Hr. Tue boede og nu Iver Klokke i Være haver. Jt. en tofft överst i Præstegade nest Kirkegaarden, som Provst Wille i Være haver, it. den Gaard Hr. Berthel i Foorle i være haver. Jt. den Gaard Hr. Peder Lönne iboer. Jt. den Gaard Hr. Peder Esgisen iboer, it. den Gaard Erke Degnen iboer med en Stald tvert over Gaden. Jt. den Jord Svend Jensen paaboer med de Jorde derhos. Jt. den Jord Hr. Peder Lassen paaboer, it. den Jord Hr. Jacob Jensen i Være haver. it. i Graabrödre Gade det Steenhuusz, som Hr. Eric Hagensen hafde. Jt. det Steenhuusz som Hr. Arendt hafde, Jt. Skolegaarden, Jt. den Gaard Hr. Broder Marqvardsen iboer, Jt. den Gaard Mester Jens Christensen iboer. it. den Gaard Hr. Claus Eggertsen iboer. Jt. Fem Canike Gaarde for ret Canike Sæde af Arille, som nu inden boer Cantor, Provst Wille Friis, Mester Jens Pedersen, Mester Hans Marqvardsen og Hr. Gregers, som Bispen af Riibe haver at forleie. Jt. XXIII sk. af Raadet i Riibe hver Aar ud at give. Jt. tre Penninge af hvert Huus i Vor Frue Sogn aarlig Aar at udgives til Sognepræsten om Paaske som kaldes Messe Penninge. Jt. i Sti Peders Sogn först den Jord Johan Bron paaboer, Jt. den Jord mellem Thomas Olsen og Göde Claus Kone. Jt. den Jord Christiern Suder og Peder Tydeboe paaboer, it. den Jord Esbern Suder paaboer. Jt. den Jord Matthias Pedersen paaboer, Jt. en Tofft östen og norden hos Sti Peders Kirkegaard. Jt. i Sti Nicolai Sogn, primo Hr. Lydigh Hartvigsens Jord. Jt. toe Agre Vesten fra Frue Kloster udi Kielsetoft med de Toffte som Capitel haver i samme Sogn. Jt.

Kaalgaard Jord, som Niels Ebbesen i Være haver. Jt. Sönden uden Riibe all indnere Bierum og Biærum Fang, undtagen den Deel *Korsbrödre* der haver. Jt. alle Mögle Enge undtagen en Eng, som Biskoppen der haver, fire Stöcker Enge *Kors Brödre* tilhörer, En Eng Anna Baggès og Boolde Kortessens der haver, en Eng, Bolde Las Kones Arvinger tilhörer, tre Stöcker Enge til Hellig tre Kongers Alter, og om nogen Deel hörer til *storum Petri et Pauli* Alter i de Stæder. Jt. Norden Riibe den Eng næst *Vesten lange Vedel liggendes, Kocke Haale*, og alle de Enge der imellem ere, som kaldes Made Enge, undtagen en Eng Maje Riis Kone og Hans Weddersen haver, en Eng Las Pallesen der haver, en Eng *Fruer Kloster* tilhörer, Raad Mans Eng, og *Kors Brödre Eng*. Jt. Foorte, Fællig og Fægang Sönden og Norden Riibe alle fire Vegne til Marke Moode inden Riibe Byefred, og hvis mere Gods Jord ager og Eng og anden Rettighed som findes kand at Capitlet i Riibe tilhörer med rette inden Riiber Byefred intet undtagen med alle for^{te} Gaardes Jordes og Tofftes Rettighed i Brede og længe, som de have været og endnu er i Capitels i Riibe Være Eyendom og hæfd i alle Maade, og kjendes der ingen anden Lod Deel eller Rettighed inden at have uden Capitel og vor Frue Domkirke i Riibe i noget Maade. Og nælte for^{te} Höringe den lafhævd ved Magt og stadig, og blive saalænge hun rygges efter loven. In cuius rei. testimonium sigilla nostra præsentibus sunt inferius appensa. Hvilket for^{te} Brev vi af vor synderlig Gunst og Naade have fuldbyrd samtykt og stadfest, ved fuldmagt at blive i alle Maade ligerviisz som det

indeholde og udviser, til saa længe nogen kommer for os derom med bedre Beviiszning. Thi forbyde Vi alle ihvo de helst ere eller være kunde, særdeles vore Fogeder, Embedsmænd og alle andre forte os Elskl. Hrs. Degn, Provst, Cantor og menige Capitel i Riibe herimod paa forte deres og vor Frue Dom Kirkes Gaarde toffte Jorde og Gods at hindre, hindre lade, möde, pladse, deele, Umage eller udj nogre Maade Forfang at giöre Under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Gottorp Fredagen næst efter St. Jacobi Apostoli Dag Aar MDXXXI. Under Vort Signet,

Commissio Regiæ

Majestatis propria.

XXVIII.

Omnibus presens scriptum cernentibus Andreas Henriksen Laur. Deghen, Petrus Eygesen, Hermannus Remesnider, Henricus Kremer, Hintze van Bethem et Iosep Salutem in duo sempiternam Noverint universi presentes et futuri Quod sub anno dni MCD tertio sabbato ante dominicam quasimodogeniti Constitutus coram nobis ac aliis fide dignis in multitudine copiosa in placito nostro senili Ripis in medio quorum liminum discretus vir et honestus Johannes Greverod Proconsul civitatis ripen. stupam suam vulgariter *Badstoue Broostowe* proprie dictam in platea *Sutergathe* sitam tam fundum quam lapides super eodem fundo pro nunc existentes civitati ripen. scotavit, alienavit et resignavit jure perpetuo possidendam recognoscens se pro predictis

plenum et sufficiens pretium vz stupa, fundo et lapidibus integre sublevasse et ad voluntatem suam totaliter accepisse. Unde obligavit se suosque heredes predictæ civitati Ripen dictum fundum atque lapides liberare et disbrigare ab impetitionibus quorumcunque ut ante premissa rata et grata permaneant et in postero aliquod dubium exinde non oriatur. Ego Johannes Greuerod prædicto sigillum meum in testimonium et evidentiam firmiorem una cum sigillis virorum discretorum predictorum presentibus duxi appendendum Datum anno die et loco supradictis.

Dimission fra Ribe = Cathedralsskole i
Maret 1833.

1. Samuel Johannes Carstens, en Søn af Landfoged Etatsraad Carstens i Erøeskjøbing. Dimitteret til Universitetet i Kiel.*)
2. Rudolph Frands Theodor Schrum, en Søn af den afdøde Krigsasseßor Schrum, Byfoged i Ringkjøbing.
3. Christian Petersen Ussing, en Søn af Hospitalsforstander Ussing i Ribe.
4. Ove Fabricius, en Søn af den afdøde Kirkeinspektør Fabricius, Eier af Søbygaard paa Erø.
5. Christian Carl Alberti, en Søn af den afdøde Proprietair Alberti, Eier af Grauballegaard i Aarhus St.
6. Hans Christian Paulus Seidelin, en Søn af Apotheker Seidelin i Skanderborg.
7. Jens Teilmann, en Søn af den afdøde Proprietair de Teilmann til Endrupholm.

Disse sidste sex Candidater dimitteres til Universitetet i Kjøbenhavn, i den Orden, som den forestaaende Examen bestemmer.

*) Denne Candidats Characterer ved den sidste offentlige Skoleexamen vare følgende: Dansk m. 5 Dansk Skr. 5, entredied., Latin m. 5 entredied., Latin Skr. 5, Lat. Stil 5, Græsk 6, Hebraisk 5 entredied., Relig. 5, Geogr. 5 entredied., Hist. 5 entredied., Arithm. 4 totredied., Geom. 5, Endl. 5 totredied., Fransk 5 entredied. Hovedcharacteren oversteg altsaa 5, som er Regelt God.

Examen begynder den 13de September og holdes i følgende Orden:

Tredagen	den 13de Septbr.	Dimittenderne og øverste Klasse skriftlig Oversættelse fra Latin paa Dansk.
Lørdagen	— 14de	—
Mandagen	— 16de	—
Tirsdagen	— 17de	—
Onsdagen	— 18de	—
Torsdagen	— 19de	—
Fredagen	— 20de	—
Lørdagen	— 21de	—
Mandagen	— 23de	—
Tirsdagen	— 24de	—
Onsdagen	— 25de	—
Torsdagen	— 26de	—
Fredagen	— 27de	—
		Alle Classer Dansk og Latinff Stil.
		Dimittenderne, Form. Mathematick, Efterm. Religion og Hebraiff.
		Alle Classer Religion.
		Dimittenderne, Form. Græff, Efterm. Historie og Geographie.
		Alle Classer Græff.
		Dimittenderne, Form. Latin, Efterm. Sydff og Græff.
		Alle Classer Latin.
	 Græff.
	 Naturhistorie og Sydff.
	 Form. Hebraiff, Efterm. Dansk.
	 Historie og Geographie.
	 Mathematick.

Examinationsfiden er hver Formiddag fra Kl. 8—12 og Eftermiddag fra 2—6.

Den ogs anbetroede Ungdoms Forældre og Naarørende, saavel som andre Skolens Velvændere, indbydes herved til at overvære Examen og den Høitidelighed, med hvilken den sluttes Mandagen den 30te Septbr., om Efterm. Kl. 3.

Efterretninger

angaaende

B y e n N i b e,

indgivne

som Indbydelseskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralsskole
1834.

Tredie Samling.

af

Peter Adler,
Adjunkt.

Trykt i Ribe hos W. S. Syphoff.

De Haandskrifter, som ere afbenyttede til dette lidet Arbejde, ere:

Buens Indtægt og Udgifts Bøger for 1625—31, førte af Raadmand Knud Lambertsen, og for 32—33 af hans Eftermand Morten Lassen, i Særdeleshed en Regnskabsbog ført af Lambertsen over Buens Udgift i den Tid, de Keiserlige vare i Buen. Uddrag og Bilag, hvorved ingen Hjemmel ere anførte, ere tagne af den;

Kæmherregnskaberne; de 4 Kæmnere vare Regnskabsførerne underordnede, og deres Regnskaber ere som Bilag ved hans;

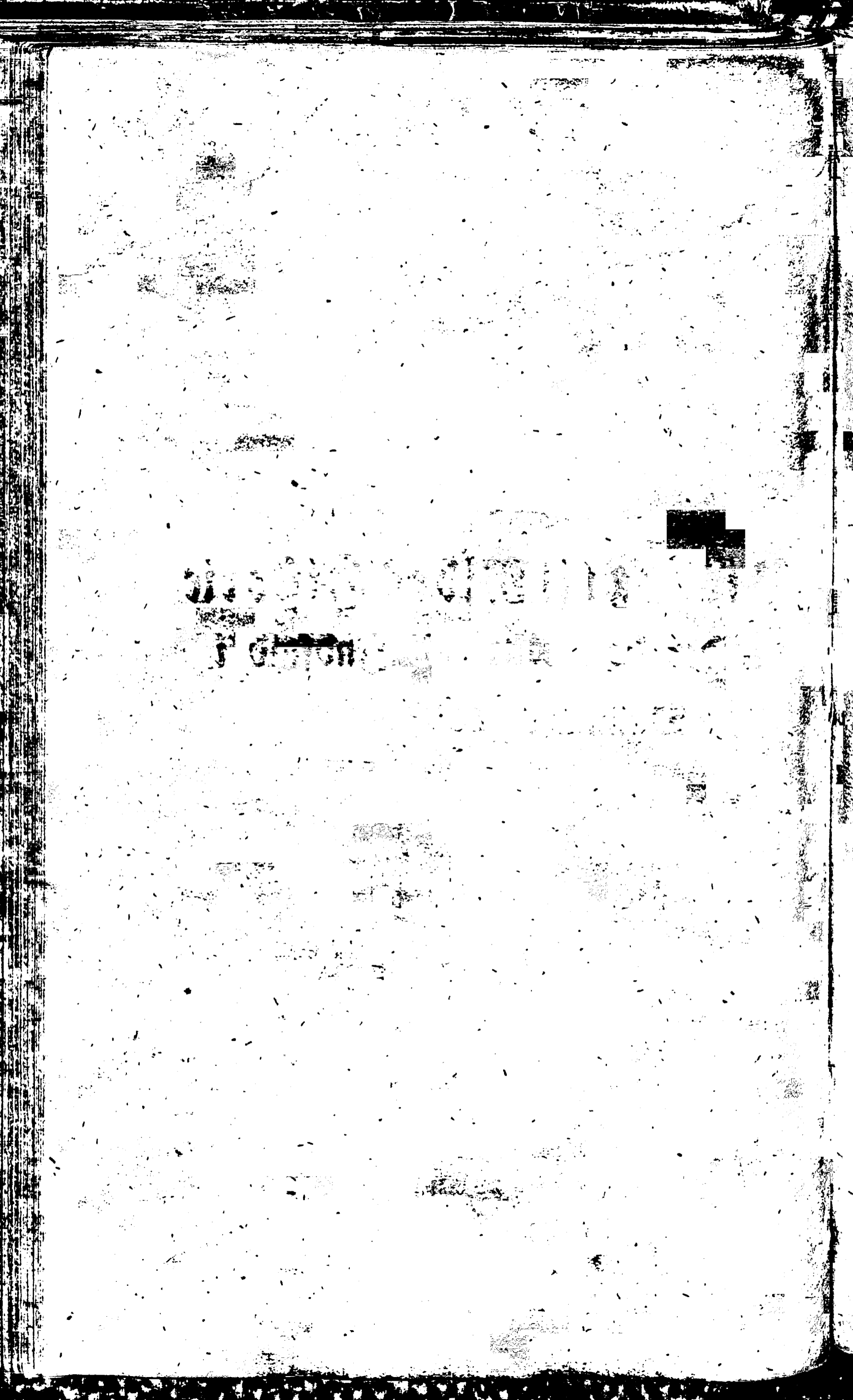
Skattebøgerne og Raadstudomprotokollerne for 1629—33. Da hverken Ting eller Raadsturet er holdet under Invasionen, findes ingen Tingbøger for 1627—29, ligesom der ogsaa i Raadstu-Domprotokollerne er et Spring fra September 1627 til Juli 1629. Tingbøgerne for 1629—33, som vistnok vilde have givet adskillige Oplysninger, have ikke været at forefinde.

De vigtigere Dage ere anførte baade efter gammel og efter ny Stil; de øvrige allene efter gammel, som endnu længe efter den Tid allene brugtes her i Landet.

Pengesummene ere anførte efter Dalere, hver Daler til 64 S. dansk eller 32 Ls. Jern, Tælle, Ost o. s. v. anføres i Riber Pund, hvert Pund omtrent et Lispund, eller noget derover, i vor Vægt.

Slutteligen maa Forfatteren aflægge de Herrer Professor Thorup og Adiunkt Hanssen sin forbindtligste Tak for den Beredvillighed, hvormed de have understyttet ham ved dette lidet Arbejde.

Bidrag til Nibes Historie
under de Keiserliges Indfald i
Danmark 1627—29.

I.

Maarene for de Keiserliges Ankomst.

Efterat Kristian d. 4de d. $\frac{17}{27}$ August 1626 havde tabt Slaget ved Lutter am Barenberg, maatte Holsten og Danmark befrygte et Indfald af de Keiserlige. Vel havde Kong Kristian, som altid var driftigst og modigst i Ulykken, snart igjen bragt sin Hær til en anselig Styrke og anvendt al Anstrængelse for at standse Fjendens Fremskridt, og formene ham Overgang over Elben og Indfald i Holsten; men hans Bestræbelser bleve for lidet understøttede, til at man kunde vente nogen varig Frugt af dem. De tyske Fyrster, som havde været forbundne med Kongen, søgte at forlige sig med Keiseren; de ham af England tilfagte Subsidier udebleve, og ikke engang de Penge, som han havde forstrakt Kong Jacob, kunde dennes Eftermand Carl 1ste tilbagebetale, saa at Kristian selv maatte besolde de engelske og skotske Tropper, der vare stødte til ham, hvilket faldt ham saameget vanskeligere, som det danske Rigsraad stedse lydeligere

yttrede sin Misfornsielse med denne Krig, som Danmark uvedkommende. For at raadslaa om Midlerne til at forebygge en Invasion, forsamledes de Slesvigs-Holstenske Stænder i November i Rendsborg, hvor Kongen selv var tilstæde, og hvor der besluttedes paa Opfordring af Statholderen, den gamle Geert Ranzau, at alle Vaabendygtige saavel Borgere som Bonder skulde væbnes, ogsaa tilbød Adelen sig at drage mod Fjenden. I samme Hensigt holdt det danske Rigsraad Herredag i Kolding, hvor der besluttedes at understøtte Kongen med overordentlige Paalæg.

I Sommeren 1627 bemægtigede Tilly sig Elbepassagen ved Blekede¹⁾, og den $\frac{1}{4}$ Juli Passene ved Lutterhausen og Artleberg²⁾ og gik den $\frac{26}{4}$ ^{Aug.} _{Sept.} over Elben paa en Skibsbro ved Blekede, paa en Tid, da Kongen havde forladt Armeen for at overvære en Landdag i Rendsburg; den danske Armee flygtede over Hals og Hoved til Egnen om Krempe og Glückstadt. Wallenstein, som fra den anden Side havde nærmet sig, gik over Elben ved Wiesen³⁾ og Sollenspiefer⁴⁾, og begge Hærførere samlede den $\frac{1}{4}$ de Sept. i Lauenburg, hvor de aftalede Planen til Indfaldet.

I Holsten skedte nu, da Fjenden var for Døren, Intet for at realisere de skønne Forhaabninger, som den, paa ovennævnte Landdag i Rendsborg yttrede, Begeistring havde vaakt. Enthusiastens Ophavsmand, den gamle Geert Ranzau, var død. Saa eller Ingen

1) i det Hannoverste, noget Sønden for Voitzenburg.

2) omtrent ligeoverfor Lauenburg.

3) i det Hannoverste ved Floden Lube.

4) Bierlandene.

væbnede sig for at forene sig med Kongen, som kun havde 14,000 Mand at sætte imod sine tvende frygtelige Modstandere. Dog vilde han trække Levingerne af de Mansfeldske Tropper til sig og med den forenede Armee forsvare Eideren og saaledes dække Slezwig og Jylland. Men ogsaa dette Haab glippede. Markgreven af Baden-Durlach, som nu anførte hine Tropper, blev aldeles slagen af General Grev Schlick ved Oldenburg ¹⁾ den $\frac{1}{2}$ Sept. Markgreven reddede sig ombord paa de Etive, som havde ført ham og Tropper over fra Mecklenburg til Holsten; men hans Folk bleve næsten alle fangne og toge Tjeneste hos de Keiserlige. Kongen trak sig nu til Rolding, hvorfra han gik til Kjøbenhavn; de 4 bedst disciplinerede Regimentter gik over til Thyen; Resten adspredtes og største Delen af dem indsluttedes i Hals Skanse, hvor de kapitulerede til 8000 Ryttere, anførte af Grev Schlick ²⁾.

Hertugen af Holsten, Frederik d. 3die, havde underkæstet sig Keiseren og paa temmelig haarde Vilkaar erholdt Neutralitet, hvorved han skaffede sine Undersaatter nogen Lettelse, om han end ikke fuldkommen kunde befri dem for Krigens Byrder. Disse sølte derimod den kongelige Andel af Hertugdømmene og Jylland i næsten 2 Aar med alle de Nødsler, som sli-ge tøylesløse Bander, som de tillyffe og wallensteinke, kunne bringe over et Land ³⁾. At levere en fuldstændig Skildring af Ribes Lidelser i disse 2 Trængsels Aar, er mig ikke muligt, ja ej engang at bringe en nogenlunde sammenhængende Skizze ud af de saa,

¹⁾ i Holsten.

²⁾ Baden.

³⁾ Allg. Weltgesch. 57 Del. 82.

næsten ene af Regnskabsbøger hentedede Notitser, som jeg har udbraget af de paa Raadhu:Arkivet opbevarede Dokumenter.

Byens store Udgifter 1624—26.

Byen havde alt de foregaaende Aar, 1624—26, som Forsmag paa Krigen, havt trykkende Udgifter og Byrder. En betydelig Skat, den havde at udrede, var de saakaldte Bøsseskytte-Penge, en Afgift til "Bøsseskytters" (Konstablers) og "Bodkmænds" (Mastrosers) Underholdning. Det var nemlig befalet enhver Kbstad i Landet at underholde et Antal Søfolk, i Forhold til dens Størrelse og Velstand, fra 1ste November til Paaske-Aften næste Aar. Denne Underholdning, som i ældre Tider, i det mindste nogle Steder, er steet i Natura¹⁾, er siden forandret til en Penge-Afgift først af 6 β ¹⁾ daglig, senere af 7²⁾ og fra 1625 af 9 β daglig³⁾. Ribe og Aalborg vare de jydste Stæder, som maatte underholde det største Antal, nemlig i 1599, 40⁴⁾; 1618, 47⁵⁾, og 1624, 33, endog 50⁶⁾. Afgiften beløb sig i de sidst anførte Aar til 1300 Daler, som betaltes i 2 Terminer og afhentedes af et Kansellibud, som gjerne fik en lille

1) Garde Efterretninger om den danske Sømagt 1ste D. S. 77.

1) sammesteds.

2) s. E. det Egl. Brev om Skatten for 1618 aftrykt i Ribe-Navis for 1834 No 38.

3) se Bilag 1.

4) Garde l. c.

5) ovennævnte kongelige Brev, deri staar Aarhus og Randers kun anført for 24 Mand, Kolding 20 og Horsens 17 og de øvrige Stæder end færre.

6) se Bilag 1.

Dusør for sin Umage¹⁾. Videre betalte 1624—26 Bidrag til Lønning og Underholdning for den store Hær, Kongen havde paa Venene, aarligt lidet over 1000 Daler²⁾. Desuden en Konge: Skat af 1560 Daler i 1626, som betalte til Slotskriveren paa Ni. berhus³⁾, saa Byens samtlige kongelige Skatter var i 1625 3615 og i 1626 3196 Daler. Desuden erlagdes i disse Aar en ikke ubetydelig Afgift til Postbuddes Lønning⁴⁾, og desuagtet lejedes et Bud til et hvert Erinde af nogen Betydenhed⁵⁾.

I Foraaret 1627 paabødes en stor Kongeskat paa 2080 Rigsd. eller 3120 Sletted., som skulde erlægges i fire Terminer, af hvilke kun de to bleve betalte til Slotskriveren, den sidste den 21de Juli⁶⁾. Den 2den Halvdel, eller de to sidste Terminer findes ikke ført Regnskabsføreren til Udgift og for den findes ingen Kvittering af Slotskriveren. Dog finder jeg i Ræmmer: Regnskabet, at den er opkrævet i August og den 24de udbetalt Regnskabsføreren Knud Lambertsen paa Raadhuset, og endnu 25de Sept. en Restans af bemeldte Skat, ogsaa staar den i hans Oppebørselsbog anført som modtagen. Hvor ere de 1560 Daler da blevne af? De ere faldne i de Kejsertiliges Hænder. Udtryffeligen siges dette vel ikke, hverken i den efter Knud Lambertsens Død forfattede Udgiftsbog for 1627 indtil d. 20de Septbr., ej heller i den af ham selv førte udførlige Bog over Byens Udgifter

1) Bilog 1.

2) "til Mandk: Hold til Soldaatterne paa itt fierning Aar, og siden paa Itt halff Aar.

3) Bilog 2. 4) Bil. 3. 5) Bil. 3. 6) Bil. 4.

under Invasionen, men man kan med største Næmnelighed slutte det af en Post i sidstnævnte Regnskab: "den Aar Anno 1627 miste jeg en Beslagen Schriin, Som dett Sølf var wdj, som Borgere havde udlagt til hans Majestedt og bleff buorte tagen af Feldtmarschalf, koste mig 6 Daler." Da Skatten indbetaltes saa Dage før Fjendens Ankomst og dens Udbetaling ellers ikke omtales, er det vel uden for al Tvivl, at det er den, som menes ved ovennævnte Sølv. Overrigheden¹⁾ maa have tilskrevet hans Forsømmelighed eller Uforsigtighed Skylden for Tabet, da den har ført hans Arvinger hine Penge til Regning.

Indkvartering.

Hvorvidt Byen er blevet besværet i disse Aar med Indkvarteringer og Gjennemtog, kan jeg ikke afgjøre, da der ingen Indkvarteringslister findes for den Tid. Store Summer finder jeg ikke anført til Soldaters Underhold her i Byen; men af mindre Summer, der anføres udgivne hertil, kan sees, at Smaapartier oftere ere komne herigjennem²⁾.

1) Knud Lambertsen var Købmand i Ribe og en af Formændene for Salt-Compagniet. Han døde i Aaret 1632 og Regnskaberne saavel over Indtægt som Udgift fra 21 Desember 1626 til 20de September 1627 ere forfattede efter hans Død; thi han kaldes baade paa Omslaget og i Regnskabet selv "Salig R. L." og de ere skrevne med en anden Haand. Oppebørselen var i den Tid i Alt 5589 Daler, Udgiften 3711, for Overskuddet 1878 Daler erklæres Salig R. L. Arving at være Byen skuldig. Uvisshed om Tabet skulde regnes ham eller Byen til Skade, er vel Aarsag i, at han ikke har afgjort Regnskaberne for den Tid, da dog de senere, nemlig for 1628 til 31 incl., ere skrevne af ham selv. Om det er ført Profes herom, har jeg Intet fundet.

2) nogle Tilfælde se i Bilag 5.

Udskrivning af Søfolk.

Nogle Matroser bleve ogsaa i disse Aar herfra Byen udfrevne til Flaaden og forsynede med Klæder, Sko og Reise-Penge. Deres Antal kan jeg ikke angive nøjagtigt, da de findes anførte adspredte i de forskjellige Kæmner;Regnskaber¹⁾, hvoraf nogle mangle. Omtrent 10 a 12 slige "Bodsmænd" har jeg stødt paa i Regnskaberne²⁾.

Kapere i Nordsøen.

Skibsfarten i Nordsøen blev i disse Aar gjort usikker ikke allene af spanske og Dünkerker Kapere, men endog af algierste Sørovere, som saaledes i Aaret 1627 plyndrede Jylland og Færøerne³⁾. Det blev derfor anseet for nødvendigt at lade de Skibe, som førte Ørne over til Holland⁴⁾ konvojere af Krigsskibe, i 1625 og 26 af hollandske⁵⁾. Jeg seer dog ikke, at Byen har haft anden Udgiwt derved, end Dunsører til Kapteinerne, hvis Fortæring her i Byen den ogsaa betalte⁶⁾.

Vandflod.

En betydelig Udgiwt, men som rigtignok ikke staar

1) Knud E. var Regnskabsfører, Overkæmner, af hvem de 4 Kæmner modtog deres Udlæg, og til hvem de indbetalte deres Oppebørsel. Deres Udlæg anføres ikke i det enkelte, men kun hele, den modtagne Sum "efter deres Register's Endelser.

2) se Bil. 6 et Par Exempler paa hvorledes de udrustedes af Byen.

3) Elange. Garde, S. 126.

4) Stadens Handel med Ørne var af meget stor Vigtighed, se Danckwerth 78.

5) Ogsaa undertiden af danske, saaledes konvojerede Admiral Pors Munde dem i Aaret 1633. 6) se Bil. 7.

i Forbindelse med Krigen, voldte en stor Oversvømmelse i 1625 Byen. Saaledes er anført i Hovedregnskabet 96 Daler for Kjørsel til at fylde et Hul i Dammen, og et eget Kæmnerregnskab angaar Istandsættelsen af to Damskifter og beløber sig til 611 Daler.

Myntens Nedsættelse.

En Følge af Krigen var, derimod de ikke ubetydelige Tab, som saavel Byens Kasse som private Borgere lode ved den under Krigen slagne Slette Mynt, Forandringer i og Nedsættelse af den i Omløb værende Mynt. Glange¹⁾ omtaler, men først ved Aar 1629, Klager især fra Hertugdømmerne over Mynten, fordi Hamborgerne og Lybækkerne ikke vilde modtage den efter den paalydende Værdi. Han taler ogsaa ved Aar 1622 om en Forhøjelse af den danske Mynt,²⁾ en Rigsdaler fra 84 til 96 ß , en Mark til 20 ß , for at gjøre den danske Mynt lige, det vil sige, lige saa stet som den tydske, der oversvømmede Landet. Men af Regnskaberne sees at en Nedsættelse har fundet Sted i 1625³⁾ og her er det Statskassen, som ikke vil modtage den gængse Mynt til sit fulde Værd. Tabet var omtrent 9 Mk. paa 12 Rigsdaler eller 18 SletteDaler og undertiden større. Maaſke er det tyſk Mynt, som Vedkommende ikke vilde modtage, og, som maatte ombyttes med dansk⁴⁾.

1) Pag. 683 og 85.

2) Pag. 475.

3) se Bil. 8.

4) ved en kongelig Forordning af 4de Mai 1625 blev et 24 Rthl. Stk.

Rejser paa Byens Vegne.

Krigen nødte ogsaa Borgermesterne enten selv at foretage eller lade andre foretage kostbare Rejser paa Byens Bekostning. Saaledes gjorde i 26 en af Ræmnerne en Rejse paa Byens Vegne til Kjøbenhavn, hvis Omkostninger er beregnet til 76 Daler. Den ældste Borgermester Morten Lime gjorde i 26 en Rejse til Viborg paa Raadets Befaling, ligeledes rejste i 27 samme Lime til Odense. En Hans Jensen Wiintapper sendtes til Nendsborg i August, altsaa paa den Tid Landdagen var forsamlet der. Rejser og Sendelser til Nabobyerne foresaldt temmelig hyppigt¹⁾. Endelig findes paa hvert af disse Aars Regnskaber Smaasummer (2—6 Daler) anførte, givne til Præster, Fruentimmer og andre, som vare fordrevne fra de protestantiske Lande i Tyskland, hvor Krigen og de Kejserske rasede²⁾.

Forsvars-Anstalter. Slottets Tilstand.

Byen var dengang, som nu, en aaben By. Slottet var vel befæstet og var tidligere endog blevet anset for en temmelig stærk Fæstning, men som Brugen af Kanoner og dermed Belejringskunsten tiltog, blev det af mindre Betydning. Dets Forsvar blev slet ikke forsøgt, dels vel for den Fare, Byen derved vilde udsættes for, dels og især for den aldeles forfaldne Tilstand, dets Fæstningsværker vare i, og som man i de Aar, vi her omhandle, slet ikke har arbej-

nedsat til 20 § , en ny Mark til 13 § . 1 Hvid, en 6 § . til 5, o.s.v. (Forordninger, som endnu herefter til Underleds befalet worden skal holdes. hos Holst. Kbhvn. 1643.)

1) Bilag 9.

2) Bilag 10.

det paa at udbedre, idet mindste har Byen ikke fostet en Skilling derpaa. Af en Synsforretning, holdt i Aaret 1612¹⁾, kan man slutte, at det har været paatænkt at sætte det i nogenlunde Forsvarsstand, i det mindste at forsyne det med Porte, men at det ikke er sket, eller i det mindste sket ufuldkomment, vil erfares af det Følgende.

Folket. Væbning.

Paa Herredagen i Rolding i April 1626 var bleven besluttet en almindelig Væbning over hele Landet. Købstæderne skulde paalægges at stille et Antal af Borgere, bevæbnet med Musketter. Dette Antal's Størrelse bestemtes af Amtmændene. Enhver vaabendygtig Borger skulde være forsynet med "godt sædvanligt Vaaben"²⁾. Hundrede Kaptejner med et behørigt Antal Underofficerer bleve fordelt omkring paa Landet, for at øve Folket i Vaaben og anføre det. Noget Begyndelse til at iværksætte denne almindelige Væbning er der ogsaa gjort, men uden Virkning. Noget saa Tusinde af Landsolket væbnedes og stødte til Armeen, men udrettede Intet og adspredtes snart.

Borgerkorps.

Ogsaa her i Ribe er Begyndelsen sket til at organisere et Borgerkorps; en Underofficer øvede dem og en af Borgerne besoldedes af Byen som Kommanderende, der lønnes Trommeslager o. s. v.³⁾. Baghusene bleve opførte ved begge Portene, paa Bleggaardene o. s. St., dog er det ikke rimeligt, at man herpaa

1) Bilag 11.

2) Slange 583.

3) Bilag 12.

har grundet noget Haab om Forsvar, især efter at den danske Hær havde opgivet al Modstand og saagodt som var opløst. Sandsynligen har ogsaa disse Forsvars-Anstalter mere været beregnet paa at kunne tilbagedrive Strejfpartier og Marodører af vor egen Hær, som paa dens Hovedfulds-Flugt gennem Landet begik de største Uordener, plyndrede og herjede, som om de vare i Fjendens Land, med den Undskyldning, at de ligesaa godt kunde tage det, da det dog vilde falde i Fjendens Haand¹⁾. Og rimeligviis har disse Anstalter ej heller været overflødige, thi en Soldat, der omtales at være bleven skudt urden for Mørreport, har muligen været en saadan Snaphane, og de 7 Ryttere, som nogle Dage før Fjendens Ankomst, i et Regnskab af Arrestforvareren, omtales som indespærrede i Urresterne ere vist ej heller komne der for deres Dyd's Skyld²⁾, i det mindste har man ikke ventet sig noget Godt af dem, siden man indkvarterede dem paa slige Steder²⁾. Ved Tostlund har nok været en Udpost eller Piket, da de mange, som udsendtes til forskjellige Sider "paa Kundskab" gjerne afgik derfra og vendte derhen tilbage. Af Militær var der Intet i Byen; af Ammunition finder jeg kun lejlighedsviis omtalt 3 Halvtønder Krudt.

Mange Borgeres Flugt.

Holberg og flere³⁾ berette, at en stor Del af Indvaanerne baade paa Landet og i Stæderne forlode deres Hjem ved Fjendens Nærmelse og flygtede til Derne. At Adelen paa Gaardene i Omegnen har

1) Slange.

2) Bilag 13.

3) Algem. Weltgesch. 57 B. S. 82.

forladt disse, er udenfor al Tvivl¹⁾); men at ogsaa fra Byen mangfoldige ere flygtede, nævnes udtrykkeligen i R. L. Udgivtsbog²⁾) og fremlyser desuden af flere Steder, som ville blive omtalte i det Følgende. Det ses isærdeleshed af Raadstuprotofolen for 1630—32, da mange Eager opkom imellem de Flygtede og de Tilbageblevne om, hvorvidt hine vare pligtige at erstatte disse de Beføstninger, de havde gjort paa de Soldater, der vare indfarterede i de forladte Huse³⁾). Mange bortsendte ogsaa deres kostbareste Eager f. E. til Derne i Vesterhavet og til Marskegnene⁴⁾). Blandt de Flygtede formoder jeg ogsaa at den rige Kjøbmand, Raadmand Niogens Graffue var⁵⁾). At Længmanden Albert Scheel forlod Byen, var ganske naturligt. Han var, som en af Rigeris Raad, for betydelig en Mand til at falde i Sjendens Hænder, som ogsaa siden det vigtige Hverv, der overdroges ham, viste. Han drog af Byen med Familie d. 17de September til Haderslef og derfra til Byen⁶⁾). Fra den Tid af sendtes daglig Folk ud for at bringe Efterretning om Sjendens Fremtrængen, først til Rendsborg siden til Flensborg, Apenrade, og Tostlund var især det Punkt, hvorfra bemeldte Speidere drog ud. En bestandig Vagt holdtes paa Taarnet. Ogsaa findes jeg Spor af, at Raadet har tænkt paa Rødven-

1) se f. Er. Bil. 12. 2) Bil. 15. 3) sammesteds.

4) se Bilag 15 b.

5) Dette slutter jeg blandt andet deraf, at han ikke findes anført blandt dem, som har forstrakt Bøens Kasse med Laan i den trange Tid, da dog det er Tilfældet med Borgermesterne og nogle Raadsmænd, og han var Bøens rigeste Mand.

6) som ses af Regnskabsbøgerne for Bud, der sendtes til ham, da Raadet jævnlig korresponderede med ham.

digheden af at være forsynet med Proviant¹⁾. I Pa-
degaarden var et Kornmagasin, men om Kongens, By-
ens eller private Folks, kan jeg ikke sige; men 5 $\frac{1}{2}$
Skpd. Tørfisk blev købt paa Byens Regning. Nu
kom daglig Flygtninge, blandt disse nævnes Niels
Krag Wulff v. Buchwald,²⁾ en af Hertugdømmenes
Raad. Krigskommissærer kom ogsaa hertil for at
redde, hvad der kunde reddes og fik nogle Heste ud-
skibede herfra. En kongelig Kommissær Axel Ahren-
felt til Basnæs fik endnu i de sidste Dage af Septbr.
Raadet til at forstrække sig 40 Daler³⁾,

II.

Fra Alarene under Besættelsen.

Ankomsten.

Endelig den $\frac{28}{6}$ Septbr. kom de frygtede Gjester
under Anførsel af Oberst-Lieutenant Sigismund Lys-
ser⁴⁾. Deres Antal finder jeg interstedes anført. To
Kompagnisjefer (Hopmænd) omtales flere Gange.

1) Bilag 16.

2) Som ses af et Regnskab over Kierfel, Byen har betalt. Der er ogsaa anført en Bogn 7de Sept., som ogsaa Kongl. Majest. Sangere til Warde. Hvad det er for Sangere og hvad de vilde i Warde, er ikke let at begribe. Ordet er skrevet meget tydeligt og kan ikke læses anderledes, men en Feiltagelse er det dog uden tvivl.

3) Bilag 17.

4) saaledes kalder Tarpager ham P. 726; i Regnskaberne nævnes han aldrig anderledes end Oberst-Lieutenant, eller som K. L. Skriver, Du-
uerst-Lütten Rindt. I Dørebogen findes en Gang anført, som Fader
der Fru Barbare von Alheim, Offuerst-Lieutenants Gemahl.

Sprintzendorffer ¹⁾ og Schirsted, den sidste i det mindste hørte til Regimentet Torquato Conti. I Døbebogen nævnes endnu det v. Prøvsingske Compagni-Rytteriet anførtes af en Ritmester Stanim, ogsaa nævner Døbebogen, "Monz. Berser, Lieutenant zu Ross." Mandskabet blev ikke indkvarteret samme Aften ²⁾, de ankom, men først den næste Dag. Offisererne derimod modtoges og bevarteredes paa Raadhuset ³⁾. Aarsagen, hvorfor Magistraten søgte at skaffe Byen denne korte Frist, har formodentligen været, at ordne Mandskabets Fordeling imellem Borgerne, saa godt det lod sig gjøre, at give disse nogen Tid til at træffe Anstalter til disse fordringsfulde Gjesters Modtagelse, maasse ogsaa for at skaffe et eller andet af Vejen, som man kunde befrygte skulde stikke dem for stærkt i Djnene; dog det har man vel været betænkt paa i Forvejen. Oberstløjtnanten fik sit Kvarter i Mogens Graffues Hus ⁴⁾. Hvorledes de øvrige Offiserer og Mandskabet fordeltes, kan jeg ikke sige, da ingen Indkvarteringslister findes for disse Aar. Noogle Soldater, som kom efter Hovedforpset, bleve indkvarterede i en af Byens Bygninger og underholdte

1) saaledes kaldes han i Døbebogen; Regnskaberne bar *Printsendorf*.

2) 8 Oct. "gaff jeg Borgermester Hans Friis VI Daler, som hand foreæredt en Foreer medt, fordi Voenn bleff fri for Indkvartering den første Aften Fienden kam her for Voenn.

3) d. 28de Septbr. bente jeg tou Kander Vin til Kejsers Offisierer, -der kam paa Raadhus ved Johan Apoteker 6 Mk. (af et Regnskab der er Hovedregnskabet vedlagt) formodentlig af et af Stadsbuddene, i al fald en Mand, der havde Dyssigt med Raadhuset og Arresterne deri).

4) No. 348 paa Mellemdammen, som nu behøes af Rådmand Flöhe.

der, indtil ogsaa de kunde anbringes i Byen¹⁾. Ligeledes fik de Soldater, der havde Kvarter i Huse, som vare forladte af deres Ejere, Underhold paa Byens Befostning dels i Fødemidler, dels i Penge. Herom, ligesom om Forplejnings-Maaden i det Hele, mere paa sit Sted.

Efter Omkvarteringen indrettedes strax Bagtsuer flere Steder²⁾. Paa Torvet oprejstes en Gallie, hvortil Byen leverede Lommeret og betalte Arbejdet³⁾. (Bilag 28.)

Skandser ved Byen.

Udenfor begge Porte opfastedes Skandser, som have været meget betydelige, da Arbejdet paa dem varede til ud paa Sommeren 1628. Ikke allene er en stor Mængde Jord, Grus og Stene ført sammen dertil, ligeledes mange Læs Kis huggede i Byens Kjer; men ogsaa meget Lommer, Bjelker, Planker og Brædder (Deller og Sjel,) er leveret dertil. De vare forsynede med Porte⁴⁾. Ogsaa her forrettedes Arbejdet

1) d. 2den Octbr. holdt ieg 16 Soldater og 6 Quinder medt PU och mad hver 2 Maaltid for huer Person 8 S. d. Noch 2 Kander PU som 2 Siug Rytter sich ved Sønderport Er tillsammans . 11 Mk. 4S. noch sich di Lys och en Læs Alpen, er til hobbe 24 S. (Af et Kammer Regnskab).

2) af et eget Regnskab, der er ført over Lys, leverede til Bagthusene, seer ieg, at der først vare 3, siden 7, en lang Tid 8 og endelig 9. Der var et ved hver af Portene, et paa Torvet, et i "Skvangen", Byens Skrang, et Forraads-Hus paa Torvet, som undertiden udleiedes) et ved Kaaber-Nu-Bro, et i Smedegade, et i Hundegade og fra 17de Febr. 1628 ogsaa paa Slottet.

3) i Udgietsbogen er anført omtrent 7 Daler derfor. Ogsaa Byens Gallie har ved denne Tid faaet en Hoved-Reparation.

4) Om disse Skandser se videre Bilag 18. Ved at anlægge en Bro over Badstedet ved Sønderport 1833 stødte Arbejderne paa en Del Paleværk, som ei usandsynlig ere Levninger af disse Skandser.

og leveredes Materialierne af Byens Folk og paa Byens Beføstning. Ogsaa ved Yder:Vjerrum ved Vaens Munding var opfattet en Skandse og opført et Baghus¹⁾).

Slottet.

Slottets Istandsættelse og Befæstning blev strax en Hovedgjensstand for Sjendernes, eller, som Regnskaberne jævnlig kalde dem, de Fremmedes Opmærksomhed, men og her arbejdedes med Byens Folk og for dens Penge. Det synes fra Begyndelsen af at have været deres Hensigt, at gjøre den til en af deres Baabenpladse og anbringe en Del af deres svære Artilleri der, hvilket ogsaa senere skete. I Begyndelsen var det ikke militærisk besat, i det mindste var der ingen Bagstue²⁾. Dog ere enkelte Dele tagne i Brug, f. Ex. Krudtkammeret³⁾. Ogsaa bryggedes der Øl til Soldaterne paa Slottet⁴⁾, og at ligeledes Soldater have været indkvarterede der, ses af Døbebogen. Fra først i Oktbr. arbejdede flere daglig paa at opfaste Voldene, at slaa Bredder nedefor Murene ved Gravene. Vindebroen fik en Udbedring, om ikke en ganske ny blev bygget; der kom ny Porte,

1) Sammermend for den Baghus, de gjorde ved Yder:Vjerrum X Mk.: 14de Novbr. Georgius Feltvebbel 3 Snees suor Som till Schwansen ved Yder:Vjerrum.

2) Dette ses af det ovenomtalte Løse:Regnskab, hvor hvert enkelt Løse der udleveredes til Baghusene, paa det omstændeligste er anført og hvor Bagten paa Slottet først nævnes i Februar.

3) 2den Oct. andtuorde Jeg Georgius Feltuebel en suor East:Øs koste V Mk. som bleff brugt paa Slotten for Krudtkammeret.

4) en Soldat i Møllen at male Proviandt: Malt ved paa Slottet d. 18de Jan., ligeledes d. 24de en Soldat i Brøggeriet paa Slottet 6 Skud (Løse:Regnskabet)

da vi have set ovenfor, at de gamle vare aldeles forfaldne¹⁾).

Ogsaa en stor Smedie blev anrettet paa Slottet, hvor alt de Keiserliges Smeddearbejde blev forfærdiget af Byens Smedde. Til denne Smedie leveredes Jern og Kul af Byen. En Fortegnelse herover, som findes i en egen Afdeling af Knud Lambertsens Regnskab viser, at det beløber sig til 250 Daler; men denne er langt fra ikke fuldstændig, thi han anfører kun, hvad han har betalt strax eller dog i Løbet af disse Aar, og Regnskaberne fra 1630—33 vise, at mange Varer, som ere leverede i Krigens Aar, først da ere betalte. Videre har han kun specificeret, hvad han selv eller ved sin "Feltwebbel"²⁾ har udleveret, ikke hvad Kæmnerne og andre have udlagt.

Besøg af høje Officerer.

Isærdeleshed kom der Liv i Smeddeværkstederne, naar Feltmarskalk Grev von Schlich³⁾ kom til By-

1) Bilag 19.

2) En Underofficer, der havde sit Kvarter hos K. E. og som han derfor altid kalder "min Feltwebel." Han havde Opsigt med Arbejderne paa Slottet og i Byen og synes at være godt troet af Magistraten.

3) Jeg er dog ikke ganske vis paa, at denne Wallensteins Underfeltsherre i Tolland menes overalt, hvor "Feltmarskalk" uden Navns Tilføielse anføres i Regnskaberne. Ofte nævnes "Graf von Schlich", uden at hans militære Rang omtales, saa at det muligen kunde være to forskellige Personer, da de imidlertid tilsidst, hvor Paalægget ved Bortmarschen omtales, smelte sammen til en "Feldtmarschal Graue von Schlich", har jeg troet det rettest ikke at stille dem ad og at opgive alle Forsøg paa at forstaae Ribe den Ære at være bleven udsuget af Lillp i Person, saameget mere som dennes Felttog

en¹⁾. Denne er oftere kommet hertil, og, som det synes af det betydelige Kvantum Jern, der leveredes til Hesteskø, med et anseligt Følge. Første Gang var han her sidst i Oktober 1627, da han gav Byen et Frihedsbrev. Han har blandt andet forlystet sig med Jagten. I det mindste finder jeg blandt Udgifterne, at en Mand er bleven betalt for at have befordret hans Hunde til Foldingbro. Længst opholdt han sig her i April 1629 fra 3die til 13de, da han paalagde Byen en Kontribusjon af 1500 Daler, som Raadet maatte laane af en Mand i Tønder og for hvis Skyld nogle af dem maatte gjøre en Rejse til Hamborg²⁾.

Under dette Ophold fik han uidentviol Besøg af Obersterne Schauenburg³⁾ og Norttenborig, disse kom nemlig hertil Langfredag og bleve her til 4de Paasfedag⁴⁾. For deres egen Fortæring finder jeg Intet anført i Byens Regnskaber, men om deres Følge Bil. 22. Grev Schlich har formodentlig ført sine egne Kofke med og Provianten har man vel taget, hvor den var. Han har ventelig haft sit Kvarter paa Slottet. Der er under hans sidste Ophold blevet bygget ham et Badehus⁵⁾.

i Bremen og den anonyme Feltmarsch. Nærværelse i Ribe ikke uden Tvang lade sig bringe i Overensstemmelse.

1) Bilag 20. 2) se Bilag 21.

3) visnok Hannibal von Schauenburg, en af de keiserlige Kommissarier ved Freds-Underhandlingerne i Lybek. At han kunde falde paa at ville tilbringe Paasten her, vil mindre forundre os, naar vi strax efter se, at han foruden Feltmarskalken ogsaa traf "Førsten" her.

4) Bilag 22.

5) 3 Tøller tør Deller, som kom til nogle Gæmmer til Feltmarschal o. s. v.

En anden høj Befalingsmand, som undertiden besøgte Ribe, benævnes i Regnskaberne aldrig andet end "Fyrsten, eller Fyrsten af Hadersleff", da han i det mindste af og til opholdt sig paa Haderslevhus. Han synes at have været den øverste Autoritet her i Egnen. Til ham henvendte Borgerne sig om Tilladelse til Udførsel af Korn og Etude, fremdeles om Fritagelse for Eds:Udfælgelse, o.s.v. Men hvem var denne Fyrste? Hertug Friederich af Holsten kan det ikke have været. Haderslev Amt hørte til den kongelige Andel. Og, skøndt der var et spændt Forhold mellem Kongen og Hertugen, som senere brød ud i aabenbare Fjendtligheder, kan man ikke formode, at Hertugen, som desuden skal have været en fredelig Mand, vilde opbringe Kongen mere, end alt var sket, ved allerede i Januar 1628 at gjøre Requisitioner og Kalte og valte som Herre i Kongens Land, ikke at tale om, at de Kejserslige vist aldrig vilde tillade Sigt. Nærmeligere kunde man gjette paa en Broder af Hertugen, Adolf, som alt noget i Forvejen var gaaet i kejserslig Tjeneste, og som af al Magt anholdt hos Kejseren om at blive forlenet med den kongelige Andel af Hertugdømmene. Men han opholdt sig i 1628 og 29 hele Aaret igjennem i Prag, og det kejserslige Hof henholdt ham med undvigende om ikke ligefrem afslaaende Svar¹⁾. Wallenstein selv kan det ej heller være, skøndt det store Følge, hvormed Fyrsten kommer, passer sig for den stolte, pragtelsskende Wallenstein. I Begyndelsen af Invasionen har han

1) Elange. Han døde i kejserslig Tjeneste af de Saar, han fik i Slaget ved Leipzig.

havt sin Residents paa Koldinghus¹⁾ og drog om Vinteren 1628 til Wien²⁾. Efter sin Tilbagekomst derfra opholdt han sig mest i det Mecklenborgske, og om han end af og til kan have gjort Rejser til de Egne, hvor en betydelig Del af hans Hær laa, saa kan han dog ikke have været paa Haderslevhus saa ofte og saa længe, som det er nødvendigt at antage, hvis han skal være den samme, som den i Regnskabsbøgerne ofte omtalte Fyrste. Denne har derimod uden al Tvivl været Frants Albrecht af Sachsen Lauenborg, der dengang stod som General-Vagtmester i keiserlig Tjeneste og af Keiseren var anvist Haderslevhus-Amt, for der at gjøre sig betalt, dels for sine Omkostninger ved Hærvingen dels for resterende Sold³⁾.

Denne Fyrste, han være isvrigt hvem han vil, har været her flere Gange, første Gang i Desember 1627. Den 18de Jan. 1628 kom han atter med et Folge af 60 Heste. Af hans Fortæring finder jeg kun, at Vinen er ført Byen til Regning, dels fransk Vin, som blev druffet hos Borgern. Hans Friis, dels spansk Vin, som han og Folge nøde i deres Kvarter, og hvormed Glassfodret blev fyldt. Den 30te Marts 1629 kom han atter, blev her til paa 5te Dag og traf altsaa sammen med Felmarsch. v. Schlich og formodentlig ogsaa med de to ovennævnte Oberster. Han er dengang aftraadt hos Borgermester H. Friis, men er selv bleven beværtet formodentlig i Oberst. L.

1) Slange, Baden.

2) Baden.

3) Slange pag. 637; det er den samme, som traadte i Gustav Adolfs Tjeneste i Leiren ved Nürnberg, og blev mistænkt for at have været det hans Død i Slaget ved Lützen.

Kvarter, og kun hans Folk har Borgem. maattet sørge for ¹⁾). Efter denne lille Digression, de fornemme Gjester angaaende, ville vi vende tilbage til vor Fortælling.

Videre Arbejde paa Byens og Slottets Befæstning.

Arbejderne paa Slottet bleve afbrudte og stilledes ved de Udelæggelser, en heftig Storm forbundet med Højvande anrettede i Januar 1628. - Saaledes nedblæstes f. Ex. Vindebroen ²⁾).

Den 17de Febr. 1628 blev Slottet militærisk besat og en Hovedvagt indrettet der ³⁾). Paa dets videre Befæstning arbejdedes uafsladeligt, thi jeg finder, at Daglejere ere betalte for at arbejde ved Volden daglig lige fra midt i Maj til midt i September ⁴⁾). Fremdeles finder jeg nogle Gange anført Arbejde paa "den liden Vindebro ud for Vandporten og de trej smaa Dørre ved Graffuen", samt en Skandseport i Borgegaarden ⁵⁾). I Juni Maaned er det ogsaa, at en Skandse blev opført ved Yder-Bjerrum. Nødvendig var det vistnok at sørge for Troppernes Sikkerhed i Slottet og Byen fra Søsiden, da Indbyggerne paa Fano, Roms og Silt, som Slange beretter,

1) Bilag 23.

2) 29de Jan. andtuordet Deller o. s. v. Kam till Slottene till Vindebro dend Tid den suor Storm haffuer neder blæst denn. Tømmeret till den beløber sig i alt til 24 Deller.

3) seß af Lyse-Regnskabet.

4) f. Ex. giffuen Detleff Graffuer, for han haver voldet ved Slottet i V ilge om Dagen XII 6; og saaledes lige til 14 Sept.

5) XVI Sege-Wachoum stæcker 1 enb. Mk. til den Skandseport, som di. skjyder for Porten uti Borgegaard.

havde fordrevet de Kejserslige, understøttede ventelig af den danske Flaade, som under Gabriel Kruse krydsede i Nordsoen, ja havde endog bemægtiget sig 2 Skibe, hvert paa 12 Kanoner, og ladede med Krudt og Kugler, som de Kejserslige noget før havde frataget Bremerne og armeret. Med disse og nogle store Eastflisbe, de til den Hensigt havde bevæbnet med Kanoner, de paa Derne havde frataget de Kejserslige, krydsede Oboerne i Forening med Ditmarskerne og de Ejdersstedtske ved Kysten, opsnappede de Skibe, som fra Bremen, Brabant, Dynkerken o.s.v. tilførte Fienden Proviant, og forsøgte vel ogsaa imellem Landgang og Overfald paa fjendtlige Smaapartier. Elange siger ikke paa hvilken Tid af Aaret 1628 det lykkes Derne at forjage de Kejserslige. Disse maa endnu i Maj Maaned have været paa Derne, da jeg finder, at Under-Profosfen har besøgt Roms og List paa den Tid¹⁾.

Artilleri-Parkens Ankomst til Slottet.

I Sommeren 1628 findes af og til anført Arbejde ved Skytset, dels før det opstilledes paa Slottet, dels ogsaa for at modtage det, som ved at forfærdige eller udbedre Lavetter. Der omtales baade Lavetter til Kanonerne (Stocherne) paa Volden og til Kanoner paa Runddelen ved Slottet.

I August er en Del af Besætningen her kommen til Krampe for at forstærke Belejrings-Armeen for denne Fæstning²⁾.

1) d. 14de Mai giffuen Hans Beck paa Schibruo for han var paa Roms me oc vdi List medt Profos-Lütten Andt 1 Daller.

2) 12te August noch giffuen dennem den Tid de drog borte oc kam til Krampe, daa giffuen dennem huer 1 enh. Mk. Elange 5gr.

Den 6te Oktober 1628 kom Artilleri-Parken her til ¹⁾ (udentvivel fra Aarhus ²⁾ anført af en "Oversst-Bagtmester", som indquarteredes i et privat Hus ³⁾, men senere boede paa Slottet. For to Frihedsbreve, han udstedte til Borgerne findes besynderligt nok ingen Forøring anført for ham, men kun en liden Duesør til hans Skrifer ⁴⁾. Han synes fra sin Ankomst at have ført Overbefalingen her i Byen, da Overskøjtnanten nok for det meste har opholdt sig i Haaderlef, hvor han ogsaa før den Tid af og til har haft Kvarter. Af Fyrsten blev strax efter Artilleriets Ankomst paalagt Borgerne en Skat af 150 Daler til sammes Udrustning og Transport. (se Bilag 24).

I November forlod Kaptajn Schiersted med sit Kompagni Byen.

Eds. Aflæggelse til Kejseren.

I Aar 1628 indstævnedes Wallenstein den holstenske Adels til at møde i Rendsborg for at hylde Kejseren, efterdi Kongen ved sin Fejde mod sin Lænsherre havde forbrudt sit Læn. Men da kun meget faa mødte, fik de Herrer Kommissarier, som Holberg ud-

1) Bilag 24. Kopseregnskab 5te Oct. 9 Lius til Slotten, den Tidt Overssten kom medt Stöckerne. K. Lamb. kalder ham ogsaa undertiden Ouerst.

2) dette slutter jeg af at Oversst Bagtmester omtales før den Tid som opholdende sig i Aarhus. 30 Oct. 27 og for en stöcke Wiin (?) di lade, som paa en Kost Wogn, som kom til Aarhus til Oversst-Bagtmester. 19de Nov. for deres Heste vare for en stor Rustvogn herfra till Aarhus for Oversst-Bagtmester.

3) hos Sara Hansens.

4) giffuen Ouerst-Bagtmesters Schrifuer for Tuende friheds Brefue band hadde udgiffuen, at Borgere Ingen Oversst-Bast skulle Schie af Soldaterne, derfor giffuen hannem.

6 Daller.

trykker sig kun lidt for deres Umage.¹⁾ Dem, der ikke havde mødt, straffede Wallenstein med at belægge deres Gaarde med tredobbelt Jndkvartering²⁾. Jeg finder i Regnskaberne Beviser for, at en Ed er affordret de danske Stæder, i det mindste Ribe, Varde og Ringkjøbing, hvad dog hverken Elange, eller Holberg omtaler, men muligt er det Noget, som Underbefalingsmændene have gjort paa egen Haand, for ogsaa ved denne Leilighed at skaffe sig en Jndtægt. Ovennævnte 3 Stæders Borgere bleve i Januar 1629 af Fyrsten (Frans Albr. af Sachsen Lauenborg) indstævnet til Eds Aflæggelse og Borgermester Hans Friis var i den Anledning i Haderslev, for at tale med Fyrsten "paa mienige Borgeres Vegenn", og overræfke ham en "Supplicadz" fra dem om Fritagelse herfor. Den 28de Februar kom den i Haderslev kommanderende Oberst-Løjtnant³⁾ til Ribe for at modtage Eden, men han blev tilfredsstillet med en Foræring af et Guld-Halsbaand og nogle andre Sager, og Borgere bleve forskaanede for Eden. Borgere i Varde og Ringkjøbing maatte betale det Halve af omtalte Foræring⁴⁾.

Gen. Morgan i Ryderstedt.

Da en Del fremmede Tropper (mest skotske, engelske franske) i dansk Tjeneste under General Morgan (en Skotlænder) først i 1629 havde erobret Nord-

1) Holberg 731.

2) Elange 622.

3) Om denne i Haderslev kommanderende Ob. L., der oftere nævnes, er Ob. L. Løfser, der kommanderede her i Bøen, som jeg ovenfor mente, er meget tvivlsomt, men kan da ogsaa være ganske ligegyldigt.

4) Bil. 25.

strand og var trængt frem over Bredsted til Nuttebül og Lønder, samt efter en kort Belejring havde erobret Lønder-Slot¹⁾, er der opstaaet Haab hos Ripenserne om at blive de besværlige Gjester kvit²⁾; men Morgau vendte sig mod Syd, erobrede det Eyderstedtse og havde indesluttet Resten af det kejserslige Korps, som opererede imod ham, da Fredens Slutning gjorde en Ende paa hans Foretagender. Den ovennævnte Sammenkomst her i Byen i Begyndelsen af April mellem Feldtmarsskalk Schlich, Fyrsten og to andre høje Offiserer, har muligt været foranlediget ved Morgaus Fremskridt paa Nordstrand; thi hans Erobring af Lønder var først i Maj.

Fred Slutning og Afmarsch.

Kort efter kom efter lange Underhandlinger Freden istand til Lybek. Den underskrevs af Underhandlerne den $\frac{1}{2}$ ^{$\frac{2}{2}$} de Maj; men Kongens og de kejserslige Generalers, Wallensteins og Lillys Stadfæstelse ej før $\frac{27}{9}$ Mai og da først ophørte Sjendtlighederne. Freden blev her, som overalt, hvor der laa Kejserslige³⁾, højtideligen bejendtgjort under Kanonernes Torden og Trompeters Lyd⁴⁾. Der blev paa begge Sider udnævnt Kommissærer, som skulde paase de Kejsersliges

1) Slange 646—47.

2) Betalt Madz Lawrup d. 20de Mai for 2 Dages Løb og Fry og Tbidend om Kongens Følsk der di var kommen op wedt Rudsøl, ligel. Las Bonums Guen for tuo Dages Løb. (af et Kammer: Regnskab) Nuttebüll ligger ved Wid:aa, lidt ower en Mil vesten for Lønder.

3) Slange 665.

4) giffuen di 12 Spelmend til Dribe: Penge den Tid Freden blev ud-
robr.

hurtige og passende Befordring og at Landets Ind-
vaanere ingen Overlast lede ved deres Afmarsch¹⁾.
Her i Byen var i den Anledning Hr. Mandrup
Due. Ikke²⁾ destomindre tvang Oberstvagtmesteren
endnu for sin Afrejse Byen til at fritjæbe sig fra
Ulyndring ved en Kontribusjon af 450 Daler,²⁾ og
derefter droge de endelig afsted den 1/2de Juni 1629³⁾.

Efter saaledes at have omtalt de Keiserliges Op-
hold her i Byen i Almindelighed, vil jeg nu tilføje,
hvad jeg har forefundet Mandstugten, Forplejningen
og andre særlige Gjenstande angaaende.

Udskrivninger i Omegnen.

Hvorvidt Omegnen har havt Indkvartering eller
ikke, kan jeg ikke afgjøre. Dog troer jeg ikke, at
Fjenderne mange Steder vare fordelte paa Landet;
Herregaardene undtagen, hvilke ogsaa let kunde sættes
i Forsvarsstand mod et pludseligt Anfald af Bønder
og slige usvede Skarer. Dog slap Bønderne ingen-
lunde fri derfor. De maatte levere Proviant og Fur-
rasse, og bleve jævnligen hjemfogte af Soldater i stør-
re og mindre Partier. Alt den 3die Oktober sendtes
saaledes som der synes fra Borgermesterne Rekvissjon

1) Slange 665.

2) Bilag 26.

3) Tarpager siger d. 10de Juli, men d. 10de Juni findes i den under
Bil. 14 anførte Udskrift af Tingbøgerne, og flere Steder i Raadhus-
Protok., videre i Vase-Regnskabet; endelig stemmer det med Kæmper-
Regnskaberne, f. E. under 16de Juni Binduer at istandsætte, som
Soldaterne slog itu ved Afmarschen; under 30 Juni at græffe En-
den af Skandsen o.s.v. Denne Dato er altsaa den rigtige. Tarpä-
gers Ord ere; egressi primo equites, post pedites XI vexillo-
rum cum grandioribus suis tormentis.

til Ballum efter Probiandt¹⁾). Næsten daglig finder jeg i de første Maaneder Emaasummer anførte, der ere betalte Folk, som have tjent enkelte Ryttere eller Emaapartier til Vejvisere omkring i Egnen²⁾). Paa Wesselbjerg, i Hostrup Sogn vesten for Varde, som dengang tilhørte Jürgen v. Ahlesfeldt, fik Fogden af Oberst-Bagtmesterens Kvartermester Ordre at opgive Antallet paa Gaardens Faar, hvilke Ob.-Bagtm. igjen folgte til en Eskildsen paa Eindinggaard. Denne begav sig nu ledsaget af en Soldat (Foreerschudz) derhen for at modtage Faarene. Da der ved Modtagelsen befandtes at være flere end det opgivne Antal, blev Forvalteren heftigt nedrevet af Soldaten, fordi han havde opgivet et urigtigt Antal, som ogsaa fordi han havde "understaaet sig" at lade Faarene flippe. Forvalteren maatte nu udlevere de øvrige Faar med deres Lam samt den afflippede Uld. (Bil. 25 b).

Ikke allene Levnetsmidler rekvirerede de, de paalagde og indkrævede ogsaa Penge-Udgifter³⁾). I Darum Sogn betaltes i "Contributions-3ge Schatt" af hver Gaard, fra Oct. 1627 til 8de Juni 28, 38 Rd. altsaa en Rigsdaler ell. 1½ Sletd. om Ugen først i 1629. (Bil. 26 c). Bønderne i Tved have muligt ved en saadan Lejlighed sat Magt imod Magt imod

1) 3 Oct. 27 for hand var vdi Ballum medt Schriffuelse Tilt Bønderne, att di schulle forschaffue probiandt her Tilt Wpenn til Soldatterne efter Borg. S. F. Befaling.

2) 30 Oct. 27 gaff ieg N. for hand var udi Beche medt nogelle Rytteri og vidste dennem Weien; 3 Nov. vedt Cogsbøll medt Nogelle Rytteri; 6 Nov. gaf ieg N. for hand haffuer veret tuende Gange vde medt nogelle Ryttere o. s. v.

3) d. X Decbr. 27 gaff ieg N. for hand haffde veret ude blandt Bønderne medt nogelle Foreer, den Tid di schulle opkræue Schatt.

indbragt, at en Del Rug og Fless er udført i Aarene 1628 og 29.

Mandstugten.

Hvad Mandstugten angaar, da ere Wallensteins vilde Skarer bekjendte nok til at formode det Væreste, men stort mere end Formodninger berettigede mine Efterretninger ikke til. At, som ovenfor er meldt, en Gallie oprejstes paa Torvet strax efter Ankomsten har vel mere været for at affrække fra Desersjon og Insubordinasjon end for at indskærpe Mandstugt. Soldaterne var ej heller bange for at stjele under Gallien selv, thi der anføres udtrykkelig, at det første Lommer, der leveredes til den, blev borttaget af Soldaterne. (Bil. 28). At flere Gange Soldater ere blevne hængte i den, vise Regnskaberne¹⁾, da Byen maatte lade dem nedtage og begrave paa sin Bekostning, men om Aarsagen til deres Henrettelse, indeholde de de Intet. Byens Skorstensfejer blev radbrækket i den Tid efter udførelsen Tortur²⁾, men ej heller om hans Forbrydelse har jeg fundet noget, ej heller om det var de Kejserslige, der dømte og henrettede ham, hvilket jeg dog skulde tro efter den korte Frist, næppe 14 Dage, der

1) 8de Juni 28. i Stochhus kom 2 Huore Pius mede 1 Mk. for di 10 der bleff hengt, der di bleff berett. (af Høsteregnskab). 21 Juli: "giffuen Bægteri for en graff att fasteneden ved Sandt Peder Till Tuende Soldatter, som bleff hengt". De hengte Soldater bleve alle saa begravede paa St. Peders Kirkegaard; derimod bleve Soldater, som ellers døde i den Tid, begravne paa Cathrine Kirkegaard (Suortebrodere K.)

2) 29de April 28. Bøddelen 8 Pius at pine Skorstensfeieren medt, og d. 30te 6 Pius at pine medt. (Høsteregnskab). D. 4de Mai gaf ieg peder Piuller paa schibruo For en Tre til en steil, oc for en hiul att gjøre af sin egen Tre, Som Jost skorstens fejer bleff Slagen medt.

er forløben mellem, at han fejede Skorstene og hans Henrettelse¹⁾. Et eget Fængsel, Stockhus, havde de indrettet i Byens Boder i Hundegade²⁾. At de heri ogsaa indespærrede af Byens og Egnens Folk, kan spores deraf, at en Adelsmand omtales som udsbrudt af Fængslet og forfulgt af de Kejserslige³⁾.

At det er gaaet lystigt til paa Vagtstuerne, maa man slutte af de idelige Reparationer paa disse. Især er det gaaet ud over Kaffelovnene. "Till Cacheloen att opsette" er en staaende Udgiøtspost; i Vagthuset ved Rørreport ser jeg, at Dønen i omtrent 14 Dage er 6 Gange opsat og følgerigen ligesaatid nedreven. Da en Del af Besætningen drog af Byen, formodentlig mod Krempe, har de især holdt fremt Hus⁴⁾. Det synes endog ikke urimeligt, at de samme Gang have opbrudt og plyndret Kirkeblokkene, da der just i de Dage er anskaffet nye Laase og Nøgler til begge Kirkers Blokke. For Blokken i Domkirken var fort i

1) han var fort i Fængsel, som ses af et Kæmner-Regnskab. "Jost Schorst. fik 6 Møller Mad og 6 Rander Øll i Fiskebur." Hans Post har staaet længe ubesat, thi længe efter finder jeg anført, at Mester Jens Kettermand har faaet 3 Mk. "till Terepenge, den Tid han skulle buort og schaffe Boen en Schorstenfeger, den Tid Feltmarschall, kom her til Byen." Disse tvende Embeder bleve vel og besatte med et Slags Kandidater.

2) 2 Sold. til Drichepenge, fordi di holdt Vagt dend Tid di Fangne bleff buort-førdt neder wdi Stockhuset i Hundegade, fordi den anden Hus ikke skulle komme till Schade.

3) min Hest været i Spura-Kloster medt en Foreer-Schødt, den Tid Welbyrd. Christopher Krag var udbradt.

4) giffuen for en Cacheloen ot opsette vdi Hans Ballemers Hus og for Dørrene alle Beggene att omsømme, sou Hopmand schirstedt Soldater hadde nederlaget, dend Tid di droge af Byenn. Samdag giffuen Søren Glarmester for Binder at gøre ferdige wdi samme Vagthus.

Forvejen bekostet en ny "Fasselaas". For saameget som muligt, at forekomme ulykkelige Følger af Soldaternes uforsigtige Dngang med Ild og Lys, har en af Borgermesterne givet en af Underofficererne, som de havde bedst Tro til, en Dufør for at have Tilsyn især med Vagtstuerne ¹⁾. Videre trakteredes Underofficererne ved en og anden Lejlighed ²⁾. Jeg finder ej heller, at der mere end engang har været Ildbrand i Byen, og det endda en ubetydelig. Der anføres nemlig Drikkepenge, udgivne til Soldater for Vagthold, "den Tid Morten Frederiksens Løsthus brændte".

Strax efter Troppernes Ankomst her til Byen har der grasseret en stærk Dødelighed iblandt dem, som de Udgifter vise, der ere anførte dels for at fæste Gravene, dels for at udbære Eigene. Dette sidste gjorde Byens Bøgttere. De, som saaledes begravedes uden Omstændigheder og uden militær Honor, formoder jeg ere døde af en smitsom Syge ³⁾.

Baade Offiserer og Gemene førte Koner og Børn med sig ⁴⁾; i Kirkebogen for disse Aar er under en

1) Borg. H. F. giffuen den Felt-Beffuel, som haaffde sinn Indqarterings ved K. L. fordi han skulle haaffue nogle Opsium medt Ild og Lys paa Vagtstuerne 6 Daler. noch gaff ieg den Kaparat ved Naffn Sütgen 6 Daller. H. F. foræret tuende Forerer vedt Kutteri 12 Daler.

2) gaff ieg 4 enh. Daller for 2 Tønder Øll, som alle Caperaller bleff foræredt medt til Fasselavn. Giffuen for en Tønde Øll, som Forerer Schødt bleff foreredt medt i pindse hellige Dage.

3) I Oktbr. og Novbr. er betalt for 28 Grave at fæste til Soldater, hvoraf de 11 bleve udbaarne af Bøgterne.

4) Af Kirkebogen ses, at de fleste Offiserer have havt deres Koner med, da de jevnlig anføres blandt Fadderne. Snurrig er Forstien mellem de Prædikater, som tillægges disse Damer. Saaledes navnes Ob.-Løitnantens "Gemal", Kapteinernes "Frøer", Profossens og Feldtwebblernes "Hustruer", Løitnanternes "Christen Quinde" og

egen Rubrik anført de Børn, de have ladet døbe her i Byen, nemlig i 1627, 13 Børn, i 28, 36 deraf 4 avlede udenfor Ægteskab og i 1629, 13, deriblandt 3 uægte. Børnene ere ifkun anførte med Fornavn, Forældrenes Navne anføres ikke, men kun Faderens Charge og hans Kvarter. Jeg finder aldrig nogen Selt-Præst omtalt, saa at jeg formoder, de ingen have ført med sig. Besynderligt nok, at de, som dog for største Delen vare Katholiker, have ladet deres Børn døbe af protestantiske Gejstlige¹⁾.

Enkelte Gange ere ogsaa den oftomtalte Fyrstes Folk fra Haderslev komne hertil, have gjort Udpræsoninger og begaaet Uordener. Saaledes kom hans Sommermand her for at bortføre en stor Pram, som Byen i Mar 1625 havde ladet befoste. Dette opgav de dog, og Byen synes at være sluppen med at betale, hvad de paa forskjellige Steder havde druffet op her i Byen.²⁾

En Udgiwt af en halv Daler anføres givet som Foræring til en Plattenlaar, for at han "schulle holde noget tjll beste af dj hardscher, (Harnisser?) som bleffue nederboren af Raadhuset". Denne Notits sy-

endelig Bagtmesternes "Dame". Denne sidste anføres især meget ofte og bestandig med dette Prædikat.

1) se Bilag 27 b, et Udtog af omtalte Artikel i Døbebogen.

2) I September giffuen Madtz Rodt i Steinbuogade 2 Mk. 6 S for nogelle af Færstens Sommermand af Haderslev hadde fordrucken hos hannem, den Tid di var her i Byen oc ville haffue buort-ført Byens Pram. Samdag giffuen R. VI Mk. som samme Folk haffde forteret oc fordrucken hos hannem samtidt, noch giffuen R. for 2 Rande PU forteret hos hannem 8 S.; noch R. uden Norpiort som samme Folk haffde forteret oc fordrucken V Mk.

nes baade at vise, at Tjenden vidste at føre sig Alt til Nytte, og at Raadet var betænkt paa at føre deres Udplyndrere bag Lyset, naar det ellers ikke kunde forhindre deres Røverier.

De Uordener, som enkelte Afdelinger havde begaaet ved deres Afgang fra Byen, maatte vække Frygt hos Borgerne for betydeligere Plyndringer og Voldsomheder, naar hele Korpset brød op. Nattet der, som forhen er omtalt, havde betalt Grev Schlich 1500 Daler "till Afsted", og nattet de dernæst havde maattet give Oberst:Vagtmester 450 Daler for at blive fri for Plyndring ved Bortgangen; nattet danste og kejserlige Kommissarier vare beskikkede for at passe, at ingen Uordener stedte ved Afmarschen: søgte dog Raadet ved Foraringer ogsaa at bevæge de mere underordnede Øvrigheds personer ved Korpset til at bidrage deres til Ordens Vedligeholdelse. Saaledes finde vi, at Borgerne forærede "Regiments:Schult") et Sølv Bæger og en Lønde 2l, for at han skulde blive i Byen, indtil de sidste Soldater vare bortdragne. Ogsaa fik Regiments:Profossen, hans Medhjælper og Kvartermesteren hver en lille Foraring i Pengene i samme Hensigt 2). Imidlertid har dog dette ikke aldeles hjulpet, thi Regnskabsbøgerne udvise, at Soldaterne ved den endelige Bortmarsch slog Binduerne ind paa Provste:Residenten, Snogdal, og paa andre Maader ramponerede denne Bygning 3). Da

1) vel omtrent hvad der nu hedder Auditor.

2) Bil. 29.

3) d. 25de Juni giffuen Johum Glarmester for Mester Erens Bindet at gjøre ferdige, Som Soldaterne havde udslagen den Tid di drog aff Boenn . . . 4 Dall. 2 enh. Mk. I et Kønner Regnskabs anføres nogle flere Reparationer.

den skulde vedligeholdes af det Offentlige, anføres den Skade, den har taget, i Regnskabsbøgerne; den Skade, private Huse have lidt, omtales naturligviis ikke, men det er ikke rimeligt, at de have sluppet bedre. Enogdal har ellers nogle Gange for lidt Overlast¹⁾, skjøndt den var fri for Indkvartering²⁾; men i de sidste Maaneder opførtes der en stor Døn³⁾, formodentlig til Feltbageri. At flere private Bygninger har taget betydelig Skade under Fjendens Ophold, ses isvrigt af en Tingbog for 1661, hvor et Eyn omtales holdt over sex øde Baaninger i Kongensgade, "som i den keiserlige Ufredstid bleve øde og siden den Tid ej have været beboede." I et andet Eyn taget den 19de Febr. 1661 over Byens Brossældighed, siges at Tegls gaarden i Fjendestid er bleven ruineret, saa at den ikke kan opbygges under 1500 Daler. Herforuden, siges videre i samme Eyn, ere de 3 Parter af Byen og dens Indbyggere i disse forbigangne Krige og grasserende Sygdoms Tider bleve øde, saa at neppe den 4de Part er ved Magt. Men dette har Hensyn til alle 3 Krige i det 17de Aarhundrede og ikke som førstnævnte til den keiserlige allene.

Fjendens Forplejning.

Mandskabet, saavel Høje som Lave, indkvarteredes i Byen og underholdtes af Borgerne i hvis Hu-

1) d. 12 Sept. 28 giffuen 4 Mk. for Vinder at giøre ferdige i Enogdal.

2) XXI Oct. 27 andtuorde Jeg Borgermester Hans Friis XII Dall som hand haffde udgiffuen Till en Foreer fordi Søren Andersens Hus skulle bliffue fri for Indkvartering.

3) i Mai 29 giffuen Wellandt Murmester oc hanns Medbrødre fordi de haffde arbeidet paa den store Døn at mure i Mester Sørens Vuoder.

se de laa. Inden Omkvarteringen var fuldkommen reguleret, underholdtes nogle i Raadhuset eller en anden offentlig Bygning, eller fik Penge-Understøttelse¹⁾, hvorpaa Eksempel er anført i det Foregaaende. De, som vare indkvarterede i Huse, der vare forladte af deres Ejere, fik i Begyndelsen Understøttelse af Byens Kasse, dels i Levnetsmidler²⁾, men mest i Penge, 16 a 20 § ³⁾. Eiden overtoges deres Forpleining efter Raadets Anmodning af formuende Borgere i Nabolavet, som fik Erstatning derfor af Ejerne ved deres Hjemkomst efter Sjeudens Bortgang. Ligeledes fik de, som vare indkvarterede i "Byens Boder i Graabrødregade" et Bidrag til Underholdning hele Tiden igjennem⁴⁾. Borgerne fik ingen Erstatning for Soldaternes Underholdning hverken strax eller senere, nogle Fattige undtagne, som strax fik et lidet Bidrag af 2 Mk. til 1 Dal.⁵⁾ og andre, som noget længere hen fik et større af 10 til 20 Daler⁶⁾.

1) gaff ieg Hans Friis IX Mk. han hafde udgiffuen til en Ugs underholdning til en Stokmester det første han kam her Till Bvonn fordi band hafde ingen Quartier.

2) andtuorde ieg D. D. 4 pd . X Mk. Aesche for pd . 6 Mk. 12 § som bleff uddelt till nogle Soldatter, som hafde deris Indquartering vdi Kiedsten Anderschuus hus er 7 D. 1 Mk. 13 § .

3) d. 7de Oct. gaff ieg XXVII Soldatter, som hafde ingen Wert i deris Indquartering buer 1 Mk. efter Borg. Befaling. 9de Oct. Tuende Soldatter, som hafte deris Indquartering vdi den Hus Niels Kær buode vdi 2 Mk. 8 § . 4 Soldatter vdi Madz Rodz buoder i Hundegade 4 Mk. 15de 9 Soldatt. som hafdi ingen Wert til Underholdning, buer XX § .

4) vdgiffuen til Tuende Sold. i forne Buoder fra 20de Dec. 27 til XII Aug. 28 om Ugen buer 1 Mk. 8 § o.s.v.

5) andtuorde d. 6te Oct. Linne Giorgs til Underholdning paa hinndes Soldatter 1 Dall., o.s.v.

6) 18 Oct. andtuorde ieg Kierst Sal. Anders Sørensen XX D. o.s.v.

Summen af alle Bidrag beløber sig til 116 Daler og 3 Mk. Ogsaa leveredes i enkelte Tilfælde Husgeraad¹⁾ til dem, der ikke vare forsynede dermed.

Imidlertid have Sjenderne snart fundet det for nødvendigt at anlægge Magasiner, og et eller maasse flere Steder bleve indrettede Provianthuse²⁾, som rimeligvis forsynedes fra Landet i Følge de jevnlige Land-Rejser, Soldaterne foretog sig og som vi ovenfor have omtalt. Paa Byens Beforsning synes ikke meget at være leveret dertil, i det mindste finder jeg Intet betydeligt antegnet i de Regnskaber, som ere komne i mine Hænder. Ved Sjendens Ankomst var der et Korn-Forraad i Ladegaarden udenfor Nørreport³⁾. Dette er naturligvis blevet erklæret for god Prise og formodentligen flyttet derfra, da Gaarden blev forsynet med Vinduer og Dørre og der indrettet et Baghus⁴⁾. Tønder til Smør er leveret til Provianthuset⁵⁾, Smørret selv har Landet maattet levere. Ogsaa Slagteri finder jeg omtalt⁶⁾, men uden at noget Kvæg er ført Byen til Regning, hvad enten

1) 2den Oct. anduorde jeg Kiersten S. N. S. 6 paa Glas Tull di fremmede Folche, hun haaffde Indquarteredt.

2) se de jevnlige Udgifter anført for Arbejde i Prov. Hus. Laas til Provhus o.s.v.

3) gaff Jeg N. oc S. fordi di haaffde holden Vagt vdi Laagaard den Tid Fienden vor ind kommen fordi Ruorn skulle icke buort steiles, som vor der. noch Tull nogelle Soldatter, som haaffde holden Vagt udi Laagord.

4) Glas til Vinder i Laagaard 6 Mk.; for samme Vinder at giøre i hans eget Bly XVI Mk. Cachelon at opsætte o.s.v.

5) 7 Oct. 27 andtuorde Jeg end udi Probiant-Hus 3 PU Tønder, som blefve pachett medt Smør 6 Mk.

6) andru. ieg tuo Sege stenger till Sara hans Laasens, som Slagterne holdt deres Slagteri Tull Probiandt.

de nu har taget, hvad de fandt her i Byen, eller ogsaa det er kommet fra Landet. Næmeligt noget fra begge Steder. Det samme var vel Tilfælde med Svin, der ogsaa oftere er slagtet til Soldaterne¹⁾. Bryggeri var der, som før er omtalt, paa Slottet og militære Bagerier har der ogsaa været, da der flere Steder ere byggede store Ovne navnlig i Oberst:Køjt. Kvarter og i Snogdal.

Nogle Oplysninger dels om Antallet af det i de enkelte Huse indkvarterede Mandskab, dels om de Præstationer, Borgerne maatte gjøre til dem, kunne hentes af en i Raadhusprotokollen omhandlet Sag, anlagt mod en af de udvandrede Borgere, Peder Jacobsen, som nægtede at erstatte sin Nabo Dynes Lassen de betydelige Udlag, denne havde gjort paa de i hans Hus indkvarterede Kæsserlige, hvilken Sag jeg ovenfor i en anden Anledning har berørt. Der af ses, at Dynes Lassen havde 7 Mand og 16 Heste i Kvarter; at Kaptejn Prindsendorff med Frue, og desuden 8 Personer laa i Peder Jacobsens Hus. Paa Kaptejnens Spørgsmaal til Borgermester Hans Fris om, hvo der skulde kontribuere af Huset og levere ham hans Underholdning, svarede denne, at Husets Ejer og dennes Brødre havde forladt Byen. Kaptejnen truede nu med at lade 30 Soldater nedrive Huset og Sommeret opbrænde, hvis man ikke forskaffede ham den Kontribusjon, som paalaa Huset. Borgermesteren overtalede nu D. L. til at paatage sig ogsaa disse 10 Menneskers Underholdning, og lovede

1) 1 Lius til Maren Lamberts Hus at slaa Svin medt og siden 2 Lius til Raadhus:Kjøkken til at slaa Paar af Svin medt. (af Loferegnsk.)

ham Erstatning derfor. Han kostede dem først i 12 Dage, hvorfor han beregner sig 6 Mk. for Personen daglig. Derefter kom han, ved Hjælp af Kaptejnens Skrifer, som derfor fik en Dufør, til Alford med dens ne, at betale ham daglig 3 Daler istedet for at levere Proviant in natura, og desuden daglig en Kande Eddike, et Læs Brændeved, og ugentlig et Niber Pund Tælle og -2 Skjæpper Salt. Hans Udlæg beløber sig i alt til 644 Slette Daler efter hans egen Regning, men den blev af 4 uvillige Mænd nedsat til 230. Af samme Sag ses ogsaa, at Sjenderne virkelig ødelagde, ja endog aldeles nedrev de Huse, som vare forladte af deres Ejere, og som ingen af de Tilbageblevne gjorde Udlæg for, og at Ejerne ved deres Tilbagekomst fandt "deris Huse oc Gorde schamferedt oc en Part neder Nefuen oc i Grund ødelagt formedelst der icke var bleffuen kontribuerit deraf. 1)

Paa Byens Regning leveredes Lys til Vagtstuerne, som efter et eget af en af Ræmnerne "Ziels Kastbierrig" ført udførligt Regnskab over dem, beløb sig til 179 Daler 2), fra 2den Novbr., da Regnskabets først begynder, indtil Sjendens Bortgang. Nørreportens Vagt var ikke heri indbefattet, til den havde en anden Ræmner leveret Lys for 36 Daler. Desuden findes Lys og Tælle flere gange i ikke ubetydelig Kvantitet leveret til Oberst:Lojt., ligeledes til Vagthusene i den første Maaned efter Ankomsten 3).

1) et udtog af D. Ls. Indlæg i Sagen og dens Udfald se Bil. 29 b.

2) De udgjorde en Vagt af 119 Niber Pund, og 8 Mk. hvert Pd. 24 Mk., hvor Mk. til 4 Ls a 1 S. Skt. Tællen kostede 4 enh. noget 5 og noget endog 6 Mk. pundet.

3) d. 28de Octbr. gaff jeg hendrich Guldsmed for nogle Lys, som

Brændsel til Overofficererne, til Baghusene, til de militære Fængsler¹⁾ (Stokhusene), til Bagerierne, Bryggeriet o.s.v. er betalt af Byens Kasse. Indtil Nytaar 1628 findes hverken i Hoved-Udgiftsbogen eller i Ræmner Regnskaberne noget anført for denne Artikel.²⁾ I den Tid har vel altsaa det Forraad, som var i Byen, maattet holde for. Den 27 Desember anføres først, at nogle Læs Klyne ere købte og leverede Soldater, som havde Indkvartering i Byens Hoder, dernæst en Del Læs, som fordeltes paa Baghusene. Fra Midten af Januari er der derimod dagligen købt Brænde (Vej), og dermed vedbliver det lige til de Kejsertiliges Vortgang. Saaledes købtes i April 1628, 114 Læs, i Juni samme Aar endog 176 Læs. I de andre Maaneder mindre, men dog altid en 40--60 Læs. I Januar 1629 98 Læs, de andre Maaneder noget færre. Den særdeles lave Pris, der anføres fra 14 til 26 ß for hvert Læs, kunde vække Tvivl, om det ikke blot var Rørselen, der betaltes af Byens Kasse, men Regnskabet siger udtrykkelig, at Brændet er købt³⁾. Den for Ved udgivne Sum, saavidt den indeholdes i Udgiftsbogen, beløber sig til 368 Daler. For Oberst-Løjt. findes desuden i et andet Regnskab anført 61 D. 3 Mk. mest for Kul og noget Brænde⁴⁾.

Byen hadde bekommet af hannem. en Diel Till Duerst-Ettenandt en Diel, som bleff fordielt paa Bagth. trei Daller o.s. oftere. (en anden Ræmner Thomas Arildes Regnskab).

1) Der var to, et i Hundegade og et i Grønnegade.

2) Undtagen Kul leveret til Smeddren paa Slottet hvorom før er talt.

3) f. Ex. d. 17de Jan. betalt tou Læs Vej for 3 enh. Mk. som Maas Lassen (en af Ræmnerne) kjøfte, samdag betald 4 Læs Vej, som Vidzter Piortnere kjøfte.

4) betalt til adskillige Tider fra XV Oct. 27 og til 5 Decbr. 1628

Ogsaa har en Mand, som havde en Kornet i Indkvartering, faaet til Brændsel til ham 88 Daler¹⁾. Desuden er der leveret meget Ved til Byen, som er rekvireret i Skovegnene, skovet og befordret til Byen af Bønderne. Oftere finder jeg, at en Mand er bleven betalt for at modtage saadant Brænde²⁾. Af et eget Regnskab over Udgifterne ved at sauge og fløve Brænde, ser jeg, at derfor allene er udgivet 68 Daler, skjøndt hver Mand kun fik 6 β . ja tilsidst kun $4\frac{2}{3}$ β .³⁾, men 2 til 4 Mand bleve ogsaa dagligen brugte dertil. At Skovene i Jylland og Holsten ere bleve slemt mishandlede, beretter ogsaa Slange, hvorfor Albret Scheel og Chresten Thomæson Sehested beordredes efter Fredens Slutning at berejse Haderslevs Amt, for isærdeleshed at bese, hvad Skade Skovene havde taget i Krigens⁴⁾ Aar. Hvor vel ogsaa de Kejserslige Offiserer forsynede sig af bemeldte Skove, er det blandt andet Bevis paa, at Oberstløjtnanten i Haderslev folgte Borg. Hans Friis i Ribe et Par

Tredsinde tyffue og fem Laß Kuol som Ob. Lottenandt hadde be-
 chommedt vdi sine Quartier XXVII Dall. oc fra 5 Decbr. 28 til XIII
 April 29 X 18 Laß Kuol. Noch hauffuer Ob. Lutt. bechommedt af
 min salig Moders hus tør Wei oc Klone forgangne Aar 1627 oc
 Neder vdi hans Quartier for XXV Dall.

1) Peder Sandien til Ildning paa hans Karnath.

2) giffuen Adtzer Piortner for han hadde att. annamme Probiant Wei
 1 Dall.

3) giffuen N. og N. For Wei at sagge, vdi Querstens Quartier om Da-
 gen 6 β i 8 Dage i enb. Dall; efter at Intet er anført fra 12
 Oct. til 9 Dec. begynder atter Regnskabet saaledes: 9 Dec. 28 blef
 jeg forligt medt N. og N. att di shall sagge Wei her efter vdi
 Querst-Lütten-andts Quartier oc desligeste vdi Raadhus-Gaard oc
 shall di haffue Om Wgen samtlige 3 enb. Mk. danske.

4) Slange 685.

ti Brænde for 130 Daler 1). Et andet Bevis paa, at Offisererne dreve et Slags Handelskab er, at samme Borgermester kjøbte et Parti Jern af en Løjtnant 2). Elige Handelsmænd kunde sælge for godt Køb. Af Byens Kasse betalede fremdeles 9 Edr. 2 Ekp. Salt, de 5 Edr. 2 Ekp. leverede til Oberst Løjtnanten og de 4 til Oberst. Vagtmester paa Slottet. De i de første Maaneder af 28 leverede anføres til en Pris af 3 og 4½ Daler; en i Januar 1629 leveret Tønde Lyneborger Salt til en Pris af 9 Daler og længere hen i Aaret kostede en Tønde Lyneborger 10 og en Tønde spansk Salt 15 D. 3). Oberst. Løjtnanten har vel havt sin egen Hushovmester, som han havde sine egne Kofke 4). Men hvad de satte paa den strenge Herres Bord, har Mogens Graves Spisefamler og Kjelder maattet levere, saavidt de vare i Stand dertil. Har han selv været i Byen, har man vist tvungen ham til at aabne Pungen for at supplere det Manglende, da Studehandelen med Holland havde gjort ham til Byens rigeste Mand. Det

1) Anno 1628 andtuorde ieg Borg. Hans Friis forr Wei, hand hadde kjøfft aff Dauerst. Lütten Andt vdi Saderelck, Som bleff vdt hand nem paa Raadhusi gaardt og udgiuget till Vagt-hus i Sjenn 130 Daler.

2) giffuen den Lüttenandt, som hadde sin Indkvartering vdi Marcen Jens Kimers Hus for 28 enh. lihpund Stang Jern 9 Rigsdaler som sidenn af mig bleff uddielt till Slottens Arbeidt efter Borgem. S. F. Befaling.

3) en Tønde Salt anføres under 11 Febr. 28 som skulde bruges til at falte "Nød Tonger medt". Er den virkelig brugt ene dertil, saa maa en valdig Ekare Drex være faldet under Øren, og Soldaterne have saa vist ikke savnet Kødmead.

4) se Dødebogen: Anna Maria Pffuerst-Licuten. Kodes Datter dødt 25 Mai 1629.

er naturligt, at Soldaterne og Underofficererne paa deres Strejftog omkring paa Landet er bleven paa- lagt ogsaa at betænke deres Anførers Kjøkken.

Imidlertid maatte ogsaa Raadet af og til tænke paa ham. Paa Byens Regning finder jeg anført Levnetsmidler, som til forskjellige Tider leveredes ham under Navn af Foræring, saaledes strax efter Ankomsten $\frac{1}{2}$ Stud¹⁾ og 1 Tønd²⁾ Øll²⁾, videre hvidt Sukker, dengang ingen almindelig Artikel, Æbler m. m.³⁾. Efter en Regning fra en Slagter har denne leveret Kjød for 70 Daler til Sjenden, uden Tvivl især til Oberst-Løjtnantens og Oberst-Wagtmesters Bord, videre et stort Slagte-Rød⁴⁾. En Pibe spansk Vin foræredes ham ligeledes, ogsaa anføres en Udgiwt af 66 Daler betalt en Borger for Vin, der Tid efter anden er leveret til Oberst-Løjt. og General-Projok. Under tiden fik hin ogsaa kostbarere Gaver af Raadet, nemlig 2 Gange en Solvbande, et Guldarmbaand, 2 Stykker fint rødt Klæde til "Lyberj paa sine Følch", tilsammen anført for 516 Daler⁵⁾.

For ingen af de øvrige Officerer er der anført Foræringer eller Underholdnings-Bidrag uden for Kap

1) 30 Sept. 27 daa gaff Jeg P. P. Slagter for en Fierning Rød, Som kam neder vdi Magens Graffues Hus til Querst Littenandt V Mf.

2) Hans Schrier for 2 thønder Hamborger Øll XII Deller, den ene bleff foræredt Querst medt og den anden hopmand prensendorp medt.

3) andtuorde jeg Borg. S. F. Tjener 2 Top hvid Sukker veget 9 Pd. 3 enh. Mf., som P. P. bleff foræredt medt aff Borg. og Raad, er 7 Dal. 3 Mf. 8 S. noch giffuen for nogele Æbel, som D. P. haaffe bekommedt.

4) 13 Oct. 27 haaffer peder Slagter bekommedt 1 fluor Rødt hjellemet Ogse, Till art slagte Indenn huden for XV Dali.

5) se videre Bllag 30.

tejn Spritkendorffer (Hopmand Prindsendorp). Han har noget efter Ankomsten faaet en Tønde Hamburger Öl, og senere Tid efter anden ladet hente paa Byens Regning 22 Kander Rhinsk. Vin¹⁾ Fra Tropperne's Ankomst til i Januar 1629 er betalt Ritmester Slanem (?) ugentligen 6 Daler "til Besoldning paa Morten Ibsens Hus."

General-Profossen har ogsaa gjort nogle Rekvifissioner baade medens han var her i Byen, og efter at han var flyttet til Tønder, men dog af og til kom her til Byen²⁾. Saaledes anføres et par Gange, at en Mand er betalt for at have drevet Ørne til Tønder til ham. En Vinregning paa 66 Daler, leveret til ham og til Ob. Løjt., har jeg før omtalt. Regiment's Profossen og hans Løjtnant fik ogsaa undertiden en liden Dufør i Penge og en Ed. Öl³⁾. Endelig fik Regim. Skarpretteren hver Maaned en Tønde Öl til 9 Mk. eller Penge dertil, en Tønde Havre, et Læs Mersk. Hø 3 Daler, et Par Læs Ved; og nogle Gange 3 Daler til "et Slagte-Rød og en Skp. Salt⁴⁾.

Byens Kasse maatte fremdeles betale alt Tøndermeret til de af Fjenden foretagne Bygninger og Indretninger, til Slottet, Skandserne, Baghusene, Pro-

1) 1628 betaldt Till peder Slussen for XXII Kander Rhinsk. Wienn Kanden 1 Daler, som Hopmand prindsdrop som hadde sinn Indquartering vdi Peder J. hus efter Borg. H. F. Befaling.

2) Bil. 31.

3) 28 Oct. 27 givedt Madz Larsen 12 Daler, som han paa Byens Regne hadde foræredt Regim. Profos medt. samdag til hans Løjtens Andt 6 Daler noch 2 Tønder Öl a 4 Daler.

4) Den fremmedt Messermand, Mester Wandel. Der var ogsaa nogle Stokmestre, saa man ser, at Tugtestaben, om jeg saa maa kalde den, var vel forsonet.

vianthusene, begge Stokhusene, til Beløb af over 250 Daler, skjøndt en stor Del deraf først er betalt i de følgende Aar, alt det hertil leverede Jern og andre Materialier, alt det forefaldne Arbeide lige til at nedtage og begrave hængte Soldater, al Kjørsel med Bed, Klyne o.s.v. med Soldater og Offiserer, Kjørsel af Grus, Stene, Jord o.s.v. til Skandserne o.s.v.

Byen til Udgiøvt kom endvidere de jevnlige Reiser, Borgerm. maatte foretage paa Byens Begjæring, isærdeleshed hyppige til Fyrsten paa Haderslevhus, hvoraf vi have omtalt nogle i det Foregaaende. Jeg har ogsaa berørt den kostbare Tur, som 4 af Raadet foretog til Hamburg for at tilvejebringe den udfrevne Kontribussjon. Raadmand Laust Bonnum foretog i Januar 1629 en Reise til Lybek med Raadets Skrivelse, af hvad Indhold omtales ikke, til Albert Scheel, der var en af de kongelige Kommissærer ved Fredsslutningen. Skjøndt han var forsynet med Oberst:Køjt. Pas, synes han dog at være bleven plyndret eller bestjaalet undervejs¹⁾.

III.

Alarrene efter de Kejserslige Afmarsch.

De Kejserslige vare altsaa endelig dragne bort, og Byens Indvaanere kunde aande friere. Man

1) d. 19de Jan. Andvordte Jeg Laust Jensen till hielper Till Terepenge paa Reisen berfra oc til Lybeck medt Schriffuelse till velbørdige her Albrecht Schiell efter Worm. S. F. Befalninget X Dall. gifuen Sv. Lütt. for en Pas han sich medt sig paa Reisen III Dal.

søgte strax nogenlunde at sætte Byen i samme Stand, som den var førend Fjendernes Ankomst. De af disse indrettede Bagthuse, Provianthuse o. s. v. bleve tagne i Besiddelse af deres forrige Ejere. De Bortflygtede vendte tilbage og blandt dem Lænsmanden Albert Scheel, der en kort Tid tilsidst havde opholdt sig i Varde. Fremfor Alt arbejdedes paa at nedbryde de svære Skanser udenfor Byens Porte, og af det Arbejde, der er anvendt derpaa, kan man slutte sig til deres Storrelse. I de første 14 Dage arbejdede idet Mindste 4 Mand daglig paa enhver af dem for at gennemgrave Skansen; desuden Bogne for at bortføre Jorden, o. s. v. Ikke alene i dette Aar, men hele det følgende Aar finder man bestandig af og til anført smaa Summer, udgivne til Kjørsel, Gravning og andet Arbejde til Skansernes Bortskaffelse.

Borgermester Morten Lime havde kort efter Fjendernes Bortgang en Sammenkomst i Veile med Borgermesterne fra Aalborg og Viborg angaaende Stædernes fælles Tårn¹⁾.

Det varede nemlig endnu en Tid, inden Byen fik den Lettelse, man havde haabet, og den var itkun blevet en Byrde kvit, for at overtage en anden ikke meget lettere.

d. XII Dec. 1629 da gaf ieg hannem XXX Daller som hand hadde udgiffuen till Wognlei oc forterede i Lybeck oc paa Reisen paa dert fierde Wge dend Tid han var paa Boenns Begne vdi Lybeck huos Hr. Alb. Scheel. Samtidt giffuen hannem for hans Image oc Nogette Kleder hannem blef fratagen paa sinn Reise XV Daller.

1) d. XII Aug. gaff ieg N. for hand Deg Borg. M. L. her Fraa oc Till Bellig att Talle medt Borgmester af Olborrig oc aff Wiborig paa Byens Begenne.

De hvervede Troppers Afstedigelse.

Efter Freden var Kong Kristians første Bestræbelse, at befri Landet fra de mange hvervede Tropper, som nu vare det til Byrde. De engelske og skotske Regimenter under General Morgan, som havde gjort ham saa god Tjeneste, i det Ejderstedtske, traadte, ifølge Aftale med Kongen af Engelland og Republikken Holland, over i denne sidste Magts Tjeneste¹⁾. Efter at deres Sold var dem udbetalt, bleve de, forsynede med Proviant, paa danske Skibe ført over til Holland. Noget efter aftaktedes ligeledes de fleste af de tyske Regimenter, navnlig en tvende, kommanderede af en Oberst Ferenzen, som ogsaa gik i hollandsk Tjeneste, hvorhen ogsaa de fik Proviant og Skibe²⁾. Slange fortæller vel³⁾, at Jylland blev forskaanet for Indkvartering og Gjennemmarsch, da der kun var saa Tropper ved de Keiserliges Afmarsch, og disse saa uopholdeligen bleve førte til Hertugdømmene. At imidlertid Ribe har været af de Stæder, som ere blevne besværede med Indkvartering og med de af Troppernes Indskibning flydende Omkostninger, vise Regnskaberne noksom.

Troppernes Udskibning.

Omtrent midt i Juli kom et Kompagni hertil, uidentviøt hørende til et af Oberst Ferenzens Regimenter. Det kommanderedes af en Kaptejn Søger, som blev her til den 12te August, og indkvarteredes i Byen⁴⁾.

1) Slange 681.

2) Slange 682.

3) Pag. 685.

4) I et Ræmner-Regnskab: "Pl, som Forererne lassue fordruchen dend Dag, daa di indquarterede Soldatterne.

I den Tid udbetaltes ham af Byens Kasse, først til ham selv og Offiserer 75 Daler, dernæst ugentligen til hele Kompagniet 300 Daler i 3 Uger, endelig "til Besoldning paa hans Reise" 262½ Daler, og som en Foræring til ham selv til Afsted 3 Rosenobler, i Alt 1249½ Dal. 1).

Desuden kom den 2den August en Korporal med 9 Mand af et Kompagni, der laa i Vejle, og vilde være indkvarteret her, formodentlig for at blive udskibet herfra. Men da alle Kvarterer vare fulde, blev han affundet med Kvarterpenge 2). Et Kompagni under en Kaptejn Cran, der laa i Tønder, skulde ogsaa været udskibet herfra, men Byen slap med at betale ham og hans Folk paa Rejsen 262½ Dal. 3). Og ogsaa maatte Byens Kasse betale hines Proviantering paa Overreisen. For Brød findes saaledes anført 148½ Daler, for 122 Tønder Ol med Tønder 256 Daler, for Ost, Smør og Sild 100 Daler 4). Endogsaa Fragten til Skipperne, som førte Mandskabet til Holland udrededes af Byens Kasse, men da denne var udtømt, betaltes den for største Delen ikke straf, og jeg har saaledes i Regnskaberne for 1630 og endogsaa for 31 flere Steder fundet Summer anførte, udbe-

1) Bilag 32.

2) 6 Aug. andtuorde Jeg en Caporal, som kom hertil sielf tiende, under Capitain Ringfelt, som hadde sin Indkvartering vdi Biel den Tid han var her vdi Byenn oc vilde haft quartier, dennem buet till en Natz Hold i Mk. er 10 Mk.

3) 1629 7de Aug. andtuorde Jeg den Capteine vedt Naffn Cran, som hadde sin Indkvartering vdi Tønder paa hans Compagni paa Reisen, som skulle haaffue veredt her Till Byenn medt hans Compagni derpaa giffuen hannem 262 enh. Sletd.

4) Bil. 33.

talte til Skippere for Krigsfolkene's Transportering til Holland¹⁾. En af Ræmnerne har faaet en liden Sum udbetalt for en Kommando, henhørende til et andet Korps, som har efforteret en Del Fanger herigjennem²⁾.

Krig mod Hamburgerne.

For at tvinge Hamburgerne til at afstaa fra det Monopol paa Skibsfarten paa Elben, som de under Krigen havde tilsneget sig af Kejseren; for at nøde dem til at respektere de Gylfstadt tilstaaede Privilegier, og i det Hele for at revse dem for det fjendtlige Eindrag, de under Krigen havde lagt for Dagen: udrustede Kongen i 1630 en betydelig Flaade, hvormed han angreb og slog den hamburgske paa Elben³⁾. For at udskrive Mandskab til denne Flaades Udrustning, var en Kaptejn Lukas Hendrichsen her i Mart's Maaned; kun 2 Mand bleve imidlertid stillede, da Raadet betænkte Kaptejnen med en lille Dufør af 3 Rosenobler samt trafterede ham godt, for at han skulde skaane Byen, saavidt muligt⁴⁾. Det er snurrligt nok, at man dengang var oprigtig og ligefrem nok til i Regnskaberne at nævne sige Foræringer. Man maatte være sikker paa, at det ikke kom Kong Kristian

1) f. E. i Jan. 1630 betald Tom's Thorgesen af Hierumstedt for bandførte nogelle af Kongl. Maiest. Soldatter herfra oc till Enkøsting forgangen Mar 1629 9 Dal. 3 Febr. 1631 betald Nielsen af Pinnebeck for Kongl Soldatter han førde til Holland i Mar 1629.

2) Et Saffuerin Hindwie, beuilliget for Kong. Maiest. Øffuerste Mogens Roebb's Fald hand haffde i Quartier for Øll oc Mad, Hø og Saffre ephter hans indlagte Registers Indhold 6 Dal. nock for Løes, der bleff brendt vdi hans Hus øffuer Fanggerne.

3) Elange 70.

4) Bil. 34.

for Dje eller Dre, thi saa vilde vistnok baade Borgmesterne og Kaptejn Lukas have faaet Stam.

Glaaden laa en Tidlang i Listerdyb, nogle Skibe ogsaa her udenfor Namundingen, hvorfra Folkene undertiden kom i Land og her til Byen, for at hente Proviant. Folkenes Fortæring her ¹⁾ og Omkostningerne ved Proviantens Transportering til Namundingen, betalte af Byens Kasse ²⁾.

Byens Gjeld.

Ved disse mange Udgifter ³⁾ var Byen kommen i en ikke ubetydelig Gjeld. Under den kejserlige Invasjon bleve vel naturligviis ingen kongelige Skatter opkrævede; men de betydelige Udgifter, som den strænge Indkvartering dagligen voldte enhver Borger, og den i det mindste i Begyndelsen, standsede Halls

1) 3 Juni gaff ieg Kærn Guldagers 7 Dall. 3 6 Som fiorten af Kong. Maieft. Bodtzmend fortherede hos hinde For Aldning, Øll og Mad. Samtids giffuen E. N. 9 Dal, som Conge Maieft. Folck fortherede hos hannem den Tiid di var her vdi Byenn om Probiandt Till Maieft. Schibe. d. 12 Juni 8 G. som 3 af K. M. Bodtzmend haaffde forteredt hos hinde i 14 Dage, om Dagen Mad for dennem huer 12 6, for Øl oc Brendevin, di fordroch hos hinde 3 Dal. gaff E. N. 5 Daller. som Captien Michels Mandal fortherede de hos hannem o.s.v.

2) 10 Juni gaff ieg 8. for hand medt sinn Buod udfærrde Nogett Probiandt til Namunde till Kongl. Maieft. Schibe 2 Mk., og saaledes ofte. 1ste Juni gaff ieg 4 fordi di udfærrte nogett Probiandt og Aldning, vdi till Namund oc til S. M. Schieb ved Raffn Sommer, som laa vdi List, hver 2 Mk. Dette Skib var Kongen selv paa i Slaget mod Hamburgerne, da Skibet Sofia, med hvilket han giff fra Kiøbenhavn var beskadiget i en Storm.

3) En staaende Udgiwt for Byen var fremdeles en Ahme Rhinß Wijn som hver Juleaften foræredes Landmanden af Borgerne, og som forstede 60—65 Dal.

del og øvrige Nærings Virksomhed satte Indbyggerne ud af Stand til at contribuere betydeligt til Byens almindelige Udgifter. Ogsaa finder jeg ikke i Skattebøgerne og i Kæmner Regnskaberne, at nogen Afgift er paalignet, saalænge de Kejserske vare her, uden i August 1628, den før omtalte, af Fyrsten paalagte Skat af 150 Daler til Artilleriets Udgifter, og i Februar 1629 en Afgift til Brændsel til Fjenderne paa c. 80 Daler¹⁾. Derimod blev en Del af de Penge, som betaltes til de afskædigede danske Troppers Besoldning og Proviantering, strax paalignet og indfrævet, nemlig den 26de Juli 517 Dal. og i August 518 Dal.

Til samme Udgifter bidrog, eller maasse blot laante, Waardeby 300 Daler, som tilbagebetaltes i 1633²⁾.

Jøvrigt bestredes Byens Udgifter i disse Aar af dens Indtægter af Mark-Penge (167), Engleje, som for 1628 og 29 kun var 1054, da den ellers aarlig var 16 til 1700 Daler, en Differenti, som de Kejserskes Heste ventelig har forarsaget;³⁾ videre af Borgerkabspenge, Leje af Byens Pram og andre Smaa Indtægter omtrent 3 a 400 Daler. For det Øvrige kom Byen i Gjæld. Vi have ovenfor set, at

1) Oppebøring paa den Skatt, som Borgeri havde udlagt till Bidning.

2) 16de April 1633 till told Marine Otto Rasmussens i Waarde 300 Dal. udi Rent, som er di Penge Waardeby udlagde till Kong. Mai. Capten oc Folck, som var indquarteret her vdi Ribe i 1629.

3) Som Beviis paa at Fjendens Heste afgræssede Engene, kan ogsaa anføres, at Byens Tyre maatte udsættes paa Foder, se f. E. Regnskab for 1631, i "Mai giffuen Sara S. Hansens Till bielper Till at offerføde tuo af Byens Tyre forgangen Aar 1629. XII Daller.

de 1500 Daler, Grev Echlich fik til Ulfsted, laantes af en Klausen i Tønder¹⁾. Borgermesterne Lime og Friis forstrakte Byens Kasse 900 Daler, Magister Oluffsen, Præst ved Katrine Kirke, 150 D. Handelskompagniet ("Gilden") 75 D. Byfogden Detlef Hanssen 150 Daler²⁾. Disse Enummer forrentedes alle med 6 pCt. Besynderligt er det, at den rige Raadmand Mogens Graffue ikke ogsaa har maattet gjøre et Forskud. Man kunde maasse deraf slutte, at han var blandt dem, som havde forladt Byen, eller ogsaa han selv og Bedkommende have forment, at de betydelige Udgifter, han maa have havt paa sin kostbare Judovertiering (Ob. Lejt. og Familie), burde fritage ham for flere Opoffrelser.

Derimod finder jeg, at han i Aaret 1631 har indbetalt 1000 Daler i Byens Kasse, som skulde forrentes dem med 5 pCt., hvilke Renter skulde udbetales til Husarme i Byen, formodentlig af M. G. selv, i det mindste ere Renterne baade dette og de følgende Aar betalte til ham³⁾

Endvidere have de mere Formuende blandt Borgerne maatte give Henstand med Betalingen for Bærrer, som de have leveret i Krigens Tid, og nogle

1) Denne Gield betales i 1631.

2) Disse Forskud staa anførte i Regnskaberne for 1620—33, naar de bleve tilbagebetalt ell. Renter betales af dem. Der kan derfor gjerne have været flere.

3) Den XV Dag Julij opborenn aff Erlige Mand Mogens Graffue Raadmand vdi Ribe It tusinde Daler, buer Daler Till 64 § dansk som hand bæsser guodwilligen udgiffuen Till Hus Arme stachellet som schall bliffue standendis paa Rente och schall samme Pendinge forrente aarlige 50 Sl. Daller, di XXV att betalle till Jul di XXV till Johannis.

endog i flere Aar. I Regnskaberne fra 1630—33 findes ideligen Beviser herfor ¹⁾).

Det største Forstud gjorde dog Regnskabsføreren, Raadmand Knud Lambertsen. Hans Udgiwt paa Byens Vegne fra 20 Sep. 1627 til 21 Des. 1629 beløb sig til 9702 Dal. 2 Mk. 14 β 2 Alb.; hans Oppebørsel i samme Tid 5157 Dal. 12 β , følgelig beholdt han 4545 Dal. 2 Mk. 2 β 2 Alb. tilgode hos Byen.

For at kunne afbetale noget paa denne store Gjeld, Byen var kommen i, og foretage nødvendige Udbedringer paa de offentlige Bygninger, befalede Raadet, at Byssatten sidst i 1629 skulde opkræves ottes dobbelt ²⁾).

Byens Erstatning og Lettelser.

Alt i August 1629 havde Kongen paa Landsmanden Albert Scheels Andragende anvist Byen 1200 Daler³⁾, som nogen Erstatning for Udgiwterne med de udskibede Troppers Besoldning og Proviantering; og i 1630 endvidere 1332 Daler. ⁴⁾ Disse 2532 Dal.

1) saaledes 6 Juni 1633 betaldt N. S. for Deller og Zimmer som Byenn sich aff hannem i Fiendens Tid, 30 Gl. D. d. 9de Juni gaff ieg N. N. 8 Dal. for en Lønde Soldt, vdtagenn till Ob. Wagtm. 1629, ligl. for "Talle udtagen i 1629 15 Daler o s.v. 1631. gaff ieg Jacob P. for en Winde Carum og nogelle Winder, hand haffde ladet indsette vdi Graabrødrene Gade forgangen Aar 1627. 3 Dal.

2) Bil. 35.

3) 1629 XX Aug. Opborren aff Peder Sørensen Slodhschriffuer paa Kiber huß Otte hundrede Rigsdaler, som Welb. Hr. Albert Scheel, haffde forschaffedt os fra hans Majest. till hjælper Till den Bekostning Byenn haffde giordt paa hans Majest Soldaatter Er vdi flette Pendinge 1200 Dal.

4) 1630 9de Dag Juli opborne af P. S. Slodhschriffuir 888 enh. Rigsdaler. Som ere Restandz af di Penge, som ere Byenn beuilget for huß

ere komne Byens Kasse til Indtægt og ere ikke fordelte blandt Borgerne.

I en Forsamling af Rigsraadet i Odense blev vedtaget, at en dobbelt Kongeskat for 1630 skulde udrædes af Stæderne paa Nerne, derimod kun en enkelt eller det Halve af de jydsk¹⁾. Men ogsaa for denne, eller dog for det Halve deraf, blev Ribe fritaget paa Albert Skeels Indstilling²⁾.

Gjeldens Afbetaling.

I 1630³⁾ var Byens Indtægt, forsaavidt Knud Lambertsen oppebar den, 4248⁴⁾, Udgiften 2885 D.; han beholdt altsaa endnu 3182 Daler tilgode hos Byen. I 1631 var hans Oppebørsel 6362 D. (deris blandt de ovenomtalte 1000 D. som Mogens Gravel betalte, en 3300 Daler i Skattepenge, baade kongelige og Byens); hans Udgift 5253, folgelig var Byen ham endnu 2073 D. skyldig. I 1632 døde han, og Raadet formerede hans Arvinger en Regning paa

Bekostning di hadde anuendt paa Kong Mai. Soldatter forgangne Mar. 1629.

1) Slange 635.

2) 1630 28 Dec. daa gaff ieg Jens Gundersen for han gich herfraa och till Siobindaffn medt skriffuelse Fra Welb. Her. Albert Schiel Till Candzeller paa Byens Begne, att Byenn motte forschonis for den Konge Schatt dennem uorde paalagt till forgangen Martini. Anno 1630 att skulle udgiffue dersfor 8 enh. Dal. d. 2den Mai 1631 daa gaff ieg N. Poulsen Candzeli Vuod Till hielper till en Foræring fordi hand fôrde Frihedis Bref Till Borgemeister, att di skulle bliffue befriedt fra den half Konge schatt som dennem uorde paalagt, o. s. v. dersfor giffuen hannem Till drikke Pendinge III Dall.

3) Regnskabsføreren aflagte Regnskab d. 21 Dec. (Thomas Dag) Kammerne derimod tiltraadte deres Bestilling St. Peters Dag (22 Febr.)

4) et kort Udtog af Oppebørslerne se Bil. 36.

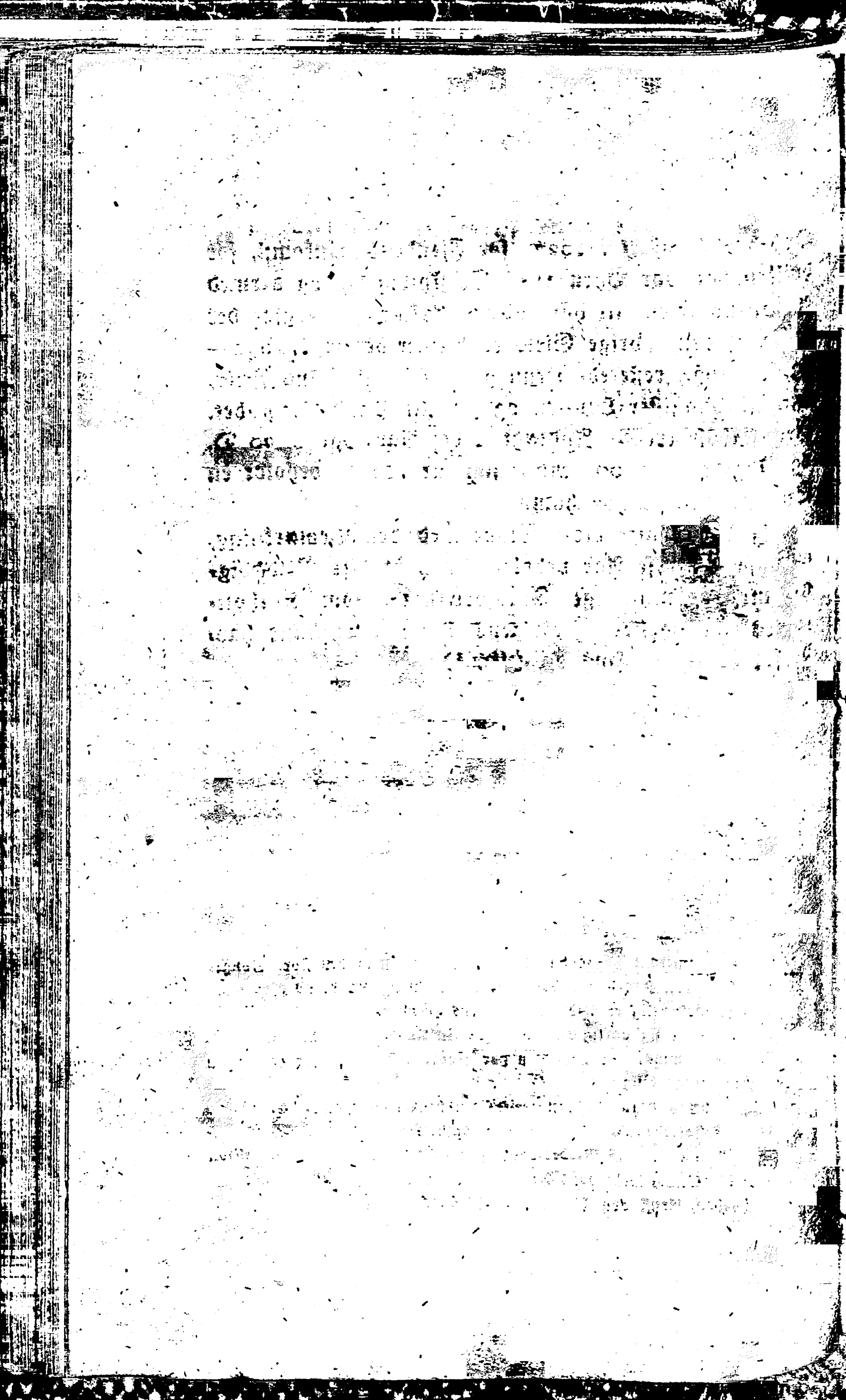
Oppebørsel gjort i 1627 for Fiendens Ankomst, for hvilken han var Byen 1878 D. skyldig¹⁾, og dermed er Byens Gjeld til ham bleven dækket²⁾. Ogsaa det meste af den øvrige Gjeld er bleven betalt i 1630—33, og 1634 refterede ifkun 300 D. til Hans Friis, 150 til Magister Oluffen og 75 til Handelselskabet. Regnskabsføreren's Indtægt i det Aar var 2800 D. og Udgiften 1900 Rd., saa at Byen beholdt en Summa tilgode hos ham.

Jeg vil slutte disse Blade med den Bemærkning, at ogsaa i disse Aar vedblev Byen at vise Vældædighed mod de ulykkelige Trosforvandre, som Katholikerne's Forfølgelser og Krigens Raseri i Tyskland havde fordrevet fra Hus og Hjem³⁾.

1) Dette er omtrent Beløbet af den anden Termin af den store Kongeskat for 1629, som han havde oppebaaret, men, som vi ovenfor have vist, formodentlig er faldet i Fiendens Hænder.

2) han beregner sig aarlig 15 Daler for sin Umage og 2 Mk. til Papir. Af den Summa, hvormed han har staaet i Forskud, har han ingen Rente beregnet sig.

3) I 1631 beløb denne Understøttelse sig til henved 50 Daler. En Del af de Understøttede 1631—33 vare fra Magdeburg. Desuden "En fordre af en Adelsmand af Nieder-Laus. i Sachsen vedt Navn Christian von Gottsweis medt hans Frue oc Børn 4 Dal. Vincensius Rabinschø af Mehren, Ernst von Manlius af Osenbrøge o.s.fr.

B I L A G .

I.

Anno 1625 d. 28de Januar andtuorde jeg Conge Majestadt Buod ved Naffn Niels Oluffsen halffparten aff Byens Bösken-Pendinge paa 50 Personer, som skulle angaa paa den förste Nouember anno 1624 og Endis paa Paasche Aften Anno 1625 huer person om Dagen 7 sk. efter Borgermester Hans Frises Befaling er wdj en Suma 456 Dal. 2 Mk. 9 sk. Samtids andtuorde jeg hannem Til for^{ne} pendinge 2 pönge for 6 sk. danske, noch foræridt hannem Till driche pendinge 2 Rigsd. men i slette Pendinge 3 Daller. nok andtuorde hannem til en Naadtz-Hold wdj mellem Colding og Ribe 1½ Mk. d. (Udgivtsb. for 1625).

Anno 1625 d. 9 Marts-daa gaff jeg Niels Oluffsen Tienendis paa Kiöbenhaffns Slott denn Siedste halffparten af Riber Byens Böschen-Pendinge medt dj thuoschielling danske miere Till Koste-Pendinge paa huer Person Ind denn forrige Kongebreff Om formelte, medt Oppendinge, som iche forgangen var Vdgiffuen efter Conge-Majestadt schriffuelse, som ere Tilhobe wdj een Suma 674 Courandt Daller 5 sk. d men wdj Slette Pendinge 717 Dal. 2 Mk. 5 sk. (Udgivtsb. 1629.)

1633 d. 1 Febr. tiltolde jeg Jeunsz hannsen Konng

Magt. Candselj Bud, Byenns aarlig Bösschöter Schatt
fra den 1 Nouember 1632 og til Paasche Aften 1633
paa 50 personer, paa huer Person om Dagen 9 sk. d.
wdi Slettpending huer Daller 64 sk. d.

1202 Dal. 1 Mk. 6 sk.

Noch forärret hannem 1 Rosenobell, Som Bormester och
Raad haffde sielff bcwilget hannem for hannd drog
förste gang forgeffuis ephter Samme penge och mat
straxs hid tilbage igien
forärret hannom noch til drichepenge

6 Slette Dall.

1 Rd.

(Udgb. 1633.)

II.

Anno 1626 denn 28 Junj daa andtuorde ieg pe-
der Sorrensen Schriffuer paa Riberhus den Conge-
Schaatt, Som blef paalagt aff voris kiere herr Oc
prindtz befallning att schulle Vdgiffues Till pindtz Dag
Anno 1626 520 Rigsdaler mend wdi slette Pendinge

780 Dall.

noch andtuorde Jeg peder Slotsschriffuer paa Riberhus
520 Rigsdaller, som var den Conge Skaat, som bleff
paa Budden Till Martinez siedstforledne at schulle Vd-
giffues er wdj slette Pendinge

780 Dall.

III.

Anno 1626 denn 10. Dag Octbr. daa andtuorde
ieg Jeremias handsen Slodtzschriffuer paa Coldinghus
75 Courante daller Som Riber By ere Tagseredt
forre Till Post Buoderne dierris Lönn Fra paasche
Anno 1625 og Till Martiny Siedst forledne Anno 1626
effter Borgemesters og Raadtz befallning ere wdj
Slette Pendinge

93 Dal. 3 Mk.

15 Sept. 1625 gaff ieg Bend Jörgensens for hand var wdj Waarde, Ringkjöbing oc Holstebro medt Skriffuelse fra B. oc R. om Forbydelse att dj icke Skulle komme hid Till Byenn oc holde Marken. Ligl. andre Bud til Husum, Tönder, Flensborg, Aabenraai o.s.v. d. XXII Augusti da gaff ieg Sörren Römme for hand gieck herfra Oc til Kiöben haffn medt schriffuelse Till herr Candtzeller fraa Borgermester oc Raad derfor iijj Dall. ii Mk. og saaledes ofte samdag daa gaff jeg Las Handsen paa Slottem 3 Dall. som hand haffde vdgiffuen paa Byenns Vegenne for dj Soldatter-Pendinge, han förte medt sig herfra oc til Nybörriig og for samme Pendinge videre at fremsende.

IV.

Anno 1627, 28 Martis Paa Riber-Raadhus nærværindes Borgermester og Roedmend och dj 24 Mend, som idag tilstede vare, adt ephtersom Kongl. Majest. Mandatt idag for menige Almuffue er bleffuen leest och forkyndt om 2080 Enckende Rigsd. schatt, som schall nu udgiffues i 4 Terminiur efter Mandattens Indhold, daa bleff idag sambycket, adt samme Schatt schall indkreffues aff huer Mk. 6 Rd. halsparten schall wdgiffues til St. Volborgdag aff huer Mk. 3 Rd. oc bleff samtykket, adt huo, som icke guodviligen vdgiffuer sinn Schatt, som dj ere tagsieridt for, schall dieles som en vlydig Borgere, desligest bleff sambyckt adt di som krefve Schatt skal være ij Aar frj for waecht, oc Byarbeid itt Aar omkring (af Byens Skatteprotokol.)

1627 d. 7 Dag Maij haffuer Knnd Lamdertsen Erlagdt

thil Peder Sörenssen Slodzskriffuer paa Riberhusz den
 fierde Partt af den stuore paabuddene Kongschatt nemb-
 lig 2080 Rigsdaler, som er den förste Termin som thil
 den Dag schulle betales, nemblig 520 Rigsdaler er vdj
 Slette Pendinge 780 Daller; ligeledes under den 21
 Juli 780 Dall.

V.

1625 22 Martis daa gaff jeg en Scharrsandt ved
 Nafn Jost Nichelai Til hjælper til terependinge medt
 sine Soldaatterre, fordj hand andt Modit¹⁾ huos Bor-
 gemester om Nadtz Hold²⁾ Till forne hans Soldaatterre
 effter Borgermester og Raadzz Befallning 3 Rigsdaler
 men wdi slette Pendinge 4½ Daller.

d. 3 Marts gaff ieg Peder Falcke Lütten-Andt Till
 hjælper til Tere-Pendinge o.s.v. 4½ Dall. og saaledes
 oftere baade i 25 og 26.

VI.

Den 26 March andtuordit disse ephterskrefne fi-
 re Personner, som bleff udschreffuen thil Kong Mays.
 tjeneste ephter Borgermester og Raadzs Befaling thil
 hjælper till Kleder huer 8 Allen Lübschgrath³⁾ Al-
 len 1 Mk. er 2 Daller

Samtidt antuordit dem huer Ij Allen lerrit til Leninge
 til deris Kleder 12 sk.

Samtidt Andtuordit forskne IV Personner lerrit til fi-
 re Schiorter 34 allen 8 sk. er 3 Daller.

hegter til deris Kleder for 6 sk.

1) anmodet.

2) Nats Hold, Nattekvarter.

3) Lybsk graat, graat lybsk Klæde, saaledes et andet Sted. Lybsch
 Rödt og engelsk Rödt.

noch giffuen Niels Skreder til Arbedtslön for samme
 Kleder att gjöre 1 Dall.
 Samtidt giffuen Jenns Terp for fiire par schue, di oc-
 saa fich ij Dall.
 Samtidt fich huer en huorn Kniffschede och Kniffue
 er 1 Daller
 til Terepenge huer Bodtzmand, som gieck Till Kiö-
 ben haffn 3 Daller.

VII.

d. 21 Juni 1626 betalde ieg Borgermester Hans
 Friis thou Rosenobler som bleff forærit den hollandske
 Kaptien, som konfojerdte voris Öxsne offuer den för-
 ste Öxsne Reisse. derfor 12 Daller
 oc en Jacobus til en hollandsk Kaptien som konvojerte
 dem "den anden Öxse-Reisse 6 Dall. 2 Mk.
 betaldt Las Frederichren fortering, som en hollands
 Kaptien medt sine Folch huos hannem forterredt den
 anden Öxse-Reisse han confojerdte vores Borgere off-
 uer til Holland 4 Dall. 2 Mk. 3 sk.
 betaldt Johann Affetecher ¹⁾ for X Kander Viin, som
 bleff foræridt de tninde Hollandske Captiener medt
 7½ Dall.
 Samtidt gaff jeg hannem for 16½ Kander Viin for 3
 Mk. Kanden, som bleff fordruchen. Till Johann Affech-
 ter ²⁾ den Tid Borgermester og Raad haffde ladet
 forne holl. Captien byde der til Gest XII Dall. II Mk.

VIII.

Denn Aar Anno 1625 noch kommer Byenn thill

1) Johann Pruck Apotheker.

2) K. L. varierer i sin Retskrivning.

kuort paa 634 Daller af forne pendinge Som jeg haf-
fuer annammedt af Byenns Engendinge for Fulde og
udj meddellen Tid pending blev aff Sett¹⁾ oc jeg
sidne iche dennem haffuer anderledes vdgiffuen Ind
efter som dj gangbaar vor 84 Dal. 1 Mk. 4 sk.

ligeledes tabt paa 430 58 Dal. 3 Mk.

1624 24 Decemb. gaff Jeg peder Sörrensenn Srifuer
Till Oppendinge paa trej hundrede Rigsdaler, Som by-
enn lonte aff hannem Til denne Conge-Skaatt, fordj
han annammedt Smaa Mynndt, paa huer 100 Daller
XIIj Mk. d. Er 9 Daller Ij Mk.

1625 26 Aprilis forsendte jeg Till Kjöbenhaffn medt
Jachob Michellsen 260 Daler wdj Rytter Myndt, den
om att Forsette oc mig derfor guod Cruon Myndt att
forschaffe, huorpaa wdj medellen Tid, den Cruon-Myndt
vor Vder Veyenn, bleff affsett, fiech Byen Schaade paa
forne pendinge effter Jens Andersens Skriffuelse

39 Dall. 3 Mk. 1 sk.

IX.

Anno 1626 denn November for Terede Borgerme-
ster Mortten Lime og Knud Lambertsen paa denn Rei-
se Till Viborrig fram oc Till bage vdj gienn, denn
Tid Kjöbstæderne var forskreffuedt aff Dannemarks
Raad der att forhöre hvis de forgaff om Landsens
Leilighed vdj denne farlige Tid, medt Voggen-Leje,
Öll oc Maad, oc haffure oc andre Bekostning, Tilhobe
Jnn Suma

XXVI D. iii Mk. V sk.

d. 5te August antuordit Jeg Lauritz Jensen Viintapper
medt sig paa Rejsen til Rendsburg, daa han uddrog
paa Kundschaab

XXX Daller.

¹⁾ afset, nedsat.

betalt Chresten Schaade for hand Oeg ham fra Ribe
 oc til Hönkyes II Dall.
 3 Aprilis betalte Jeg. Borg. M. L. for hans fortering
 og Vogenleye til Odense, den tidt hand var did med
 andre Kjöbsteder forskreffuen af Kongl. Maj. 36 Sld,
 Kert ofter samme Aar var Forsamling i Viborg. Li-
 geledes flere Rejser til Rendsborg o.s.v.

X.

4de Maji giffuen en Schuolemester vd aff Lantte
 Brunsvig vedt Naffu herrmannes Kannengysser til
 hjelp til terpenge 2 Dall.
 noch en fattig Prest af Lantte Beiren til hjelper 2 D.

Fremdeles nævnes blandt mange andre:

"Dogter Johannes Gregorius udaff Bremen, som var
 fordreffven, en sholmester Johannes Schielling vdaff
 den Graffue Schatt von der Liepe, en besaatt Mand
 vd aff Oldenstedt; en af Adel Jochum fon Velchenn
 vd aff Lantte Brouns Vig, som var dreffuen fra hus
 og hjem, en Preste-Quinde aff Arniszborrig i Lantte
 Bruns Vig, tuende Prester af Vestfallen, her Johann
 Capelmand og her Sander hallermand; Hendrich
 Schrader af Oldenborrich, som haffde lidt Schaade paa
 441 huse vd aff Ildebraud; tuende Preste-Kuinds-Per-
 soner ud aff Mönden; en Prest Martines Schallerius;
 Jacobus Miulius og en anden, som haffde veret fangen
 udj Törchej. 3 Dall. huer; en Tydsche Quinde Vold-
 ruogen o.s.v. (af Regnsk. for 25 og 26.)

XI.

Synn over Ribe Slots Befæstning d. 13 Maji 1612

For Tings Dom stocd Severin Friis Slots Skriver
 paa Riberhuus og fremæsket disse efterskrevne VIII

Uvillige Dannemænd, som af Tinget af 11te Mayi 1612 af Fogden blev opuævnt, at skulle gaa med forskrevne Severin Friis og bese, hvor han dem paaviste og gav tilkiænde, at Borgermester og Raad her udi Riibe hafde tilforn ham paamindet, at effterdi Byen med Portene tilsluttes alle Aften og med Vagt udj denne farlige Feydes Tid bevares, og der omkring ved Slottet ved Dag og Nat haves frie Indgang og Löb, som baade Byen og Slottet var til Skade, uden det i Tide forfærdiges, da fremstoede 8 Mænd, som alle samdrægtelig vunde¹⁾ med oprakte Fingre og Hellig Aands Eed efter Recessen, at eftersom de vare af forn^e S. F. paavist ved Slottet paa fire Stæder, da befandtes der först den Port ved Bleghaven at være aldeles öde. Desligeste Vandporten og en anden Port derhos er ogsaa aldeles öde. Saa ogsaa Pillis Port aldeles at være öde og fordærvet, saa det endelig er fornöden at forfærdiges, saafremt ikke enhver skal have deres frie Indlöb og Gang ved Dag og Nat, som udj denne Feydestid²⁾ meget kunde være til Skade baade ved Slottet og Byen, det Gud forbyde nogen uforvarendes Ulykke paakom. (Efter en Afskrift af Ting-Protokollen tagen af Grönlund og indfört i hans og nu Skolebibl. Eksempl. af Ripæ Cimbricæ.)

XII.

1627 29de August giffuen Niels scharkant for den

1) vidnede, svore.

2) det var i Kalmarkrigen, hvor dog aldeles ingen Fare syntes at true Byen. Det er muligen svenske Krydsere i Nordsöen og Sörövere, som har voldt denne Frygt.

wmage, han hafte medt Borgerschapet at munstre, ef-
ter Borg. Befalning I Dall. ii Mk.

d. 26 Aug. gaff jeg Sören T. for Raadhus-Skammel
att age wd paa Munster-Plads og hjem igjen

d. 25de Sept. daa gaff Jeg Vellum Handsen ¹⁾ for
tuo-Maaneders Besoldning, som han haffde tjendt By-
en att munstere Borgerne effter B. og R. Befaling
60 Daller.

Samtidt andtuorde Jeg hannem paa Besoldning paa en
Trum Slaae V Dall.

noch Till en Felttechen Trej Allen blau Tafft for
VIII Dall.

XIII.

23de September gaff Jeg de fiire Vegtere for den
Soldatt, som bleff Schött Vdenn Nörpjordt derfra oc
till gy Pedersdaatter i Bödelsgade oc Sidenn at bere
till Jorde o.s.v. 3 Mk. d.

1627 8 Dage forind att Keysers Folch kom her wdj
Byen kam her 4 af Kongens Ryttere i Finkebur ²⁾ och
waar der i trey Dögn og sich di huer 6 Molter ³⁾ mad
og 6 Kander Öll og vaar der samme Tid 3 i Bödels-
hus, dj lod dennem sjelf bekoste. (Kæmner-Regnsk.)

XIV.

1633, 30 Jan. Velb. Thomas Juul til Estrup con-
tra Villum Hansen i Ribe, som 1629 hafde hafft paa
Græsz paa Estrup 30 Öxne strax efter at Fjenderne
hafde qvitteret Iylland og skulle betale for hver Oxe

1) en Borger og Avlsbruger her i Byen.

2) Fængsel under Raadhuset, som da var i Grønnegade, for gro-
ve Forbrydere. Terp. 400, 3) Maaltider.

1 Rigsort og holde dertil en Dreng for Kost og Lön. Da Freden var sluttet og den sidste Salva-Guarda i Ugen for Pintzedag, da Fjenderne drog af Ribe den 10 Juni 1626 da Thomas Juel havde været i Landflygtighed for Fjenderne, o.s.v. (af Ribe-Bytingsprotokol for 1633).

XV.

d. 24de September betalte Jég Olluf Hansenn Raager for $5\frac{1}{2}$ schipund berge fische, som B. oc R. Kjöfste aff hannem Till For Raad udi Byenn denn Tid borgerj forrejste af Byenn er 88 Dall. (dette har vel været paa samme Tid som Lænsmanden rejste, thi ovenanföerte Datum siger blot, naar Fisken er betalt).

I en Sag Dynes Lassen i 1631 har anlagt mod en Jacobsen "Hatstofferer" om Tilbagebetaling af de Bekostninger han har gjort paa de i dennes Hus indkvarterede Offiserer, siger Jacobsen blandt andet: "Först, haffuer jeg for Fjendens hastige Indfald, som andere godt Folck, flycte af Landet oc ephterlatt husz oc meget andet Formue effter oc det euentyret ¹⁾ oc icke befalit D. L. eller nogen Anden at giffue Contribution deraff o.s.v.

I en anden Sag hedder det: "at Albertsen ikke vilde sambtöcke nogen i hans Frauærelse at holde Indquartering aff hans Hus, medens han sjelf den vilde euentyre paa Lyche oc Fromme, effterdj hand saavel som andre vor römt for Rigets Fjender".

¹⁾ eventyret, overladt til sig selv.

XV b.

Udskrift af Raadstu-Dom Protok.)

Den Aar efter Gudz Byrd 1631 d. 11 Februari var schicket for osz udj Rette Ebbe Jensen Borger her sammestedz paa den ene og Carsten Godborgson af Gallintsbyll¹⁾ paa anden, anlangendis nogen tuist dennom imellem wor om forne Ebbe Jensens Schrin, hand vdj sidste Bedröffelige Krigs Tilstande haffde andtuordit forne Carsten Godborsen till throe hende vdj Forvaring, och vdj samme schrin var indpachet aff Guld, Sölf, rede Pendinge og andet Clenodie, som Edbe Jensen beretter, att den Tidt hand komb over till Landet Gallentsböll oc ville erfarre om hanns Godts vor Beholden, daa iblandt andet hanns forne schrin bleff hannom andtuordit, sjuntes hannem samme hanns schrin haffde varit opslagen, oc daa schrinet bleff oplagt saffnede Ebbe Jensen att der var bortte af schrinen en Guld kjede oc en Sjölf kjede, som vor forgyltt, nogle gulde Ringe oc andet mere, daa ephter tiltalle oc denn Sags Lejligheder, saa ephterdi befindis, att Sagen haffuer varit vdj Retten for Slotzherren paa Thynderhusz, haffuer forne E. J. oc L. G. vedtagen att uere Retten vndergiffuen vdj denne Sag, och sagen der att overdieles, saa vitt Loug oc Rett sig begiffue kand.

1) Gallintsbyll, (hos Dörfer Galmsbyll, Danckwerth Galmesbyll) var en Ö (Dörfer kalder den en Halvö) tæt ved Land i Böcking Herred, Tönder Amt, strax Norden for Dagebyll. I Danckwerts Tid havde den endnu Kirke og udgjorde et Sogn, nu er den ganske gaaet under paa en lille noget ophöjet Plet nær, kaldet Galmbull Knop, og Indbyggerne ere flyttede ind i den strax indenfor liggende Marienkoog.

XVI.

d. XX Sept. daa gaf jeg Jörgenn handsen VI D. paa nogelle Rejser han haffuer gjort effter Borgeme-ster og Raadz Befaling mod Renszborrig, Flensborrig, Obenraaj, Hadersleff og Kolding om Kundschaab at erfare om Fienden var for hande.

Samdag gaff ieg fordi dj havde holdt enn Vagt paa Torvedt udi XIII Dage oc Nat X Daller.

XVII.

Samdag (XX Sept.) gaff jeg N. medt hans Medtbroder For dj med Byens Pram förde Nogelle af Kongl. Majest Commissarius medt nogelle Heste Tuen- de Gange fra Aaen og vd Till Schibene paa Reien 2 Daller.

24 Sept. forstrakt Velbördige Agxel Ahrenfelt til Bas- nis kong. Majestedt Krigs-Comissarj dend Tid han war her vdi Byenn efter B. oc R. Befalning, 40 Daller som jeg hafver Qvittandtze paa.

XVIII.

d. 16 April 1628 udtog Morten Timmermand til den schanz Piorde ndenn Nörpiortdt.

först 2 Fyr Bjelcher for ii Daller.

noch 1 stuor Fyr Bjelch for 6 Mk.

noch 2 fyr Bjelche for X —

d. 9de Nov. 27 Andtuorde jeg 4 Pd. ¹⁾ 17 Mark stong

¹⁾ Et Riber Pund inddeltes i 24 Mk. En Mark er, som bekjendt, ethalvt Pund efter vor Vægt; et Riber Pund blev altsaa 12 af vore Pund; men 4 enh. Mk. danske vilde være en altfor overdreven Pris for 12 Pd. Stang Jern; men strax efter staa anført 28 enh. Lpd. til en Pris af 13 enh. Daler, saa at altsaa 2 treottend. Lpd. var det Kvantum, der betaltes med 4 enh.

Jern, som kam till hengsel, Kramer oc Söm thill den ny piordt uden Sönderpiordt for Pund $4\frac{1}{2}$ Mk. noch fisch Anders Tömmerman XIII fyr bjelke, som bleff brugt til Porten udenn Nörpjördt og til Porten uden Sönderpiordt for Stöchen 2 Dall.

XIX.

Oktober 27. Söm "til at slaa Fjeller op medt nedden Muren vedt Graffuene for 7 Dal. 12 sk.

6te Oktbr. givet Byens Tömmermænd for deres Arbeid ved Volden paa Slottet . 3 Daler.

noch giffuen dennem . 7 Dal.

Ligeledes i Oktbr. Til Vindebroen Jern for $4\frac{1}{2}$ Daler, 12 Stykker 12 Alens Ege-Tömmer, til 27 Daler.

Til Porten paa Slottet 6 Fyrre Bjelker 16 Al. lange 12 Daler. Baade til Porte og Bro er forbrugt $28\frac{1}{2}$ Lpd. Stang Jern til $13\frac{1}{2}$ Daler, foruden meget Tömmer, som ikke er betalt strax, thi jeg finder anført Vognleje for 10 Vogne, som har kjørt Tömmer til Slottet ved samme Tid. o.s.v.

XX.

1627 d. 30 Okt. andtuordit jeg alle Smedde 5 Stong Jern vejett til hobe 6 Pd. 18 Mk. for Pundet $4\frac{1}{2}$ Mk. som kom till Heste schu og heste schu söm til Felttmarschals Heste. $7\frac{1}{2}$ Dal. 6 sk.

noch trej stong Jern til Feltmars. Arbeid 5 D. 1 Mk. 10 sk. noch haffuer Jeg betaldt paa adskillige Tider fra 2den Aprilis och till dend 13 Dag Aprilis 1629 XXVI Las Quol, for 9 Dal. 3 Mk., som bleff fordielt till alle

Mk, Et andet Sted staar Jern anført efter Skaalpund, a 4 sk. et Pund, altsaa blev et Riber Pund ligt 18 Skaalpund.

Smedde her udi Byenn, som dend Tidt arbejdt for Feltt-marschal.

d. 17de April haffuer (5 Smedde) bechommedt en stuor Parti Kuol huos mig, som ieg haffde liggendes wdj min salig Moders stall, derffor X Daller som kam til Feltmarschals Arbejd.

graf von Slicch den Tidt han var udj Byen 12 Mk. gult Vogs til iii Daller, som kam til nogelle Lys.

XXI.

Anno 1629 d. X Aprilis haffuer Felttmarschall Graff von Slicch paalegt Riber By Jtt tusinde Rigsdaller vdi Pendinge Till aff Schied, der hand bröd op medt sine Folche, Som vi siden bleff Nöd og tuongen Till at udgiffue, Som blef optagenn huos Jochum Clausenn wdaff Töndern. men vdj slette Pendingn.

1500 Daller.

Jtem forterede Borgermester Mortten Lime B. Hanns Friis, Hans Lauersen og Knud Lambertsen paa Reisen til Hamborrig medt Vognlej oc fortering fram oc tilbage den Tid dj blef udfördt att forschaffe samme Pendinge

78 Daller,

XXII.

Paa Langfredag kam Öfuerste Schaffenburg og Graff Fon Norttenborig Till Børrigmester Hanns Friis medt derris Folche, giffuen dennem Öll och Mad Till paa fjerde Paasche Dag, forterede Till hobe 120 Moltter Mad oc Öll, hver Maaltid 8 sk. derfor XV Dall.

XXIII.

Jttem Anno 1628 d. 18 Januari kam Försten aff

hadersleff her til Byenn medt 60 Heste oc fih samt-
tidt till sin heste 8 Tönder haffuer, Tönden 5 Mk. er
X Daler.

Samtidt blev bestandendis huos B. Hanns Friis tuo
lam heste vdi 6 Uger, som B. motte forschaffe hjö og
haffuer oc Öll oc Mad til en Karell som vor huos
Samme heste, der For tilhobe XII Dal.

1627 d. 16 December betald 19 $\frac{1}{2}$ Mader Frandtz Viin,
hver Maade for 3 Mk. 4 sk. d. som blef fordruchen
Till borgemester hans Frises og Peder Pedersens af
Fyrsten oc hans Folch vdi haderslef er^a

XV Dal. 3 Mk. 6 sk.

Samtidt betaldt jeg 2 Maader Spans Viin, for huer
Maade 19 Gros er II Dall. 1 $\frac{1}{2}$ Mk.
som bleff fordruchen vdi deris Lusemendt om Morge-
nen.

Samdag betalt 6 Maader Spans Viin, hans Flasche
Foder bleff fylt medt paa Rejsen er 7 Dall. 8 sk.
1629 den 30te March kam Fyrsten af Haderslef til B.
Hans Frises oc vor der paa den femtte Dag, Fortere-
de sinne Folch huos hannem 96 Molter Mad oc Öll
huer Moltid 8 sk. XII Dall.

Samtidt bleff fordruchen 16 Kander Viin, Kanden 3
Mk. XII Dal.

XXIV.

XI Maji gaf ieg — for dj thuo stuor Lader Till
Stöcherne Att age aff Tieng Gaard oc neder Till Hans
Smed derfor 8 sk.

24 Juni andtuorde Jeg till Nogelle Tierre, som kam
till hjul til Stöcherne.

24 Jully andtuorde Jeg Vognmester XVI Mk. stang

Jern Thil en Pig, som bleff brugt Till Stöcherne er
III Mk.

19 Augusti — — til Nøgelle stuor Söm som bleff brugt
till Laderne Som dj stöcher paastander paa Volden.

1 Sept. Söm, som bleff brugt Till Laderne paa Rund-
diellen paa Slotten.

samtidt antuorde Jeg min Feltuebel 7 Pd. 3 Mk. stong
Jern, Pund 4½ Mk. som kam Till all Hand Bygning
oc Till noget Arbeidt for Attollerj thill Stöcherne.

Den 4de December Anno 1628 Andtuordt jeg Borger-
mester Mortten Lime og B. Hans Friis Jtt hundrede
Rigsdaler Som di andtuorde Ouerst-Lüttenandt, som
hand schulle for schaffe Försten vdj Haderslef, som
Borgerj var paalagt at schulle vdgiffue Till stenger oc
Till Hestepuder oc Till Andett Tilbehöring, som schul-
le bruges Till Attollerj men vdi Slette Pendinge
150 Daller.

XXV.

Anno 1629 dend haffer B. udgiffuen For en
Supplicadz Till Försten paa Haderslef den Tid de
vilde haffve haft Eedt af Borgerne 2 Daller.

Jttem Anno 1629 d. 28de Februar haffuer Borgerme-
ster oc Raad paa Mienige' Mands Vegenn Foræridt
Ouerst Lütten-andt vdaff Hadersleff En Guld Hals-
bonnd oc andett Foræring, Koste Tilhobe 236 Rigs-
Daller, den Tid han var her vdj Byenn oc anholdtte
att ville haffue haft Eedt aff Borgerj hvorfor vi bleff
forschonidt, som dj Dannemænd af Vorde oc Ring Kjö-
bing vor Juttereredt¹⁾ medt paa halff Bekostning, der-

¹⁾ entretet.

aff tilkomme os 118 Rigsdaller er vdi Slette Pendinge
177 Daller.

Noch blef bekostet paa en Techn Till Forsten paa
Hadersleffhus koste 27½ Dall. XX sk. ere vdi Slette
pendinge 41½ Dall. 4 sk. d.

Samdag blef fordruchen aff Ouuest Lüttenans Folch
vdi Hadersleff paa den 3die Dag XIII Kander Veinn
Kanden 3 Mk. er 9 Dall. 3 Mk.

XXV b.

(Uddrag af Raadstu-Domprotokol den 16de Okt. 1629.)

Ejeren af Wesselbjerg Jörgen von Ahlefeld havde
ved sin Foged "Erlig oc velacht Mand Jürgen Selch"
ladet indstevne en Mand fra Ribe for det Vidnesbyrd,
han havde aflagt ved Ribe Gjesteting til Fordel for
Jesper Eskildsen, Foged paa Sindinggaard, "anlangendis
adt hand effter Quartiermester under Öffuerst-Vagtme-
ster hans Befallning skulle have verit medt Jesper
Eschilsen, fougit paa Sindinggaard oc forskne Öu. V.
Foreerschudz d. 23de May paa Wesselbjerg, daa forskne
J. E. schall haffue bechommedt 140 Faar buordt, som
forkne J. v. A. oc forskne J. E. nu ombtuister. Huil-
chet Widne forskne Jürgen Selch forniener icke adt
stemme öffuer Eens medt Quartiermesters Zeddel, som
schulle medtföre Fogden paa Wesselbjerg, adt skulle
lade følge Jesper E. oc denne Musquettierer 80 Faar,
dess wansiedt schall hand haffue buortte tagen sinf
Snese, som forbemeldt er, oc herhuos formiente J. S.
Jensen icke adt vere vden en Eenlige Windne, medt
adtschillige Ombstendigheder, huorforre forskne J. S.
formente, samme Vindne bör Ingen Macht adt have
och icke komme Velb. J. v. A. till hender oc scaade

i nogen Maade", videre stevnede han J. Esk. der havde forhvervet Vidnet, da han paastod ikke at have faaet lovligt Varsel, og Byfogden i Ribe, der havde udstedt Vidnet.

Jens Jensens Vidne lyder saaledes: adt han efter Quartermesteren under Ö. V. hanns Befalning var medt en aff Ö. V. Forcerschultz vedt Nafn Kristopher, adt schulle drage medt J. E. herfra oc till Wesselbierg oc till see, huormange Faar medt sine Lamb, som forne J. E. bechomb paa W. oc siden hannem det til kjende giffue, daa var jeg d. 23de May paa W. oc saa Foegden J. S. medt Muschetteren udtolde först 80 Klippet Faar, daa tilspurde forne Muschetterer hannem, hvorföre hand iche haffde angiffuen for Quartermester, huor mange Faar oc Lam, der var paa Gaarden, oc der tilmedt understandig sig adt lade samme Faar klippe, Hvor till hand suorede, adt alle dj Faar medt sin Lamb saa vell som Uld vor aldt der till Stede, oc udtolde hand nogle flere Faar, som kunde vere 22, desforuden nogen Lamb, som Muschetieren befalde J. E. adt hand schulde till sig annamme, medt nogen ringe Uld vdi en Thynde, huilche hand straxs motte gifue forne Musch. en Zeddel paa, adt hand medt det förste schulde betale Quartiermesteren. Daa bad J. E. Muschet. adt hand schulde lade Fougden J. S. beholbe nogen Faar oc Lamb medt Wld, huilcket hand ocsaa gjorde, och loed J. S. siden ved tou Smaa Drenge driffue forne Faar neder till Alslef oc bestelle tou af Tienerne der, som kunde driffue dennem, huordt forne Musch. vilde haffue dem heden, oc paa 3die Pindzdag dernest ephter betallde Matz Lassen Quartierm. alle

de Faar oc Lamb medt Wlden, som J. Es. sich, for 30 Rigsdaler." Derpaa fremlagde J. E. et Tingsvidne af- lagt af 2 Bønder for Vester-Herredsting, Ord for Ord overensstemmende med Jens Jensens; videre et Bevis fra Soldaten, saaledes lydende: "Anno 1629 d. 2te Junij¹) habe ich auf mein Quartiermeister Befehl alle die schaffe auff Wesselberg ist, Casper Eschelsen zu- geleuerdt, vor das Erste 80 schaffe, darnach 22 schaf- fe mit ihren Lemmer und soll Casper Eschelsen mein Quartiermeister mit die 80 Bezahlen und wenig wolk- le in ein Tonne. Christopher Boldewein". Fremdeles fremlagdes en Kvittering fra Mads Lassen, Borger i Ride, for 30 Rigsd., som han 3die Pindsedag havde betalt paa J. E. Vegne til Oberst-Vagtmesteren, "baa- de for di 80 Faar oc for di öffrige". Raadstu-Retten kjendte Vidnet ved Magt at stande. Om Sagen selv findes Intet i Protokollerne, da den ventelig ikke har hört under Byens Forum.

XXVI.

Jttem 1629 denn Juni, bleff Borgermester oc Raad paalagt aff Ouuerst Vagttmester att udgiffue paa Byens Vegenn 300 Rigsdaler formedelst Borgerj Schul- le aldeles bliffue fri og Quidt for plunderj dend Tid hann bröd op medt Sienne Folch den Tid Freden bleff vdrobt, vdj Slette Pendinge . 450 Dal.

XXVI b.

(Udtog af Ribe Raadstu-Domprot., 30 Okt. 1629).

Karl Hansen i Lildarum, Herredsfoged i Gjörding-

¹ efter ny Stil, svarer til den ovennævnte Datum 23de Maj efter gammel Stil, som kejserlig Undersaat og Katholik regnede han

herred indankede til Underkjendelse af Borgermester og Raad en Dom, afsagt af Ditlef Hansen Byfoged i Ribe, hvorved han var tildömt at betale sin Broder Villum Hansen Borger i Ribe en Sum Penge, denne havde betalt paa hans Vegne i 1628 til den i Ribe kommanderende Kejserslige Oberst-L. "wansiedt at forskreffne V. H. iche schal haffue for Fougden beuist medt Richtige Quittandz aff denn Öffuerste Lütten. samme Pendinge paa hanns Weigne adt haffue betaldt; Ey hellere for^{ne} V. H. meddellertidt at Öff. L. vor sjelf her i Landet fören nogen Romb tidt ephter hand vor afdragen, huerchen kreffuit hannem, ell. ladet esche ell. hannem wide samme Penge adt vere plichtig." Karl Hansen vedgaar vel "adt V. H. som min guode Ven medt Öff. L. schulle haffue afftinget" men paastaar "ephter huilchen Aftingning jegh daa straxs haffde V. H. tilschickett buode dj Pendinge, hand mig haffuer ladet wide till Öff. at schulle erleggis oc der till trey Heste, oc V. H. da adt haffue forskaffidt mig derpaa fuldchommen Forsickering iche Aldeniste for dend Sag, medens for Ald Andenn Vdgiff, Plundererej oc Offueruold, som Jeg daa noch som haffuer optagen som fuldkommen Quittandz o.s.v.

Villum Hansen fremlagde i Retten Byfogdens Dom saa lydende: "Daa ephterdj V. H. for Tingsdom fremb- legger i Rette tuende forberörte K. H Sendebreffue, adt for^{ne} V. H. vilde gjöre sin mueligste Fliid, som hand ingenlunde paa tuifler den Sag adt aftinge huos

efter den ny forbedrede Kalender, medens man endnu længe her, som i andre protestantiske Lande, vedblev at regne efter gammel Stil.

Öuuerst Lütt. om den Borddag¹⁾ forne Karl Hanssen och hanns Sönn wdj werit medt den Soldatt vdj Allerup och forskr^{ne} V. H. derimod beretter adt han i den effter K. H. skrifuelser oc. Sendebreffue haffuer gjort sinn Moyligste Fliid hannem mueligt haffuer weridt samme Sag huos Öff. Lütt. adt aff Thinge och forskr^{ne} K. H. schall were hannem Aff samme Tingnings Rest schyldig bleffuen 75 Dal. 1 Rosenobel, 1 Tönde Haffre, noch 2 Gulde Ringe 20 Rigsdaler schyldige, hvilke V. H. vedt sin höieste Eed oc Salighied Bekrefftiger. Karl H. derimod formente sig for forne V. H. till Thalle wdj denne Sag burde quidt at uere, Indtil han hannem medt Rigtigt Quittantz oc Zedel det kand hannem overbeuise. Ephter Slig forberörte Leilighied vidste Jeg iche retter derpaa adt kjende Jndforsk^{ne} K. H. Jo bör betalle forne V. H. ephter sin Eed, huis hand i saa maader for hannem till Öff. Lütt. vdlagt haffuer, inden 15 Dage ephter Kongl. Majest. forordning skadeslös, eller adt lide diele effter Stadzretten medt wiedere forskr^{ne} Domb medförere Som i Dag for Retten bleff leest oc paaskreffuen. Her huos vdj Retten lagde forskreffne V. H. Idt Tings winder her aff Ribergiesteting vdgiffuen Mand. d. 3die Augusti sidst forleden formeldendis vdj sinn Mening: Ottemend vunde Adt forne V. H. stoedt forne Dag Jndenn Alle fire Stoeche for Thingsdomb oc tilspurde K. H. Herritzfougedt wdi Göring-H. om hand iche haffde begierit aff hannem, hand schulde ting huos Öu. L. for hannem for den Boerdags Sag, som hand oc hans Sönn gjorde vdi Allerup, oc om hand

1) Borddag, Bardag, Slagsmaal, islandsk "bardagi".

iche loffuit, adt huis hand her vdi gjorde schulle hand holle ham schaadeslös. Huor till adt forme K. H. Suarit, adt hand kunde iche benegte det, medens formentend Sag adt were V. II. betaldt, medt videre forschne Tingswinder medförer, som i Dag i Retten er leest oc paaschreffuen." Et Brev fremlagdes videre fra K. H. dateret Lildarum 10de Decbr. 1627. "Kjere Broder, din schriffuelse er mig til hende kommit, hvorvdi jeg formercher, adt Öffuersten er mechtig hard oc streng och setter gandsche höjt paa Pengene, huilket will bliffue wig gandsche besuerligt adt kan tolle oc vdstaa. Jeg haffde gud ved, gandsche gierne taldt medt dig effter din schriffuelse, nu tör Jeg iche reise adt Weien (?) for dj ferdiges altidt. Jeg tuiffeler ingen Maade paa dig, Adt du jo som min Broder gjør Aldt din Bedste. Kunde det komme i Fordrag da vilde jeg vel strax giffue hannem nogen Pending, adt hand vilde giffue nogen Respit paa Resten [till paasche eller Pinsedag ephter hanns egen guode Willie, Adt ieg kunde bekomme nogit aff mine gielndnere hannem adt betalle. Jeg tuiffeler Intet, du jo gjør din bedste medt Tingningen. Kand det iche andet bliffue Jnd som din Schriffuelse formelder, fanger Du adt giöre bescheden, schall ieg holde din haand quidt, saa du schaldt. Ingen schaade lide, den guode Herre haffuer magt kand giöre buode wedt mig oc andere huis hannem siunes. Giör nu som min gnode Broder, wdj Ald tingest, som Jeg dig tiltroer aff din bedste Fliid, medt videre forschne Sendebreff medt förer". Et andet Brev lyder saaledes: "Kiere Broder, din schriffuelse er mig til hende kommet anlangindis den Sag medt

Öuuersten, som ieg forstaaer er höiligen forfördt oc betroedt for de Penge, jeg aldrig kand bliffue eller haffuer werit Mand for, bedendes broderligen du gör din bedste, adt jeg maatte engang komme till en rolig Ende medt Sagen. Huis du udloffuer paa mine Weigne, were sig, thou eller trey hundred Daller. schall ieg holde dig ledig oc fri, medt mere som forne Sendedreff medt förrer". Paa disse Breve og ovennævnte Tingsvidne grunder Retten sin Stadfæstelse af Byfogdens Dom, at K. H. skal betale sin Broder de resterende 75 Rigsdal ($98\frac{1}{2}$ Sletd.), en Tönde Havre, en Rosenobel og 30 Slettedaler for de 2 Guldringe. I Anledning af denne Sag havde Karl Hansen, Herredsfogden, erklæret, at hans Broder havde opkrævet mere i Skat af Darum Sogn, end han har udbetalt til Oberst-Löjtnanten. Af denne Sag, som er for vidtlöftig og indeholder for lidet herhen hörende til at anföres her, selv udtogsvis, ses, at der ugentligen svaredes 1 Rigsdaler af hver Gaard i Afgift til Fjenderne, hvilket for de $22\frac{1}{2}$ Gaarde i Darum Sogn, hvoraf V. H. oppebar Afgiften, belöb sig til 855 Rigsdaler eller $1282\frac{1}{2}$ Sletd. for de 38 Uger fra Invasiouen til 8de Juni 1628. Mærkeligt er det, at Skattens Opkrævning overdroges en Ribe-Borger. Samme Villum Hansen har drevet en betydelig Avling, da jeg finder i Byens Regnskaaber, at den störste Del af Byens Marker og mange af dens Enge aarligen have været udlejede til ham. Han har ogsaa drevet Studehandel, i det mindste viser en Sag, han havde med Ejeren af Estrup og Sönderskov, at han har ladet 30 Öxne græsse paa disse Gaarde. Vi have ogsaa ovenfor set ham anfört som den, der

kommanderede Borgerskabet, eller i det mindste övede det i Vaaben.

XXVII.

Den 25 Nouember 1627 daa andtuorde jeg Borg. Mortten Lime Viii Rigsdaler som hand haffde udgiffuen Till Feltmarschalls hans Cetterer¹⁾ for en Frihedtz Breff att borgerj motte handele Oc fare, suom dennem löste medt deris Kiöbensschab er i slette Pendinge

XII Dal.

Den 12 Februari 1628 vor Borg. Hans Fris, Las Bonum oc Knud Lambertsen vdj Hadersleff huos Försten oc daa haffde vj samtlige voris Losement huos Öuuerst-Lütten-Andt, foræridt hans Hofmester og i Kjökkenet Samtidt 4 Rigsdaler²⁾. samtidt forteret paa henn Reisen oc hjem vdj Gjen med haffuer paa vores Heste

2 D. 14 sk. d.

noch giffuen en Rytter, som konfoyeret os hen oc tilbage i Gjen

1 Daller.

Den 2den Martis gaff jeg Andreas Öuuerst Lüttnandts Schriffuer for en Schriffuelse til Försten oc der Om andholde om Borgerj Jche motte udschibe Cuorn oc Ogsenn efter Borg. Befalning

1 Rigsdaler

XXII b.

(Udtog af Kirkebogen for 1627)

Keyserlige Soldatters oc Officerers Börn döbte her i Sognet i forne Aar.

1) Georg, desz Obristen Wachtmeister Furier Sohn getaufft d. 3 Octobris. dabey 5 Gevattern.

1) formodentlig Sekretær.

2) Det er af dette Sted, blandt andre jeg er bleven ledet til den

- 2) Martinus Egidii Stewmanns (eines Gefreiten oder Corporalen unter dem Herrn Obristen) Sohn getauft d. 13 Octobris dabey 8 Gevattern (5 Manns, 3 Weibs-Personen).
- 3) Martinus en Feldtscherers Sön indquartiret i Morten Kolstrups Boder.
- 4) Wentzel en Soldatis Sön af Grønnegade döbt af M. Hans Olufsen (Præst til Katrine Kirke, formodentlig i Provst Sören Andersen Wedels Forfald. Heraf ses, at Börnene ere döbte af Byens Præster).
- 4) Barbara en Soldates Datter fra Skibbroen. o.s.v. ialt 13 for 1627.

For 1628 er ialt 36 Børn under denne Rubrik, hvoraf vi ville nævne:

- 3) Paul en anden Soldatis Sön döbt 19de Januari.
- 7) Adam oc } Tuillinge en Furier-Schutzis Børn
- 8) Eua } aff Bastian Schreders Huss. Stenbodegaden. Suscept. Matz Lassen Byschriffuer, Elisabeth, Laurits Tondings &c.
- 11) Georg Philip Leonhart Rytter Fouriers Sön. suscept. Lieut. Bersers Frue, Capiten Spritzen-dörffer Frue, samme Capitens Fendrick etc. Borg. Hanns Friis, Johannes Pouck.
- 30) Anna Maria en Rytters Datter afflet i Skjörleffnet ved en Fruerpige fra Stubbergaard. susc. Hr. Jens Strundwad af Guldagger, Regem. Profos Hustru, Wachtmesterens Dame under Rytteriet, v. Prösings Lieut. Datter.

Formodning, at Ob. Löit. Lysser ogsaa havde Kom. i Haderslev og af og til opholdt sig der.

31) Elizabett en Gemeen Webels Datter aff Steenbo-
degade. susc. Cort Hilmier Koch, Lieut., En Feld-
schriffuer, en Feldscherer, en Fourier &c. alle aff
Mons Schierst. Compagni.

I 1629 ere 13. Börn under denne Overskrift f. E.

3) Hansz Jacob en Rytters Sön af Bredeslippen, aff-
let i Skjörleffnet hos Sören Schipper ved Anna
Oluff d. susc. En Trompet under Rytteriet oc
Wachtmesterens Dame.

6) Anna Barbara Leonhart Rytter Furiers Datter,
hjemdöbt 9de Martii.

susc. Corporal Minkwitz, Dettlef Hansen (Byfogden)
Anna Johan Guldsמידs, Marine S. Christensens,
Sara Detlefs D.

12) David, Scharprieterens Sön aff det Torquato-Con-
tises Regiment. susc. Regim. Profos. &c.

Endelig findes under Aar 1630:

Marine Lorentz N. offuerste Lieuten. Lysers liffskyt-
tis Datter, afflet i Skörleffnet ved (Navnet in Blanco)
döbt d. 7de Januar.

Ligesom Byens Folk ofte have været Faddere ved
Fiendernes Börn, saaledes nævnes ogsaa disse, skjönt
sjeldnere, som Faddere hos Byens Folk.

XXVIII.

2den Oct. andtuorde jeg Anders Temmermand
dette effterschreffne Temmer til en Gallie, som bleff
Satt paa Toruedt effter borgermester bifallning först 1
Jege Tre XII Al. lang for ii Dall. noch 6 stöcher Je-
ge Tre der Till, medt Nogett mere, Som bleff buortte
tagen af Soldatterne samtidt for $9\frac{1}{2}$ Mk. Samdag giff-
uen N. for Jorden at opkaste og Siden nederkaste VIII

huortil de suarede, adt de ðiche hæffde Førraad, adt de kunne gjöre Udleg, thi det bedste de hæffde vor aff Byes. Och ephterdj ieg daa hæffde forskaffidt Hopmanden Probiandt vdi for^{ne} 12 Dage, maatte jeg self forskaffe ham fremdieles aff samme husz, huis hand aff mig begerede, som ieg vor haardelig nød oc tuongen till aff hopmanden och formener, adt ephterdj ieg vdi forledne bedrøffuelige feigdes tiid oc Krigs-Tilstand hæffuer holden Indquortering aff for^{nt} husz udj 62 Uger till for^{ne} begge hopmend, som hæffde i samme husz deris rette hoffuidt-quartier, Setter jeg udj ald Rette, om for^{ne} Peder Jac. ðiche bör adt betale mig for Udleg oc Bekostninger ephter rigtig opschriffuelises Indhold schadelös vdi alle Maader uden ald videre Ophold eller lide Deele derfor, o. s. v. Herhuos vdi Rette lagde forsk^{rn} Dynes Lassen hanns schrifftlig Opskrift och forteignelse paa hvis han vdi saa maader, aff Peder Jac. husz udlagt oc contribuert hæffuer, formeldendis som ephterfylger. Anno 1627 om St. Michelsdag Fjenderne komb her til Byen, blef Hopmand J. Sprinsendorf indlagt vdi P. J. Hus, som vor hans hofuitquartier och ephter begge Borgemesteres Begjering forskaffde jeg hopmanden som vor daa i samme Husz 10 Personer, probiandt vdi 12 Dage och hver Person $\frac{1}{2}$ Rigsdal. daglig til Kost belöber sig til 60 Rigsdaler, noch forskaffet jeg vdi for^{ne} 12 Dage VI Tönder Öll, huer Tönde X Mk. belöber sig til 10 Rigsdaler siden gaff jeg Hopmand aff samme Husz vdi VII Vger, huer Dag i Vgen 2 Rigsdaler. er 58 Rigsdaler noch foræridt jeg Hopmandens Feltschriffuer, för han hjalp mig til gude huos Hopmanden, saa jeg komb til at giffue 2 Rigsdaler

isteden for probiandt Try Rigsdaler, noch forskaffedt
 jeg dennem vdi 65 Vgger en Kande Eddike daglig og
 koste Kanden 6 sk. er tilsamt 455 Kander belöber 28
 Rigsdaler 2 Mk. 10 sk. Kuort Tidt effter adt Hopman-
 den var kommen i denne Husz, tilsendte han mig Buod,
 adt jeg schull forskaffe Brendeued och forskaffede
 jeg hannem en Las huer Dag vdi Vggen, huer Lass 12
 sk. lübsch, som vdi 62 Vgger, jeg forskaffte Ved til
 samme Husz, som er 436 Lass belöber 109 Rigsdaler,
 noch gaff jeg for huer Las Ved at sauge och klöffue
 och siden age till samme husz en lybsch schilling be-
 löber sig 9 Rigsd. 8 sk. noch forskaffedt jeg Hop-
 manden vdi 65 Vger huer Vge $\frac{1}{2}$ Pund Talle i Lius er
 32 $\frac{1}{2}$ Pd. Talle hver Pund 4 $\frac{1}{2}$ Mk. belöber 24 Rgd. 2 $\frac{1}{2}$
 Mk. noch 6 $\frac{1}{2}$ Pd. Blaar oc 6 $\frac{1}{2}$ Mk. Blaar som komb til
 Lius huer Mk. 4 sk. er 6 $\frac{1}{2}$ Rd. 1 Mk. 10 sk. Noch
 forskaffede jeg till samme Husz Soldt vdi 62 Uger
 huer Vge 2 Schiper soldt er 124 Schiper af huer
 schippe en Sletdaler belöber sig til 82 $\frac{1}{2}$ Rigsd. 1 Mk.
 Summa 429 Rigsd. 2 Mk. 4 sk. Herpaa haffuer ieg
 bechömmedt hör for sjuff Slettedaler, som Hopmand
 ephter begge Borgermestres begjering loed Byens Tje-
 ner tage udaf Peder Jac. husz noch 8 March bloer 4
 sk. huer Mk. er tilhobe 5 Rigsd. noch til de rede Pen-
 dinge jeg for P. J. Hus haffuer udlagt til hopmand
 John Sprindsendorp vdi VII Vgger og 2 Rd. huer Dag
 vdi Ugen, dertil haffuer Ebbe Jensen vdlagt till hjelp
 aff dend Hus, hand fich aff Iffuer B. 25 Rigsdaler, som
 herpaa schall afkortes, saa bliffuer der igjen beholden
 400 Rd. ringer 3 Mk. 12 sk. noch en billig Rent af
 mine Pendinge paa det 4de Aar,,

Peder Jacobsen vægrer sig for at betale Erstatning, fordi han ikke har givet D. L. nogen Fuldmagt eller Tilladelse. til at gjøre Udlæg for sig, han formener "effteradt Fienderne vdi mit Husz haffuer hafft deris Quartier og Verelse, kunde de iche lade dend nederbryde. oc huilket saa vor, haffuer jeg den saa vel som Guods, Hus og Gord euentyret, huor ud offuer jeg meste aldt mit ephterlatte Guods, dernest er meget af husze oc loffte, perncille, Sengsteder nederbrutt og buorte, huilchen schaade iche medt stuor Ombkost kand rettes oc igjen forferdiges oc ved iche heller endnu, huemb ieg min stuor Schaade paa husz og guodz kunde söge, tilmedt formelder Kongl. Majest. Ordinantz paa Fredericksborg wdgiffuen udj 1629 d. 1ste Octohris adt hvis Legsmendene for deris Legsbrödre haffuer vdlagt, som er bleffuen tilstede ved Husz oc Guord, dennem det igjen at erstädte, derfor kunne de dennem iche billigen undslaae, men de, som vdenlands haffuer verit, deromb er aldeles intet rört."

Byfogdens Indlæg til hans Doms Stadfæstelse var saaledes: "Daa effterdj dedt nochsomb schall vere bevist, adt D. L. en Summa Pendinge af P. J. husz till Contribution haffuer vdlagt i dend bedröffuelige Feides Tidt adt beschierne oc vedt Lige oc Mact att holde det; daa effterdj der iche noget vist vdi lougis Recessen eller vdi Kongl. Majest. Forordning deromb formeldis, hvorledis dermed schal forholdis, da ved jeg ikke Retter derpaa at kunde kjende end adt forsne D. L. jo bör for sine forberörte vdlagte Pendinge igjen adt erleggis oc Betalis af P. J. som samme Hus tilhöre, saauidt vuidige Dannemend kunne bil-

ligen eracte rett at vere, undtagen det aff höye Öf-
 frighed anderledes betenches eller forordnet uorder
 end som forskne Dom medfører oc i Dag for Retten
 bleff leest oc paaschriffuen, oc herhuos berettedt og
 formiener D. L., adt ephterdj hand höjligen var for-
 nödig och tuongen till adt giöre saadan stuor Udleg til
 Contribution, aff forne P. J. Hus oc Gaard ephter hans
 fremlagde Opschiffis Indhold, som i Byfogdens Dom
 er indfört, paa det dend iche schulde bliffue Ruineret
 och i Grunden ödelagt, som vedst havde schiedt och
 mange godt Folch i Sandhied vitterligt er, daa P. J.
 alligevel forholder sig oc iche vil betale, huis hand i
 saa maader hans hus och Gord til befrielse vdlagt
 haffuer vdj dend vnde Tidt vansiedt P. J. befandt
 hans hus oc Gord uschamfired dend tidt han komb til
 Byes, daa mange andre deris Huse oc Gaarde var
 schamferit oc en Part neder Reffuen oc i Grund öde-
 lagt formedelst der iche bleff contribuired deraff, huil-
 chet dersom sodann hans stuore udlagde Contribution
 af P. J. hus til Befrielse, haffde der iche standet den
 ringeste Bygning deraf, som hans egen tuende Brödre
 medt en guod Samvittighed iche kand benægte, oc der-
 foruden mange gode Folch vel vitterligt er, og effter
 berörte Leilighed satte forne D. L. vdj ald Rette, omb
 Byfogdens Dom iche bör ved Magt adt vere, soe omb
 forne P. J. iche bör adt udlege oc betale hannem,
 hvis han i saa maade P. J. hus til Befrielse
 vdlagt oc contribuired haffuer, Wdj lige Maade mötte
 forne Byfouget Detlef Hansen i Retten oc-vor sin ud-
 giffuen Dom bestandig oc formeente sig ingen Vrett
 at haffue gjort forne P. J., oc samme hans vdgiffue

Domb bör ved Macht at uere, Medt flere Ord oc Tale dennem heromb imellem Vaar, da efter Tiltale, Giensuar och denne Sags Leilighed, saa ephterdi D. L. vdi forne P. J. Frauerelse vdi Feigdens Tidt haffuer guoduilligen contribuert oc gjort Vdleg aff forne P. J. sin Medborgers Husz oc Eigendomb hannem till gaffn oc beste paa det att samme hans Husz icke skulle blifue vdaF Fienderne Ruinerit og nederslaget, som de haardelig truett medt, oc som ocsaa visselig hagde schiet, dersom ingen deraf haffde contribuert, som Jergen Jacobsen forne P. J. broder, Ind oc saa her idäg for Retten haffuer bekjendt oc icke kunnet benegtte, som os indocsa sielff er bedst uitterligt, adt forne D. L. bleff dertil ombedt. Och andere aff voris Medborgere, som vor til stede, vdi forleden wfredts Tidt, der oc saa deris Medborgere, der vor til Landflygtighed dennem til Gafn oc Beste contribuert oc gjort Vdleg haffuer och dermed befriedt dennem, adt de icke er bleffuen nederslagit oc forderfuen, haffuer guodwilligen siden Freds Tid de ere kombue hiemb erlagdt oc igjen betalt, hvis derr medtborgere vdi saa Maader, i deris Landflyctighed for dennem vdlagt haffuer, daa ephter berörte Leilighed wide vi icke imod Byfogdens Domb adt sige, medens ved Magt adt bliffue oc forne P. J. adt igjen betale oc fornöye forne D. L. huis Vdleg, hand i de Maader forstragt oc vdlagt haffuer, saauidt som aff vuillige Dannemend af hans Medborgere kand erachtes og affreignes Rett og Billig kand vere.

Denne Dom er afsagt 27 April 1632, men Citan-
ten har ikke efterfulgt den, thi under 12 Octobris

s. A. findes atter samme Sag omhandlet i Raadstu-
Protokollen. og tildels med selv samme Ord, og da
dömtes P. J. til at betale D. L. efter en af 4 navn-
givne Mænd foretagen Overregning paa det gjorte Ud-
læg, hvorved D. L. Fordring var nedsat til 230 Slette-
daler.

I en anden Sag af lignende Indhold er ikke Eje-
ren af et saadant forladt Hus, men en Panthaver dömt
til at erstatte de paa Husets Indkvartering gjorte Be-
kostninger, som den, der havde störst Fordel af Hu-
sets Konservasjon.

XXX.

Huis, som ere bleffuen Öuuest Lütten Andt for-
æredt medt.

Ittem Anno 1628 betalde Jeg Laust Jensen Viintaper
for en Pibe Spans Viin 90 Rigsdaler Som Borgerm.
oc Raad kiöffte aff hannem oc bleff foræredt Öu. L.
medt. vdj Slette Pendinge 135 Dal.

Anno 1628 d. 28de Oct. kiöffte Bor. oc R. en Sölff
Kande vegett 90 Lod Sölff aff Morten Frederichsen for
45 Rigsdaler Som bleff foræredt O. L. medt, vdj Slet-
te Pendinge 67½ D.

Jttem 1627 d. 27de Dec. betalde jeg en Sölff Kannde,
Som vor forgylt Vdenn oc Jndenn, Som Vegett 44
Lod Koste medt forgyldning Tilhobe 37 Rigsd. 55½ D.

1628 denn XVI Maij. Kiöffte B. oc R. aff Jfuer Jen-
sen i Houm (?) en guld Armbond, som vor besatt
medt Demanter paa, Som bleff foræredt O. L. medt.
koste 154 Rigsd. oc vdj Sl. P. 231 Dall.

Ittem 1628 denn 22de Aug. bleff forær. O. L. 2 Stöcher

fin Rödt engelsk oc Boyerder¹⁾) Till Lyberj paa sine
Folehe koste Byen 150 Dalk.

Endnu findes under ovenanföerte Overskrift fölgende
kariöse Post. 16 Majj andtuorde Jeg Velbördige Car-
sten Ginsten 24 Rigsd., som handschulle leuere O. L.
paa en Manedtz Viinn öffuer Sinn Buor oc hand den-
nem iche leueredt fra sig men beholdte deraf VIII
Rigsd. dj XVI slich ieg vdi gjenn er XII Dalk.

XXXI.

Anno 1628 betald til Jörgen von Emrich vdaß
Hamborrig X Rigsd., som General-Profos haffde ladet
hiente huos hannem oc fordruchen vdi medellen Tid
hand var her vdi Byenn.

Noch haffuer samme Gieneral-Profos bechommedt paa
adschiellige Tider vdi medellen Tid hand vor her vdi
Byen oc Nogelle Gang hand vor her vdi Byenn Siden
han kam till Tönder. 4 thönder. 7 schiper haffuer,
schipen for 7 sk.

d. 8de Nov, 28 slich hand huos mig paa hans heste
som vor XVI stöcher en las Mersch hjö derfor 7 Mk.d.

XXXII.

Item 1629 d. XXII Juli giffuen Kaptien ved hans
Munster schrifuer paa hans egegn Person oc hans
Officierer som Quittandtz herhuos schal beuise 50 Rd.
i Slette-Pendinge 75 D.

Item dend XVII Juli andtuordet Capitainen en Vgs
Besöldning paa hanns Person oc hans Soldatter 200
Rigsd. er 300 D.

¹⁾ Borter, Tresser,

29 Juli og 5 Aug ligeledes, og endelig 12 Aug. andt-
 uordet Capitainen Till Besoldning paa hans Rejse 175
 Rigsdaler er i slette Pendinge 262½ Dal.
 Noch andtuordet Jeg hannem till en Foræring 2 Ro-
 senobler er 12 Dal.
 noch 2 Pong til samme Pendinge for 6 sk.

XXXIII.

Jttem Anno 1629 denn 16 Nouember haffuer jeg
 bettald paa adschillige Tider Till Borgerj XXVIII
 Tönder Rog, Som ere forbagt vdi bröd oc Kouringe
 Som Soldatterne haffde Becbomedt medt paa Reisen
 Till Probi-Andt, Som blef leueredt Nedenn paa Crann
 Som Vegett til Sammen 19 schipund XVI Liszpund
 For huer Liszpund Tagseredt for 1½ Mk. er vdi Pen-
 dinge 148 Dall. 2 Mk.

Jttem haffuer Jeg til adschellige Tider betald till bor-
 gerj for Jtt hundrede oc Thi Tönder Öll thönden 2
 Daller, som dj haffde ladet brue Till Soldatterne, Som
 dj sich medt dennem paa Rejsen, eft. B. oc R. B.
 220 Dall.

Samtidt giffuen Madtz Lasen For 2 Tönder gaat Öll,
 Tönden 3 Daler, som Capteinen Fich, paa sinn egenn
 Person.

Samtidt haffuer jeg betalt 80 Öll-Tönder huer Tönde
 For 1½ Mk. 30 Dal.

8 Dag Augusti leuerett Jeg sil Kongl. Majestadtz Ca-
 pitienn Oc Folch paa Reisen herfra oc Till Holland
 3½ Tönde Smör for 18 Daler. huer Tönd. 1 Tönd
 Flams Sield for IX Daler, 1½ Tond. for 7½ Dal T.-

betalt till Borgerj for 17 Riber Pund Vost, For Pund 1 Dall., som bleff Uddeelt till Soldatter paa Reisen.

XXXIV.

Anno 1630 denn V Dag March daa bleff foræridt Kong. Majstedzs Capitienn Ved Naffn Luckas Henriksen 3 Rosenobel, som Borgermester oc Raad Foræredt hannem medt, Fordj Eyenn motte bliffue Forskonedt Fordj hand haffde Kong Majstedts schriffuelse att udtage Nogelle Bodzmend, och her vaar icke Forraad derpaa efter Borg. oc Raads Befall. Er vdi Slette Pendinge XVIII Dall.

noch i March gaff jeg Engelberth Andersen Som Conge-Majstedt Captein ved Naffen Luckas H. haffde forteredt huos hannem den Tid hann vor her vdi Byenn oc udschref Bodzmend paa hans Majstedzs Vegenn, efter hans vdgiffne Sedel XV Dal.

XXXV.

Anno 1629 d. 19 Dag Septembris paa Riber Raadhuus, vdaff Borgermester och Raadmend och dj 24 Mend bleff samtyckit, adt denn epther schrefne Schatt, som nu er lagt den 16 och 17 och 18de och idag d. 19de thil Byens Wdgiffit och andere Tyngge baade thil Bygning och andre Beschweringe, som Byen paaligger och er vdi Gjeld kommen vdi denne forledne bedrøffuelige Krigs-Tilstand, som schall opkreffues ottedobelt. Och bleff nu idag som oc tilforne samtycket och vedtagen, Adt huo som icke guoduillige vdgiffuer sin Schatt, naar han trende Gange er krefuidt aff schattmesteren, daa schall hand der for ved Domb tiltalis som en vlydige Borgere och for sin paalagde schatt

dieles til Giesteting och iche achtet den Dag ephter
for Borger.

XXXVI.

Udtog af Lambertsens Indtægt paa Byens Vegne
for 1630.

Indbetalte Restanser 324 Dal., deriblandt Villum
Hansen en resterende Mark-Leje af 193 Dal. 75 Dal.
laante af Hans Friis som Formand for Saltkompagniet,
de af Slotsskriverne som Godtgjorelse vdbetalte 1332
D. 3 Mk. "Bröde-Pendinge" 6 D. Leien af Stamp-
möllen 15 D., af 15, som have taget Borgerskab i
Aaret a 3 til 5 Rigsd., 96½ D.; Skattependinge 551
D.; Rente-Penge 26½ D.; Mark-Leje 166 D. (den
störste Del af Mark-Lejen betaltes i Almindelighed först
näste Aar, Siebien-Toft, stuor Ny Marche); "Engpen-
dinge, 1614 D. (deraf for "stuor quobro 514 D., lild
quobro 321; Huo Eng 91, Snebel Tong 150, Storum
Kloche eng 35 D. Tyr-Eng paa hollum 34 D., Tyr-eng
paa Oster Maade 22 D., Sönder Kjær 281, Nör-Kiær
34 D.,)

Andre mindre og större Indtægter oppebares af
Kæmnerne, som Leje af Byens Boder, af Byens
"Schrang" ligeledes af Byens Pram (1½ Mk. for en
Gang til Holmene, till "skuor" 3 Mk., til Aamund 4
Mk., til Rheden 1 D.) Bropenge af Öxne¹⁾ og Varer,

1) Af hver Oxe, som udskübedes herfra, betaltes i Bropenge af
udenbys Köbmænd 2 sk. og af indenbys 1 sk. I Aar 1627
belöb de af Udenbys svarede Bropenge sig til 102 D. 14 sk, de
af Indenbys til 33 Dal. 1 Mk. 10 sk. Der er altsaa af Frem-
mede udfört 3271 Öxne, og af Byens Borgere 2138, ialt 5409
Stykker. (Matz Limes Regnskab över Maale-Vejer og Bro-
penge for 1627).

Vejerpengge, en Afgift af Skibe, "et Stöck van Acht" af hvert Skib (formodentlig fremmedt), i 1627, 57, Stade-Penge ved Markeder. o.s.v. Disse Indtægter anvistes Kæmnerne til Bestridelsen af de Arbejder, de förte Opsyn med: Byens Bygningers Vedligeholdelse, Vejenes, Broernes. Istandsættelse o.s.v.

R e t t e l s e r.

- Pag. 15 Lin. 6 Komma glemt mellem Krag og wulff.
 — • Lin. 13. Fra bortfalder.
 — 17 7 Lin. fra neden Smedegade læs Guicgade.
 — 19 Lin. 3 anrettet læs indrettet.
 — 21 Lin. 17 Rekvissioner læs Rekvissioner.
 — 23 Lin. 6 fra ned Deller læs Daler.
 — 29 Lin. 22 og 23, først i 1629 bortfalder.
 — • Lin. 24, mellem Vellighed og sat indskydes: først i 1629.

Dimittenderne fra Ribe-Skole for 1834.

1. Emil Conrad Valdemar Lassen, en Søn af Kammerraad og Toldinspecteur Lassen i Ringkjøbing.
2. Frederik Peter Ohm, en Søn af Toldinspecteur Ohm i Skodborg.
3. Hans Thomas Ohm, ligeledes en Søn af Toldinspecteur Ohm.

(Ordenen, i hvilken de dimitteres, beroer paa Examen's Udfald.)

Examen begynder den 13de September og holdes i følgende Orden:

Lørdagen	Den 13de Septbr.	Alle Classer dansk og latinff Stil.
Mandagen	— 15de	Dimittend., Form. Hebraiff og Sydff, Efterm. Religion og Franff.
Tirsdagen	— 16de	Dimittend., Form. Latin, Efterm. Historie og Geographie.
Onsdagen	— 17de	Alle Classer Religion.
Torsdagen	— 18de	Dimittend. og øverste Cl. skriftlig Oversættelse fra Latin paa Dansk.
Fredagen	— 19de	Dimittend., Form. Mathematif, Efterm. Græff.
Lørdagen	— 20de	Alle Classer Naturhistorie og Sydff.
Mandagen	— 22de	Form. Hebr., Efterm. Dansk, Latin.
Tirsdagen	— 23de	Form. Hebr., Efterm. Dansk, Græff.
Onsdagen	— 24de	Form. Hebr., Efterm. Dansk, Græff.
Torsdagen	— 25de	Form. Hebr., Efterm. Dansk, Græff.
Fredagen	— 26de	Form. Hebr., Efterm. Dansk, Græff.
Lørdagen	— 27de	Form. Hebr., Efterm. Dansk, Græff.

Examinationstiden er hver Form. fra Kl. 8—12 og Efterm. fra 2—6.

Den og anbettede Ungdoms Forældre og Naarørende, saavel som andre Skolens Belyndere, indbydes til at overvære Examen og den Høitidelighed, med hvilken den sluttes Tirsdagen d. 30te Sept., om Eftermiddagen Kl. 3.

Efterretninger

angaaende

B y e n N i b e,

udgivne

som Indbydelseſkrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralskole
1835.

Fjerde Samling.

af

P. V. Thorup,
Rector og Professor.

Trykt i Ribe hos C. sal. Syphoff.

© 1917

© 1917

© 1917

© 1917

© 1917

© 1917

© 1917

© 1917

© 1917

Historiske Efterretninger

om

N i b e r h u s .

af

p. N. Thorup,
Rector og Professor.

Trykt i Nibe hos C. sal. Syphoff.
1835.

REGIUM OFFICII

11 12 13 14 15 16 17 18

16

Til mine Læsere.

Det er en Erfaring, som uden tvivl Enhver vil kunne gjøre, der indlader sig i en nøiere Undersøgelse af et meget indskrænket Omfang: at der i Hovedværkerne, som udbrede sig over det Hele, hvoraf det valgte Værke kun udgjør en ubetydelig Deel, findes enkelte Mangler og Urigtigheder. Denne Erfaring har jeg ogsaa undertiden gjort ved nærmere at prøve de Efterretninger, som i *Terpagers Beskrivelse* og den *Danske Atlas* eller andensteds findes om Ribe. I det jeg bemærker nogle Ufuldkommenheder, hvor de findes, er det ingenlunde min Hensigt at nedlægge disse fortienstlige Værker, hvis Værd jeg tilfulde erkender, men kun at bidrage en liden Skjæb til deres Berigtigelse og Fuldstændighed. Hvis jeg har opnaaet denne Hensigt i nærværende Afhandling, kan den vel ikke kaldes unyttig eller overflødig. Men var det end ikke Tilfældet, (hvilket jeg dog tør haabe, at det er) vilde ikke desto mindre en samlet Fremstilling af det, som hos mine Forgængere findes om *Riberhus*, neppe være de Læsere ubekommen, som, uden just at gjøre Oldgrundfning til en Hovedsag, ønske at vide noget Tilfredsstillende om dette i sin Tid berømte Slot, hvoraf nu kun en nøgen Boldplads staaer tilbage.

Mere har jeg ikke at sige om dette Forsøg, til hvis Udarbeidelse jeg har benyttet endeel utrykte Kilder, som her eller andensteds vare at opdage. For den ubindrede Adgang til *Naadstuearchivet* i *Særdeleshed* tillader jeg mig at bevidne *Buens* Ærghed min forbindtligste Tak. De Mænd, som forresten have raakt mig en velvillig Haand til dette lidet Arbejde, har jeg paa sine Steder nævnet med fortient Erkiendtlighed.

Nogle Værker, som oftere citeres af mig, har jeg for Kortheds Skyld betegnet saaledes:

<i>Ripæ Cimbricæ Terpagrii</i>	R. C.
<i>Ejusdem Inscriptiones Ripenses</i>	Inscr. R.
<i>Suhms Historie af Danmark</i>	H. a. D.
<i>Pontoppidans og Hofmanns Danske Atlas</i>	D. A.
<i>Det Danske Magazin</i>	D. M.

Det Nye Danske Magazin	M. D. M.
Hvidefeldts Danmarks Krønike. Kbhv. 1652.	D. K.
Holbergs Danmarks Historie	Holb.
Christianis Geschichte der Herzogtümer Schleswig und Holstein. Flensburg u. Leipzig 1775—79.	Christiani.
Stiftsarchivets utrukke: Documenta antiqua Dioeceseos Ripensis	D. A. D. R.

Andre Forkortninger behøve vel ingen nærmere Forklaring.

Blandt nogle mindre betydelige Feil, som ere undgaaede Correcturernes vil jeg kun bemærke:

S. 39. Lin. 7. 1750 læs 1759.

Bil. S. 7. tilføies foran 1537: Af Kong Christian den Tredie.

S. 18. Lin. 8. 1533 skal være 1553.

De Berigtigelser, som den indsigtsfulde Læser isvrigt maatte finde Anledning til i denne Afhandling, eller den fuldstændigere Oplosning, han maatte være i Stand til at give om en eller anden Deel af dens Indhold: skulle med Taknemmelighed blive benyttede, hvis de meddeles mig, og jeg en anden Gang faaer Leilighed til at fremme Fortsættelsen af de i en Række af Programmer begyndte Efterretninger om Byen Ribe.

Forfatteren

Paa min forrige antiquariske Vandring omkring i Ribe (Progr. 1833) standsede jeg i Byens vestlige Fjerding, hvor efter min Formening St. Clemens Kirke fordum har staaet.

I Nærheden af denne laa Riberhuus, hvis Boldplads og Grave endnu sees. Efter Danckwerth¹⁾ skal dette Slot være anlagt i Aaret 1115, under Kong Niels, den sidste af Svend Estrithsens Søner. Terpager²⁾, Hofmann³⁾ og Suhm⁴⁾ anføre det samme Aarstal; men den sidste, ligesom og Terpager, nævne desuden til Hjemmel for deres Beretning Notger Hermannsen, en Professor i Harderwyck, af hvem man har en Beskrivelse over vore skandinaviske Lande,

1) C. Danckwerths Neue Landesbeschreibung der zwey Herzogthümer Schleswich und Holstein, 1652. S. 78: „Die Stadt Ripen ist sonsten durch die Kunst nicht befestiget, hat jedoch ein Schloß an der Westerseiten der Stadt belegen, mit vier kleinen runden Bollwerken ober tieffen Graben, auff die alte Manier befestiget: Dieses Schloß soll 1115 erst erbawet worden sein.“

2) R.C. p. 33.

3) D.A. T. V. p. 618.

4) H.a.D. T. V. p. 212.

men som skal være en maadelig Compilation af Danckwerth og Andre ¹⁾ Jeg seer derfor ingen Grund til hellere at beraabe sig paa den første end paa den sidste, der dog er den Kilde, hvoraf hiin og de øvrige have øst, saameget mere da Danckwerths Navn som Geograph ikke har mindre Bægt, endstjønt han vel ei var Lærer ved nogen Høiskole, men, som bekjendt, Medicus og Borgemeester i Husum. Kiberhuus, af hvis Bygninger for Tiden kun nogle hugne Stene ere tilbage, der nu og da udgraves af Jorden, har sølgelig opnaaet en Alder af over fem hundrede Aar, før end det efter de svenske Krige (1644—45 og 1657—60) ganske gik tilgrunde. I saa langt og saa bevæget et Tidsløb var det Vidne til adskillige mærkelige Begivenheder, hvis Erindring maa forbinde sig med Stedets Betragtning, om ellers den nøgne Græsbanke med sine rørbevorte Grave skal haabe at opvække mine Læsers Deeltagelse.

Kiberhuus viser ved sin Beliggenhed, at det maa være anlagt i den Hensigt at beskytte Byen og dens Handel mod Sørovere og andre Sjender.

I Nyhedens fulde Glands blev det saa at sige indviet af Kong Niels ved hans Søn Hertug Mages

1) Nicolai Petri Sibbern Bibliotheca historica Dano Norvegica Hamburgi et Lipsiæ 1716, p. 116: „Taceo Rutgerum Hermannid en juris utriusque Doctorem et Historiarum Professore Haldervicensem, cuius exstat descriptio Daniæ, Norvegiæ, Slesvici atque Holsatiæ. Amstelod. 1670. 12mo edita. Descriptionem hanc bipartitam Chronologicam ex Pontano, Danckwerthio et Zeilero collectam vocat Cl. Nevius in Accessionibus supra citatis p. 335. Dictionis autem sordes et exiguum iudicium notavit Cl. Mollerus in Isagoge P. p. 1. 7.”

nus's Bryllup med den polske Prindsesse Richiza (1127)¹⁾. Man valgte Ribe til denne Høitid, siger Saxo, fordi Byen drev megen Søhandel og havde Overflødighed af alskens kostbare Vare. Her, fortæller Hofmann²⁾, at Brudgommens Misundelse opstændtes ved Synet af den Pragt, med hvilken Knud Lavard, Erik den Fiegodes Søn, optraad blandt Bryllupsgjæsterne; men af Saxos nedenangførte Ord sees, at det var hans Fætter Henrik Skatelar, som især var den Misundelige. Ham var det, som lod Hertug Magnus vide, at Purpurdragten ikke beskyttede hans Bryst mod Sværdet, hvorpaa denne svarede: Saarepeltsen beskytter dit ikke bedre. At Magnus dog ogsaa har seet skjævt til denne Pragt, er sandsynligt nok, da han isøvrigt var skinsyg over Knud Lavards Berømmelse og betragtede ham som sin Medbeiler til Danmarks Throne: en Skinsyge, der siden gif saavidt, at han blev sin uskyldige Frændes Banemand. Morderen faldt derefter selv i Kampen mod

1) Suhm D. S. l. c. S. 213 og 302. — Saxonis Grammatici Historiæ Danicæ. Soræ 1644. p. 235. Dimissa classe nuptialia sacra apud urbem Ripam agi placuit. Illuc siquidem frequens navigiis portus oppido splendidam mercium varietatem importat. Ubi cum Canutus in veste Saxonica cæteris cultior progredereetur, Henricus (Skatelar) obfusis invidia oculis alieni cultus splendorem ferre nequens, orta inter ipsos altercatione, latus eius adversum gladios ostro tutum fore negavit. Quem Canutus nihilo magis ovillis securum tergoribus respondit: lacessitum vestis suæ fulgorem urbano rusticitatis opprobrio speciosius quam minis aut conviciis ultus. Hvidtfeld (Danmarks Riges Krønike. Kbhv. 1652) beretter ligeledes at „Brylluppet stod til Ribe“; men falder Prindsessen Svenceslava. At hendes Navn var Richiza, sees hos Suhm l. c. p. 297.

2) l. c. p. 612.

den Aflivedes Broder Erik, som besteg Thronen, da Kong Niels var bleven dræbt af Gildebrødrene i Slesvig. Denne Erik, med Tilnavnet Rmun, giver ligeledes Ribe og dets Slot en tragisk Mærkværdighed. Det var herfra Kongen begav sig til Hvidding's Ting, hvorfra han under Eigloffernes Lyd førtes tilbage, myrdet af Sorteplog (1137)¹⁾. Han ligger begravet i Ribe-Domkirke. Medens Knud Lavards Søn, Valdemar, kæmpede med sine Medbeilere om Danmark's Krone, havde een af disse, Svend Grathe, nogen Tid Ribe inde og gjæstede da vel ogsaa dets Slot (1155). Om dennes Overvinder, den nysnævnte Valdemar, som var den første danske Konge af dette Navn, eller om hans Søn og Estermand, Knud den Sjette nogensinde besøgte Riberhuus, er mig ubekjendt; men den sidste Broder, Valdemar den 'Seierrige' opholdt sig her med sit Hof (hvis man kan troe Rømpvisen) paa den Tid (1205), da Prindsesse Dagmar kom herind i Landet for at modtage Kongens Haand. Thi saa hedder det i den gamle Folkesang:

For Mandøe kasted' de deres Anker

Alt paa den hviden Sand,

Toge de hin unge Frøken Dagmar,

De løsted' hende først paa Land.

Toge de hin unge Frøken Dagmar,

De løsted' hende først paa Land,

Valdemar, Konning af Danmark,

Han rækker hende hviden Haand.

1) Euhm l. c. p. 514. Langeb. Scriptorum T. 1 p. 62 o. A. St., hvor det vises, at det var paa Hvidding's ikke Urnehoved-Ting, at Kongen blev myrdet.

Der var Silke og Skarlagen rød
 Saavidt paa Jorden udbredt;
 Dagmar fulgte baade Fruer og Møer,
 Hun blev paa Kiberhuus ledt. ¹⁾

Dog bør jeg ikke fortie, at Suhm drager den
 her anførte Omstændighed i Tvivl, da Brylluppet
 ifølge Hvidtsfeldts Beretning stod i Lybek og ikke, som
 det næstfølgende Vers tydelig nok tilkjendegiver —
 i Ribe.

Saa aarle om den Morgenstund
 Længe førend det var Dag,
 Det var unge Frøken Dagmar
 Hun kræved sin Morgengav'.

Suhm siger nemlig herom: "Bisen lader hende
 lande ved Mannøe, som dog ligger Vesten for Sønderjylland, hvorhen hun venteligen ei kom paa denne
 Reise, og Brylluppet staae paa Kiberhuus, men Hvidtsfeldt
 venteligen rettere i Lybek, hvorhen Strange
 ledsagede hende med 30 Riddere." ²⁾ Uden at ville
 — paa den historiske Sandheds Bekostning — tilvinde
 de eller tilvende Kiberhuus den Ære at have seet
 den yndige Dagmar som attenaarig Brud indenfor
 sine Mure, tillader jeg mig blot i denne Anledning
 følgende Spørgsmaal. Hvad er rimeligst, enten at
 fæste Lid til Folkesangen, hvor — efter alle Omstændigheder —
 Kiberhuus ikke kan være nogen Skrivelse
 eller Trykfeil, eller at følge Hvidtsfeldt, hos hvem en
 mulig Forveksling af Ribe og Lybek aldeles ikke for-

¹⁾ Udvalgte Danske Biser fra Middelalderen, udg. af Abrahamson, Næstved og Rahbek. Kbhvn. 1812. 2 D. S. 79.

²⁾ S. a. D. T. 9. S. 70.

resten strider mod hans korte annalistiske Beretning? Kan det opvække stor Lillid til Hvidtfelds Nøiagtighed, at han just paa samme Sted tager feil af Dagmars Fader og kalder ham Johan istedetfor Primislaus? ¹⁾ Var dog Ribe det Sted, som Kong Niels havde udseet til sin Søns Bryllup, som Kong Valdemar selv sidenester valgte til sin førstefødte Prindses Formæling, — det Sted, hvor ogsaa Kong Erik af Pommern feirede sin Søsters Forbindelse med Hertugen af Baiern: hvad usandsynligt er der da deri, at ogsaa Prindsesse Dagmar stod Brud i Ribe? Lad end den poetiske Frihed skatte og valte med Biomstændighed: den pleier dog at lade Hovedsagen (det af Historien eller Sagnet meest bekjendte) uantastet. Især forekommer det mig besynderligt, at Kong Valdemar vilde holde Bryllup i Lybek, naar han dog agtede at føre sin Brud til Ribe for der at boe med hende i Fremtiden. Thi at Kongen har opholdt sig meget paa Niberhuus for at være i Nærheden af de tyske Provindser, som hans seierrige Vaaben undertvang, er vel uden for al Tvivl. Her var det formodentlig, at Dagmar fødte ham den omtalte — alts for tidligt bortrykkede — Prinds Valdemar (1209) ²⁾, som ligeledes her i Ribe blev formælet med den portugisiske Prindsesse Eleonora (1229) ³⁾; her var det — efter Alles Tilfæelse — at den elskede Dronning endte sine af Dannerfolket velsignede Dage (1212) ⁴⁾.

1) Langb. Scr. T. IV p. 280. Suhm l. c.

2) Suhm S. a. D. T. 9. S. 150. 3) Hvidtf. D. R. p. 197.

4) Suhm S. a. D. T. 9. S. 206, hvor han blandt flere Dødsaar finder det ovenanførte rimeligst og troværdigst.

Selv i Fortællingen om Dagmars Død holder Suhm sig ganske til den bekjendte Vise, som skildrer Kongens omhyddesfulde Til, ved Budskabet om Dronningens farlige Tilstand, med følgende livlige Træk:

Der Kongen drog fra Skanderborg
 Da fulgte ham hundrede Svende,
 Og der han kom til Gridstedbrod,
 Fulgte hannem kun Dagmars Dreng.

Der han red over Randbøl Hede,
 Da fulgte ham femten Svende,
 Der han kom over Niberbrod,
 Da var den Herre alene.

Deraf, siger han, seer man, at Kongen har elsket Dagmar, endskjondt han tillod sig Utroskab mod hende efter store Herrers Viis. Af en anden Folkesang laaner Suhm fremdeles det, som han selv tilstaaer, herligste Minde, der kan sættes Dannerfolkets Yndling, de Vers, hvor Talen er om Dagmars Bryllup:

Der glædtes ved baade Store og Smaa
 Den Fattige med den Rige,
 Der glædtes Bonde og Borger mest
 Af Hjertens Grund tillige.

Hun kom uden Tynge, hun kom med Fred
 Hun kom goden Bonde til Lise,
 Havde Danmark altid saadanne Blomster
 Man skulde dem ære og prise.

Alle saa mange i Danmark vare
 Dem moune Dagmar behage,

Saalænge hun levede paa Jorden her,
De havde saa gode Dage.

Saameget (og vist ikke ufortjent) Hensyn tager iøvrigt den berømte Forfatter i sin Historie til disse minderige Sange; kun naar de fortælle ham om Dagmars Bryllup i Ribe, betænker han sig paa at sætte Lid til deres Beretning! Men er den da i dette Stykke mindre sandsynlig, mindre troværdig? Dette have idetmindste vore nyeste Udgivere af de danske Viser fra Middelalderen ikke antaget, saavidt man kan skjøne af en Anmærkning til det 7de Vers af Visen (LXVII) om Kong Baldemars Frieri til Dronning Dagmar. Denne Anmærkning (S. 349) lyder saaledes: "De gif tilfids;" (de Herrer, som skulde hente Prindsessen) "ventelig, siger Suhm, fra Sjælland over til Lybek eller Mecklenborg. Men da Kongen holdt Hof i Ribe, seglede de snarere derfra ind til Elben og op ad den til Bøhmen. Dette bliver saa meget rimeligere, da de, kommende tilbage, lande ved Mandø. Den følgende Vise" (som før er omtalt) "siger det ogsaa udtrykkeligt." De ansaae det altsaa ikke for umuligt, at Hvidtfeldt har feilet.

Under de Uroligheder, som herskede mellem Baldemar den Andens Søner Kong Erik Plogpenning og Hertugerne Abel og Christopher, indtog disse sidste Staden Ribe tilligemed Slottet (1247), men bleve endnu samme Aar fordrevne derfra af Broderen, som ogsaa forhen havde besøgt vor By (Mai 1242, Jan. 1246¹⁾). At Kong Erik undertiden op

1) Bil. 1.

holdt sig paa Niberhuus mere end for et kort Besøg, kan man formode deraf, at Brødrene ved Elottets Erobring toge der mange af hans Hoffolk, Riddere og Svende, samt Prindsesserne Sophie og Ingeborg tilfange ¹⁾. Som Konge saae Ribe Abel (for hvem Cain nu havde været et mere passende Navn) i Februar 1550, og Christopher i Juli 1552 ²⁾. Den sidste døde her pludseligen den 29de Mai 1559, efter Kongens Mening ombragt ved Gift. Derom tale dog de Geistligheden hengivne Annalister ikke, hvilket er meget naturligt, da Mistanken for dette Mord hvilede paa Arnfast, en Abbed i Nytkloster, der — som man mener — til Belønning derfor blev indviet til Biskop i Aarhus af den afdøde Konges Sjende Erkebispven Jacob Erlandsen, men aldrig kom i rolig Besiddelse af denne Værdighed formedelt Kongehusets uophørlige Forfølgelser. At Kongen dog ikke er bleven forgivet i Alterens Sacramente, som Nogle have paa-
 staaet, slutter den lærde Gram deraf, at Enkedronningen ikke taler derom i sin Klageskrivelse til Paven, i hvilken hun dog ligefrem sigter Arnfast som den, der ved Gift haade ombragt hendes Gemal ³⁾. — Det er, mener han, ikke sandsynligt, at hun vilde have forbigaaet med Tausshed en saadan Omstændighed, hvis den var hende bekjendt, da den i Pavens Dine maatte gjøre Misgjerningen endnu gyseligere. — Og saa denne Konge ligger begravet i Ribe Domkirke ⁴⁾.

1) Hvidtf. D. K. p. 215. Subm S.a.D. T. 10. S. 47. 2) Bil. 1.

3) Subm S.a.D. T. 10 S. 379—83.

4) Hvidtf. D. K. S. 257. Strax efter hans død, bleff hand begraaffnen udi Domkirken, mit udi Choret hos Bisp Christens

I Aaret, som gik forud for denne sørgelige Begivenhed (1258), opbrændte Nibe By og Slot af Lynild. Dette var naturligviis efter Geistlighedens Anskuelse en Guds:Straf over Kong Christopher, fordi han forfulgte Bisperne. Man glemte, at Biskoppen i Nibe leed ligesaa stor Skade derved som Kongen¹⁾.

Christophers Søn, Erik Klipping, besøgte Nibe i det mindste tvende Gange, i Vindsen 1265 og i September 1273²⁾. Efterat han var bleven myrdet af Marsk Stig (1286), havde Marskens Tilhængere, som det synes, Slottet i Besiddelse paa den Tid, da det blev overrumplet og vundet tilbage for den myrdede Konges Søn, den unge Erik Menved, i hiint dandsende Optog, som besynges i Kæmpevisen:

— Der gaaer Dands paa Niber Gade —
Slottet det er vundet.

Der dandse de Nidere fro og glade
For Erik Konge hin Unge.

Hoffvet aff Nibe Paa hans Graff udi lang Tid laa en Marsmorsteen, noget høiere offver Jorden, end de andre Graffstene, som af æld vaar forslit oc opat, saa at mand icke kunde lase offverkrifften: men huad gjør icke den umættelige Gierighed, som er en Rod til alt Ondt, hos dennem, som med lid burde at see til, at berømte Kongers oc Færsters Monumenter oc Graffue kunde ved mact holdis oc bevaris tid efter tid: samme Steen bleff for nogen tid borttagen, til nogle Folkis egen Nytte. — Tervager negter Sanheden af denne Besoldning og siger, at Stenen findes der endnu, men at dens Beskædning med Alabaster er afflidt. R.C. p. 205.

1) Subm H.a.D. T. 10 p. 359. — R.C. p. 34. — J. D. N. staaer ved Trokfeil 1568.

2) S. Bil. p. 4. Cosmæ og Damiani Dag er d. 27 Sept. Cosmus, som staaer paa den Dag i den danske Almanak for 1834 og flere foregaaende Aar, bør være Cosmas.

Der gaaer Dands paa Niber Bro.

Slottet det er vundet.

Der dandser Riddere med udhugne Sto.

For Erik Konge hin Unge.

For da dandser han Niber Ulf,

Slottet osv.

Han var Kongen tro og huld,

For Erik Konge osv.

Saa da dandser han Tage Mus

Slottet osv.

Han var Hovidsmand paa Niber Hus

For Erik osv.

De følgende Vers, 5 — 18, kunne vi her forbigaae. De indeholde en Dypregning af adskillige ridderlige Dandsere og Dandserinders tildeels vel opdigtede Navne samt en vakker Episode om den unge Ridder Lange, som i dette afgjørende Dieblik modtog Eroerskabsløftet af sin Tilbedede; men Enden paa Visen er:

De dandsed dem paa Slottet ind

Med dragne Svarde under Skarlagens Skind.

Uldrig saae jeg en Ridderdands —

Slottet det blev vundet —

Vinde saa Slotte med Rosenfrands.

For Erik Konge hin Unge,

Hvad der i den her benyttede Udgave ¹⁾ er sagt for og imod denne Vises historiske Bigtighed, vilde blive for vidtløftigt paa dette Sted at anføre. Cas

¹⁾ p. 362—66.

pitain Abrahamson antager dog, at den ikke mangler historisk Grund.

Hvis denne romantiske Begivenhed, som af Suhm, saavidt jeg veed, forbigaaes, ikke er opdigtet, maa det have været den fjortenaarige Konge behagerligt at see dette paa saa eventyrlig en Maade gjensvundne Slot, da han opholdt sig her den 15 Juli 1288¹⁾. Virkelig synes Erik Menved at have næret en vis Fortjærlighed for Ribe. Den fremlyser deels af de hyppige Besøg, hvormed han bærede denne By foruden det nys omtalte: saaledes endnu en gang 1288 (den 28 Dec.) og videre 1294, 95, 97, 1308 og 1313²⁾; deels af de Byen tilstaaede Privilegier og den betydelige Gave af Kongens Holm (nu blot Holmen kaldet), som han ved sin Nærværelse i Aaret 1294 skænkede Ribe-Borgere, under den Forpligtelse at befæste Staden med en Ringmur³⁾. Saa ofte derfor Ribenserne i Høfløtten forlyste sig efter gammel Sædvane ved deres Holmture, have de Anledning til taknemmeligen at ihukomme den kongelige Giver. Erik Menveds Broder, Kong Christopher den Anden, forpligtede sig i sin Haandfæstning til at sløise alle Slotte i Jylland, undtagen Ribe, Colding og Skanderborg-Slot⁴⁾: et Beviis for, at disse trende maae være bleve anseete som vigtige Borgfæstninger paa Landets Grændser. Om denne Skyggekonge nogensinde har besøgt Slottet i Ribe, finder jeg ikke optegnet. I de sidste syv Aar af hans ulykkelige Liv har det da ikke kunnet være. Først ret

1) Bil. p. 4.

2) Bil. p. 4.

3) R.C. p. 30.

4) Hvidtf. p. 412.

Suhm H.a.D. T, 12 p. 12.

gjerede her i denne forvirrede Tid den stædvigste Hertug Valdemar, der 12 Aar gammel var udvalgt til Modkonge (1326) og havde overdraget sin Formynderskab, den holsteenske Grev Geert Sønderjylland til et arveligt Lehn¹⁾. Som Konge see vi denne Valdemar besøge Ribe baade i sit første Regjeringsaar og i det næstfølgende²⁾. Hos Tarpager anføres nogle Privilegier, som han i Aaret 1326 har givet Byen³⁾. Blandt det Krongods, hvormed samme Konge forlehnede Ridder Ludvig Albertsen er Riberby med Mynsten, Told og Møller sammesteds⁴⁾. Dette Forlehningsbrev, hvori Hertug Valdemar allerede betjener sig af Kongetitelen, er udgivet 1326 Sabbato infra octavam apostolorum Petri et Pauli, det er: i Begyndelsen af Julii Maaned⁵⁾, altsaa før Hyldingsacten i Ryborg, som foregik paa Vor Frues Himmelfartsdag, der indfalder den 15 August. Af den Orden, hvori Brevet anføres hos Hvidtfeld, maatte man derimod troe, at det var udstedet efter Hyldingen. — Endstjøndt Valdemar bar Kronen, var dog Regjeringen imidlertid i Grev Geerts Hænder, hvem Kongen i et Diplom af 1327 kalder magnificus Princeps Dominus Gerhardus, Dux Jutiæ, Holsatiæ et Stormariæ Comes, dilectissimus avunculus et tutor⁶⁾. Ifølge Underhandling i Ribe 1330 gav Valdemar Afkald paa Kongeritelen, som han nu ikke længere vilde gjøre Kong Christopher stridig, og fik da Hertugdømmet

1) Hvidtf. D. K. p. 433. Christiani T. 2. p. 401.

2) Bil. p. 5.

3) R. C. p. 691.

4) Hvidtf. D. K. p. 435.

5) Petri og Pauli Dag er nemlig den 29de Junii.

6) Hvidtf. D. K. p. 439. Christiani T. 2. p. 404.

Slesvig tilbage. Nørrejyland skulde Grev Geert beholde som Pantherre¹). Denne Tractat er affsluttet den 1ste Søndag i Fasten (dominica invocavit). Samme Aar (die Remigii confessoris) den 1ste Octbr. bekræfte begge, Baldemar som Hertug i Jylland (s: Sønderjylland) og Geert som Greve i Holsteen og Stormarn, Capitlets Privilegier²). Da Hertugen, der nævnes først, vistnok er at betragte som Landsherre, og Greven som hans Formynder eller Rigsforstander, saa have vi her maaskee det Tilfælde, som Hr. Proust Ridder Aagaard i sin Beskrivelse over Tørringelehn (S. 19) anseer for uvist: nemlig at Ribe nogenstunde har hørt til Hertugdømmet. Ligesaa, naar samme Hertug — uden at Grev Geert nævnes, — i Aaret 1337 udsteder et Frihedsbrev for Puggaard i Ribe³). Dette skeer i det Mellemrige, som fulgte paa Kong Christophers Død, d. 15 Julii 1333. I disse syv Aar (1330—37) hørte Ribe, som det synes, til Hertugdømmet Sønderjylland; thi paa hvilken anden Grund udøver ellers Hertug Baldemar sin Høihedsret over bemeldte By? Men i det nysnævnte Aar 1337 ophæver Grev Geert at falde sig Hertugens Formynder, tiltager sig selv Titlen af Dux Lutiæ⁴) (en Titlen, som vi saae Baldemar endnu samme Aar betjene sig af) og holder 1338 Rætterting i Ribe⁵). Han synes altsaa nu, som Christiani siger, at have anseet selve de Proust vinders, han forhen havde regjeret i Hertug Baldemars Navn, som sin Eiendom⁶). Paa denne Fod

1) Hvidtf. D. R. p. 451. Christiani T. 2. p. 411.

2) Bil. p. 5. R.C. p. 472. 4) Hvidtf. D. R. p. 463. 5) R.C. p. 473.

6) T. 3. p. 161.

vedbleve formodentlig Sagerne at staae hen ogsaa i det følgende Aar.

Men i Februar 1340 sluttede Hertug Valdemar (da man paany aabuede ham Udsigt til den danske Krone) en Overeenskomst med Grev Geert, hvorefter denne skulde overlade ham Nørrejyland, som han havde i Pant, mod Bederlag i Sønderjyland, samt adskillige stipulerede Indløsningssummer. Saaledes skulde 10,000 lodige Mark Sølv betales i 2de Terminer inden næste St. Hans Dag. Dersom Betalingen enten udeblev i den første Termin, til Pindsen, eller ogsaa ingen tilfredsstillende Borgen kunde sættes: saa skulde Ribe By, Slot, og Amt indrømmes Greven til Pant¹⁾. Men Grev Geert oplevede ingen Pindsefest mere; d. 1ste April s. A. befriede Niels Ebbesen vort Fædreland fra hans Undertrykkelse, og Pengene bleve formodentlig ikke hans Arvinger betalte. Imidlertid havde de Danske tilbudet Valdemar, Christopher den Andens Søn, Kronen, og et foreløbigt Forlig blev indgaaet til Spandau imellem ham og Hertug Valdemar af Slesvig, hvilket siden blev bekræftet til Lybek i Mai 1340²⁾. I dette Forlig, hvort den danske Prinds Valdemar erkjendtes som ene Konge i Danmark, bestemtes blandt Mere, at han skulde ægte den slesvigiske Hertug Valdemars Søster, Helvig, med hvem han skulde have i Medgift 24000 lodige Mark Sølv, hvilken Sum skulde afdrages fra de 100000 Mark, som Jylland og Syen stod i Pant for. Naar Formalingen med Hertugens

1) Hvidtf. p. 465. Christiani 2. T. p. 418—19.

2) Hvidtf. p. 471. Christiani 2 T. p. 426.

Søster var fuldbyrdet, skulde hun have i Livgeding Riberflot og Stad, med Told, Møller ¹⁾ og al Frugt, som laae inden og uden Byen, med sig Nytte og Brug, som Christopher det havde havt, og skulde de Søer høre dertil, som udi forbemeldte Konges Tid laae dertil; der skal og ligge til vor Søsters Livgeding, hedder det, de fire Herreder, som udi Konning Eric's Tid laae dertil, og halv Barsyssel med hviß Tifferi dertil ligger.

I en anden Tractat med de holsteenske Grever, sluttet i Sønderborg s. A. angaaende et Bederlag i det Slesvigiske for deres Panteret i Nørrejylland, forpligte derpaa disse sig til at overantvorde Hertug Baldemar Riberhuus og Stad, som deres Fader der siges at have kjøbt af Grev Johan. Man seer allerede, at Greverne endnu havde Slottet inde og at folgeligen de med deres Fader indgangne Vilkaar vare blevne uopfyldte ²⁾ Overleveringen af Slottet til Kong Baldemar maatte man formode er paafulgt i Løbet af det næste Aar; thi Dagen efter St. Laurentii Dag 1341 giver Hertug Baldemar Kongen den skriftlige Forsikkring, "at om de paa Riber Slot imellem dette og Pindsedag forstkommende, med Riber

1) I Præliminærtractaten til Spandau nævntes ogsaa Mønten i Boen udtrokkeligen.

2) Hvidtf. p. 474. I dette Brev, givet St. Hans Aften i Sønderborg, hedder det; "Ydermere skal vi Grev Henrik og Grev Claus, oc vor Faders Grev Gertis rette Arffvinge, — Hertug Baldemar aff Slesvig, oc hans rette Arffvinge, lade det Huus oc Stad til sig oc de offuerantvorde, ligesom vor Fader kjøbte det aff Grev Johan, til it ret Kjøb osv." — So dunklere disse Transactioner, Riber angaaende, forekomme mig, desto mere fortjene de saa diplomatiskke Uspunkter, som hiß og her findes, at gribes og fastholdes.

by ikke gjorde Kongen Huldskabsed, da skulle de, med hvis Ed og Pligt de udi Niberamt og Slot tilforne haver gjort Hertug Baldemar, forvises til Kong Baldemar¹⁾." Dog er intet almindeligere i denne forvirrede Tid end uopfyldte Løfter og forandrede Bestemmelser. Med Indløsningen af Nørrejylland gik det i det Hele langsomt²⁾.

Under Kongens jevnlige Fejder med de holsteenske Grever toge Tyderne gjerne disses Parti. Om Nibes Forhold i Særdeleshed veed jeg Intet at anføre uden den bekjendte Begivenhed, at Erland Kalv, som var Lehnsmand paa Niberhuus, gik under sig en Fejde over til Kongens Sjender og blev derfor til Belønning forlehnet med Møgeltønder og Gram-Elot, hvilke han Aaret efter overgav igjen tilligemed Niberhuus til Kongen, med hvem det lader til at have været et aftalt Krigspuds³⁾. Denne Tildragelse, som Hvidtfeld sætter til Aaret 1360, Christiani, som det synes, tidligere, er bleven navnkundig ved Kongens vittige Bemærkning: Kalv er en god Ko; issor gik han bort som en Kalv, nu er han som en Ko kommen igjen med to. Udentviol har Nibe flere Gange saaledes gjort fælleds Sag med Kongens Sjender. 1368 var Byen atter paa de holsteenske Grevers Parti, hvorom et af dem udstedt Privilegium vidner, i hvilket de Kjære Nibe Borgere roses for deres udviste

1) Hvidtf. p. 478.

2) Hvidtf. p. 480. "Aar 1342 besad endda de Greffuer aff Holsten største Delen aff Nørre Jydland; thi hverken Hertug Baldemar af Slesvig, eller Kong Baldemar hadde dennem alldeles udløst." — See ogsaa S. 496.

3) Hvidtf. p. 519 og 521. Christiani T. 3. p. 201. Holb. T. I. p. 463.

Tjenester: en Koes, som just ikke gjør deres Loyalitet synderlig Ære¹⁾.

Valdemar Atterdag har i det mindste tvende Gange besøgt Ribe: i Aarene 1354²⁾ og 1355. Sidstnævnte Aar havde han givet sin Feldttherre Boel Falk Ordre at møde sig her med Krigsfolket af Sjælland³⁾. 1375 døde Valdemar, og hans Dattersøn Oluf blev Konge under hans Moder Magrethes Regjentskab. I hans Regjeringstid (1375—87) gjorde Magrethes Søstersøn Albert, en Søn af Hertug Albert af Mecklenborg, Fordring paa den danske Throne. I et Forbund, sluttet til Grevesmühlen i Januar 1376 pantsatte han — med de andre mecklenborgske Hertuger — til de holsteenske Grever, som forenede sig med dem mod Danmark, adskillige Slotte, som de agtede at indtage, blandt disse Riberhuus; men den unge Prætendent døde snart derpaa, og Forbundet blev uden Følger⁴⁾. Hverken Kong Oluf eller hans Moder Dronning Magrethe findes i hans Tid at have værdiget Ribe noget Besøg eller begunstiget Byen ved nye Privilegier, ikke engang — hvad dog under enhver ny Regjering pleiede at skee — bekræftet de gamle. Den store Opgave: Foreningen af de tre skandinaviske Riger, har uden tvivl for det første givet Nordens Semiramis, som Holberg kalder hende, Anledningen til det at tænke paa. Længere hen i Tiden har hun maaskee været her, da Hertug Johan af Baiern i Aaret 1410 holdt Bryllup i Ribe med Catharina, en Søster af Unionskongen Erik af Pommern⁵⁾.

1) R.C. p. 692.

2) Vil. p. 6.

3) Hvidtf. S. 511.

4) Subm. H.A.D. T. 14 p. 8. Hvidtf. p. 562. 5) Hvidtf. S. 635.

Broderens Nærværelse ved sin Søsters Formæling kan der ingen Tvivl være. Forhen, i Aaret 1406, findes han at have holdt Retterting i Ribe¹⁾, ligesom ogsaa at have været her i Aaret 1421, formodentlig i samme Anledning²⁾. Denne Konge lod Slottets Fæstningsværker istandsætte, hvilket man seer af den Opfordring, som i Aaret 1429 udgik til Capitlet i Nisber: Domkirke: at de skulde tillade deres Bønder og Borneede at hjælpe Lehnsmanden Erik Nielsen (Gyl: denstjerne) med 4 Dages Arbeide til at befæste Ribers huus³⁾. Besynderligt er det, at man hverken af ham eller hans Eftermand, Christopher af Baiern, finder nogen Befræstelse paa Dyens Privilegier. Naaskee Diplomet kan være gaaet tabt. Sidstnævnte Konge har ikke blot besøgt Ribe i Januar 1447, men blev endog kronet her med stor Høitidelighed 1443, ved hvilken Fest Kongen slog 72 Riddere, og ansillede Dystrenden og Turnering efter de Tiders Biis⁴⁾. De tvende første Konger af den oldenborgske Stamme have efterladt sig ikke faa skriftlige Minde- mærker om deres Ophold i Ribe. Af disse see vi, at Christian den Første var her i Aarene 1450, 1455, 1460 og 1480⁵⁾. I Aaret 1460 blev han høitidelis gen hyltet i Ribe af det slesvig-holsteenske Ridderskab⁶⁾. Af Kong Hans har man Breve, som ere daterede herfra i Aarene 1480, 1493, 1503 og 1504⁷⁾. Under:

1) Bil. p. 6.

2) D. A. T. V. S. 613. — Naaskee grunder denne Efterretning sig paa Hvidtf. S. 682, hvor Kongens Nærværelse dog ikke udtrykkes ligen nævnes.

3) R. C. p. 37.

4) Hvidtf. D. S. S. 830.

5) Bil. p. 6.

6) Hvidtf. D. S. S. 884.

7) Bil. p. 7.

tiden har han været her mere end een Gang i samme Aar. Kongens sidste Ophold i Ribe er i flere. Henseender mærkeligt. Det indtraf i Slutningen af Aaret 1512 og i Begyndelsen af det følgende, der var det sidste Nytaar, Kong Hans oplevede. Dronning Christine og Prinds Christiern, som da var kaldet tilbage fra Norge og ugjerne havde løgrevet sig fra den fortryllende Dyveke, fulgte med. Kongen og hans Reiseselskab bivaanede Biskop Lave Urnes Indvielse, der forrettedes af Bispen Jver Munk, formodentlig paa Nytaarsdagen 1513¹⁾. For at Høitideligheden skulde være des større, siger Hofmann, holdt Biskop Jver da sin første Mæsse, hvortil Paven allerede nogle Aar tilforn havde givet Afslad²⁾. En festligere Handling, medens den catholske Ritus endnu bestod, har vel neppe siden den Tid sat Ribe og dens Omegn i Bevægelse. Derpaa fulgte en høitidelig Scene af en anden Natur. En vældig Stormflod omringede Byen og holdt dens høie Gæster indsluttede i flere Dage. Imidlertid gif Kongen, som da var indkvarteret i den ældste Borgmesters Huus, hvor han maaskee var sikrest for Floden, ofte ud i den frie Luft for at nyde det stolte Syn af Vesterhavets Oprør og overlade sig de Følelser, hvoraf han ogsaa engang i sigt et Dieblit yttrede sig gjennemtrængt: Vrefryst for Naturens Herre, Kongernes Konge, og ydmyg Erkjendelse af den jordiske Høiheds afhængige Bill

1) Hvidtf. D. K. p. 1099.

2) D. N. S. 614. I Hvidtfeldts Biskopkrønike, S. 33, hvortil Hofmann henviser, seer ieg det dog ikke udtrykkeligen sagt, at den pavelige Afslad paa den Dag blev benyttet.

faar ¹⁾). Endeligen faldt Vandet, og Hans Majestæt begav sig paa Veien til Aalborg; men ved at ride over Larmfær, ikke langt fra Udløbet af Skjernaa, styrtede Kongen, ved Hestens Fald, i Vandet og paa drog sig derved en Feber, som endte hans Liv i Aalborg den 20 Febr. næstfølgende ²⁾). Endskjønt Kongen ikke denne Gang havde taget Slottet i Beboelse, maaskee for ikke ved den høie Flod at afskjæres fra Forbindelse med Byen: saa finde vi dog, at nogle af hans aabne Breve, ligesom og nogle af Kong Christian den Førstes, ere givne paa Riberhuus ³⁾), og selv naar dette ikke udtrykkeligen nævnes i slige Diplomer, kan vel dog i Almindelighed antages, at Kongerne have opholdt sig paa Slottet ved deres Nærværelse her i Byen. Enkedronning Christine havde ligesom fordm Dronning Helvig, Riberhuus og Lehn til Livgeding. Det er mig ikke bekjendt, at Kong Christian den Anden har været oftere i Ribe end den ene Gang, med Faderen, da Stormen omkring ham vistnok fandt Gjenlyd i hans Indre. — Frederik den Første udgav her sin Haandfæstning til Norge den 24de Novbr. 1524 ⁴⁾). Af Christian den Tredie har man flere Breve, som vidne om hans Ophold i Ribe i Aarene 1537, 42, 43 og 45 ⁵⁾). Ved sit andet Besøg bivaandede han Mester Hans Tausens Bispevielse, og Kirkeordinantsen blev samme Tid forøget med de saakald-

1) Holbergs D. S. T. I. S. 849.

2) Holberg og Hvidtf. II. cc. Holberg skriver urigtigen Tranefær. cfr. D. N. T. V. p. 739. 3) Bil. p. 6 og 7. 4) Hvidtf. p. 1274.

5) Bil. p. 7, hvor foran Aaret 1537 er forglemt Overkriften: Af Kong Christian den Tredie.

te 26 Niber:Artikle. Denne Konge havde "en stor Bygning for paa Slottet," som det udtrykkelig hedder i hans Skrivelse til Capitlet i Niber:Domkirke, hvilket Brev, uden Datum, er anført af Terpager¹⁾. At Arbeidet i de følgende Aar er bleven fortsat, viser en senere Skrivelse af 1547, som ogsaa findes paa samme Sted. i Terpagers Beskrivelse. Efterat Slottet saaledes var istandsat, er det rimeligt, at Kong Frederik den Anden har beboet det, da han i Februar 1561 var her tilstede²⁾; i saafald er han den sidste af vore Konger, for hvem Niberhuus har aabnet sine Porte til festlig Modtagelse; thi at Sjerde Christian, under hvem Slottets Udbyggelse begynder og næsten fuldendes, nogensinde skulde have betraadt enten dette eller Nipsaaens Bredder, er mig ikke bekjendt, ei heller findes det af mine Forgængere bemærket.

Som en Følge af Kong Christian den Sjerdes Deeltagelse i Trediveaarskrigen oversvømmede de kejserlige Tropper Slesvig og Jylland. Oberstlieutenant Eysler ankom til Ribe den 28de Sept. 1627, besatte Byen tilligemed Slottet uden Modstand og blev i Besiddelse deraf, indtil han efter Fredslutningen i Lybek drog ud den 10 Junii 1629. At Terpager urigtigen sætter Sjendens Afreise til den 10 Julii, er viist i Adjunct Adlers Program 1834, i hvilket man ogsaa vil finde de enkelte Omstændigheder, som vedkomme Slottet i Særdeleshed, saavidt muligt, oplyste³⁾. I den saakaldte første svenske Krig, som udbrød i Jubelkongens høie Alderdom, da General

1) R.G. p. 38.

2) Bil. p. 8.

3) S. 11, 15, 18, 23, 24.

Torstenson uden foregaaende Krigserklæring oversvømmede med sin Armee Slesvig og Holsteen, blev ogsaa Ribe besat af de Svenske under Helmut Wrangels Anførsel den 10 Jan. 1644, sex Dage, førend Manifestet udkom¹⁾. I Forventning om en udførligere Behandling af denne Krigs Historie, med Hensyn til Ribe, fra samme Haand som det anførte Program, vil jeg blot berøre de vigtigste Begivenheder, som angaa Slottet. Den svenske Commandant paa Ri-berhuus var Capitain Holla. Imidlertid ankom Grev Christian Ranzow med vore Tropper og bestjød Slottet med Canoner fra Domkirkens store Taarn, hvilket igjen blev Maalet for de Svenskes Kugler og mistede paa denne Maade nogle af Steenpillerne i Tralværket, hvormed det foroven er omgivet.²⁾ Herom vidner Mads Pedersen Kostof, Forfatteren af en utrykt Beskrivelse over Ribe, i følgende velklingende Stro-pher:

Man haver af dets (Taarnets) Bryst og fordum
 fundet sprude
 Med Stykke, Knalder, Skud og holde Fjenden ude,
 Det Svensken og fornam, der Slottet var belagt,
 Og mangen bitter Skol ham herfra blev tilbragt.
 Hvortil søies den Anmærkning, at dette begav sig i
 Krigen 1644, og at der i Taarnet endnu fandtes et

1) R.C. p. 727. I Ringbogen, A 65, staaer anført: Mandagen d. 18 Decbr 1643 kom onde Tidender, at Svenskens Folk var forhaande, da blev Ringet opsat.

2) R.C. p. 39. — En Synsforretning af 14 Marts 1667 anfører blandt andre Brøstfældigheder ved Latinstolen og Domkirken: "paa store Taarn Trappillerne ere forraadnet og affalden, som blev sat i Steden for Steenpillerne, som blev affludt i den forrige svenske Feide."

stort Hjul, som skal have været brugt til at vinde Stykkerne op med ¹⁾. Den 12 til 15 August blev Slottet blokeret af de Danske ²⁾ og overgav sig endelig til Grev Ranzow efter en haard Beleiring, som havde vedværet i 14 Dage. Ved Indtagelsen fik Greven adskillige kostbare Sager tilbage, som han forhen i denne Krig havde mistet ³⁾. Den 7de September var Byen igjen befriet fra Fienden; thi da holdtes det første Ting, som der bemærkes i Protocollen, "efterat Svenskens Folk havde qvitteret Byen og Riberhuus" ⁴⁾. Dog varede denne Frist neppe et Par Maaneder: den 31te October 1644 blev Tinget atter ophævet, da den svenske Oberstlieutenant Sebastian van Rottenborgh (saaledes finder jeg Navnet skrevet) indquarterede sig heri Byen og, som Tingebogen udtrykker sig, havde Riberhuus og Lehn under Commando og Contribution ⁵⁾. I Januar 1645 skulde nu efter Terpagers Beretning Slottet atter være bleven indtaget af de Svenske under Anførsel af Capitain Mordan. Men jeg tvivler om, at det forholdt sig saaledes; thi efter Diarium Tychopolitanum, som vidner om en flittig Optegnelse, blev det af de Svenske paany besatte Slot allerede erobret tilbage med Storm den 30 Decb. 1644 ⁶⁾. Rimeligere er det altsaa, at Slottet — formodentlig uden synderlig Modstand — er taget i Besiddelse af Fienden omtrent

1) Denne Prøve af Rostofs Poesie og Orthographie er mig meddeelt af Cand. Thorsen, som er Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket, hvor Haandskriftet glemmes.

2) Tingb. A. 66. 3) D. M. T. V. p. 101. 4) Tingb. A. 65. 5) Tingb. A. 66.

6) Neues Staatsbürgerliches Magazin, herausgegeben von Dr. N. Faldt. 18. 1 B. 3 u. 4 S. S. 892.

paa samme Tid, som den omtalte svenske Oberstlieutenant Rottenborgh indquarterede sig i Byen. Hermed stemmer ogsaa Holberg overeens, som fortæller, at Oberst Wrangel, da han erfarede, at Kongen havde forladt Skaane og var kommen til Byen, samt at Erkebispfen af Bremen (Prinds Frederik, som siden blev Konge) havde faaet en temmelig betydelig Hær paa Benene, begyndte at forskandse sig ved Randers, og, paa det at han kunde være sikker bag fra, lagde en god Besætning i Ribe og stiftede Oberstlieutenant Mortaigne hen at befæste samme Plads. Kort efter ankom de Danske og i tredie Storm bemægtede sig Staden, hvor Alt blev nedfablet, som fandtes i Gevær. Disse Begivenheder: saavel Byens Besætning af de Svenske som Gjenerobring af de Danske, henfører Holberg til Aaret 1644.¹⁾ Glange²⁾ sætter vel, ligesom Terpager, Slottets Tilbageerobring fra Fienden i Jan. 1645, og begge have heri Medhold af Olearius;³⁾ men Ingen af disse tre Forfattere nævner Dagen bestemt. Den ovenomtalte, af H. Schröder meddeelte, Glückstadtse Dagbog vidner derimod om nøie Bekjendskab med Tid og Omstændigheder. For at sætte mine Læsere istand til selv at kunne bedømme denne Kildes Troværdighed, vil jeg udførligen meddele de Beretninger, som vedkomme den her omtalte Begivenhed.

Den 24 Nov. (1644) brød man op til Feldtoget fra Glückstadt. Forud gik Generalissimus (Prinds Frederiks) Forrør. Efter disse fulgte den 25 Grev Wenz med Artilleriet og sit hele Regiment. De satte sig

1) D. S. T. 2. S. 853.

2) Christian den Fierdes Historie, S. 1274.

3) Kurzer Begriff einer Holsteinischen Chronica. S. 278.

for Ikeboe paa Bjerget. Den 27 fulgte Generalissimus selv med Hoffva-
ten. De rykkede frem indtil Rendsburg. Men da den 2 Dec. Efterret-
ning indløb, at Generalmajor Königsmark var kommen Oberst Wrangel
til Hielp og allerede havde passeret Elben ved Boitzenburg, blev Grev
Wenz med 5 Compagnier commanderet tilbage og indtraf igien den 7 Dec.
i Glückstadt.

Den øvrige Hær drog til Ribe, til Beleiringen af det derværende
Slot, som holdtes besat af de Svenske. Her blev den 27 Dec. den tap-
pre (danske) Oberstlieutenant Steinberger, som havde udmærket sig
saameget i denne Krig, stød i Løbegravene. Mandagen derpaa, den 30
Dec., blev imidlertid Slottet indtaget med stormende Haand, og Alt paa
samme nedfaldet, ogsaa Commandanten Oberstlieutenant Mortais-
gne, der tilforn, som vi have seet, var Befalingsmand paa Breitenburg.
En og Anden blev dog bemmelig reddet af de danske Officerer. — —

Den 9 Jan. indtraf Steinbergers Lig i Exempe og Oberstlieutenant
Mortaignes i Glückstadt, tilligemed tre grønne og een hvid Dragonfant,
som man havde bekommet paa Slottet Ribe. — —

Den 27 Jan. blev Oberstlieutenant Steinbergers Lig, under Ledsa-
ning af høie og lave Officerer, begravet i Exempe med al Solennitet. —

Den 11 Marts blev paa Prindsens Foranstaltning, da de Svenske
intet havde frevet derom, Oberstlieutenant Mortaignes Lig stedet til
Jorden og bisat i Kirken i Glückstadt. — 1)

Saavidt Dagbogen. At Slottet blev indtaget un-
der Prinds Frederiks egen Anførsel, hvilket Dagbo-
gen ikke udtrykkelig melder, bemærkes af Tarpager,
og Glange siger det endnu tydeligere. Det sees lige-
ledes af Ole Borchs Arctos Pullata, hvor Prindsens
Bedrifter i denne Krig prises. Stedet gives her,
oversat fra det Latinske: 2)

1) At denne Dagbog ikke er undgaaet min Opmærksomhed, skyldes jeg
Adjunct Adler, som erindrede sig at have læst noget om Slottets
Erobring i et af de slesvig-holsteenske Tidsskrifter, der holdes af vort
Stiftsbibliothek. Ved Estersøgning fandt jeg da omsider Stedet.

2) Deliciae Poetarum Danorum coll. a F. Rostgaard. T. 2. p. 527.

Synke du saae, o Ribe, din Borgs fastbyggede
 Mure,
 Og for Frederiks Held sig boie. Fortæller, I
 Bolde!
 Som til Skyerne gif, besatte med lignende Kæm-
 per,
 Hvor var en Stige saa stærk, et Mod saa forags-
 tende Farer,
 Som hans, der med Eder fik Bugt og fordrev
 Mortaigne fra Slottet?

I den uheldige Krig, som Frederik den Tredie begyndte med Sverrig, blev Ribe først besat af de Svenske under Georg Lybecher, (Aug. 1657) siden af keiserlige, polske og brandenburgske Tropper, der vel kom som Venner Byen til Undsætning, men huserede maaskee ligesaa slem, om ikke værre end Sjænderne. Under denne Krig blev Slottet i Aaret 1659 ilde medhandlet og ruineret af den fjendtlige Magt, hvorefter det ikke siden blev istandsat, men Fæstningsværkerne fløidede¹⁾. Gerne havde jeg ønsket at kunne meddele noget Udførligere om denne sidste Act, hvori Riberhus endnu spillede en Rolle; men, endstjøndt der vel isøvrigt findes nogle Bidrag til bemeldte Krigs Historie i Naadstuearchivet, er dog hidindtil Intet videre forekommet mig om Slottet, end hvad her efter Terpager er anført, og da Tiden ikke denne Gang tillader mig at anstille nøiere Efterforskning, maa jeg overlade til min Collega at udfylde, om muligt, det Manglende, naar han, som jeg haaber, ved

1) R.C. p. 40, 727.

Veilighed fortsætter de i Programmet for 1834 begyndte Samlinger.

Fra nu af blev Slottet i sin ødelagte Forfatning staaende hen som Ruin, men ikke længere beboet af Lehnsmanden, der forhen her havde havt sit Sæde. Endnu i Aaret 1684 maade der have været betydelige Levninger tilbage, da man i dette Aar holdt et Syn over det Tommer, som fandtes paa Niberhuus, tjent lig til anden Bygning¹⁾, og Stiftamtmanden i den følgende Tid bortskjænkede herfra flere tusinde Togs og Muurstene til Cathrinekirke²⁾. Ja i Aaret 1692 foretoges atter en Taxationsforretning over Slotsruinerne, som vidner om, at disse end ikke da vare aldeles forsvundne³⁾.

Medens saaledes de historiske Begivenheder, som ere knyttede til dette Sted, hvor Niberhuus fordm stod, have undgaaet Forglemmelsen, i det mindste for en betydelig Deel, er Slottet selv, dets Bygningens maade og Plan, og, naar man undtager de Graver, som fra Oldtiden ere tilbage, ogsaa dets Befæstning hidtil saa lidet med Vished bekjendt, at endog de der ikke ere ligegyldige Betragtere af den græsbevorte Slotsbanke, som de dagligen have for Die, men vider begjerlige nye til Beskrivelser over det gamle Ribe for at skaffe sig en Forestilling om Vorgen, der i sin Tid kneisede paa denne Boldplads, spørge hinanden, om denne Bygning udgjorde een Længde eller fire Floie. Gaaer man til Danckwerth, saaer man ingen anden Oplysning end den forhen i en Note (S. 1) anførte:

1) Bil. p. 12.

2) Grønlands Note. i R. C.

3) Bil. p. 12.

at Ribe har et Slot beliggende paa Vestkanten af Staden, med fire smaa runde Bulværker, men dybe Grave, befæstet paa den gamle Maneer. Efter hans Grundtegnning, som er optagen 1651, da Slottet endnu stod, seer det vel ud til, at Slottet har bestaaet af flere Længder; men et Par Urigtigheder, som især rigt findes paa Grundtegningen over Byen, har svækket hans Credit saaledes hos nogle af vore Oldgrandskere, at de ikke skænke hans Fremstilling synderlig Opmærksomhed eller Tillid; endskjøndt jeg for min Deel aldrig har kunnet overtale mig til at troe, at Forfatteren af Grundtegningen vilde sætte en firkan- tet Gruppe af Hovedbygninger der, hvor han havde en eneste Længde for Die. Terpager, som er født 1654, og altsaa i sin Ungdom endnu, efter hvad jeg har viist, selv havde seet betydelige Levninger af Slot- tets Bygninger, opholder sig først ved dets historiske Mærkværdigheder. Et otte Gange gjentaget Echo, som han i sine Drengenaar havde hørt ved at spille Bold norden for Slottet, giver ham dernæst Anledning til en meget lærd Digression om alle de Steder, han kjendte i Verden, paa hvilke denne snatsomme Nymphe var meer eller mindre rig paa Gjensvar. Slottet selv affærdiger han ligesaa kort og næsten med de samme Ord, som Danckwerth. Dog giver han os et Billede af Ribershus i den kronede Digter, Ripenseren Hans Grandfens latinste Beskrivelse, som jeg her vil forsøge at gjengive paa Dansk i Originalens Versemaal:

Statelig hæver sig Slottet mod Vest, hvor skul-
mende Bølger,

Jevnligt i stummende Løb vandre den græbrige
 Trindt om Borgen en Muur teglbyggede Linder
 Disse beskjermer igjen Gravens omrislende Vand.
 End bag det dobbelte Værn uindtageligt Slottet
 Trodsende Rugler og Krud, siffer mod Krigsgudens
 Kunst.
 Midt i det prægtige Slot Dig omstraalet Heroer-
 nes Minder,
 Blanke, som Sølv, der nys kom fra Polererens
 Haand.
 I dets Indre Du møder en Brønd, heel konstigen
 steensat;
 Høit den kaster mod Sky Vandets fremsprudlende
 Væld.
 Hvortil opregne Dig Navnene her paa de Baaben,
 Du skuer,
 Baaben, hvis grusomme Magt Fjenden erfare vel
 skal?
 Slagsværd, Blider og Ører til Strid samt vægtige
 Rugler,
 Mange som Stjerner i Tal hist paa den funklende
 Pol.

Efter denne Beskrivelse, som Lerpager uden tvivl
 mere i historisk end poetisk Hensigt meddeler, af en
 Digter, paa hvis Levetid Slottet stod i sin Belmagt,
 (Hans Frandsen døde 1584) maatte Slottet have be-
 staaet af flere Længder, som omgave et Rum, i hvis
 Midte Springvandet saaes. Men Hans Frandsen

var Poet, svarer den varsomme Forfatter, og mener derved at have brudt Staven over hans Vidnesbyrd. Endskjøndt, hvor latterligt at tænke sig en Digter beskrive et Slot, som hans Samtidige havde for Dine, anderledes end det i Hovedsagen virkelig befandt? I den Danske Atlas bliver man ikke klogere. Fire runde Taarne, høie Mure, dybe Grave, stærke Volde, Brønden i Midten — kort sagt: paa Echoet nær, et Echo af Tarpager. — End Nads Pedersen Klostet, Præsten i Middelfart, mon han ikke vil holde en poetisk Parentation over Slottet? Eigprædikener ere i biografisk Henseende stundom af Vigtighed. — Destoværrer, nei! det bliver ved et Par Stropher. Det faste Slot, siger han,

er til en Steenhob blevet,

Jeg derfor og derom ei gider mere skrevet.

Men jeg glemmer jo, at vor Galthen har givet os en Skildring af Slottet, og det med saa bestemte Træk, i sin bekjendte sikke Maneer, at man skulde troe, han selv havde seet det i Kong Baldemars Tid. — Stedet, som handler herom, vil jeg her affkrive med Forfatterens Ord, uden derfor i Et og Alt at underskrive dem. Nogen Gjentakelse af det allerede Omtalte, som paa denne Maade ikke kan undgaaes, ville mine Læsere behageligen undskyldes, i Betragtning af at Beskrivelsen bliver desto mere authentisk. Den lyder saaledes:

”Slottet, som i Siden af Byen og tæt ved den store Aa var anlagt paa en høi opkastet Banke, kaldtes fordum Kosborg, eller maaskee rettere Korsborg, af Korsbrødre, Kloster, som laa saa nær derved, at

man ved en kort Løngang kunde gaae fra den ene til den anden. Det var omgivet med en bred og dyb Grav, som i det søndre Hjørne var udskaaen til den forbigaaende Strøm, fra hvilken den desuden, igjen nem en Kende, fik sit Vand. Dette Indløb var bedækket ved Siden af en Skandse, og for Enden af tvende i Slotsbanken sammenbygte Taarne. Uden om Slotsgraven var paa de tre Sider en lav Vold, uden Tvivl for at tilbageholde Floden, naar den var høi, og paa ethvert Hjørne af samme et lavt rundt Taarn. Hvad Slottet selv angaaer, da var det ikke stort, men udentvivl en stærk og anselig Bygning, bestaaende af fire Længder, som udgjorde en Tirkant; i hver Sidebygning to smaa Taarne, og paa Hovedbygningen, som vendte ud til den søndre Side, et Spiir i Skikkelse af en Pyramide. I Slotsgaarden var en Brønd med Springvand udi, 18 Alen dyb, og fra det nederste til det øverste opført med rundhugne Kampesteene, der sammensøiede udgjorde en Cirkelform¹⁾. Ovenpaa Banken var Slottet til alle Sider forskandsset af en Muur; men paa den søndre Side var Muren dobbelt, og den inderste saa høi, at den næsten kunde bedække Hovedbygningen." Til denne Beskrivelse har jeg, siger han, fornemmelig betjent mig af Stedets Betragtning, saavel som Slotskets Aftegning, der findes paa et Kobberstykke foran i Terp. Ripæ Cimbricæ.

1) Hvad her fortælles om Brøndens Dybde m. m., findes ogsaa hos Terpager, som tilføier, at Stiftamtmanden for fyrgetyve Aar siden (fra 1736 tilbage) der havde sin Iisfjelder..

Galthen angiver selv, som man seer, Kilden til denne Beskrivelse, forsaavidt den indeholder mere, end man finder hos hans Forgængere. Stedets Betragtning, som han beraaber sig paa, vil for nærværende Tid vel ikke føre til andet end høist usikre Gissninger. Jeg kjender idetmindste, een øvet Jagttager, som af Stedets Betragtning har faaet det Resultat, at Slottet har bestaaet af en eneste Længde: just det Modsatte af Galthens Formodning. Kobberet foran Ripæ Cimbricæ omtaler Terpager ikke i Bogen selv, og, skjøndt jeg ikke finder det rimeligt, at Forfatteren vilde pryde sit Værk med en Prospect af det gamle Ribe, hvilken han ikke selv tillagde historisk Bigtighed, eller hans gode Ven, Provst Storm i Egtvad, gjøre sig den Uleilighed at copiere den, naar han ansaae den for et upaalideligt Phantasiebilled: saa er det dog almindeligt nok at høre det bedømt som et saadant; og Galthens derpaa grundede Beskrivelse finder alt: saa kun liden Tiltro, mindre maaskee, end den fortjener. Thi sæt endog, at Prospecten er, hvad dog heller ikke kan bevisees, et Forsøg paa, ved Hjælp af Indbildningskraften, at fremstille Ribe, saaledes som det, overensstemmende med de Efterretninger, man havde om Byen, omtrent kunde have taget sig ud: saa er den derfor ikke ganske at foragte; den viser dog, hvorledes Terpager har tænkt sig Slottet, hvis betydelige Levninger i hans Ungdom maae have givet en nogenlunde fyldestgjørende Forestilling om Bygningerne i deres Velmagt. Just fordi han selv og hans Samtidige ikke savnede en saadan Forestilling, og fordi Kobberet udtrykte den bedre, end Ord havde kunnet:

forbigaaer han maaskee Slottets udførligere Beskrivelse i selve Bogen. At Slotspladsen skulde have været for liden til at rumme en anselig Bygning af fire Længder, (en Indvendig, som er bleven gjort mod Galthens Beskrivelse) indseer jeg ikke. Paa et Plan af 10000 Quadratalen, som Pladsen i det mindste indeholder, funde, om det gjaldt, staae fire Længder, hver ligesaa anselig som Ribe:Domkirke, naar de, som Slotsbygningerne i Colding, stode langs med Udfarten. Hvis de ikke maatte indtage det hele Omfang, men, saaledes som paa Grundtegningen hos Danckwerth, rykkes noget dybere ind: da blev endnu, en Snees Aen, om man vil, fra Planets yderste Grænse, Rum nok til fire Længder, hver anseligere end Hovedfacaden af Korsbrødregaaard. Slotspladsen i Colding, saavidt jeg af Grundtegningen i den Danske Vitruvius ved Hjælp af den hosføiede Maalestof kan skjøne, er lidet eller intet større end vor Slotsbank. At dog med Tiden store Forandringer kunne være foregaaede med Slottets Bygninger; at een eller flere af de oprindelige fire Længder efterhaanden kunne være blevne nedbrudte, og derfor muligen nu Sporet af dem være ufjendeligere, end af den ene, som længe blev staaende: det indrømmer jeg gjerne Enhver, som af Pladsens nuværende Beskaffenhed har fundet Anledning til at forestille sig Slottet udstrakt i en eneste Længde. Et Kobber i Resenii Atlas (fra 1677) viser virkelig saaledes kun Bygninger paa tre Sider. At der dog i Aarene 1603 og 1604 endnu have været Bygninger paa alle fire Sider; at der endnu 1623 var mere end een af de saafaldte Munddele eller

runde Taarne, som sees nede ved Slotsgraven paa Kobberet i Terpagers Beskrivelse; at disse ikke vare høiere, end at en stor Vandflod kunde løste den øverste Bedækning af dem; at seligelig disse Buddingerformer, som man spøgende har kaldt de runde Figurer paa Kobberet, vare til i Virkeligheden og ikke Misfostre af Terpagers eller Provst Storms Phantasie: dette, haaber jeg, ville de i Bilagene meddeelte Eynsforretninger tilstræffeligen godtgjøre, og saaledes vække større Opmærksomhed for Fremstillingen af Slotstet paa bemeldte Kobber, end den hidtil synes at have fundet, fordi Forfatteren uheldigviis har ladet os i Uvisshed om, hvorfra han har denne Prospect, og hvilket Værd han troer sig beføiet at tillægge samme.

Ifølge disse paaberaabte Eynsforretninger bestod Niberhuus i sin Tid af følgende Bygninger.

1, Det søndre Huus samt Smedehuset og et Huus, som indbefattede Skriverstuen, Rustkammeret og Faderburet, hvilke Bygninger alle synes at have ligget paa den søndre Side. Paa Volden mod samme Kant fandtes ogsaa et saakaldet Bøssehuus, hvis dette ellers er forskjelligt fra Rustkammeret.

2, Det store vestre Steenuus. Paa denne Kant var ogsaa et Porthuus. Vindebroen hvilede paa otte murede Piller.

3, Det store nordre murede Huus med Hvalving under. I denne Fløi var maaskee Fruerstuen; thi under denne var der i det mindste, ligesom her, en Hvalving. Skolen nævner jeg her, fordi den omtales i Forbindelse med Stuen over Hvalvingen, endstjøndt

deraf ikke nødvendigvis følger, at dens Plads just her maa søges.

4, Stegerset og Bryggerhuset, som fandtes i een Længde, med tvende Gable, strakte sig fra Sønden mod Norden, hvilket man seer deraf, at der i Synsforretningen omtales et lidet Hus ved den nordre Ende, næst hos Bryggerhuset. Her have vi da Slottets østlige Floi. Slagterhuset nævner jeg her, som mig synes paa et passende Sted, i Forbindelse med Bryggerhus og Stegers. Det laae i Borggaarden.

5, Staldbygningen med tilstødende Lade. Den søges at ligge hos Slottet; jeg formoder derfor, at den bør søges udenfor Slotsgraven, ligesom i Tolding, og antager, at dens Beliggenhed har været sønden for Slottet, hvor der ved Anlægget af den nye Spadsferegang (1833) fandtes endeel Muur; og Tagsteen i Grunden. Stald- og Ladebygningerne indstuttede formodentlig den omtalte Staldgaard.

Slottets Have eller Abildgaarden, som den kaldtes, laae tæt østen eller sydsøst for Slottet, imellem Slottet og Kongensgade, som har strakt sig paa denne Havens ikke ubetydelige Omfang skjønes. nogenlunde deraf, at 51 Sag af dens Plankeværk siges i en Synsforretning paa een Gang at være nedfaldne.

Slottets Territorium har, som det synes, været indhegnet, og paa den Muur eller det Plankeværk, der omgav det Hele, fandtes formodentlig de fire Porte, hvilke Synsforretningen nævner: Porten ved Blegshaven, (mod Nord) Pillesporten, (mod Østen) Bændeporten og en anden Port i Nærheden af denne.

Endnu maa jeg berøre nogle Enkeltheder af Gals

thens Beskrivelse, forsaavidt jeg deri mener at finde nogen Urigtighed. Det Dørige, som han paa Slotspladsen og Kobberet har seet, vil jeg, om det end ikke viser sig saa klart for mit Øie, lade staae ved sit Værd. Saaledes bemærker Hofmann medrette, at Slottets Navn Rosborg, som Terpager vil have læst i et gammelt Haandskrift, synes at være noget mistænkeligt og forvevlet med Korsbrødre: (Closter¹). Hvorfra Galthen har sin Vold udenom Slotsgraven, med et løst rundt Taarn paa hvert Hjørne, maa han selv bedst vide, formodentlig af Stedets Betragtning; thi paa Kobberet kan jeg idetmindste ikke see det. Derimod seer man af Hans Frandsens Beskrivelse, at der gif en Muur nedenom Slotsbanken, indenfor Graven, og Belleius siger, hvis jeg forstaaer ham ret, det samme²). Dog ere hans Ord ikke meget tydelige; men i den senere Tid har man ved Estergravning fundet saa betydelige Levninger af sig en Muur indenfor Graven, at jeg saa meget mindre tvivler om Meningen af nedenangførte Sted, især naar det sammenlignes med den foromtalte Digters Udtryk. Muren ovenpaa Banken (paa den søndre Side endog saa dobbelt og den inderste saa høi, at den næsten kunde bedække Hovedbygningen) finder jeg ikke paa Kobberet; den maa have vist sig for Galthen ved Stedets Betragtning. En Vold paa Slottet omtales derimod i een af de

1) D. N. S. 618.

2) Eedito vallo ac muro inferius fossas aqua repletas ambiente, non se conspicuum tantum, sed et firmum undique ac probe munitum exhibet (arx) necessitatis quoddam præsidium. R. C. p. 19.

meddeelte Synsforretninger, fra 1588¹⁾). — Inden jeg forlader Slotsbygningen, maa jeg endnu bemærke, at et høit Spiir, ligesom paa Kobberet, ogsaa er at see paa Ustegningen i Resenii Atlas.

Til Niberhuus horte en Ladegaard. Den laae udenfor Nørreport, paa det Sted omtrent, hvor nu Stiftsphysicus Randerups Have er anlagt. Til at bestemme dens Beliggenhed tjener deels Grundtegningen i Dankwerths Atlas, deels en Optegnelse af Gronlund og det Udtryk, som han har fundet i en Singebog: at Nicolaigade, ogsaa kaldet Malegade, (i D. N. 33) løber ned til Slots-Ladegaarden. Dersom de øvrige Bygninger stode i et rimeligt Forhold til den østre Stald, hvis Længde var 31 Fag²⁾, maa Gaarden have været heel anseelig. — Dette kunde man ogsaa formode af dens Grundtægt, som var 91 Rdr., 7 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. — Til Ladegaarden laae desuden betydeligt Bøndergods, hvis Hartkorn nu ikke kan opgives. Dette Gods blev ved en Commission solgt fra Kronen den 10 Julii 1741, og Ladegaarden selv med en Deel af Hovedgaardsjorderne forøret Stiftamtmand Calnein. Under denne Forøring synes Slotsruinerne at have været indbefattede, samt Tisseriet, hvilken Herlighed forhen havde ligget til Slottet eller dets Ladegaard³⁾. Stiftamtmanden flyttede derpaa Ladegaardens Bygninger ind i Storegaden udenfor Nørreport. Efter hans Død kjøbte Capitain Calnein disse Eiendomme ved Auction den 20 Junii 1746 for 3605 Rdr., og solgte dem igjen

1) Bil. II. p. 8.

2) Bil. p. II.

3) D. N. T. V. p. 649.

til Stiftamtmand Hoiger Scheel for 4200 Rdr. I Skjødets af 20 Marts 1750 anføres det gamle Slots Ruderne udtrykkelig. Endelig er det Maturinske Lejgat blevet Eier af disse Slottets forrige Besiddelser ved Skjøde af 9 Febr. 1751. Kjøbesummen var dengang 5000 Rdr. Den flyttede Ladegaard opbrændte ved Lynild den 2 Julii 1759, og er ikke siden bleven opbygget¹⁾.

Hvad Riberhuus-Lehn har indbragt Kronen, har til forskjellig Tid maaskee været forskjelligt. I et Forlehningsbrev af 17de Marts 1574 forpligtedes Lehnsmanden Erik Lykke til deraf at svare hans Kongelige Majestæt 2044 gamle Daler qvit og frit²⁾. Noogle biographiske Efterretninger om Lehns mændene paa Riberhuus har jeg endnu til Slutning at meddele.

Terpager begynder sin Fortegnelse over Lehns mændene paa Riberhuus med Aaret 1499. Dog anfører han selv paa andre Steder i sit Værk adskillige, som før den Tid havde haft dette Slot i Forlehnning. Saaledes Tage Niis³⁾, der forhen er omtalt ved den eventyrlige Indtagelse af Slottet i Kong Erik Menveds Barndom (1286). Johannes, Commendator Ripensis, som 1331 gav tvende Gaarde til Antvorskov-Closter. Denne Johannes var vistnok ikke Commandant paa Slottet, men Korsbrødrenes Prior, som ogsaa kaldtes Commendator⁴⁾. Fremdeles Erland Kalv⁵⁾, som for en Tid var falden fra

1) S. Bil. p. 12—16, blandt hvilke de betydelige Oplysninger, hvorfor jeg har Justitsraad Steenstrups Godhed at takke.

2) Bil. p. 23, i.

3) R. C. p. 35.

4) R. C. p. 37. cfr. Daugaards Closterhistorie S. 428.

5) R. C. p. 36.

Kong Valdemar Atterdag. Videre Henrik von der West¹⁾ (eller Osten) og Hennike Limbek²⁾, den første i et Diplom af 1373, den anden i et tidligere fra 1378. Denne var en Søn af Rigets Drost Claus Limbek og var endnu Hovedsmand paa Niberhuus i Aaret 1382. Det er formodentlig denne Limbek, som har stiftet det Limbekke Capel ved Lindgaarden og et under Hennike Limbeks Navn bekjendt Alter, uden tvivl i samme Capel³⁾, samt et Præbende i Helligaands Huus for fattige Adelsmænd, især af hans egen Familie⁴⁾

Langebek har dernæst i sine Excerpter, (S. Bil VI.) ligesom Hofmann i Danske Atlas, Niels Eriksen Gyldestjerne, Lehnsmænd paa Niberhuus 1419. Men samme Aar nævner Hvidtfeld⁵⁾ Erik Nielsen af Thim, Hovedsmand paa Brunlund og Nibe. Denne maa da være Niels Eriksens umiddelbare Efterfølger og ventelig den samme, der i Aaret 1429 omtales i Kong Erik den Niendes Brev til Cantharferne i Nibe⁶⁾. Endelig anfører Hofmann Ludvig Nielsen Rosenfrands, Lehnsmænd paa Niberhuus 1450, men, ligesom de foregaaende, uden at henvise os til sin Kilde, som jeg forgjæves har søgt at opdagge. Det er formodentlig den Ludvig Nielsen, der omtales i D. M. T. IV. p. 8. Han var da Ridder og en Søn af Niels Jensen til Lange, af de Rosenfrandsers Stamme, som paa den Tid endnu ikke brugte dette Slægtnavn. Paa de følgende Lehnsmænd giver Serpager en blot chronologisk Navnefortegnelse, som

1) R. C. p. 475.

2) R. C. p. 37.

3) R. C. p. 359.

4) R. C. p. 513.

5) D. S. p. 678.

6) R. C. p. 37.

ikke overalt er ganske paalidelig, hvilket herefter paa sine Steder skal vides. Galthen afskriver denne Liste paa Tro og Love, ja misforstaaer den endog saaledes, at han anfører alle Lehnsmændene som døde i det Aar, da de efter Tarpagers Mening havde modtaget Forlehnningen: en Feiltagelse, som strax maatte røbe sig ved den flggtigste Undersøgelse. Et nærmere Bekjendtskab med disse Hædersmænd vil uden tvivl være mine Læsere behageligere end den tomme Navneliste, som mine Forgængere leverer.

P r e d b j ø r n P o d e b u s t .

(Lehnsmænd paa Niberhuus 1499—1537.)

Denne Lehnsmænd var af en gammel adelig Slægt, som udstammer fra Rügen og blomstrede under Valdemar 3. Hans Fader, Claus Podebust, var Eier af Boosborg, og i et Magestiftsbrev, udstedet St. Gregorii Dag 1490, finder jeg, at Sønnen skriver sig "Præd: bjørn Podebust, Ridder af Boosborg"¹⁾. Han var tvende Gange gift, først med Bibete Rosenfrands og dernæst med Anne Gyldenstjerne. Efter Tarpagers Fortegnelse var han Lehnsmænd paa Niberhuus fra 1499—1537. I denne Egenkab har jeg fundet ham nævnet 1503²⁾, 1504³⁾, 1515⁴⁾, 1521⁵⁾ og 1533⁶⁾. Som Rigets Raad anføres han af Schlegel fra 1536 til 39⁷⁾; men Schlegels Fortegnelse begynder med Reformationen, og allerede længe før havde han været i Raadet. Saaledes i Aaret 1513⁸⁾. I det jyd:

¹⁾ D. A. D. R. N. 384. ²⁾ D. A. D. R. N. 438. ³⁾ D. A. D. R. N. 442.

⁴⁾ Bil. VI. ⁵⁾ D. N. T. V. p. 649. ⁶⁾ N. D. M. T. 2. p. 213.

⁷⁾ Sammlung d. dan. Gesch. etc. 2 B. 2 Et. p. 164 o. f.

⁸⁾ Hvidf. D. R. p. 1100.

ste Raads Opbud til Vaaben mod Kong Christian den Anden, 1523, staaer hans Navn næst efter Marsskens¹⁾, i Aarene 1524, 28, 33 seer man ham ligeledes som Rigets Raad²⁾. Naar han er død, veed jeg ikke; men han levede endnu 1549³⁾. De Hodebussers Vaaben findes paa et Epitaphium i Ribe-Domkirke over Claus Sehested⁴⁾. Skjoldet er deelt tversover; i den øverste Halvdeel sees en rød kronet Orn i blaat Feldt; den nederste Halvdeel er udfyldt med Skaktabl.

Johan Kanza u.

(Lehnsmænd paa Riberhuus 1537—39.)

Naar det først er opdaget, at denne Johan Kanza u, som her nævnes, er Johan Kanza u til Breitensburg, (ved Tkehoe) Botskamp osv., Ridder, Danmarks Riges Raad og høistbefalende Feldtherre over den danske Armee: begriber man let, at der ikke kan være Mangel paa Stof til en saadan Mandes Levnetsbeskrivelse. Den findes udførligen fortalt paa flere Steder⁵⁾. Her vil jeg blot med nogle faa Træk betegne Manden. Han er født d. 12 Novbr. 1492, blev staaet til Ridder i Jerusalem 1517, reiste udenlands med Christian den Tredie som Prinds, befæstede ham paa Danmarks Throne ved sine Seiervindinger over den fordrevne Konge Christian den Andens Tilhængere, saar vel paa flere Steder som i det navnkundige Slag ved Ornebjerg, erobrede under Frederik den Anden Ditmarsken 1558 og døde den 12 Decbr. 1565, efterat

1) Emsld. p. 1198. 2) N. D. M. T. I. p. 212. D. M. T. V. p. 75.
N. D. M. T. I. p. 230 og T. II. p. 196, 250 o fl. St. 3) D. M. T.
V. p. 867. 4) Inscr. R. p. 35. 5) Hofmanns Efterr. om dans-
ste Adelsmænd T. I. p. 82—91 og D. M. T. IV. p. 33—96; 119—128.

have tjent tre Konger med udmærket Trofast. Terp-
ager anfører ham som Lehnsmænd paa Niberhuus fra
1537 til 43; men, at han havde forladt denne Post
før Aaret 1540, sees af hans egenhændige Skrivelse,
der er afstrykt blandt Tilagene til dette Program¹⁾.
Som Lehnsmænd paa Niberhuus omtales han derimod
i Aaret 1537²⁾ og 1539³⁾, hvilket sidste er saa meget
mærkeligere, da man af hans Udtryk i bemeldte Skri-
velse, som er dateret: Bredenberg 1540, ellers kunde
formode, at det da var mere end eet Aar siden, han
havde haft denne Forlehning. Det hedder nemlig:
"nogle Aar siden forleden, den Tid jeg Nibe Stift
Slot og Lehn i Forlehning og Befaling havde"; men
dermed sigter han til det i Brevet omtalte Valg af en
Cantor, hvilket han erindrede sig for nogle Aar siden at
have fundet Sted, ikke i den sidste Tid af hans For-
lehning. Terpagers Feiltagelse oplyses end videre af
det Følgende.

Henrik Kanza u.

(Lehnsmænd paa Niberhuus 1540—1542.)

Hvo denne Henrik Kanza u er, kan jeg ikke med
Visshed sige. Den lærde Henrik Kanza u, en Søn af
den foregaaende Lehnsmænd Johan Kanza u, kan det vel
neppe være; thi han var født d. 11 Marts 1526
og altsaa dengang kun 14 Aar gammel. At han i
Aaret 1540 var, som det hedder, Embedsmænd
paa Niberhuus, er vist⁴⁾, ligeledes at han i Aaret
1542⁵⁾ beklædte denne Post, hvilken vi i det næstfølgende

1) Bil. p. 19.

4) Bil. VI, d.

2) D. M. T. IV. p. 119.

5) Bil. p. 21, a.

3) Bil. VI, c.

Var finde overdraget til Claus Sehested. Det er allsaa ganske urigtigt, at Tarpager sætter hans Forlehnning med Niberhuus imellem Aarene 1543—48, ei heller kan den i R. C. p. 38 anførte kongelige Skrivelse, (uden Aarstal) hvori han nævnes som Embedsmand paa Niberhuus, efter Tarpagers Mening, henhøre til Aaret 1544, men maa nødvendigst være af et ældre Datum.

Claus Sehested.

(Lehnmand paa Niberhuus 1543—50.)

Claus Sehested til Spandergaard, en Søn af Sivard Sehested til Ericseby, var efter Tarpager Lehnmand paa Niberhuus fra 1548 til 50; men allerede i Aaret 1543¹⁾ kaldes han saaledes, og Tarpager selv omtaler ham paa et andet Sted (p. 39) som Lehnmand i Aaret 1547. I Raadstueprotocollen (B. 1.) kaldes han i Aaret 1544 "Kgl. Mai. Regent og Befalingsmand over Nibestift",²⁾ og forekommer oftere sammesteds, saasom i Aarene 1547, 48 og 49, med Titlen Hovedsmand paa Niberhuus. Efter Grønlunds Antegnelse i R. C. skulde han endog have været Lehnmand i Aarene 1536 og 1540; men derfor kjender jeg ingen videre Hjemmel. Da han i en Række af Aar (fra 1531)³⁾ var forlehnet med Korsbrodregaard, af hvilken han 1548 blev Eier, er det muligt, at han i de tidligste af Grønlund anførte Aar kan være nævnet som Lehnmand med Hensyn til bemeldte efter Reformationen seculariserede Kloster.

1) Bil. p. 24, q.

2) Bil. p. 21, b.

3) Aarstallet i D. 2. 1511

er en Trykfeil, som bemærkes af Daugaard i hans Klosterhist. S. 428.

Saaledes kaldes han i en kongelig Skrivelse af 1535 vor tro Mand og Tjener ¹⁾,) og gives Fuldmagt til at indsende Domkirkenes Sølvtøj til Mønten: en Forsretning, som let kunde opvække den Formodning, at han samme Tid var Lehnsmænd paa Riberhuus. Hofmann siger urigtigen, at hans Enkesrue skrev sig Elisabeth Juul til Korsbrødregaard ²⁾; thi Enke blev hun ikke, da man af Tarpagers Inscriptiones Ripenses seer, at hun døde 1565 ³⁾; han derimod levede endnu i Slutningen af 1566, men er formodentlig død i Løbet af det følgende Aar, da Tingbogen i Januar 1568 titulerer ham "Salig og Velbyrdig" ⁴⁾. Efter en Indberetning til Biskop J. C. Bloch fra Præsten N. Boysen i Spandet, dat. den 25 Marts 1768, var Claus Ehested den sidste Herremænd, som eiede Spandetgaard, (i Spandet Sogn, Hvidding Herred) der siden blev udparceleret til Bøndergaard ⁵⁾. Det Ehestedske Vaaben: en rød Rose, omgivet af tre grønne Blade i blaat Feldt, er anbragt paa Epitaphiet i Domkirken; dog vilde det ikke være let at see, hvad det skulde forestille, dersom ikke denne Slægts Vaaben fandtes i Hofmanns Efterretninger om Danske Adelsmænd ⁶⁾.

Jesper Kraße.

(Lehnsmænd paa Riberhuus 1550 — 54.)

I Raadstuearchivets Protocoller forekommer han som Lehnsmænd i Aarene 1551, 52 og 53; men Navnet er skrevet baade Krasse og Kraße ⁷⁾. En

1) R. C. p. 214. 2) D. N. T. V. p. 636 3) p. 38. 4) Bil. S. 22. f.

5) Raagaard om Tørningelehn p. 298. 6) 3 Deel, S. 75. 7) Bil. p. 21—22, c; p. 24, n.

kongelig Skrivelse af 1552, som er indført i det Danske Magazin, hvor der findes en Afhandling angaaende denne Slægt, kalder ham J. Krause, vor Mand, Tjener og Embedsmand paa Niberhuus¹⁾. I et andet Document sammesteds skrives han J. Krause til Barsnes. Noget Mærkværdigt veed jeg forresten ikke om Manden.

P e d e r B i l d e.

(Lehnsmænd paa Niberhuus 1554 — 58.)

Efter Fortegnelsen i Skolens gamle Regnskabsbog skulde Claus Ehested igjen være bleven forlehnet med Niberhuus efter Jesper Krause²⁾. Det maatte da have været i Aarene 1554 og 55; thi den oftere omtalte Raadstueprotocol nævner Peder Bild som Lehnsmænd i Aaret 1556³⁾, og Tervager anfører en kong. Skr. af f. A., i hvilken han kaldes Embedsmand paa Niberhuus⁴⁾. I Bytingsprotocollen forekommer hans Navn som Lehnsmænd 1557. Det skrives der Bilde⁵⁾. Efter Hofmann var Peder Bilde til Evanholm Lehnsmænd paa Niberhuus i de ovenangførte Aar 1554 — 58. I Schlegels Fortegnelse over Rigstraaderne findes han fra 1559 — 77. Han var en Søn af Eske Bilde til Evanholm, som døde den 11 Febr. 1552⁶⁾. Dette Aarstal bemærkes her, fordi Fortegnelsen i Danske Atlas (T. 2 p. 325) over Evanholms Eiere forekommer mig forvirret og uoverensstemmede saavel med Bildernes Slægtregister som de Oplysninger, der i det Danske Magazin findes. Peder Bilde var Di-

1) T. II. p. 23.

2) Bil. V. p. 17.

3) Bil. p. 22, d.

4) R. C. 519.

5) Bil. p. 25, r.

6) D. M. T. IV p. 243.

plomatiker. I Aaret 1558 gif han som Gesandt til Rusland ¹⁾ og deeltog siden i adskillige politiske Underhandlinger, s. Ex. Fredslutningen til Stettin 1570²⁾.

Erik Rud.

(Lehnsmænd paa Riberhuus 1558 — 59.)

Erik Rud til Fuglsang ³⁾ (paa Holland) var D. Riges Raad fra 1569 til 1577, i hvilket Aar han, kort før sin Død, var tilstede ved Christian den Fjerdes Daab ⁴⁾.

Niels Lange.

(Lehnsmænd paa Riberhuus 1559—65.)

I Raadstueprotocollen (B. I.) findes han nævnet som Ridder og Hovedsmænd paa Riberhuus i Aarene 1561—64⁵⁾. Ogsaa havde han Sæde i Rigsraadet efter Schlegels Fortegnelse for Aaret 1558 og 59⁶⁾. Han var en Søn af Hans Lange til Kjærgaard og efter sin Fader denne Gaards Eier. Ifølge Epitaphiet i Hunderup Kirke over ham og hans Frue Abel Skeelsdatter døde han den 9 Junii 1565. Hun skal være død 20 Aar efter. I et Manuscript af Præsten Knud Lang i Bilslef siges, at Niels Lange "var en vel meriteret Mand af Kongen og Landet, hvilket blandt andet kan sees af en Benaadning, som blev ham givet af Kong Frederik den Anden paa Birkerettighed til Kjærgaard af saadant Indhold: at alt hvad Gods, som Kjærgaards Eiere enten have eller faae i Bilslef Sogn og By samt Hunderup og Darum Sogne, skal henhøre under samme Birk, Hunderup Birk kaldet, til evig Tid, som en Belønning for

1) Cragii Annales p. 388.

2) D. M. T. IV p. 203. T. I p. 197.

3) Bil. p. 25, t.

4) Schlegel 2 B. 2 St. p. 177.

5) Bil. p. 22, c.

6) S. 170, 172.

den Trost og Tjeneste, han Kongen og Riget havde bevist, eftersom Ordene udtrykkelig lyde i det Kongelige Diplom, dateret Kjøbenhavns Slot d. 9de Julii Anno 1569". Under ham blev i Aaret 1561 en Anordning eller Reces gjort af Hovedsmanden, Capitlet og Magistraten i Ribe med de fornemteste Danneqvinders Samtykke, om Bryllupper, Barseler, Kirkegang, Klædedragt med videre ¹⁾".

Axel Tønnesen Weffart.

(Lebnsmand paa Niberhuus 1565 — 70.)

Axel Wiffert til Axelvold²⁾ (saaledes kaldes han i Raadstueprotocollen, hvor hans Navn forekommer i Aarene 1569 og 70 som Hovedsmand paa Niberhuus³⁾), fik første Gang Forlehnning derpaa 1665 og anden Gang den 10 Mai 1668. — Eiden blev han Hovedsmand paa Nyborg⁴⁾. Echlegel anfører ham som Rigsraad 1576 og 77. Grønlund kalder ham Axel Tønnesen Weffart. Saaledes findes ogsaa i et heraldiskt Manuscript, som Skolebibliotheket eier.

Erik Lykke.

(Lebnsmand paa Niberhuus 1570 — 80.)

Erik Lykke til Skovgaard blev efter Terpagers forlehneth med Niberhuus i Aaret 1571, men efter en paalideligere Hjemmel 1570⁵⁾, og atter 1574⁶⁾. Han var gift med Kirsten Nielsdatter⁷⁾, hvilket bemærkes for derved maaskee at skjelne ham fra andre af samme Navn. 1509 blev han forlehneth med Nærhuusgaard⁸⁾. Grønlund har antegnet i Ripæ Cimbr.

1) N. D. M. 2 B. p. 272.

2) i Skaane.

3) Bil. p. 22, 8.

4) Bil. VI, f.

5) Bil. VI, g.

6) Bil. p. 23 b, i.

7) D. M. T. VI p. 32.

8) Bil. p. 23, i.

at han siden var Lehnsmænd i Odense 1583; men efter et Sted hos Tarpager, hvor Erik Lykke omtales, som den, der har bygget den nye Teglgård ved Ribe¹⁾, skulde man troe, at han var død før 1581. Der kan være Spørgsmaal om, hvilket Skovgaard Erik Lykke var Eier af. I det ovennævnte heraldiske Manuscript fra 1651, hvor Herregaardene i de danske Provindsler paa den Tid opregnes, finder jeg vel et Skovsgaard, men intet Skovgaard, paa Derne. I Jylland nævnes tvende: eet, som skrives Skovgaard, og et andet: Skougard. Nuomstunder finder jeg kun eet Skovgaard i Jylland, nemlig i Kollerup Sogn, Thyrd Herred, Veile Amt; men denne Gaard eiede paa den Tid, som Talen her er om, Familien Skovgaard.²⁾ Det Skovgaard, til hvilket Erik Lykke skrev sig, er da maaskee aldeles forsvundet. I Danske Atlas, T. IV. p. 564, hedder det vel, i Anledning af Skovsgaard i Skjellerup Sogn, Onsild Herred, at en E. Lykke har skrevet sig som Herre til Skovsgaard, hvorhos dog Usikkerheden indrømmes i at bestemme, hvilken Gaard det egentligen var, da der vare flere af samme Navn. Men den Erik Lykke, som var Lehnsmænd paa Nibershus, skrev sig, (hvilket paa flere Steder i Bilagene sees) til Skougard, ikke Skovsgaard. At Erik Lykke havde Bøndergods i Stenderup By, kunde bemærkes, om man derved maaskee kan komme paa Spor efter Hovedgaarden. Men her opstaaer igjen Spørgsmaalet: hvilket Stenderup? Der ere flere Byer af dette Navn i Jylland, ogsaa i det Forningelehnste. I Østerlinnet: Sogn er f. Ex. Byen

2) D. N. T. V. p. 1010.

Stenderup, og i Nabsfognet Gram er et Skovgaard¹⁾. I ældre Tider skal denne Forpagtergaard være oprettet af 4 Halvgaarde²⁾; men kanstee disse igjen have de deres Oprindelse fra et forhen udparcelleret Herresæde Skovgaard, hvortil der kan have ligget Gods i nydnævnte Stenderup By. Sagen fortjener idetmindste nærmere Undersøgelse. Under Erik Lykke begyndte Hexeprocesserne i Ribe 1572. I hans Tid bleve 3 som Hexer ansete Fruentimmer brændte.

Albert Friis.

(Lehnsmænd paa Niberhuus 1580—94, og atter 1597—1601.)

Albert Friis til Haraldskjær, eller som det paa den Tid findes skrevet, Harrikskjær, var en Søn af Jver Friis og Sophie Glob. Han var gift med Fru Ingeborg Gyldensjerne³⁾. Han blev forlehnet med Niberhuus den 7 April 1580, og omtales i Raadstueprotocoller som Hovedsmand i ethvert af Aarene 1582—89 og 1598⁴⁾. Desuden nævnes han i dennes Egenkab paa mange andre Steder saavel i trykte Skrifter⁵⁾, som utrykte Documenter⁶⁾. I Aaret 1594 blev han Hovedsmand paa Vesterwig-Closter; men efter Baldemar Parsbergs Forflyttelse fik han igjen Niberhuus i Forlehning og døde paa denne Post (1601)⁷⁾. Ligefrem under N. Lange blev i denne

1) Nagaard om Tørningelebn S. 257 og 276. 2) Saaledes hedder det i Bilaget til en Indberetning fra Præsten A. Thorup i Gram, dateret den 4 Nov. 1767. Om Skovgaard for Tiden er en Forpagtergaard, ved jeg ikke. 3) D. N. T. V. p. 998. 4) Bil. p. 23, i, l. 5) D. M. T. VI. p. 177. (1581); T. IV. p. 30 (1583); T. V. p. 112 (1585); T. II. p. 263 (1589); T. V. p. 154 (1597). Terp. Inscript. p. 115 (1599). 6) En Vidisse af 22 Decbr. 1582, en fgl. Skrivelse af 4 Sept. 1584; Hospitalets Adkomstprotoc. (1590); D. A. D. R. N. 611 (1591) ic. 7) Bil. p. 18.

Lehnsmands Tid, den 18 Julii 1586, et Reglement forfattet til at indskrænke Luxus ved Bryllupper, Barseler og andre Høitideligheder. Disse Statuter bleve atter bekræftede og udvidede d. 8 Jan. 1599¹⁾. Fra 1581 havde Albert Friis Sæde i Rigsraadet²⁾. Han efterlod 6 Døttre, af hvilke enhver fik 27000 Rdr. i Arv³⁾.

Valdemar Parsberg.

(Lehnsmænd paa Riberhuus 1594—97.)

Denne Lehnsmænd var Eier af Jernit, hvoraf siden Grevskabet Frisenborg blev oprettet. Han var gift med Fru Jde Lyffe⁴⁾. Fra Ribe blev han forflyttet til Skanderborg 1597, hvor han ligeledes var Hovedsmænd⁵⁾.

Albert Scheel.

(Lehnsmænd paa Riberhuus 1601 — 39.)

Albert Scheel til Fusingø er født den 23 Nov. 1572. Efter at have studeret i Tydskland, Frankerig og Italien i 8 Aar blev han Hofmester hos Prinds Ulrik og ledsagede denne paa hans Udenlandsreiser i Frankerig, Engelland og Skotland. Paa Kong Christian den Fjerdes mærkværdige Seilads til Norge blev han udnævnt til Escapitain, og 1601 til Befalingsmand paa Riberhuus. 1609 fik han som Ritmester Befaling over tvende i Jylland hervede Compagnier, befjendte under Navnet af den gule Fa:

1) R. C. p. 591.

2) Schlegel p. 177.

3) Hofmauns Efterret-

ninger om danske Adelsmænd, T. I. p. 21. Tab. II. 4) D. A.

T. IV. p. 498.

5) Bil. p. 18. Han nævnes desuden R.C. p. 372

og Bil. p. 24, o.

ne. Med disse tjente han i den svenske Krig 1612, og indlagde sig megen Ære. Han var med at storme Elsborg, som overgav sig den 24 Mai. Den 26 Julii blev hans Liv udsat for en stor Fare. Han var dragen ud med en Tropp for at recognoscere, 4 Mil hinside Jøntjøbing; men, da han efter velforrettet Ærinde vendte tilbage, havde Fienden paa tre Steder besat et Pæs, som han nødvendigt maatte igjennem. Paa det første Sted blev hans Hest saaret, men holdt dog ud at bære ham; paa det andet Sted blev den skudt og styrtede under ham. Med Pistolen i Haanden maatte han nu, i sin tungene Medning, trænge frem tilfods, indtil han heldigviis fik fat paa en ledig Hest, hvis Rytter var falden, og nu hug han sig lykkelig igjennem paa det tredje Sted, hvor Pæsset holdtes besat. Denne Begivenhed fortæller han selv i et Brev til sin Kone¹⁾ Fru Birgitte Friis, som han havde ægtet den 5 Julii 1601²⁾. I hans Fraværelse havde Niels Krug til Algerfrog havt Befaling over Niberhuuslehn³⁾. — 1616 den 1ste Dec. blev Albert Scheel udnævnt til Rigets Admiral og Dagen efter, tilligemed 11 andre Herrer, slaaet til Ridder af Sværdordenen, som var indstiftet til en Belønning for den i forrige Krig udviste Tapperhed. Hæderstegnet var en bevæbnet Arm med et draget Sværd, og blev baaret i et Bånd om Halsen⁴⁾. Som Rigets Raad anføres denne Lehnsmænd af Schlegel⁵⁾. Først skrev han sig Al-

1) R. D. M. 2 T. p. 51.
stuebog B. 21. N. 187.
p. 31 og 37.

2) D. M. 3 T. p. 50.

3) Raad

4) Hofmann om danske Adelsmænd T. 1.

5) l. c. p. 182.

bert Scheel Christensen til Heignet, siden (fra 1607) til Fufings¹⁾, et Herresæde, hvis fordums ærværdige Udseende og yndige Beliggenhed er skildret af St. St. Blicher²⁾. Det var en anselig Bygning i gothisk Smag og laa et Par Mil fra Randers paa en Halvø, omgivet af en Sø, som igjen var indfattet af Skove og Bjerger.

En underlig Mode, som paa denne Lehnsmands Tid herskede i Ribe, nemlig: at gaae med Raabe paa Sovedet, seer man af det Sted i Raadstueprotocollen, hvilket jeg har givet Plads blandt Bilagene, da det maaskee kan tjene til en Commentar over et Udtryk i den under N. Lange forfattede Reces, hvilket Udgiveren i det Nye danske Magazin har fundet usandsaeligt³⁾. — Hexeprocesserne, som siden Erik Lyfskes Tid havde standset, kom under Albert Scheel i fuld Gang igjen, og omtales ikke uden Grund paa dette Sted, da Lehnsmanden ei sjelden præsiderede ved Forhørene over disse ulykkelige Offere for Tidens alderens Overtro. Ikke færre end sex saadanne ere paa denne Lehnsmands Tid dømte til Baalet⁴⁾.

Ligesom man maa beklage, at den herskende Overtro udøvede sin Magt over en i flere Henseender saa udmærket Mand som Albert Scheel, bør man ikke forglemme, at Tidsaandens Indflydelse viste sig ikke mindre i saadanne Træk af Mandens Tænkemaade, som fortjene Nutidens Paasjonnelse og Taknemmelighed. Albert Scheel og hans Frue have gjort

1) Sil. S. 20, 4 og S. 24, m. 2) Samlede Noveller 4 D. p. 250.

3) N. D. M. 2 B. p. 273, Note c. 4) Grønlands historiske Efterretning om de i Ribe Bø for Hexerie forfulgte og brændte Mennesker. Viborg 1780.

sig fortjente af Ribe ved betydelige Legater, nemlig: I, 1000 Rdr. Species til Byens Fattige. Af denne Capital udgjør 100 Rdr. det Ribe Cathedralsskole tilhørende Stipendium Schelianum ¹⁾. II, 500 Rdr., hvis Renter skulde tilfalde Skolens tvende øverste Hørelere ²⁾. Dette Legat har undergaaet adskillige Uheld, hvorved Indtægten er betydeligen formindsket ³⁾. III, Fra hans Entesrues Donation, i et andet Niemed, har endeligen Legatum Frisio-Schelianum paa 500 Rdr. i Kroner sin Oprindelse, endskjondt det først 80 Aar efter hendes Død er bleven oprettet til Fordeel for Ribe-Skoles trængende Disciple ⁴⁾.

Paa Rosenborg Slot findes en Pokal, der erindrer os atter om hiin Tidsalders Character, som findes meer eller mindre afvæget i dens herligste Mænd. Pokalen er forfærdiget for Beløbet af de Bøddemaalsbøder, som Kongen, — Helten, der stod ved høien Mast i Røg og Damp, — tilligemed nogle af sine brave Riddersmænd i Epøg havde fastsat for den eller dem af Celskabet, som i en vis bestemt Tid blev beruset. At Albert Scheel har ydet sit Bidrag til dette Væger, viser dens Indskrift.

Jeg har opholdt mig med en vis Fortjærlighed ved denne Lehnsmænd. For end mere at oplive Mindet om ham, vil jeg henvise mine Læsere til Capellet Betlehem i Ribe Domkirke ⁵⁾. Der skue de ham knælende med hans Frue Bertha og deres i en ung Alder borttrykkede Børn. Han døde den 9 April 1639.

1) Hofmanns Fundatser T. IV. p. 505.

2) R. C. p. 497.

3) Pro.

gram 1826 p. 90.

4) Hofm. Fund. T. IV p. 523.

5) For dens

ne Begravelse betalte A. Scheel Kirken 400 Rdr. R. C. p. 263.

Gregers Krabbe.

(Lehnsmænd paa Niberhuus 1639 — 51.)

Gregers Krabbe til Thorstedlund ¹⁾ er født den 12 Jan. 1594. Efter en lærd Opdragelse og 9 Aars Udenlandsreise blev han Secretair i Cancelliet og beklædte denne Post i 10 Aar. Med Niberhuus blev han belehnet den 4 Mai 1639 ²⁾. — I det Tidrum, i hvilket han er anført som Lehnsmænd paa Niberhuus, falder hans Gesandtskabsreise til Engelland (1639) og til Rusland (1641). 1643 blev han udnævnt til Ridder af Elephanten, og havde forhen (siden 1640) Eæde i Rigstraadet. Fra Ribe gik han til Norge som Statholder. At han var en dygtig og velbetroet Mand, der blev brugt i mange vigtige Statsanliggender, viser Slangen paa flere Steder i Christians den Fjerdes Historie. Han var tvende Gange gift, først med Helvig Rud og dernæst med Dorte Daa. Et latinsk Brudevers, som har maattet hjælpe til at danne et Bind om een af Ringbørgerne, viser at Brylluppet med den sidste stod i Hovedstaden den 19de Oct. 1645, saaledes som Grønlund har antegnet.

At den meest navnkundige af de ripensiske Hexe, Maren Splids, besteg Baalet den 10 Nov. 1641, har Gregers Krabbe megen Deel i. Hun var fritjendt ved den paa Raadstuen i Ribe affagte Dom; men Lehnsmændene, ikke dermed tilfreds, indstævnedes Ca-

1) I Narestrup Sogn, Hornum Herred, Aalborghuus Amt. D. N. T. 7. p. 94. 2) Bil. VI. Det er ogsaa urigtigt, naar Hofmann siger, at han blev Stiftsbefalingsmand i Ribe 1628. S. Esters om danske Adelsmænd T. 2. S. 211.

gen til Herredagen i Kjøbenhavn, hvor ogsaa Maren Eplids blev ført hen, fængslet i Blaataarn og paa ligen forhørt. Den Dom, som fældede hende, er affaagt i Kjøbenhavn af hans Kongelige Majestæts og Danmarks Riges Raad den 9 Oct. 1641. Dette bemærkes, for at ikke Mogen skal troe, det var over Nibe fornemmeligen, at Overtroens ægyptiske Mørte saaledes rugede. Gregers Krabbe døde den 18de Dec. 1655.

Mogens Sehested.

(Lebnsmand paa Riberhuus 1651 — 55.)

Mogens Sehested til Holmgaard ¹⁾ osv. er født den 13 Sept. 1598. Efter at have studeret udenlands i Tydskland og Frankrig i 6 Aar gik han i Krigstjenesten og mistede under Wismar's Bombardement 1629 sin høire Haand ved et Kanonstød. Ved Kong Frederik den Tredies Thronbestigelse blev han Ridder af Elephanten. Ogsaa i adskillige Statsærinder sendtes han til fremmede Hoffer. Han døde i Febr. 1657 ²⁾.

Otto Krag.

(Lebnsmand paa Riberhuus 1655 — 58.)

Otto Krag til Boldberg ³⁾ er født den 5 Sept. 1611. I sin Ungdom studerede han baade hjemme og udenlands, og tildrog sig Opmærksomhed i Padua ved sin Skarpsindighed og ualmindelige juridiske Kundskaber. Efter sin Hjemkomst blev han ansat i det Danske Cancellie og siden brugt i adskillige Gesandtskaber. Hos Prinds Christian, som i Kongens

1) Nøberg S., Skodborg Herred.

2) Hofm. om Danske Adelsm.

3) D. p. 76.

5) Hind Herred, See Sogn.

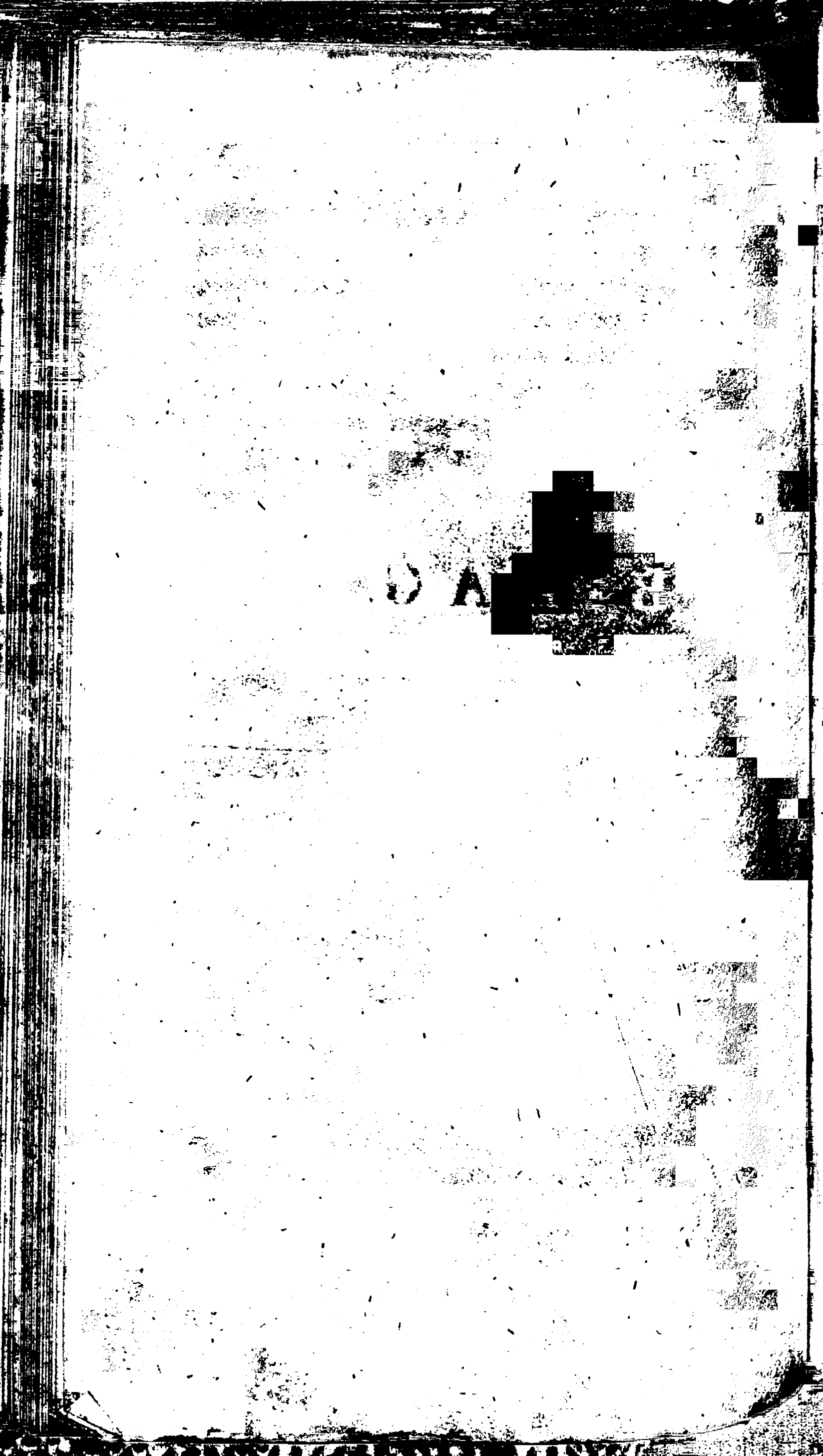
Fraværelse forestod Regjeringen (1644), var han Ges
 heimeseclair. Aaret efter blev han Obersecretair og
 1653 Rigets Raad. 1660 gif han som overordentlig
 Ambassadeur til Holland. Ogsaa i Krigen har han
 tjent og bivaanet nogle Feldttog mod Sverrig. Hel-
 ler ikke som Forfatter er Otto Krag ubekjendt; hans
 Navn findes blandt Medarbeidernes til den danske
 Lovbog. Han døde den 4 Febr. 1666 ¹⁾. — Denne
 Lehnsmænd var vel den sidste, som har resideret paa
 Nibershuus; thi strax under hans Estermand Grev
 Schack blev Slottet ruineret i Krigen med Sverrig.

¹⁾ Hofm. om D. Adelsm. T. I p. 186.

121) uod tot (id est) negotiorum caeteris administrant
 et materiam ad hoc esse reseruat. Quibus
 administratores non nisi addito iussu
 suo ad hanc rem in potestate sunt.
 Sed quia cum negotiis legibus tenentur
 et sic iustitiam vult esse rationem
 suam non in arbitrio tenenda esse
 sicut — id est ad hoc et hoc non
 sed iustitiam ad hoc non esse
 sed iustitiam ad hoc non esse
 iustitiam ad hoc non esse.

121. 7. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1.

B I L A G.

I.

Om vore Kongers Nærværelse i Ribe og Tiden, naar de vare her, vidne følgende Breve, blandt hvilke de, som uden Citation af Kilden anføres, ere forefundne i de herværende Archiver og, saavidt vides, utrykte.

1, Af Kong Erik Plogpenning.

1242 Privilegium, givet Capitlet i Ribe, dateret: Ripis anno Dni MCCXLII intrante mense Maio. R. C. p. 178.

B. A. Et Frihedsbrev, dateret: Ripis anno MCCXL secundo, nonas Maii. R. C. p. 686.

1246 Et Dito, dateret: Ripis anno Dni MCCXLVI mense Januario. R. C. p. 179.

2, Af Kong Abel.

1250 Et Frihedsbrev, dateret: Ripis anno Domini MCCL Kal. martii Xmo.*) R. C. p. 686.

3, Af Kong Christopher I.

1252 Et Frihedsbrev, dateret: Ripis anno Dni MCCLII, octavo Cal. Augusti.***) R. C. p. 687.

*) Hvis det er fra denne Kilde, at Hofmann har sin Notits om K. Abels Nærværelse i Ribe, tilføier han urigtigen "in Aprili"; thi ovennævnte Datum svarer til den 20 Febr. (D.-A. T. V, p. 613), Galthen synes at have overseet Xmo, da han daterer Privilegiet den 1 Marts (p. 160.)

**) Galthen l. c. daterer Brevet d, 23 Julii; men det bör være d. 25.

1252 Confirmation paa Cannikernes Privilegier, dateret:
Ripis anno Dni MCCLII quinto idus Augusti.
R. C. p. 179.

4. *Af Kong Erik Glipping.*

1265 Et Frihedsbrev, dateret: Ripis anno MCCLXV,
secundo die Pentecostes. R. C. p. 687.

1273 Confirmation paa Capitlets Privilegier, dateret:
Ripis anno Dni MCCLXX tertio in die beato-
rum Cosme et Damiani. R. C. p. 181.

5. *Af Kong Erik^a Menved.*

1288 Et Frihedsbrev, dateret: Ripis anno Dni
MCCLXXXVIII, Idibus Julii.*) R. C. p. 689.

s. A. Et Dito, dateret: Ripis anno Dni MCCXXXVIII
in die Beatorum Innocentium. R. C. p. 689.

1295 Confirmation paa et Gavebrev til Capitlet i Ribe,
dateret: Ripis anno Dni MCCXC quinto, feria
sexta proxima post diem beati Andree.

1297 Privilegium, givet Capitlet i Ribe, dateret: Ri-
pis anno Dni MCCXCVII die beati Theodgari
confessoris in presencia nostra &c. R. C. p. 181.

1308 Confirmation af et Skjøde til Capitlet i Ribe,
dateret: Ripis anno Dni MCCC octavo in cra-
stino Apostolorum Symonis et Judæ in presencia
nostra.

1313 Privilegium, givet Capitlet i Ribe, dateret: Ri-
pis anno Dni MCCCXIII die Sanctorum Cosme
et Damiani in presencia nostra.

6. *Af Kong Valdemar (den Slesvigske Hertug).*
1326 Et Frihedsbrev, givet Puggaard, dateret: Ripis

*) Galthen p. 163 har urigtigen d. 5te istedetfor d, 15de Julii.

- anno Dni **MCCCXXVI**, in vigilia beati Thome Apostoli &c. Han kalder sig heri Waldemarus Dei gratia Danorum Slavorumque Rex. R. C. p. 472.
- 1327** Privilegium, givet Capitlet i Ribe, dateret: Ripis anno Dni **MCCCXXVII**, in vigilia beatorum apostolorum Petri et Pauli. R. C. p. 185. Samme Titel.
- 1330** Confirmation af Capitlets Privilegier, dateret: Ripis anno Dni **MCCCXXX** in die Remigii confessoris &c. Brevet begynder saaledes: Universis presentes literas inspecturis Valdemarus Dei gratia Dux Iucie et Gherardus eadem gratia Comes Holtzatie et Stormarie &c. R. C. p. 186.
- 1337** Et Frihedsbrev for Puggaard, dateret: Ripis anno Dni **MCCCXXXVII** tertia feria proxima ante Dominicam Passionis Dni in presencia nostra. Her kalder Valdemar sig ligeledes Dux Iucie; men Grev Gert nævnes ikke. R. C. p. 473.
- 1340** Confirmation af et Skjöde, dateret: Ripis anno Dni **MCCCXL** feria tertia ante festum beati Andree apostoli. Samme Titel.
- 1343** Confirmation paa et Testament, dateret: Ripis anno Dni **MCCCXLIII** proxima quarta feria post nativitatis beate Marie virginis. Samme Hertugtitel.
- 1346** Et Frihedsbrev, givet en Borger i Ribe, dateret: Ripis in nostra presencia anno Dni **MCCCXLVI** in vigilia nativitatis Sancte Marie virginis Dei genetricis. Titlen uforandret, ligesom ogsaa i de tvende næstfølgende.

- 1350 Confirmation paa et Skjöde, dateret: Ripis anno Dni MCCCL proxima secunda feria post dominicam Quasi modo geniti.
- s. A. Confirmation paa et Skjöde, dateret: Ripis anno Dni MCCCL in profesto beati Calixti Pape.
7, *Af Kong Valdemar Atterdag.*
- 1354 Confirmation af et Skjöde, dateret: Ripis anno Dni MCCCLIV dominica qua cantatur Oculi mei.
8, *Af Kong Erik af Pommeren.*
- 1406 Rettertingsdom, dateret: Ripis anno Dni MCDVI crastino Sancti Jacobi.
9, *Af Kong Christopher af Bayern.*
- 1417 Et Mageskiftebrev, dateret: Ripis feria tertia proxima ante festum Epyphanie Dni nostri.
10, *Af Kong Christian d. 1.*
- 1450 Et Frihedsbrev, dateret: in civitate nostra Ripensi dominica proxima post festum Epiphanie. Ao. MCCCCL. R. C. p. 693.
- 1455 Stadfæstelse af Erik Menveds Privilegier, dateret: in castro nostro Ripensi, vigilia ascensionis Dni anno Dni MCDLV.
- s. A. Confirmation paa et Tingsvidue, dateret: In castro nostro Ripensi feria secunda post dom. vocem jucunditatis anno Dni MCDLV.
- 1460 Kongens Haandfæstning til Hertugdømmerne Slesvig og Helsten, dateret: Ribe, Onsdagen efter Söndagen, som man siunger udi den hellige Kirke invocavit, efter Guds Byrd 1460. Hvidtf. D. K. p. 887.
- 1480 Stadfæstelse paa Capitlets Rettighed til en Gaard i Wodder, dateret: in castro nostro Ripen-

si feria IVta proxima post festum beati Michaelis Archangeli ao Dni MCDLXXX.

1480 Et andet Frihedsbrev udstedt i Ribe af samme Datum. R. C. p. 735.

11, Af Kong Hans.

1480 Rettertingsdom, dateret: Ribe dominica post Sanctorum.

1493 Rettertingsdom, dateret: Ribberhws 1493 Söndag efter Justi Dag.

1503 Brev til Biskoppen og Lehnsmanden i Ribe, dateret: Riibe tiisdagen nest eftir Sancte Karine Dag Aar MDIII.

s. A. Stadfæstelse af Kong Christians Privilegium, dateret: i vor Stad Ribe, tiisdagen nest efter sancte Catherine virginis et martiris Dag, Aar efter G. B. MDIII.

1504 Forbud mod Salg af fremmedt Smedearbeid til anden Tid end det aarlige Frue-Marked. Dateret: worth slotth Riiberhws scti Lamberti martyris Dag Aar MDIV. Oct 2. Jfr. 3.

1537 Stadfæstelse af Biskop Christians Legat til Ribe Skole, dateret Ribe Söndag Judica, A. Dni 1537. R. C. p. 471.

1542 Rettertingsdom, dateret: Riipe Aar, efter Gutz Biurdt MDXLII Onsdagen nest ephter Sanctorum Philippi et Iacobi.

s. A. Erindring til Capitlet om at holde tvende unge Studerende ved Academiet paa dets Bekostning. Dateret: Ribe, Torsdagen nestth effther Sanctorum Philippi och Jacobi Apostolorum Dag Anno MDXLII. R. C. p. 191

- 1542 Rettertingsdom, dateret: R i b e samme Aar og Dag
- 1543 Stadfæstelse paa Ribe Byes Ret til en Gaard i Fardrup, dateret: inn unser Stadt Rypen, Dornstag na letare Ao Dni MDXLIII.
- s. A. En Bevilling ligeledes dateret: Riifve Fredagen nesth effther Söndagen letare Ao MDXLIII.
- s. A. Brev paa nogle Enge, dateret: paa wort Slot Ribehusz Onsdagen nest epter Midfaste Söndag Aar. MDXLIII.
- 1545 Patent paa et Canonicat dateret: Riibe thennd Odensdagh nestth effter vor Frue Dagh Kyndermisse Aar MDXLV.
- s. A. Om en Afgift til Sötönders Vedligeholdelse. Ribe scti Hans Dag midtsommer. Ao MDXLV.
- s. A. Brev paa Sct. Hans Kirkegaard, dat.: Riipe Onsdag epter scti Anthonii Dag.
- 12, *Af Kong Frederik den 2.*
- 1561 Confirmation paa Capitlets Privilegier, dateret: Ribe thennd XIX Dag Februarii Aar MDLXI.
- s. A. Confirmation paa et Gavebrev dateret: Ribe 24 die Februarii Aar 1561. D. M. T. VI. p. 167.

II.

(Af Ribe Bytings Protocoller.)

Om Slottet.

- 1588, d. 30 April blev efter Lehnsmanden Albert Friises Ordre taget Syn over et forfaldent Bössehuus paa den söndre Side paa Volden paa Ribehuus, og kunde da Synsmændene "ikke andette see eller töckis, Endt adt forne hus er slett röden och forfalden, Som er. vdaff Bögesparrer

Ell och andett skärns thimmer bygdt, som duette slett inthed till nogen Bygning, vden en Ringe tingest, som kunde verre Tre daller werdt." (Af Tingbogen A. 20.)

1603, den 4de April toges et Syn over Riberhuus; som havde lidt meget ved Stormen Dagen tilforu, og afgaves da følgende Forklaring:

"For dett förste thend Sönderhusz paa den Norder Siide Er Tagstienen Miest aff faldenn och Sönderslagen.

Ittem Smeddhuszitt ochsaa y liige maade Er och en partt aff thagstienen aff blest och Sönderslagen.

End Itt hus, som er skriffuerstoffuen Rostkammeredt og Faddeboestoffuen wdi Itt, En Muritt gaffl paa den öster Ende y samme hus er Reffnett fraa dett öffuerste thil dett Nederste, och en partt aff Tagstienen aff blest og Sönderslagen.

Thend store Norder Muritt Hus er en Diel af begge gafflene en partt Nedfalden, Och y lige maade, en partt aff Thagstienen neder blest och Sönderslagen, och wnder Huelnigen och en Diel aff stienen nedfalden och Muren Reffnett.

Ittem stegers och Brwehus, Er aff begge Muritt Gaffle en partt nedfalden, och y lige maade en partt af Thagstienen nederblest och Sönderslagen. Ennd en liden hus wed den Norder Ende nest huosz Bruhusitt, och en Diel aff thagstienen nedfalden och Sönderslagen.

Denn westerste staald hosz Slottit er thagidt paa denn öster Side miesten Diel aff blest. Ittem Laaen der hosz, ochsaa en partt aff Tagen bortt blest.

Ennd stakitterne omkring Slottens graffue er miesten Diel Ned falden och Sönderlagen.

Runddeyl en paa den sudwest siide for Slottett, er paa den Norder siide, en Diel aff Tagstienen ned blest och Sönder slagen.

Ittem Slottens Kolhaffue den Norder Ende er gjerden nedfalden. I lige maade paa den öster siide er og gjerden Ned falden, og wanden haffuer bortt Thagitt.

Ittem Gamble skaade, som er paa de Otte Murridt Piller underneden windbroffuen Er pillerne Neden thil Megidt forfalden.

(Af Tingbogen A. 34.)

1604, den 12te October, toges et Syn over 2 Lofte "paa thend store westerste Steenhusz paa Ripperhusz", hvilke vare saa forraadnede og fordærvede, at der hverken kunde lægges Korn paa dem, eller Folk gaae derpaa uden stor Fare. (Af Tingb. A. 35.)

1609, 11 Aug. Jesper Hansen i Seem skjöder til Christen Nielsen "ett hans femfaghusz och Ejendom Som beliggendes er her wdi Riibe vdi den gaade, som kaldes Kongens gaade paa den westre Side vedt Gaaden Jmellem Else Peder Mortensens Stald og Ejendomb paa den Sönder Side och Jens Andersen guldsmidts Kolgaards Jordt och Eyendomb paa den Nörre Side, stree-

kendes sig fraa gaden Indtill Slottens Abildt-
gaard wedthager o.s.v. (Af Tingb. A. 40.)

1612, den 13 Mai, en Synsforretning over Slottet, an-
fört i Programmet 1834 p. 8 (Bilag) efter en
Afskrift af Grönlund. Originalen findes i Ting-
bogen A. 44. Ved dette Syn befandtes "thend
Puort ved Blegghaffuen Att were Aldielis
Öede, Thesligeste Vandpuorten Och en An-
den puortt ther huosz . . . ochsaa Aldielis
Öde, saa ochsaa Pilliszpuortt. o.s.v.

1623, 13 Decbr. Syn over 4 Slottets Vaaninger i Kon-
gens Gade ved Slottets Hauge, som vare ganske
bröstoffældige, samt over Slottet selv.

Om Slottet hedder det: "desligeste Vor di ved
Slottet og besoe der huis schaade der nu wor
gjordt aff Vandflod oc Gudz Weierlig daa Soc
di Adt der vor 51 Fag planckewerch som var
om Kolhaffuen gantzke nederfalden och heden
flöth, och hagde Vandfloden verit saa höigt i
Graffuen, at det Mestendielen haffuer
löfft offuerdielen aff Runddiellerne
och gjort derpaa stuoer schaade, desligeste i
Borggorden paa Slagterhuset vor affblest vn-
gefehrlig ved $i\frac{1}{2}$ ct tagstien och paa Stuen offuer
Huellingen ij Vinduer slet Vdblest och paa
schuollen iii Vinduer vdblest och ellers Alle-
weigne vor der gjort Stuoer schaade paa Vind-
duer och tagget i Borggegorden Saavel som og-
saa paa tagget i Stoldgorden. (Af Tingbo-
gen A. 54.)

1643, den 7 Oct. Syn over Slottet, "at Huellingen Vn-

der Fruerstoffuen vor Nylig ferdiggjortt med Staanckere, och Muurverck ved den ene side, dernest at Pillerne langs Vnder Vindbroen vor Nylig ferdiggjortt, ogsaa Vnder Porthusen vor rett wel ferdiggjortt med Muurverck, desligeste, att Vindbroen wor gjortt af Ny fra den ene Ende til den anden med Treverch, och Lenkerne och andet Jern vor ochsaa mieste Diel gjortt aff Nye." (Af Tingbogen A. 65.)

1684, 4de Decbr. Stiftsbefalings-Manden fordrer Syn "over hvad Tømmer som findes paa Riberhuus Slot, som til anden Bygning kand være tjenlig." (S. Tingbogen A. 84)

1692, den 26 April: 6 Uvildige Mænd udnævnes efter Stiftamtmandens Begjering til at vurdere og taxere det gamle nedbrudte og forfaldne Riberhuus Slot. (S. Tingbogen A. 85.)

Om Slotsladegaarden.

1572, Onsd. prius Mathiæ: Jens Harboes Börns Stald paa den Sönder Side i Nicolai Gade, som löber ned til Slots-Ladegaard, vurderes for 16 Daler i Danske Penge. (En Udtegnelse af Tingb. ved Grönlund.)

1603, den 6 Apr. Syn over Slotsladegaard: "Först souge the thend store österste Stald XXXI fag lang er altsammen slet neder blest, Jttem en faarhusz och föllhusz som vaar XVI Fag husz som stoedt Norden i Ladegaarden er och neder blest, Jttem Kustalden som war XIII Fag Er thagid aff blest, End den söndre Lade er och en s.oor Hob aff thagid aff blest, Ittem thend westre La-

de er thaged meest aff blest, It. Salshuszett er thaged och en partt affblest och winduerne wdblest och borte." (Af Tingb. A. 34)

1690, den 28de Octbr.: Tingsvidne, at Nicolai-Gade har over i 60 Aar været kaldet Aalegaden, hvori Johan Apothekers Stald. (Af Tingb. A. 85.)

III.

Noget om Riberhuus Slot, Slotsjorder, Ladegaard og Böndergods, i ældre Tider, forsaavidt derom kan erholdes Oplysning af Jurisdictionens Retsprotocoller.

(Meddeelt af Hr. Justitsraad Byskriver Steenstrup.)

Da Skjöde og Pantebögerne först ved Forordningen 7de Febr. 1738 bleve indförte, og den oprindelige Afhændelse fra Kronen af Slottet med omliggende Jorder, samt af Ladegaarden og Böndergodset (forsaavidt Salg af disse Eiendomme har fundet Sted) er skeet ved extraordinære Committerede, som ikke have benyttet Jurisdictionens Auctionsprotocol, saa kan de faa Oplysninger Protocollerne indeholde, ikke söges længere tilbage i Tiden end omtrent fra 1740.

Riberhuus Ladegaards underliggende Bönder, eller saakaldte Tjenere, vare paa de Tider, og som Rescript af 15 Julii 1735 viser, tingpligtige til Frös, Calslund, Gram og Hvidding Herredsting. Men i Anledning af opstaaende Jurisdiction-Disputer om de ifölge Forordning 30 April 1734 anstillede Inquisitioner efter Brændeviinstöier, og paa Stiftamtmandens Besværing desangaaende, blev det ham ved Rescript af 22de April 1735 befaleet at indkomme med Forslag til Oprettelse af et

Birk for Riberhuus Ladegaards Tjenere og de, som svare med Contributioner til Ribe Amtstue og ligge i Sønderjylland," (Hospitalets, Rectoratets og Ribe Kirkes Gods) "saaledes som det forhen indtil den saakaldte Coldingske Afskeed af 24 Jan. 1576 været haver, paa det samme danske Undersaatter kunde i Justitiens, som i alle andre Tilfælde, blive tracterede paa den i Danmark brugelige Maade, og blive dömt efter den danske Lov og Ret." Hvorefter Riberhuus Birk ved fornævnte Rescript af 15 Juli 1735 blev oprettet.

Af hvilken Störrelse Böndergodsets Hartkorn har været, kan ikke opgives, men enkelte tinglæste Kongelige Skjöder oplyse, at det ved Auction d. 10 Juli 1741 af "dertil Committerede" stykkeviis er solgt.

Ladegaarden, der laae paa Hjörnet af Nörreports Forstad eller Saltgade, og Veien, som der böier i Öst efter Nybioe (den nuværende Markedsplads for Heste og Qvæg), havde betydelige Jorder, ansat til 91 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdkr 2 Alb. Hovedgaardstaxt, der strakte sig tæt til Landsbyen Tange; fremdeles betydelige Marskenge i de saakaldte Nörfardrup Enge. Paa förstnævnte Jorder blev Ribe Veirmölle opbyggt efter Kongl. Skjöde af 27 Novbr. 1738, istedet for Kongens Mölle, eller "Slotsmöllen", som för laae ved Overmöllebroen i Ribe, men ganske var bleven ödelagt af Vandflod. Ved benævnte Ladegaard var desuden en Frugthave og en Toft östen for, begrændset mod Nord af Landeveien, mod Öst af Veien mellem Digerne eller Tveedgade, og mod Syd af den saakaldte Niels Terpa-gers Toft, der nu tilhörer Steenstrup.

Ladegaardens Bygninger og Toft, samt Slotsrude-

ra med omliggende Slotsjorder, Blegdam og Fiskerie, af Hartkorn 7 Td. 2 Skp. 1 Fr., maa dernæst være afhændet for sig, og Hovedgaardstaxtens Jorder for sig; thi disse sidstnævnte Jorder, af Hartkorn 91 Td. 7 Skp. 1 Fr. 2 Alb., findes at være solgte i Parceller ved Auction, d. 27 Sept. 1756, for 10,931 Rd. — Sælgerne vare Doctor Anchersen, Borgermester Peder Fridsch og Kammerraadinde Heldvads Stervboe. For disse findes ikke nogen tinglæst Adkomst, men enkelte af Parcel-skjöderne oplyse, at Ejendommen er til dem afhændet fra Kronen ved Kongl. Skjøde af 20 Juni 1743.

Rentekammerets Bevilling til Hovedgaardstaxtens Udparcellering er af 22de Mai 1756.

Derimod er Ladegaardens Bygninger og Toft, med Slotsjorder af Hartkorn 7 Td. 2 Skp. 1 Fr. Blegdam og Fiskerie, kjøbt paa Auction d. 20 Juni 1746 af Capt. Calnein efter afg. Stiftamtmand Calnein, for Kjøbesum 3605 Rd. For hende eller afg. Mand er ingen Adkomst læst.

Meerbemeldte Ladegaardsbygninger, Toft og Slotsjorder m. m. er dernæst af Capitain Calnein solgt ved Skjøde af 20 Martii 1750 til Stiftamtmand og Conferentsraad Holger Scheel for 4200 Rd. og under Benævnelsen af de angjeldende Slottet omliggende Jorder, findes ogsaa anført: "det gamle Slots Rudera."

Endelig er berørte Eiendomme solgt af Stiftamtmand Scheel, ved Skjøde af 9 Febr. 1751, tinglæst 17 Martii 1818, til Stiftamtmand Grev Örtz og Biskop Hans Adolph Brorson som Directeurer for Magister Maturin Carstensens Legat for Fattige.

3, Henrick Ranzov 1543 (var Lehnsmænd
Martini 1542 og Petri et Pauli do)	Annos 5.
4, Claus Seested (til Spandetgaard) 1548
(var Lehnsmænd 1544, 1547, 1548, 1549, var og
Lehnsmænd 1540, 1536)	2.
5, Jesper Kruse 1550 (Krase. Kaldes Kruse
1553 i Raadstuprocollen, ogsaa Krause samme
Aar 1553 Fredag efter Dionysii)	4.
(6, Claus Sehested)	4.
6, Peder Bild 1554 (var det og 1556, 1557)	1.
7, Erick Rud 1558	6.
8, Her Niels Lange 1559 (til Kiærgaard,
var det 1563)	6.
9, Axel (Tønnesen) Beffart 1565 (til Axel-
vold. Weffart. Blev Hövedsmænd paa Nyborg —)	9.
10, Erick Lykke 1571 (til Skougaard, blev
1580 Lehnsmænd til Aarhusgaard — var 1583
Lehnsmænd i Odense)	14.
11, Albert Friis 1580 (til Harritzkjær — blev
Lehnsmænd 7 Apr. 1580 — paa Vestervig Höveds-
mænd 1594 — var det her d. 3 Mai 1594) . . .	3.
12, Voldemar Parsberg 1594 (til Jernet—
var det d. 26 Aug. 1594 it. 26 Oct. 1596 — var
det in Martio 1597 — blev Hövedsmd. paa Skan-
derborg 1597)	4.
13, Albert Friis (atter var det 8de Juli 1597)
1597 (til Harritzkjær — døde i Ribe 1601 —
begr. 4 Juni)	38.
14, Her Albert Skeel (Christensen) 1601
(til Fussingöe, Ridder)	12.
15, Her Gregers Krabbe 1639 (til To-
stedlund. Holdt Bilager med Jomfr. Dorthe Daa
i Kjøbenhavn d. 19 Oct. 1645)	

- 16, Her Mogens Seested 1651 (til Holmegaard. Var Lehnsmand 18 Apr. 1655) . . Annos 4.
 17. Otto Kragh 1655 (til Voldberg — Danmarks Rigsraad — var Lehnsmd. 24 Apr. 1656) 3.

3, Af Stiftsarchivet.

Jeg Johan Rantzou Ridder och udi Förstendömmene Sleswig og Holsten Hoffmester gör witterligt alle mett thette mitt obre Breff, att nogle Aar siiden forleden then tiidt ieg Riiber Stigt Slott och Leen udi Forleninge och Befalinge haffde, tha war ieg nerverendes hoesz paa Capittels Husz udi Riiber Domkirke soo och hörde, att Capitell udi Riibe tha tiillstede utduelede og keysde Erlige och welburdige Mandt Mester Mogens Koosz tiil theres Cantorie udi Riibe Domkircke, huelkett ieg paa same tiidt medt thennem aff kongelige May^{ts} Magt och Befalinge och stadtfeste, som ieg therudt inden tha haffde. Dog medt saa skiell, att han ther udermere forhandle skulle hoesz Mester Pouel Anderssen, som war former Cantor, att han thet och vilde oplade hannem, och for forne Mester Mogens Koosz hans Syugdoms Skyldt tha unte och tiilstedde ieg mester lens Viiborg, som udhen Capittels wilge och Samtycke haffde gjortt en Handell mett forne Mester Pauell om same Cantorii, att höre Kirkernes Regenskab udi same Cantorii, att the icke schulle forsömmes, och nar som ieg tha igen eskede same Befalinge aff forne Mester Jens, tha schulle han aldeles trede ther frau igen, och kiende seg tiil same Contorii ingen Rett eller rettehedt att haffue udi nogen Maade, som han meg och sitt egett beseglede Breff och Handt-

screfft ther paa giffuet haffuer, som thet well ydermere therom udtwiiser och indtholder. Och ieg nu same Befalinge aff hannem udi same Cantorii igenkallet haffuer, Tess tiil ydermere wittnesbyrdt att saa y Sandthedt gangett och farett er trucker ieg mytt Signett neden for thette myt obne Breff. Datum Breddenberg tiisdagen for Catharine Anno MDXL.

(L. S.)

4, Af Raadstueprotokoller

Anno Domini 1607 denn 14 Decemb., Kjeld Jörgensen, Peder Lambertsen Borgemestere, Ebbe Mogenssen, Jens Lauszen, Niels Griisbek, Oluf Roedt, Barttel Struch, Peder Knudtsen, Hans Heglundt, Lydik Anderssen, Magnus Graue och Mortten Matzen Lime Raadmendt, Saa och the forordennte XXIII Mendt som er (NN).. blev beuilligett wdaff Borgemestere och forskne XXIII Mendt medt mienige Almoffue som nu i Dag Radthusz Sögte och thillstede ware Epther Erlig ock welb. Mandt Albrett Skieel thill Fusingöö höffuitzmandt paa Ripperhusz, woris kiere Lenszmandts Begiering och Anfordring haffuer beuilligett och Samtyckt Att woris hustruer och Döttere, fraa nu paa Juulledag förstkomendis Att begynde, och siden Altidt der Epther, Skall gaa medt thieris Kobber paa Halszen. her wdi Byen, thill Kirken och Andere Erlige Forsammelinge Wndthagen hvadt Encker belanger thennem Att stande frii fore Att gange epther thieris Egen willie, Saa lenge och Stäckett Som the wille, Mens ochsaa Om nogen haffuer mist sin neste Slechte Som ere Fader Moder Söster eller Broder, eller Andere thieris neste Blodzforuante,

Tha thennem Att thillstedis Att gange medt thieris Kobber paa hoffuitt wedt en halff Aars tiidt, Saa well som the ther föllger nogen Liig thill graffue, Tha thennem Att gange huer som thennem Synnis gott Att were, Och paa thedt, thette forne disbedre skall holdis och eptkerkommis, som forskreffuit stander, Er Samtyckt och beuilligett, Att om Endten Höstruer eller Döttere her Imodt görindes worder, Tha skall hoszbonden thermedt haffue forbrödt en Daller thill hospitalit, og viii sk. d. thill Stadzbuoderne, Som Stadzbuoderne skall paa ware, Och Strax wdaff thieris husze forne Bröde at wdpannte Och thermedt Indtett haffue forbrött. Huis Stadzbuoderne her wdt Inden bliffuer forsömlig Och iche ther wdi haffuer en flittige opseende, Tha skall huer Aff thennem haffue ther medt forbrödt en Daller af thieris Lönn til hospitalitt.

(Af Raadstuebogen B. 21. N. 166.)

I Raadstueprotocollen B .1. nævnes:

- a. 1542, Tirsdagen næst efter S. Martini Dag, "Henrich rantzow Höffuitsmand paa riperhuss."
- b. 1544, Fredagen efter Catharinæ virginis, "claus Secste, Ko. Mats regennthe oc Befalingsmand offuer riiberstift."
- 1547, S. Thomæ apostoli Dag, "Claws Sestede, Höffuitsmand paa riperhusz."
- 1548, Fredag for S. Hansdag og
- 1549, Torsdag assumptionis Mariæ ligeledes.
- c. 1551, Mandag næst efter S. Jacobi apostoli Dag, er en kongelig Skrivelse udgangen til Lehnsmanden paa Riberhuus. I Randen af Bladet, hvor denne Skrivelse er indført, staaer: "Jes-

- per Krauses Breff om gresse öxen, ködt, Honning &c."
- 1533, Fredag næst efter S. Hansdag, nævnes "Ies- per Krausze Höffuitsmand paa riiberhwsz."
- s. A. den næste Fredag efter S. Dionysii Dag lige- ledes.
- d. 1556, paa S. Iacobi Dag nævnes "pedher Billd kon. Ma. Lensmand paa ryberhuus."
- e. 1561, Mandag næst efter S. Thomæ apli Dag, næv- nes "Erlig welburdige oc strenge Ridder Her Niels Lange Hönitzmand paa Riberhus."
- 1562, Onsd. næst efter visitationis Mariæ, ligeledes.
- 1563, Löverd. næst efter hellig Trekongersdag, lige- ledes iövrigt; men til Navnet er föiet "till Kiergaardt." Saaledes ogsaa
- 1564, Mand. næst for purificationis Mariæ og s. A. Tirsd. næst efter S. Martini epi Dag.
- f. 1566, d. 3 Decbr. findes Dom af være afsagt imel- lem Claus Sehsted til Spandetgaard og Hermann Menemands Efterleverske.
- 1568, Fredag næst for Conversionis S. Pauli, næv- nes "Sallig och Welburdig Claus Sested."
- s.D.ogA. kaldes Axel Wiffert k. M. Lensmand paa Riberhuus.
- g. 1569, Löverd. næst for S. Valentini Dag nævnes "Erlig og welburdig Mand Axel wiffert till Axelwold, Kong. Mats Lensmand paa Riiber- hus". Ligeledes
- 1570, Fred. næst for S. Lucae evangelistæ Dag "Axell Wiffert till Axelwold, Höffuitsmand paa Riperhuus."

h. 1571, S. Thomæ Dag, som var en Fredag, "Erlig og welburdig Mand Erik Löcke til Skouffgaard, höffuitzmand paa Ripehus."

I Raadstueprotocollen B. 2. anföres:

i. 1581, d. 17 Marts, en Vidisse af det Forlehnings-Brev, som Erik Lykke 1574 havde faaet paa Riberhuus, hvoraf sees, at Lehnsmanden "skall aarligen till huer Sancte Philippi oc Jacobi Apostoli Dag giffue hans Kong. Maitt af forne Riperhus Len Tho Tuszindt fyrretyffue och fiire gamble Daller qwitt och frii." Vidissen selv er dateret Aarhus 1580, d. 14 Novbr., og Erik Lykke kaldes paa den Tid, "Lensmandt paa Aarhusgaardt" Fremdeles omtales Albert Friises Forlehningsbrev paa Riberhuus af Dato Koldinghuus d. 7 April 1580. — I ethvert af Aarene 1582—89 forekommer end videre Alb. Friis som Hövedsmand paa Riberhuus.

1588, d. 19 Juli, omtales Niels Hansen og Jes Ebbesen i Stenderup som de, hvis Hosbonde Erik Lykke var.

k. 1594, 26 Aug., nævnes "welburdige Wøldemar Paszbierg till .. (Gaardens Navn er overstreget) Höffuitzmand paa Ripehus."

l. 1598, 15 Nov., "Erlig och welbiurdige Maud Albritt Friis til Harritzkiær Höffuitzmandt Paa Riperhusz." Ligeledes s. A. d. 16 Oct.

I Raadstueprotocollen eller Dombogen B. 3 nævnes 1598, 16 Nov., Alb. Friis igjen som "Höffuitzmand paa Ribehuus".

m. 1605, d. 5 Aug., "Albritt Skiell til Heignet Höffuidszmandt paa Riberhusz" — ligeledes s. A. d. 25 Oct.

1612, 7 Febr., findes indstevnet "Erlige og Velbyrdige Mand Alb. Schiel til Fussingöe, höffuizmand paa Riberhusz." Her omtales ogsaa en kong. Skrivelse til Lehnsmand p. Riberhus "Waldemar Parszberg til Jhernit," dat. 29 Nov. 1596.

I Raadstueprotocollen B. 20 findes:

n. 1552, Tirsd. i Dimmelugen, "udi Jesper Krasze Lensmands nerværelse"

o. 1596, 21 April, "Erlig og welb. Mandt Waldemar Parszberg Lehnsmand." Ligeledes i Raadstueprotocol B. 21:

s. A., 16 Julii., "Erlig og Welb. M. Waldemar Parsberg til Jernedt, Höffuitsmand paa Riperh." Saaledes ogsaa s. A. 4 Decbr. og 1597, 29 Jan.

5, Af forskjellige Protocoller.

p. 1537, Tirsdagen efter Nativitatis Johannis Baptistæ, forsegles et Forlehningsbrev paa Puggaard af "welb. Mandt og Strenge Ridder Hr. Johan Randzou höffuitsmand paa Riberhus, Stadtholdere i Nör Jutlandt." (Af en Protocol over Hospitalets Adkomstbreve.)

q. 1543, Ribe vigilia Philippi et Jacobi Apostolorum, forsegles "Erlig og welb. Mandt Claus Seested Höffuitsmand paa Riberhus" en Contract mellem Hospitalet og den Helligaands

Huus. (Af samme Protocol.)

- r. 1557, Torsd. efter Assumptionis Mariæ, svoret Manddöd over Jens Gregersen, som tjente Erlig og Velb. Peder Bilde Hövidsmand paa Riberhuus. (Grönlunds Udtegnelse af en Sagefalds Protocol beg. 1557)
- s. 1571, den 9 Oct., nævnes Lehnsmand Eric Lykke. (Ligeledes efter en Udtegnelse af Grönlund)
- t. 1572, Onsd. ante Mathæi Apostoli var indstævnet Erlig och welburdig Mand Erik Rudt til "Fouellsang." (Af Tingb. A. 6.)

VI.

Af Langebeks Excerpter,

som gjemmes paa det kongelige Bibliothek
i Kjöbenhavn.

(Meddeelt af Hr. Cand. Theol. Thorsen, Underbibliothekar paa
Universitetsbibliotheket.)

- a. Peter Nielsson af Agarth, Ridder. Hr. Erik Nielsson min Broder og Niels Erikson min Husfoged upå Ripæ. Dat. Ripis 1406. Niels Eriksen Gyldestjerne Lensmand paa Riberh. 1419.
- b. Predbjörn Pödebusk, Ridder, fik Kvittans för Regnskab af Riberhus Slot og Len 1515. Reg. Chr. II, fol. 126.
- c. Os elskelige Hr. Johan Rantzow, Ridder, vor Mand, Raad og överste Befalingsmand udi Riber Stigt, 1539. Registr. N. 4. fol. 302.
- d. Henr. Rantzow vor Mand, Tjener og Embedsmand paa vort Slot Riberhus 1540. Canc. Reg. N. 4. fol. 315.

- e. Hr. Niels Lange vor Mand og Raad fik Forlening paa Riberhus efter Erik Rnd, 1559. Registr. N. 7. fol. 85--87.
- f. Axel Wiffert fik Forlening paa Riberhus 1565. Registr. N. 8 fol. 101.
 . . . fik atter Forlening paa samme 10 Mai 1568. Reg. Fr. 2. N. 10. fol. 8.
- g. Ax. Wiffert, Embedsmand paa Nyborg, antvordede paa Renteriet Register paa Efterstaden og Restancen af Riberhus Len og Stift for det Aar han det i Forlening havde. 1574.
- h. Erik Lykke fik Forlening paa Riberhus 1570. Registr. F. II. N. 10, fol. 113.
- i. Fru Birgitte Friis, afg. Hr. Alb. Skeels til Fursingö, fik Kvittans for Regnsk. af Ribe- og Mögelt. Lene fra Phil. Jac. Dag 1629 til samme Dag 1639, da han ved Döden er afgaaet og Greg. Krabbe til Tostelund dermed igjen blev forlenet 1639, 26 Okt. Jyske Registr. N. 9. fol. 403.
- j. Gregers Krabbe til Thorstedlund forlenes med Riberh. og Mögeltönder Len 1639, 14 Mai. Jyske Registr. N. 9. fol. 369.
- k. Mogens Sehested til Holmgaard, Befalingsm. paa Riberhus 1652.
- l. Generallöjtnant Schach forlenes med Kronens Len. Riberh. og Mögeltönder 1658, 15 Apr.
-

Examen begynder den 18 September og holdes i følgende Orden:

Fre dagen	den 18de	September		Erfriskige Udarbejdelser.
Løvedagen	—	19de	—	Naturhistorie og Rydd.
Mandagen	—	21de	—	Latin.
Tirsdagen	—	22de	—	Hebraisk og Fransk.
Onsdagen	—	23de	—	Religion.
Torsdagen	—	24de	—	Geographie og Historie.
Fredagen	—	25de	—	Mineralog og Geometrie.
Løvedagen	—	26de	—	Græsk.
Mandagen	—	28de	—	Dansk.

Examinationstiden er hver Formiddag fra Kl. 8 — 12 og Eftermiddag fra 2 — 6.

Den os an betroede Ungdoms Forældre og Maarerende, saavelsom andre Skoleens Medlemmere, indbydes til at b overvære Examen og den Høitidelighed, med hvilken den Aarskes Onsdagen den 30te Sept., om Eftermiddagen Kl. 3.

ARTICLE IV. OF THE JUDICIAL DEPARTMENT. SECTION 1. The Supreme Court shall consist of a Chief Justice and six Justices, to be appointed by the Governor, with the advice and consent of the Senate, for the term of ten years.

SECTION 2. The Justices of the Supreme Court shall hold their offices until they are seventy years of age.

SECTION 3. The Justices of the Supreme Court shall be elected by the people at large, at the general election, for the term of ten years.

SECTION 4. The Justices of the Supreme Court shall be elected by the people at large, at the general election, for the term of ten years.

SECTION 5. The Justices of the Supreme Court shall be elected by the people at large, at the general election, for the term of ten years.

SECTION 6. The Justices of the Supreme Court shall be elected by the people at large, at the general election, for the term of ten years.

SECTION 7. The Justices of the Supreme Court shall be elected by the people at large, at the general election, for the term of ten years.

SECTION 8. The Justices of the Supreme Court shall be elected by the people at large, at the general election, for the term of ten years.

SECTION 9. The Justices of the Supreme Court shall be elected by the people at large, at the general election, for the term of ten years.

SECTION 10. The Justices of the Supreme Court shall be elected by the people at large, at the general election, for the term of ten years.

SECTION 11. The Justices of the Supreme Court shall be elected by the people at large, at the general election, for the term of ten years.

SECTION 12. The Justices of the Supreme Court shall be elected by the people at large, at the general election, for the term of ten years.

Efterretninger

angaaende

B y e n R i b e,

udgivne

som Indbydelseskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralsskole

1836.

Femte Samling.

Af

Peter Adler,

adjunkt.

Trykt i Ribe hos Chr. sal. Syphoff.

1701

1701

1701

1701

1701

1701

1701

Bidrag til Nibes Historie
under Krigen med Sverrig
i 1643—45.

virgilius aditit lit p[ro]p[ri]a

intra d[omi]ni m[en]s[ur]a 39[us]

74 - 3401

RE

I.

To Gange blev Danmark under Løbet af Trediveaarskrigen hjemstøgt af dens Nædster, og begge Gange fik vor lille By sin rigelige Del af dem. Den sidste Gang led den ikke allene under de Undertrykkelser og Udsuelser, som ere uundgaaelige Følger af en fiendelig Besættelse, men blev endogsaa selv to Gange Skuepladsen for blodige Optrin og maatte altsaa prøve de Boldsomheder, der som oftest begaaes af den af Kampens Hede ophidsede Kriger, han være sig Fiende eller Ven.

Ligesom nærværende Forfatter i Programmet for 1834 havde samlet Alt, hvad han i Byens Arkiv kunde finde overkomme, der paa nogen Maade kunde bidrage til at oplyse Nibes Skæbne under de kejserlige Troppes Indfald i Aarene 1627—29, sammenstille og ordne det til et, vistnok meget ufuldkomment, Ufrids af denne ene Byes Vilkaar i dette Tidrum, som et Bidrag til det hele Lands Historie i samme; saaledes har han i disse Blade søgt at forbinde til et nogens

lunde Helt alle de Esterretninger og Bemærkninger om Ribes Skæbne under de Svenskes forskjellige Indfald i Aarene 1644—45, hvilke findes adspredte i de Tingbøger og andre Dokumenter fra den Tid, som endnu opbevares i Raadstu-Arkivet. Kun maa jeg beklage, at dette denne Gang har været endnu sparsommere paa Materialier til dette Tidsrum, end til det forrige. Thi vel indeholde Tingbøgerne for de nærmest efter denne Krig følgende Aar, som ganske manglede for den forrige Periode, ikke saa temmeligt væsentlige Esterretninger, ligesom ogsaa Domprotokollerne denne Gang ere noget righoldigere. Men derimod mangler jeg for denne Periode de mange Dplysninger, som jeg for den kejserlige øste af Byens Regnskaber. Thi det af en af Raadmændene førte Hovedregnskab mangler aldeles for Aarene 1643—45, og af Kæmner-Regnskaberne ere kun 2 temmeligt ubetydelige tilstede¹⁾. Heller ere Hovedregnskaberne, hvor de findes, f. Ex. for 46, affattede med den Udførlighed, eller gaa saaledes i det Enkelte, som Knud Lambertsens fra hin Periode.

De Mænd, som den Tid forestod Byens Anliggender, vare nu for største Del traadte fra Skuepladsen. Lehnsmanden Albert Scheel til Tusings var død

1) Hver af de 4 Fierdinger, i hvilke Boen er inddelt, havde nemlig sin egen Kæmner [bestandig en Borger i Boen], som besørgede alt Byens Arbejde i dette og aflagde Regnskab til den Raadmand, der førte Hoved-Regnskabet. Denne oppebar alle Byens vigtigere Indtægter [Eng-Leie, By-Skat o. s. v.] og udbetalte deraf Kæmnerne, til hvis Udgifter Bestridelse ogsaa undertiden anvistes mindre Indtægter, f. Ex. Stads-Penge ved Markederne; Leie af "Byens Boder" og af "Strandgen" paa Torvet, hvori var Slagterboder, o. s. v. En anden Borger oppebar Havn-Afgifterne [Bro- og Kaab-Penge, Veier og Kranpenge o. s. v.] og bestred deraf Udgifterne ved Havn og Skibbroen.

1639. Hans Eftermand var Gregers Krabbe til Torstvedlund, Ridder og af Rigets Raad. Den ene Borgermester, Morten Lime, døde 1637, den anden, Hans Friis nedlagde i 1639 dette sit Embede, men vedblev lige indtil sin Død i 1651 at fungere som første Raadmand, ogsaa vedblev han at være Formand for Handelskompagniet (Gilden). Han var den mest velhavende Mand i Byen, i det mindste var han den højst Bessattede¹⁾. Deres Eftermænd vare Købmand Morten Lassen, der i Programmet for 1834 omtales som Knud Lambertsens Eftermand som Regnskabsfører, og Peder Sørensen, eller som han sædvanlig kaldes Peder Skrifer, og er vistnok den samme, vi kjende fra forrige Periode som Slots skriver paa Niberhus. Dette Embede beklædtes nu af en Jørgen Pedersen, formodentlig hans Søn. Byfoged var en Hans Detleffsen, formodentlig en Søn af den Detlef-Hansen, som beklædte dette Embede kort før de Kejsertiliges Indfald. Blandt de i omtalte Periode nævnte Raadsmænd vare foruden Knud Lambertsen, Magnus Graave, Las Bonum og Morten Frederiksen døde. Blandt deres Eftermænd vil jeg blot anføre Apothekerens Johan Pouck og Tolderen Peder Baggesen.

Byens Anliggender, Tildragelser, Afgifter, Handels, indre Tilstand i omtalte 5 Aars Mellemrum vil jeg, som Sagen uvedkommende, her forbigaa²⁾, kun berører jeg, som Krigshistorien nærmere angaaende, at

1) I Regnskaberne, Skattebøgerne o. s. v. vedbliver han dog bestandig at kaldes Borgermester.

2) Overdrages det mig en anden Gang at skrive Programmet, skal jeg levere et Ufrids af Byens Tilstand, Handel, Ketsvæsen o. s. v. i den første Halvdel af det 17de Aarb., hvortil jeg har samlet adskillige ikke uinteressante Enkeltheder (Details).

Skatten til Flaadens Udrustning og Bemanning (Bysseskytters Hold) vedblev hele Tidsrummet igjennem, men beregnedes nu kun til 42 Mand¹⁾, og beløb sig til 1000 Daler, eller noget derover²⁾. Desuden udrededes en saakaldet Unions-Skat til Krigsfolket. I Regnskaberne benævnes den efter Tiden, den var forfalden, Fastelavns-Skat, S. Hans Skat eller Martini Skat, stundom ogsaa Defensions-Skat. Den udgjorde 2080 Rdlr. aarlig³⁾ foruden 24 Rdlr. i "Suenschat". Ogsaa omtales en Schatt till Bodsmænds Vebning. Disse Skatter var Byen ikke altid i Stand til at udrede til de bestemte Tider. Ved Krigens Udbrud stod der flere Aars Skatter tilbage, hvorfor Slotskriveren paa Regjeringens Vegne flere Gange lod Borgermesterne og Raadet stævne for disses Betaling, sidste Gang den 7de September 1643. Men derpaa udvirkede Øvrigheden et kongeligt "Nebesue" dat. Haderslevhus i November 1643, at Byen bevilgedes Henstand til 1ste Maj 1644⁴⁾. Men inden denne Termin kom Fjenderne, og hverken under

1) I 1624—33 beregnedes den for 50 Mand, Progr. 1834 S. 6.

2) Den 31 Decr. leffuert och tilltrouid Kongl. Mai. Resebud ved Maffs Hanns Frederichsen Effter Quitangs Loudelse den aarlig böschatter Schatt Abngaaindes 1642 i November och Endis Paasche Niffen paa 42 Personer, om Daagen 9 s. belober Slette Penge 1026 Daller, Penge Moser for 1 Mk., noch giffuen hannom till Forering 4 end. Daller. [Regnskab for 1642.]

3) en Daler eller Sletdaler er 4 Mk. eller 64 s. en Rdl. 6 Mk. eller 96 s. I Rigsbankpenge resp. 1 Rbd. 6 tofemtedeel s. og 1 Rbd. 3 Mk. 9 trefemtedeel s.

4) betalt J. P. Slodtschriffuer denn paabudene Fastlavns-schatt samt Samme i Nar er paabudene 520 Rird. noch Suenschatt 6 Rdl. betalt den paabudne Defensions-schatt til Martini 1040 Rird. noch Suenschatt 12 Rdl. [Regnskab 1641.]

5) Philip Jacobi, se Bil. 1.

Krigen eller længe efter dens Ophør var Byen i Stand til at udrede saa betydelige Restanser, og de ere derfor næppe nogen Tid blevne betalte.

Da Nordsøen endnu stedse gjordes usikker af Røvere og Sørovere, og Uenighederne med Hamborg bestandig vedvarede, krydsede danske Krigsskibe jevnlig ved Kysten, hvor da List stedse var deres Hoved:Post. Derhen udfred de Proviant og anden Fornødenhed herfra Byen. Heriblandt var ogsaa en "Badscherkiste", der betales af Byen¹⁾. Og Befalingsmændene fra disse Skibe opholdt sig af og til heri Byen, vel mest for at paasee Provianteringen og Udskrivning af Søfolk. Saaledes har Marcus Whitte, en Englænder, der var traadt i dansk Tjeneste, og som kommanderede en Flotille paa Elben og Vestkysten, i det mindste af og til opholdt sig her. En Kaptein-Løjtnant laa her i længere Tid i 1642 og var indkvarteret paa Porsborg²⁾. Naar det til Flaaden udfredne Mandskab fra Derne eller Kystlandet samlede her eller drog her igjennem, betalte Byen deres Fortæring³⁾. Nogle Udgifter omtales ogsaa, som en "schibs Prest" fra Glückstadt forarsagede Byen⁴⁾.

1) betalt til Michel Badscher paa Byens Vegne for en Badscher-Kiste att udfærdige paa Kongel. Mai. schibe 30 Daller d. 2 Sept.

2) d. 2 Sept. betalt Anne Hansdatter for hun var nogle Wgger hos Skaptien-Luttenandt och betiente hannem efter B. Morten Lassens Befaling 1 Daller. Vgl. i Novb. [Regnskab 1642.] Da der ogsaa var Kaptein-Løytnanter ved Land:Etaten, er det ikke vist, at det var en Sø-Officer.

3) betalt til B. for 200 Bodhjemnds fortering som schulde till Kisebens haffu paa Kong Maiests schibe buer 2 Moltet Mad, 6 f. buer Moltid er 37enhalv Daller. 16 Okt. 43 En schibsprest kom fra Glückstad loe i 4 Dage forterede 6 Mk.

4) i 1641 omtales ogsaa betydelige Bekostninger, Byen havde af en "ryd-

Ogsaa af Landtropper skete betydelige Rustninger mod Hamburgerne, og heri Byen laa i 42 og 43 et Korps anførte af en unavngiven Oberst-Løjtnant. Blandt Offisererne nævnes Ritmester Deberen og Kornet Ovizov, hvilke især synes at have været besværlige Gæster¹⁾. De ikke ubetydelige Bekostninger, der gjordes paa Bygning saavel i Ob.-Løjt., som i Offiserernes Kvarter, betalte af Byen²⁾. Ligeledes Opførelsen eller Indretningen af 6 Rytterstalde³⁾ paa forskjellige Steder, og en Stald for D.-Løjt. Kjørebefste, ligeledes og den Stald, Kornetten indrettede i sit Kvarter⁴⁾. Ogsaa betalte det Brændsel (Bed og Klyne) som forbrugtes af Offisererne og i Vagtskuerne. Af en af Ræmnerne laves beredes i 1643 allene til Oberst-Løjtnanten for 45 Daler.

Baade Offiserer og Mandskab fik Kost i Husene, hvori de vare indkvarterede, og kun i enkelte Tilfælde, hvor de Indkvarteredes Fordringer eller store Antal

sche Prest⁶⁾ formodentlig en Feltpræst. „betalt till P. P. Wofougit for den tidsche prest M. Johannes. hand haffde inde, baade for Sid och Løb och Servis 75 Daller. noch for 24 Byger hand haffde hand nem 24 Daller.

- 1) betald 1ste Apr. vdi S. L. Hus Cornetb Kuidjou haffde brechet. nemlig 3 Dør-Henger, 3 Haager, noch 2 Henger till en Kochenskab, och en Kof med Sam dertil koste 3 Mk.
- 2) Bocde i Grønnegade i Johan Storckis Hus. 29de Marti 42 lod ieg en Stald gisre till 4 Heste udi Johan Storckis Hus till Offuerstens Heste, kam dertil 2 Tylter bølge felle, o.s.v. betalt C. Glarmester for 20 Ruder, som sculle i Dørnsen, hvor Hopmand ligger o.s.v. Binder at flikke hos Terkel Hiort hvor Lutenants Quartier er, o.s.v.
- 3) f. E. wdgifuen til den Stald, ieg lod gisre i Knud Pedersens Gaard til Kutterbefe.
- 4) ager 7 løb Deller fra S. L. Hus, som Cornetten haffde gjort Stald till hans Heste aff, och till Lortfuet, som ieg lader Cortegallen op bygge.

har forøget det Byrdefulde til det Utaalelige, er en Penge:Understøttelse tilstaaet vedkommende Bert¹). Endog Fruentimmerne, som opvartede dem, betalted af Byen²). Noget af den Vin, de drak, maatte den ogsaa traktere med³).

At disse lejede Skarer, som for største Del bestod af Fremmede, Udskud af flere Nationer, jevnlig begik Eyveri og anden Uorden, kunde man let slutte sig til, om der end intet Spor fandtes dertil i vore Haandskrifter. Der anføres saaledes blandt Andet i et Regnskab for 1642, at 1 Mk. er givet til "Lerepenge til en Ryter-Qvinde, som røffte (røbede) den Ryter, som haaffde stolen," og 2 Daler til en Bognmand, der fjorte hende til Lønder. Formodentlig fandt velvise Offrighed, at Soldaterne næppe vilde taale en saadan Forræderste umolesteret imellem sig. Naar Soldaterne bleve straffede for deres Uordener, paaførte dette ogsaa Borgerne Udgifter. Saaledes fortæller en Ræmner, at han har betalt en Klejnsmed $1\frac{1}{2}$ Mk. for 4 Plader, "hand slog paa Raagene, som Soldaterne skulle staa op paa och straffis; for tvende Haandknuder dertill 2 Mk., købt 2 Lenker af Lauritz

1) gifuen Chresten Brundum efter B. och R. Befalning till hielp med den stoere Ind-Quarter hand haaffde medt Rittmester Debering och si den medt Quartiermesteren. 20 Slett Dal.

2) betalt Mette som uaar hos Puerst-Pottenandt til Paasche 1645 4 Daller. till berett, for hun vor hos Corneth: bet. Mette Jens Kun for hun wdt en langsommelig Tid vor hoef Rittmester Debering i hanns Quarter och noget hoef Corneth Quidzo och toed op, Redte Senge och gjorde Rendt paa hendes Egene Kost 27 Dall. 12 s.

3) noch er hendt paa adtschillige Tider paa Apoteket, som er bleffuen fordrucht med Hans Maj. Officiere och Follck. 20 Rd. 18 s.

for 18 R . kjøbt af Kjeld 2 Laase till samme Haand: knuder gaff derfor 1 R ."¹⁾

I Juni 1643 kom et Kompagni hertil under Kaptejn Lyderwaldt²⁾, og i September et under en Major Gynther³⁾. I September og Oktober kom nogle Gange syge Soldater her igjennem fra Glückstadt⁴⁾, men førtes strax videre.

I Juni Maaned opførtes en Hovedvagt paa Torvet, eller som Ræmnerne kalde den, en Kortegal, kun 1 eller 2 Gange skrives den Kortegarden, hvilket bringer os paa Spor efter Ordets egentlige Betydning og Oprindelse, Corps de Garde. Den blev opført af Materialierne af et, til den Ende, nedbrudt Hus, var formodentlig ifkun af Træ, overtjæret og bedækket med en "Presenting"⁵⁾. Til dette Vagthus er leveret Klynne, Kul, Brænde, af en Ræmner til et Beløb af henved 20 R dl.

II.

Krigens Udbrud.

I Slutningen af Aaret skete Torstensons for

- 1) Alle i dette Afsnit anførte Steder ere tagne af forskellige Hoved- og Ræmner-Regnslæber for 1641—43.
- 2) 9de Juni kom en schierlandt och Forrerer vilde gjøre Quartier till Lyderwaldts Kompnoi och forteredt til Quartier vor gjort i Penge 4enhalv R l.
- 3) 4de September kom en Korporal Self Anden at bestille Quartier till Major Gynthers Kompnoi, loe boes mig 6 Dage till Soldaten kom, forterde 2 Daller 14 S .
- 4) f. Ex. 7 Oktober betald Tomas Arildt for 7 Soldater vor sig kom fra Glückstad en Natts Underholding 5 R l. 4 S .
- 5) betalt Poul Sommermand for hand i 4 Dage opbrød det Hus i

Danmark uventede, men i Sverrig alt i længere Tid forberedede Angreb. I Oktober brød han op fra Mähren. Efter at han ved nogle forstulte Bevægelser havde søgt at aflede Dymærksomheden fra sin sande Hensigt og henlede den paa andre Punkter, kom han d. 6te Desember til Havelberg, hvor han sammenkaldte sine Offiserer og aabenbarede dem sin Hensigt, at føre dem i fede Vinterkvarterer og til et rigt Bytte i Holsten, Slesvig og Jylland. Han lod Königsmark blive tilbage i det Hildesheimske, for at iagttage Lyneborg og Erkebispens af Bremen, hvilken sidste var den danske Prinds Fredrik, Kong Kristians anden Søn. Torstenson gik over Havelen, delte sin Hær i 3 Korps. Det ene, som bestod af Rytteri, førte han selv over Pringwold, det andet, ligeledes Rytteri, General Major Wittenberg over Perleberg, Infanteriet under Carl Gustav Wrangel kom bag efter. Artilleriet førtes paa Gloden Elben fra Havelberg til Demitz, derfra førtes det grove Skjts til Wismar, og derfra skibedes det til Armeen. Den 11 Desember samledes Rytteriet i Rakeborg, den 14de toge de Segesberg, strax derpaa Kiel; Ikehoe faldt den 17de. Mendsborg gik uden Modstand Jule-Aften over til Gen. Major Wrangel. Paa Glückstad og Krempe nær var nu hele Holsten og Slesvig lige til Kolding Bro. i Svenssens Magt. Hertugen af Holsten, Fredrik den 3die, sluttede Forlig med de Svenske paa temmelig

Sans Laurzens Gaard och igien opsatte Kortegallen deraf paa torfult. huer Dag 28 s. o. s. v. betalt 38 stob Thiere som Kortegallen bleff tieret medt, huer stob er 11 s. 1 Allen Lobsch Graae som kom till thierekoustet, en Laß Klone till at sode thiere med ienhalb Mk. 2 Pomel Secke, som kam til Presenting offuer Cortegarden, o. s. v.

häärde Vilkaar. Torstenson fordelte nu Regimenterne omkring i de erobrede Lænde. Oberst Douglass fik Haderslevhus Amt til Kvarter og Ordre at berede Vejen dybere ind i Landet¹⁾.

Ved Efterretningen om Indfaldet er her truffet Anstalter vel ikke til egentligt Forsvar, men vel snarere for at bevare Byen for Overfald af enkelte Strejfer eller af Smaapartier; samt ogsaa mod Maroderer af vor egen Hær. Hertil brugtes ikke de regulære Tropper, som ved Fjendens Nærmelse forlode Byen. Naar dette skete, kan jeg dog ikke sige bestemt. Sidst i November vare de her endnu²⁾. Man behjælp sig altsaa med Borgerne og Bønder, som dels indkaldtes, dels vel vare flygtede ind fra Landet. Fra den 16de Desember holdtes Vagt Dag og Nat. Hovedvagten var paa Torvet. Desuden vare Vagtsluer ved begge Portene, og flere Steder. Sviegade's Bro blev opbrudt, og deraf opbyggt et Vagthus paa Holmen.³⁾ Et Kæmner: Regnskab giver Fortegnelse paa de Lys, der ere leverede til "Kortegat" og Sønderport⁴⁾. Den 18de Desember kom Byen i Alarm ved Nyttet om Fjendens Ankomst, efter en Vedtegning i Ringbogen: "D. 18de Dec. kom onde Tiden der, at Suenischens Folk var for hand, da blev Ringet opsat." Samme Aften er af den foransorte Kæmner udleveret Lys til 2 Vagtsluer, i Porsborg og

1) Slängé.

2) 1643 22de November Margrete Hans Terpbendorphs Datter under Bælger Enderwaldts Compagnit døbt af M. David Suic. Tolff Solbatter under Compagniet oc 6 deris Quinder. [Dødebogen]

3) Et: Hans Holm; hvor nu Kirkegården og den derved liggende Bleggård er.

4) Baderstræffe Lys er bint til Vagthus.

Stampemøllen, foruden de sædvanlige. Eigesom i 1627 flygtede en Del af de anseligste Borgere af Frygt for Fienden. Nogle flygtede først efter Sjendens Ankomst, deriblandt Borgermesteren Peder Sørensen Skriver med Familie¹). Nogle af Fienderne, som enkelte eller i ganske smaa Hobe have været sig ud paa Nov, ere ogsaa blevne opbragte og førte her til. Saaledes bragte Bønderne fra Skjerve 3 svenske Ryttere fangne herind sidst i Desember²). Ligeledes ere nogle mistænkelige Personer blevne anholdte og hidførte³). Saaledes endte Aar 1643, og endnu nogle Dage ind i 1644 forløb i denne Uvisshed og Frygt. Hellig tre Konger Aften trakteredes Bønderne, som holdt Vagt paa Torvet, med Øl og Kringler⁴).

III.

Fiendens 1ste Besøg til Slottets første Tilbageerobring.

(Januar—August 1644).

Den 10de Januar⁵) kom omfider de Flygtede.

- 1) Formedelt velachte Borgemester Peder Scriffuer med Hustru och Børn for Fiendernes Offuerlast er reist fra Bøen och icke nu er tilstede, haffuer bemeldte Johan Apotheker godtwilligen loffuit adt wille padciendere och foruarde indtil B. sjelf hiemkommer oc wor herre wil forlene os dend ønskelige Fred 27 Sept. 1644 [Tingbog for 1646].
- 2) 3 svensk Rytter scherbet Bønder førte hid sich huer 2 Molter Mad och Øl dertil.
- 3) samtidt [22 Des.] bleff Madh Huas anholden i 7 Dage forterede till Øl och Mad i Penge zenbalt Sl. Dal. 7de January vor anholden fraa Tim Kloster 2 Karle, sad her i 4 Dage.
- 4) paa bellig trei .Konger Aften fik 12 Bønder, som stoed Vagt paa Torff 12 Kande Øl er 2 Mk. 4 B. och Kringler. for 12 B.
- 5) daa Fiendens Folche først hidkom til Bøen d. 10de Jan. [Raadstus Domprotokol for 1646, flere Steder].

De første Fjender, Byen fik at se, var et Korps Kavalleri¹⁾, anført af Gen. Major Wittenberg. Han var i det mindste med det. Der skete ingen nøjagtig ligelig fordelt Indkvartering²⁾, men Fjenden indlagdes troppevis hos dem, som havde bedst Lejlighed, efter en Seddel (Pollet, Pollet-Bedel), skreven af en dertil bestykket Mand³⁾ efter Borgemeester og Raads Anvisning. Nogle af de nærmeste Naboer bleve anvisste til at deltage i Omkostningerne ved Indkvarteringen i Forhold til deres Ansættelse i Skat. Deres Navne anførtes paa Seddelen, og undertiden ogsaa hvor højt de vare satte i Skat⁴⁾.

Ved Stadens Porte indrettedes naturligvis Vagtskuer. Ogsaa Slottet blev militærisk besat, der laa en Kaptein, og Løjtnant, der var ligeledes en Vagtskue⁵⁾. Gen. Major Wittenberg blev her kun i 1½ Dag, drog der paa til Haderslev, hvorhen i det mindste en Del Proviant sendtes, som hans Vært havde maattet leve, og som af denne anslaaes til en Værdi af 30 Daler 1 Mk. 7 β⁶⁾.

1) i de 14 Dags tid samme var her i Byen, førend Fodfolkene kom.
2) i denne svenske Krigs Anfængelse, førend nogen Ret almindelig Indkvartering skede her i Byen.

3) Peder Jacobsen den Tidt Boens Pollet skriffuer.

4) Som Ex. paa en saadan "Pollet-Bedel" vil ieg anføre af Raadstuer Domprotokol for 46 "Hr. Gen. Mai. Wittenberg, Quartier hos Peder Hansen Dal 1 Mk.; till Hielp Laurik Poulsen 14 β. Meinert Felbereder 10 β. Lass Ibsen 10 β. Chresten buntmager 18 β. Peder Terpager 1 Mk.

5) Den 12 Jan. fik Svenskens Folk 10β for 1en halv Mk. 6 β. Di hint till Slott for 1 Kaptein en Løtnand och Vagte-Stue, noch hint de till Sønderport. saaledes hver Dag til 22 Jan. da tilføies "noch" haffuer di hinte till Espet Edriffoffers Hus 4 Gange for 2 Mk. [af et ovenfor anført Kæmner-Regnskab].

6) haffuer wdlagt til Gen. W. Quartier: først tou Lhønder Pū mede

En Del af disse Ryttere kommanderedes af en Ritmester Bronelle (Bronel, Bronelli), som var her i 14 Dage og tog herfra til Varde. Denne Herre, som førte Frue, Børn og Tyende med sig, har holdt et slemt Hus med sin Bert, hvorover vi ville lade denne beklage sig med egne Ord¹⁾: "Anlangendis den svenske Ritmesters hold och Indquartering, som jeg fatige Mand allene haffuer holdt och vdstanden medt allerstørste Livsfare, Umbkosting, Schade och Besværing, det sig en hver erlig Mand, som sig Folch haffuer haft inden Døre noch sammelig haffuer erfaret. 1644 den 10de Jan. bleff mig Peder Pallesen indquarteret af velvise Borgermester og Raad udi Ribe Ritmester Bronel af svenskens Folch medt hans Frue, Børn, Pige, sambt 22 Personer og 26 Heste. och vor forn Folch hoß mig fulde 13 Dage och paa den 14de forReiste. kostet mig imedlertid, som følger. Først fordräch Ritmesteren medt sine Gjester mig fra aff mit Brøllups 24 9 Lønder, huer Lønde werdt

1) i et Indlæg i Raadstu-Protokol for 47. Han sagde nemlig de Mænd, der paa "Polletten" vare anførte som hans Deltagere i de med denne Indquartering følgende Bekostninger. Polletten lyder saaledes: Peder Pallesen i Stenbogaden Ritmest. Bronel medt Folch-och Heste, til hielp Hans Sørensen och Jens Piort d. 10 Jan. 1644. — P. P. var en Købmand her i Bøen, og en af dem, som siden bekyldtes for at have handlet med Svensken til andres Skade.

4 Rixd. noch fordrach Folchene hos mig 6 Thønder
 Öl, huer Tønde 2 Rdlr., 1 Oxhoffuit Vin for 20 Rdlr.,
 10 Kander fransk Brendevin, som de fordrach her i
 Huset och som di bekom med sig i flasch-fuorderret
 paa Reisen til Warde, Kanden 6 Rf er 10 Rdl.,
 16 Tønder Haffre 7 Rf. Tønden. 22 Personers Kost
 i forn 14 Dage, huer Person om Wgen 1 Rdlr., och
 er Ritmesters och hans Frues Kost iche beregnet;
 fordrochen hos mig udi Tobach¹⁾ 1 Rdlr. noch paalagde
 han mig, at jeg maatte forschaffe hans Knecht en Rei-
 se-Kjortel, som jeg betalte Hans Kjærgaard for 4 Rdl.,
 noch maatte jeg effter hans Befaling fly hans Koche
 Pige Hollandz Nye till en schørdt, koste 3 Rdl., noch
 tog han mig min beste Wognhest fra, kostet mig første
 Kjøb 32 Rdl. saa ochsaa tog han min Passganger,
 koste mig 16 Rdl. noch tog han med samme Ganger
 Bidzel, Eadel och des tilbehøring Tøj werdt 4 Rdl.
 noch maatte jeg schaffe Hans Frue 1 Paar silche-
 Strømper koste 5 Rdl., noch min beste Lagen, som
 di laa paa, tog hun derforuden med sig, der hun reis-
 ste bort werdt 10 Rixd. noch min beste Pudiswurde
 tog Fruen medt sig werdt 18 Rixd²⁾ noch tog Fruen
 fra mig en Einphoni³⁾ werdt 6 Rdlr., noch forteret
 han medt sine Heste emedlertid han var her med
 huis de med dennem førede 4 Sag Merschs, fagen
 10 Rdl. beløber saa tilsammen in Summa 279 Rdl.
 4 Rf.”

1) drikke Tobak sagdes den Gang og ikke røge Tobak.

2) Pude-Baar. Saaledes kaldtes ogsaa det med Fier eller Dun flov-
 pede Baar, og ikke, som nu, allene det tomme.

3) hvad det var for en Indretning, Fruen der fik Singre i, kan jeg ikke
 slutte mig til. Ebiffoniére skulde det dog vel ikke være? Næmligere
 er det et musikalsk Instrument.

Herved maa jeg dog bemærke, at blandt de Grunde, Modparterne anføre for ikke at betale deres Andel af denne betydelige Udgift, er ogsaa den, at Peder Pallesen, efter Rygtet, har faaet af Ritmesteren Korn og "andre guode Varer, som den Tid vor noch vdi Forraad, baade til hannem, hans Folck och Heste, saa vi mene, han ingen synderlig Schade er vederfaaret af samme Ritmester." Dette nægter han derimod heftigen og erklærer det for Bagvaskelse. Modparterne lægge heller ikke stor Vægt herpaa, men vil have det henstillet til hans egen "Consiens". En anden Grund, de anførte, var, at den Udgift, som voldtes ved dette første Indfald, for Godfolket kom, og en rigtig Indkvartering skete, skulde fordeles paa hele Byen og ikke falde enkelte til Last. 1)

Henimod Slutningen af Januar kom altsaa Godfolket, hvem der anførte dem, og altsaa under deres Ophold førte Over-Anførslen i Byen, kan jeg ikke med Bestemthed angive. Terpager siger vel, at de Evenste under Brangel's Anførsel besatte Byen den 10de Januar og paalagte Brandstat, men dels finder jeg hverken i Regnskaberne, Tingbøgerne, eller Raadstubbøgerne en eneste Ytring, hvoraf man kunde formode, at han allerede under dette første Indfald har været her, dels stemmer det heller ikke med det, som dette Felttog's Historie fortæller om ham, at han kunde opholde sig her i længere Tid. 1) Hvis Talen

1) I Rådtingsdommen bleve de Fiende fri for Erstaring til P. P.; i Raadstue-Dombogen er ingen Dom antegnet, men i 2 lignende Sager, navnlig den ovenanførte angaaende General Wittenberg, har Raadstue-Retten dømt til Fordel for Bøtten, endsligst Bøtjogden ogsaa her var af modsat Mening.

2) Efter Elange besatte han omtrent ved denne Tid Benschel og slog

ene er om det første oven omtalte Rytter: Angreb, da synes det ikke rimeligt, at Torstenson paa engang vilde bruge to saa høje Offiserer, som Wrangel og Wittensberg paa et Punkt. Men om han end har været her, og Ritmester Bronelle har hørt til hans Regiment, da maa han snart igjen have forladt Byen, og i enhver Tilfælde maa vi se os om en anden Anfører for Fodfolket og Befalingsmand i Byen.

Baade i Tingbøgerne¹⁾ og i Døbebøgerne nævnes Oberst Daniels Regiment, og af den sidste kan ses, at han med Familie har opholdt sig her i Byen²⁾. I den nævnes ogsaa en Kaptejn Christoff af Wittensbergs Regiment en Gang.³⁾ En Soldat af Daniels Regiment giftede sig med en, som det synes, ret velhavende Pige her i Byen, hvem i 1647 en Uro tilfaldt.

Dog kunde maaske snarere Raadstu: Domprotok

de der forsamlede Bønder. Wrangels Regiment var desuden et Rytter-Reg., og de Partier, han kommanderede bestode stedse især af Tropper af denne Naabenart.

- 1) Somfruene Wibke og Anna Lange søge Raadmand og Solder P. Baggesen for 62 Rr., som Rest af Betalingen for 8 Stude, han havde købt før Krigen for 33 Rr. Parret. P. B. svarer, at Oberst Daniel tog 3 bort af samme Øren, hvis de gode Somfruer vil gjøre ham den Skade god, vil han betale Resten.
- 2) Bagge, Bagge Baggesens Søn paa Stuorgade, døbt d. 19de Mars (1644) suse. Fru Margrete Øfuerste Daniels Hustru, som har og holdt Barnet, [dette anføres imod Sædvane udtrykkelig, fordi det vel dengang var Skik her i Byen, ligesaavel som nu, at Drengedøds blev baarne af Mandsfadderne] Mog. Christ. Friis, Bormester Peder Sørensen [han var altsaa ei Angter endnu] den 29de April nævnes som Fadder Frederich Wut af Ob. Daniels Reg.
- 3) som Fadder til "Peder Eulendrenge's Datter. De andre Mandsfaddere B. P. Sørensen og Købmand Laurik Baggesen "invitati non comparuerunt."

kollen for 1646 bringe os paa rigtigt Spor, hvis det ellers var os saameget om at gjøre, at finde en navn- givne Udsuer for Byen. Deri findes nemlig en For- tegnelse over de Byrder og Udgifter, 2 smaa Huse (Huoder) i Graabrødre-Gaden under Krigen have haft at udrede saavel til Sjenden, som til vore egne Troppe¹⁾. Heri siges udtrykkeligen, at det Mandskab, som blev lagt ind i disse Huse, hørte til "Ducklasses Følge". Douglas selv har følt Medynk med Beboerne af det ene Hus og formindsket Antallet paa de deri Indkvarterede. Vi have ovenfor efter Elange beret- tet, at Oberst Douglas sidst i Desember fik Haderslevs Hus anvist til Kvarter. Det var altsaa rimeligt, at den omtalte Douglas er Obersten, og at Ribe Besæt- ning var af hans Regiment²⁾. Men i et Ringsvids- ne ført 1645 betitles den Douglas, som i Krigen havde inddrevet "Contribucion" her, ifkun Kaptejn³⁾. I Betragtning heraf, og da de ovenfor omtalte Huse, i hvilke Douglas's Følge laa, vare i en af de Elottet nærmest liggende Gader; da der fremdeles udtrykkelig siges, at de bleve her i 30 Uger og lige til den danske Hær under Kangau kom: er jeg tilbøjelig til

1) da der i det Følgende oftere bliver henvist til denne Fortegnelse, og den giver et Slags Oversigt over de forskjellige Hoved-Afsnit af Byens Skæbne under Krigen, har jeg meddelt den under Bil. 2.

2) At han først i Januar gaar over Kolding Na ind i Solland og ad- spreder de der samlede Rottene, og endelig længere hen under Tor- stenson selv angriber Veiren ved Snoghøj, kunde gjerne forenes med, at han opholdt sig her af og til.

3) For Ringsdom stod Lauritz Waggesen og J. N. soer ved Gud og deris Salighed med opholden Finger, at de slett Intet vor Kaptejn Duclas Aldrig af Efterstandendis Contribucion och stod L. B. och J. N. medt Anders Svane til Bedermaals-Ting och hørte hand tog dette Binde beschreuit.

at tro, at de have hørt til Slottets og Byens egentlige Besætning, og at Kaptejn Douglas følgelig var Kommandant paa Slottet, og som saadan oppebar, hvad Byen maatte erlægge. Vel siger Terpager udtrykkelig, at en Kaptejn Holla var Kommandant paa Niber:hus; men dels er hans Autoritet især i historiske Bemærkninger ingenlunde useilbar, dels vilde det dog være besynderligt, om Kommandantens Navn ellers intetsteds skulde være omtalt¹⁾.

Antallet paa de fiendtlige Tropper ved dette Indfald har ikke været ubetydeligt, hvilket man kan slutte af den stærke Indfvartering, de ovennævnte to smaa Huse (Boder) havde, nemlig det ene 4 og det andet 5 Soldater med Koner og Børn.

I Februar erobrede de Svenske Nomo, Sylt og de andre Øer i Vesterhavet ved Forræderi af Engelslænderen Marcus Whitte (el. Whitle), hvem Kong

1) Det er imidlertid ikke urimeligt, at Terpagers Kaptejn Holla og min Douglas kunde smelte sammen til samme Person. Og uagtet Sagen er saa ligegyldig som mulig, vil jeg dog spendere en Note paa at vise Muligheden deraf. Kaptejn Holla har nemlig rimeligvis været et Øgenavn, som menig Mand, efter sin til alle Tider og alle Steder gængse Skik, har tillagt Douglas, enten for et hoppigt Brug af Udraabet "Holla", eller af et eller andet Mundheld, f. Ex. "der med Hoppen Holla", et Udtryk, som er almindeligt i Sælland og, saa vidt jeg ved, ogsaa i Sverrig, naar man vil afvise alle videre Modsigelser og Indvendinger, og som han altsaa ikke vil have manglet Leilighed til at anvende. Af selve Terpagers Ord kan man ledes til blot at anse det for et Tilnavn; disse ere nemlig: *duce centurione quodam Holla, Captejn Holla cognominato*. Det er udlagt: Under Ansættelse af en vis Kaptejn Holla, med Tilnavn Kaptejn Holla, hvilket det ikke synes at være sonderlig Mening i. Denne faar man derimod, og ganske overensstemmende med min Formodning, hvis man tillader mig at behandle Terpager som en Klassiker, og enten udelade det første Holla eller emendere det til Ducla.

Kristian havde sat til at beskytte dem med en Flotille af Pramme og Galejer. Denne overgav han til Sjenden og traadte selv i svenst Tjeneste. Denne Erobring lettede og sikrede den fjendtlige Hær Samfærselen med Hamborg, andre tyske Havne og Holland, hvilket var de Svenske af største Bigtighed, da de derfra, især fra Holland, dels forsynedes med Vaaben, Rugler og Krud og andre Krigs-Fornødenheder, dels sit Forstærkning baade af Folk og Skibe, hvilke Torstenson samlede allevegne fra til sit forestaaende Angreb paa Fyn, dels fordi de for største Delen derhen affatte Kreature, Vare, Kostbarheder og hvad andet, Ulyndring eller Rekvirering havde bragt i deres Hænder. Og for denne Forbindelse var Ribe i Særdeleshed af Bigtighed for Svenskerne, dels som den dengang mest besøgte Havn paa Vestkysten, dels fordi der herfra er den letteste Samfærsel med Ostkysten, især med Haderslev, paa hvis Slot Torstenson jævnligst opholdt sig. Dog forstyrredes hin Forbindelse jævnligt af danske Krydsere. Saaledes borttog først i Marts nogle danske Skibe ved List omtrent 40 svenske Fartøjer. De sejlede derfra henimod Ribe, tilbagesog der 2 af de af Whittle forraadte Galejer, og opsnappede nogle mindre Fartøjer og et hollandsk Skib, ladet med Krud og deslige til de Svenske. Whitte har nok paa den Tid opholdt sig her i Byen, i det mindste har han havt Børn i Kirke her d. 6te Marts 1644¹⁾. Strax efter maa han være rejst tilbage til List, sig selv til liden Baade. Thi den 21de Marts overfaldt

1) Marcus, Marcus Whitte — — sgl. Majest. Adm. ved List hans Søn døbt 6te Marts.

tes Den af et Parti paa 500 M., udsendt fra Glückstad, under Oberst-Løjtn. Buchwald. De erobrede Skandserne paa Roms og Liss, fangede Besætningen, hvoriblandt Marcus Whittle, bemægtigede sig det derværende Skytz og de i Havnen liggende Skibe, dertil blandt ogsaa de Galejer, som Whittle havde overgivet. De Skibe, som de kunde gjøre flot, førtes tilligemed Fangerne til Glückstad, hvor Whittle, i Følge Kongl. Befaling, som Forræder blev hængt ved Blokhuset ved Glückstad d. 25de April¹⁾. De Danske efterlode sig ingen Besætning paa Derne, ja ødelagde ej engang de Skibe, de ikke kunde føre med sig.

Mod Slutningen af April kom en Flaade af 36 (Baden siger kun 25) for største Del smaa Fartøjer, som var udrustet i Holland for svensk Regning især af Købmand Louis van Geer og anførtes af Martin Thaysen²⁾. Den lagde sig ved Derne og ved Ribe, hvor en Del af de Krigsfornödenheder, den førte med sig, udfibedes, og hvor Admiralen gik i Land for at træffe Aftale med Torstenson, der laa syg paa Hærderselevhus. Medens Flotillen laae her ved Kysten, indfibedes paa den 900 af de beste Bysseskytter i den svenske Hær under Oberst Lohausen³⁾. Planen var, at Thaysen skulde gaa Nord om Skagen, træffe de Skibe til sig, som de Svenske havde samlet i Aalborg, Aarhus og flere Steder, og endeligen understytte og befordre Torstensons Angreb paa Syn-

1) Af en Dagbog om den Glückstadste Besætnings Foretagender i denne Krig, troet 1646, meddelt i Udtog i neues Staats Mag. 1 B. 3 u. 4 Sest. Den vil i det følgende ofte blive anført

2) Siden adlet under Navn af Ankerhielm.

3) Han blev sludt i det 1ste Slag i Lister Dyb. Slange.

Denne Plan tilintetgjorde, som bekendt, Kong Khri-
stian, der med 9 Skibe uformodentlig viste sig i Be-
sterhavet, nødte Thaysen til at samle sin Flaade i
Lister-Havn, og nødte ham efter to Træfninger den
15de og siden med en forøget Flaade den 24 og 25de
Mai til at vende tilbage til Holland for at udbedre
sine Skibe og komplettere Mandstabet.

Foruden Lohhausens Korps ere under denne før-
ste Besættelse ogsaa andre dragne igjennem Byen og
Eggen. — Vi have alt omtalt Ob. Daniels og Wittens-
bergs Regimenter, som vi ikke kunne regne til den sta-
dige Besætning. Paa Nørholm laa Oberst-Løjt. Alex-
ander Rothwein, om hvem mere paa sit Sted.
Oberst Schlebusch, der omtales som en af de aller-
værste Røvere blandt dem alle, og som vi siden igjen
støde paa, drev ogsaa sit Uvæsen her paa Eggen i
Sommeren 1644. Efter et Tingsvidne laae han i
Juni Maaned en Tid i Birkelev¹⁾. De Stude, han
efter samme Tingsvidne snappede der, har han dog
muligt ikke havt megen Fornøjelse af. Thi, som Slan-
ge melder, overfaldt Bønderne i Kaltentirchen og Ulz-
burg ham²⁾, da han med 50 Ryttere førte 400 Stu-
de derigjennem, fratog ham Studene nedsablede Ryt-

1) Om trent ren halv Mil syd for Ribe i Wodder Sogn. I Tingsbogen
skrives det Bierkele, og saaledes udtales det endnu i Eggen.
Tingsbøgerne kalder ham stedse Elebus, og saaledes staver Slange og
saa Navnet.

2) Beboerne af disse Egne vare dristige Partigangere. Den Glückstadt-
ske Dagbog og Slange omtaler dem meget ofte under Navn af Moor-
bønderne "die holsteinischen freie Knechte" Enaphanerne o.s.v. Des-
ses Foretagender vare som oftest heldige, og de tilfjædede de Svenske
meget stort Tab, hvorfor disse ogsaa lode dem, de fik fat paa, rad-
brække fra nedan af, og Anførerne spidde.

terne, og det var kun med Død, at Schlebusch selv undkom. Slange nævner ikke bestemt Tiden, naar dette skete. Men da han fortæller det i Forbindelse med en Del Begivenheder fra Foraaret 1644, kan det være, at det først er efter omtalte Uheld, at Schlebusch er kommet hertil for at søge Trøst og Erstatning for det lidte Tab¹). Samme Sommer kom ligeledes det Hornste Regiment herigjennem. Det havde tidligere paa Aaret ligget ved Aarhus. Nærmest før dets Ankomst her til havde det inddrevet Kontributioner i Darum og Omegn²). Oberst Butlers Regiment eller en Del deraf har ogsaa ligget heromkring, men Tiden angives ikke³).

I Juli Maaned traf Torstenson sine Tropper sammen i Holsten ved Rendsborg imod Gallas, der kom Danmark tilhjelp, altsaa ogsaa fra Ribe og Omegn alle de Tropper, der ikke hørte til Slottets Besætning; og uden at noget Slag blev leveret mellem disse to Feltherrer, traf han sig i Begyndelsen af August ud af Landet. Men da det ingenlunde var hans Tanke ganske at opgive Planen om Danmarks Erobring, lod han Besætninger blive tilbage paa flere Steder i Landet, og deriblandt ogsaa paa Haderslevhus og Ribehus, hvilket sidste, som før sagt, havde stor Vigtighed for ham, da Ribe var Hoved-Havnen

1) men ogsaa paa Tilbagereisen den gang vare de holstenske "freie Knechte" efter ham: den 26 Juni bemægtigede de sig hans Bogn, stød 3 Mennesker deri, dræbte 9 Ryttere af hans Følge; men ogsaa denne Gang undslap han selv med de øvrige. [Gloft. Dagbog].

2) Stederne i Ringbøgerne, hvor Horn og Slebus omtales, meddeles længere hen.

3) en Staperal under Butlers Regiment, som havde sin Quartier i Garup. [Ringbog 1646].

for Vestkysten, hvorhen Tropper let kunde overføres fra det Bremiske, der var i Svenskens Magt, og hvor over Hielp og Tilførsel fra Holland lettest kunde ydes de Tropper, som han alt da tænkte at detachere til Slesvig og Jylland. De Svenske havde ogsaa i de 30 Uger, de havde haft Slottet inde, ladet dets Fæstningsværker udbedre og forstærke. Besætningen synes ikke at have været ubetydelig, og røvede Kostbarheder bleve derfor bragt derhen allevegne. fra.

Endnu førend Torstenson ganske havde forladt holstenst Grund, blev en Hær samlet, for at forsøge Tilbageerobringen af hine tvende, af Svensken endnu besatte Slotte. Den anførtes af Grev Christian Kansau til Breitenburg, kongelig General-Krigs-Commissarius. I Tingbøgerne benævnes den flere Gange "den holstensch Armee". Ryttieret anførtes af Ritmester Jochum v. Deberen, som vi have set ogsaa laa her før Krigen¹⁾. En Del af Flotillen, bestaaende af Galejer, Pramme o. s. v., der havde sin Hovedstation ved Glückstadt, har uden al Tvivl understøttet Land-Armeen og taget virksom Del i Slottets og Byens Befrielse. I det mindste har en Del af Mandstabet fra Skibene været med i Kampen. Jeg finder nemlig, at en Del af Tropperne er anført af en Oluf Steffensen, som af en af sine Underhavende²⁾

1) At han laa her alt 1640 viser Professen mod den berøgtede Herrens Splids, da det Vidne, hvis udsagn især synes at have fældet hende, Ch. Mollendorp nævnes som Korporal ved hans Eskadron. Grønland [Hist. Est. om de i Ribe for Hereri brændte S. 190. Bib. 1780] kalder ham Johan Deberen, men ved at se Domprotokollen for 1640 [B. 5] efter, ser jeg, at han har læst Fornavnet [Jochum] urigtigt.

2) Denne "Mischeteer", Jesper Oluffen, havde hjemme i Raabede, i Hvidding Sognd, en Mil syd for Ribe. I. Gl. Dagbog berettes

i et Tingsvidne kaldes "Admiral"¹⁾). Selv kalder han sig "Capiten" i en Erklæring han afgiver, og som ligeledes er indrykket i Tingsbogen. Af den Glückstadtste Dagbog ser man, at han har havt sin Station i Glückstadt og derfra gjort Streiftog til Vands²⁾). Til Flotillen har ogsaa en anden Befalingsmand, Israel Isachsen, hørt, der har bortført nogle Barer søværts³⁾).

Slottet skal være blevet heftigt angrebet og beskudt, formodentlig ogsaa fra Fartøjerne. Kanoner vare hidsede op paa Domkirkes Taarn, som endnu bærer Mærke af Svenskens Svar paa deres Tiltale. Hvad Beviserne herfor angaa, samt i det Hele om denne Slottets Erobring, vil jeg henvise mine Læsere til Professor Thorups Esterretninger om Niberhuus, udgivet som Program for 1835. Kun maa jeg bemærke, at jeg ikke kan antage med Terpager, at Belæjringen varede 14 Dage, da den i et Tingsvidne udtrykkelig og, som mig synes, utvetydigen siges kun at have varet i 4⁴⁾).

under 29 Febr. 44, at 60 Esfolk vare hævvede paa Verne Rom og List. Deriblandt ventelig ogsaa Folk herfra Kusten.

1) hand swarde trodsig, att det war hans Admirals Oluf Steffensens Befaling; Tingsbog 44 Fol. 146. Den Es-Offiser, som kommanderede paa en Station, kaldtes Admiral, hvilken Rang han iøvrigt havde. For Efs. Marcus Whitle.

2) 3 März kam Oluf Steffens mit einer Partei zu Wasser wider heim und brachte mit 1 Rittmeister 1 Cornet 1 Corporal und 22 Pferde, und an Geld 1000 Rth. in specie. Neue Statbürg. Magazin 1 B. S. 879.

3) Beviisstederne af Tingsbogen meddeles længere hen.

4) Tingsbog 1646 Fol. 102. Vidnet bekræfter, at en Woldsggierning, hvorom mere herefter, er forsvet i hans Hus "Emedlertid Slottet bleff blequeret 12, 13, 14, 15 Augusti Anno 1644 da Rittmeister J. v.

Efter Slottets Erobring gif Kantau løb paa Hædergleshus, som allerede erobredes den 6te Septem-ber¹⁾. Flotillen, eller Søfolkene ere nok blevne her tilbage noget. Kaptejn Steffensen var her i det mindste endnu den 23de August.

Strax efter deres Ankomst paalagte de Svenske, fortæller Terpager, Byen en Brandstat paa 10,000 Dlr., for at fritage den for Brand og Plyndring. At Brandstat er paalagt, viser allerede et Ræmmer-Regnskab, hvori af og til er ført til Udgift: en Bog Papir til Brandschat: Sedler og Bolet: Sedler²⁾. Summen finder jeg ikke noget Sted i de Dokumenter, jeg har gennemgaaet. Men af et før anført Indlæg i Dombogen 1646³⁾ ser jeg, at der af et lille Hus i Graabroedregade er svaret til den første Brandstat 7½ Rdl., og af et andet i samme Gade, beboet af en Væver, 11 Rdl. og en Ort (24 ß.). Skatten beregnedes og fordeeltes efter Mark og Skilling. Enhver Eiendomsdom i Byen var nemlig ansat, de høiest beskattede til 5 Mk., de lavest til 2 ß. Skat⁴⁾, efter Stedernes Størrelse og ventelig ogsaa efter Ejernes Næring og Formue. Naar en Skat skulde paalignes, blev i en Forsamling af Borgermester, Raad og 24 Borgere bestemt, hvormeget der maatte svares af hver 2 ß.

D. vor her medt sit Compani Nottere," o.s.v. Han kan ikke erindre den bestemte Dag, den omtalte Overlast forsvædes, men ikkun, at det var en af de Dage, i hvilke Belejringen varede.

1) Dette vilde maaskee ogsaa være altsor hurtigt, hvis vi antage, at Belejringen her varede i 14 Dage.

2) Indkvarterings: Sedler, som vi ovenfor have set.

3) Bilag 2.

4) til 5 Mark: Skat svarede allene den titulære Borgemester Hans Friis. Ved ikke faa Steder er o vedtegnet, af saadanne ere altsaa ingen lige Skatter betalte.

Skat for at tilveiebringe den udfordrede Sum, samt ogsaa foretage de fornødne Forandringer i de enkelte Ejendommers Skatte-Ansættelse. De to oftnævnte smaa Huse have, saavidt jeg kan slutte af Skattebøgerne, været ansat det ene til 4 ß . det andet til 6 ß . Skat. I den første Brandstat er altsaa erlagt 3 Rdr. 4 Mk. 8 ß . af hver 2 ß ., eller 30 Rdr. af hver Mark. Skatte-Ansættelsen af alle Ejendomme i Byen beløb sig tilsammen til mellem 217 og 220 Mk. Den første Brandstat har altsaa udgjort omtrent 6600 Rdr. eller henimod 10,000 Slette Daler, hvilket stemmer med Tarpagers Angivelse. Som 2den Brandstat har det mindste af de nævnte Huse erlagt $4\frac{1}{2}$ Rd. Der er altsaa svaret 18 Rd. af hver Mark Skat, hvilket for hele Byen kan udgjøre henimod 4000 Rdr. eller 6000 Daler i slette Penge. Men jeg kan ikke sige, om denne Skat alt er betalt ved denne Invasion, eller under en af de senere. De Huse, af hvilke den paalignede Skat ikke svarede, ere blevne nedrevne af Fienden eller i alt Fald ilde tilredte. Jeg finder ogsaa Bevis for, at Skatten for enkelte Huse blev udredet af Byens Kasse, saalænge den foremaade det, imod at en af de mere formuende Borgere eller Embedsmænd sagde god for dens Tilbagebetaling, og denne har ogsaa efter Freden maattet erstatte Byen Tabet, naar Skyldneren ikke var i Stand dertil. Saaledes betalte M. David Soss, Kapellan til Domkirken, i 1646 af et Hus i Puggaardgade 5 Rdr. 3 Mk. 12 ß ., og af en Knivsmeds Hus 11 Rdr. 1 Mk. 8 ß .¹⁾

Fienderne fik Kosten hos Borgerne, i hvis

1) Herforuden haffuer ieg annammedt och opboron Brandskat Penges

Huse de laa. Naar den ikke leveredes i Natura, fik en simpel Soldat 1 Rd. ugentlig¹⁾ i Kostpenge. De højere Offiserer førte Kof eller Kofkepige med sig med øvrige Husgesinde, som rekvirerede det, der behøvedes til Husholdningen hos deres Bert eller hans "Hjelp-Quarteer" (de Borgere, som skulde dele Omkostningerne med ham). Baade Offiserer og Soldater førte Koner og Børn med sig²⁾. De Børn som ere fødte her, ere ikke indførte i Døbebogen, som var Tilfældet med de Keiserlige i 1627:29³⁾. Derimod findes jeg af og til Svenske, baade Fruentimmer og Mandfolk, anførte som Faddere⁴⁾.

Ogsaa i denne Krig, ligesom i den Keiserlige, truedes med Husenes Nedrivelse og Ødelæggelse, hvis der ikke kontribueredes af dem. "Wi fattige Soldh", flage to Borgere, "haffuer satt ald vores Thimmeligt welferdt och formuffue paa samme wore Buoder, for medelst wi dennem iche ville haffue ruinerit, Ødelagt och nederbrøt, och som ellers haffde scheet, som en huer well witterligt er." At denne Trudsel ogsaa of-

1) som M. Davidt Fof haffuer loffuet for aff Kiersten Jens Kone sendt halv Rd. 12 Sk. aff Niels Kniffimed 11 enfierted. Rd. noch betaldt M. Davidt banns Løenn 1644 og 45 baade met Brandschat Penge, han haffde loffuedt for o. s. v. [Anders Svanes Regnskab for 1646.]

2) se Bilag 2.

3) Bilag 2, flere Steder i Fortællingen, og Døbebogen.

4) Program 1834 Side 34—35 og Bilag S. 25—27. De Svenske har muligt haft deres egen Præst.

5) nogle Ex. ere før anførte. Christian Tobias Coglers [Kongl. Majest. Soldat] Søn afflet i Skarleffnet medt Kirsline Christensdatter, Krøbel-Annes Datter døbt 3die Mai. [1644] Susc. Fridrich von Hamburg, Maria Harwiig, Katharina Fuchs, Suensche Soldatis Quinder. Krøbel-Anna var bleven brændt som Hex 1642. [Grønland S. 216 og fg.]

te er bleven iværksat, viser de mange øde Steder, der omtales efter Krigen.

At Sjenderne desuden paalagde deres Værter, at levere Klæder til dem selv og deres Folk, have vi ovenfor set Beviser for, ligesom ogsaa, at de undertiden borttog, hvad der stak dem i Dinene, og Fru Bronelle er i denne Henseende ikke den eneste. En Købmand her i Byen klager saaledes over, at en stor Del Kobber og Messing; Bohave blev ham frataget af en Kaptejn Stensfeldt, eller rettere sagt af hans Frue, hvilke formodentlig have ligget i Kvarter hos ham. Paa Angivelse af Stensfeldts Rudst¹⁾ bestylder Borgeren en Kobbersmed (Kielsmed) her i Byen for at have købt det, og fordrer, at denne under sin Ed skal opgive, hvormeget han har givet Kaptejnen for "sine Boschab". Dette er han villig til at erstatte, men forlanger saa Bohavet tilbage som sin Ejendom. Guldsmeden derimod "soer wed Gud og hans Salighed, att han Inttet af forne Gøtz haaffde kjøfft, mens, huis han sich, det blev hannem nød och tuongen i Hand at Forarbejde for Captien Stensfeldts Fru, och sich Inttet for sin Wmag och soer højt, adt han huerken haaffde kjøfft med forn^e Rudsch eller Captien af Dynes Lassens Boschab, som han bestyldes for²⁾).

I Eærdeleshed røvedes Stude og Heste. Først toge de ved Indkomsten, hvad de traf paa Bejene. Saaledes tog Oberst Daniels Regiment 3 Stude fra Peder Baggesen. Lænsmanden Gregers Krabbe klager over, at hans Tjenere (Bønder) i Ploumandshaffue

1) den sächsische Kodsche Caspar.

2) om Dynes Lassen se Program 1834 S. 40-41 og Bilag 29 b.

och Perit¹⁾) mistede 53 Stude, "som blev røffuit af Sjenderne, førend Sjenden kom i Landet²⁾), og solgt til nogle Købmænd heri Byen, af hvem han nu forlangte dem igjen. Siden da de laa i Kvarter omkring i Landet, toge de ogsaa alle Stude, de kunde faa fat paa, tildeels som Betaling for den Landet paalagde Kontribusion³⁾).

Den Tid, da Schlebusch laa i Birkelev, røvede hans Folk paa Kragelunds Mark⁴⁾) 27 Stude og 4 Kvier. Element Hus holdt især Oberst Alexander von Rothwein, der med Frue laa paa Nørholm. Han folgte 55 Stude, der stode paa Gaarden, videre Køer, Faar, o. s. v., ja selv Karperne og Karudserne i Fiske-Dammene skal han have gjort i Penge. Han havde ogsaa sat sig saaledes i Respekt, at alle Folkene flygtede fra Gaarden, da Nøgtet Aaret efter bebudede hans Tilbagekomst⁵⁾), "vnder hvis Naeg og Tributiering, vi och saa mange som aff Nørholms Tjenere tilforne var vnder hans Plage, well formodet mere Plage aff hannem, formedelst han dette sit Kvarter, megtigt haffde truet og vndsagt⁶⁾)."

Besunderlig røvedes en Mængde Heste omkring i Landet, hvoraf Sjenderne vel have ført de Fleste med sig. Dem tales der derfor i vore Ting; og Dombøger ikke videre om. Men mange bleve solgte til Borgere her i

1) Er end nogle smaa Gaarde i Nørre-Snede Sogn, Brads Herred. Plovmandshaffue maa have været i samme Egn, i det mindste har det ogsaa hørt under Brads Herreds Ting.

2) ; til Holland. De ere altsaa venteligen tagne i det Schlesvigke.

3) se som Ex. Kapteinen ved det Hornste Regiment lidt længere hen.

4) En efter Udseende meget udsel By i Hunderup Sogn, Giørding Herred atrefierded. Mil Nord for Ribe. [Tingbog 1646 Fol. 83].

5) se herom mere i Bilag 3.

6) Raadst. Dombog 1646.

Byen. Det ses af de talrige Paastande paa Tilbagelevering (Reklamationer), og af de mange Tingsvidner, der førtes, for at hjemle Hestes lovlige Køb. En Mand i Ribe eftergav Raadet senere en Del af hans Engleje for de Heste, han mistede i "Euenssens Tid". En Mand i Øster-Bedsted mistede "en stour, brunbliset Gelling", som bleff taget af Euenssens Sold, det første de kom ind." Flere Exempler forekomme længe hen.

Meget af det, de saaledes havde skrabet sammen her i Landet, sendte Svenskerne vel overland til Tyskland; men det blev da ikke saa sjældent paa Vejen derhen god Prise for Snaphanerne i Holsten. Høllken Ulykke Schlebusch, som vi have set, 2 Gange havde, den ene Gang med 400 Dyr, den anden Gang med sin Rejsevogn, og hvad den indeholdt. Udskillige Kostbarheder er vel ogsaa bragt i Sikkerhed paa Nørberhus, og altsaa med Slottet kommet i de Dansteds, men derfor vel sjelden i Ejermændens Hænder. Grev Chr. Kangau fik imidlertid en stor Del af de Kostbarheder tilbage, som Svensken Aaret i Forvejen havde røvet paa Breitenburg, ved Ribes og Haderslevs Indtagelse.

Det Meste af det Røvede er dog vel blevet solgt her paa Etedet, for en stor Del til hollandske Købmænd; da Republiken den Gang stod i nøje Forbuds

- 1) Maj Cuort, som Byen bevilget bannomb, af Frandz Hansens hollandske Eng, som band hadde feest, for di Heste han miste ber wdi Euenssens Tid. [And Svanes Regn. 1646].
- 2) Wallak. Dvenstaaende Ord, som bruges allevegne i Tingsbøgerne for disse Aar, er nu aldeles af Brug; idet mindste ber paa Eguen. Derimod hedder en Bede endnu ber overtalt en Gellevar.

belse med de Svenske, som bleve forsynede med Krigs-
 fornødenheder derfra. Ogsaa indførte Hollænderne
 indiske Barer og andre Overdaadigheds Artikler og
 udførte derimod Stude og andre Landets Frembrin-
 gelser. Holland var jo ogsaa i Fred den Tid det
 sædvanlige Marked for de jydsk Stude. Af hver
 Stud, som udførtes, om den end var kjøbt af svenske
 Offiserer, betaltes i Told til Svensken 1 Specie¹⁾
 (5 Ort.)

En hollandsk Kjøbmand, Tingbøgerne flere Gange
 omtaler, er Jocum van Leiden, der opholdt sig her i
 Byen i April og Maj 1644 "oc imedlertid der for-
 handler sine Barer och fra Holland her til Byen ind-
 ført af adskillige Clags, Saddeler, Pistoler, Degener
 och andet Rytter-Fornødenhed, item Wiin, Expederj,
 item udført Oxen och Andet, hand her i Landet sig
 haffuer tilforhandler".

Men ogsaa flere af Byens Kjøbmænd og Borgere
 affabte Svenskerne deres Kov. Og da de oprindelige
 Ejere efter Fiendernes Bortgang fordrede deres Ejen-
 dom tilbageleveret, dels uden al Vederlag, dels mod
 Erstatning af Køberens Udlæg, saa opstod derved en
 Del Retsager, af hvilke jeg har øst den største Del
 af de Efterretninger om denne Krig, som dette lidet
 Skrift indeholder.

Saaledes anklagedes nogle Borgere her af Byen
 af en Del Bønder i Darum og Vejrup Sogne²⁾ for
 at have købt nogle dem frarøvede Stude af en Kap-

¹⁾ Efter udgiffne Bevis betald til de Svenske Told af 50 Øren, af hver
 Ore 5 Ort er — 93 Dal. 3 Mk. och betald den liden Toldet 4 6.
 danske af hver Oxse:

²⁾ Begge i Gjørding Herred.

tejn af Horns Regiment, da det i Sommeren 1644 drog igjennem Byen. Borgerne bevise ved Tingsvidner, at Kaptejnen erklærede, at Studene ikke vare nogen frarøvede, men leverede af Bønderne som Krigsstyr og Brandstat istedet for rede Penge¹⁾. En statskels M. Morten "Feldscheer" maatte betale nogle Bønder i Hjortlund²⁾ 2½ Lønde Rug, han havde faaet af Euenstens Folk.

Men de, der frem for alle vare Gjenstand for deres Landsmands Forbittrelse under denne første fiendtlige Besættelse, og som bestyldtes for at have staaet i Forstaaelse med Fienderne til Landets og deres Medborgeres Skade, vare Brødrene Lauris og Peder Baggesen og disses Svoger Maz Jensen, Købmand i Ringkjøbing. Denne sidste opholdt sig i den Tid, Euensten var her, i Ribe, sammenkøbte, vel især af Fienderne, hvilket han dog søger at bevise³⁾, en betydelig Drivt Etude, og modtog til forskjellige Tider store Partier Varer og "Kjøbmandschab" fra Holland af "Hornel, Wiin, Munne, Taback, Spedceri, Kauringer, som han forhandlede her for

1) Forgangen Nar 1644 da det hornsche Regiment madcerit her igjennem Byen, da herde hand [Deponenten], Utt Anders Hansen Guldsmed sagde til Capteien Leutenandt paa Yder Møllen, at hand hadde købt 5 Tved af hans Frue, hand wot reed, att Bønderne skulle derre fortrude, som feidt hadde mist, och tage det fra hannem. Da suarete forne Captein, hand torde iche frægte derfor. Bønderne hadde vdt hannem det wdi deris Contribution, formedelst de hadde iche penge at giffue hannem. Det er flere Gange, at vi se, at Fruerne have drevet Handelen.

2) i Kalslund Herred, 1 Mil nord for Ribe.

3) Han lod nemlig to Karle, som dengang tjente ham som Nægtere, vidne "att han sielff hadde købt dem wdt Bønder heromkring och høv Borgerre her i Byen, och iche att were købt wdt nogen aff Euenstens Folk.

nemmeligen vel til de Evenste, eller til dem, der havde de Evenste i Kvarter. Dette vedgaar han; men han beklager sig "storlig, at han i denne bedrøffuelige Tiedes Tid er kommen vdi Despect oc Røgte, aff nogen usandferdige Menneſter, adt ſchal haſſue hidført Geuehr, Krud, Lued och Munition". Han lod derfor en Del Borgere i Gaden, hvor han opholdt ſig, og fra "Nabolaffuit" fræve til Vidne¹⁾, "ad de aldrig havde ſeet ſligt huos hannem" eller vidſte at han "handelet och vandellet" med ſligt. Ligeledes lod han Ejuerne fra Skibsbroen vidne, at han aldrig havde ladet ſaas danne Barer komme, hverken i Skibe eller i Pramme, og at de aldrig havde baaret ſligt op for ham, da de dog næſten dagligen arbejdede for ham²⁾.

Mod Laurig Baggeſen, en af de ſørſte Købmænd og Studehandlere her i Byen, gjordes lignende Beflydninger. Da den ovennævnte hollandske Købmand boede en 6 Ugers Tid i hans Hus, troede "ſolch, att han var enteresseret i Profit" med ham. Da han mærkede det, fortæller han, lod han ham d. 16de Juli³⁾ beſtiffe ved 4 Mænd i hans "Lufamente i Byen, hvor han nu er, och afefche ham hans Erklæring vedt hans høieſte Tid, om L. B. i dette hans forſchreffne Købmandſchab enten ind- eller wdført, haſſuer haſſt medt

1) Blandt diſſe Vidner var ogſaa den Mand, der købte d. 5 Stude af Kapteins-Fruen, ſomt Peder Palleſen, der havde Affæren med Ritmeſter Brunnelle.

2) Jeg finder ikke der er lagt Sag an imod ham, dette maatte da ogſaa være ſlet i Ringløbing.

3) Det var ved den Tid, at Torſenſon ſamlede ſine Tropper ved Rendsborg. L. B. har derfor indſet, at det var den høie Tid at ſikre ſig, da Hollænderen naturligviſ ikke vilde oppebie den danſke Hærs Ankomſt, men ſalvere ſig, ſaaſnart han kunde.

hannem nogen Madschabi eller Profit eller Widenschab derom mig til Fordel." Jochum van Leiden "soer vedt Gud och hans Sjels Salighed, saa sant som hand vilde arffue Guds Rige eller see Guds Ansigt, da haffde L. B. icke hafft mindste Madschabi, huis hand samme Foraar till de suenske Krigsfolck fra Holland haffde ladet indføre, eller huis hand igjen kun de haffue vdført, enten med Pistoller, Degener och anden Municion:Sachen o. s. v.", men hvo, som havde sagt L. B. det paa, havde løjet som "ingen erlige Folck". Egeledes lod han sine Naboer og Tjenestefolk vidne, at han ingen Del havde i Jochum van Leidens Handel, men at det alt var dennes eget "Kjopenschab¹⁾". Hermed synes ogsaa denne Sag at være faldet bort.

Ikke slet saa godt slap samme L. Baggesen fra en Sag, som blev anlagt imod ham af Jffuer Wind, Ejer af Nørholm, Ridder, Rigens Raad og Lehnsmand til Dallund-Kloster. L. B. havde nemlig af Oberst-Løjt. Rothwein, som laa paa Nørholm købt 55 Oxne for Spotpris²⁾. Da Studene det Aar vare meget dyre i Holland, og, som Jver Wind beviser ved flere Barde:Købmænds edelige Vidnesbyrd, har kostet

1) Tingbogen for 1646: under 1ste April ere disse Vidnesbyrd læste og paastrævne. Kogterne maa altsaa være vedblevne, siden L. B. fandt sig foranlediget at føre disse Vidner næsten 2 Aar efter. 3. 23. ovenanførte Udsagn findes i et Tingsvidne, hvori 4 navngivne Mænd under Ed og med oprakte Fingre erklære at have hørt disse Udsagn af hans egen Mund.

2) Efter Oberstens Kvitering har L. B. givet 12 Rd. for Parret, men J. B. søger at bevise ved Vidner, at han i Virkeligheden kun har givet 10 Rd.

fra 40 til 46 Stück von Achten¹⁾ Parret, fordrer han nu Betaling af E. B. efter denne Pris, med Fradrag af det, E. B. bevisligen har betalt Oberst R. E. B. paaftaar derimod, at han folgte Studene til nogle Købmænd fra Harlingen her i Byen for 23 Rxd. Parret, at levere i Skibet paa Rheden, og indsender tillige en lang Regning paa Varer, han har leveret Obersten foruden Købepengene og paa sine Omkostninger ved Udfibningen, hvorefter han kun har vundet en Ubetydelighed ved denne Handel²⁾. Videre klager J. W. over, at han i Forstaaelse med Sjenden har ladet Køer, Faar o. s. v. bortføre fra Gaarden, ladet fiske i dens Grave og Damme og gjort ham anden mere Tort. Efter lang Tid, mange Omstændigheder og Rejser, efter at Rigeets Raad 2 Gange havde givet Erklæringer desangaaende, blev Sagen paa dømt ved Ribe-Raadsturet saaledes, at E. B. skulde betale 220 Rxd. og 2 Køer som Erstatning³⁾.

At ogsaa Fru Ida Gjøse til "Lindberregaard"⁴⁾ lod tiltale E. B. for Skade, han havde tilføjet hende i

- 1) Stück von Achten er den hollandske Benævnelse paa piasster comtrent 56 lb.)
- 2) Af nogle Tingsvidner i Protok. for 46 synes det, at han i Begyndelsen ganske vilde fragaa Købet af Studene, hvilket han dog siden har opgivet.
- 3) E. B. synes at have været den Eftergivende i denne Sag, og den, som det var mest om at gjøre, at faa et Forlig istand, hvad enten nu hans Modparts høre Kang har fremmet ham, eller han ikke havde ren Fod at staa paa, eller for Handelens Skold. Under Sagen foreslaaer han ham Handeler f. Ek.: "Seg haffuer talt med C. J. om Nørholms Korn, saa og om jeg kunde schaaffe en Kjøbmand til de Nørholms Ørne, will jeg gjøre min Beste". Nogle Uddrag af denne vidtløftige Sag, dels som oplysende Bilag, dels som karakteristiske for Tiden, dels som Curiosa er meddelt under Bilag 3.
- 4) Plogod Eogn, Horne Herred, nu udslyktet.

Fejdens Tid ved sine Forbindelser med Fienden, viser sig af nogle Tingsvidner, L. B. lod føre her for Tingen, men da disse blot ere førte for at bevise, at en Reise, Baggesen foretog sig til Warde, og hans Ophold i Landsbyen "Blaxmarck"¹⁾ var i egne, nødvendige og Fru Gjøse og hendes Eiendom uvedkommende Forretninger, kan man ikke deraf se, hvorom Sagen egentlig har drejet sig, kun saameget ser jeg, at hans ulovlige Fiskeri i Dammene ved Lindberggaard ogsaa her har været en af Ankeposterne²⁾. Dog synes det, at Hovedsagen ligeledes ved denne Lejlighed har været Studeskøb. At L. B. uagtet alle disse Bestyldninger ikke kom aldeles i "Despect" hos sine Medborgere, kan sluttes deraf, at han nogle Aar derefter blev valgt til Raadmand heri Byen.

Hans Broder Peder Baggesen var ogsaa af dem, der bestyldtes for Forbindelser med Fienden til Andres Skade. Han var "Kongl. Majest. Tolder", men til lige drev han Handel, især med Stude. Om ham beretter et Tingsvidne, at det Kvæg, der, som vi ovenfor have fortalt, blev røvet paa Kragelunds Mark, blev fundet i Kloby³⁾ i Peder Baggestens Forvaring,

1) Warde Landsogn Nord for Byen.

2) Disse gjentagne Bestyldninger for Fiskeri i andres Damme har foranlediget L. B. til at føre sine Tjeneste Folk, baade de, som tjente ham nu, og de som, havde tjent ham, videre Naboer og Andre som Vidner paa, at der ikke havde været fært Karper eller Karudser i hans Hus "ald den Stund Svenskens Følch vor her i Landet, huerken fra en Sted eller en anden, meget mindre nogen Karuser emedlertid er fært fegt eller forteredt i hans Hus i noget Maade enten af Venner eller af Fiender, och dette bad de dennem saa Gud til Hielp paa o. s. v.

3) Denne Gaard (lidt over enhalv Mil syd for Ribe, bærer til Domsognet) synes da at have tilhørt P. B. i det ringeste har han leiet

og at han kun tilbageleverede 10 Stude deraf. En vis Anders Kloby fortæller, at P. B. havde givet en svensk Nyttter, der var hans (P. B.) "Salva guardi och laa paa Kloby", Ordre at bringe ham (U. K.) til sig i Ribe, og at han maatte give denne 1 Rdl. "for at være med Fred og ikke torde komme til P. B." 2 Bønder vidnede, at de stode paa Birkelev Gade, da Slebus laa der, og da "fomb en Nyttter ridendis och haffde Anders Kloby bag paa Hesten, saa satte Nyttteren Jern paa hannem, da sagde P. B.'s Salva guardi til U. K., nu haffuer jeg fortjent 200 Rdlr. af P. B. om jeg kan fange dig eller slaa dig ihjel."

Borgermester Peder Skriver har oftere ladet P. B. "fremesche" til personlig at møde paa Tinget, for at svare paa nogle Spørgsmaal, han vilde forelægge ham. Men P. B. har stedse ladet svare, at han havde at bestille med Solden paa Kongl. Maj. Begne, men laader møde ved en Suldmechtig, med hvem Borgemeesteren Intet vil have at bestille, da han ikke ved, om han er saa "loufast oc wederhestig, at han kunde være en Procurator och gaa til Tinge med en erlig Mand." Endelig fremlægger han senere en "tydsche Bedel, dateret det hollandsche Schib 16de Nouember 1644 og bemeldte B. P. S. tilschreffuit", hvilken handler om "noget Geuehr, Finderne schulle haffue goed Kundskab om oc at der wor Forreder derefter, og giver B. hannem til Sag, om han ikke vidste, hvem som var Marsag til at forraade dette Geuer¹⁾"; videre

Græsningsen der. Salvegarden, som laa der, skulde vel passe paa, at hans Stude ikke kom bort.

1) Det er mig ikke klart, om Taler her er om Waaben. som skulde tilføres de Svenske eller de Danske, for ogsaa den danske Reg. lod føre de Waaben i Holland. Der findes flere Artikler i Tingbogen, som

lader han ham, som ej heller denne Gang havde indfundet sig, tilspørge, om han kunde benægte, at han havde udgivet svensk Gods at være sit, under den "Protext at det icke skulle komme vdi voris allernaadigste Herres og Konges Hænder paa Søen". Jeg finder imidlertid ikke, at P. B. er blevet videre forfulgt eller dømt, men han vedbliver at fungere som Tolder og Raadmand til sin Død i 1650¹⁾. Disse i Byens Ting- og Raadstu: Bøger omhandlede Sager ere naturligvis først førte i Aarene 1646:49, men da de Begivenheder, som var Aarsag til dem, foresaldt i dette Tidrum (1644, Jan.-August.) og de tjene til at oplyse dette, har jeg anset det for rigtigst at omtale dem her.

Vore egne Tropper, Byens Befriere have ei heller forladt denne tomhændede, men en og anden har baaret sig ad, som om han var i Sjendens Land. Og her er det især gaaet ud over dem, som den offentlige Mening bestyldte for forræderiske Forbindelser med Svensken. Saaledes tog "den holstensche Arme" et Stud fra L. Baggesen. En Nige oplyser ved Tingsvidne, at hun har købt et "Offuer-Dynesvor medt bla Striber vdi, da det holstensche Arme var her" af en Rytter for en Daler og en Kande Öl.

En "Muscheterer" af Oluf Steffensens Afdeling traf ved højlys Dag "en Gelling" ud af Stalden.

¹⁾ sønes at angaa Bestoldninger for Forræderi af B. P. Sk. mod P. B.

Men man kan ikke se, hvorpaa Bestoldningen grunder sig.

2) Han døde i maadelige Omstændigheder, som ses af de mange Sager, der førtes af hans Kreditorer efter hans Død; ogsaa deraf, at hans Enke i den 2den svenske Krig i Begyndelsen kun Rattede efter 2 Sk. Skat, og siden blev ganske fritaget.

høi "Lefemeester" M. Christen Friis¹⁾, under det foregivende, at det var efter hans Admirals Befaling, hvilket siden viste sig at være Usandhed²⁾. En anden Trop bortførte en Del Huder og Skind, som det synes, søvert³⁾. Men fremfor alle andre maatte Mads Jensen fra Ringkjøbing betale Gildet. Endnu medens Belejringen stod paa, nemlig den 13de August, lod Ritmester Jocom v. Deberen ham fratage 106 Oxne, som han lod drive til Fyn. Desuden lod han af en Stald udtage to Heste og en lam Ox. Paa samme Tid trængte hans Ryttere ind i Mads Jensens "Lusamente og Genaldigen fratog hannem en Silke-Bardyret Sengklæde, som laa paa hans Seng, 4 flamsche Haanddischblader, 1 Sølfchee, 1 Sølvstob, 4 Allen brun Klede, nogle af hans Liff-Kleder och Leikleder, 7 flamske Tapeter, 2 Tønder hollandsche Rauringer, de opstoge och fylte deres Lommer fulde af, indtappet for hannem Viin och Mumme, tog ogsaa

1) Rector Theologiae og Præst i Vester-Redsted. Han havde været Rector ved den latinske Skole her i Bøen. Han drev ogsaa Stude-Handel; thi jeg finder i Regnskaberne over Raab-Penge, at han aarlig har ladet 40—50 Stude udføre søvert.

2) Det var en Bonde fra Raahede, som ved Hielp af denne Soldat, sit Bøsbarn, tog Hesten, som han foregav var en, de Svenske havde frataget ham og solgt M. Friis. Denne derimod paastod, at have købt den af Borgerm. i Aalborg, som mulig har købt den af de Svenske, da han maatte for Studehandelen, som han drev stærkt, har opholdt sig her en Tid. Tingsvidnerne herom førtes i Sept. og Okt. 1644; da var omtalte Caspar Oluffen i Raahede endnu. Om man deraf kan slutte, at Flotillen (eller Korpsen), hvortil han hørte, ligeledes var her, kan jeg ikke afgjøre.

3) det skædt Sommeren 1644, da Israel Isachsen udmarscheret medt sine Føls, da var de paa Niels Kochs Loft och kasted alle N. Ks. Skind neder, da var de tore allesammen, och bleff indbunden och nederboren til Broen.

fra hannem en Parthi Tubach, och huiß de iche kunn
de driche af i Husen, loed de udbere i Kander og
Spande, og tog Nøglene fra hannem til Kielderens, och
gjorde ham en drøfelig Gewold och schade", men hvad
deres Navn var, som gjorde det, det vidste Vidnet
ikke. I et Hus, hvor han havde Barer liggende, kom
ogsaa et Parti Ryttere af samme "Kumpeny" og fra
tog ham først "en stuor Parthi hollandsche Sød-
mielchs-Oste, som de vdbare i Seche-Tal, desligeste
adtschillige Spedcerj, nogle Topper Sucher, Peber,
Risengryn och adtschillige mier Slags. Dernæst toeg
de en kostelige brun Gelling¹⁾, med andet mere Mum-
me²⁾, de vdtappet och fordrach for hanem." Ende-
lig gif Laurik Baggesen op til Ritmester Deberens,
som laa i Kvarter hos Peder Baggesen, og gav ham
i dennes og en anden Mand's Nærværelse "40 Rdr.
in spedcie, for hand schulle lade leuere Mads Jensen
sin Oxen och Hester igjen, hand haffde ladet tage
fra hannem, som hand ocsaa loffuit, och alligevel
toug samme Oxen medt sig och beholdt Pengene."

I Juni 1646 lod Mads Jensen Ritmesteren, som
den Gang laa i Kvarter i Odense, indstevne til "Ri-
ber-Gesteting och Hvidding-heredhting, sampt til Ri-
ber-Radhus for Widnesbyrdt, saa och for huiß Lou-
maal, Mads Jensen af Ringkøbing haffuer den goe-
de Mand at tiltalle for." Stevningsmændene beretter

1) Paa et andet Ting vidner Peder Pallefen, at han har solgt M. J.
en brun Gielling noget før Kongens Folk kom til Byen for 28 Rdr.
i Vare og Penge. Den toeg K. M. Krigsfolcket, som wor vnder
Ritmester Deberens Kommando, hannem fra, samme Tid Slotet
bleff bloquerit første Gang i Augusti 1644.

2) Som bekiendt, et Slags stærkt Pl, især var Brunsvig bekiendt for
sit Mumme.

at de taste mundtlig med "hans Trompetter Mathies for hans Quarteer i Ottense, men Ingen paa bemeldte Ritmester von Debrenz¹⁾ Vegne er møtt til Bedermaalsting at suare hertil."

Senere omtales denne Sag ikke; er der ført Proseg, har det været for et andet Forum. Men det lader til, at Intet videre er gjort ved Sagen, og at det altsaa egentlig er Ritmesteren, der har havt Fordeelen af Nads Jensens Handel med Hollænderne og Svensken.

III.

Til Slottets 2den Erobring.

(16de August — 30te Decbr. 1644)

Sidst i August var Byen altsaa befriet baade fra Venner og Fiender; og "1644 7de Sept. begyndte vi i Jesu Raffn at holde Ting i dette Aar, efter at Suenschens Folck haffde quiterit Byen och Niberslyg." Nu kom nogle af de Flygtede tilbage og fandt deres Huse ødelagte. Nu høretes fra alle Kanter Klager over det lidte Tab, de bortrøvede Kreature, o. s. v. Besværinger fortes, som vi have hørt, om dem, der formentes at have staaet i Forbindelse med Fienden og sat sig i en uretmæssig Besiddelse af deres Medborgeres Gods, og Fordringer om Erstatning gjordes til dem. Det synes, at enhver har troet sig berettiget til, igjen at sætte sig i Besiddelse

¹⁾ Saaledes skrives hans Navn allene paa dette Sted. Ellers Debren, Deberen og Debberen, i Regnskabsbøgerne for 41—42 Debering.

af sin i Krigen mistede Eiendom, hvor han traf den, og hvad Udfømt end den nuværende Besidder troede sig at have. Saaledes finder jeg, at Bønder her fra Egnen uden videre dreve de Køer, de troede at vedkjende sig som deres, fra Byens Fælledsdrift¹⁾, og da Besidderne, som flagede derover, ene stytte deres Klage paa Beviser for, at de ikke have købt Dyrene af Svensten²⁾, synes deraf at kunne sluttes, at hin Fremgangsmaade ikke paaankedes, naar Køret bevises at være købt af Fjenden.

Ligeledes gif, som et Tingsvidne oplyser, den 16de August 1644 6 Bønder fra Bilslev ind paa Krogs gaards Mark, hvor Anders Svane og Peder Palle sen havde en stor Flok Stude gaaende paa Græs, tog hver en, og drev dem bort uagtet Bogternes Indsigelse. Det samme gjorde 3 Bønder fra samme By Dagen efter. Og endnu den 3die Dag kom 3 Andre, som ogsaa dreve en Stud bort. Disse sidste siger Vidnet, vare bevæbnede den ene med en Bøffe, den anden med en Kjev. Paa hans Spørgsmaal

1) 31 Octbr. 1644 Niels Hansen, Hiord (saaledes kaldes endnu Horden) til Nørport wond o. s. v. adt det schede sig 2den Søndag efter at Kongens Fald kom hid til Bøen sidst forleden, da Komb. S. S. af Stor-Darum selff 3die til mig og spurde, om ieg havde 1 Koe ieg ville miste. Da spurde ieg hannem adt, huad det schulle were for en Koe, da sagde han, adt det wor Laß Guldsmeds. Da bad ieg hannem gaac til Bøen oc tale medt Laß siellff. Men han suarte med hand vilde giffue Laß Knafflen, og sagde: Sig til Laß, at baads, baad och Laß Torbol schal faa Scham for deris Bmag for min So de baad fue kiøbt, saa toeg han oc hans Datter samme Koe fra de andre Bøens Køer och drev den buort

2) For Tingsdom stoed S. P. och tog Gregers Guldsmed i Hand paa Laß Guldsmeds Begne och fuldt och fast biemlet Laß en groagrimet Kulle (Kullet) Koe, som hand hadde sollt hannem och tachet Laß gaar for god nsiagtig Betaling i alle Maader.

hvor de vilde hen med den, sagde de, at det var deres Ox, at de havde selv født den op og paastode, at Bidnet havde set den paa deres Stald. Han advarede dem ydermere: "lader Oxen gaa ellers brænder de i Eder paa den. Det er Anders Svanes¹⁾. Denne er ikke kiofft paa Eleffue Mile nær Krogsgaard". Denne sidste Ytring leder til den Formodning, at Kvæget ikke kunde fordres tilbage, naar det var købt i en vis Afstand fra dets Hjem. Denne bestrækes derved; at U. S. samme Dag ved et Tingsvidne beviser, at den omvistede Ox var mellem et stort Parti, han ved Midsommers Tid købte af en svensk Ritmester mellem Haderslev og Kolding. En Del Oxne, som tilhørte Peder Pallesen, bleve ligeledes bortdrevne fra Besselsberg, hvor de græssede, "af Kongens och Welb. Peder Langis²⁾ Tjenere." Bidnet vil ikke angive af hvem, da han ikke vil "vdlegge sig medt U. S. Tjenere."

De oprindelige Ejere lode deres under Krigen røvede Heste borttage paa andres Marker og af deres Stalde, eller søgte, ved at mærke dem, at betegne deres Eiendoms-Ret. Saaledes hører en Mand af sin Nabo, at han har set den "Gelling", førstnævnte har mistet i Krigen's Begyndelse, paa Ribe Marked for en Bardensers Vogn. Manden gaaer nu til Varde, "for at forfare, om han ei kunde komme i Ferd medt samme Gelling." Han fandt den endelig ogsaa der i en

1) Han var Raadmand og Bøens Regnskabsfører og blev Borgermester i 1646 efter Peder Skriver.

2) Langerne eiede den Tid Siargaard, hvortil Bilslev og Darum Byer dengang hørte.

Mands Stald, men da han vilde tage "Lougsmærke och Schere noget af Dren paa samme Gelling, formiendte P. M. (Besidderen) hannem och slog hannem ned der till Jorden, och imidlertid forstach hand samme Gelling ved en Side, adt han ikke mere sich den at sie."

I Oktober er en kongelig Skat paa 2000 Rdlr. paabudet Byen til "Kigernes Defension, Krigsfolkenes Werbung og Underholdning, de tuende Parter straf deraff at vdgiffue, oc den 3die Part engang inden Juul forstkommende, och er lagt af Borg. oc Raad saa oc de forordnede 24 Mand 17de og 18de Sbris 1644, en Mk. Skat giffuer 10 Elet D.¹⁾" Da Sjien den kort efter kom igjen, er denne Skat neppe bleven erlagt.

I Skattefordelingen finder jeg ved et stort Hus²⁾ og tre mindre anmærket: "Skatten bleff efterlatt for Brandens Skyld." I Tingbogen finder jeg, at denne Brand var 14 Dage efter Mittelsdag, og at foruden de brændte Huse nogle Naboer "sich en stor Schade paa der hus oc rørende Goeds."

Dog varede det kun kort, inden man atter maatte befrygte fjendtligt Angreb. Torstenfon var rigtig nok, som ovenfor sagt, rykket ud af Landet, men da han naaede Bleckede i det Hannoverste og havde forstærket sig ved Königsmarcks Korps, sendte han sidst i September 2000 Ryttere og 500 Fodfolk³⁾ tilbage mod Danmark. De anførtes af Oberst Selmutz Drangel. Denne vilde Kriger, som den tydske Almue

1) Skatteprotokollen for 1644.

2) Det var nemlig sat i 2 Mk. Skat.

3) Slange, den Glückst. Dagbog. Baden har ved en Trokfeil 5000 Fodfolk.

faldte "der tolle Wrangel", var, efter Slanges Eiggende, ikke beslægtet med de svenske Wrangeler, men en indfødt Tydster, og døde strax efter Krigen i Wismar.

Han trængte atter ind i Holsten, og slog de Danske ved Pinneberg. Efter forgæves at have forsøgt at undsætte Breitenburg og erobre Steinberger Skanse, plyndrede han Tzehoe, gik derfra mod Kiel, som han erobrede.

Imidlertid havde den store svenske Flaade under Carl Gustav Wrangel forenet sig med den hollandske under Thaysen, nu Ankerhjelm, slog og ødelagde den 13de Okt. aldeles den danske under Pros Mundt. Wrangel blev nu forstærket ved Soldater fra den forenede Flaade, og erobrede i Forbindelse med denne Femern. Da Ankerhjelm kort efter tog tilbage til Holland, landsatte han alle sine Landtropper og lod dem støde til Wrangel. Denne Forstærkning satte denne i Stand til at trænge op til Haderslev, som han efter 4 Dages Belejring erobrede. Han gik derfra til Niberhus, erobrede dette og Byen, som det synes, uden Modstand, lagde en stærk Besætning paa Slottet under Anførsel af Oberstløjtnant Mortaigne, som indtil 6te Oktober¹⁾ havde kommanderet paa Breitenburg. Slottets Befæstning lod han udbedre og forsyne med ny Værker, dels for at have Nyggen fri, men især for at sikke sig Forbindelsen med Holsten og lette sig Tilførsel og mulig Forstærkning derfra og fra Königsmarck, som stod i det Nærmeste. Fra Ribe drog Wrangel til Randers, hvor han af

1) Da havde han maattet kapitulere, men mod fri Afmarsch, og uden Forpligtelse til at afholde sig fra videre Deeltogelse i Kampen.

staf og forstadsede en Fejr¹⁾). Det sidste Ting her i Byen i 1644 blev holdt d. 31te Okt. Wrangels Ankomst har altsaa ventelig været i de første Dage af November.

Om denne Svenskens anden Besættelse af Byen og Slottet har Raadstu-Arkivet kun givet saare liden Oplysning. Kun saameget har jeg fundet, at der er forløbet 6 Uger fra Svenskens Komme indtil de Danskes Ankomst og Slottets Belejring. Ogsaa findes der jeg Spor til, at Mortaigne har provianteret Slottet for længere Tid, og foretaget Bygning der, alt paa Byens Beføstning. I et oftere anført Indlæg²⁾ hedder det nemlig: "Item den Tid Mortaigne kom her til Slottet, da sich wi en Dragon medt sin Hest i Quartier, som wi holdt i 6 Uger, och gaff hannem huer Uge 7½ Mk." I Byens Regnskab for 1646 anføres 80 Daler, betalte til en Mand for 8 Tønder Eild, som Borgermester og Raad bekom af ham til "Mortaigne" i Sjendens Tid. Fremdeles er efter samme Regnskab 8 Daler betalt Borgermester Morten Lassen for "det Wax han leuerede til Mortaigne", og endelig anføres en Del Sommer, leveret til Slottet paa forskjellige Tider af 100 Dalers Værdi.

En stor Del af de Tropper, som om Sommeren havde været brugt i Estlaue, gik nu over til Syn, og derfra, forstærket ved flere Korps, under Anførsel af Rigets Marsk Anders Wilde over til Jylland, hvor denne forstadsede sig ved Snoghøj³⁾. Paa den anden Side havde Erkebiskoppen af Bremen, Prinds Fredrik af Danmark, som Kongen havde udnævnt til Generalissimus for Holsten, samlet en Hær i Glück

1) Slange.

2) Bilag 2.

3) Slange.

stadr, bestaaende dels af Tropper, som han selv havde ført over fra Bremen, dels af det Pénziske¹⁾ Regiment og en Afdeling Artilleri fra Fæstningen²⁾.

Den 24de November begyndte Toget fra Glückstadt og gik over Ikehoe til Rendsburg. Den 2den Desember gik Grev Pénz tilbage til Glückstadt med 5 Kompagnier (Halvdelen) af sit Regiment, for at dække denne vigtige Fæstning, der truedes med et Angreb af Königsmarck³⁾. Den 2den Halvdel af Regimentet, som blev ved Hæren, befaledes af Oberstløjtnant Steinberger, Kommandant i Krempe, en udmærket Anfører⁴⁾.

Med den øvrige Hær, som Slange angiver til 4000 Mand, stod Prinds Fredrik nu, efter dennes Beretning, til Rigets Marsk i Lejren ved Snoghøj, men brød strax efter op derfra, og drog med det Halve af den samlede Styrke, hvilken efter Slange var 11,000 Md., imod Ribe, medens Marfken med den anden halve Del stod ved Kolding for at iagttage Drangel, hvis han vilde forsøge noget til Ribes Underretning. Om denne Forening ved Snoghøj taler den oftnævnte Dagbog Intet; men efter den synes Prindsen lige fra Rendsborg at være gaaet mod Ribe. Slottet blev formeligt belejret og heftigt bestudt. Den 27de Desember faldt Oberstl. Steinberger i Løbegravene. Den 30te blev Slottet taget med Storm i det 3die Angreb, og Besætningen nedsablet tilligemed Anføreren Mortaigne.

1) Grev Pénz, Kristian den 4des Svigersøn, var Gouverneur i Glückstadt.

2) Den Glückst. Dagbog.

3) Dagbogen.

4) Sammestedt.

I Tidbestemmelsen har jeg fulgt den Glückstadtste Dagbog, der kjendeligen er ført af et Dievidne og trykt allerede Aaret efter Krigen, saameget mere, som den stemmer fuldkommen med den ovenfor anførte Angivelse¹⁾ af Mortaignes eller hans Folks 6 Ugers Ophold her i Byen. Elange²⁾ sætter derimod disse Begivenheder i Midten af Januar 1645, og Terpauger henfører endogsaa Mortaignes Besættelse af Slottet til denne Maaned³⁾.

At Befrielses Armeen har været temmelig talrig, kan sluttes deraf, at det titomtaltte Hus i Graabrødregade havde otte Ryttere i Indkvartering, "som vi holdt ald den Stund, di var her i Byen, som kosted os 16 Rd." Deraf maa jeg antage, at de vare her omtrent 14 Dage⁴⁾, da, som vi ovenfor have set, en simpel Soldats Kost ansloges til 1 Rd. ugentlig. En anden Husejer beklager sig "noch sich wi schaade af Hertug Friederichs Folch, imedlertid di wor her i Byen, for 14 Rd." At ogsaa dette Korps i Kampens Hede ikke altid har erindret, at de vare i eget Land, og at Soldaterne ikke have tænkt paa at tilbagegive Ejermændene, hvad der ved Slottets Erobring faldt i

- 1) Mod dennes Paalidelighed kan ikke den største Tvivler have noget at indvende. Den er gjort i et Indlæg, fremlagt for Ribe-Raadhuset Aaret efter Krigen, ikke modsagt i Modpartens Indlæg, og i Dommen er den derpaa grundede Paastand taget til Folge.
- 2) Turde vi antage, at medens Dagbogen bruger gammel Stil, som endnu den Tid var almindelig, Elange har bestemt Tiden efter ny Stil, blev Uoverensstemmelsen mellem dem ubetydelig, da 30te Desember gl. Stil er 9de Januar efter den ny.
- 3) Ogsaa om Slottets anden Erobring maa ieg henbise mine Læsere til Historiske Esterr. om Niberhus, Progr. for 1835.
- 4) Beleiringstiden naturligvis medregnet; Thi Hr. Fredrik maa være brudt op fra Byen strax efter Erobringen.

deres Hænder, er mere end rimeligt. Saaledes findes jeg, at en Bonde tilbagefordrer som sin Eiendom en Hest, en Borger her i Byen købte af en af Kongens Folk, da Slottet sidste Gang blev indtaget. I et Regnskab over Indtægt og Udgift ved Havnen for 1645 findes anført en Del Omkostninger ved Bygningen af en Pram, istedet for Byens gamle Pram, "som bleff afbrøtt och brendt aff Kongens Folck."

V.

Efter Slottets 2den Tilbageerobring.

Da Wrangel fik Efterretning om Angrebet paa Niberhus, brød han strax op fra Lejren ved Randers, for at komme det til Hjælp, men da han paa Vejen erfarede dets Indtagelse, traf han sig atter tilbage til sin Lejr. Prinds Frederik, som atter havde forenet sig med Marsken, vilde overtale denne til i Forening med ham at gaa løs paa Wrangel, søge at lokke ham ud af hans Lejr, og hvis dette ikke lykkedes, da at angribe ham i den. Men Marsken erklærede, at han ikke turde udsætte de ham betroede Tropper for den Fare, et saa uoveligt Foretagende førte med sig, og traf sig med sin Hær over til Syn¹⁾. Prindsen forlod, opbragt over en saadan Forsagthed, Armeen, gjorde en kort Reise over til Kjøbenhavn²⁾ og kom allerede den 16de Januar igjen tilbage til Glückstadt³⁾.

Da Wrangel, som havde ventet at blive angrebet

1) Elange.

2) Elange.

3) Glückst. Dagb.

eller i det mindste indestruktet i sin Lejr, erfarede Nærigheden mellem de danske Feldtherrer og hørte, at Marsken havde trukket sig tilbage til Fyn, brød han hurtigt op med den største Del af sin Hær og ilede ad Holsten til¹⁾). At han paa dette Tog er kommen igjennem Ribe, kan sluttes af det oftere anførte Indlæg, som siger: "Item den Tid Wrangel drog igjennem Byen, da vdlagde wi till hans Folck i rede Penge 9 Mk." De forskjellige Udgifter, der ere gjorte af Huset under Krigens Løb, ere nemlig anførte efter Tidsfølgen, og denne Post nævnes efter den Omkostning, der er voldet af Hertug Fredriks Folk, og kan altsaa ikke angaa hans Ophold i November i 1644. I et andet Tingsvidne siges udtryffeligen, at Wrangel var her i 1645 sidste Gang²⁾). Ved Wrangels Nærmelse trak Prinds Frederiks Hær sig tilbage, den skildtes ad, om end ikke rent opløstes. Artilleriet blev i Rendsburg, hvor det kom ret tilpas. De øvrige Tropper kom mod Slutningen af Januar, Tid efter ter anden, tilbage til Glückstadt³⁾).

Wrangel drog nu igjennem Holsten til Altona, og fik fra Hamborg af sin Hær forsynet med det Fornødne. Efter dernæst at have slaget flere Afdelinger af den danske Hær under Bauer og Ahlefeldt, bemægtigede han sig flere Skanser, som skulde dække Ditmarskens trængte ind i denne og huserede der i Maris Maaned paa det Frygteligste⁴⁾). Efterat han nu havde trukket

1) Elange.

2) M. B. Borger ibid. wond o.s.v. adt han i det Aar 1645 købte en lille Rødschimlet Gelling af Jesø Schreder for 15 Eld. och den samme Gelling solde han igjen for 20 Eld. det sidste Wrangel var her.

3) almiäblig, Glückst. Dagb.

4) sammesteds.

de Tropper og det Artilleri til sig, som han havde efterladt sig i Lejren ved Manderø, og efterat han var blevet forstærket med 2000 Musketerer, vendte han tilbage og belejrede Rendsborg¹⁾. Her fandt han en uventet Modstand, og efter flere forgæves heftige Angreb og Storme, hvori han tabte mange Mennesker, forandrede han Beleiringen til en Blokade.

I Begyndelsen er Beleiringsarmeen især blevet forsynet med Proviant fra det Eiderstedtske. Men siden udsendtes større eller mindre Partier fra Lejren til det nordlige Eslöv og Jylland for at foretage Udskrivning af Proviant. Saaledes siger Dagbogen ved Slutningen af Maj, at Fienden holdt sig ganske sikker i Lejren og sendte mange af sine Folk til Jylland.

Efter Orangels Gjennemtog havde Byen da Ro i nogle Maaneder. I den Tid er en Del Matroser blevet udfreven her i Byen og Egnen, men at de vægrede sig for at reise, ses af et Tingsvidne, hvorved de tvende Stadsbud²⁾ edeligen bekræftede, at have paa B. og N. Vegne tilbudt dem Reisepas og de nødvendige Tærepenge. Dette Ting er holdt den 24de og var det første i Aaret 1645. Eiden holdtes kun Ting 14, 15, 16 April, og efter den Tid ikke mere hele Aaret igjennem. Frygten for et Angrebs Forsnyelse spores ogsaa i hine Tingsdages Forhandlinger, saaledes tages f. Ex. ved Bestemmelsen af et Hus

1) Elange. Dagbog. Rendsborg Befæstning var i maadelig Forfatning og den havde ingen Rolle spilt i Krigen før.

2) En ikke lille Flaade udrustes i Vinteren 44—45, men blev ikke færdig før i Mai; den var maadelig udrustet og havde nær Mangdel paa Matroser. Baden.

3) saaledes kaldes endnu stundom Politibetjentene her i Byen.

Værdi Hensyn paa "hvad dennem siuntes efter denne farlige Tids Tilstand."

I Juni finder jeg Spor af, at nogle af de, som ovenfor er omtalt, fra Lejren for Rendsborg udsendte Partier ogsaa ere komne hertil og have foretaget Udskrivninger. Men herom kan jeg kun meddele faare faa Oplysninger, da Hovedregnskaberne mangle ogsaa for 1645, og af de 4 Kæmner-Regnskaber kun et er tilstede, og det netop af den Kæmner, hvem de færreste og de ubetydeligste Forretninger overdroges. Af dette ser jeg imidlertid, at en Ritmester Lucas af Wrangel's Regiment var her sidst i Juni, og at 50 Ryttere bleve holdende udenfor Byen ved Lustrup, hvorhen den rekvirerede Proviant sendtes dem.¹⁾ Ved samme Tid sendtes herfra soverts en Hest til "Regiments Quarthiermester under Oberst Wrangel"²⁾.

Men den, der især synes at have forestaaet Udskrivningerne her i Byen, var Oberst Sebastian von Rothenburg³⁾, om hvem Tingbogen siger, at han "haffde Ein Quortier her i Byen, och haffde Niberahus leen under Comando och Contribution⁴⁾. Han

1) 28 Juni forschaffet iegb efter B. och Kå. Befalling Oberste W. Ritmester Lucas till 50 Ryttere, som loc uden Byen ved Lustrup det effterisch. 1 Tønd Öl, 8 schip Rog, 20 schol pund Ost, 24 Var Brød, o. s. v.

2) min Kæmner leverede og betalte det Fornødne til Hestens Forretning paa Reisen, f. Ex. 1 tom Öl Tønd, at tage Wand wdi, 2 Mk., Anders Wægter for 10 Kniper Hø at knipe i Anders Swanis Stold 36 betaldt for det at agge ud til Schibet 12 f. Skipperen, Hans Beck var her fra Byen [omtalt Program 1834, S. 24, 1 Anm.]

3) Navnet skrives baade Rottenborgh, Rodenbor og Rodenborrig, men i Regnskabet oftest blot Ob. Sebastian.

4) Tingbog for 1646 [A 66] Fol. 1. Tiden nævnes ikke paa dette Sted. Men saavel omtalte Kæmnerregnskab, som en vidtløftig i Dombogen for 46 behandler Toldsag, viser, at Ob. Roth. først var her i 1645!

har paalagt Byen Brandstat, og maaste endog flere Gange, da samme Sted beretter, "adt han Eftergaff alle Riber-Hospitals tiener den sidste Skat och en Part aff dennem, som haffde da allerede den vdgiffuit sich den igjen¹⁾." Dog formener jeg, at han først har paalagt disse Skatter, da han senere kom her til Byen igjen, som vi strax nedensfor ville se. I Sommeren 1645 har han i det mindste ikke stadigt opholdt sig her, da de Levnetsmidler, han fik, udtrykkelig siges at være ham tilsendt til Skibs²⁾. En stor Koffvogn er paa Byens Befostning gjort til ham³⁾. I August er leveret "en barfuld Flesch den lange Quorthiermester schulle haffue." Strax efter d. 28de Aug. 6 Tønder Ol "at bære paa Torffuit och lade paa Ob. Sebastians Vogn," ligeledes Dagen efter 6 Tønder.

For at afføre Orangel Tilførselen fra Jylland, sendte Kongen Anders Bilde med to Regimenter

og ikke som i Programmet for 1835 formentes, allerede i 1644 paa samme Tid som Mortaigne.

1) Hvis der ved den i Bilag 2 omtalte sidste Brandskatt menes denne af Roth. paalagte, da beløb denne sig, som ovenfor er vist, til omtrent 6000 Daler.

2) d. 3 Juli bleff schickit medt Anders Berlohren dette efterschreffne Proviant til Oberst Sebastian. Anders Berlohren ogsaa kaldet A. Frischuster var en Skipper, som jeg ofte har set omtalt f. Ex. i Hexen Maren Splids Sag. Han stod i Epidsen for en Del Borgere, som i Forening dreve Studehandel, [Compagni Selskab, Madschabi-Brødre]. Omtalte Proviant bestod i 12 Dretunger [Rædtung] 4 Skinker [Bæste] 2 Fax, 1 Tønde Rauring o.s.v. Giffuen Begteren for det och mere, han sich medt sig at bere til schibet.

3) den 6te Julli betalt Johan Vouch Bor, terpentin och Spansch græn som kom till Offuertecken paa Koffvogen, som Ob. Seb. sich 7 Rdl. noch til schibstiere o.s.v. 6 Rtl. Tallig til samme Offuertecke o s v. d. 11 Julli kom en "Egl. danisch Candzeli Buod" med Breve til Bispen, som altjaa ikke har forladt Byen.

over til Jylland, hvormed han slog den svenske Oberst Würzburg ved Kolding, fangede ham selv og nedfablede eller adspredte hans 500 Ryttere. Slangen siger ikke, naar denne Træfning fandt Sted, men kun, at det var den sidste i Krigen, og Baden siger, at efter den Tid havde Jylland No, og ingen Fiende eller fiendtligt Foretagende spurgtes siden i denne Provinds. At Udskrivningerne alligevel ikke ganske standsede, have vi vist ovenfor, og at idetmindste Ribe og det sydlige Jylland baade hørte og følte Fiender og fiendtlig Behandling selv efter Fredens Bekjendtgjørelse, vil det følgende vise.

Den 7de August tilskreves begge Magters Generaller og Admiraler om at ophøre med Fiendtlighederne, og den 13de undertegnedes den ulykkelige Fred til Brømsbro, men endnu forblev den svenske Hær over 1½ Maaned i Landet. Da Orangel som Følge af Freden hævede Beleiringen for Neensborg, træk en Del af hans Hær sig mod Nord for at aflægge Jylland det sidste Besøg¹⁾, og forsyne sig med Levnetsmidler og Venge til Rejsen.

1) Indtil den svenske Armee sidst reiste af Neensborgs beleiring og Massierit her ind i Jylland. De fleste Enkeltheder ved dette Indfald ere tagne af Domprotokollen for 1634—51 [B.5] af en Sag anlagt af nogle Mænd i Varde mod Slotskriveren paa Niberhus, angaaende "26 Pæn och Stude", som Tolderen i Ribe havde konfirteret, og som de vilde bevise, at have drevet frem og tilbage over Grændsen for at sikke dem for Fienderne og ikke for at smugle dem ud. Alle anførte Datoer ere bekræftede ved Tingvidner, for at bevise, at Studenes Bortdrivelse bestandig var afhængig af Fiendernes Nærheds Nærværelse paa ethvert af de angivne Steder angaar, men paa staar, at Studene 8 Dage før Fiendens Ankomst vare drevne over Naen, og at det var den, der forårsagede, at de bleve drevne tilbage.

Saaledes brød i de sidste Dage af August et Korps over Kolding ind paa Østfiden af Landet. Den 1ste September herjede den os alt bekjendte Schlebusch i Nør-Bangs Herred¹⁾, men paa engang traf han sig Bester paa. Ved Nøgtet om Sjendernes Nærmelse flygtede alle Folkene fra Nørholm, da der fortælttes, at den der saa frygtede Alex. v. Rothwein skulde være ved dette Korps²⁾.

Omtrent paa samme Tid trængte et Korps ind paa Vestfiden. Den 2den September kom nemlig Oberst-Løjtnant Seb. v. Kothenburg med sit Regiment til Ribe. Her udbredte hans pludselige Ankomst den største Skræk og Forvirring. Mange ere atter flygtede, blandt disse Slotsfriveren Jørgen Pedersen³⁾. I Begyndelsen af September holdtes den Gang et Marked⁴⁾ i Ribe, som varede flere Dage og var af stor Betydning. Der var ogsaa allerede kom-

ge igjen. Bofogdens Dom var gunstig for Tolderen. Raadstu Retsens Dom findes ikke indført i Protokollen.

- 1) I Sænderlighed Elebus Parthi som drog med di østre Veie Røffuet och fra mange gott Föld plunderet Heste och Ören.
- 2) samtids [i Sept. Maaned] komb den onde tidende, adt Euentshens Magt gick aff Landt Holsten och herind och en Parthi straffuit och plondret allevegne heromkring i Landet øster for os, och bleff os medt det samme forfont, att Ob. Lnt. A. v. R. vilde gieste Nørholm.
- 3) derfor hedder det i et Indlæg i Toldsagen: Och ingen erlig Mand er forbøden i sig Fare at saluire sit Liff og Godz och miener ieg vel, Jørgen Pedersen och haffuer hafft Frøgt i di Lider, eptersom Bønderne daa megtigen bleff tributierit for schatt och uilde haffue hjælp hos hannem; men hannd vor aff Veien, eptersom hand tilførne haffde forfaret Krigens Bitterheder, billigen schulde det bedre vere bestent end medt sig Profesi aff onde Mennsker deris tillschyndelse gifue Marsag, at fatige Föld skulle komme i Öffuer-Öffuerriigsbedz Wgunst, o. s. v.
- 4) det holdes endnu, men lidt længere hen i Maaneden og er ikke betydeligt.

met adskillige Handlende Nord fra til Markedet, men de flygtede hurtigt. Hverken Købere eller Sælgere vovede at komme til Byen, hvor man vel ogsaa var mere betænkt paa at skjule Varene end at stille dem til Skue, hvorfor aldeles intet Marked holdtes i Byen det Efteraar¹⁾. Det er formodentlig først nu, at han har udstrevet den ovenomtalte Brandstat.

At han har paalagt Byen en Skat, er udenfor al Tvivl, da jeg seer Papis til Brandschat-Zedeler anført i Regnskabet, og finder, at han har sat Omegnen rundt om i "Contribucion". Saaledes affendte han strax efter sin Ankomst 4 Kompagnier til Varde, som kom der d. 4de Sept. og indfarteredes der strax. I sin Skrivelse til Borm. og Raad i Varde d. 11te September fordrede han "en vigtig stoch (?) Meel och Oil, item Penge, truedt medt Execution". Videre skrev han den 12te om "Speciery, Victuarj, 2c, som usort samt, illich skulle hannem ydis, som wi maate nolens volens parere epter adtschillige Quitandsers Liusdelse till store Summe Penge." Nyttene sendtes ogsaa omkring paa Landet for at indkræve Skat²⁾. Men uagtet denne blev erlagt, for at Landet skulde blive "quit och fri for Brand och Plønderi," slap det dog

1) Ribe-Marchinde, som ellers skulle holdes i stor Menge her bleff till Intet och ingen Samkomst fandt Sted. Og et andet Sted: dend Tidt Riber Marchinde schulde werit holdit och nogelle Folds fra Norden wor didkommen o s v. saa Marchindet bleff spilde och icke holden. Tilgel. et andet Sted: Ribe Marchind ved vor Frue Dag for Michelsdag (Mariæ Fødselsdag 8 Sept.) som ellers pleier at holdis i stor Mangfoldighed formedelt Fiendernes Indfald bleff till Intet och Faldene adspredes.

2) Ved Eneumbro (paa Veien mellem Varde og Ribe 3 Mile Norden for dette) talte de medt en af de svenske Ryttere, som var opskiftet fra Ribe for at kreffue schaten.

Ingenlunde for det sidste; "Foruden sliq Befostning" klage de derfor, "bleff mange Erligh Udeles Goeds och fra Borger och Bønder fra plønderet, Heste, Hoper Oxen Rior, for nogle Tusinde Daler her i Landet, saa Suenschens Folch var aldrig grummer end i samme Indfald och Bestatning i September Maaned at Røffue, som medt Stochneffne beuises, huilket war i Sandhed Aarsag til den Driffuen paa di Steder, at di miente at holde dem op imellom begge fienderneß Partier, som gick den Øster och Vester Bei fremb och tilbage i Landet".

I Særdeleshed tog Schlebusch's Parti stent afsted. Det drog, som vi ovenfor have set, Øster fra Iwerg igjennem Landet lige ind til Krogsgaard og Tjerreborg Sogn, hvor det især huserede, og hvorfra det muligt er blevet udstibet¹⁾, da Slange udtrykkelig siger, at nogle af de Evenste Tropper søvertß bleve førte til Tyskland. "Da Slebusch och sammeß Parthi", siger et Tingsvidne, ført for Skads-Herredß Ting, "drogh her igjennem Herredet och ud igjen ved Nibermarchindstid 1645, røffuit och bortpløndret de aldt hvad de offuerkom, baade Heste, Oxen, Rior, Koren, Vitalle, Kleder, Sengetlæder²⁾ medt andet Boedschab, saa adt der som de iche paa andre Steder, hvor der iche war saa stor Fare forhaanden, med deres Heste, Kreter og Guodß haffde søgt Udflugt,

1) Der er i Sognet et Udstibningssted, Koborghus.

2) At Fienden bortførte unge Mennester finder ieg et Eksempel paa i Tingsbogen 1646, hvor to Mand fra Sindbjerg (iend Mil Nord for Weile) siges at have opholdt sig her i Veen nogle Dag i 1644, hvilke derpaa drog mod Syd for at opsøge deres Broder, som Fienderne hadde bortført; et andet Eksempel forekommer i den 2den svenske Krig.

haffde der Intet bleffuen beholden for deris Offeruold och Plønderi. Af forne Slebus hanns Parthi bleff plyndret i en Dag aff Tjerreborg Sogn og Kroppgaard mere end 30 Heste och Hopper¹⁾."

I dette Tingsvidne, som flere Steder i anførte Toldfog, siges at Tjenderne drog af Landet 10 Dages Tid for Michelsdag²⁾. I Ribe synes de at være blevet noget længere. Den 18de September kom Oberst Würzburgs Frue med Folk, Heste og Vogne hertil, vistnok for at udstibes herfra³⁾. Hvor længe hun har været her, ved jeg ikke, men hendes Bert anslog Omkostningerne, som hendes Ophold havde voldt ham til 64 Elette Daler. Hun maa have taget vel til sig, den gode Frue. Det er Skade, at vi ikke have hans Regning over de enkelte Poster. -- Ogsaa Oberst Rothenburg er formodentlig draget herfra til Etib med sine fleste Tropper, i det mindste med Fodfolket, Bagage, Feldtskytter og rovet Gods. Rytteriet er dog nok taget til Lands. Dette tog Afsted med at slaae Ruderne ind i Provste-Residentens Snogdal⁴⁾, hvis Beboer endnu var den samme Søren Andersens Vedel, hvem de Kejserslige i 1629 havde bragt en lignende Afstedshilsen. Men, ligesom den Gang

- 1) I et Tingsvidne i en anden Sag finder jeg, at to Bønder i Næstved Sogn har købt en Stud af en tredie for at give deres Kopper "vedt Naffn Klein Johann til Afchied, der han drogh bort."
- 2) ald den Stund vi var under den Svenske Tyranni och Contribution som vor fra Begyndelsen 1644 och til 10 Dags Tid for S. Michelsdag 1645.
- 3) "Polet-Zedelen" linder: Offuerste Wordéborrhig Frue hoef Anders Jacobsen, E. O. och P. J. afholder hende medt N. J.
- 4) d. 10de Okt. betalt Nißs Glarmester for Winduwer att ferdige som di Svendsche Kottere vdslo, der di drog bort i M. Søffrensens Snog och allewegne i Fuset 7enb. Mk.

have vel de private Huse delt samme Skæbne, og andre Uordener og Boldsgjærninger været forbundne dermed¹⁾. Slænge siger, at den 30te Sept. var den sidste svenske Soldat ude over den holstenske Grændse, og ved den Tid, eller nogle Dage før, er det vel ogsaa, at Ribe er blevet befriet.

Da Fienderne ikke under denne Krig, idet ringeste siden Torstensons Fortgang, vare i noget betydeligt Antal her i Landet²⁾, kunde de ikke besætte hele Landet paa engang, men droge, som Omstændighederne, Krigslykken og især Udsigt til rigt Bytte drevedem, fra den ene Kant af Landet til den anden. Dette giver denne Krig noget Ejendommeligt. Vi kunne ikke nægte disse vilde Krigere, skjøndt Fiender og Røvere, en vis Beundring for den trodsige Kæthed og mageløse Sikkerhed, hvormed de i smaa Hobe bevæge sig frem og tilbage, som oftest i Paasyn af en overlegen fjendelig Hær, og altid omringet af et talrigt Folk, som de ved nye Udsuelfer og Mishandlinger ligesom søge at opirre til Modværn. De lide stundom, i Forhold til deres Antal, ikke ubetydelige Nederlag; thi Bevistheden om deres Kraft og Fiendens Svaghed gjør dem trygge. Men snart rejse de sig; og viser et nyt rigt Bytte sig, saa afholder ingen Hindring dem fra det. Man tænke sig Vrangal efter Ribes Inddragelse, og kort efter i Ditmarsken. Men nedslaaende for Rationalskolelsen er det, at betragte, hvor

1) Program 1834 Pag. 40—41.

2) Vrangal havde ved sit Indfald 2500 Mand, og vist aldrig over 4—5000, om nogen Tid saamange.

liden Modstand de fandt baade hos Hær og Folk. Kun i nogle dunkle Sagn omkring i Landet turde endnu findes Spor til Modstand hos dette. I Andæger Sogn gaar saaledes et Sagn, at Bønderne havde drevet deres Kvæg af Bejen ud paa de store Heder mod Øst, hvor det opdagedes af et svensk Parti. Men Bønderne forsvarede deres Kvæg saavel, at Svenskerne maatte bide i Græsset. Sagnet lader Striden paa homerisk Viis afgjøres ved en Tvekamp, vundet af den stærkeste blandt Bønderne²⁾, som indhentede og fældede Svenskernes Anfører, der var ilet afsted for at hente Hjelp.

Tingbogen viser, at Bønderne, naar Fare var for Haanden, bestandig drev deres Heste og Kvæg hen til Egne, som da vare fri, og at de uforhindret hele Kriggen igjennem kunde føre dem frem og tilbage over Soldstederne. "Saalange Fienderne var Landet megetige, da drev di Sønder-Juyder och store Queg og Goedtz her ind i Landet, naar Faren var størst hoes dem, och naar Faren var størst i Nør-Jutland, drevs der meget Sligt Sønder Paa iche alleneffe offuer di wadsteder; menn igjennem Ro. May. Soldsteder Ubehindret och vangiffuen, och vtoldet fremb och tilbage, bleff mangens Queg och schicket ind i Ribe³⁾ och der foruaret, som jegh medt Dine haffuer stet". Et Bidne fra Stads:Herred siger "Saalenge som Svensken haffde Landet vnder Contribution til di

2) vi maa dog undtage Øst. Walter og hans Besætning og Borgerpartiet i Rendsborg, samt de hollandske "freve Knechte".

3) Man sagde mig i Sagnet, at en Velling af bemeldte Bønder:Herred endnu levede der, og at et, jeg husker ikke hvilket, Sejersminde opbevarede i Familien.

1) Det er en Wardenjer, som taler.

Quiteret Jütland 10 Dage for Michels-Dag 1645, daa flygtet och førde Bønder och Borger i Sønder-Jütland och her aff Landet deris Gødck och Queg fremb och tilbage, eftersom Faren for Sienden var mest och nest. Bønderne i Gramherret, Frøck Herret, Ralslunde Herridt och andre Orter førte deris Heste och Seemon her ind i Herredet, naar Fare var for Haanden for Siendens Dørgtog och Plønderi, och naar Sienden drog der af den egen och her ind, flychtete di alken ind i de Orter igjen, saa adt det war enhuer afformeent af vores rette Dffrighed i Jütland och Høystendømmet at Rippe, driffue och føre deris Heste och Oxen och huis de uilde haffue saluiret, hvor de vidste dem sicher at være."

Om den Ødelæggelse, som maatte være en Følge af saa mange Besættelser, Gjennemmarscher (Dørgtog) og to Belejringer, vidner blandt andre Danckwerth med de Ord: at Byen i denne Krig var kommen saaledes tilbage, at den ikke let kunde forvinde den Skade, den har lidt. Ogsaa vidne Tingbøgerne om, at Ewenstøens Trudsel om at nedrive Huse, hvoraf ikke kontribueredes, jevnlig er sat i Værk. Navnlige i Tingbogen for 1646 har jeg truffet paa 11 forstjellige Steder, hvor Huse omtales, der ere ødelagte i Krigen¹⁾. Under tiden klage Naboerne, fordi Røderne af disse Huse faldt ned og gjorde Skade paa deres. Møllen uden Rørreport blev saaledes ødelagt, at Værket efter en

1) Eksempler: Niels Baßlunds Huses usædelige Ruin och Ødelæggelse i et Hus beliggendis i Bispegardt Gade staar øde er ruineret af Suenstøens Følk. N. N. uot paa Næsteden, hvor N. forvøst och ruineridt Hus stoed, och der samme Steds worderet huis Timmer och Stjen, som findes paa Steden efter den forbigangne Feides Tid. o. s. v.

Egnisforretning ikke kunne istandsættes under 2000 Daler, og Skaden paa Bygningerne anslaaes til andre 2000 Daler. Stalden var ganske nedbrudt, Plankeværket deromkring borttaget og opbrændt af Bagten, som holdtes i Stuehuset. Der var alt Panelværk, Dørre, Vinduer, Loft, Vindueskarne o. s. v. nedbrækkede. En Del af Huset var siden efter nedblæst, og for Resten frygtedes det samme, for Huset var aldeles ubeboeligt, og Mølleværket stod stille¹⁾. De, der havde afholdt Indkvartering o. s. v. af lejede Huse, nægtede ogsaa at betale Huslejen for Krigens Tid, og fik, som det synes, Medhold af Dyrigheden²⁾.

Baade for at paase, at Fienden rømmede Landet til den bestemte Tid og under saa faa Uordener som muligt, men vel især for at bilægge de mellem Belboerne efter Krigen opstaaede Tvistigheder, sendtes som kongelige Kommissarier Erik Juul og Mogens Gjøe herover til Jylland. At de, især førstnævnte af og til have været her i Byen, ses af de ikke faa Bognægter³⁾, der er gjort med dem. Stadigst har de opholdt sig i Viborg, som de Reiser, der er gjort til dem, vise.

Bed Bilægningen af Tvistigheder om Tilbage

1) Egnisforretningen in extenso se Bil. 4.

2) Til Forretningen og Udbyggelsen kan man ogsaa slutte sig noget af de flere Dokumenter, der nævnes bortkomne eller fordervede, s. Ex. "da samme Tinglæsningsbrev nu i denne forledne Feides Tid er bleffuet ruinerit och forderuit" Om et andet hedder det: "Effterdi same Brev haaffuer nu vdi denne forledne feides tid werit offuer en Side och nidergraffuen i Jorden; huoraff den er noget mullaffig och siden"

3) d. 8 Octobris betalt [3 Mænd] for 3 Wagen ægter medt Welb. Erik Juul och hans Føld til Hundsbek, en nu udstykket Herregaard i Gaboris Sogn, Ralt Herred.

levering af det andre frarannede Gods, der var købt af Svensken, synes den Grundsetning at være fulgt, at den nærværende Besidder skulde tilbagegive det Købte, mod at den oprindelige Ejer erstattede ham den Sum, han enten ved Ed eller ved Vidner bevisste at have givet for det, hvad enten det var købt af Fienden eller af "Kongens Folk"¹⁾. Undertiden finder jeg dog, at Tilbageleveringen er befalet, uden at nogen Erstatning er omtalt²⁾. Strax efter Freden udkom en Kgl. Forordning (mesive), at alle Sager, som angik Forurettelser o. s. v. skete i Krigens Tid, skulde inden et Aars Frist gjøres anhängige for Landsrettinger eller Visperne³⁾, og maatte ikke foretages efter den Tid. Dette vilde nogle udstrække til alle nok saa bevislige og lovlige Fordringer, naar de kun havde Oprindelse fra Krigen; andre derimod vilde blot have den anvendt paa saadan Tvistighed, "som kan være Rønnen, Plønden och stolen Koster."

Da Jylland i denne Krig havde mistet en saa

1) En Borger her i Boen havde købt en Hoppe af en af Kongens Folk, da Slottet sidste Gang blev indtaget; denne fiendte en Bønde sig ved. Men Borgeren. Morten Lassen forligede dem i sit Hus saaledes, at Bønden skulde have sin Hoppe mod at betale Borgeren de 3 Rd., han havde givet for den.

2) en Bønde fik en røvet Hoppe igien efter "Landzelerens Befalling...". Commissarier og Borg. M. L. havde giffuet 3 S. forloff at tage en Gelling fra S. N., efterdi Fienderne havde taget dend fra hannem, som Manden icke sielf skall benegte, och wor Kongens Fodsuen medt, da han toeg samme rest fra hannem "

3) hvi Sager, som i denne forledne seigdes Tid sched er och tildragen, skulle under Aar og Dag ordelis.

4) saaledes er det den eneste Grund, en Mand anfører for at blive fri at deeltage i Omkostningerne ved Fru Würzburgs Indkøbt. Han blev da ogsaa dømt til at betale efter sin quota (eller, som de som oftest sige, quato).

stor Mængde Heste og Kvæg, og den almindelige Nød tvang Indbyggerne, for at opholde Livet, at sælge det Livet, de havde bjerget for Fjenderne, troede Regjeringen at maatte befrygte Heste- og Kvæg-Stammens aldeles Odelæggelse. For at forebygge dette, lod Kongen under 20 August 1645 udgaa et almindeligt Forbud mod Udførselen fra Danmark af Heste, Hopper, Græs-Oxen, mavre Evin og Faar. Men da det snart viste sig, som ved slige Forbud altid er Tilfældet, at Udførselen vedblev, og at kun Smugleriet tiltog, saa hævedes dette Forbud Aaret efter først for Nerne og dernæst for Jylland¹⁾.

Meget af det heri Byen til Fjenden Leverede blev først betalt Aarene efter Krigen, saaledes i 1646 det før anførte, som Mortaigne fik. Regnskabsføreren Anders Svane, som i 1646 blev Borgermester efter Peder Skriver²⁾, beholdt 100 Rdl. tilgode for leveret Lømmen; Peder Skriver betalte 30 Daler for 10 Rejser, han gjorde, den ene til Kommissarerne i Bisborg, den anden til Kongen i Glensborg. Borgemester Morten Lassen fik i samme Aar betalt 126 Daler, "udgift i Fjendens Tid," men hvorom det udførlige Regnskab ikke findes, ligeledes fik han for en Rejse til Kbh. og nogle, ej heller anførte, Smaa-Udgifter 246 Daler. Lauge Andersen, Sognepræsten til Katrine Kirke, betalte 150 Rdl., som han havde laant Byen i Enevstens Tid. Capellanen til Frue-Kirke M. David

1) de Egl. Forord. herom Tillæg V.

2) Denne døde i Aaret i forarmede Omstændigheder, saa at hans Kone og Børn gik fra Arv og Gield, og hans "Fæmø og Kreter" blev solgt til Fordel for hans Kreditorer.

3) videre, 2 Eld. for 9 Bøger Papir, som til forskellige Tider er leveret til Raadhus til "Bolet og Brandschat Sedeler."

Sosf sit betalt 75 D. paa sin Løn for 1644:45, til-
 dels ved Afdrag for Brandstat-Penge, han havde sagt
 god for. For Resten 125 Sl. D. maatte han nøjes
 med B. og N. "bressue paa". Til forrige B. Hans
 Friis skyldtes endnu 100 Rd. paa hans egne og 50
 paa "Gildens" Vegne. Desuden havde Regnskabsføre-
 ren oppebaaret "Pos-Penge"¹⁾ af begge Kirker for
 1644, 252 Slet. Dal; for 1645, 152 Sl. D.; og
 for 1646, 200 Sl. D. Deraf er blevet udbetalt til
 Fattigforstanderen og uddelt til de Fattige resp. for
 de 3 Aar, 126, 50, og 88 Daler. Resten 340 D.
 "tilkommer Byeen at betale de Fattige."

Aldrig saasnart var Fienden borte, førend danske
 Tropper, "Hovmand Otto Schades" Kompagni besat-
 te Byen. Den i 1643 opførte "Kortegal" maa alt
 have udspilt sin Rolle, da jeg seer, at Slagterbo-
 den paa Torvet, "Byens Skrang" atter er indrettet
 til Baghus. — Hermed vil jeg ende mine Beretnin-
 ger over Ribes Skæbne i den saakaldte første Svenske
 Krig.

¹⁾ Table-Penge vilde vi sige. De anvendtes altsaa til de Fattiges For-
 sørgelse. Dertil var ogsaa bestemt 50 D. som Renter af 1000 D.,
 Mogens Grave har legeret Byen, dog nok til Hus-Armes Understøt-
 telse. For øvrigt faldt Fattigvæsenet aldeles ikke Byen til Last. Kun
 finder jeg, at der i denne, ligesom i den i Programmet for 34 behandles
 de Periode, af Byens Kasse er betalt Smaasummer (fra 2 Rd.
 til 246.) til Skibbrudne, Brandlidte og i Gærdeleshed til Folk, især
 Gæstlige, som Krigen har fordrevet fra England. I 1647 er der
 ikke udbetalt saa flige Summer, især til Fordrevne fra Schlesien.

BILAG.

I.

(Af Riberbyes Tingbog for 1643).

For Tingsdomb Støed Jörgen Pedersen Slodsschriffuer paa Riberhusz paa Hans Kong Mayts vegne och haffde ladet steffne i Retten weluise Borgemester och Raad wdj Ribe for nogle resterende Skatter den 16^{bris}) sist forleden, Och med forne J. P. och hans fuldmechtig Lauritz Iffuersen Struchs beuilling er sagen med dennem opsat til i Dag, okh nu i dag i Rete mötte forskreffne I. P. och Indlagde hanns Beschuldning och Skriffelig Indleg till B. och R. liuden- dis Ord for Ord som Effterfølger. Efftersom Jeg widderschreffne effter Befalning haffuer ladet hid wdi Rete kalde for Domb erlige och welforstandige B. och R. wdj Ribe for nogle Resterende Hans Kong Mayts paa- budenne Penge-Skatter aff forne Bye, nemblig deris aarlige Byeschatter fra Martiny 1629 och till 33, saa och til Martiny, 1638, 39, 40, 41, 42. Siuff Penge Skatter til Hans Bodtzmonds Wabning, forfalden til St. Hans Dag 1637-43. Desligeste 4 Wnions Skatter til Krigsfolket, den förste till Fastelaffuen och St. Hans

1) September.

Dag 1642, den anden til Mortensdag dernest effter, den 3die til St. Hans Dag 1643, den fjerde till St. Martini samme Aar. Settis derfor wdj Rette och er Dom Begjerindis, om bemeldte B. och R. icke bör benefinde Schatter straxens att betalle och forschaffue Hr. Rentmesters Cuitandzei eller adt lide Diele och derforwden adt stande till Rette, som höjbemelte Hans Kong Naadigste Villie och Befalling icke haffuer effterkommet. Begierer denne min Beretning maa leses, paaschriffuis och indförris huis for Retten afsiges. Datum Ribe Husz o. s. v. J. P. Huilcken Beretning for Retten bleff lest och paaschreffuen. Herhøes bleff i Rette lagt Kong. Majestets mesine till Lehnsmanden, liudendis ord fra Ord som effterfølger. Christian den Fjerde med Guds Naade o.s.v. Vor synderlig Gunst tilforn, wider adt wi naadigst haffuer bewilget B. och R. wdj wor Kiöbsteade Ribe paa mienige Borgerschab der samme. Steds dieris Wegne Att maa haffue Respitt Indtil Philippi Jacobi Däg förstkommendis medt dieris Resterende aarlige Byschatter och Penge for Bodtzmands Vdschriffning wdj voris Renterj att clare, dogh at de endelig till den Dag dermed klart gjöre, saafrembt de derfor icke wil Stande til Rette, och det sjelff att vdgiffue, dermed scheer wor wilge. Befalendes eder Gud, schreffuit paa wort slott Hadersleffhus den 24 Nouembris Anno 1643. Christian. som i lige Maade for Tingsdomb bleff lest och paaschreffuen.

II.

Register paa huor meget at Suenschens Folch haffuer kostet mig Hans Svendzen paa adschillige Tider imidlertid di wor her i Byen. Item vdlagde jeg dea

förste Brandschat $7\frac{1}{2}$ Rdl., noch wdlagde jegh i den anden Brandschatt 4 Rdl. Noch sich wi i Quartier 4 Folch, som wj holdt med Öll och Mad och andet mere wdj 30 Vgger, och naar wi gaff dem icke Kost, saa maatte wi giffue dem huer en Rigsdaler huer Vgge, och wor Duclasses Folch och Koste os imedlertid 120 Rixd. som vared indtil welbyrdig Christian Randzou kom hertil Byen med hans Folch. Item den Tid Martagni kom hertil Slottet sich wi en Dragon med sin Hest i Quartier, som jeg holdt i 6 Vgger gaffue hannem huer Vgge $7\frac{1}{2}$ Mk. er 11 Daler 1 Mk. Item der ephter kom Hertugh Friderichs Folch och da sich wi 8 Ryttere i Quartier, som wi holdt ald den Stund, dj wor her i Byen, som koste os 16 Rdl, Item den Tid Wrangell drogh her igjennem Byen, da vdlagde wi till hans Folch i Rede-Penge 9 Mk. Summa paa huisz wi have wdlagt, som forskreffuen staar, wngefehr 239 Slette Dal 2 Mk. och for samme forskreffne Penge, som wi haffue vdgiffuen, haffuer wi fatige Folch vdsat woris Senge Kleder, Liff-Kleder, Kielle och Kobber och andet woris Husgeraede, som wi fatige Folch haffde och der till medt londt og borget af mange godt Folch, huilchet wi vil haffue for Gud och wor Öffrighed at beklage.

Jacob Clausen Weffuers Optegnelse och Opschrefftydendes som ephterfølger. Först vdlagde jegh till suenschens Folch till den förste Brandschatt 11 Rixd. och en Ort, noch sich wi aff Ducklassis Folck Indquartiering 5 Soldater, med deris Quinder och Börn, som wi holdt medt Öll och Mad i 6 Vgger, som koste osz 6 Rixd. i huer Vgge in Summa 36 Rd., dogh Ducklasz self forbarmet sig öffuer osz, och toeg tho

Soldater vd fra osz, fordi han saa wi kunde iche for-
 maa at holde saa mange. Noch holdt wi 3 Soldater
 med Quinder och Börn, i 24 Vgger og gaff dem huer
 Vgge 1 Rixd. belöber sig i en Summa 72 Rdl. Noch
 sich wi schaade af Hertug Fredrichs Folck for 14 Rixd.;
 derpaa den samme Beklagelse, som i ovenanföerte For-
 tegnelse og slutter endelig: och iche wi kunde bruge
 woris Arbeide och haandtwerck, som osz burde for de-
 res Offuerfald och Modtuillighedt. Summe er 133
 Rd. 1 Ordt. Noch haffuer jegh forbygt i samme Hus
 100 Slette Daler. (Raadstu Dombog for 1645).

III.

Udtog af Sagen mellem Iver Wind, Ejer af
 Nörholm. og L. Baggesen.

Iver Wind, Rigens Raad o.s.v. anklager sidst i 45
 og först i 46 L. B. for Ribe Gæsteting for en Deel Öxen
 "hand vdi denne forledne suensche Feidestid sig haff-
 uer tilwendt nemblig 55, saauel som med Anledning
 wed sin egen Haand haffuer sögt hoesz Landsens Fjen-
 der bemeldte goede Mands Kiör, Faar och Fisch oc
 hoesz den Öffuerste Lyttenandt, der loe paa Nörholmb
 haffuer gjort wretmessigt Wndersleb, daa i sin Tan-
 che sig til Profit, och bemelte goede Mand til schaade
 vdi forne Öxen-Kjöp: han erlanget hans Zedel, at han
 gaffue for Paarret 12 Rixd. indogh hand gaffue ikke
 vden 10, som medt Tingsvinder er att beuise." Denne
 Klage stötter han paa Tingsvidner af Folk fra Gaar-
 den og Omegnen, som enten selv have drevet eller
 set Studene drives til Ribe og modtages af L. B.; af
 andre, som have hört Ob. Löit. Rothwein sige, at han

har solgt dem til ham. "Anno 1644 noget för Gregors Dagh,¹⁾ daa var N.N. paa Nörholmb och daa saa Att Ob. Löytenandt komb hjemb fra Ribe, och gick ind i Stegerset, och der hörte hand, at forne Ob. L. sagde til Kochen: Nu haffuer L. B. i Ribe köbt disse Öxen, her er paa Gaarden o.s.v. "N.N. satte forne Öxen paa L. Bs. Stoll, och saa gick de ind i L. Bs Hus, och hans Qvinde gaff dem Öl och Mad, och L. B. fich en Kapral, som wor med dem, 2 Mk. adt andtuorde dem til Drichepenge" o.s.v. "N. (Ladefoged paa Nörholm) wor med Ob. L. i Ribe i L. B. Husz och da köbte L. B. af Ob. L. welbemeldtr Iffuer Winds Stude, som stoed paa Nörholmb's Stoll, efftersom hand dennem tilforne haffde besiet, huer Par for 10 Dalet, doch hand erlanget Ouuerst-Leytnants Hannsz Beuis, att han gaffue 12 Rd. for Parren, och samtidt loffuit O. L. hannem effter hanns Begiering nogle Faar, och nogen Karper oc Carudser" o.s.v.

"Nogen Tidt ephter det samme Aar daa komb L. B's Tjener til Nörholmb medt L. Bs. en nye Fischer Wad och begjerde af O. L.; adt han maatte fische medt den i Welb. Iffuer Winds Graffue och Damme effter Karper og Karudser, saa fich hand nogen Folch medt sig och drogh medt forne Wad i Graffuen om Borgegaarden och i Damme vden Porten och andre Steder, och fich en gansche Hoben Carudser, som hand flytte i en Tönd och förde medt sich at Ribe". "N. N. wond, at 1644 i Foraaret för Paasche, daa bleff di tilsagt, att gjöre en Egte fra Nörholmb och til Ribe, o. s. v., daa andtuordit en suensche Rytter ved Naffu

¹⁾ 12te Marts.

Faltin en Fische Wad, som di Aag til Ribe och fuldis Rytteren medt dem. Och dend Tidt, de kom til Ribe for Vagten, bad samme Rytter dennem at holde, och stod hand aff sin Hest och gich neder i Byen, och komb strax tilbage igjen och en Dreng medt hannem, och Saa tog Rytteren fischer Waden aff Wogen och di gich ind igjen att Byen til haabe, och Siden komb samme Rytter til dennem igjen och bad dennem følge efter hannem i Byen, och fulde hannem til L. B. och daa der di komb for Dören, bad hand dennem holde, och bekomb di saa nogle Pistoller paa Vognen, og samme Tidt jaget N. och N. nogen Kiör och nogen Faar fra Nörholmb och til Ribe," o. s. v.

Fremdeles stöttes Klagen paa en egenhändig Seddel fra L. B. til Ladefogden paa Nörholm, som blev fundet paa Gaarden blandt nogle Papirer, Ob. L. lod blive tilbage ved sin Afreise. Den lyder saaledes: "Att min gode Ven Niels Obling vilde haffue mig i tanche medt min Ogse, som jeg rester aff O. L., saa och di to Kiör, som han er mig plichtig, saa och dj 20 eller 30 Faar, som hand loffuit mig, saa och dj Carper och Karusser, och to gode Slagter Nöed. Det andet han haffuer loffuit mig vdj Secher. Jeg tjener min gode Ven igjen vor jeg kand, hermed Eder Gud befalet. L. B. mppra. Endelig frembragte Vinds Prokurator en edelig Erklæring fra nogle Varde-Köbmænd, at Studene i Holland det Aar kostede 41-46 Stück von Achten.

L. B. sögte vel at svække disse Tingsvidner ved at lade före andre imod dem; men da hine konfirmeredes af Landsdommeren i Viborg, grundede Byfogden derpaa sin Dom, afsagt 6te April 46, i hvilken han

han tilkjendte L. B. "att were i den Welbir-
dige Mands Minde eller och derfor at stande til
Rette". Denne Dom blev konfirmeret af B. og R., og
11te Mai 1645 ogsaa af Kongen og Rigsraadet, "der
formelder vdi sin Sentents och Slutning, Daa efter
Tiltale, Gjensuar och denne Sags Leylighed, och eff-
terdj Byfogdens Dom tilfinder L. B. epter sidste Kgl.
Forordning, att staa Iffuer Wind til Rette, saalenge
Windniszbiurdene og L. Bs egne vnderschreffne Zedel
wed Magt staar, och B. och R. saadant konfirmeret,
och nu befindis aff Landsdommeren paa Vinderne att
were kiend, er derpaa for Retten afsagt, at Byfogdens
Domb, och derpaa fölgende Confirmats, saauidt den paa
de aff Landtz Dommeren konfirmerede Widner er fun-
dixit, bör att bliffue wed Macht."

Da disse Domme ikke synes at være videre bler-
ne tagne til Følge, kom et kgl. Brev af 7de Juli, hvori
det hedder: Wi Christ. 4 o.s.v. helsze Eder, som byg-
ge och boe i wort Kiöbsted Ribe Kierligen med Gud
och wor Naade, wide at for osz war schicket oss el-
schelig Iffuer Wind, wor Mand og Befalingsmand till
Dallund Kloster, med en vor och wor Elschelige Dan-
marchis Riges Raads Domb paa wort Slot Kiöbing-
haffn d 11te Maj nerwerende Aar 1647, som til Be-
slutning formelder o.s.v. (som ovenfor) Huilchen Dom
kjendes iche endnu at were fuldtgjort, thi byde vi nu
hoesz dig Lauritz Baggesen, at du inden 6 Wgger ef-
ter dete vort breff tinglig er leest effterkommer och
fuldgjör forne vor Domb, saa frembt wi iche schal
giffue widre breffue och fölling ofuer dig i den Sagh,
som osz aff Retten bör. Dato Ottonie den 7de Juli

1647 Nostro ad caasis (?), sub sigilo; teste Christophoro Urne, Justitiario nostro dilecto.

L. B. indstillede sig nu for Tingsdom "och tilböd vndanigste strax at fuldgjøre II. Kongl. Mayestets af Dannemarckis höiuise Raads Domb, och strax for Retten paa Thingschiffuen tholdé 220 Rixd. udj Guld och Penge, och haffde til Stede 2 Kiöer, som han tilböd Christen Ibsen paa bemeldte Iffuer Winds Regning. Hvilche Penge och Kiör Ch Ibsen iche wilde annamme, och derhosz suarde Laur. Bag.: dersom nogen kunde cragte Kong. May. och Danmarchs Riges Raadtzs Domb kunde tilholde hannem videre at wdgiffue, war han offuerbödig, det fra sig ligestrax at contentere och betale." I. W. Fuldmagt modtog ikke Tilbuddet, men formerede L. B. desuden en Regning paa 205 Dall. for Omkostningerne ved Sagen. L. B. kom nu "under Rigens Forfölling." Derfor blev han fri ved K. M. vor "allernaadigste Herres Domb 17 Maj 48" i hvis Slutning det hedder: "Efterdj endnu omtuistes, huorledis forskr^{ne} Öxsen wdj Penge bör at Anslaaes, och osz elschelige Iffuer Wind betallis, da indfindes derom for sin tilbörliche Dommere, som Ret er, och L. B. imidlertidt at were fri for widere Rigens Forfölling wdj denne Sag."

Der udnævnedes nu, overeensstemmende med den kgl. Forordnings Bydende, 4 uvillige Mænd, som skulde bestemme Erstatningssummen. De fandt, at der ikke burde tages Hensyn til den Pris, der var givet for Stude det Aar i Holland, da de vare solgte her i Byen at levere i Skibeue; og lagde den Pris til Grund for deres Regning, som L. B. beviste at have faaet, nem-

lig 23 Rixd. for Parret. Da de nu ej heller gjorde Indvendinger mod de af L. B. fremlagte Regninger paa Det, han havde leveret til Ob. Rothwein og paa Omkostningerne med Studene, saa blev den Summa, han skulde erstatte I. W., ikkun bestemt til 90 Sl. D. Hermed var L. B. naturligvis meget vel foruøjet, "wanseet, adt dj 4 Mend haffuer Regnedt hannem vel ner." Men Raadstu-Retten (B. og R.) kunde ikke kjende de 4 Mænds Regning ved Magt at stande, men toge Hensyn til Baggesens för for Retten gjorde Tilbud og dönte ham derfor til at betale de tilbudne 220 Rixd. og 2 Köer, eller 20 Daler i Penge. Og herved synes Sagen at have havt sit Forblivende.

Da det muligt interesserer en og anden af mine Læsere at se, hvor höjt Rejseomkostninger og Retsgebyrer beregnedes for 200 Aar siden, vil jeg meddele nogle Punkter af I. Ws. Prokurators Regning paa Sagens Omkostninger:

"Reiste til Ribe effter Domb och sich 4 Wgers Opsettelse, forteredt paa Rejsen hen, 1 Mk. 12 Sk. Laa vdi Ribe i fem Dage, förend hand kunde faa hansz breffue, giffuet for Öll och Mad, 9 Mk. Fortering paa Hjem-Reisen 1 Mk. Vognleje hen og hjem, som er 16 Mile, $3\frac{1}{2}$ Daler¹⁾). Til Gieste-Penge 10 Sk. Byschiffueren for Dommen og Breff-Penge $3\frac{1}{2}$ Rdl. Gaff Byens Tjener, som steffnet L. B. til Dommens Confirmatz. 20 Sk. 17de May Reigste til Viborrig Landsting imod L. B. Steffning, forteridt paa Hen-

1) Procuratoren, boede paa Streløf-Kiergaard. Streløf ligger 3 Mil norden for Varde. Maaske beregnedes Vejen ogsaa fra Nørholm, som vel er noget nærmere, men ausloges, för Vejen til Varde blev opmaalt, omtrent til ovenanførte Længde.

Reysen $3\frac{1}{2}$ Mk., Vogn-Leye hen og hjem, som er 32 Mile 8 Sld. Vdlagt for Tingvinderne til hjembtinget 2 Mk. Haffde Bud i Kjöbinghaffn effter Kongl. May. Steffning offuer B. och R. wdj Ribe dieris Domb til Confirmation koste 4 D. Gaff for Steffning 5 Ort. Anno 1647 d. 21de April reigste hand fra Nörholmb til Kiöbenhaffn Till Herre Dagen, war paa Reisen did 6 Dage, fortæret 4 Sl. D. $3\frac{1}{2}$ Mk. Giffuet til Ferge-Lön offuer Middelfar Sund 20 Sk. Til Fergelön offuer Belt 1 Rixd. Gaff til Vogenleje fra Nörholmb til Nyborrig som er 16 Mile 4 Daler. Fra Korsöer til Kiöbinghaffn, som er 14 Mile, huer Mil 20 Sk. er 4 Dal. 1 Ort. Laae i Kbhaffn forten Dage, förend hand kunde komme i Rette och siden bide effter Dommen, fortærede 14 Daler. Giffuen for K. M. Dom $5\frac{1}{2}$ Rixd. o.s.v. lod hente 6 Vggers Paamindelse offuer L. B. Koste Buddet 4 Sld. Giffuet Kongens Schriffuer derfor 4 Sld. tog Steffning i Kbhaffn hoes Rigens Candzeler, der L. B. toeg gjenpart, gaff for Steffning Penge 2 Daler o.s.v." Hele Regningen belöber sig til 205 Sl. Daler; i den omtales tre Reiser til Viborg, foruden den anförte, og flere til Ribe. Siden angav han et Tillæg paa 24 Dal. af senere tilkomne Omkostninger, deriblandt "til Breff Penge paa en Domb paa 9 Ark Papir $1\frac{1}{2}$ Rd."

Endelig vil jeg meddele L. B. Regning paa det, han har leveret Ob. Löit. og paa Omkostningerne med Oxerne.

Anno 1644 dend 9de Martj wdj min Huusz wdj Ribe affkjöbte jeg Oberste Leutnandt Allexander Rodtwein 55 Oxen for 300 Rixdaler wdj ware och Penge.

Herpaa betalte ieg en Jöde¹⁾ for Oberste L. en Gulderingh for 70 Rixd. eri Sletpeg 105D.²⁾; bekomb O. L. 1 schou Penge³⁾ 10 D. 2 Mk. betalt Johan Puch Appotecher for Winediche 6 D. betalt hannem for Spedcerj epter hanns Zedel 5 D. bekom O. L. 10 Allen blaa Rye, 3 Mk. allen er 7 D. 2 Mk. 10 Allen röd Klede, Al. 5 Ort er 18 D. 3 Mk. 1½ Lod blaa Silche er 3 Mk. 2 Böger Papir 2 Mk. lante ieg O. L. til en schomager 2 Mk. 6 Al. Silke Bond 2 Mk. 12 sk. betalde ieg ½ Pd. Tobach 3 Mk., for Tobaches Piber 8 sk. 1½ Al. Sort Floyel for 3 D. 2 Al. Sort Kniplinger for 2 Mk.

d. 21 Marti wdlag Niels Obeling til O. L. til Nilchen⁴⁾ og Kordemone han kiöbte 1 D. 2 sk. leu-
ret jeg hannem til Frischuster 9 D. 1 Mk. 8 sk. leu-
ret hannem til Buntmager 9 D. til Kudschen til en
Paar Steffle 3 D. 8 sk. til en Wrterschrin 3 D. leu-
ret Niels til en Guldering til Fruen 27 D. fieh hand to
Dosit Montel-Knop for 1 Dlr.

D. 5te Aprilis betalte ieg Peder Olufsen en Oxehoffuit Wiin 42 D. den at lade paa Vognen 8 sk. betalt Jochum von Leiden 180 D. betalt O. L. rede Penge 12 D. 1 Mk. 12 sk. en Rebslaer 3 D. 8 sk. saaledes betaldt Oxenes förste Indkiöb 450 D.

Betalt Kiersten Peder Ladefougdes foring af 55 Öxsen fra den 8de Marti och til d. 8de Maj er 9 Vger for omb Vgen 3 Rd. er 273 D. 3 Mk. 12 Sk.⁵⁾

1) formodentlig fra Holland

2) i Tingbogen staar ved en Fejlskrivning eller Fejlregning 150 Sl.D.

3) Skuepenge.

4) Nelliker.

5) Her er atter en Fejlregning.

Efter hendis derpaa vdgiffuen Benis. Betält til de Suenske Told af 50 Öxsen af Oxen 5 Ort er 93 D. 3 Mk. betalt; den liden Tolder 4 sk. dansche aff huer Oxse 3 D. 8 Sk. 1½ Karls Rögten i 6 Vgger om Vgen 6 Mk. er 13 D. 2 Mk. for Öxsenen at schibe 4 D. 3 Sk. betalt for 3 Lesz höe i schibene medt Vd-Aagen 9 D. Summarum paa Öxens förste Kjöp och derpaa anuend Omkostning 948 D. 4 Sk.

Derimod solde jeg 3 Harlinger effter deris derpaa vdgiffne benis Adt leffuere fridt vdj schibet 50 Öxsen, huer Par for 23 Rixd. er Slette Penge 863 Dal. saa bliffuer frit Fortjenest paa samme Öxsen 14 D. 1 Mk. 12 Sk. och 2 Öxsen som jeg selv affschjöd¹⁾) och loed Slagte, noch af samme Öxsen bleff en buorte, som ieg iche kan gjöre Rechenschab for, i mensz en af samme döde i Kjercheby, och en toeg den holstenscho Armede i Kiercheby.

IV.

Af Tingbogen for 1646, Onsdagen 13de November.

Fornævnte Otte Mend vdgich med Willum Hansen aff Tanderup paa et Siun vdj den Mölle wden Nörporten, som han haffuer i brug, och som nu stander öde, komb igien inden Tinge, wond med opholden Finger: efftersom dennem bleff paaust, saa de först, att Karmen for same Mölle, att de fleste Bielcker och gandsche fjelerne paa Samme Karm er gansche borttagen. Item fiellerne och Pellene paa Siderne slet borte, desligeste flöttilerne och Sidesielene slett bortè, saa Vandet haffuer fanget sit Omløb och Vndergang Inden igien-

¹⁾ at skyde Oxer kaldes endnu at kassere dem som gode Köbmands Væter, og saadanne kaldes derfor Skud Oxer.

nem Vnder-Möllhuset, desligeste saa dj, at den Indre och Vdder-Molt-Quern, Item Möll-Axelen i forne hiull Ehr gandsche sönderlöben och sprengt, som er altscheet i forleden Feides-Tid, att same Mölle er bleffuen saameget Ruineret och forderffuit aff Finderne, och; som V. H. for dennem berettet haffuer, den ene Quern stander öde meistens 7 fierdings Aars Tid for en Mölle-Axel och anden Tömmer schyld, som fattis. Saa forne Mölle stander nu gandsche öde, formedelst den fatige Mand aff hanns egenn Midel iche kand formaa att lade den reparere och ferdiggjöre, som den haffuer werit tilforne under 1000 Daler och deroffuer, om den ellis schulde rett wel forfærdiggjörres, och er att befrögte, dersom endnu icke i Tide och med det förste bliffuer hiolpet och giort noget wed samme Mölle, först wed Wandverket, att Wandet vider gör Schade och wnderlöber Husit och siden Ribber Byes Mure¹⁾ saauel andre gaat Folckis Huuse, som boer nest Möllen och gör stoer schade.

Dernest wond forne Otte Mend, att de saa i Willum Hansens Adelhusz uden Nörport, att hand fattige Mand derwdj haffde faaet en meget stoer schade paa samme Husz och Eigendomb, saauel paa hans Stold wden Nörportten, som Slet er nederbrött och Plancken, som wor der wed, slet er borttagen och opbrend nu i denne forledne Feydestid aff Finderne, som holt deris Wagthusz inden Porten i Samme hannsz Adelhusz och deraf brechit ald Indbygning wdj Stuffuen, Dörnsen och Kammer, med Lofftschede, Döre,

1) det er Murværket ved Broen, som vedligeholdes paa Byens Bekostning. Her kan altsaa ikke tænkes paa Fæstningsmure om Byen.

Winder och Windes-Karmer, saa Huszene er gandsche ruinerit, ödde och forderffuit baade Inden och wden, och en Paart deraff for nogen kort Tid er nederblest, och er at befrygte, at en Deel af det, som igien staar, vil gaa den samme Gang, med mindre der bliffuer nogit wedgiort i Tiide, och icke hand kand Reparere same Huszes Forderffuelse och Ruin, som Finderne gjorde hannem derpaa, att den kan bliffue, som den wor tilforne, förend Finderne bleff Landet megtig, med 2000 Slette Daler, som dennem kunde Siune. Som de affhjemlet for edt fuldt wordering.

V.

Christian den Fierde ved Guds Naade o. s. v. Wor sönderlige Gunst tilforne. Och efterdi wore Kiære Undersaatter her wdj Riget paa Heste, Öxen, Hoper och Faar wdj denne Tid haffuer lidt stuor och merkelig Schade, och endnu större wor at formode, der som det enhuer bleff tilladt. det indnu herefter aff wore Riger ubhindret at wdföre, da haffuer wi, med forne woris Elschelige Danmarchis Riges Raads Raad och Sambtöche Raadsamt befundet derpaa en General Forbud at gjöre, thi beder wi eder och naadigste ville, at I offuer alt wdj Eders Lehn lader haffue goed och fligtig Indseende med, som I det agter att forsuare, at Ingen Heste, Grex- (Græs) Öxen, wngt Quæg, mauffre Suin och Faar her aff Riget til fremmede Stedcr wdföres, vort Slot Kiöbinghaffn d. 20de August 1645.

Christian d. 4de o. s. v. Efftersom wi naadigste formoder, at de som i vort Land Nör-Judtland heeste behöffuer, sig nu dermed schal haffue forsiunet, och

wi daglig aff wore Undersaatter her i Förstendömmen
 om Pas och Beuilling til at wdföre heeste offuerlöbis
 och besögis, der hoesz och erfarer heester wdj stor
 Mængde paa wloulig Steder wdj denne haarde Winter, der
 Aerne offueralt ere tilfröszen, osz paa woris Toldret-
 tighed iche til ringe schaade at wdföres, da eragte wi
 Naadigste beest at were, att de alle dennem, som med
 rigtige Certificationer beuise sig wore Wndersater her
 i Förstendömmen, bör sett att were tilladet sig for-
 nöden heester wdj wore Lande Seland, Loland, Fyn
 och Falster at tilforhandle och wdföre, naar de först
 den sedwanlige Told til osz och Cronen derfor erlægge
 och betalle, och iche större Heester wdföres end wo-
 ris forrige naadigste Forordning om formelder, naar
 och Wandet Imellom wore Lande Oben er, ere wi naa-
 digste tilfreds, at de wdj lige Maader wdj wort Land
 Nör-Judtland sig Heeste maa tilforhandle och wdföre,
 naar wor och Cronens told, som der aff bör och plei-
 er att giffues, er erlagt, Inden huilchen Tid de, som
 wdj forne wort Lande Nör-Judtland endnu heeste be-
 höffuer, sig dennem der kan tilforhandle, dog er Wn-
 dersaatterne wdj wort Leen Hadersleffhuus wdj Neeste
 Herreder wid wore Kiöbsteder Ribe och Kolding baa-
 des naadigst beuilget, att de wdj forne Nör-Judtland
 Heeste nu strax maa tilforhandle och wdföre, wdj den
 Störelse, som tilladt er, naar den sedwanlige Told först
 deraf erlegges och betalles, dermed schier wor Wilge-
 befalendis eder Gud, schreffuit paa vort Slot Flens-
 borrihusz den 6te Febr. 1646.

Christian d. 4de o. s. v. Gjöre alle vitterligt; att
 eftersom wi naadigste kommer wdj Forfaring stor
 Wndersleff att schie met Heest och andet som först

wdaf Riget ind wdj Hadersleffhuus Lehn offuer Ied-
 sted och Wilslef Aær och andre Wadsteder osz paa
 woris Told och Rettighed ey til ringe Schade, daa
 saadant i Tide at forekomme, wille wi alworligen her-
 med haffue forbiudet och befallit, at alle och enhuer,
 som heeste eller andet her af Riget ind i wort För-
 stendomb Holsten före och iche sig i wore Kiöbsteder
 Ribe eller Kolding angiffue, at de dermed offuer Gred-
 sted- eller Follingbro och ingen andensteds Padsiere,
 hvor de sig for de tilforordnede Bromend angiffue och
 optegne schulle. Hvis nogen herimod at gjöre eller
 osz woris Rettighed at forsuige fordrister, haffuer ey
 allene forbrudt, hvis de haffuer medt at före, medens
 der forwden som wore Mandateres Offuertredere til-
 börligen straffis. Huor epter alle och enhuer som wed-
 kommer, sig haffuer at Rette och for schaade at tage
 ware, Kiöbenhaffn 14 May 1646.

VI.

Tillæg til Side 16.

I Domklrken findes paa den förste Pille, til Höjre
 fra Alteret ud til Hoved-Gangen ophængt en Trætavle,
 i Form af et rundt Skjold, hvorpaa er malet et Vaa-
 ben, ovenover hvilket staaer S. M. og nedenunder 1644.
 Dette er et Minde over Oberst-Löjtnant Samuel Müller
 ved Infanteri-Regimentet Wittenberg. Han druknede
 anförte Aar, da han vilde rejse til Holland for at hver-
 ve Folk¹⁾, da Skibet kantrede ikke langt fra Strand-
 bredden, men Liget blev fundet og begravet her. Terp-
 ager fortæller, at der endnu til hans Tid hang to Fa-

¹⁾ milites (clasiarios) conducturus. Terp.

ner over Skjoldet¹⁾, den ene, sort, den anden med følgende Indskrift: Der Hoch-Édler, Gestrenger und Vester Hr. Samuel Müller ausz Geyr in Meissen gebohren, unter des Herren Gen. Maj. Wittenbergsch Regiment zu Fusz, wohlbestalter Odristen Lieutenant, welcher den 19 Julii Anno 1644 im 36 Jahr, ein Monat, 5 Tage seines Alters durch umbwerfen des Schiffes in meer vertroncken. Der Seelen Gott gnädig sey. At han en Tid har opholdt sig her, kan sluttet af Tërparger, som fortæller om hans Bibelfasthed og hvorledes han erhvervede denne. Ripæ Cim. Pag 328-30.

1) Jernkrogene, hvormed de have været befæstede, ses endnu.

De af Skolens Disciple, som iaar underkaste sig Dimissions-Examen, ere:

- 1, Carl Edvard Thorup, en Søn af Rector, Professor Thorup i Ribe,
- 2, Hans Christopher Didrich Victor Levegow, en Søn af Kammerjunker og Toldcasferer v. Levetzow i Ringkjøbing,
- 3, Carl Raee, en Søn af den afdøde Sognepræst Raee i Lintrup,
- 4, Julius Moses Cohn, en Søn af Kjøbmand Cohn i Ringkjøbing,
- 5, Christian Frederik Müller, en Søn af Sognepræsten Müller i Gram, og
- 6, Johan Peter Buch, en Søn af Kjøbmand Buch i Ribe.

Dimittenderne afgaae i den Orden, som Examen's Udfald bestemmer.

Examen begynder d. 12te September og holdes i følgende Orden:

Mandagen,	den 12te Septbr.,	alle Class. (med Undt. af Dimitt.)	Græsk.
Tirsdagen	— 13de	—	Historie og Geographie.
Onsdagen	— 14de	Dimittenderne Form.	Historie og Geographie.
Torsdagen	— 15de	Efterm.	Tydsk og Fransk.
Fredagen	— 16de	Dimittenderne Form.	Latin.
Lørdagen	— 17de	alle Classer	Hebraisk.
		Dimittenderne og 4 Cl. Form.	Dansk og Latinisk Stil.
			Kristelig Oversættelse fra Latin paa Dansk.
Mandagen	— 19de	Efterm. alle Cl.	Gymnastik.
Tirsdagen	— 20de	Dimittenderne Form.	Mathematisk.
Onsdagen	— 21de	Efterm.	Græsk.
Torsdagen	— 22de	Dimittenderne Form.	Religion.
Fredagen	— 23de	Efterm. alle Cl.	Fransk.
Lørdagen	— 24de	alle Classer	Mathematisk.
Mandagen	— 24de	Form. Hebraisk, Efterm.	Naturhistorie og Tydsk.
			Latin.
			Religion.
			Dansk.

Examinationstiden er Form. Kl. 8—12, Efterm. 2—6.

Den og aubetroede Ungdoms Sorældre og Paarørende, saavel som andre Skolens Belyndere, indbydes til at bære de mundtlige Prøver med deres opmuntrende Nærværrelse.

Efterretninger

angaaende

B y e n R i b e,

udgivne

som Indbydelseskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralstole
1838.

Sjette Samling.

af

Peter Adler,

Adjunkt.

R i b e . 1 8 3 8 .

Trykt hos Chr. sal. H y p h o f f .

R i b e B u

under

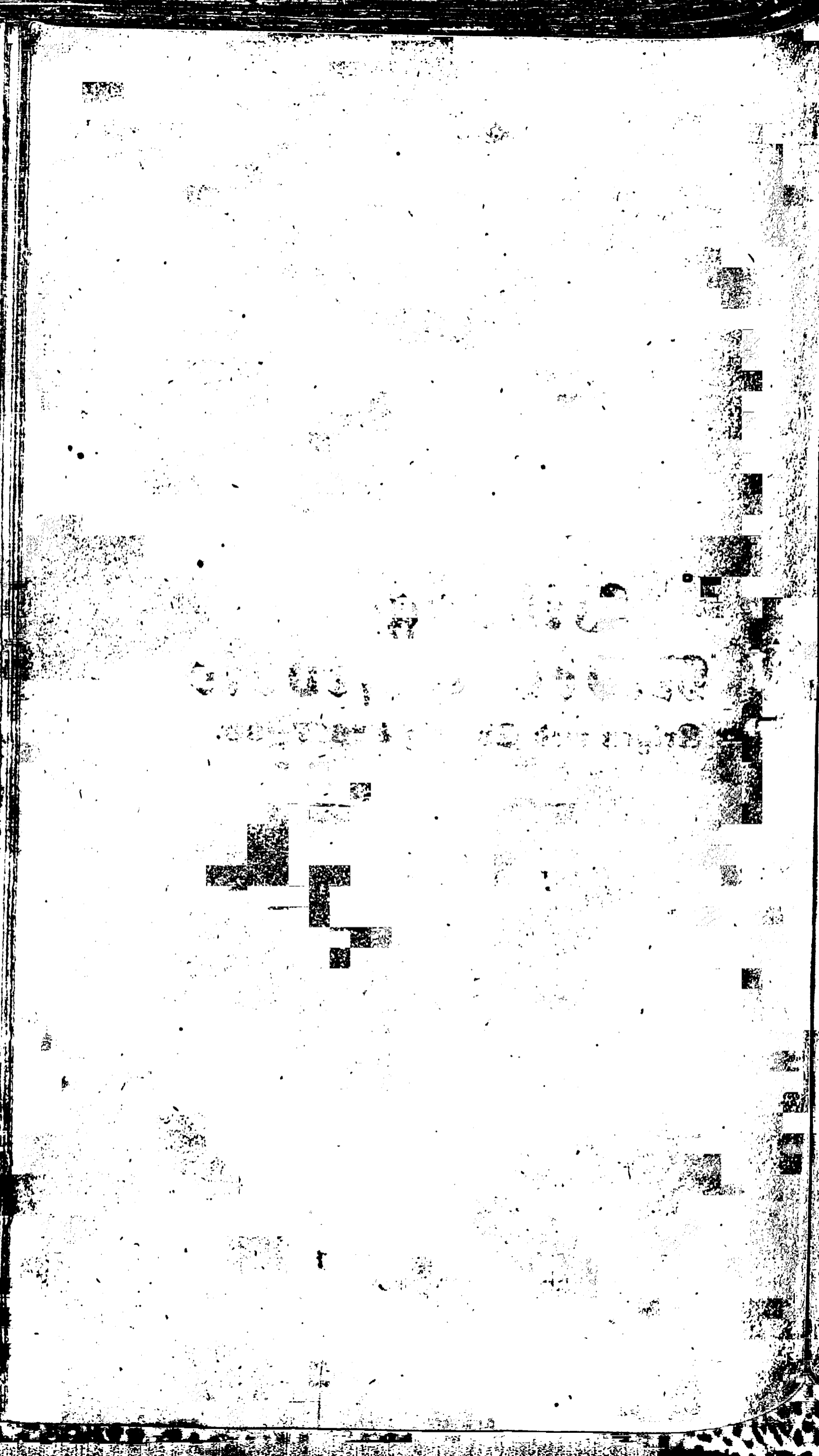
Krigen 1657-1660.

af

Peter Adler,
Adjunkt.

R i b e 1838.

Trykt hos Chr. sal. Høpff.

I.

Følger af den første svenske Krig.
(Aarene 1645—56.)

I det Afriids af Nibes Skæbne i Krigs:Aarene 1643—45, hvilket Forfatteren udgav som Program for 1836, omtalte han disses fordærvelige Følger for Byen, i det han dels støttede sig paa Danckwerths, en Samtidig, Bidnesbyrd, dels beraabte sig paa Eingbørgernes Udsagn. Hvor meget Byen efter den Tid gif tilbage, hvor vanskeligt det var den, at forvinde de lidte Tab, og hvor lang Tid det tog inden Forbringerne fra den Tid bleve berigtigede, og Strids:spørgsmaale bilagte, bevises fremdeles, blandt mere, ved Regnskaberne fra Aarene efter Krigen, af hvilke man erfarer, hvor tungt Byen havde ved at udrede de den paahvilende Skatter og Byrder, samt ser, hvor stor Gjæld den Tid efter anden kom i, for at tilbagebetale de under Krigen gjorde Forstud og dække de da havde udgifter. Om disses Størrelse har jeg forefundet bestemtere og fuldstændigeré Angivelser, end de forhen meddelte, i de temmelig udførlige Revisions:Anteg-

nesser ved Ræmner: Regnskaberne fra 1632 til 1654 (inclusive), hvilke ikke endnu vare komne mig for Dje under Udarbejdelsen af hin Afrids, og hvoraf jeg derfor her vil meddele et kort Udtog, forsaavidt denne Sag angaar¹⁾.

Først erfare vi, at Byen 1643 fort for Svensstens Indfald har forstrakt den danske Captejn Lyderwaldt 1390 Daler²⁾ formodentlig til Kompagniets Lønning, videre 120 Daler til hans "Servis" i 10 Maanedes, og til en Marketenter af Kompagniet 30 Daler. Samme Aar har Løjtnant Struch³⁾ af Major Gynthers Kompagni faaet 450 Daler. Disse og nogle flere til samme Kompagnier gjorde Udlæg godgjordes Byen flere Aar efter med 1366½ Rxd.⁴⁾, som eftergaves den 1651 i dens til den Tid resiterende kongelige Skatter.

1) Naar, hvor og af hvem denne Revision er foretaget, findes ikke bemærket. Rimeligviis er den stet i Kjøbenhavn, af dertil af Regieringen Bestykkede, og næppe før i 1656. Men vistnok er det, at Revisionen for alle 22 Aar er stet paa samme Tid, da Antegnelserne udgiøre et fuldkomment Helt, ere indførte i samme Hefte, i uafbrudt Sammenhæng, og alle skrevet med samme Haand. Af Besvarelser ere kun faa ved tegnede og kun ved Udsættelser fra de sidste Aar. De ere, saavidt jeg kan se, alle skrevne af Borgem. Anders Evane og vedkomme Antegnelser, som angaa ham personlig, dels for den Tid, han var Byens Pengemester, dels som Borgemester. — I Forbigaaende berøres kun et Par Gange, at de forlangte Forklaringer, de tiligere Aar angaaende, ikke kan meddeles, da de Paagjældende for længe siden ere døde.

2) Hans Tilstaaelse herfor er dateret d. 19de Decbr. 1643.

3) Undertiden kaldes han Kaptein; han synes at have kommanderet Kompagniet.

4) I Regnskaberne for disse Aar regnes, ligesom i de i Progr. for 1834 og 1836 ombandlede, enten efter Rigsdaler til 96 S. dansk eller 3 Mk. lvsfl, den endnu heri Byen brugeligste Myntfod, eller efter 64 S. dansk eller 2 Mk. lvsfl.

Omtalte Revisions-Untegnelse lærer os fremdeles; at Beløbet af den saakaldte store Brandstat, som Svensken ved sit første Indfald paalagde Byen, var 9000 Rdl. eller 13,500 Gl. D., som udrededes i to Terminer, først de to Trediedele, dernæst den Tredie. Til den første Termin skulde af hver Mark Skat svares 30, ved den 2den 15 Rdl.¹⁾

Da nu en stor Del af Indbyggerne ikke vare i Etand til at udrede det dem tilkommende Bidrag, saa maatte enhver, der havde rede Penge, om Lidt eller Meget, gaa i Forstud for hine, for at frelse Byen fra Udplyndring og Brand, hvormed den truedes af Folk, som vare bekjendte for ved saadanne Leiligheder at holde deres Ord. Men disse Forstud tilbagebetaltes ikke af dem, for hvem de vare gjorte. Kun 115 Daler i Alt anføres i Regnskaberne at være indkomne som Restanser af Brandstaten, og deraf de fleste først i 1654²⁾. Revisionen forlanger oplyst ved Brandstat-Sedlerne, om Restantsen dermed kan være afgjort. Herpaa er svaret af Raadet: "Hvad Brandstat-Sedlerne er anbelangende, dem findes der ingen af, og er os aldeles ubevidst, formedelst det haver været før vor Tid, Næste-Parten som nu sidder inden Dørre. Derfor ved vi Intet dertil at svare." Dette Svar, om det kan kaldes saaledes, skal formodentlig ogsaa gjælde for Revisionens andre Untegnelse, Brandstaten angaaende.

1) De, der var højest besatte, nemlig 5 Mk., havde altsaa 225 Rdl. at udrede. Efter denne Skattesætning kommer noget over 10,000 Rdl.; en Skat lignedes altid efter en noget højere Summa, end der skulde udredes, fordi alle Bidrag aldrig indkom. Min Gissning i Progr. 1834 Side 26 var altsaa omtrent rigtig.

2) annammet af N. N. deris Brandschatters Restand; 21 Daler, af hans Bilslef for huis hand af alle 4 Fjerdinger havde annammet af Brandschatten 67 Daler 8 S.

de, da der ikke findes noget Evar vedtegnet nogen af dem, hvor talrige de end ere. Ovenomtalte Forstud bleve for største Del efter længere Tids Forløb erstattede Vedkommende af Byens Kasse, som derved kom meget tilbage. Thi i 1645 betaltes paa denne Maade 30 Daler¹⁾ tilbage, i 1646 150²⁾. Nu findes ingen Tilbagebetaling omtalt før i 1652, da dertil udbetalt 1444 D. 2 Mk. 8 ß., i 1653 endog 2030 D. 13 ß., og endelig i 1654, 598 D. 2 Mk. 8 ß. Altsaa maatte Byens Kasse i Alt udrede 4253 D. 3 Mk. 13 ß. til de Borgere, som havde gjort Forstud for deres uformuende Medborgere, til denne Brandstat paa 9000 Rd³⁾

Revisjonen var i det Hele, som ovenfor er antaget, misfornøjet med hele Fremgangs-Maaden i denne Sag. Den klager over: at ingen ordentlige Rister findes, hverken over hvad enhver har skullet erlægge, eller over hvad han virkelig har erlagt; at Sagen ikke er afgjort længe før, nemlig strax efter Freden; at Borgem. og R. ikke bevilgede Byen Henstand med Indtægter, som tilfaldt dem selv⁴⁾; fremdeles mener

1) til Bisshop Erik Monrad.

2) til M. Lange Andersen, Sognepræst til Katrine-Kirke "som Byen haffede loent af hannem til Brandstaten"

3) Udskillige have faaet betredelige Summer tilbagebetalt. Apoteker Johan Pauch f. E. fik i Aaret 1653 375 Daler betalt og 1655 ligeså des 375, af disse sidste er ham tillagt 34 D. som i erbalot Aars Rente. Jens Jonsen, Kjøbmand 450, Borgem. Svane 300 D., Lauritz Baggelsen 460 o.s.v. Nogle have derimod kun udlagt ganske smaa Summer, enkelte endog ikkun 1 D.

4) I Anledning af 500 Rd., som Pengemesteren anfører at have udbetalt af Byens Kasse til Magistraten, hvem Kongen havde tilstaaet dem, hvorom mere længere hen, bemærkes: "Hvilche Penge er aff den Sagfald, kongl. Mai. Borgerm. och R. haffuer bevilget, saa efterdi det er en sønderlig Benaadning, Borg. och R. sched er, siuees"

den, at ingen af Raadet burde være Byens Regnskabssfører;¹⁾ endelig synes den rentud at tilskrive Raadets gale Forholdsbregler, at Byen var kommen i saa stor Gjæld.²⁾

Uf samme Antegnelser stadfæstes ogsaa, at foruden denne Brandstat paa 9000 Rd. blev i 1645 en Kontribution paalagt Byen af Sebastian v. Rothenburg, Oberst Løjtnant ved General Wittenbergs Regiment, da han med dette laa i Lejren for Rendsburg. Derhen sendtes ham i Maj Maaned først omtrent 1100 Daler,³⁾ som toges af den kongelige Skat, som

well, di maatte haffue ladet samme Penge bleffuen standendis hos Byen, intill di efterhaanden kunde haffue bleffuen betaldt, och iche paa fremmede Steder dertil optagen Penge paa Rente, och ført Byen i Gjæld och Omkostning med."

1) "och ingen af Borgern. och Raad att vere Pengemester eller med Byens Indtegt eller Udgift i saa Maade at bestille, eftersom de selv ere de, som samme Regnskab skal forhøre." Ligeledes klager Revisionen over, at flere høre af Byens Indtægter og udgive igien deraf. Saaledes har Borg. Svane i 1649—51 oppebaaret og igien udgivet 2234 Daler efter et eget derover holdt Regnskab, "mens af saadanne, saavel som andre flere deris serdeles Regnskaber foruildees meget Pengemesterens Regnskab och giffue adskillige Bitløstigheder, saa det synes at vere Byens Gavn, at Ingen haffde med Byens Indkomb, March och Eug-Penge, saavel som Schatte-Penge at giøre Regnskab fore uden Pengem. allene, och att Eng-March-Schattpengene og Anden Indkomb till samme aarligan uden nogen Restandtz bleff betalt, saa at Schattene vdi rette Tide kunde erleggis och Byens Kemnere kunde saa Redepenge at indfiske for, huiss till Byens Byggening aarlig behoffuis. Paa det at det ikke paa Regnskab skulle tages hos andre dyrere, end som det for Redepenge kunde fises for.

2) Den udførligste Antegnelse se Bilag 1.

3) Pengemesteren anføre nemlig at have betalt to Borgere Hans Wandel og Anders Jakobsen 1122 D. som Skattepenge og Omkostninger, da de leverede Ob. L. den første Skat i Leiren for Rendsborg. Revisionen forlanger, at det skal opløses ved Ob. L. Kvitering, hvormeget han har faaet, og ved Overbringernes Regning, hvormeget Omkostningerne have beløbet sig til.

var paabuden i Oktober 1644¹⁾ og derefter paalignet, og som ikke var bleven indbetalt. Senere hen sendtes ham 300 Daler,²⁾ som bleve tagne af de Penge, der vare indkomne som Leje af Byens Enge. Endvidere blev ham sendt en Kostvogn, som kostede 50 Daler, og en Hest til 45 Daler foræredes "den lang Qvarthiermester Schieren, Kouw.³⁾"

Oppebæreren af Byens Smaatold⁴⁾ Hans Wandal (senere Raadmand⁵⁾) havde under Løbet af Krigen paa Byens Begne leveret eller besørget betydelige Leveringer af "Provant, Ol och andet mere" til Svensken. Derimod havde han ikke indbetalt den Oppe-

-
- 1) Revisionen bemærker nemlig, at efter Skattebogen findes, at en Egl. Skat er lagt i 1644; men ikke i Regnskabet anført at være udgiort. Derimod findes i Regnskabet for 1645 en Kontribution udgiort, men efter Skattebogen er ingen Skat opkrævet hertil. "Om forskrene Schat derefter fandt vere indkreffuit och til Ob. L. hendsent fandt wi icke wide." Om Skatten se Progr. 1836 P. 44.
 - 2) Noch leueridt Anderis Berlobreu aff Eng-Penge, som hand forreiste med til Ob. L. til Rendsborg, den resterende Schatt 300 Daler.
 - 3) se Progr. 1836 S. 53. Om Kottenburgs Udskrivninger i Bøen ved hans Ophold i September 1645 opløser Revisionen Intet.
 - 4) Smaatolden, en Udførsels-Afgift af Heste, og Indførselstold af Humle, m. m., var bevilget Bøen til Naens "Kenevering". Den blev oppebaaren af en af de 24 udvalgte Borgere, som derfor beregnede sig snart 40 Rd., snart 40 Eledaler (paa en Dreng og paa Blæk); men siden nedsattes hans Løn af Borg. og R. til 10 Daler. Tolden indbragte før 1644 aarlig mellem 8 og 900 Daler, i 1640 navnlig 919. Efter Krigen var den derimod kun 250 til 350, og ene i 1650 hævede den sig til 505 Daler. Hvilket ogsaa bidrager til at bevise, hvormed Bøen blev sat tilbage i sin Bedrift ved denne Krig.
 - 5) var efter Terpager en Søn af Præsten Jens Iversen Bandal i Maugstrup, der var en Broder til Bisshop Bandal i Viborg, begge Sønner af en Borger i Ribe, Iver Bandal, og fødte der. Iver B. skal have været en Søn af Hans Bandal, den første evangeliske Bisshop i Ribe.

børsel, han havde i Behold 1643, nemlig 509 Daler. Længe efter, først i 1651¹⁾, blev denne Sag, formodentlig efter megen Etrid frem og tilbage, afgjort saaledes, at begge Fordringer, hans til Byen og Byens til ham, skulde gaa op mod hinanden. Men Revisionen forlanger, at hans Fortegnelse paa det Levede skal fremlægges, og hver Post nøje eftersees. Af denne Told indkom aldeles Intet i 1644, da Svensken havde Byen inde næsten hele Aaret. Ej heller havde denne den mindste Indtægt, hverken af Mark eller Engleje, Bro:Venge eller Andet. Da der imidlertid s. Aar er ført den 163 Daler til Udgift, mener Revisionen at ogsaa dette "will forklaris"²⁾. Endnu i 1652 findes betalt 48 Rd. 1 Mk. 8 S. til Apoteker Johan Pouch for Varer, han har leveret daværende Borgemeester Morten Lassen til svenske Offiserer i Feide:Tiden.³⁾

Allerede før 1644 havde Byen paadraget sig adskillige Skatte:Restanser. Efter Krigen var det den en stor Lettelse, at den, saavel som alle andre jydskke Købstæder, ved et kongeligt Reskript blev forstaaet for

1) Det var synes man i det Hele først ret alvorlig at have tænkt paa den endelige Afgjørelse af Fordringerne og de omtvistede Spørgsmaal fra Krigens Tid.

2) Dette er den sædvanlige Form, hvormed den forlanger yderligere Oploening.

3) Borgemeester Svanes "serdelis" Regnskab for 1651 har været anført 30 Dal., betalte Welb. Peder Lange til Kiergaard, Landkommisær, for en Ganger i Svenskens Tid. Paa Revisionens derved antegnede "Bill forklaris" svarer Svane: "Unbelangendis den Ganger, var af Welb. Peder Langes, der bleff S. Peder Baggesen leueridt i Foruarig, siden bleff den udspidset, saa (den svenske) Oberst Lieutenant Isracl begierede den paa Svens Weigne, och blef den betalt P. S. som jegleuerede P. B. 20 Rd. til paa Svens weigne.

alle "ordinaire og extraordinaire Skatter i de 3 Aar, som fulgte efter Svenskens Krig og Overfald." Men i de derpaa følgende Aar indkom de paabudne kongelige Skatter kun langsomt og ufuldstændigt; og aarlig stod Byen tilbage med flere af dem. Da der oftere er indløbet Raamindelser herom, har nogle af Raadet oftere foretaget kostbare Rejser til Kjøbenhavns Havn, dels for at bevirke Henstand med disse resterende Skatter, eller Eftergivelse af nogle af dem, dels vel ogsaa for at sætte Byens Fordringer igjennem paa Erstatning af de Summer, der, som ovenfor er fortalt, var forstrakt de kongelige Tropper kort før Krigens Udbrud. I samme Hensigt synes det at have været, at Bedkommende af og til er tilsendt Foræringer.¹⁾ — I Regnskabet for 1652 er anført til Udgift 265 Daler, der er betalt Borgemeester Anders Svane og Raadmand Johan Rathlev for Omkostninger, der medgif paa en Rejse, de (formodentlig Aaret i Forvejen) havde gjort til Kjøbenhavn paa Byens Vegne²⁾. Revisionen forlanger, at deres udførlige Regnskab skal fremlægges og efterses, samt forklares, hvad Rejse det har været. Herpaa svarede Ovennævnte, (eller Svane i begges Navn,) at de i

1) I Regnskabet for 1652 er saaledes anført: For 10 Edr. Østerling [Øster] och tu Edr Fisch, som bleff förarit i Kjöbbinghafn 39 D. 2 Mk. 4 S. Herved er gjort den Antegnelse: "will forklarås, om det Kommer Boen till at betale"; hvorpaa atter er svaret: "Fornævnte Østerling och Fisch er föraridt tu fornehme Wenner i Kjöbbinghafn, eftersom di det begierede og gjorde Boen stor Tieneste."

2) 1650, leucret Hans Wandel til den Kjöbbinghafner Rejse til vor naadig Prindzæs Udøuelse efter hans Keigenschab 376 D. Borgem. Morten Lassen var i 1647, Laurids Baggesen i 50 i Kbhvn.; deres Regninger ere ikke meget mindre.

sin Tid har leveret Pengemesteren Lauritz Baggesen Regnskab herpaa, "vor den Tid wi sich woris General Quitandz, saa vi laa en langsommelig Tid ders offuer."

Disse Rejser og andre Forholdsregler have ei heller været uden Virkning, skøndt det tog Tid, inden denne viste sig. Skøndt der efter Skattebogen 1651 ikke er paalignet eller oppebaaret nogen Skat, er i dette Aar en Mængde resterende fejede til Dørs. Næmlig 1, Byskatten for 11 Aar¹⁾ 85 Rd. 21 β . 1 Album aarlig, gjør i Alt 815 Rd. 1 Ort 18 β . 1 Alb. 2, for 7 Aar²⁾ de almindelige "Contributioner til Bodtsmænds Verbund och de ordinaire Postbuddeß Underholdning," aarlig 100 Rd. gjør 700 Rd. 3, Penge Skatten for 3 Aar, som med "Drenge:skatten" udgjør aarlig 533 Daler er 1599 Rd. Af alle disse Skatter, 8214 Rd., er kun en paa 533 Rd. bleven betalt i Penge til Landkommisarien Peder Lange til Kjærgaard. Alle de andre findes efter den kongelige Rentemesterß Kvitering "att uere kwiteret oc betalt" deels i de 1366½ Rd. som Byen 1643 havde forstrakt Kongens Tropper, deels i de 1000 Rd. som "er den halffe Part af den uvisse Sagelald, som Hans Maj. Naadigste haßde beuilget Borgem. med Raad og Byen til Deling³⁾." Revisionen finder, at Byen endnu maa være Kongen 315 Rd. skyldig, men Borg. Anders Svane godtgjør med Rentemesterens Kvitering at denne Rest er betalt i 1655. I 1651 betaltes

1) nemlig 1629, 30, 31, 32, 33, 38, 40, 49, 50, 51.

2) nemlig 1637, 38, 39, 40, 49, 50, 51.

3) Det er disse 500 Rd. Raadets Andel, som Revisionen, ikke med Urette, bebrejdede Raadet strax at have ladet sig udbetale af Byen.

ligeledes 2 Aars Buddeløn til Slotsfriveren paa Roldinghus. Men det varede ikke længe førend Byen igjen havde paadraget sig en betydelig Skatte-Næss. For at kunne tilfredsstille Borgernes Fordringer om Tilbagebetaling, hvilke stedse bleve mere og mere besværlige, og saaledes bringe disse fortrædelige Sager til Endelighed, kom Byen endvidere i Gjæld, fordi Raadet i Aarene 1651:52 aabnede Laan i Flensborg og Tønder, hvoraf det svarede høje Renter, og hvilket atter Revisionen lægger det til Last.

Ved Slutningen af Aaret 1654 var Byen i Alt bortskyldig følgende rentebærende Kapitaler: til Flensborg 3000 Daler, til Borgemeester v. Sætting i Tønder 1500: Galig Nogens Graves Penge givne til Husarme, 1000 Rd. til Mester David Sosf¹⁾, Præst til Kathrine Kirke, 125 Daler; til Gilden, Jep Vilslef og Johan Pouch, hver 75 Daler. Desuden skyldte Byen 1093 Daler til Regnskabsføreren Laurig Baggesen²⁾ og af Brandstats-Forskud, som endnu ikke vare afgjorte, 193 Daler. Af kongelige Skatter resterede det halve af Unionskatten for 1652,³⁾ og den hele for 1653, tilsammen 2350 D. Af Bysseskytter-Pengene for 1654 649½ D. af Aars-Skatten for disse 3 Aar stod tilbage 364½ D. Byens hele Gjæld var altsaa:

Rentebærende	.	.	.	.	5850 D.
til Laurig Baggesen	.	.	.	.	1093

1) til 1648 Kapellan ved Domkirken.

2) 1651 stod han endogsaa i Forskud for 1883 Daler.

3) om disse Skatter, den ene til Sømagtens Underhold, den 2den til Rigerens Defension, se Program for 1834 Side 6 og for 1830 Side 4.

uafgjort Brandstat Forstud	193
resterende Skatter	3354

i Alt 10,490 Daler.

Af de 3000 fra de slesvigſke Stæder betalteſ 6½ pCt. i Rente. Af Gjelden her i Byen ſvaredeſ 6 pCt., undtagen Mogens Graves og Gildens Penſe, hvilke ifkun forrentedeſ med 5. Lauritz Baggeſen havde af de Penge, han havde tilgode, beregnet ſig 6 pCt. ligefom hanſ nærmefte Formænd havde gjort¹⁾, men det mente Reviſſionen ikke burde tilſtaaes ham, da der aldrig blev beregnet Rente Byen til Fordel, naar den, hvilket tidligere oftere havde været Tilfælde, havde havt Overſtud indeſtaaende hoſ Pengemeſteren. De i Tønder laante Penge bleve imidlertid tilbagebetalte 1656, hvorved der atter vare nogle Omkoſtninger forbundne²⁾. Denne beſtandige Ebbe i Byens Kaſſe maatte volde, at der til Vedligeholdelſen og Forbedring af Byenſ Bygninger, af Broer, Diger, Veie, Vaenſ Rensning, o. ſ. v. ifkun kunde anvendeſ det uundgaaeligt Nødvendige; om nye Anlæg, Grundforbedringer og deſlige, kunde Talen ikke være. I midlertid medgit dog hertil ikke ubetydelige Summer, da Byenſ Beliggenhed ved de jevnlige Vandſlod udfætter Broer, Volværk og Bejanlæg mere for Udælæg:

¹⁾ men tidligere er det derimod ikke ſtet. Efter det keiſerlige Indfald havde daværende Pengemeſter Knud Lambertſen over 4000 Daler tilgode hoſ Boen, hvoraf ingen Rente beregnedeſ ham, (ſe Progr. 1834 Pg. 55—57).

²⁾ betalt vdi Tønder, ſom Boen var bortſchuldig et Tuſinde Rd. in ſpecie, medt et Mars Rente 62 enh. Rd. er 1593 D. 3 Mk. gifuen til Procent af 562 enh. Rd. 17 Rd. 2 Mk. 4 ſ. betalt Fortering paa Reiſen til Tønder och tilbage igjen 6 D. 2 Mk. 2 ſ. betalt Peder Eplidſen hanſ Wogn, 3 Daler.

gelse, end de fleste andre Steder er Tilfælde. Ogsaa paahvilede Byen Vedligeholdelsen af i det Mindste 3 Præste-Residentser¹⁾; hertil medgik f. Ex. 1654 om trent 300 D. og saaledes vel i det Hele aarligen, det ene Aar regnet med det andet. I 1652 beløb hvad allene den ene af de 4 Kæmnere, han til Sønder-Port, Lambert Baggesen, havde udgivet til Byens Bygninger sig til 2042 D. Samme Aar sattes "Hofder" paa Teglsolmen²⁾, der, efter et eget derover ført Regnskab, kostede 332 D., anvendte mest til at grave Gadder (Græstørv), Kjørsel dermed, nedramme Væle, faste Dæmninger, gjærde o.s.v. Byens Handel indskrænkedes vel ogsaa noget ved et kongeligt Forbud, som udgik 1652, mod Udførselen af Fedevare³⁾.

2.

Krigens Udbrud og Byen under Svenskens Herredømme.

(1657—58)

Efter saaledes at have berørt den Forvirring Stadens økonomiske Forfatning var kommet i, som Folge af den forrige Krig "den gamle svenske Fejde", ville vi nu søge at nærme os vort egentlige Maal, Krigsaarene 1657—60. I Byens Dyrighed var siden for

1) Stiftsprovstens (Snogdal) og begge Kappellaners.

2) Strax Vester for Byen, hvor nogle af de væste Grunde i Naen har været, hvilket Sted dog nu ved Opuddring og Grundenes Forandring skal være betydelig forbedret.

3) Som kongelig Majestæts Kandzeli Budt med Bressue om Forbud, at nogen Fictalia af Flesk, Smør, Isker maatte udføres indtil videre.

rige Periode foregaaet store Forandringer. De fleste af dens Medlemmer havde Døden bortfaldet. Lehnsmanden Gregers Kræbbe var afgaaet 1651, og hans Eftermand Mogens Sehested 1655, og begge vare senere døde. Nu beklædte Otto Krag til Voldberg¹⁾ denne høje Post. Ogsaa havde Døden bortrevet begge hin Tids Borgemestre Peder Sørensen Skriver og Morten Lassen Hillerup; ogsaa førstnævntes Eftermand den i det foregaaende Afssnit oftere omtalte Anders Svane døde 1657, før Siendens Ankomst. Da vare Byens Borgemestre Peder Olesen Koed, Riber og Carsten Tonnesen Slensborger. Af Raadsmændene vare de fleste bortfaldte, navnlig Brødrene Peder og Pengeimesteren Lauritz Baggesen, hvilken sidste døde i 1655. Blandt de faa endnu levende Raadsmænd, som havde været i Embede 1645, var Apothekeren Johan Pouch. Bysfoged blev Clemens Madsen i 1657, da Ditlev Hansen døde, Byskriver Anders Hansen fra 1655. Af de Geistlige var Biskop Erik Monrad i 1650 blevet efterfulgt af Peder Jensen Kragelund. Søren Andersen Vedel, som havde været Sognepræst til Domkirken under begge de forrige Krige, var død i 1653, og var blevet fulgt af Niels Seerup. David Fos var Sognepræst til Kathrine Kirke.

Krigens Narmesse bebudedes, ligesom begge de forrige Gange, ved hyppige Rejser, som foretoges med Offiserer og militære Embedsmænd. Alt i 1655 bleve flere Egter gjort med Rigets Marsk Anders Bilde²⁾,

¹⁾ i See Sogn, Hind Herred, Ringkøbing Amt. Var den Gang en betydelig Herregaard. Navnet bæres endnu af en Hoved-Parcel.

²⁾ Med Marskens Folk til Egdtou (Egtved) med Rigerens Marsk, til

som opholdt sig her nogen Tid, som det synes med flere Rigsraader¹). I 1657 i Marts og April afgaves flere Egter til "Krigs-Commissaries" som i den Tid, som ogsaa stundum senere, oftere rejste til og fra Byen²). En Ritmester Mejer befordredes ved samme Tid til Kolding, en Major Katt til Andst. Sidst i April kom flere Hold Ryttere her igjennem, som til Ekibs vare komne fra Holland, hvor de formentlig vare hvervede. De befordredes tildels paa Byens Befostning til Eltang mellem Kolding og Frederits³). Efter Krigens Udbrud og da Fienden nærmede sig, findes Befordring hyppigt at være afgiven for at føre Adels- og Offiserers Fruer og Folk til sikkrere Stæder⁴). Ogsaa ere Krigsfornødenheder herfra befordrede til Frederits⁵).

Møltønder (Møgeltønder) med Marschallen, til Scistrup (paa Vejen til Warde), o. s. v.

- 1) udtog Peder Pallefen til Rigsens Raad paa Raadhuset 3 Bøgger Papir. Lehnsmanden Otto Krag var Rigsraad. Ligeledes Mogens Høeg, som med Otto Krag drog udi nogle Dage frem og tilbage thil sist medt deres Folk och Gester, maatte ikke tage betaling, koste offuer 30 Daler (Regnskab 1655).
- 2) i Marts betaldt Niels Munk idt Egdt med Krigs-Commissaries til Kolding 2 D. 2 Mk. 9de April till Wejel med Krigs-Com. Diener 3 D. 2 Mk., og den 12te med ham selv. 13de April til Flensborg med Krigs-Com. Diener Ole Pedersen 5 D. o. s. v.
- 3) d. 21de April betaldt N. N. idt Egdt til Eltang med nogle Ryttere, som kom fra Holland 2 Mk. NB. Slotschriffueren Niels Mortensen betalte hannem to Daler; samme Dag giffuen N. N. for han aag nogelle Rytter som kom fra Holland till Eltang 1 D. 3 Mk. 8 s. o. s. v.
- 4) 29de Juli till Skanborre (Skodborg) med Oberst Beenfeldts Frue til Meiselfart-Sund med Otto Krag's Haandschriffuer. ligl. med hans Diener. 14de Avg. til Zimmerby med Krigs-Com. Diener. 17de Avg. til Andst medt Ken von Annesfeldts Folk.
- 5) 18de Avg. betalt N. N. for idt Egdt til Frederichs-Alde med Skudt o. s. v.

Om her stadig har ligget Krigsfolk i Byen 1657, ved jeg ikke, dog troer jeg det næppe, i det ringeste har det ikke været i noget betydeligt Antal. En Afdeling Ryttene laa i Maj i Brandrup og deromkring¹⁾. Smaa Trupper ere af og til i Februar, og især i Maj komne her igjennem Ribe, men synes kun at have opholdt sig her en Dags eller Nats Tid, og strax at være dragen videre, enten Syd paa eller til Frederiks. Det har vel tildels været nyligt hvervede Tropper, som til Etids ere komne fra Tyskland eller Holland. Deres Ophold og Fortæring her i Byen betales af dennes Kasse²⁾.

Nogle af disse Soldater eller af andre Korps, som droge til Armeen paa Grandsen, ere deserterede fra deres Kommandoer, og have gjort Landevejene usikre ved deres Røverier. Ogsaa hertil ere nogle flige Marodører komne ved Et. Hansdags Tid, altsaa efter Krigens Udbrud³⁾; disse have havt deres

1) betaldt R. efter Borm. Carsten Tønnesens Befaling, for han gik til Brandrup med Breffue till Richtmesteren. Brandrup ligger i Nær Rangstrup Herred, omtr. 4 Mil sødost for Ribe.

2) 3 Febr. Efter B. och. R. Befaling betaldt till siuf Soldatter af Kongens Faldh, bleff indlagt til R. Dog och Natd a 12 f. 18de Mai betaldt R. R. for nogen af Kongens Faldh hand spisidt medt Pu och Mad idt Natd i Daler i Mk. 6 f. Egl. en Anden for 15 Personer af Kongens Faldh hand haffde i hans Hus och spisidt medt Mad och Pu 3 D. 3 Mk. 2 f. d. 28de Mai for Fortering for Kongens Faldh, R. haffde att spiise 7 D. 2 Mk. o. f. v. 3 Mai blev Eiendommene i Boen vurderede for at bestemme Skatten derefter. "betaldt Johan Puff paa di Dannemeuds Vegne, som satte Eiendommene her i Boen, for hvis de foreteridt imidlertid vdi hans Hus 4 D. 2 Mk. en Bog Papir kom til Kopi af Husfæringen.

3) Den da levende Præst til Binding og Bind (Ulloborg Herred), Hans Segelund, siger i nogle Optegnelser, som endnu 1766 vare ved Kaldet:

Tilhold i Ribe Kær², hvorfra de udflyndrede Folk, der tog til Markedet i Ribe, der dengang, som nu, holdtes ved den Tid, og var meget stærkt besøgt²). Fra Byen udsendtes alle Bægterne mod disse Enap¹ haner³), ogsaa fik de fat i det mindste paa en af dem, som strax efter eskorteredes til Frederiks⁴).

Det var vel mere for at skaffe Byen en sikkrere Bestyrrelse mod slige Bagabunder, end i Haab om, at det kunde tjene til noget virksomt Forsvar mod et fiendtligt Overfald, at alt vaabenført Mandskab i Byen kort efter (først i Juli) væbnedes og øvedes i Vaaben, inddelt i to Korps, det ene bestaaende af Borgerne,

Den 1ste Juni da Kref Kongen af Danmark Feidebrev til Sværtig, men de Gæster, han indbød, vare onde att komme af med igien. Han har fundet denne Krig forud varslet i 1652 i Decbr. En Comer (Kriber han) lod sig see ved disse Tider heelt dunkel og med Straaler, som toker indviklet. Dend Krig, som paa 5te Aar efterfulde, indviklede mange Potentater.

- 1) Ribe Kær var endnu i det 17de Aarhundrede bevoret med Skov, dog ved denne Tid var det vistnok mest kun Krafskov. Boregnfaberene vilse ikke allene, at der aarlig er hugget en stor Mængde Kiis der, men efter Raadhu-Bogen er der endog i Begyndelsen af Aarhundret det flere Gange set Udviøning af stort Træ. Se en saadan Raadhu Beslutning Bil. 2, som Bevis paa, at Ribe Kær var endnu den Tid en Skov.
- 2) Dette var, som nu, især med tør og saltet Fis, men som da kom hert til i langt større Mængde, købtes her af Købmændene, som forsendte dem vidt omkring, især Flonderne, der vare bekjendte over hele Landet, ja vel endog i Todsland og Holland uuder Navn af Ribers Flondre (Skulle).
- 3) den 25. Juni betaldt alle 4 Bægtere, for di efter B. och R. Befalning gich till Riber-Kierd efter di Soldatter, som plønderidt Marchindes Føld 3 Mk. Formodentlig have Bægterne været ledsagede og understøttede af Borgere.
- 4) betalt Espen Bægter med sigb till Terepenge, da han gif med en Gang til Frederichs-Udde. 1 D. noch for hans Bmag 3 Mk.

det andet af det unge Mandſkab¹⁾). Begge bleve mønstrede²⁾, men der ſiges ikke under hvis Anførsel, ej heller om det var for Krigs-Kommiſſæren, Lehnsmanden³⁾, eller Borgemeſter og Raad.

Den ſveuſke Konge Carl Guſtav var, ſom bekiendt, brudt op fra Polen, drog uden Hindring gjennem Tyſkland, og lejrede ſig den 18de Juli ved Ottenſen ved Altona, hvor han iſær fra Hamborg provianterede og forfriſtede, ſamt forſtærkede ſin Armee. Nygter om denne hans Marsch har tidlig naaet Byen her og ſat den og dens Dyrighed i Allarm. Thi allerede den 23de finder jeg, at alle 3 Udridere⁴⁾ ere blevne udsendte for at indhente Efterretninger om Fienden, og ſaa uſædvanlig rigeligt betalte⁵⁾, at det tyder hen paa en længere Rejſe. Senere udsendes beſtandig af og til Spejdere, og Betalingens Uftagen kan viſe, hvorledes Rejſerne aſtoge i Længden, eſter ſom Fienderne nærmede ſig⁶⁾).

-
- 1) 4de Juli en Bog Papir, ſom kom til Mønſter-Rolle paa Borgerſkabet, och de unge Karle.
 - 2) 21de Juli betaldt tuende todiſche tromſlaaer for di var med Borgerſkabet paa Mønſtering 2 Mk. d. 22 Juli bet. en toſch Tromſlaaer, for han var med de unge Karle paa Mønſtering 1 Mk.
 - 3) Denne havde viſnok da forladt Byen, i det mindſte findes flere Egter gjort ved og fort før den Tid med hans Skriver og andre Huſfolk.
 - 4) Ridende Patrolbetiente, ſom iſær havde at paſſe paa, at ingen Heſte og Creature uſmugledes.
 - 5) betalt alle 4 Udridere, for di ſhulle ride paa Kundſkab for Byen 22 D. 2 Mk.
 - 6) 5te Auguſt betalt Knud Bundtmager for han reiſte paa Kundſkab 3 Rd. den 10de den ſamme i ſamme Anledning 3 Rd. den 14de betalt N. N. 1 D. 2 Mk. d. 15de Knud B. 1 D. ojo.

I Juli¹⁾ og især i August²⁾ omtales atter danske Tropper her i Byen. Disse, i det mindste de sidste, ere hidkomne til Skibs fra Holsten, thi Rigets Marsk Anders Bilde flygtede efter Nederlagene ved Elmshorn og Tøehoe til Glückstad, lod der Levingerne af den saagodt som opløste Armee indstibe og føre her til Ribe, hvor de udfibedes, og trak sig først til Kolding og siden til Frederiks³⁾. Byen blev altsaa, saavel som Elottet, ligesom de forrige Gange, overladt til sin egen Skæbne. — En Del af Indbyggerne forlode nu Byen, andre bortsendte deres Kostbarheder. Adelen i Omegnen flygtede fra deres Gaarde. Lænsmanden Otto Krag havde alt før forladt Byen, og begav sig senere til Byen, hvor han blev fangen af Svensken, ved denne Ds Indtagelse i Januar det følgende Aar.

Den svenske Konge fandt ingen Modstand i Slesvig, eller Jylland. Levingerne af den danske Hær havde indesluttet sig i det nyligt anlagde Frederiks-Ødde, og for denne Fæstning slog nu Carl Gustav sin Lejr, og derfra udsendte han sine Befalinger angaaende Bestyrelsen af det erobrede Land.

Forstjellige Nyttre Afdelinger vare nemlig trængte frem til de forskjellige Egne af Landet, som uden

1) 24 Juli for et Bog Papir och Komb till Rotternes och Soldaternes Regenschab, ligel. til nye Indquarterings Kollé.

2) d. 17de August betalt R. og R. og R. for Indquartering de hafde aff Kong. Majestets Föld.

3) Baden 372. Andreas Bilde hatte alle Truppen aus dem morastigen Lande zu Wasser nach Ripen, und von dennen nach Jutland übergeführt, wo er erstlich zu Koldingen und bald darauf zu Frederichs-Ødde Posto gefaßt. (Puffendorff Carl Gustav. Deutsche Uebersetzung N. 370) Holberg siger, at de førtes omkring Jylland tilføes lige til Frederiks. Nogle ere maaste komne den ene, andre den anden Vej.

Modstand underkastede sig dem. Alt i August var Ribe blevet besat. Et Korps Kavalleri under Anførelse af Oberst Lübecker kom til Byen 21de eller Nat-ten mellem 20de og 21¹⁾), men en Del af dem synes tilligemed Obersten selv at være draget videre. En Afdeling Rytteri blev her imidlertid tilbage²⁾ De følgende Dage var her Gjennemmarsch af Rytter-Afdelinger, hvoriblandt ogsaa af Liv-Garden³⁾. Den 2den Septbr. kom Oberst-Løjtnant Georg Lübecker⁴⁾, som nu overtog Overbefalingen over Byen og Omegn, og førte den hele Krigen igjennem, dog uden bestan- dig at opholde sig her, da han f. Ex. deltog i Mar- schen over Isen og Tyens Erobring⁵⁾. Med ham kom Jacob Gutheim, Krigskommissær, som derigere- de Udskrivningerne saavel af Penge, som af Vare. Han var her i Byen uafbrudt⁶⁾ indtil længe efter Krigen.

De Svenske søgte, ligesom de Keiserlige i 1627⁷⁾,

- 1) Anno 1657 den 21 Augusti om Morgenen tidlig, da kom Hr. Oberste Lübecker i min Hus. Det her anførte Regnskab, hvorom mere siden, nævner udtrøkkelig baade en Oberst og en Oberst-Løjtnant Lübecker. Obersten omtales af Puffendorf med Fornavnet Fabian, ved Belt-Overgangen til Foen, og den derpaa følgende Træfning d. 30te Jan. 1658, videre ved et Tog, han over Isen gjorde til Sprogø.
- 2) Noch bleff hos mig Cornet Hans Jacob af Drachenslern til d. 2den Sept.
- 3) d. 23de Aug. kom den Ritmester aff Lifsgarden her med 6 Heste oc 3 Personer.
- 4) saaledes har han egenhændig underkrevet sig, som længere hen skal anføres.
- 5) Ved denne Leilighed anførte han, efter Puffendorf, Dronningens Liv-Regiment. Ved Stormen paa København førte han det anhaltiske Kavalleri-Regiment.
- 6) Førte Keiser paa nogle faa Dage fraregnede.
- 7) se Progr. for 1834, Pag. 31.

at formaa Indbyggerne baade i Stæderne og paa Landet til at blive ved Hus og Hjem, og fortsætte deres sædvanlige Haandtering. Korsitz Ulfeld, der fulgte den svenske Konge, tilskrev Landsdommerne og Landkommisærerne i Jylland, navnlig Peder Lange til Kjærgaard¹⁾, at Kong Gustav vilde tage Landet i sin Varetagt, naar de vilde underkaste sig ham og talde fra Kong Frederik. Puffendorf fortæller, at de Svenske, da General Bødtcher havde erobret Skanderne ved Sundby og Hals, havde nedfablet omtrent 800 af Bønderne²⁾, som fangedes der, men jaget Resten hjem med den Erindring, at de for Fremtiden skulde holde sig til Ploven, istedetfor til Vaaben, og se til, hvorledes de kunde udrede deres Skatter og Paalæg. Her øjne vi samme Bestræbelse. Den svenske Krigs-Kammer Præsident Lauritz Klemming, tilfillede først i September Peder Kraglund, Biskop i Ribe-Stift, en Ordre, at alle Provster og Præster skulde uden Forhaling indsende rigtig Designation over alle hele og halve Gaarde, samt Boel i deres Pastorat, med Forklaring over, hvilke af dem tilhørte Adelen, og hvilke Kongen, samt at alle Bønder, saavel som Borgere, skulde tilholdes at blive ved deres Huse og Gaarde, i vis Forhaabning, at dem ingen Overlast og Gevalt skal vederfares³⁾. Biskoppen erhvervede ogsaa et Salsvagarde-Brev, for alle Provster og Præster i Stiftet

1) Brevet, som findes hos Holberg, fører til Overskrift: Peder Lange Landsdommer i Jylland, saa og samtlige Landsdommere og Landkommisærter hilser ieg med Gud.

2) damit ihnen die Lust, die Waffen zu führen, vergebem mögte. Endst Overs. Pag. 371.

3) Af et Brev fra Biskop Kraglund til Provsterne af 5te Sept. 1657 meddeelt i Udtog af Grønlund i hans skrevne Tillæg til Tørpæget.

ter, egenhændig underskrevet af Kongen den 2den Septbr. 1657 i Lejren for Fredderiks:Odde¹⁾. Der tales ikke om, at der er givet nogen Betaling eller andet Bederlag for det, ikke heller, om Præsterne have noget at erlægge for Kopierne af dette Brev, som paa Forlangende meddeltes dem. Andre, der have erhvervet særegne Salvaguarde:Breve hos Wrangel²⁾, have vist ikke faaet dem for Gult³⁾. De Geistlige her i Byen synes ogsaa, ligesom i de forrige Krige, at have været fri for Indquartering⁴⁾, og ej heller kan jeg se, at de have bidraget til Brandskatten⁵⁾.

Denne Sjendens Bestræbelse efter nogenlunde at holde Tingene i deres sædvanlige Gang, sporer jeg ogsaa i, at Bytinget og Raadstuv:Rietten ikke strax afbrødes i deres Virksomhed, hvilket var Tilfælde ved forrige Indfald, men de holdtes nogenlunde regelmæss-

1) af Salva:Guarda:Breve findes en af Biskoppen stadfæstet Afskrift under Bilag 3.

2) Kongen af Sverrig havde i Sept. overgivet Kommandoen over Armeen i Holland til Wrangel, og selv begjævet sig til Tyskland, hvor han opholdt sig dels i Wismar, dels i Kiel.

3) af et saadant, meddelt Ludvig Pouch, Stiftsforstus i Ribe, findes en noget forvandsket Kopi under Bil. 4. Man skulde tro, at D. Pouch, som Kanonikus og Medlem af Kapitlet, var indbefattet under den ovenfor omtalte de Geistlige i Stiftet meddelte Salvaguarde. Det maa dog ikke have været saa, eller ogsaa eller ogsaa han har fundet dette almindelige Beskottelses: Brev mindre virksomt, siden han har udvirket sig et særligt.

4) I Domprotokollen 1661 siges f. E. "eftersom Byen samtid (i Krigen) saa haarelig naar tilsat og anstrengt, at ingen aff Verdselig Stand for Indquartering och andre Tvinger kunde forschaanes.

5) Vi have vel ovenfor set, at Summer ere betalte af Geistlige til Brandkat 1644, men ogsaa at det kun var en Forstrækning eller et Laan, som godtgjordes efter Krigen. Men de have vel heller ikke været i Stand til at bidrage meget, da de vistnok hverken have faaet deres Tiender eller andre Indtægter i den trange Tid.

figt, skjøndt kun faa Eger foretoges, indtil 17de October. Men man har snart indset, at Netten ikke kan plejes, som den bør, i slige Gjesters Nærværelse, og at den i slige Tider ene stikker i Epydstagen: thi fra ovennævnte Dag er, paa en eneste Undtagelse nær, Ringet ophørt at holdes, og det begyndte først igjen d. 20de April 1658, hvorved der udtrykkelig er bemærket i Ringbogen, at det var det første Ring efter Svenskens Indfald. I Raadsin-Domprotokollen ere kun nogle faa Eger behandlede i den Tid.

Det var naturligvis for sin egen Fordels Skyld, at Svensken søgte at holde enhver ved sin vante Eysel, nemlig for at bidrage til at sætte Landet nogenslunde i Etand til at udrede de betydelige Omkostninger, som Armeens Underholdning krævede, og betale de store Skatter og Afgifter, der paalagdes det. Hvor betydelige disse vare her for Byen, kan jeg, i det mindste tildels, oplyse.

Strax efter Oberst. Løjt. Lübeckers og Krigskommissærens Ankomst blev Byen paalagt en Brandstat af 3000 Rdl., af hvilke Halvdelen skulde erlægges strax. Men da en meget større Sum behøvedes, for at tilfredsstille Fjendernes mange andre Fordringer og Udskrivninger, besluttede Magistraten og de 24 udvalgte Borgere, at der skulde opkræves 10 Rdl. af hver Mark Stat¹⁾, hvilket vilde udgjøre 2160 Rdl.

1) 1657 d. 7 Sept. Af Bormester, Raad och di 24 Dannemend bleff sambtocht och paalagt, at 1 Mk. schatt shall giffue 10 Rdl. til den første Termin, som er. 1500, af de 3000 Rdl., som shall udgiffues til Brandschat her aff Byen, saavel som till andre Udgifters Bekostning, som er gjort och udgiffuen till. Svenschen, huilken Schatt straxen shall udlegges och betales med Rdlr. in specie, Kroner eller Mark, och

da Byen i 1657 skattede af 216 Mark¹⁾). Af den 2den Termin erlagdes den 24de September 1000 Rdl. Midt i Oktober betaltes de resterende 500 Rdl. tillige med 1000 Rdl., som paa ny var blevet Byen paalagt²⁾). I November 1657 og Januar 1658 betaltes 1500 Rdl.³⁾ hver Maaned. Disse sidste paalagdes af Kongen af Everrigs Staldmester, som havde sit stadige Ophold paa Koldinghus, hvor ogsaa den kongelige Marskal synes at have været; af og til besøgte han ogsaa Ribe for Udskrivningernes Skyld. I Februar og Marts Maaneder betaltes Skatten med 1000 Rdl. for hver⁴⁾, saa at Brandskatten i det Hele beløb sig til 9000 Rdl. altsaa ligesom i 1644. Til dens Betaling maatte hver Mk. Skat udrede 60 Rdl. eller 90 Daler. De høist Besattede, som svarede af 5 Mk., maatte altsaa erlægge 300 Rdl., de der var lavest ansatte, til 2 s., 7 Rdl. 3 Mk. — Told- og Konsumtions; Intraderne oppebare naturligviis de

ingen anden Mønt eller Vare. . 1 Mk. er 15 Eldl., 2 s er 7 enhalv Mk. [Skattebogen].

- 1) Da hele Skatten aldrig indkom, især naar den, som her, skulde inddrives paa en Studs, saa paalignedes stedse en større Summa, end der fordredes.
- 2) En Mark svarede hertil 10 Daler: 2 s. 1 D. 1 Mk.
- 3) 17de Octobris bleff samtøcht och paalagt, at 1 Mk. Skat skulde give 10 Rdl. til de 1000 Rdl. som Byen nu igien var paalagt af den svenske Krigs-Commissarius og Kongl. May. Staldmester, at Ribe By shall vdgiffue den 1ste November, och til de 500 Rdl., som resterer af di forrige 3000, som och til samme Tid shall erlægges (Skattebog).
- 4) 21 Nov. samtøcht och vedtagen, att en Mk. Schatt shall giffue 10 Rdl. til di 1500 Rdl. som shall vdgiffues til Kongl. May. Staldmester, han igien haaffuer paalagt och til den 30 Nov. förstköm. ufeilbar shall erlægges. Ugel. 11 Jan. samtøcht o. s. v. 1 Mk. 10 Rdl. til di 1500 Rdl. o. s. v. inden 31 Januar ufeilbar at erlægges.
- 5) 1 Mk. Skat svarede dertil 10 El. D. hver Maaned.

Svenske saalænge Krigen varede, og deres voldsomme Mishandlinger nødte Soldbetjenterne til formeligt at flygte¹⁾).

Den 19de Februar havde Carl Gustav i Thorslundes Magle Præstegaard understrevet de Freds- Betingelser, som begge Rigers Befuldmægtigede vare blevne enige om Dagen i Forvejen i Lejren ved Højer Taastrup. Men, som bekjendt, forbleve Fienderne endnu længe her i Landet. Først ind i April Maaned gjorde de Mine til at forlade Byen. Dog maatte denne kjøbe sig fri for dem med en ny Afgift paa 800 Rd., som den svenske Konges Staldmester paa lagde Byen "til den kongelige Staldstabs Forflegning og for Indquartering fri at være." Denne Skat skulde erlægges inden Aprils Slutning²⁾. Men da det var vanskeligt eller umuligt, at faa den tilstrækkelige Sum iuddreven, udprædsede Magistraten omtrent Tre-diedelen af en Borger Morten Lassen, der var flygtet for Svenskerne ved Krigen's Begyndelse, og nu var vendt tilbage, formodentlig i det Haab, at al Fare for Liv og Formue var ophørt med Krigen. Raadet formædede ham nemlig en Regning paa den Del af Brandskat, Proviantstat, osv. som han havde maattet erlægge, hvis han havde været hjemme; videre en Sum som Godtgjørelse for hans Andel i Byrden af Ind-

1) men at han i forgangne Svenske Feide sig formedelt adskillige store og strenge Besøringer anlangende Soldens og Accisens Leiligheds hullchet Fienden at aabenbare hannem vraadamt siuntis og derfor Voen i nogen Tid maattet quitere, og sig paa andre Steder opbolde. Haffuer han dog efter første Freds Slutning sig igien indfundet (af et Skudsmaal meddelte en Soldbetient af Pvrigheden; Domprot. 1661.) .

2) hertil svarede hver Mark Skat 8 Daler.

kwartering, Bagthold, osv., som han ved sin Flugt havde unddraget sig, og som altsaa var faldet paa hans Medborgere. Alt tilsammen til et Beløb af 253 Rd. I Forbindelse med de 24 Mænd affagde Naadet en Kjendelse, at han skulde betale dem strax til Staldmesteren, da de ikke vidste nogen anden Udvej til Erlæggelsen af den paalagte Afgift¹).

Da en stor Del af Borgerne umulig kunde udrede deres Andel af Skatterne inden den korte Frist, som gaves dem, saa har de mere Formuende vel ogsaa denne Gang gjort Forstud, saalænge de vare i Stand dertil. Endnu efter de svenske Troppers Afmarsch var ikke aflagt ordentligt og fuldstændigt Regnskab af dem, der havde oppebaaret de forskjellige Skatter til Sjenden: Brandskatten, Proviantskatten²), til Artilleri- Feste; og ej heller indleveret nøjagtige Røstans, Lister.

1) Anno 1658 d. 27 Martis Paa Riber Naadens nærverende Peder Olsen, Carsten Tennesen, Borgem. Jap Wilslef, Peder Gregersen, Bagge Baggesen och Jørgen Hansen Naadmend, saa och de 24 Danne-mend, daa bleff samtacht, att Mortten Lassen straren skulle Wdgiffue sin Branschatt, som han resteredt med til di 9000 Rd., som er 180 Rd., hans Proviantskatter bedrager sig 7 Rd. 5 Mk. 10 S. Ilige-maade er samtacht, at han shall wdgiffue for hans Indquartering och Wacht, imedertid hand haffde werret bortte, er hannem beuilget for 50 Rd. beløber sig tilsammen 237 Rd. 5 Mk. 10 S. Eenere er til-føiet: Herforuden Forpblegningspenge in Aprili efter schatt Beddelen d. 21 Apr. er lagt efter 1 Mk. 8 Eld., er efter 3 Mk. 24 Eld. Er saa tilsammen in alles, som Morten Lassen er schuldig til i Dag, som er den 22 April 253 Rd. 5 Mk. 10 S. Som af samtlig Borgemester och Naad och di 24 Mend er offuerdragen till Hr. Staldmesters Fuldmæchtige udi denne Aprilli Maanedz Contribution, efftersom han tilforne eo goedwillig haffuer ville Claret, och wi nu en udi denne Hast andere Middell wiste, till denne store Ennma forpblegningspenge, wi nu strax shall wdgiffue. [Naadstu-Dombog 1658].

2) denne er enten erlagt in natura, eller derfor en bestemt Sum i Pen-ge. Den har beløbet sig til 400 Rd. indtil Martis Maaned. Et

Dette beviser de gjentagne Paamindelser, som Raadet fandt nødvendigt at give Vedkommende herom¹⁾, ligesom det ogsaa ved samme Lejlighed driver paa Afslæggelsen af Proviant-Regnskaberne²⁾.

Hvad og hvormeget, der er leveret in natura under denne Svenskers første Besættelse af Byen, kan jeg ikke give nogen nøjagtig Oplysning om. At saadanne Leveringer ere skete, kan man imidlertid see af det Foregaaende, blandt andet³⁾ ogsaa af Regnskaberne for de følgende Aar, hvor af og til anføres Summer, der ere betalte for Varer, leverede Svensken i Krigen's Tid, eller for Penge, der strax forstrøkedes af en og anden til Varers Betaling. Saaledes erstattedes Byssriveren 82 D. 3 Mk. som han havde udlagt til Proviant til Oberst Lybeckers Folk, maastee ved deres Afmarsch. Den samme havde udlagt 30 Daler

hns, som skattede af 3 Mk., betalte nemlig til den Tid omtrent 8 Rd., hvilket er 2Rd.4Mk. Skat og noget over 400 af alle Boens 216.

1) 17 Juli paa Riber Raadhuus blev alle Schatmestre, som havde oppebaaret Brandskat-Penge i den Svenske Feide, och ellers alle andre, som i denne Tid hafue opbaaret Penge eller Proviantsskatter paa Boens Vegne paalagt, at de nu strax med det allerjordtelligste clareret och Rigtig giøret paa ald deris Indregter och Oppebørsleter samt Rigtig Udgifter, saae hviss endnu Resten af alle forskne Schatter, det vnder deris Hender rigtig fra dem at giffue beschreffuen, saa det kan være huer Mand det vedkommer til efter Retning. Og att ter den 19de Avg. er schatmestrene anden Gang befalet och paalagt att giøre deris Regenschab och ufehlbar at begynde dermed paa Mandag, och saa adt bliffue verhos indtil de faa det Rigtig och Clart saavel som ogsaa om Husenes taxering och Artilleri-Beaters Regenschaber, saavel som ogsaa at forklare Proviant Regenschaber. (Raadsstubog 1659).

2) Disse vare over den af Borgerne in natura leverede Proviant, og dennes Udlevering til Fienderne.

3) Betalt for 2 Bøger Papir, som kom til Proviantt Sedeler (Regnskab for 1658).

til Krigs-Kommissæren til Specerier¹⁾. En Mand betalt for 12 Tdr. Havre, han havde leveret til Staldmesteren i Kolding. Herhen hører maaske ogsaa 80 D., der i Juli 1658 er betalt en Skipper som Bæst af den Fragt, der tilkom ham for en Rejse, han gjorde til Stade med Artilleri²⁾. Dog troer jeg snarere, at denne Rejse er gjort for Svenskens Indfald, med danske Følk og Kanoner, da Anders Bilde gjorde sit ulykkelige Indfald i det Bremiske.

I April 1658 forlod altsaa den største Del, om ikke alle Tropperne Byen. — Krigskommissær 'Gutheim' blev her endnu en lang Tid med sine Opvartere. Ogsaa har her været nogle Offiserer i Byen eller Omegn³⁾, med hvem der da vel har været noget Mandskab. Ogsaa kom i Maj General Bødcher⁴⁾ hertil med en Del høje Offiserer og blev her d. 8. og 9. Maj. Holberg siger, at blandt alle de Generalspersoner, som skulde modtage de 3000 Nyttene, Danmark leverede Everrig efter Roskilde Freden, var der

1) Efter B. og N. Befaling leueridt til Anders Hanssen Bøschiffuer, som han udlagde til Commissariis Gutheim, 30 D. for det Spæderi, som skulle haaffue væriddt leueriddt

2) Efter B. och N. Befaling betaldt til skipper G. N. som førde Lambert Baggesens Schib Restand; af den Fracht for den Rejse, hand gjorde medt forne Schib till Stade medt Støckerne, 80 D.

3) Dette viser en Regning over hans Fortæring i den Tid, hvoraf man ser, at han jevnlig især i Mai og Juni har indbudet Offiserer til sit Bord.

4) d. 8 Maj til Middagsmoltid General Major Bøcher och andre Oberster och Oberst-Leutn. nemlig 13 Personer for hver 10 lb, Vll efter Maaltid, Tobak og andet 4 Mk. 19b17. 8 Tienere a 5 lb. til Aften 5 Personer ved deres Bord a 10 lb. och 9 Tienere 5 lb. d. 9de Maj ligel. Generalen och Oberster 15 Personer, men den 10 nævnes allene Oberster og Oberst Leut. — General Bødcher faldt i Slaget ved Nyborg 1659.

ingen, der gjorde flere Banffeligheder og Udsættelser
 baade paa Folk og Heste, end General Bødtker.
 Det var omtrent ved denne Tid, at Leveringen stede
 af de sidste 1000, og da denne fandt Sted i
 Jylland, er det muligt i den Anledning, han var
 her. Endvidere omtales flere Offiserer, der i disse
 Maaneder opholdt sig her en eller to Dage, deris
 blandt en General-Løjtnant, men ingen af dem angiv
 ves ved Navn. I de sidste Dage af Juli var Oberst
 Løjtnant Lybecker her igjen, og forlod Byen alt den
 30te, og endelig rejste ogsaa Krigskommissæren den
 31te.

Hvor talrigt det Korps har været, der besatte
 Byen kan jeg ikke angive. Antallet har vel været
 forskjelligt, eftersom Krigens Gang var. Strax efter
 Besættelsen sammentrængtes en stor Del af den svenske
 Hær i Lejren ved Bredstrup for Frederiks, eller
 fulgte Bødtker paa hans Tog til Benschel. Efter
 Indtagelsen af Frederiks (26de Okt.) fordeltes Tropp
 perne omkring i Jylland i Winterkvarterer, indtil ind
 i Desember, da de efterhaanden bleve trukne hen til
 lille Belt, hvorfra de i Januar droge til Byen og v
 dere. De have vel altsaa været talrigt her fra sidst
 i Oktober 1657 til henimod Nytaar 1658. Da den
 svenske Hær ikke var stor og fordelt over en ikke liden
 Strækning, kan Besætningen her vel ikke have været
 talrig, vistnok langt fra ikke saa stor som i 1627—29.
 Naadet har anslaaet Omkostningerne ved Indkvarter
 ringen af et af de anseligere Huse til 50 Rd.¹⁾ fra
 Besættelsen indtil Marts, altsaa omtrent 25 Uger.
 Til 2 Rd. ugentligen ansloges nok omtrent Omkost

1) Det var nemlig sat i 3 Rd. Skat. Se herom Side 27, Anm. 1.

ningerne ved at huse, koste osv. en Rytter med Hest eller en Underofficer¹⁾, hvilket just ikke var nogen stærk Indkvartering for et af de større Huse²⁾. Alle, saavel Offiserer som Mandskab, fordeltes nemlig, ligesom i de forrige Felttog, hos Borgeme, der ogsaa maatte forstaafe dem Kosten.

En Undtagelse skete imidlertid med Oberst-Løjtnanten og Krigskommissæren, med deres Folk og Heste. Disse bleve nemlig efter Borgemeester og Raads Besgjæring modtagen af en Borger, Lambert Baggesen, der beboede, som det synes, detsaakaldte Porsborg³⁾, den Gang ligesom nu, en af de største og smukkeste Bygninger i Byen, og dertil ved sin Beliggenhed ved Torvet vel stikket til Hovedkvarter. Disse Offiserers Beværtning skulde være paa hele Byens Regning; og for alle Udgifter, han havde med dem, lovede Raadet ham Erstatning. Han maatte ogsaa modtage de Offiserer, samt deres Ejene og Heste, der hyrpicen kom her ind fra Omegnen, enten indbudne af hine Over-Befalingsmænd, eller fordi de havde Forretninger med dem eller vel og blot for Tidsfordriv. Fremdeles indlagdes og be- værte des samme Sted høje Offiserer, som kom hertil paa Gjennemreise og opholdt sig kun en, eller nogle Dage. — Lambert Baggesen var Købmand⁴⁾; ogsaa har han ventelig drevet Gæstgiveri, og det efter en

1) Krigen 1644—45 ansattes Indkvarterings Omkostningerne for 1 Sol- dat til 1 Rd. og for en Rytter med Hest til 7 end. Rd. ogsaa til 2 Rd. (se Program 1830 Bilag 2).

2) Dog synes det af Udtrøkkene i den Raadsbeslutning, som her sigtes til, (S. 27, Anm. 1) at Raadet har anslaaet Godtgjørelsen til en lavere Sum, end det egentlig kunde tilkomme ham at erlægge.

3) Beboes nu af Justitsraad og Amtsforvalter Nielsen.

4) Vi saa foran, at han var Ekib:Eier. 29 S. 2 Anm.

større Maalestof, siden hans Hus var indrettet baade hvad Bærelser og Staldrum angaar, til at modtage saadanne og saa talrige Gæster, og han var forsynet med Dækketøj, Porcelæn, Glas, Sølvetøj og hvad der isøvrigt hører til Servering, for at kunne nogenlunde tilfredsstille deres Fordringer, om vi end antage at disse vare lavere stemte den Tid, end nu. Især maa det have faldet ham vanskeligt at holde ud i Længden hermed, da han klager over, at Utalligt af slige Eger blev ham frastjaalet.

Da Raadet havde paa Byens Vegne tilfagt ham Erstatning af hans Udgifter med disse ubudne Gæster, saa har han ført et udførligt Regnskab over hvor mange, han daglig har beværtet hele Ugen igjennem, og hvormegent de have kostet ham. Af dette vil jeg meddele mine Læsere Begyndelsen med Mandens egne Ord, og dernæst en Oversigt over og enkelte Uddrag af det Hele, forsaavidt det angaar det her omhandlede Tidrum.

"Anno 1657 den 21 Augusti om Morgenen tillig kom Her Oberste Lybecker ndi min Hus efter Beluise Borgemestere och Raads Begiering, og loffuet mig min Betalling vden Schade i alle Maader, och samme Tid hoffde han medt sig Ritmestere, Leutnanten och 9 andre Officerer och 7 Knechte."

"Først om Morgenen 2 Kander Rinsch Brender vin och Kringler for 15 Mk. 8 ß lybsch. For Mad och Öl til 9 Personer a 10 ß ., for Mad og Öl til 7 deres Tjenere a 5 ß . Noch 6 Kander Biin a 12 ß . For Haffre och Hø til 11 Hester 5 $\frac{1}{2}$ Mk. lybsch. Noch efter B. og R. Begiering blev Cornet Hans Jacob af Drachenstern hos mig met 3 Tjenere oc

6 Hester hos mig indtil den 2 September er 11 Dage. For Mad oc Ol til dennem self om Dagen 1 Rdl., for Mad oc Ol til deres 3 Tjenere a 5 lß. for huer Maaltid i 11 Dage. Hø oc Haffre til 6 Heste indtill 11 Dage, huer Hest om Dagen 8 lß. Win och Sucher offuer Maaltid och imellem Maaltid met Gesker och Andre, som her wor, er vtallig och setter det for 20 Rdl."

"Den 23 Aug. kom den Ritmester aff Liffgarden met 6 Heste och 3 Personer och bekom her effter B. oc R. Befalling: dennem self 3 Maalter Mad a 10 lß., for Mad oc Ol til 3 deres Tjenere a 5 lß. Haffre oc Hø til 6 Hester for 2 Mk. lybsch. Ol och Win efter Maaltid for 1 Rdl. 8 lß."

"Den 2 Sept. kom Hr. Krigs Commissarie och Hr. Oberste Leutenandt Lybecher her til Byen, och effter B. och R. Begiering paa Raadhuset mig anmodet, at jeg dennem for Penge vdi min Hus vilde losere, och loffuet mig rigtig Betalling. Och samme Tid kom med dennem 2 andre Officerer. Den første Aften spisede jeg ved Commiss. oc Oberst L. Borde 6 Personer a 10 lß., 2 Kander Win samme Aften a 12 lß., 6 deres Tjenere, 11 Heste (Betaling som sædvanlig). 3die Septbr. ved deris Egen Bordt 6 Personer till Middag a 10 lß., 1½ Kande Win offuer Borde a 12 lß.; 8 Aff deris Tjenere till Middags Maaltid a 5 lß. Till Aften 5 Personer ved deris eget Bord a 10 lß. 3 Kander Win a 12 lß. 7 deris Tjenere a 5 lß. Hø och Haffre samt Estrøelse til 13 Heste, huer 8 lß. i Døffuen (Døgnet.)"

Saaledes fortsattes Regnskabet hele Krigen

igjennem. Kun at Antallet paa Personer (Offiserer og andre Honoratiøres), og Tjenere bestandigt afveje. De første mellem 4 og 10, Tjenere mellem 6—12 og Hestene 8—13. Stedse anføres kun Middags og Aftens Mad, samt Forage til Hestene, bestandig til samme Betaling. Kaffe, The, Frokost osv, nævnes aldrig. Over Forbruget af Brændevin, Bittervin, Ol, Tobak, og Piber erklærer han ikke at have kunnet holde Regning, men overlader Betalingen herfor til Maadets "Discretion" hvortil han ogsaa henstiller sin Erstatning for Ild og Lys, for bortstjaalet og ødelagt Husgeraad. o. s. v.

Det i Regnskabet anførte Forbrug af Vin er langt fra ikke saa stort, som man skulde have ventet det af militære Nordboere (Lystere og Evenster) i hin drukkelysne Tid. Det Almindelige er næppe $\frac{1}{2}$ Kande om Middagen, og noget over $\frac{1}{2}$ Kande om Aftenen. Imellem er dette Maal blevet overstreget¹⁾, naar der har været Fremmede. Thi Husets 2 faste Gæster, især Krigs-Kommissæren, som var her længst og stadigst, synes at have været meget maader holdne.

Den 13de Sept. kom Ob. Løjt. Gemalinde hertil og tog naturligvis ogsaa ind i hendes Mand's Kvarters, med Tjenerstab og Estorte²⁾. Den almindelige Skik i de Tider, at baade Offiserer og Soldater førte Koner og Børn med sig i Fiendens Land, har meget

1) For at anføre det første Exempel, som falder mig i Minne: d. 6te Septbr. til Aften 4 Personer ved deres Bord, 5 Kander Vin over og efter Maaltid, og Dagen efter 4 Personer 4 Kander.

2) D. 13de om Aftenen kom Hr. Oberst. Lejtnandts Frue med 2 Officerer, hendes Nige Kudsch och Dreng, med Heste og Karm.

bidraget til at forøge det Byrdefulde og Beføstelige ved Indkvarteringen. Ved Fruens Ankomst er Tjenesteføret betydeligen tiltaget, daglig 9 a 10; ogsaa anføres flere Heste, daglig 14 a 16. Derimod synes Forbruget af Vin at være aftaget, selv naar der vare flere Fremmede¹⁾. Herfra gjordes dog Undtagelse, naar høje Offiserer kom tilrejsende. Saaledes blev d. 29de September, da Oberst Galle kom hertil med 4 Offiserer²⁾ om Middagen af 10 Personer druffet 3 Kander Spanst Vin til 40 lß. Kanden og 2 Kander fransst Vin, og om Aftenen af 9 Personer 2½ Kander spanst og 5 Kander fransst Vin. Dagen efter nød det samme Antal Personer til Middag 2½ Kander spanst og 3½ fransst Vin, samt om Aftenen 3½ Kander spanst og 5 Kander fransst Vin. Derefter er Obersten igjen rejst. Han synes at have givet Husets gamle Gjester Smag paa den dyrere spanske Vin, thi før denne Tid er den aldrig nævnt i Regnskabet, men herefter forekommer den ikke sjeldent. En anden Drif, som nogle Gange nævnes, især ved Jule-Tid, er "Lutendranck" til 32 lß. Kanden.

Sidst i November har Ob. L. forladt Byen, venskelig med en Del af Besætningen. Fra den Tid af-

1) S. Ex. 6 Personer 1 Kande Vin, 9 Pers. 2 Kander osv. Sevnlige Undtagelser findes ogsaa her. Undertiden. Nøndt meget sjeldent, have Herstaberne ikke spist hjemme. s. Ex. 13de October er kun ført til Begning 8 Tiener for Øll og Mad.

2) Oberst Galde med 4 andre Officierer oc di som var her i Huset. 9 Pers. Oberst Johan Galle anførte et Regiment finske Rottene under Skibens Beleiring og ved flere Leiligheder. Han nævnes ogsaa blandt de 40 Oberster, som ved Carl Gustavs Begravelse bare hans Ligliste (Puffendorf).

tager de Fremmedes Antal og med dem Vinforbruget ikke ubetydeligt¹). Derimod er Antallet paa Tjenere kun lidet, og paa Heste næsten slet ikke formindstet. Fra den Tid har begge Herstaberne, (som forresten førte hver sit Bord) oftere været hjemme fra. Navnlig har Kommiss. foretaget adskillige Emaarejser²). Den i Januar Maaned tiltager igjen Gæsternes Antal, og da er der sædvanlig 6—9. Fruen synes først at være reist herfra den 26 Januar efter Middag³).

Har imidlertid den gode Lambert Baggelsen glædet sig ved at være blevet fri for hendes Naade, med alle hendes Tjenere og Heste, saa har Glæden kun været af kort Varighed. Thi allerede den 28de kom hun tilbage, med endog forøget Evite og Bagger, og han fik Befaling af den ene Borgemeester at tage imod hende igjen⁴).

Disse daglige betydelige Udskrivninger forfattedes

- 1) Dog findes ogsaa her Undtagelser, f. Ex. d. 28de til Aften 6 Personer 6 enbald Kande Vin.
- 2) Saa nævnes allene et Bord, f. Ex. 25 Nov. 3 Pers. ved Fruens Bord, d. 26de 4 Pers. ved Fruens Bord. Ellers siges altid ved deres Borde.
- 3) Det kan sees af, at Benævnelsen "deres Borde" bliver til "Commiss. Bord" og paa den stærke Formindstelse af Antallet paa Tjenere og Heste. Om Middagen d. 26de var 11 Tjenere, om Aftenen kun "hans (Commiss.) 4 Tjenere," d. 25de ansæres 14 Heste og d. 26de kun hans 4 Heste.
- 4) Strax efter Maltid kom Oberst L. Frue, og efter Borg. Easten Lønnesens Befaling tog bende ind igjen med Faldh og Heste. (Hun havde 9 Tjenere og 15 Heste.) — Til Middag for Fruen 10 lb. 1 Penche Vin 3 lb. Dette Udtræk forekommer ofte, og synes at have været hendes sædvanlige Ranson. Efter Prisen var det enb. Pot, og svarer altsaa til Almuens "Pinkerus,, eller "Plante" Thi Benævnelsen "Pot., bruges endnu ligejaa lidet blandt Almuens som i hin Tid. — En Kande er som bekjendt 2 Potter.

flere Maaneder igjennem, og maatte tilsidst udtømme Lamb. Bag. Forraadskamre, og Raadet, som kun betalte ham med Løfter, har ikke sat ham i Stand til at fylde dem igjen. Først er hans Vinkjelder bleven lens eller paa Heldingen, thi fra Februars Begyndelse findes ingen Vin anført i hans Regning, paa nogle faa Gange nær. Kort efter er ogsaa hans Havre og Foder gaaet op, og fra 12 Februar findes Intet anført til Hestene i hans Regnskab. Hvorledes Raadet har gjort Udveje til disse Artikler, og hvem, der har leveret dem, kan jeg ikke finde. Men Svenskerne have vist hverken selv villet ganske undvære Vin, eller ladet deres Heste savne Hø og Havre. Men i Februar er Fruen rejst, og fra den Tid anføres Kommiss. ikke sjelden ene, især om Aftenen¹⁾.

Den 5te April kom General Major Bødtcher her igjennem med Følge, ialt 12 Offiserer, og rejste videre samme Dag. Da har Lamb. Baggesen maattet lukke op for sin Vinkjelder. Thi disse 12 drak først $\frac{1}{2}$ Kande Brendevin om Morgen, dernæst 3 Kander Bittervin før Maaltidet og endelig 24 Kander fransk Vin over og efter Maaltidet²⁾. I April, kort før Afmarschen, er Ob. E. Lybecher kommet tilbage hertil. Thi jeg finder, at han tilligemed Krigs-Kommissæren egenhændig har underskrevet L. B. S. Regning og anbefalet Raadet den til Betaling³⁾. Den er sluttet d. 10de April og

1) Som oftest havde han dag 2 a 4 til Bords med sig.

2) Desforuden havde han 10 af "Major's., Tjenere til Middag, som efter Maaltidet drak for 2 Rd. Øl, og 4 af Kommissærens.

3) Deres Paategninger lyde ordret saaledes: Aldie weil die Ehrenveste wndt wolweise herren Bürgermeister wndt Rath dieser Stadt mir die hohe Frundschaft getan, wndt verwilliget von disem meine Ankonft zu bezallen, als bitte ich dienstfrundl., sie wollen meinen herren

beløber sig til 1155 Rd. 25 lb. Efter hines Paategninger, paa den næste Eide, altsaa saaledes at de ikke have faaet det at se, har Lamb. Bag. tilføjet: Endnu foruden denne Regenschab: Brenduin och Bitteruin, Oll imellem Maaltider, Tobach och Piber, Gldt og Lius; min Forsømmelse i Raring og Biering. — Met Fare for Ulyche for Gldbrand och Andet, foruden det som er bortstollen, som er utalligt, huilket jeg altsammen setter. til veluise Borgermester og Raadts egen Discretion." Manden har virkelig ogsaa havt Grund til at beklage sig, thi ikke at tale om det betydelige Udlæg, han paa Raadets Anmodning eller Befaling havde gjort, foruden hans Andel af Brandstat. osv. saa maatte det Rykind og den Hurlumhej, der paa 8de Maaned havde fundet Sted i hans Hus, kunne ødelægge selv en velhavende Mand.

Efter Troppernes Afmarsch er atter Ting blevet holdt; og Handel og Skibsfart og anden borgerlig Raring kommet noget i Gang igjen. Imidlertid blev dog, som ovenfor fortalt, Krigs-Kom. endnu længe her i Byen. — Lamb. Bag. vedblev at huse og beværte ham, hans Gjester, og de giennemrejsende Offiserer¹⁾ med Tjenerstab, hvilke især i April og

Wirt, was mir antrifft, nicht schaden nehmen lassen, wndt in (ihm) Contentiren, abdine solches willig wndt gebrn, dert herren dienstwilligster
Georg Lobeffer.

Es wirt ein Ehrbar hochweiser Racht sich günstig belieben Bersprechen nach, den Wirt zu Contentiren. Wozu ich mich versche und allererg. verbl.
derselbe dienstfall.

Jacob Gutheim.

- 1) Dog viser Regnskabet, at han ikke har leveret andet end Øl og Mad.
2) Maaltider om Dagen, til Herrer og Tjenere. Selv for Gen. Bodts Her og hans Folge findes ingen Vin anført.

Maj vare talrige, ofte 12 a 13 Herrer. I Juni bleve de mindre hyppige. Den 19 rejste Kommiss. til Flensborg og kom først igjen d. 30te. I denne Mellemtid var Lamb. Bag. fri for slige kostbare Gæster. Den 31te Juli forlod han endelig ganske Byen.

— Ved den nye Udgift var K. B's. Regnskab løbet op til 1388 Rd. 25 lb.

Det var dog kun en saare kort Frist, Byen havde, Som bekjendt brød Carl Gustav fort efter Freden og den 8de August landede han ved Korsør. Da Fredens bruddet var fuldkomment uventet, saa vare aldeles ingen Anstalter gjorte til Modstand, ja man havde ikke en Gang havt Tid til Flugt, eller til at skjule sine kostbareste Sager. Prindsen af Sulzbach, hvem Overansværselen over Tropperne paa Halvøen var overdragen, udsendte overalt større og mindre Partier, som atter besatte de danske Stæder og overrumplede de danske Troppes Afdelinger, der igjen havde samlet sig hist og her i Jylland. Ogsaa hertil Ribe synes i denne første Tid at være kommen en Kommando danske Soldater. Men disse bleve den 13de August overfaldne af et fiendtligt Parti, af Oberst Lybeckers Tropper, og uden Modstand fangede og indespærrede¹⁾. Obersten kom samme Dag til Byen.

De Svenske toge, som sædvanligt, alle de offentlige Midler, de kunde faa fat paa. Saaltes blev Tollderen Carsten Oluffens Hus besat af Ryttene, hans

¹⁾ At Blod ikke er udgydt ved denne Leilighed, men Alt gaaet fredeligt og endog venstabeligt af, saa at de Svenske endog traktered de Danske med — Bittervin, viser Lamb. Bagg. Regnskaber. Den 13 Aug. kom her Hans Jacob Oberst Lybeckers Lieutenant och andre Officerer och tog Kongens Sold i Arrest. — noch drach de Bitterwein met de Danske, som er i Arrest, for 2 Mk. lpbich.

Beholdning ham frataget, og han selv stæbt hen paa Torvet, hvor Soldaterne vare opstillede, og hvor han maatte blive indtil Toldbøgerne vare udliveredede og gjennemsete. Efter Fredens Slutning var nemlig Handelen igjen begyndt, og en Del Varer blevne indklarerede. Men for den største Del af dem var Tolden endnu ikke erlagt. Svenskerne lode nu alle de Borgere, som, efter Bøgenes Udvisning, resterede med Told, hente hen paa Torvet, og tvang dem til at skaffe Udveje til Toldens Betaling¹⁾.

Obersten, der som sagt kom den 13de, blev med 6 andre Offiserer indlagt hos Lamb. Bag., af hvis Regnskab²⁾ vi se, at han daglig havde 8 a 14 Off. og ligesaa mange Tjenere at huse og føde, fra 13de og indtil den 20de Avg. Fra den Dag var han fri for slige Gæster indtil den 12te September.

Om Byen ogsaa har været fri i samme Tid for fiendlige Tropper, maa jeg lade uafgjort. At den ikke har været fri for fiendelig Indflydelse, viser Skattebogen. Af den ser jeg nemlig, at den 26 Avg. blev bestemt, at hver Mark Skat skulde udrede 1 Rd. egentlig til 2de Uge-Penge, som til H. Maj.³⁾ hver Uge skal erlægges, saavel som til Korn til H. M. Herse og andre Udgifter, hvilke Ugeskatte bleve krævede med dobbelt og enkelt 9 Gange⁴⁾.

Den 12te September havde B. L. atter talrigt

2) Se Tingsvidne herom under Bilag 4.

1) Paa denne Regning har han anført "Piber og Tobach,, 21 imellem Maaltid for 2 til 4 enh. Mk. løbt daglig. Vin derimod kun 2 Gange og det i ringe Kvantum.

2) Naturligvis til Sverrig.

3) I Alt er altsaa af hver Mark betalt 9 Rd. Efter den 27de Avg. da Skatten er lagt, vare de Svenske kun 4 Uger her i Byen. Fra

Selstabs, deriblandt "Majoren", som han ikke videre navngiver¹⁾). Dennes Kone kom Dagen efter med 2 Piger og Barn. Desuden "spisede" han samme Dag 11 Offiserer med et Tjenerstabs af 18 Personer²⁾, men alle disse forlode ham endnu samme Dag³⁾.

Den 15 Sept. kom Regiments-Kvartermester Møller, som ventelig skulde drive paa, at Ekatter og Rekvissioner kom ind, og som forblev her til de Svenske ganske rømmede Byen⁴⁾. Den 20de kom en Ritmester fra General Horn med et stort Parti Ryttere, for at tjene Byen "som Salve-Guarde⁵⁾". Den 21de kom en Kaptejn, som afhentede 400 Rd⁶⁾. Disse Offiserer indlagdes alle hos L. B. paa Byens Regning, i det mindste indtil de kunde fordeles i passende

deres Ankomst til deres Bortgang i alt 6 Uger. Saa der altsaa er for nogle Uger erlagt dobbelt Skat.

- 1) d. 12 Sept. blef Majoren beliggendes hos mig, til Middag 10 Pers. a 10 lb. Vin før og offuer Bord 5 Kander, osv.
- 2) d. 13de Episede jeg Majorens Fru a 10 lb., 2 Piger och Barn a 5 lb. och spisede jeg 11 Personer, 2 enhalv Kande Vin, 2 1/2 for 8 enhalv Mk. lobsch, hø til Hesterne for 1 Rd., Tobak og Piber 1 Mk. deres Følsch oc Tiener 18 Personer a 5 lb.
- 3) Enten de nu forlode Byen, eller fordeltes i Kvarterer. Her ender L. B. nu Regning, hvorpaa er tegnet, at den er leveret paa Raadhus d. 17 Septbr. og at hele hans Tilgodehavende nu er 1451 Rd. 1 Mk. 3 lb.
- 4) d. 16de 3 fremmede Offic. och hannem selff (Reg. Kwart.) en Kand spansk Vin offuer Maaltid 32 lb. Øll och Tobach den hele Dag 3 Mk. 8. Heste for Haffre hø och Estrælse a 10 lb. (altsaa 2 lb. mere end i de andre Regninger) osv.
- 5) d. 20de til Middag Ritmester och Møller self 5. Vin mellem Maaltid och Øll den hele Dag 1 enb. Rd.
- 6) Det var formodentlig af dem, som vare indkomne af Ugestatten. Samdag (20de) kom en Captein, som fik 400 Daler. Till Aften ham og Quartiermester a 10 lb. Brendevin efter Maaltid osv. d. 23de Middag 3 Pers. 2 enhalv Kande warm Wiin før Maaltid a 3 Mk. osv.

Kvarterer. Det samme var Tilfældet med Major Sigler, som kom her med en Tropp Ryttere; med ham var to Hof-Junkere, 1 Kornet og 1 Regimentsskvartermester¹⁾

Ved denne Tid nærmede nemlig Danmark's Allierede sig Jylland; og de Svenske maatte nu tænke paa at trække deres adspredte Korps sammen, enten til Forsvar, eller for at rømme Provindsen. Men de plejede ikke at forlade noget Sted tomhændede, saaledes ej heller vor lille By. De udfkrey og bortførte først et stort Parti Varer af forskjellige Slags, dernæst inddreve de endog i de allersidste Dage en²⁾ Brandstat paa 1000 Rd., som Byen maatte betale, for at undgaa Brand, anden Ødelæggelse og fuldkommen Udplyndring²⁾. Den Hurtighed, hvormed denne store Udskrivning dreves igjennem, i en, som man skulde synes udtømt By, er overraskende. Den 24de kom Major Sigler, samme Dag blev Skatten lagt paa Raadhuset, og Varene ham leverede: og Dagen efter forlod han alt Byen med sit Bytte. Dette tyder paa, at usædvanligt voldsomme Forholdsbregler ere anvendte; ogsaa kunde vel den Ekstræk have virket, som Rygtet om den Skænden og Brænden, under hvilken Sienden forlod Holsten, maa have udbredt. Ogsaa skal de fuldkomment have ødelagt Slottet under deres Ophold

1) 24de kom Major Sigler med en Tropp Rytt. bleff indlagt hos mig efter B. og R. Befalling med 2 Hof-Junker, osv. Kisbey Win for Moltid 1 Rd. Brenduin 3 Mk. olv. Hs och Haffre och Estruelse til 13 Heste til de fick Quarter a 5 lb.

2) 1658 d. 24de Septbr. 1 Mk. Schatt 6 Rd. til di 1000 Rd. rede Pengge, som Major Sigler fra Generaliteten bekom, foruden en stor Partie Waare, for Plyndering, Brand oc Möllers Ruinerung fri at wære.

og vel især ved deres Bortgang, som Tarpager beretter. I de Regnskaber, Riets, Protokoller, o. s. v., som have været mine Kilder ved dette Arbejde, finder jeg Slottet ikke en eneste Gang omtalt, hverken under de Evenste eller de Allieredes Herredomme. Før Krigen var det endnu beboet af Lænsmanden; efter Krigen var det en ubeboelig Ruin. Dette Resultat vide vi; men hvorledes det bevirkedes, kan jeg ikke oplyse¹⁾. Hermed forlode de Evenste altsaa Byen den 25de Sept. 1658, da havde i det mindste Lamb. Bag. sidste Gang den Ære at beværte dem²⁾.

3.

Byen under de Allierede.

(1658—60).

Det er noksom bekjendt, at Jylland snarere tabte end vandt ved at skifte Herrer, og at de Allierede vare en nok saa tung Byrde for Landet, som Evensten havde været. Thi for det første fik det et langt større Antal fordringsfulde Gjester at ernære; de vare nemlig langt talrigere end de Evenste, og have, selv efter de laveste Angivelser, udgjort over 30,000 Mand. Der næst foretog de Allieredes Fyrster og Hærførere, som det hed, til deres Troppers Underhold lige saa fuldt

¹⁾ Se isøvrigt herom Prof. Thorups Efterretninger om Niberbus Pag. 27—28.

²⁾ d. 25 Sept. til Middag 4 Pers. a 10 lb. i enh. Kald spansk Vin for Maaltid a 2 Mk. offuer och efter Maaltid 3 cub. Kald Vin a 12 lb. 7 Kander Øl efter Maaltid a 3 lb. For Aftens-Maaltid er Intet anført, saa at de altsaa have forladt Byen om Eftermiddagen.

og ligesaa store Udskrivninger, som de Svenske havde gjort. Ligesom disse folgte de deres Bestyrtelse i dyre Domme, meddeelte for Betaling Privilegier, fort og førte sig ganske som i Sjendes Land. Endelig vare efter alle samtidige Esterretninger, og efter Sagnene, der have forplantet sig fra Elægt til Elægt, deres Krigstugt langt flettere end hos de Svenske.

Læseren vil i de følgende, desværre saare usfuldstændige, Antegnelser om Byens Etæbne i dette Tidrum, ikke savne Beviser for, at de Allieredes Udskrivninger, saavel i Levnetsmidler, som i Penge, som Anførerne selv have paalagt Byen, ikke have givet de Svenskes noget efter; ogsaa vil han finde noget, om det Byrdefulde ved Indkvarteringerne. Derimod vil han næsten forgæves søge noget om personlige Mis-handlinger og Rovrier, om Udpræsninger, fortagne af enkelt Offiser eller Soldat hos enkelt Borger. Om Eligt, hvor hyppigt det end er forekommet, har der kun været liden Anledning at tale i de Retsprotokoller og Regnskaber, som have været mine Kilder.

De første Allierede, Byen saa efter Sjendens Bortgang, var, ifølge Regnskaberne, et Parti keiserlige Ryttere, der kom hertil den 4de Oktober, og førte fangne Svenskere med sig¹⁾. De synes strax Dagen efter at være dragne videre.

Den 10de Okt. kom en Troop brandenburgske Ryttere under Ansørsel af en Underoffiser²⁾. Dagen

1) 4de Oct. om Morgenen kom her en partie Rytter af di Keiserlige, och efter Bor. och R. Befalling indtog ieg dem, nemlig 33 Personer med Fangerne 24 och Mad a 8 lb.; 31 Heste buer 7 lb. 24 for Moltid och effter 2 Rd.

2) 10de Oct. kom en Corporal med 10 Ryttere af de brandenburgsche, og efter B. och R. Bef. logeret hos mig og loffuet mig strax Betalling,

efter kom et større Korps med en Ritmester og andre Offiserer. De toge midlertidigen deres Hovedkvarter hos Lamb. Bag., og en Hoved:Vagt indrettedes paa Torvet¹⁾). De bleve i de følgende Dage, især fra den 15 af, indkvarterede i Byen, ligesom ogsaa de andre smaa og større Afdelinger, som nu dagligen indtraf. Navnligen blev et meget talrigt Parti indkvarteret d. 19de Oktober. Ved denne Lejlighed er udtrykkelig bemærket i Indkvarterings-Rullen, at de Indkvarterede skulle have Kosten hos deres Værter. Som Nogle ere komne, ere andre dragne videre, saa at den ene Tropp bestandig har afløst den anden.

Sidst i Oktober paalagdes Byen den første Kontribution til de Allierede, nemlig 2000 Rdl. Den 28de paalignede Magistraten d. 1ste Termin (1000

Aftensmad 11 Pers. a 4 lb. Æll och Breudeuin 6 end. Mk.; 11 Heste baffe osv. a 12 lb. (Prisen paa Foder for en Hest i Døgnet sattes i 57 først-til 8 lb. og siden til 10 lb.) Samme Antal Personer og Heste havde l. B. ogsaa d. 11te og 12te.

- 1) 11te Oct. den Dag och Nat Ritmester var her i Huset och holtes Vagt paa Torffuet. Æll for 1 Rd. 4 Mk.
- 2) Endnu findes i Arkivet en "Ind:Quorter.Rulle paa di Brandenborger i Ribe, begyndt d. 13 Oct." Man kan af den ikke rigtigt se Antallet af dem alle. Kurfyrsten og de høieste Officerer finder jeg ikke blandt de Indkvarterede. Af Boens Indvaanere findes følgende ikke anført paa Listen og har altsaa været fri for Indkvartering: Bispe Stoppen og alle Præsterne, Rectoren, Stifts-Medikus. og hans Fader Apotekereren, begge Borgem. og fl. Raadmændene have vel ikke været ganske fri, men ere dog ikke bleve bebrødede saa stærkt, som de øvrige Borgere. Nogle ere paalagte at give Penge til en Medborger til Indkv. Underholdning. Ved nogle Indkvarterede er udtrykkelig tilføjet "at spise" (f. Ex. Michel Knudsen 1 Corporall at spise), men ved andre staaer dette Tillæg ikke. Heraf kunde man maaske slutte, at det ikke altid var Værterne paalagt at levere Kost. Nogle saa Uddrag findes Bilag 6. Ved hver Borger er tilføjet, hvor høit hans Hus er sat i Skat, hvoraf man kan slutte sig til dets Størrelse.

Rd.), til hvilken hver Mark Skat skulde erlægge 8 Rd. Den 3die Nov. lagdes den 2den Termin¹⁾. Ved samme Tid blev undersøgt og optegnet, hvor meget Korn enhver havde i Behold, formodentlig for derefter at bestemme hans Andel af det, der ydedes in natura²⁾

Den 6te kom et nyt talrigt Korps under Anførelse af Oberst:Wagtmester "von Willenstrup". Han synes at have ført Kommandoen her i Byen en Tid lang. Ogsaa ham maatte Lamb. Bag., hvor nødigt han vilde, tage imod og beværte³⁾. Ligeledes indlagdes hos ham en talrig Flok Offiserer, "Gen. Skermische hans Marschal self 13de" hørende formodentlig til en gjennemdragende Tropp. Da de kun forbleve her en Dag, havde Raadet befalet L. B. at gjøre dem til Gode med Vin, og hvad andet de begjærede, saameget, som dem lystede⁴⁾

1) 1638 d. 28de Oct. en Mk. Schatt schal vdgiffue 8 Rd. til de 1000 Rd. som er den første Termin af de 2000, wi aff hans Eburfürstl. Raade till Brandenburg befalet och paalagt heraff Vpen att schall vdgiffue till den keiserlige, polsche og brandenburgsche Armees Underholdning, hvilche Penge strax vden nogen Forsømmelse schall vdelleges och bevarles. (Skattebog).

2) Mellem Michelsdag och Mortensdag, dend Gang Kornet er opschreffuen i Ribe paa Lutterne. [Tingb. 1661].

3) 6te Nov. kom Oberst Wagtmester von Willenstrup self femte med Officier och 4 Knechte och da loed Borg. och Raad mig paa Raadhuset opkalde, adt Iegh dennem for Betaling ville Indlosere och loffuet strax mig rigtig Betaling. Fra den Tid satte han Betalingen for sin Beværtning noget høiere end før. Nemlig for et Maaltid til en Herre 12 lb, til en Diener 6 lb. og for en Hest i Dagnet 12 lb.

4) 10 Nov. kom Gen. Skermische hanns Marschal self 13: gaff sig an for Borg. och R., strax bleff Bud effter mig schicket paa Raadhuset och bad mig, iegh vilde gjøre B. oc R. til Willie och tage dem ind for Betaling, bleff den Dag hos mig til Aften, forteret Mad for 4 Rd. 14 Känder Pl offuet Moltid, win offuer och effter Moltid saa

Da de Allierede havde tvunget Svenskerne til overalt at rømme Marken, og dels gaa over til Tjen, dels kaste sig ind i Frederiks, som var blevet forstærket med ny Fæstningsværker, og rigeligt forsynet med Levnetsmidler¹⁾; fordelte de sig i Landet i Vinterkvarterer, da de saa sildig paa Alaret ikke vovede at foretage noget mod denne Fæstning, og endnu mindre turde tænke paa at gaa over til Nerne. Ribe var bestemt til Hovedkvarter for Kurfyrsten, og da han var den allierede Hærs Over-Feltherre, altsaa ogsaa for hele Hæren. Derhen trak sig altsaa nu efterhaanden en stor Del af Kurfyrstens Omgivelser, og endnu for ham kom endel af hans Hofstat. — Den 18de Dec. indtraf Hærens General-Krigs-Kommissær med et talrigt Folge, som det synes, mest til Hofstaten henhørende. Dem maatte Lamb. Bag. atter sørge for²⁾. Kurfyrsten selv kom, efter Tarpager hertil d. 23de December, og paa samme Tid ogsaa den berømte Kejserslige Feldtherre, Grev Montecuculi³⁾. Men paa hvilke Steder i Tjen disse fornemme Herrer have været til Huse, kan jeg ingenlunde bestemt afgjøre. Paa Slottet kan det næppe have været; det havde Tjenerne forladt i en ubeboelig Tilstand. En stor

meget dem løstet, efter B. oc R. Bef. efterdi de bleff ichun i Dag; nemlig 10 Kander Espanisch win a 40 lb. 6 Kander Fransch win a 12 lb., 4 Kander Brendevin a 32 lb., 14 schip Caffre osv.

1) Derhen er da formodentlig det store Parti Været, som de Svenske ved deres Afmarsch, som ovenfor meldt, førte med sig, kommet hen.

2) Noch Efter Borg. oc Raads Befalling Indtog ieg Gen. Krigs-Commissari, Inden Hoffquart. kom her, och hans Secretaro, Hofmester, Edelknaben, Kudscher och Dreng, bleff hos mig i 5 Dage og fortærede i midlertid for 40 Rdl.

3) Han underskriver sig paa et Sauvegarde Brev Raymundus, comes Montis Cuculi.

Del af Hæren, der var trukket sammen her, er den umilde Vårstid uagtet, blevet lagt i Lejr ved Byen. Har nu ogsaa Hærsførerne delt Vilkaar med deres Soldater og kamperet mellem dem? Næmeligt nok af og til. Ogsaa er Forbunds-Traktaten mellem Danmark og Brandenburg udtrykkelig dateret den kurfyrstelige Lejr ved Nibe d. 21de Januarius¹). Men næppe kan man dog antage at disse høje Herrer, i den strangeste Winter Tid, i alle de 5 Uger, i hvilke de vare her, skulde have taget til Taffe med det kolde Ophold i en Lejr. Ogsaa taler Terpager aldeles ikke om noget Ophold i Lejren²). Videre ere de Cauvegarde Breve, som ere komne mig for Die, undertegnede i Nibe³). I Tingbogen berettes endvidere, at den Hoffstaten laa her i Byen, blev Beboerne fordrevet fra et Hus i Steenbogade, Værelserne i dette brugte til Hestestald, og Huset derved ødelagt³):

Ogsaa have en Del Soldater hele Tiden igjennem været indkvarterede her i Byen. Dog, ifølge Indkvarterings-Rullen, ikke saa mange, som der nødvendigvis maatte have været, naar de fleste ikke have

1) In castris apud Ripas (Holberg). Men hvor har denne Lejr staaet? Har den slet ingen Erindring efterladt, hverken i Sagnet eller paa Marken heromkring? Jeg har set mig lidt om efter den, men ikke vovet rigtig at fæste mig ved noget Punkt, af Frygt for, at det skulde gaa mig med Kurførstens Lejr, som det gif Oldgrandfæren hos Walter Scot med Agricola's. Muligt har den været ved Bilslev og Jedsted; disse Byer skal have været omstændede i denne Krig; ogsaa er nogle Gange Tegter afgivne dertil med Korporaler og Officerer.

2) Det ene af Kurførsten er dateret Ripis Cimbrorum die 28 Decbr. 1658. Det 2det af Montecuculi (toft) Ripen 10 Janu. 1659. Man maa erindre, at Montec. som Katolik og Keiserlig brugte den no. Etii.

3) Se Tingbidnet under Bilag 7.

de ligget i Lejren. Først den 24de Januar og de følgende Dage er en meget stærk og almindelig Indkvartering sket her i Byen, hvorfra næsten intet Hus, af de i Nulken nævnte er blevet forskaaet. Muligt har en tiltagende Kulde jaget en Del ind fra Lejren¹⁾.

Til Lejren leveredes, men ikke blot fra Byen, Levnetsmidler baade til Folk og Heste. Hvortil det endog synes, at de Geistlige maatte bidrage. Navnlig klager Biskop Kragelund over, at han har maattet levere 10 Tønder Rug. Han havde isøvrigt erhvervet Salvogarde-Breve, saavel hos Kurfyrsten, som hos Montecuculi for sig og hele Stiftets Geistlighed og dets veldædige Stiftelser²⁾. Disse løstes mod høj Betaling i det "keiserl. kurfürstl. Landbøli". Sammensteds maatte ogsaa Raadet indløse Byens "Bressue" og Privilegier for en Sum, hvis Størrelse vel ikke utrykkelig angives, men ikke kan have været ubetydelig, da en Skat er blevet paalagt for at udrede den, samt bestribe nogle flere af Krigen flydende Udgifter.

Hovedkvarteret var her i 5 Uger³⁾. Det er alt

1) Blandt de, som da indkvarteredes, nævner oftnævnte Kalle General Sparres Gemal, en Hofiunker, en Kjøgemester, og flere slige kuldære Personer.

2) Disse indskrænkede ikke, som de før anførte svenske, deres Beskæftelse til Biskper, Provster og Præster, men udstrakte den endog til Rectorer, Lærere, Degne, Kantorer, Klokkere og disses Enker. Brevene findes under Bilag 7 og 8.

3) Kurfyrsten gjorde i den Tid Boen den Ære at være Fadder til en af dens Døttre, se Døbebogen: Januarius 9de. Marin, Søren Hansens Datter bleff døbt, Suscep Kurfyrsten, og stoed hans Foder Marschalch Fyrsten von Anholt och stoed hans Capteen. Marin S. Peder Baggesens, Kirsten Bagge Baggesens hene Lambert Baggesens. Denne Familie har altsaa endnu været i Velten liges. i 1644. De vare beslegtede med Familierne Pouch, Friis. osv.

faa brudt op i de sidste Dage af Januar eller de første af Februar. Strax efter er ogsaa den største Del af Hæren draget videre. Især er den 11te og 12te talrige Korps bortmarscherede. Dog ere i samme Dage andre igjen komne andetsteds fra. Disse Gjennemmarscher varede saa længe de Allierede vare i Landet. Ogsaa omtales Lejren ved Byen langt ud paa Commeren¹⁾.

Desuden laa et mindre Korps stadigt her i Byen som Besætning og "Salva:Guardi", for at tjene den til Beskyttelse mod Overlast af de gjennemdragende Korps, eller vel egentlig for at inddrive de paalagte Udskrivninger af Levnetsmidler og rede Penge. Dette Korps anførtes af en Kaptejn Ferdinand²⁾, som var Byens Kommandant fra først i Februar og, for det første, indtil den 31 Maj. Han havde sit Hovedkvarter i den Tid hos L. Baggesen, som dog kun forsynede ham med Værelser, Fod, Lys, Ol og nogle Smaating. Til hans og hans Offiserers Underholdning leveredes paa Byens Regning Levnetsmidler in natura, og betaltes ham en vis Summa ugentlig. Dog klager Lamb. Bag. over den Ulejlighed, han har

1) Noch tilforn den 2den Juli kom her i mit Hus fra Leireu, en af hans Piger. osv. (L. B. Regnskab.)

2) Saaledes nævnes han bestandig i Skattebøgerne, i Regnskaberne Hoppmand Ferdinandi. I Tingbogen for 1659. synes engang ogsaa hans Tilnavn at anføres. Men det er noget utvdsdeligt Krevet: Koltshausen, el. Koltshausen, eller noget lignende; dels staar det ogsaa saaledes, at det muligen kunde betegne den Del af Porsborg, hoar han boede. "Com. Ferdinand i Kol paa Porsborrig.. Han omtales Leilighedsvis i en Injurie og Slagsmaal's Sag, mellem Kapellanten til Domkirken, Johan Pouch, og dennes yngre Broder strax efter Faderens, Apothekerens, Død. Man ser isvrigt af denne Sag, at bemeldte Ferdinand endnu kom. her i Byen sidst i September.

høvt med ham, og især over at han ved sin Vortgang tog den Seng med, han havde ligget i hos ham¹⁾.

I denne Tid (Febr. til Maj) kontribuerede Byen til det kejserslige Regiment v. Strudtz. Enhver By og ethvert Distrikt i Landet var nemlig paalagt at underholde et vist større eller mindre Korps, som just ikke stedse laa paa Stedet selv bestandig, men hvem Bidragene saa tilsendtes.

Til denne Oberst Grev von Strudtz, og hans Regiment blev Byen paalagt en Kontribussion af 2500 Rld., af hvilken den første Termin til 1500 Rld. blev paalignet den 8de Febr. Men da der til Bestridelsen af andre Udgifter ogsaa udfordredes betydelige Summer; da nemlig en Sum ugentlig skulde betales Kommandanten; og fremdeles Betaling skulde erlægges for Stadfæstelsen af Byens Privilegier, videre til de mange og besværlige Vogurejser til Viborg og andetsteds: saa bestemtes, at hver Mark Skat skulde udrede 12 Rld., hvilket, hvis det Alt kunde indkræves, vilde udgjøre en Summa af 2500 Rld. Den 7de Marts lagdes den 2den Termin, 1000 Rld., men hvor

1) Han forlod den 31te Mai l. B's. Hus, om tillige Byen siges just ikke udtrøkket. Jeg seer nu, at der kan være Tvivl, om l. B's Hus ogsaa virkelig var Porkborg, som jeg har antaget; men til at skrive en Afhandling til Oplysning af denne vigtige Sag, er jeg ligesaalet oplygt, som mine Læsere formodentlig ere til at læse den; vi ville altsaa lade det uafgjort. Vist er det, at l. B. boede ved Torvet. Noget forvden var Hopmanden Ferdinand, som var Commendanten och Salvaquarde her i Byen fra Febr. Maaned til den 31 Maad, hand kom bort. Och imidlertid bekom han store og smaa Lius, Al och Fisch, beløb sig til 12 Rld. forvden, anden Besuering ieg hadde medens hand var her. Noget den Tid han drog bort, tog han med sig den Seng han laa paa, med Al sit Tilbehor var god for 12 Rld.

til hver Mark betalte 10 Rbd., fordi Byen ogsaa da havde mange andre Udgifter foruden disse 1000 Rd.¹⁾

Videre udstreves den 2 Marts en Skat, hvortil hver Mk. svarede 4 Rd. til Kom., Proviantmesteren²⁾ og de andre Offiserers Underholdning, ligesom til de talrige Vognægter, især til Viborg³⁾. Alt den 2den Maj svarede atter en Skat til samme Behov, hvortil hver Mk. gav 5 Rd. 2 Mk⁴⁾.

Naar de Førdringer om øjeblikkelig Befordring, som idelig gjordes og ofte af flere paa engang, ikke kunde tilfredsstilles strax og saaledes, som disse fordringshulde Mennesker forlangte det, vare Borgerne udsatte for personlige Mishandlinger, Rov og Brand. For at afsværge dette, ved at ordne Befordringsvæsenet saa godt, som muligt var, samlede Raadet og de 24

1) D. 8de Febr. 1ste Termin, som er 1500 Rd. af de 2500 Rd. som den Keiserl. Oberst Graffue von Strudtz til sin Winterforflegning heraf Rube Bue shall haaffue. Saavel som ogsaa til Hauptman Ferdinand, som er Kommendant och Saluaguarde her paa Staden hans ugentlig Forflegning, desligeke til Bøens Bressue oc Privilegier, som och endnu schal indløses af Churførstl. og Keiserl. Candseli, Item til Wognleie, Reise og Postpenge, och ellers til anden Bøens Udgifter i denne bedrøffuelige Tid. 1 Mk. svarer 18 Daler fl. Penge. (Statter bog.).

2) Han var vel her for at modtage og sone det Proviant, der sendtes til Regimentet.

3) 2 Marts 1 Mk. svarer 4 Rdl. til di mange och daglige Wognægter, som vi her af Bøen til Viborg och andre Steder maa giøre, saavel som til Commend: Leutn. Proviantmesteren och andre Offiserers monatlig Forflegning och ellers til Bøens Udgift i denne besuerlig Tid, hvilcke Penge strax shall erlegges.

4) 2 Mai til Com. oc andre Offic. af de Keiserlige och Brandenburgsche Forflegning oc Kostpenge oc til Wognægter til Viborg. At Viborg nævnes som det Sted hvortil især Wgter afgives, lader formode, at det Regiment, hvortil svarede, eller dets anfører, Stab og den største Del af det, var ligget der.

Mænd 27 Marts¹⁾, og bestemte, at 46 navngivne Borgere, som ejede Heste og Vogn, skulde være forpligtede til efter deres Tur lat afgive Befordring, naar og hvorhen det befalede. 10 ligeledes navngivne beordredes til at være ridende Bud²⁾, og 6 bestemtes til løbende Bud, naar paafordredes. Disse sidste tillagdes i Betaling 8 β . danst for hver Mil Eonden for Byen. For Vogne bestemtes en vis Betaling for hver Tur³⁾, halvt saa meget fik de Ridende. Alt udrædedes af Byen, og at det løb op til store Summer, ses af de Skatter, der jevnlig er paalagt for at tilvejebringe disse Udlæg. Alle Vogne og Heste, som brugtes til disse Befordringer, skulde strax taxeres, og mistede nogen Vogn eller Hest paa disse Ture, da skulde Byen erstatte ham dem efter denne Taxation⁴⁾.

1) Den 7de Marts paa Ribe Raadhus, daa bleff sluttet och paalagt anlangendes Wogentleie, Ridendes og Gaaendes Budet, vdi denne Bredeligtids tilstand at skulle forholde, som efterfølger. Paa det bone och lave, som saadan Forderingskab shall haaffue, desto bedere kand bliffue beforderet och dermed alt Udsche, som af saadan Forsømmelse kommer och kand hentes til Modwillighed, at forekomme och att afwerge, som Byen ellers i Mangfoldige Maader for slige Aarsagers Schuld dagligen bleffuen truedt och besueret medt.

2) Ridendes Budet och smaa aggende.

3) Der bestemtes en Betaling for Sommeren. fra Pindse til Mikkelsdag, og en for Vinteren. f. Ex. til Warde 10 Mk. Sommer, 12 Mk. Winter, Viborg 9 og 12 Daler, Middelfartund 14 og 18 Mk., Foldingbro 5 og 6 Mk. Kolding 10 og 12 Mk., Flensborg 5 og 6 enh. Daler, o. s. v.

4) Dersom nogen af forskre. Borgerskabs Vogne bliffue dennem i denne onde och besuerlige Tid fratagen, och di Eligt kand beuise louligen saaledes i Rette Sandhed att vere, da shall same Heste och Vogen dennem af Byen gotgioris, samt de af begge Byens Kemnere och tuende vuildige Dannemend tilforn bliffue for taxerit, hvis billigt och Ret kan være; det samme shall forstaaes medt ridendes Budet, och shall for huet Gang halff saa meget som en Vogn, Sommer og

Eidste Forholdsbregel var vistnok fremfaldt ved Nødventdighed, da det sikkert ofte skete, at de paa slige Rejser bleve udplyndrede af Strejkspartier.

I Juni Maaned blev Byen paalagt maanedlig at levere en stor Mængde Levnetsmidler til General: Feldtmarschal v. Sparres og Gen. Felt Løjtnester v. Dörflings Regimenter, hvilke den altsaa nu havde at kontribuere til. Til disse hørte de høje Offiserer, som nu kom hertil for at inddrive Bidragene. En Oberst Løjtnant v. Bødtker¹⁾ kom saaledes hertil med Familie den 6te Juni og blev her til den 11 Juli. En General Quartermester, Løjtnant og 1 "Krigs Secretary" laa her fra d. 4 til 13 Juli²⁾.

Om nu maaste Vedkommende have indset Ban: skelighederne ved at tilvejebringe alle de paabudne For: de vare, eller disse ikke ere befundne tiltredsstillende: nok er det, sidst i Juni befaledes, at der, i Etædet for en Del af Levnetsmidlerne³⁾, skulde erlægges en maan: nedlig Skat i Penge⁴⁾. Denne svarede Byen til

Winter. — Och di motuillige at straffes efter Borgermesters och Raads sigelse. (Raadstu. Bogen N. 2)

1) Han laa hos Lamb. Bag., som dog ikke har haft med hans Koff at bestille. Han har ført sin egen Menage, og kun i de Dage, da de laa i Indpakning, har Lamb Bag leveret dem Kosten. "6te Juni kom Ob. Bødtker i mit Hus med Fru och Folk, lod gjøre til dem en Spisekammer i Bruduset, bekostet derpaa med Tilbehør 4 Rd. Den 11te Juli reiste hand bort med alle, och imidlertid de paa det holdt ieg ham och hans Fru i 6 Dage, forteret om Dagen 1 Rd. och 4 Knegte och 2 Piger. Tilforn d. 2den Juli kom fra Leoren en af hans Piger, var siug, bleff her udi 10 Uger, bolt en Quinde, som tog vare paa hende osv. ialt 35 Rd.

2) De laa ligeledes hos Lamb. Bag.

3) en Del vedblev der altsaa at leveres in natura.

4) Den 29de Juni att eftersom di tuende Regiment:Quartermestre af Gen. Sparre oc Gen. v. Dörfling deres Regimenter, som Byen er

ovennevnte Regimenter for Juni, Juli og August. Den opkrævedes for den første Maaned med 6 Rd. 4 Mk., for den 2den med 8 Rd. og for den 3die end: og med 12 Rd. af hver Mark Skat¹⁾).

I August kom ogsaa en Afdeling danske Tropper hertil, formodentlig af Schacks Folk; til dem leveredes af hver Mark Skat 32 Skaalpund Brød, og af hver 4 Mark 1 Tønde Vi²⁾

Sidst i August eller først i September Maaned kom Polakkerne hertil Byen, under Anførsel af deres "Øffuerste Hr. Casimirus". Skøndt nu Ribe betalte ovennevnte betydelige Afgift maanedlig til de Keiserl. og Brandenburg. Underholdning, blev den dog afprøvet en betydelig Skat til disse besværlige Gjester. Dertil maatte hver Mark Skat udrede 6 Rd. 4 Mk. og desuden 4 Skp. Rug og 3 Skp. Malt, eller, i Stedet for Barer, Bærdien i Penge³⁾).

affigneret, begiere Penge i Stedet for en Del af det meget Proviant, som tilforn var paabudet att skulle vere leffueret, daa er sambt tucht at en Mk. Schatt giffuer 10 Eld.

1) 17 Aug. en Schatt til Gen. Feldmarschal Sparren och General-Feldzeugmester Dörfling inden trei Dage ufeilbarlig at erleggis af huer Mk. 18 Eld. D. Hvor stor Summa, der skal udredes nævner Skattebogen ikke. At det, hver Mark har at udrede, stiger hver Maaned, kan komme af, at Skatten, der paalignes Byen, hver Maaned forhoiedes. Dog kan Marsagen ogsaa være, at det stedse blev flere og flere umuligt at udrede deres Bidrag, og at altsaa de Tilbageblivende maatte hver udrede saa meget mere.

2) Dette er den eneste Skattefæddel paa Proviant, ieg har fundet. Den er ikke indført i Skattebogen. Jeg fandt den paa en løs Seddel blandt nogle andre Papirer.

3) D. 4de Sept. en Skat til Polakernes Øffuerste Hr. Casimirus, saavel som andre store Udgifter i denne besværlige Tid af huer Mk. 10 Eld. 4 Scheper Roug eller Meel, huer schepe beregnet til 24 S. och 3 Schp. Malt, huer Schepe 2 Mk. 4 S.

Om Polakernes Boldsomheder og personlige Mishandlinger har et dunkelt Rygte endnu vedligeholdt sig her, som overalt i Landet. Men bestemte Kjendsgjerninger kan jeg ikke anføre. Som Bevis paa, at den enkelte Borger var udsat for Udpræsninger, selv af de øverste Offiserer, foruden ovenanførte Eksempel, kan jeg dog anføre, at Lambert Baggesens Enke¹⁾, der laa syg og derfor var befriet fra sine sædvanlige fornemme Gjester²⁾, maatte give³⁾ Generalen selv 6 Dukater og hans Hofmester og Kvartermester 8 Rd. At de drev Kvæget bort af Staldene, vidner en Bonde fra Vilslev, "och der Polacherne Rede bort, kom et Parthi ind til os og tog samme Køer med Guealt, Hug og Elag fra os, som Gud bedre det desuerre, jeg gandsche Inttet af mit kunde befrie"⁴⁾.

Byens Nød med disse Folk og Besværingerne derover gjorde, at der endelig blev truffet Foranstaltninger for at befrie den fra dem. I denne Hensigt kom den kongelige General-Krigs-Kommissær Nicolaus Wisfen hertil Byen. d. 25 September. Han var kongelig dansk Kommissær⁵⁾ ved den polske Hær, og kom, siger et Regnskab fra den Tid, "for at hjælpe os aff

1) Lambert Baggesen døde af Pesten d. 4de Nov 1659 i sit 39te Aar, efter Lerpager, som regner ham blandt Raadmændene. Har han været det, maa det have været kort, og han maa være blevet det kort før sin Død. Han nævnes aldrig blandt Raadmændene i Raadslus-Protokollerne.

2) Dog maatte hun levere noget de andre til Hielp. Noch den Tid di Polacher kom, her maatte jeg levere til Generals Hofmester, som laa til Johan Radlefs 5 Edr. Haffte, da jeg laa siug.

3) Baggesens Regnskab

4) Raadstu-Dombog for 1661.

5) et Sauvegarde Brev, han i denne Egenkab har udstædt til Præsten i Hvidding, under Bilag 10.

met Polacherne". For at give ham mere Anseelse, og hans Forholdsregler mere Eftertryk, har uden Tvivl nogle danske Tropper været ham medgivne, hvilke jeg finder har været her ved denne Tid¹). I samme Hensigt har vist ogsaa Gen.: Løjt. Claus v. Ahlesfeld været her, der kom her til Byen samme Dag som Nissen, med en Del Officerer og noget Mandstab²). Nissen blev her i 7 Dage og drog saa bort med Polakkerne. Det var altsaa sidst i September eller først i Oktober, at det er lykkedes ham at faa Polakkerne til Dørs.

Men uagtet Byen i September Maaned havde Kontribueret til Polakkerne og lidt meget af dem, blev den dog ingenlunde fri for, som hidtil, ogsaa maanedslig at svare sit betydelige Bidrag til de Keiserl. eller Brandenb. Underholdning. Dette erlagdes nu ikke længer til de ovennævnte Regimentter (Sparre og Dørf-

1) 25 Sept. Kom til mig i Quarter 3 Karle 6 Hester, havde dem i 3 Dage, forteret Folkene om Dagen med Brenduin om Morgen, Ol og Mad huer Moltid 14 Sk. Haffre, Hs, Strøelse er ialt 2 Rd. 12 Sk. om Dagen. (S. Bag. Regn.)

2) 25de Sept. 1659 indtog jeg Gen. Leutnant Claus v. Ahlesfeld med hans hoshaffuende Officerer, som Ritmestere och andre, sielf Niende, forterede til Middag ialt 3 Rd. Reiste af til Kolding, kom dog igien om Aftenen och forblef her til den 28de, sich hand och hans med haffuende Folds imidl. for 3 enhalo Rd.; Ol Win og deslige bleff forteret for mere end for 4 Rd., Haffre for 6 Rd. Sam dag (25de) kom och Commiss. Nisson met en Tiener 3 Heste. blef till at afbielpe os met Polacherne i 7 Dage. D. 8 Octbr. kom hand igien fra Flensborre, havde med sig Leutn. Ditlef Anderssen war self 4 met 4 Heste, ialt Mad (62 Moalt. a 1 Mk.) Ol, Win, Brenduin, 19 Rd. 2 Mk. (af en Regning fra en Borger Jens Mortensen, hos hvem Officerer fra denne Tid af ogsaa bleve indlagte for Betaling. En Jens Mortensen blev Raadmand ved denne Tid.)

ling.) men til General: Bagtmester Quast's¹⁾ Regiment, i Folge Anvisning fra den danske Gen.-Krigs Kom. Otto Povisch²⁾). Skatten for September Maaned blev, formodentlig med Hensyn til, at en Afgift for kort siden var udredet til de Polste, først paalignet d. 15de Okt. med 6 Rd. 4 Mk. af hver Mark Skat. Den betalte Summa, der ikke er angivet, har altsaa været omtrent 1000 Rd. Allerede den 29 Okt. udfreves den samme Summa for Oktober, og den 17 Nov. erlagdes den for November. Dette var den sidste Skat, som i disse Krigs Aar blev svaret i Penge til fremmede Krigsfolk. Vi ville derfor her kaste et Overblik over de Penge-Udskrivninger, som i 1657-59 ere gjorte af Benner og Sjender af Nibe By, saavidt de indeholdes i Skattebogen.

Brandkat til Svensken	9000 Rd., af hver Mk svaret	60 Rd.	
Proviantkat omtr. ³⁾	400 — — —	2 —	4 Mk.
I April 1658	800 — — —	5 —	2 —
Ugepenge omtrent ⁴⁾ . .	1800 — — —	9 —	—
Bed Bortgangen	1000 — — —	6 —	—
Til Kurforsten ⁵⁾	2000 — — —	16 —	—
• Gen. Strudg	2500 — — —	22 —	—
Febr.—Mai til Kom omtr.	1600 — — —	9 —	2 —
Juni—Aug. omtr. . . .	4000 — — —	20 —	4 —
Polakker omtr. . . .	1000 — — —	6 —	4 —
Octbr.—Decbr. omtr. . .	3000 — — —	20 —	—
i Alt 27100 Rd.			183 Rd. 4 Mk.

1) var med i Slaget ved Nøborg i Novbr.

2) d. 15de Oktbr. en Skatt til Gen. Bagtmester Quast for Sept. efter Hr. Gen. Krigs Commissaris Otto Povisches Anvisning, som Bølle forne Gen. Quast Bølle bakkuer afsignerit, nemlig af hver Mk. Skatt 10 El.D. som strax uden nogen Ophold Endelig skal erlægges.

3) se foran Side 27-28.

4) Hvor "omtr" er tilføjet er ikke hele Summen anført i Skattebogen, men kun hvormeget, der svaredes af hver Mk.

5) Denne og især den følgende Skat er lagt langt højere, end efter den

De der vare højest beskattede (til 5 Mk.) have
altsaa erlagt i Kontribusjoner 918 Rd 2 Mk. eller
1377 Eld. 3 Mk. og de mindste Huse 22 Rd. 1 Mk.
8 β. Men da mange ikke have kunnet udrede deres
Andel, have de, der havde noget, ogsaa i denne Krig
maattet gjøre Udlæg. Regner man hertil de betydeli-
ge Leveringer af Fødemidler og andre Varer, den
betsfostelige daglige Indquartering, og endeligen den
Gjeld, Byens Kasse kom i, vil man ikke undre sig,
at de gode Nibere gribe enhver Lejlighed til at flage
sig over Tidens "Besuer". Desuden er meget, uden
Rekvissjon, frarøvet dem. "Brandenborgerne, Polakker-
ne og andre", siger et Tingsvidne, "som desværre havde
bemærget sig Husene, gif paa Losterne, tog hvad dem
lystede, og hvo som noget kunde beholde, maatte det
med en Foraring over den anden dyrt nok kjøbe".
Bønderne flyttede baade Creature, Korn og Andet
herind. "Men vi", siger Vidnet videre, "saavel som andre,
der havde laant Bønderne Husrum, ere af Brandb.
og Polakkerne saaledes blevet angrebet og medfaren,
at vores eget, ikke udi 10 Tønder Sal¹) men udi
mange Snese Tønder Sal, er tilligemed Andres,
hvorpaa de ingen Undersched gjorde, blevet ogsaa berø-
vet og hentaget²)".

angivne Sum behøvedes, fordi tillige andre Udgifter skulde udredes
af det Indkomne.

- 1) Den Sag i Tingsbogen, hvoraf Ovenstaaende er toget, angaar nemlig
10 Tdr. Rug, som af en Bønde i Bilslev var indlagt hos en Skinds
Enke her i Byen under Krigen, og der forkommet. Raadet dømte imid-
lertid hendes Arvinger til at betale Kornet. Enken var død af Pesten.
- 2) At de Fremmede dog ogsaa stundum fik Skold for det, de ikke havde
gjort, kan man slutte af disse Ord i samme Sag: "vi kunde sige
Brandenborgerne eller Keiserens Sold havde taget det i denne stor-
re Indquartering, som Andre gjør.

I en høj Grad forøgedes den Forvirring og den Nød, som herskede her i Byen i Sommeren 1659, ved den Mængde Fremmede, Præster, Herremænd og især Bønder, der fra alle Eider flygtede herind fra Landet, da Byen dog altid frembød nogen mere Eftferhed paa Liv og Lemmer. Her laa altid højere Officerer, her var en Kommandant, der som Byens Salva:Guarde dog maatte tage sig noget af at hæmme de groveste Uordener. Paa Landet derimod var enhver udsat for Vold og Mishandling af Strejfvartier og af enkelte Marodører. Døbebogen viser at Præsterne fra Andst, Fovling og Veirstov¹⁾ opholdt sig her i Byen med Familie, thi de have ladet deres Børn døbe her, hvor disse da vel ogsaa ere bleve fødte. Bønder maa her, efter Terpager, have været flere Tusinder. Husene og Gaardene paa Landet vare udplyndrede; Eæden nedtraadt og ødelagt paa Marken; mange Byer afbrændte, ja der var hele Eogne, hvis Befolkning var aldeles adspredt²⁾; de ullykkelige Indvaanere tyede nu til Købstæderne, skøndt disse ikke kunde yde dem stor Beskyttelse eller Hjælp i deres Nød.

Hvad der endelig bragte Elendigheden her i Byen til det Højeste, var en frygtelig Pest, som rasede her i Byen fra d. 9de Juni til d. 28de Oktober³⁾. Den bortrev, som Terpager siger, den største og bedste Del af de fornemste Borgere, dræbte i Alt 900 af Byens

1) Hr. Ehresten af Bekbølling, M. Hans Lauesen af Gamst, M. Niels Pedersen af Veirstov, en Søn af Bisshop Kragehund.

2) navnlig Grimstrup og Narre, se herom næste Afsnit.

3) contagio lethifera vel rectius febris petichialis, siger Terpager R. Cim. 729.

Indvånere og nogle Tusinde Bønder og Andre, som vare flygtede herind fra Landet. Sygdommen rasede boldsommeſt fra Midten af Juli til Midten af Auguſt. — Blandt dens mange Offere nævnes 8 Raadmænd¹⁾, navnlig: Jep Vilslef; Johan Pouch [15 Juli]²⁾, Caſten Oluſen, tillige Tolder, [18de ditto], Lauritz Friis [21de ditto], Lambert Baggeſen [4de Aug.], Hans Vandal [5te dito], Peder Gregersen [8de dito] og Johan Ratlev [24de Oktbr]; fremdeles Byfogden Clement Madsen [10de Sept], Byſkriveren Anders Hansen [20de Juli]; endvidere to af Biſkop Kragelunds Børn, Sognepræſten til Katrine Kirke David Fos [14de Aug], Jens Hansen Vandel [30 Juli]³⁾, nyſ hjemkommen fra en Udenlands-Reiſe, paa hvilken han Aaret tilforn havde diſputeret for Doktor-Graden i Wittenberg. Ogsaa var over Halvdelen af de 24 udvalgte Borgere bortrykkede, hvorfor der den 1ſte September holdtes en Forſamling paa Raadhuſet, for at "fyldestgjøre" deres Tal. Den 17de September valgtes Raadmænd i de Ufdødes Sted,

1) Terpager ſiger 9; men ieg har kun funnet finde de 8 nævnte, ogsaa var der to Raadmænd, der overlevede Peſten, nemlig Bagge Baggeſen og Søren Hansen, og ikke, ſom han ſiger, kun en.

2) Han var en Læge og havde været Apoteker her i Bøen under alle 3 fiendelige Indfald i det 17de Aarh. Efter hans Død fortsattes Apoteket en Tid lang under Tilsen og Beſtorelſe af hans Søn Doktor Ludvig (Ludik) Pouch, ſom ogsaa fortæller, at have ſtjult i ſit Huſ mange af Apothekers Effekter i "Polak Tiden" Han opgav Beſtorelſen, da han med ſine Fuld-Erdigende ſiden kom i Strid om Arven med den ældre Halvaroder, Præſten Johan Pouch, hvilken foretog, ſom Ting- og Raadhuſ-protok. viſe, med ſtor Hidſighed paa begge Sider. Apotekeren havde i den ſidſte Tid ikke ſvaret ſin Andel af Kontribus., hvorfor hans Søn oftere krævedes af Raadet, men dette fik kun, ſom det klager over, vidtløſtige og grove Svar.

3) En Søn af ovennævnte Raadmand Hans Vandal, kun 21 Aar gl.

men ifkun to, af hvilke den Ene, Jesper Hansen, allerede først i næste Aar blev Borgmester i Stedet for Peder Olesen Koed, som da døde. Ved samme Tid i Sept. bestilledes ogsaa Carsten Sørensen til Byfoged her i Byen. I Forbindelse med Pesten staaet vistnok ogsaa et strængt Forbud, som Raadet lod udgaa den 30te Juli, mod at Ligbærerne stænkedes og trafteredes ved Begravelserne, hvad enten det var af Høje eller af Lav¹⁾ Af dette Forbuds Ord kan man se, at et Sygehus for Fattige var indrettet i St. Peders Kirke uden for Nørre-Port, hvilken ellers brugtes som Material-Hus.

At der mod Slutningen af 1659 ogsaa har grasseret en stærk Dødelighed blandt Hestene, kan man slutte af en Ræmners Beretning i sit Regnskab, at han i de 3 sidste Maaneder af Aaret har betalt Skorsteensfejersens Kvinde for at udslæbe 34 døde Heste af Byen²⁾

Oktober eller November 1659 har de sidste af de Allierede forladt Byen, og senere finder jeg ikke deres Nærværelse omtalt i mine Kilder. Men derved befriedes Byen dog ingenlunde for Jndkvartering og dermed følgende Beføstninger. Nu kom nemlig de Danske, eller rettere de tyske Tropper i dansk Tjeneste. Alt i November kom af og til Partier af Schacks Dragoner³⁾. Den 16de Des. kom en Ritmester "Weidg" hertil. Han blev med sit talrige Følge af

1) Raadets Beslutning herom er meddeelt under Bilag 11.

2) f. Er. 12 Novbr. betalt efter Borg. C. C. Befalling Skorsteensfejersens Kvinde for døde Heste att udslæbte.

3) f. Er. 26 Novbr. af Gen. Schacks Folk 3 Karle med 6 Heste, havde Peder Tornom til Hielp med enhalv foer til Hestene, wor bost mig 8 Dage, kostet for min Part 17 Rd. 5 Mk. 8 S.

Folk, Heste og Hunde, lagt ind hos Lene Baggesen, hvor han frævede op, saagodt som nogen Evenster eller Polak, inviterede Gjester, osv. alt paa Byens Beføstning. Hans Bertinde formerede ogsaa Raadet en Regning paa hans Foræring indtil den 31te Januar, da han forlod hendes Hus, men ikke Byen. Den beløb sig i den Tid til 126 Rd.¹⁾. Desuden beholdt hun nogle af hans Folk til 21 Juli, hvorfor hun beregner sig 78 Rd. 3 Mk.²⁾. Efter den fuldstændige Regning³⁾, indleveret 1660, tilkom hende 585 Rd. 3 Mk. 7 Sk. Hendes afdøde Mand's Udlæg i Evenstens Tid var 1451 Rd. 2 Mk. 6 Sk., hvorpaa det Intet var betalt. Hendes hele Tilgodehavende for Indkvartering, hvorfor Betaling var tilsagt hende og hendes Mand, var altsaa 2036 Rd. 5 Mk. 13 Sk., foruden Godtgjørelse for det, der var ødelagt eller

1) 16 Decbr. om Aften kom Ritmester Reidtz; self 10de met 15 Heste hos mig i Quarteri, och haffuer hand oc hans Folk och Heste beføstmet hos mig huer Dag som følger. Samme Aften forteredt hand self, hans Folk och Hestene met hans Hunde for 2 Rd. 3 Mk. 14 Sk. 17de forteredt Folk, Heste och Hunde 5 Rd. 4 Mk. 4 Sk. 18de forteret Ritm. met sine Gjester, hand haffde, Folk, Heste oc Hunde for 8 Rd. 3 Mk. 10 Sk., og saa fremdeles, en Dag mere, en anden mindre. Undtagen de sidste 7 Dage, som kun er anført for 5 Mk. om Dagen.

2) 1ste Febr. och til d. 24de Juni haffuer verit hos mig i Quarteri 2 af Ritm. Reidtz; Folk er 20 Bgger 4 Dage, for deris Fortering met fro Kost om Mergen och Brendevin siden til, och huer 2 Moltider om Dagen oc Øl imellem, huer om Dagen 24 Sk. En blev til 21de Juli.

3) Hun har endnu havt nogle flere hos sig i 1660. En Ritmester af Warde i 2 Dage. 1 Quartermester af Captain-Leut. Folk met Knegt och 2 Heste. For hans egen Tractement oc hans Gjester's Undertiden, och schaffet dem Øl 14 Rd.

bortstjålet osv., og af alt dette synes hun at have faaet saare lidt betalt igjen¹⁾)

Ritmester Zeig Kompagni laa her i Kvarter til i Juli 1660. Udskillige fattige Folk, som ikke have formaet at udrede alt det Fornødne til deres Underholdning, fik af Byens Kasse nogen Understyttelse til at bestride denne²⁾. Til Ritmesteren leveredes,

- 1) Paa Regningen har hun foiteret for 100 Cl. D. d. 21 Decbr. 1660. Hun var en Datter af omtalte Apoteker Joh. Pouch. Raadet formerede hende 20de Decbr. 1660 en Kontra: Regning paa 890 Dal. Deriblandt 450 Dal. som Stampemøllens Istandsættelse vilde udkræve, efter en vedlagt, slet ikke specificeret Sønsforretning. Denne tilkom det nemlig Lamb. Bag. efter Raadets Mering at holde vedlige. Enkens Broder, Dr. Ludvig, flager paa hendes Vegne over, at Regningen hverken er dateret eller underkrevet, eller dokumenteret. Videre at den først indgives hende i et halvt Aar efter Mandens Død, uanset, at baade paa Kirkedøren, som sædvanligt, var anslagen og ved Registreringen og ofte siden begjert, at sligt i Tide maatte angives osv. I et Efterkrift flager han over, at hans afdøde Faders Møllelevnørende med Boen ei heller endnu var afgjort. Senere gittede Lene Bag. sig med Apoteker Tobias Frank. Og at hendes Fordringer endnu i 1667 ikke vare berigtigede, bevises af Raadets Svær paa en Del Besværinges fra samme Tob. Frank over Raadet, som havde sat ham i Skat tværtimod hans kongl. Privilegium, og dertil lader Rodemestrene sende ham de saakaldte Exquer:Kottene paa Halsen "en Time eller to". Det hedder nemlig deri, hin Sag angaaende: "Hvad Lamb. Bag. Regenschab och Opskrift imod Breen angaaende Indquartering forleden svenske Feide Tider anbelangendis, hvor paa Tob. Apoteker flager, at han ikke kan bekomme en Daller, da kan han ikke negte, at Hustru haffuer io derpaa bekommet offuer 100 Daler, och hand sielf offuer 100 D. Och efter som Boen baade hos hans Hustru, saa oc hos Apotekeren self derforuden Kestere af skatter til Skattatten, item til Frøkenstor xc., saa schal med hannem derom giøres Afregning." Hvorledes Sagen endeligen er afgjort har jeg ikke funnet det. Tob. Frank blev selv Raadmand længere hen.
- 2) Disse efterskrivne fattige Folk er bevilget af B. och Raad, at schal hielpes i deris Armod, nemlig: Thomas Bisterers Kottet fattes 4 B. om Dagen, Christen Stoelmand 1 Rd. Mette Bagkone (Wagerpe) 4 Mk. Per Suarer 1 Schif Haffre 3 Mk. osv.

foruden det før Anførte, et ikke ubetydeligt Quantum Havre til hans egne Heste, nemlig 12 a 20 Tønder maanedlig, og en 40 Tønder Haffelse; en Løjtnant Offen fik 4 a 8 Tønder maanedlig, osv.¹⁾ I Aarets første Maaneder, og maaste i de sidste af 59, er desuden af og til blevet leveret og bortsendt Proviant²⁾, maaste til Holsten, hvor der endnu laa af de Allierede. I Juni kom Oberst Gyldenløve her igjennem med sit Regiment, hvem Byen da ogsaa maatte beværte under Opholdet og proviantere ved Afmarschen³⁾. Og saa havde den ikke saa Udgifter med Krigs-Kommissær Niessen, der fra April til August jevnlig opholdt sig her kortere og længere Tid, med en Løjtnant, og flere af sit Følge, og idelig befordredes herfra til Slensborg, Tønder, Tjen og endelig til Viborg⁴⁾, hvor

1) Regningen paa den leverede Havre osv. samt nogle Fødevarer til Folkene beløber sig til 123 Rd. 3 Mk.

2) Proviantmester Henrich Eclers hadde verit her fra och til wdi mit Hus indlagt Smedlertid hand samlede Byens Proviant efter Gen. Krigs Com. Ordre, var offuer 4 Uger med en Tiener, hans Fortering 2 Mk. om Dagen, Drengens 1 Mk.

3) Oberst Goldenløve indtagen d. 10de Juni, efter begge Vorm. deris Begier, daa hans Regiment gick igjennem, fordructet med Offu. luten. och alle Indkomme Win for 2 Rd. 3 Mk. Hofmester, Trompetter, Adjud. och en Stor Parti bleff om Natten offer,, sich Aften och Frokost her 2 Rd. 3 Ort. 16 schip Haffre, osv. 1 Ed. aff mit eget

4) f. Er. 4 April kom Niessen igien och hans Medhielp Løit. Detlef self 4, som blef beliggendes Etille der Niessen drog vd. d. 8de och kom med Feltherren ind, saa reiste N. den 8de til Tønder och kom 2den Dag igien, forblef saa stille alle belegendis till 1ste May och reiste af til Tjen, imedlertid forteridt 72 Moltider osv. noch Wiin, spanischwin, Fransch Brendeuin, som mest blef hint, som dog iche schreffues an vden halsparten, er offer 10 Rd. osv. d. 3 Juli kom han igien och hadde Com. Suinge med fra Tønder, reiste saa til Wiborre och sich fold Kochen paa Reisen er 4 Rd.

han fra den Tid havde sit stadige Ophold; ligeledes omtales flere rejsende Offiserer¹). Af Feltmarschal Schacks²) Dragoner har her bestandigt ligget nogle hele Sommeren, og desuden ere større og mindre Trupper af dem dragne her igjennem, som tildels ere blevne beværte under aaben Himmel³). I denne Tid blev Byens Strang ogsaa indrettet til Hovedvagt (Cartegarde).

I August blev Oberst Løjt. Barnekov af Gen.^t Major Suchs's Regiment lagt her i Kvarter med en Del Offiserer, Underof. osv. Til dem, paalagdes Byen en maanedlig at udbetale, som Traktament, 205 Rd.

1 f. Ex. Genl. Brechling bleff mig och sendt paa fraa Borg., och schul. de reise med hans Tarkellen ad holsteen, han hadde forterit hos mig 2 Gange, och 3 Dage huer sinde 2 enh. Rd. 9 schip Haffre til hans Hester 2 Rd. 1 enh. Mk.; Nitmester von der Wilbo, kom d. 24de Febr. restte 3 Martz Schriffues ingen Fortering op, men fordruchen i Socher, Wilm och Brendeuin met hans Compagnies Selskab 4 Rd. Och d. 15 Juli indtageu Ofterste Grebens Prest efter Borg. Wezier forterit 2 enh. Rd., win foedruchen med sine Giester indbøden. 6 Oct. Oherst Lauridz Powisch, som var forordnet Commissarius offer Boen att sette i Tact i 3 Dage, kom 12 igien och bleff til 17de forterede med hoshoffuende Giester Borgm. 2 Gange Off. Lot 3 Gang, traktament for 10 Rd., win och Brendeuin offer 5 Rd. osv. De i disse sidste Noter nævnte "Cauallierer" vare indlagt hos en Genl. Mortensen (Raadmand) af hvis Regning, disse Notitser ere tagne, dens hele Beløb var 171 Rd.

2) Schack (Feltherren) var som bekjendt, blevet Stiftamtmand i Ribe; men han har vist ikke opholdt sig meget der. En af ovennævnte Giestens Keiser var "efter Schacks Frue" i Martz 1659. Hans Formand, den sidste Lænsmand Otto Krag, spillede, ligesom Schack, en vigtig Rolle paa Rigsdagen 1660, men i en anden Retning. Han var nemlig en af de ivrigste Kæmper for Adel og Rigsråd, og den ivrigste Modstander af Regjeringsforandringen.

3) D. 18 Juli kom 28 af Schacks Dragoner, och efft. Borg. Befall. spist dem paa østre Mæe (Mæe eller Eng, uden for Nørreport) fik Bl for 1 Rd. 1 Ost osv. d. 19de fik de 1 Dags Fortering, 1 Rd. Bl for 2 Rd. Brød for 5 Mk., 2 Hollands Ost 5 Mk., 1 flesche Wasse 3 Mk. osv.

og desuden at give dem Cervis (Kvarter og den nødvendige Koft)¹).

Endelig længere hen paa Aaret, da Tropperne fordeltes i faste Kvarterer i Landet, bestemtes Niibe til Standkvarter for en Del af Etaben af Schacks Regiment til Fods, samt for hele Livkompagniet; desuden har en Trup Ryttere, af de saakaldte "Exquer-Ryttere ligget her²). Alt under Overbefaling af Ob.L. Wassenberg. Til disse Troppers Underholdning maatte Byen betale 566 Rd. maanedlig, desuden passende Kvarter for dem alle, Folk, og Heste; og Cervis til Offisererne. Ogsaa til Feldtherren betaltes Tractement som Regim.:Oberst. Men desuden formerede Oberst Løjtnanten Byen en Regning paa 196 Rd. maanedlig, for sig og sine. Cit Service beregner han til 20 Rd., men erklærer, at, da han ikke kan koste og holde sit Service for den bestemte Godtgjørelse,

1) Disse foreskrevne Offic. assigneres efter Gen.: Krigs:Com. Ordre Riberbne til deres Underholdning, hvortil anmodes B. och R. samsteds, adt de disse foreskrevne Off. vdt deris By strax vilde indquartere och dennem Intet videre end Nødtørstig Underholdning indtil videre Anorning ville forschaffe; (af Krigs:Com. Enevold Parsbjergs Brev til Raadet, dateret Naalborg 22 Aug 1660). I Regim. Sekretærens assignation "der hiesige Ober u. Unterofficiere", bestemmes "Tractement til 68 Rd 3 Mk, for Ob Lent., Seine eigene Person und wegen der Compagni, Reg. Sekretar, Leut, Fendr., a 18 Rd. 2 Mk. 12 S. Captain des Armées Reg. Gewaltiger, Sergeanter a 5 Rd. osv derhos tilføies: daß ohne den ordinirten VerpflegungsTractements ein ieder Officier sein Service Quartier gegeben werden möge. Service von dem Hr Obristl. Seinen Fendrich und den Regim Secretario.

2) Disse Mulde saavel i Byen som paa Landet tvinge "de Modtvillige og Nachlæssige" til at betale deres Skatte-Restanser eller prøve Exekution. Svilke Doertaleses-Midler man brugte, ved ieg ikke, men Apoteker Frank forsikrer, at han ved deres Besøg nødtes til at lukke sit Apotek.

maa Raadet for Fremtiden besørge hans Forpleining in natura¹). Denne Besætning laa her ogsaa de følgende Aar, dog blev den maanedlige Afgift senere noget formindsket²), og Service til Offisererne ophørte sidst i 1661³). I delig klages over de Uordner, Soldaterne begif, især over den store Mængde Tyverier, da der forsikres, at ikke en eneste Nat forgif, uden at jo nogle, større eller mindre, udøvedes. Oberstl. erklærer i et Brev til Raadet herom, hvori han vedgaaer Sandheden heraf, at han ikke kan raade Bod herpaa, med mindre alle Indvaanerne, høje som lave, selv vil de huse den dem anviste Indkvartering, istedet for, som hidtil, at give dem Kvarterpenge.

Jevnlige sporer man Klager over disse Byrder, og mange, skøndt forgjæves, Forsøg gjorde Raadet paa at faa dem lettede og Indkvarteringen formindsket. Det maatte vistnok ogsaa falde den forarmede By

1) se hans Brev herom Bil. 12.

2) Dog var den i 1662 endnu omtrent den samme efter følgende Stattes Seddel: 1662 Juli Maanedes Udgift. Efter Obr. Krigs-Com. Nissens og Amtskriffuer Wilh. Brochmans skriftlige Assignation til Militærens Underbolning, tilkommer Ribe By i forne Juli Maaned at udgivesom ufeilbarligen Straxschall erlægges, nemlig af huer Mark Schatt 5 Gl. D.

3) Eftersom Kong M. Raadigst haffuer befalet, at Soldatesquer udi Riibstederne att logeris dog att haffue deris Forflegning af Riibstederne oc af Landet, som tilforne indtil videre Reduction Reet, eftersom berettis, att Officirerne begier af deris Stand-Quorter Service, saa forstendiges, att di ingen Service videre haffuer at giffue til nogen Officerer, end Kammer, Senge oc Staldrumb, efter Ordinantsens oc den gemene at niude Huswerelse, Ild oc Lius med Verten, hoers med de lade sig vere benøvet, oc ev deris Wert wdi ringeste Maade widere besuerge, huisk Nogen sig skulle understa enten af Off. eller Gemene offuer kongl. Ordinants at fordre, haffuer di det paa bebrørgede Sted at forsuare. Wiborg 26 Oct. 1661. Ebbo Guldenskiærne kongl. Ob. Krigs Commiss. (af Raadhu:Ark.)

haardt, strax efter en langvarig og byrdefuld Krig, at udrede ovennævnte betydelige Maanedspenge, foruden andre Udgifter til Militærvæsenet¹⁾, og adskillige andre kongelige Skatter, f. Ex. til Søstaterne, Frøkenstør. osv. Dog de, som ikke kunde eller vilde betale, "de Modtvillige", sendtes 2 eller flere "Exequet-Ryttere²⁾" paa Halsen. Disse vare ikke altid i Kvarter her i Byen, men naar Restantserne bleve for betydelige, lagdes en Kommando herhen, for at inddrive dem, Byen til stor Besvær og Beføstning³⁾

Hvis Raadet og Byen har profiteret af den Lej-

1) I 1660 betaltes saaledes endnu foruden de før anførte, en Afgift til Oberst Grøben, som erlagdes med 4 Gl. D. af Marken. Men af denne Skat sulde dog ogsaa udredes Omkostninger ved Afsendelsen af begge Borgermestre Carsten Tennesen og Jesper Hansen, som Byens Deputerede ved den saa mærkelige Rigsdag i København dette Aar.

2) I 1661 opkrævedes en Skat af samme Størrelse og til samme Behov. at ogsaa engang fornuende Folk nu vare udsatte for disse uvelkomne Gæster, findes flere Beviser paa. Saaledes hiemsøgte Borgem. Spanes Enke af dem i 1667. Hendes Datter tager deraf Anledning til at anmode Raadet om, dog endelig at bestikke hendes Moder en Børge og hende en Formønder. Det var nemlig meget vanskeligt at faa nogen til at paatage sig Formønderstaben, da en hver nogenlunde dertil stiftet Borger var høist bebyrdet dermed, navnlig for de mange, som Pesten havde gjort faderløse.

3) f. Ex. Efter som der resterer en stor Summa af K. Maj. Schatter och Boen trues med fremmede exequet Ryttere, saa Byen vilde komme til temmelig stor Schade, saa odvaris Niels Hansen, at han de Nachleffige ved Execution lade indfordre osv. (Raadslub. 1669). — Efter som Exequere Ryttere fra Mars hid er skicket, at indkrefue hvis Restand; Ribe By er antegnet for, saa befables herved Rodemesterne at indriffue resterende maanedlig Contribution til Søstatten, ved heruerende Ryttere, og at indkrefue 2 S. over hver resterende Mark, hvoraf han siden skal betale Qvarttermesteren oc. med sig havende 4 Ryttere, oc saa fremt Restancen inden i Morgen Aften, ev indkommer, da offuer Morgen efter adenant Exequet-Pengene forhøie. (Raadslubog. 1te Marts 1668).

lighed til at lære det tyske Sprog, som de Fremmedes lange Ophold her frembød, saa har det baaret sig meget fornuftigt ad, da dette Sprog synes at være blevet Mode her. Thi paa Tyft tilstrev ikke allene Oberstl. og Regim. Sekretæren Naadet; men ogsaa alle de Breve, Ordre, Udsignationer, det modtog fra sin første Stiftamtmand Schack og første Amtsriver Brockman, vare affattede paa dette Sprog, ligesom ogsaa de fleste fra Krigskommissærerne Povisch, Wissen osv.¹⁾

Dansk Atlas angiver, at Byen i Aarene 1657—60 har udgivet 113,700 Rd. i Vare og Penge til fremmede Tropper.

4.

Nogle Brudstykker om det Øvrige af Stiftet under Krigen.

Skøndt Forfatteren, overensstemmende med sin Plan, i sine Eftersøgninger har indskrænket sig til Niibe, og de Oplysninger om den i denne Periode, som Byens Arkiver kunde forskaffe; troer han dog her at burde meddele nogle adspredte Esterretninger om den øvrige Del af Stiftet, hvilke uden megen Søgen have frembudt sig for ham. Der vilde vistnok endnu være Udskilligt at finde til Oplysning af denne Periode, men dette maa Forf. overlade en Anden, eller opsætte

1) om Indvæntningen og øvrige militære Border efter Krigen, skulde gerne derover osv. havde Forfatteren ønsket at give en udførligere Fremstilling. Maaſke han ved en anden Leilighed kunde levere den som ogsaa en Skildring af Boens tilegende Dalen i Aarhundredets sidste Halvdel, tidtids som Følge af de fiendtlige Indfald. Under Bilag 12 findes nogle Aktstøkker Indkvart. vedkommende.

til en anden Gang. Disse Brudstykker ere tildels afte af samtidige Kilder, nemlig Kirkebøger og Optegnelser i dem, tildels af Sagn, som euten endnu leve blandt Folket, eller ere opstrevne længere Tid efter Begivenhederne, især i Beretninger, meddelte Biskop Carsten Bloch af Stiftets Præster i Aarene 1765—67¹).

For at begynde med Distriktet Syd for Konge-
Aaen, da fortælles, at Jedsted, saavel som det ligeover
for liggende Vilslev vare omgivne med Forstæandsnin-
ger i Krigens Tid²). At mange af Indvaanerne fra
disse Byer søgte at sikke deres Korn, Fæmøn, osv. ved at
give det i Forvaring i Nibe, især til Folk som men-
tes at staa sig godt med Magthaverne, indeholde
Byens Retsprotokoller Beviser paa. Mange ere ogsaa
saa selv flygtede til Byen, og ere for en stor Del
blevne Offere for Pesten. — Det samme har været
Tilfælde med Bønderne i Gardrup Sogn. Disse
skulle ogsaa have søgt at undrage deres Heste og
Kvæg for Evenssens Eftersøgelse ved at skjule dem i
Nibe-Kjær³), endnu den Gang en betydelig Kraafkov.
Samme Nytte havde Spandet Sogns Beboere af
Højmosen, en stor, den Tid næsten utilgængelig Mose,
Norden for Kirken, hvorhen de i Krigene i det 17de
Aarhundrede flyttede Kvæg og Mobilier, og selv flygtede

1) Det er Besvarelser paa en Del af Biskoppen opgivne Spørgsmaal. Han paatænkte nemlig Udarbejdelsen af en Historie og Skildring af Stiftet i geistlig henseende. Skade, at Indber. ere saa ufuldstændige; langt over Halvdelen mangler, thi, skøndt jeg fandt saare lidet Udbytte i dem til mit nærværende Formaal, indeholde de dog mange ikke uvigtige statistiske, historiske og især genealogiske Oplysninger. Det er Hr. Prof. Thorups Godhed, jeg skulder Meddelelsen af dem. Jeg betegner dem i det Følgende med "Indb. Bl."

2) Dansk Atlas.

3) Sagnet er mig mundtlig meddelt.

tede ind, naar Fare var for Haanden¹). Præstens Kone maa ikke have fundet dette Skjul sikkert nok, thi hun flygtede ind til Ribe, hvor hun døde af Pesten.

Det gamle Gram Slot, hvoraf endnu findes tydelige, skøndt svage, Spor i Skoven mellem det nu værende Gram og Fohl, skal, efter Sagnet, være blevet ødelagt i denne Krig²). Præsten til Gram Frederik Hansen Friis blev haardt medhandlet af Svensken og forjaget fra sin Præstegaard, men vedblev dog at røge sit Kald i Kirken³).

Ved Holleskov, Østen for Tostlund har staaet en mægtig Skov, som de Svenske, ødelagte⁴ og folgte "til de Fyrstelige i Apenrade". Præsten i Tostlund Anders Clausen, var fordrevet hjemme fra med Familie. Hans Kone døde her i Ribe i Juni 1659, altsaa i Pestens Tid⁴).

I ovennævnte Indberetning af 1767 fortælles følgende Sagn, Tostlund angaaende, hvilket endnu skal være gængs der paa Egnen. — "Byen har oprindelig ligget ved Kirken, og hed den Gang Herrested By. Men ved en fjendtlig Oversvømmelse skal et Parti være draget højere ind i Landet, af hvilket en

1) Indb. Bl. "derfra, siger Indb. videre, komme de af Ribe Borgere saa høit elskede Hsimose-Klone." Det er nok nu gaaet med dem, som saa ofte ellers, at den lange Frastand har udslukket Kærligheden.

2) jeg skulde være tilbøielig til at tro, at det er snarere Ret i den forrige. Dette maatte vel ikke være vanskeligt at opløse.

3) Lerpager, hvem jeg har dette fra, siger nemlig: multa incommoda et adversa perpessus ab hostibus in bello Svecico anno 1657 et 1658. laresque relinquere coactus sed nunquam Deum et Ecclesiam.

4) Indb. Bl. giver ham Tilnavnet Slange. Se om ham Progr. 1837 Pag. 18. Hans Kone var en Datter af hans Formand Marcus Stuer.

Rytter kom ved Aftens Tid og spurgte om Vej efter de Andre. En af Beboerne i Herrested viste ham en, som førte i Moserne. Han red først ad denne, men mærkede snart, at det var Fejl, red tilbage, og for at revangere sig, skjød han med skarpe og antændende Ting Byen i Brand. Indbyggerne flygtede nu ned i en nederfor liggende Lund, hvor der før den Tid kun boede nogle Tofte-Mænd. Der skjulte de sig først, og dernæst byggede de deres Gaarde, enhver paa sin forhen havde Eod, hvorved Tostlund By først blev til. Altsaa var Herresteds Odelæggelse Tostlunds Optrøst." Saa vidt Sagnet, hvorom Fortælleren ikke ved, til hvilket af de fiendtlige Indfald, det skal henføres. — Det synes her, at et ældgammelt, dunkelt Sagn er sat i Forbindelse med en sildigere, virkelig Begivenhed. Vel er det nemlig vist, at Kirken lige indtil den senere Tid ene kaldtes Herrested-Kirke, og at Sognet ofte nævntes efter Kirken, saaledes hos Danckwert, og i alle Kaldsbrevene lige til 1758. Men ligesaa vist er det, at Tostlund nævnes som Hoved-Byen i Sognet og som Præstens Opholdssted før de fiendtlige Overfald i det 16de Aarh.¹⁾; saa Byens Flytning, hvis den ellers nogentid har fundet Sted, ikke staar i Forbindelse med disse. Af nogle Papirer²⁾ i Stiftsarkivet, ser jeg, at Begivenheden, som er forbundet med Sagnet, har fundet Sted i Krigen 1644

1) Saaledes berettes, at Hr. Nads Jacobsen døde 1605 i Tostlund. At Byen ofte nævnes under de Keiserliges Indfald, kan ses af Prog. 1834.

2) nemlig Concept til en Ansøgning til Cantler Ditlev Reventlow i Saderølev om at bevilge præsten en Understøttelse af Landets Kirker. Den er dateret 22de Oct. 1645 og egenhændig skrevet af Bisshop Montad. Ligeledes findes Reventlows samtykkende Svar paa Tødt.

—45. "En suensch Parti", hedder det deri, "haffuer pluzlig offuerfalden oc ilde handlet med den hæderlig Mand Hr. Marcus Stuer Sognepræst til Tostlund oc Provst i Nørrangstrup Herrit, som offte oc ilde sit Færmion oc Formue er beroffuet oc endelig meget forarmet ved en skadelig Ildbrand, hvilken en Rytter frivillig paa Tostlund By satte, som Præstegaarden med næst omliggende Huse i Hast fortærede."

I Brøns Sogn var før en Herregaard Astrupgaard, som blev opbrændt og ødelagt uuder Krigen, og siden udstykket¹⁾.

I Døstrup bemægtigede de svenske Offiserer sig undertiden Præstegaarden saa udelukkende, at Præsten maatte flygte og skjule sig i Nørfjær, en Eng Nord for Byen, hvilken før har været begroet med Nør²⁾. — I en gammel Kirkebog findes følgende herhid hørende: "1657 Pridie dom. 14ta post Trinit. som vaar den 29de Augusti døde Nis Christ. i Winum i Kloster³⁾ under Badsternes Hænder, som bleff den 20de August huggen i sidt Hoffuit paa Winum Etene af en Svenske Rytter. 1658 Dom. 2da post Epiph. døbte jeg i Nis Christ. Hus i Winum Andres Marquetenters Datter, och hun bleff christnet med 3 Raffne Catharina Elisabeth Christina. Den 15de April copuleredes thuende Personer i Drengsted. Hand vaar en Svenske Rytter, som den Winter vaar en frej Rytter⁴⁾ ved Bredebro ved Raffn Hans Skillerknechts, hun en

1) Danske Atlas.

2) Efter en Optegnelse, som findes blandt Præstegaardens Papirer, og er mig velvillig meddelt af Provst Koch, tilligemed de anførte Udskrifter af Kirkebogen.

3) Engumkloster.

4) vil vel sige det samme som Salvegarde.

Knivelspige aff Tønder o. s. v. — Dom. exandi jordet
thuende Suenſche paa Medolden Kirkegaard, ſom
drøknede i Naen. Den ene vaar en Polſke, 18 Aar;
den anden en Høytidſt, 26 Aar ungefer. De kom
begge i een Grav og predikede jeg offuer deris Liig
paa Predikeſtolen". 1659 i September ere 3 danſke
Ryttere jordede til forſkjellige Lieder¹⁾.

Ogsaa Præſten i Medolden Peder Pedersen Hjort-
lund blev forjaget fra Huſ og Hjem, og døde 1659
paa Røms. — Som Exempel paa de danſke Troppers
Boldsomheder efter Krigen kan tjene, at en Rytter i

1) Følgende Udſkrift af ſamme Kirkebog, ſom Provſt Koch ligeledes har
havt den Godhed at meddele mig, Krigen 1644—45 angaaende, an-
føres her ſom Tillæg til Efterretningerne om denne Krig i Progr.
for 1836: 1644 3die Jan. bleff N. N. jordet. Samme Aar var
bedrøffuelig. thi Suenſchen var da indfaldet i Holſten-Gottorps Lan-
de, i Kloſter, i Tønder. Der var mange hos os ſelf oc de gjorde
ſtor Schade med Røffuerie. Gud ved, hvilken Banghed vi da haſſue.
Vi motte ſaa godt ſom ſiele os til at begraffue den ſalig Mand af
Fruct for Fienderne." Under 28de Febr. ſtaar bemærket ved en Af-
død: "i hans Huſ laa 7 aff Suenſchens Folk. D. 24de Novembriſ
bleff Thoge Hansen jordet ſom 3 Dage tilforn bleff ibiel ſchøt af en
ſuenſche Rytter ved Huſom Naen. Tirſdag poſt dom. trinit. 22 bleff
en ſuenſche Rytter ibiel ſchøt; et Schud giennem Tondingen, et Schud
i Vanden, ved Naſn Ebriftoffer, fordi han for 14 Dage ſiden haſſde i
Druckſchab ibielſchødt en fructſommelig Quinde, oc blef begraffuen i
den ſøndre Side i Kirkegaarden oc predikede Felt-Prediker offuer
hans Liig udi vores Kirke. 1645, Jap Nielsen bleff ſchøt af en Ryt-
ter 8 Dage efter Pinczdag ved Koſtbroe (i Arrild Sogn) oc bleff
jordet af ſine egne Barn uden Preſt oc Prediken." "Her blef en
Suenſche Rytter død i Wollum oc bleff begraffuen i Døſtrup Kirke-
gåard, ſom lange under daſ Regiment haſſde været frank, nomine
Sohann den Tid Wrangel med ſit Folk 14 Dage haſſde beromkring
Indquartering 14 Dage før Michelsdag". I ſamme Krig havde de
Svenſke stærkt forſtandſet ſig ved Ballum, hvis Kirke de havde om-
dannet til en lille Fæſtning (et Blokhøſ).

Drukkenstab ved et Skud stak Ild paa Præstegaarden i Brandrup 1666, hvorved ogsaa Byen brændte.

Vi ville nu henvende os til Stiftets østlige Del. Her støde vi først paa Frederiks-Odde, som den da hed. Denne Fæstnings-Belejring og Erobring i 1657 af Wrangel, med 3000 Belejrerere, mod Anders Bilde, med 6000 Forsvarere; dens Gjenerobring i 1659 af de Allierede, er bekjendt nok og findes beskrevet i enhver udførligere Danmarks Historie. — Her vil jeg kun anføre, hvad der fortælles om Peder Bøggvad, den første Præst til Trinitates Kirke i Byen, at han nemlig satte Livet til ved Indtagelsen, da han med Magistraten ilede ud af Byen for at gjøre Forbøn, men blev revet omkuld og nedtraadt af Mængden¹⁾. Hans Eftermand Peder Dorsch²⁾, fortæller man, stod for Altaret, da han fik Ordre at bede for den svenske Konge fra Prækestolen, men svarede: at han havde kun en Gud at bede til, og en Konge at bede for. Man betydede ham, at hvis han ikke efterkom den ham givne Ordre vilde han finde sin Præstegaard i lys Lue, naar han kom hjem; men han svarede: Hvad min Gud vil, det ske, altid er hans Villie den bedste. — Præstegaarden blev virkelig ogsaa brændt, skøndt der var betalt en Gum Penge, for at den skulde staaes.

Da vi ere Middelfart saa nær, og ere komne ind i Sagnhistorien, kan jeg ikke undlade ogsaa at meddele et Sagn om denne Byes Befrielse fra Brand, hvor

1) Denne saavel som de følgende Beretninger ere tage af Indb. Bl.

2) Dennes Søn, ogsaa en Mag. Peder Dorsch, reiste udenlands med den danske Prinds Carl, og da denne oftere gjorde sig lystig over hans Navn, forandrede han det til Dorschæus, hvilket Familien siden har beholdt. (Indb. Bl.)

med Wrangel havde truet Byen, og hvortil han alt havde gjort Anstalter. Borgemeester Claus Madsens Enke i Middelfart, Anne Clausdatter, en bemidlet Kone, skal nemlig have taget alt sit Guld, Sølv, samt alle rede Penge, baaret dem i sit Forklæde ud af Byen, og ved dette Offer bevæget den barske Krigsmand til at afstaa fra sit grumme Forsæt.

Ved Lyngs Odde saaes endnu 1767 tydelige Spor af de Forstandninger, Sjenden havde opkastet, og jævnlig opgravedes Kugler, Feldtkjedler o. s. v.

Veilby Kirke blev saa godt som ødelagt i den Tid; Sjenden tog Blyet af Taget og støbte Kugler af, brændte Stolene o. s. v.

Nogle af Indbyggerne af Frederiks og mange Bønder fra de nærmeste Herreder havde søgt Skjul og Tilflugt i Trelde Skov, hvor de byggede Hytter, hvoraf der endnu 1767 var Spor. Trelde By blev rent afbrændt, fordi Bønderne havde skudt nogle Skildvægter som de Svenske havde udsat ved Sjorden. Alt Kvæget var bortdrevet eller ødelagt, og efter Krigen var der kun en eneste Mand i Byen, der for sine sidste Penge kunde kjøbe en Kvie¹⁾. -- Ved og i Bredstrup havde Wrangel, som bekjendt, sin Lejr; Kirken i Annexet Kongsted blev ødelagt i Krigen, og er ikke senere bleven opbyggt.

Gaverlund²⁾ Præstegaard blev brændt af de Svenske. Det samme var Tilfældet i Piedsted³⁾.

1) Indb. Bl. Fortælleren, Marcus Elod, tilføjer, at denne Kviens Væg var ved Gaarden og holdtes meget i Hævd til den uddøde i den sidste Kvægsøge før 1767.

2) Efter et Dokument i Stiftsarkivet fra 1685. Da dette blot beskæftiger sig med Præstegaarden, kan ogsaa gierne Byen, eller en Del af den, være brændt samme Gang, uagtet det ikke omtales i Dokum.

3) ligel. efter Dokum. fra 1685.

I Smidstrup By har været et saakaldet "Barfred", som afbrændte i Polak-Tiden¹⁾.

Ligeledes ødelagde Polakkerne en mægtig Skov, der var ved Kragelund i Øster Snede Eogn, og som de solgte for Høver-Kjøb.

Vi vende os nu mod Vest til Nykirke. "Præsten Jens Berentsen Salencamp, siger ostantørte Indberetninger, havde udstaaet tvende haarde Tjende-Tider under de Svenske, blev jaget fra Hus og Hjem af Brandenborger og Polakker, som tilsidst berøvede ham hans Liv 6te Aug. 1659. Hans Kone var død af Sorg samme Aar i Januari. Den foreiige Præstes Enke, der i trende haarde Fejder havde udstaaet megen Gjenvordighed, blev omsider jaget fra sit Hus af de Polakker, og hensov i sin Kund 10de Juli 1659."

Naar vi nu igjen drage mod Syd finde vi Spor af Ødelæggelsen i Egtved. Præsten Peder Jensen har blandt andet bemærket i sin Kirkebog ved et Barns Hjemmedaab 20 Septbr. 1658 "dette var i de store Plyndre-Dage, Deus misereator Nostri." Hans Familie flygtede fra Præstegaarden; hans Kone døde i Kolding 1659, hvor ogsaa hans ældste Datter var flygtet hen. Han selv døde samme Aar og begravedes i Egtved²⁾. I Nørup skal nogle Svenske være blevne dræbte af Bønder og begravne i et Hjørne af Kirkegaarden³⁾.

1) Gaarden skal have haft adskillige Privilegier, som allene tilkom den ældste Søn, naar han hed Hans Hanssen, hvorfor der vare 10 Ejere af dette Navn. Den første skal have været en uægte Søn af Kong Hans. Ved Gaarden holdt altid 4 Vogne for at befordre Adelen paa deres Reiser (Indb. Bl.)

2) Sammensteds.

3) Mundtlig Sagn.

I Leirskov¹⁾ maatte Præsten Niels Pedersen Kraglund en Tidlang holde sig skjult i Kirketaarnet for Evensten. Præstegaarden blev ødelagt og opbrændt af Polakkerne, da var Præsten flygtet ind til Ribe, hvor han midlertidig fungerede som Rektor ved Latinskolen²⁾

Herregaarden Sundsbek i Læborg Sogn blev aldeles ødelagt i Krigene i det 17de Aah. Ejeren Rigsraad Erik Juul var flygtet med sin Kone. 2 af hans Døtre havde styrket sig Haand i Haand i en Brønd i Gaarden. De to ynaste havde Almmen reddet, ved at skjule sig i 8 Liger med dem i Skoven. Til Belønning herfor lod Erik Juul efter Krigen Gaarden Kielberg i Sognet opbygge til hende³⁾

I Vejen finde vi atter en ødelagt Præstegaard. Ogsaa om dette Sogn fortæller Indb. et Sagn, men hvorom de, som sædvanlig. ikke ved, til hvilket af de fjendtlige Indfald, det skal henføres: "Da Sjenden havde belagt Vejen By, som forhen havde forsynet sig med Stof-Gjerde til Modstand, tog en Bondemand ved Navn Thygesen sig paa at være Anfører for Bønderne, hvilke saaledes modstod Sjenderne, at ofte over 100 Mand af disse bleve nedlagte. Ja Vejen Bønder havde endog at anfælde Sjenden om Natten i

1) Kirken og Sognet har i ældre Tider hedt Eest eller Eerst.

2) Se Progr 1827 S. 59; se ogsaa Bilag 7. Han var her endnu i Decbr., som Dørebogen viser

3) Indb. Bl. Begivenheden, om den ellers er sand, som dog ikke er urimeligt, maa sandsynligvis henføres til Keisertiden, men Gaardens fuldkomne Ødelæggelse falder i den 2den svenske Krig. Den solgtes noget efter Freden til en Bondeskarl for 400 Rd., men hævede sig siden i Pris til 2200 Rd. Den var engang en kongelig Gaard, og i Julernes Tid saa betydelig, at Estrup og Sønderstov skal have været i Volsgaarde derunder.

hans Lejr ved Schudstrup i Skodborg Sogn, hvor de gjorde ham stor Skade. Men tilstodt kom han med svære Kanoner, og da maatte Bønderne tage imod en haard Medfart, og Byen blev ganske ødelagt. Som Minde herom opgravedes endnu 1767 stundum Styks fugler fra 3 til 7½ Pd. Bægt i Bejen Mose, og 3 af dem var i Fortællerens, Præsten Hans Clemensens Sogs, (Eje¹).

Gaa vi nu dybere ind i Heden, da støde vi atter i Vorbasse paa en i den sidste Krig afbrændt Præstegaard. I en Beretning fra 1690 skildrer Præsten Hans Hendrichsen Koch begge sine Sognes tiltagende Armod. Før Krigen, siger han, var i Vorbasse Sogn 28½ Gaard ved Magt og 4 Boels Huse, men i 1690 kunde kun 12⅓, og det endda med Nød og Reppe, udrede deres Tiender og Afgifter. 6 vare forarmede og færdige at bette deres Brød, 9 havde siden Krigen, altsaa i 30 Aar, staaet ganske øde; af Boelshusene stode de to, og af 18 Gadehuse de 15 ganske øde. Tienden, som før den Tid beløb sig til 20 Orter Rug, var siden kun 12 til 16 Tønder I Grene Sogn, som den Tid var Annex. til Vorbasse, var før Krigen 19 Gaarde i fuld Drift; i Aaret 1690 kunde kun 4½ give sædvanlig Tiende: 7½ vare forarmede og gif om at tigge; 7 hele Gaarde havde staaet ganske øde siden Krigen. Tienden var faldet fra 10 Orter Korn til 5 eller 6 Tønder.

2) Ind. Bl. tilføje, at der endnu er en Bonde af Anførerens Familie i Live i Sognet. I hvilken af Krigenes Veienterne viste denne Drabelighed, og om ogsaa i den Grad, som ovenfor er fortalt, kan jeg ikke afgjøre, men uden historisk Grund er Sagnet vistnok ikke.

Ogsaa Grindsted Præstegaard blev et Koy for Luerne¹). En da meget anselig Herregaard Urup (Sønder-Urup) blev ligeledes afbrændt og saa aldeles ødelagt, at Junker Christian Krabbe Aar 1689 gav Gaardens Herlighed bort til Kongen for en Skatte-Nestans paa 30 Rd.²). Ogsaa Utoft Gaard i samme Sogn blev ødelagt af Polakkerne, og kom aldrig rigtig i Drift mere. Under Krigen, eller strax før, tildrog det sig, at Præsten Oluf Simonsen, som var kommet i Strid med en Bonde om et Par Stude, traf denne Morgenen efter og slog ham ihjel ved en Bæk, som endnu 1767 kaldtes Præstevad. Sagen blev ei paataalt da Sjenderne kom ved samme Tider til Sognet og ødelagte Alting³).

Andsager Sogn blev ogsaa hjemsogt af Svensken, hvis Offiserer jevnlig faldt Præstegaarden til Besvær med deres Besøg, om hvilke nogle Pistolkugler, som vare skudte ind i en Bjelke i Stuen, længe bevarede Mindet. De plyndrede Levnetsmidler, Kostbarheder, rede Penge, fort hvad der forefaldt; brændte nogle Gaarde, saa Bønderne fra den østlige Del af Sognet (Quie, Etenderup, Krogsager) forlode Byerne og søgte Skjul ude i Heden.

$\frac{1}{2}$ Mil vesten for Hejnsvig By er nemlig nogle Sandbanter, neden for hvilke en Bæk løber forbi, og som overalt ere omgivne af Moser og Engbund, gjenhem hvilke kun de, der vare meget godt kjendte, kunde finde Vej. Derhen flygtede hine Mænd fra Andsager-Sogn, ligesom ogsaa Beboerne fra Hejnsvig Sogn, og fra Grindsted, sønden for Aaen, med Kone, Børn,

1) Brev i Stiftsarkivet. 2) Indb. Bl. og Danske Atlas. 3) Indb. Bl.

Kreaturer og rørligt Gods. De gravede sig ind i Bankerne, hvor hver Familie havde sit Hul, med en fælles Indgang, med en Pibe eller Træhul for Røgen og en fælleds Skorsten, opført af "Naasten"). Bønderne vare væbnede, og de skiftedes til at holde nøje Udkik. Men en vis Peder Spillemand fra Hejnsvig forraadte dette afsides Skjul til en lille Troop af 8 svenske Rytttere, og tjente dem som Vejviser gjennem Moserne; de kom ogsaa bag paa Forposten, som netop fik Tid til at affyre sin Bøsse som Signal. Bønderne styrtede ud af Hulerne, og faldede i første Salve de 7 af Fjenderne. Ogsaa den 8de, som angrebede, blev indhentet og dræbt, som ogsaa den forræderste Spillemand, hvem Bønderne nedgrov i en Sandbanke ved Søgaard i Sognet²).

I Kirkebogen for Grimstrup og Narre Sogne³), længere mod Vest, har Stedets daværende Præst, Anders Hansen. Røest anmærket, at 1657 i Decbr. blev gravedes en Soldat fra Ekaane, som de Svenske havde gjort til Fange i Frederiks-Ødde. I 1659 (Anno turbulenti seculi) "bleff aff de Keyserlige, som her i Sognene haffde deres Quartier under Oberst Leutnant Albert v. Thasern døbt 7 Børn fra 8de til 15de Januar. Af de fremmede Gjester, som Gud

1) I Indgangen af Hulen var to Stolper med Klofter ovenpaa, paa disse laa et Stokke Træ, som en Skorstens-Hammer. Paa en af de Kløftede Opstandere var hængt en Dør osv. saaledes beskrives Præsten Claus Hansen Stedet, der kom til Kalder 1728 og af hvis Beretning Fortællingen er taget.

2) I Progr. 1836 er dette Sagn berørt, eftersom jeg havde hørt det fortælle. Jeg henførte det da til Krigen 1644—45. Tilflugtsstedet er jo ogsaa ventelig benyttet under alle Krigene i Narhundredet, som Udtrykkene i Indb. "i Feide Tid, i Fiende-Tid" ogsaa antode.

3) Som Mag. Zeuthen, Stedets Præst, har tilladt mig at afbenytte.

havde sendt os hid ind at straffe vore Synder retferdeligen døde af Vester-Gaarden en Person, som blev hid ført til Kirkegaarden 13de Januar. Ellers døde en i Roesløj og blev nedlagt i en Kaaalgaard. Af vores egne Landsfolk døde Rasmus Buchardson Giendrup, tantum de peregrinis". Blandt de døbte ere: N. N. Søn af lille Andst, hid til os fordressuen. Hans Ugersbøl hid fordressuen.

I 1658¹⁾ da Præsten den 10 Sept. var til en Begravelse i Narre²⁾ Kirke, "da uden Kirken fraplyndrede mig de Evensche mine Heste og Vogn, och huig derhos vaar, god for 60 Daler". De synes ogsaa at have røvet Kalk og Dist af Grimstrup Kirke³⁾, Bed Aarets Slutning siger han i et latinsk Vers, at de blodige Krige forhindrede kyst Kærligheds Pagt⁴⁾

At den ovenfor omtalte Pest, som i 1659 grasserede i Ribe, ogsaa har hjemstøgt Landet, leverer denne Kirkebog fuldstændigt Bevis paa. Den siger videre, at Beboerne havde forladt Huse og Gaarde, og adspredt sig vidt omkring. Da Præsten desuden selv blev angreben af Sygdommen, kunde han ikke anføre, hvad Dag hver enkelt var død eller begravet⁵⁾. Men efter Sygdommens Ophør, og da Folke-

1) Anno domini regnante Sveco.

2) Præsten skriver stedse "Nars".

3) Kalk og Dist, som nu ere i Kirken, er nemlig forsonet med den Indprist: Ex 200 Joachemicis, quos moriens Nicolaus Anthonii usui ecclesiæ Grimstrupiensis legavit, parta sunt vasa hæc sacra post bellum Svecicum 1660.

4) Impediunt castam Venerem copulamque per annum
Atque ultra populo bella cruenta meo.

5) I Grimstrup Kirkebog: "Ob Parochianorum dispersionem et gravissimum, in quem incideram morbum, denatorum nomina

ne vare vendte tilbage, har han undersøgt og ved Navn anført hvilke og hvormange, der i hver enkelt By vare bortrevne af Pesten, og man ser deraf, at snart ingen Familie har været fri for den. I Grimstrup Sogn døde nemlig 168 Personer, og i Narre 94¹⁾.) Blandt de Døde vare Præstens Kone og 3 Tjenestepiger. Ved flere Huse er anført døde, Mand, Kone og 3 Børn; nogle Gange 4 Børn, I Rosthøj bortreves endog Mand, Kone og 5 Børn; et andet Sted, hvor Dødeligheden var ligesaa stor, er bemærket, at 2 Børn endnu vare ilive²⁾. En er død i Nibe med Kone og Barn, en anden i Varde³⁾. osv.

Længere mod Vest finde vi, at Sneumgaard er blevet brændt i denne Krig⁴⁾.

Gaa vi nu mod Nordvest, da viser Tanderup og Billum Kirkebog⁵⁾, at ogsaa Emsfort har herstet der i 1659, skøndt ikke saa voldsomt, som i Grimstrup. I begge Sogne er nemlig fra sidst i Juli til Marts Ende begravet omtrent 50 Personer; deriblandt 10

non possunt ad certos dies sepulturæ more consueto designari: ea propter in singulos pagos ea annotando procedere visum fuit. Og ved Narre Sogn: "Defuncti et sepulti Rand ved Dag og Datum ei noteris for min Egen Siugdoms Skuld og Sognesolkens Udspreldelse for de umilde Krigskolk mod Svensken med Danmark den Tid Allierede, som vaar Keiserlige, Brandenburgsche oc Polackerne aff huer Slags 18000 Mand. Dog forfaris af Nares Sogn at vere døde 94 Mstr. hvis Naffne her vndertegnes."

1) Grimstrup talte 1801 492 Mstr. og Narre 252.

2) Duo remanserunt superstites.

3) obiit Ripis cum uxore et filia; sepulta Vardæ. En Pige er "baptizata Vardæ". I 1660, som Præsten kalder "anno restauratæ pacis, anno luctuoso" har Hymen igien holdt sit Indtog i Sognet, da der ikke er holdt mindre end 14 Brøllupper i Grimstrup, deriblandt Præstens.

4) Dansk Atlas.

5) mig meddelt af Pastor Nst.

landflygtige Kvinder. I 1658 har der ligget Svenske i Sognene, da nogle Gange Korporaler og Ryttere findes anførte blandt Fadderne. I Januar ere fra 7de—13de en brandenborgsk Trompeters og nogle Rytters Børn blevne dobte, blandt Fadderne ere "2 brandenborgsche Kvinder".

Ogsaa i So skal under og strax efter Krigen en smitsom Syge have raset, som, efter Sagnet, bortrev den halve Del af Befolkningen. I Præstegaarden uddøde alle Beboerne, Præsten selv var den længst levende¹⁾

Vende vi os nu mod Nord, høre vi, at i Bork blev Præstens Søn bortført af en svensk Offiser, som iøvrigt fik ham meget kær, behandlede ham godt, og ved Hærens Bortmarsch, paa Forældrenes indstændige Bønner, gav ham tilbage²⁾.

Flere Beretninger fra Bølling Herred, indgivne i 1690, skildre Tilstanden der sørgelig, især som Følge af Krigen. I Skjern Sogn vare 3 øde Gaarde, 6 svarede næsten ingen Tiende; i Lemb var 11 Gaarde øde, 8 forarmede. I Bordegod Sogn var en By Borre næsten øde. I Borris stode 3 hele og to halve Gaarde, i Fæster 4 hele og to halve ganske forladte osv. — Disse Klager over, at Gaarde stode øde og altsaa ingen Tiende svarede, høres i det Hele fra alle Kanter af Stiftet, igjennem hele sidste Halvdelen af Aarhundredet.

Uldsund Herregaard i Næssogn kjøbtes af den svenske Oberst Morten Barthold, som kom herind

1) Indb. Bl.

2) Det var Mag. Christen Borch, som blev Præst i Frederiks 1685.

under Krigen, og beboede den og Bekkemærk med sin Frue Cathrina v Andersen.

I Hammerum Herred blev Faver Gaard (Fuer G.) brændt af Euensten og stod siden øde.

Nordvestlig i Stiftet, i Vandborg, havde Beboerne skjult deres bedste Gods paa Kirkehvelvingerne. Præsten Laurig Gregersen maatte derfor udstaa svære Pinsler, indtil han fik 60 Mand til Eognets Forsvar, som han med stor Beføstning maatte underholde i Præstegaarden 14 a 16 Uger, i hvilken Tid enhver Mand i Eognet drev sit Kvæg og sine Saar derhen.

Videre mod Ost fortælles, at den store Elov i Ry Eogn blev brændt og ødelagt af Polatkerne.

I Mejrup Eogn boede paa Gaarden store Lovstrup en fornem Mand "en Græve" der flygtede fra Gaarden for Euensten, som i Bund og Grund ødelagde den. Til Idom Præstegaard hørte en Mølle, som ligeledes ødelagdes i Krigen, og ikke siden er bleven opbyggt¹).

Nytaarsdag 1658 øvede 3 svenske Ryttere af Overbeck's Regiment Voldtægt og Mord paa en Pige i Holstebro, Margrethe Christensdatter¹).

Præsten til Vinding og Vind Anders Jacobsen Segelund²) har efterladt sig noget udførligere Antegnelser om Krigen, med hvis Meddelelse vi ville slutte disse adspredte Efterretninger.

"1657 2den Nov kom det Overbeck'ske Regiment til Holstebro i Qvarteer. D. 25de Jan. 1658 kom Vinding og Vind Eognere fra det Overbeck'ske til det Taubische Regimente, og contribuerede de til

1) Disse sidste Beretninger og Eagn ere øste af Indb. Bl.

2) Indb. Bl og Hofmans Fundatser Tom. 4. p. 530.

Captain Kanne, som logerede paa Tanderup. Dom. 1 a Paschatos kom det Seherische Regiment til Quar-
teer i Hammerum Herred, og contribuerede disse Cog-
ner til samme i femten Ugger. 4de Augusti kom dis-
se Cagner under det Darenstadtiske Reg. ndi 7 Ugger,
og haffde vi da den strengeste Indquartering under de
Evenske. Til Michaelis droge de til Syen. Gud la-
de dem aldri see Danmark mere, Amen."

"Den 4de Febr Ao. 1659 kom det kejsersl. Reg.
som kaldes det alte Garnische til Quar-
teer i Ulfborg Herred, og fick Winding Barhon Pet. Alberti de la
Softe hands Compagni i Quar-
teer 124 Heste sterck.
Wind Cogn fick et Compagnie, som en Reformerede
Oberst Lieutenant cognomine Smit commenderet, der-
af bleff Wind Cogn saa forarmet, at det aldrig mere
lignes at komme paa Fode."

"6te Maj bortmarsjirte det alte Garnische, paa
3die Pintzegag angick den store Marchering rundt om
os. Gud bevarede os dog uden stor Skade, alligevel
vi vare hart deran. Hvor megen Fare og Bedrøvelse, vi
haver udstanden, kan vi aldrig fortælle Efterkom-
merne."

In margine af Kirkebogen ved at tegne et Varns
Daab, har samme Præst skrevet "For disse Emaas
Ekyld haver Gud visseligen sparet os saa meget
Brød, at vi er opholdt uden Hungers Nød, imod
ald menneftelig Tancke og Forhaabning. Røven og
Plyndring paaftoed denne Sommer i elleve Ugger.
Mit beste Qvæg gick med i Lobet. 7 Heste og Hops-
per haver jeg tilfat i denne Krig. Jylland og Hol-
stein haver født 5 Urmeer i denne Krig den Danske,
Evenske, Kejserslige, Polniste og Brandenburgiste.

Dominas providet'. — Præstens Kone døde d. 21de Juli 1659¹⁾). Samme Præst har anmærket, at det brandenb. Reg. Quast, paa sin Marsch gjennem Sognet 3die Pindsedag, bortførte en 13 Aars Bondedreng fra Weiwod By, som vogtede sin Faders Qvæg; tillige tog det 2 Plage. Han tilføjer det Dnske, at hans Forældre maa faa ham at see igjen. — En af Præstens Eftermænd, Dorschæus, som 1766 har meddeelt Ovenstaaende i de oftomtalte Indberetninger, tilføjer, at dette Dnske gif i Opfyldelse. Drengens ældre Broder var fulgt efter ham, havde faaet Plagene igjen, og for en Tid ogsaa befriet sin Broder. Men to Ryttere havde fundet ham, da han havde skjult sig i en Lyngstak, bundet ham til Hestens Hale, siden solgt ham for en "lumpen" Rigsdaler til nogle andre. Derefter var han snart blevet solgt, snart givet bort "som et umælende Creatur" indtil han var kommet til Brandenburg. Der havde han faaet en af Kurfyrstens Gaarde, havde giftet sig, og var endelig med Kone og Børn igjen kommet til sin Fødeby²⁾

1) Det ses et andet Sted i Indb. Bl. besonderligt nok, at Præsten ikke taler derom, eller regner dette Dødsfald med blandt sine Ulykker og Tab.

2) Historien er meget udførligt fortalt i Indb. Bl. og kunde give Stof til en net lille Novelle.

Bilag.

*Revisjonens Slutnings Antegnelse om
Brandskatten fra 1645.*

Efter at have anfört Summen paa de tilbagebe-
talte Penge (4254 D.) og de endnu resterende (193 D.)
slutter den:

Hvilcket er en stor Summa och haffuer for- Aar-
saget Byen er kommen Vdi den store Gjeld, baade
med derisz Resterende paabudne Kongl. schatter och
di penge, di schall were schyldig paa fremmede Ste-
der.

Derimod findis iche aff Brandschattens Restandt
att were förte i Alle forschr. Regenschaber Byen till
Indtegt vden it hundred och fembten Daler. Mens
vdi en af Byens Bögger, dertill gjort aff Ny Ao. 1651
findesz indeschreffuen huad en Part aff Bosgerschabet
schulle haffue for derisz forstrechning, di haffde gjort
till Brandschatt. Och huad en Part haffde aff de-
nom resteredt aff derisz Brandschatt.

Medens iche dervdi findesz, huad enhuer wor
lagt for til forne Brandschatt att udgiffue. Iche heller

huad der war betaldt udaff enhuer. Dertill med och iche huad enhuer deraff er bleffuen schyldig til Restandtz, saa och iche heller, huad Forstreckening enhuer till samme Brandschatt gjort haffuer, som billigen burde.

Och saa straxen effter Freden war slutet, med samptlig Borgerschabet och Interesirede gjordt Endelig Sluttning om Alting dermed, och iche haffue ladet det henstaa mange Aar dereffter¹⁾. Och efftersom Intet heller findes i schattebogen om samme Brandschatt, huor höjt den er lagt, mens berettis, at till samme 9000 Rd. Brandschatt som Byen gaff, sculle en huer Mk. schat som Byen paa di Tider haffde at schate efter, giffue förste Gang, 30 Rd. och anden Gang 15 Rd. som da kunde belöbe sig Thusinde och nogle Hundrede Rd. offuer forskreff. 9000 Rd. Brandschat. Saa det siunis well, dersom saa er, at samme Brandschat och dens dertil Forstrechning well dermed daa kunde haffue weret betalt.

At Byen iche haffde kommen i slig en vidtlöfftig Gield.

Will derfore med samme Brandschattes Regenschaber och Lignelser, huad en huer dertill er lagt for, och medt samme Schatens Restandtz, huad en huer rester deraf, saa och med enhuer deris undersch. Regenschab paa huad Forstrechning di dertil gjort haffuer forklaris, Att deraf kan erfaris, om Byen tilkommer den forskr. store Summa att betale, som i disse forskreff. Byens Pengemestres Regnschaber er Indfört.

¹⁾ Her kunde vel Raadet til Gjengjeld bemærke, at Revisjonen ikke havde megen Ære af at tale med om at komme bagefter, i det den 1656 reviderede Regnskab fra 1632.

(Af Raadstubogen No. 1.)

Anno 1618 den 24de Januari paa Riber Radhus nerverendis Kield Jörgensen och Morten Lime Borgemestre, Niels Grisbeck, Olluf Roed, Hans Hegelund, Baldtzer Knudsen och Bagge Pedersen, Raadmend, sambtycket disze ephterschreffne aff de 24 Mend, som idag tilstede vor (fölger Navnene) Att der maa hugges for det förste en Dag eller thou vdi Byens Kjerd, en huer som di haffuer behoff thil aff the gammele och Hallænde thræ thil Brendszel och ingen adt suie (?) nogit wed thou Rigsdalers Bröde thil Byen. Och huad som hugges vdi forne Kjerd, thet schall Roedhuggis ved forne Bröde, och indtet at hugges aff de smaa vugge Thræer, medens aff de störste och gammeleste. Och schall di giffue for huer Lasz Brendsel, aff these gammele, hallende Thræer VI sk. och aff the gröne Birck och Ell Brendsell XII sk. Och deris Zeddeler schall di annamme huos schriffueren och giffue hannem for huer Zeddel I sk. dansch, och daa strags att legge Pendingen fraa dennem och thil hannem, och ingen att bytte deris Zedeler eller Polletter ved then forne Bröde, och nu paa Thirsdag nestkommende att begynde och hugge, och daa stragsten samme Dag att hiemb-Age och schall dj fornue Dag daa Andtuorde Stadtbuddene deres Zeddeler ved Suingelen. Och ingen att forloffues mere end fire Las. Och huo, som will haffue Gierdsell, schall giffue for Lassen I Mk. Och ingen att beBomme aff Gjerdsell mere endt thou Lasz.

3.

Wir Carl Gustav von Gottes Gnaden, der Schweden, Gothen und Wenden König, Groszfürst in Finland, Hertzog zu Ehesten, Carelen, Bremen, Vehrden, Stettin, Pommern, der Cassuben und Wenden, Fürst zu Rügen, Herr über Ingemanland und Wismar, wie auch Phalzgraff beim Rhein, in Beyern, zu Gülich, Cleve und Berge Herzog etc. Thun Kundt hiemit: Demnach wier den Wohllehrwürdiger undt Hochgelarten H. D. Petrum Bischoff zu Ripen, zu sambt seiner Vnterhabenden Probsten undt Pastoribus in der Stadt und auffm Lande nebst ihren Pfarren mit allen undt jeden Pertinentien und Zugehörungen, in Vnsern special Schütz, Schirm und Salva-Guardie auff- und Angenommen, massen ein solches wörehlich geschieht: Als befehlen wir hiemit Allen und jeden Vnserer Generalitet und Commandanten, wi auch hohen vnd Nidrigen Kriegs-Officiren zu sambt gemeiner Soldatesque zu Rosz vndt Fus, vndt Allen Anderen vns Angehörigen gnädigst vndt ehrnstlich, das Sie eingangs ehrmeldten Bischoff zu Ripen zu sambt seinen angehörigen Probsten vndt Pastoribus, sowohl in der Stadt als auffm Lande, mit Allen undt Jeden darzu gehörigen Pertinentien an Persohnen, Gebäuden, Färnisse, Haab vndt Gütern, Getreydich, Pferden, Wagen, kleinem vndt groszem Vihe, vnd sonstem Allem, wie das immer Nahmen haben mag, im Geringsten nicht beleidigen, sondern bey dieser vnser Salva-Guardie allerdings Ruhig vnd Vngekränchet sein vnd Verbleiben lassen, vnd darwider, vnter was Schein vndt prætext es geschehen möchte, mit Eigenwilligen Einquartirungen vnd Durch-Marschen, Auch selbst anmaszten Contributionen vnd Andern Kriegs-Beschwer-

den nicht graviren oder Belegen, noch die dazu gehörige Persohnen mit Bestraffung¹⁾, Brand, Raub, Nahn oder Plunderung im geringesten nicht Verunruhigen, infestiren oder beleidigen, weniger dieser Vnsere Salva-Gvardie in einigerley Wege violiren; sondern vielmehr selbige vndt Deren glaubhaffte Copeyen, gebührend respectiren vndt ehren, Auch mehr gedachten Bischoff, Probstn vndt Pastoren zu sambt derselben Per-
 tinentien vndt darzu gehörigen Personen wieder alle-
 gewalt vndt Thätigkeit, so dennenselben wider über-
 Verhoffen zugefüget werden möchte, in Vnsern Nah-
 men Gebührend maintainiren vndt Schützen. Hieran
 gesshiecht was vnsern gnädigsten Willen vndt ehrnstlicher
 Befehl gemäs ist. Vhrkundlig haben wir dieses eigen-
 händig vnterschreiben vndt mit Vnsern hiefür Gedrück-
 ten Königl. Secret-Insigel bekräftigen lassen. So ge-
 schehen in Vnsern Feldtlager, Unter Frederichs-Udde.
 den 2 Septemb. Anno 1657.

Nedenfor er skrevet:

Adt dette er en rigtig oc tröwerdig Copie af höi-
 bemeldte Kong. Mayst. til Sverrig naadigst udgiffne
 Salva-Gvardie bref med egen Haand oc Segel mig
 meddelt, widner jeg vnderskrefven med egen Haand.
 Ribe d. 12te Septemb. 1657.

Pet. J. Kraglund D.

Rip. Episcopus.

(Afskrevet efter et Exemplar, som opbevares ved Stiftsprovstiet)

1.

Der Königl. Mayts. unndt Dero Reiche Schweden

1) Ordet er noget utydeligt, da Manuscriptet der er noget i styk-
 ker,

Rath, Königl., Lieutenant General über Dero Armeen und Militair Stat in Deutschland, Vice-Reichs-Admiral, wie auch General Gouverneur im Herzogthumb Pommern und Esberland, und Richter über Näricke.

Caroll Gustav Wrangell.

Graff zu Salmis, Freyherre zu Lindenberg und Ludenhoff, Herr zu Schog-Kloster, Brehmer-Vöhrde, Wrangelsburg, Spicker vund Rustrop.

Demnach im Nahmen vndt von wegen Hogstgedachte Ihre Königl. Mayts des Königl. Lieutenant Generals Hochgräffl Excellence undt Gnaden aus bewegende wollewissend unndt erheblichen Ursachen der Edelen, Vesten undt hoch gelahrten D. Ludovicum Pouchium, Medicum undt Canonicum der Thum-Kirche zu Ripen, sampte seiner Frawen, Kindern, Gesinde, Häuser undt Höfe, Mobilien vndt immobilien, nichts ausgenommen in Höchstgdr. Ihrer Königl. May Special Schutz undt Schirm auf undt angenommen dergestalt undt als daz demselben alle seine von Alters her übliche Privilegien undt genoszene Freyheiten, wie auch Seine jährliche intraden undt Verpflegungen, so derselbe wegen seines offieii unndt Bestallung von Thum Capitell zu Ripen genossen, hinfüro als behalten, die zugehörigen Capitils Bauren auch Ihme ihre gehörige schulden unndt Verpflegung zu geben verpflichtet sein und bleiben sollen, alsz werden alle undt jede Königl Schwedische, des Königl. Herr Lieutenant Generals Hochgr. Excellence undt Gnaden Conduite untergebene hohe und niedere Krigs Officiren, auch andere dero befehlshabere ersucht, erinnert, undt ernstlich befehliget, daz sie sich an obgemelten D. Ludovicum Pouchium seinen angehörigen Leuten, Dienern, Bauren,

Hause, Höfern, mobilien undt immobilien keines wegen vergreifen, noch sie beleidigen oder mit einigens hartlichen. selbst willigen Contributionen, Geldpressuren, Brand oder Brandschatzungen, Ein-Quartirungen, Abnahm pferde, Viehes, Getreide vundt andern beschweren ängstigen oder beladen, sondern in Respect des Hoch-Gräfl. Excell. undt Gnaden deren widimirte Copeyen gleich als Original selbstn gültig sein soll, damit in alle wege gantzlich verschonen undt übersehn wollen undt sollen. Wornach sich ein jeder zu richten und vor Straffe der Betretung zu hüten. Diessen wirdt im Königl. Schwedische Feldlager unter Friderichsude 29 Sept. 1657.

(Efter en Kopi, som var blandt de Dokumenter, der 1776 indsendtes fra Stifts-Arkivet til Geheime-Arkivet, afskrevet af Grönlund; om denne eller den første Afskriver bör bære Skylden for den Mængde Fejl, hvoraf Afskriften vrimler, vilde omnævnte Kopi bedst vise.)

5.

(Af Raadstu Dombogen 1661.)

Wii effterskreffne Iesper Hannsen Borgermester udj Ribe, Bagge Baggesen, Iörgen Hansen och Iens Mortensen Raadmend sammesteds, kundgjörer hermed for alle som dette seer och læser, Att Hæderlige Matrone Ide affgangne Carsten Olufsens, forrige Kongl. May. Tolder her i Staden, haffuer paa Raadhuset for Retten ladet begjere nogen Certification och Vidnesbyrd at fremligge hosz hendis Sahl. Mands Regenschaber paa behörige steder, huorledis de Suenske med hendis Sahl. Mand for hans Kongl. Maist. Told, som i den kortuarende Fred vor Indkommet, Proceede-

ret, der de saa Wformodentlig bröd Freden, Saa er det vitterligt, at de Suenske besatte den Sahl. Mands Husz med Rytter, der Freds rupturen scheede, och förde hannem aff sit Husz paa Torfuett, huor de Suenske haffde stillet sig, huor hand forbleff Arresterit, indtil Toldböger vor offuerleffuerit, effter huis Antegnelse, Pengene strax maatte vdtellis, som faldt da heel besuerligt for denne Stads fattige Indvaanere, hosz huilcke en stor Deel aff samme Told resterede, som desforuden höyligen samme Tid bleff beschattet. At saaledis Pasherit er, haffuer wi til Vidnisbyrd ladet Vorisz Stads Secret her vndertrycke.

Ribe d. 11 Iuny 1661.

Hieronimus Threllund.

Reip. Notar.

6.

*Nogle Uddrag af Indquarterings Rullen over
Brandenborgerne i Ribe 1658—59.*

Ib Hansen Friis, 3½ Mk. 11 Oct. 1 Rytter oc Hest, bort 30 dito; 27 Nov. 1 Proniantschriffuer, 3 hest. 1659. 3 Feb. 2 Karl 3 Hest, 1 Nat. 9 dito 3 Rytter 1 Nat.

Michel Knudsen, 12 sk. 19 Oct. 1 Corporal at spise 21 Nov. 1 Rytter, d. 10 Dec. 1 Corporal 1 Hest, 18 bort. 1659. 24 Ian. 1 Corporal.

Clement Madsen Byfouget, 24sk. 23 Nov. 1 Quartermester 2 Hest, 17de bort, 1659. 16 Feb. 1 Ritmester 3 Hest 1 Nat.

Marie sal. Jens Joensens, 30 Oct. 1 Captein, bort.

12 Nov. 22 Nov. 1 dansch Leutnant 3 Hest 1 Knecht,
bort 6 Dec. 1659 2 Febr. 2 Rytter. 9 Febr. til Hjelp
met Anders Höu.

Christen Hansen Hjort, 20 sk. 19 Okt. 1 Corporal
at spise 20 Nov. 1 Corp. 1 Hest, 5 Dec. bort. 1659.
24 Jan. 1 Vagtmester holt til 1ste Febr.

Jörgen Hansen, Raadmand 5 Mk. 30 Jan. Gen. Spar-
res Gemal holt 2 Netter.

Niels Terpger, 3½ Mk. 19 Oct. 1 Ritmester, 3
Leutn. at spise. 14 Nov. 1 Reg. quart-mester, 4 Hest,
3 Knechte. 18 Dec. 1 Quartiermester. 24de Jan. 1
Hoffjuncher 6 Heste bort 14 Febr.

Johan Engel, Isenkremmer, 19 Oct. 1 Cornet och
1 Vagtmester at spise, 3 Nov. at giffue Else Suanis
tel Hjelp om Dagen 1½ Mk. 18 Dec. 1 Ritm. 1 Knecht,
2 Hest. 9 Febr. 3 Rytter 1 Nat, 12 dito 1 Kögmester.

Peder Iepsen, Toldschriffuer 6 sk. 27 Oct. 1 Rytter
1 Nat, 28 dito 1 Karl at spise. 21 Nov. 1 Rytter.
27 Nov. 1 Rytter. bort 4 Decr. 24 Jan. 1 Soldat.

Adam Verlohren 20 sk. 27 Oct. 1 Rytter, bort 6
Nov. 21 Nov. 1 Rytter, 6 Nov. bort, 28 Nov. 1 Ryt-
ter, bort 8 Decr. 1659. 24 Jan. 2 Rytter holt til 11 Febr.
3 Febr. 2 Rytter 1 Nat. 6 dito 1 Trompet 3 Heste
3 Netter 11 d. 2 Hest 1 Knecht 3 Netter.

Casten Ollsen, Raadmand. 18 Nov. Hans Arenfeld
1 Karl 3 Heste, bort 22 dito..

Mats Jepsen Schumager 4 sk. 28de Oct. 1 Karl
met Ole Buntmager, 1 Rytter med samme. holt til
6 Dec. 14 Dec. 1 Karl. 1659 24 Jan. 1 Rytter holt
til 1 Febr. 9 Febr. 1 Tromslaa.

Söffren Udrider, 6 sk. 28 Dec. 1 Karel at spise. 22
Nov. 1 Rytter bort 28 dito. 14 Dec. 1 Rytter bort 20

dito. 24 Jan. 1 Rytter holt til 1 Febr. 9 Febr 1 Fu-
reer-schött holt 1 Dag, 12 dito 1 Soldat.

Mette, Lanritz Baggesens 2 Mk. 6 No. 1 Ritmester
holt 2 Dage. 18 Dec. 1 Gen. lyt. Quartermester.
1659. 9 Feb. 1 Oberst Lytenant.

Maren S. Splidsens, 6 Nou. 1 Leitenant. 27 Nov.
1 Karl 2 Heste. 15 Decbr. 1 Gen.-Quartirmester met
Anders Verloren. 24 Jan. 1 Løjtenaut.

Hieronimus scholmester, 1 Ritmesters Fru, at ind-
tage met Folch och Heste for Betaling. NB. haffde 8
Tienere 6 Heste; giffuen til den döde Hopmands Folk,
Heste og Wogn 2½ Rd.

(Herved maa bemærkes. at Rullen blot omtaler Bran-
denborgerne, og at paa samme Tid laa Kejserslige i
Byen.)

7.

(Af Tingbogen for 1659.)

For Tingsdom stod Cornelius Detleffsen paa heder-
lig oc höilærd Mand Mester Niels Kragelund Latin
Skolemesters Vegne oc begjerede att de Dannemend,
som var vdnennit att siune Thomas Skreders Husz udi
Steenbogaade, som latinsche Scholes forsuarer haffuer
i Pant, oc Knud Hansen sidst i boede, da fremstod
(Navne) vnnde och kundgjorde, att de haffuer verit i
bete Husz oc den besichtiget, da befandt de, att der
vor fiire Vinduer borte vdi Stuen, Gulvet aff Heste-
födder forträaden oc Stenene i Stykker. I Brygger-
huset var der ingen Loft, Taflerne udi Adelhuset me-
stendel löse oc meget brösthældige, Kackeloffuen ocsaa
schulle hjælpes, thou Vinduer vdi Adelhuset vd til Pe-

der Douns Gade vor borte, oc en Vindue ved Gaddö-
ren vor ocsaa borte, huilcket de affhjemlede for en
fuldkommen Sjun. Herimod i Retten mötte Knud
Hansen oc sagde, huad Vinduerne i Stuen oc Gulffvet
i Stuen Anlangindes, da er det sched af Indquartere-
de Heste, da hans Churfl. Durchl. aff Brandenburg,
hans Hoffstat laa her, til efter att han var flöt vd aff
Huset, er tvende Vinduer ud til Peder Douns Gaade
bortstollen o.s.v.

S.

Nos Fredericus Wilhelmus Dei gratia Marchio
Brandenburgensis, sacri Romani imperii Archi-Came-
rarius et Princeps, Elector, Magdeburgi, Prussiae, Iuliae,
Clivii Montium, Stetini Pomeraniae, Cassubiorum, Van-
dalarumqve, necnon in Silecia, Crosnae et Carnoviae
Dux, Burgravius Norinbergensis, Princeps Halberstadii
et Mindae, Comes Marcae et Ravensbergi, Dominus in
Ravensteen etc.

Nostro et Confoederatorum nostrorum exercitui, om-
nibus et singulis enjuscunqve demum sint ordinis et
dignitatis, hisce literis clementer indicamus, quod tem-
pla, Nosocomia civitatis et Dioceseos Ripensis, cum
omnibus sacri ordinis hominibus, tam urbicis quam ru-
ralibus Pastoribus, praepceptoribus, Conrectoribus, Collegis,
Aedituis, Cantoribus et viduis illorum in specialem no-
stram tutelam, et defensionem sucepimus, aedesque et
bona illorum ab omnibus contributionibus hospitationis,
aliisque bellicis oneribus libera et immunia conservari
velimus, omnesque ita et singulos, Generales, Tribunos
et Comissarios, Quarteriarum Magistros, aliosque tam
officiales quam gregarios milites sub sacrae Caesareae

Majestatis ant Serenissimi Poloniae Regis exercitu militantes convenienter requirimus, Nostris autem seriò et severè mandamus, velint illos nostro nomine ab omnibus pecuniarum exactionibus, a nocturnis et diurnis diversoriis et commorationibus, a præstationibus, et hujusmodi aliis, quocunque demum nomine veniant, belli oneribus tutos et immunes præstare, privilegia illis atque illorum bonis, a Serenissimis Danorum Regibus deinceps indulta, pro ratione singulorum ordinum atque dignitatum, et quæ iis assignata sunt pro officii laboribus sarta tecta conservare, atque omni studio in illam incumbere, ut suo quisque officio in Dei gloriam rectè fungi possit. Confidimus omnes et singulos huic nostræ voluntati convenienter obtemperaturos, quod vicissim erga unumquemque gratia et affectu Electorali agnoscemus. Refractarii v. et qui proterve hocce protectionis nostræ diploma violare ausi fuerint, non tantum indignationem nostram incurrent, sed debitos quoque pro ratione circumstantiarum poena luent. In quam fidem hasce exemptionis et Salvaguardiæ literas (quarum fide dignum exemplar, æquales originali ipsi vires habere decernimus) propria manu subscripsimus et sigillo nostro Electorali eas muniri jussimus. Dabantur Ripis Cimbrorum die 28 Decembris 1658.

Fredericus Wilhelmus Elector.

Cum autografo Autoris Latino exemplar hoc optima fide convenire manu et sigillo testor

Petrus Iani Krag: D.

Ripensis Episcopus

manu mea.

(Forhen aftrykt i Engelstofts Univ. og Skole-An. 2 B. 1809, mig meddelt ligesom Bil. 2 og flere andre Dokumenter af Professor Thorup.)

9.

Demnach in der Röm. Kay. auch zu Hungarn und Boheimb Königl. Mayt. Unsers allergnädigster Herrens absonderliche Protection und Schutz die Kirchen, Schulen, Hospitalen und Armen-Häuser der Stadt und des StiftsRiepen, mit allen und jeden deren Bedienten, als Bischoffen, den Wohl Ehrwürdigen und Hochgelehrten Herrn D. Petrum Cragelundium, samt Præpositis und Predigern, Schuldienern, Organisten, Küstern und Klochern, wie auch derselben Wittiben, deren Häuser, Wohnungen und Pertinencien aufgenommen, auch darüber Eine Salvaguarde ertheilet worden. Thue auch solches hiermit, und nehme besagte Kirchen, Schulen, Hospitalen und Armenhäuser, mit Vorgenanten Herrn Bischoffen, allen Predigern, Schul- und Andern Bedienten Häuser und zu behörungen, in meinem Schutz und Schirm, dergestalt das hierdurch dennen meinem Commando Untergebenen Alles Ernsts und bey Unauszleibender Leib- und Lebens Straffe anbefohlen wirt, dasz sie insgesamt, und ein Jeder in sonderheit obbennante Herrn Bischoffen, Predigern, Schul- und andern Bedienten, wie auch deren Wittiben, Häuser, Wohnungen und Pertinencien mit Keinerley Einquartirung, Nachlagern Contribuciou, weiniger Raub, Plinderung Brandtschatzung, Verderbung der Landfrüchten, Abnehmung Kleinen oder groszen Vihes, gelt exactionen und andern Kriegspresiren, wi die immer Nahmen haben mögen, belegen, beschweren und incommodiren, sondern vielmehr für diese obgemelten und andere dergleichen Ungelegenheiten schützen, Vertheidigen und in allem die Salvaguardi gebührent respectiren und deren glaubwürdigen, vidimirten abschrift gleichmessig glauben,

als dem Originali selbst zustellen wollen und Sollen.
Wornach sich die meinem Commando Untergebene zu
achten haben, sich auch von Unausbleibender Leib
und Lebens Straffe zu hüten. Signatum Hauptquar-
tier Riepen d. 10 Jaunary Anno 1659.

Der Röm. Kay. auch zu Hungern undt Bo-
heimb Königl. May. Hoff-Kriigs-Radt, Cam-
merer, Graf Feldt Marschall und bestalter
Obrister.

Raymundus Comes Montis Cucolli.
(L.S.)

Dasz diese Abschrift dem Original allerdings gleich-
lautendt, wirt mit Ihrer Exc. des Herrn General Felt-
marschl. Grauens von Montecuculi herunter gestölltem
Cantzley Insichl bekräftiget Dat. Ripen d. 19de Jan-
uary Ao. 1659.

(meddelt mig ligesom No. 3, af Stiftsprovst Frost).

10.

Lectori pio plurimam salutem.

In nomine et ex parte Serenissimi ac poten-
tissimi Regis Daniae et Norvegiae omnes et singuli
amice et fraterne rogantur, ut Rever. dominum pasto-
rem Thomam Henrici cum tota familia et mobilibus
indemne absque omni pecuniarum exactione ut et ho-
stili insolentia in Domo sua in Huidding vivere per-
mittant, neque ullo modo graventur. Hanc singularem
gratiam erga omnes et singulos demerendam sincere
pollicear. Dabam Viellæ 20 Novembris Ao. 1659 Se-
renissimi et potentissimi Regis Daniae Commissarius bel-
licus apud Exercitum pollonicum.

Nicolaus Nissen.

11.

(Af Raadstuebogen No. 2.)

Anno 1659 d. 30te Juli paa Riber-Raadhusz, udj Borgermester och Raad samt aff di 24 Dannemend, som tilstede waare deris Neruerelse, er Sluttit: Efftersom megen stor Uschichelighed findis her udj Riber by met Fylderich och dricherich effter Ligberende, saa enten dj er fattig eller Rige, haffuer di nu paa nogen Tid giffuen dj, som Berre de Döde till Graffuen, En Tönde Öll, undertiden tracterich met Win eller anden Drich, som kommer Menigheden till stor vnöttig Bekostning. Huorfore aff Borg. och Raadt er for godt anseet, och aff di forordnede 24 Dannemend sambtykt, alt Slig Dricherich at affschaffe, saa at ingen, were sig och huo det were kand, schall Effter Dags mer vnderstaa sig, som Lig til deris Begraffelses stedt haffue at lade bestedige, dennem, som forhjelper at bere, tractere eller tractere lade med nogen Drich enten Win, Öll eller noget Andet, effter Liget er henbaaret, Medens saadan Vschichelighedt her effter Dags gandsche hermedt at were forbudt och aflagt, huo sig herimod forseer, schall haffue forbrudt till di Fattige vdj Siughuset, nemlig i St. Peders Kirke Thi Rixd., huor effter en huer sig kand vide at Rette och for Schade att tage waare. Riber Raadhusz ut supra.

12.

Afskrift og Udtog af nogle Breve og Dokumenter, angauende Indkvarteringen i Ribe i 1660.

1. Demnach Ihr Königl. Mayst. Gnädigst befohlen, dssz die Officirer in den städten sollen inquarteret

werden, Alsdann wirt zu die Statt Ripen assigneret vnd hingewiesen, desz Herrn General-Feltmarschall Schacken Regiments Stab zu Fuesz, wie auch desz Herrn Oberst-Lieutenant Wassenbergs Compagnie zu Roos; so woll Auch die Offecirer des Herrn Gen. Felt. Marsch. Leib Compagni zu Fuesz, allda nach Jhr Kön. M. Gnädigste vnd jetzt neue ausgegebene Ordonnance in Natura ihre Verpflegung zu geniessen, begehre deswegen freundlich, die Herrn Bürg. u. R. zu Ripen wolle den Anstalt machen, dasz diese gedachte Offecirer mit Unterhaltung bis weitere Anordnung möchte versehen werden. Datum Wiborg 30 Aug. 1660.

Dero zu Denmark Norweg Kongl May. General Kriegs-Commiss.

Otto Powisch.

2. Dem Hern Oberstl. von Wassenberg gebühret von der Stadt Ripen der Königl. Ordinance nach monatlich: An Tractemente 21 Rd 1 Mk. auf 8 Pferde a 8 Rd. Servis zum wenigsten 20 Rd., ist 105 Rd. 1 Mk.; 3 Corporals, jedem an Tractament 5 Rd. 1 Mk., Jedem auf 2 Pferde a 8 Rd., ist 64 Rd. Trompeter an Tractement und Pferd, 13Rd. 1 Mk. Munsterschreiber ebenso. Summa Rd. 196. Weil ich diesen Monat aber befunden, da ich mich selber beköstiget vnd mein eigen Service gehalten, dasz ich mit dem selben, was die königl. Ordinance mit sich führet, bey weitem nicht auskommen kann, besonderen Viel mehrers aufwenden müssen, Als wird Bürgm. u. R. Vorsehung thun, dasz ich kunftig in Natura verfleget werden möge. (Uden Underskrift).

Ribe den 27 Sept. 1660.

3. Demnach bey Jüngster Anwesenheit der sambt-

lichen Stände, und deren Einhellige VerEinbahrung, wie die Distributio der Cavallerie, Artiglerie vund Infanterie fügligst Vorzunehmen, der Statt Ripen zu Ihrem Antheil 170 Portiones jede zu 5 Sl. D. Gezeichnet, welche Summa dann Monatlich betragt 850 Sl. D. Als ist Ihnen vom Hr. Gen. Kriags Commusario Folgendes darauf Assigniret worden alsz.

Zu Pherde Obr. Leut. Wasseuberg 78 Rd. 43 Sk.
1 Trompeter, 1 Munstesreiber, 1 Corporal a 10 Rd.
24 Sk. 8 Reuter a 7 R. macht 166 Rd. 10 Sk.

Vom Reg. Stab zu Fuesz. Reg. Quartiermeister a 16 Rd. Reg. Secretarius, Reg. Feltscherer a 14 Rd. Reg Tambour, Reg. Profos a 6 Rd., Sticken-Knecht 3 Rd. 16 sk. macht 59 Rd. 16 Sk.

Von der Leib-Compagnie Capt. Liutn. 20 Rd. Capt. des Armes, Sergiant, Fourier, Gefreyter Corporall, Munstersreiber a 6 Rd. 2 Corporalls a 4 Rd. 36 Sk. 2 Tambour, 1 Pfeiffer, 9 Gefreyter a 4 Rd. 70 Gemeine a 5 Sl. D. macht 340 Rd. 40 Sk.

Die Ganze Summa 566 Rd. 27 Sk., oder Ohngef. 850 Sl. D.

Wann nun dan mit dieser Summa die 170 Portiones Ergentzet, Als z soll die Statt Ripen mit keiner Andern Einquartirung, Durchzügen, Nachtlagern vnd freyen Wagenfuhren, es sey dann, das anderweitige Expresse Ordre Einkommen, weiter nicht prægraviret, noch einiger Maszen incommodiret werden, besonderen, hat Hr. Obr- L. oder wer sonst die Militie Commendiret, hierüber stets zu halten. vnd sich nach diesem zu achten. Copenh. 28 Novembris 1660.

Ihrer Königl. May. und dero Reiche Denmarck, Norwegen

Rath Feltherr, Krigs Præsident
 vnd Assessor in Collegio Sta- (L.S.) hanzz schack.
 tus, Amtmann auf Riepen und
 Obersten zu Rosz und Fusz.

4. I Gen. Krigs Kom. Powischs Assignat. af Septemher
 er ogsaa anført i Tractement for Feltmarschal Schak
 selv som Regimentets Oberst, 4 Mk. om Dagen er
 21 Rd. 2 Mk. Maanedlig, hver Maaned regnedes nem-
 lig til 32 Dage. Oberst. L. Tractament var det sam-
 me. Men for hver af hans 8 Heste, beregnedes kun
 4 Sl. D.; og dog, som Brevet ovenfor viser, formerede
 han Raadet Regning paa 8 Rd. for hver Hest, sköndt
 Assign. var gruudet paa den trykte Kgl. Ordinants,
 som Offisererne altsaa ikke altid holdt sig efterretteli-
 ge. Fortæring for en Capt. Leut. til Hest, regnet
 imellem Ritmester og Leutn. bestemtes til 13 Rd.
 2 Mk. 1 Quartermester fik 1 Ort om Dagen uden
 Servis, 1 Mönsterskriver o. s. v. 8 Sk. for Maaltidet
 eller 1 Mk. om Dagen, o. s. v. Den hele Summa
 for Sept. Maaned er 840 Rd.

5. Demnach B. u. R. bey Jhr. Exc. dem Feldt-
 herrn sich beklaget haben, dasz ein Theil Reuter,
 wann sie auf Execution verschicket werden, vndt also
 eine Zeitlang ausz ihren Quartiren, von jedem Tage,
 dasz sie zur Stelle nicht gewesen, 3 sk. fordern,
 wie nun aber Ihre Exc. solche vnbillige Abforderung
 durchaus nicht gestatten wollen, besonderen befohlen,
 dasz man hiemit einhalten vnd den Bürgern nicht be-
 schweren solle. (af Wass. Brev til Raadet.)

6. Ich höre mit keinem geringen Verdrusze, dasz
 fasst alle Nacht eine vndt andere Diebereyen bey
 nächstverlauffener Zeit in der Statt vorgehen, also

das diese begehende Leichtfertigkeit so woll zu beklagen, als auch, wan die Dieberey erwiesen, billig vnd von allem Recht zu bestrafen sey. (Man foreslaar nu, at enhver Borger selv skal huse de ham anviste Folk, og vedbliver): Im Fall nun aber dieser mein wolmeinendlicher Vorschlag nicht acceptirt werden kann, vndt die Bürger die Ihnen angewiesenen Reuter nicht würchlich beheusen noch beherbergen wollen, so selbsten werden meine groszgünstige Herren die nach diesem entstehende Disordren mir nicht beymessen, sondern entschuldiget halten, o. s. v. (af et andet Brev fra samme)

7. Af et langt, særdeles höfligt, Brev fra samme, fuldt af Klager og Fordringer, ville vi anföre folgende til Oplysning af det Anförte. Ob Ich mich nun zwar woll erinnern, dasz man mir von Jehero die auf jedem Pferde gerechneten 8 Rthr. difficultiren wolle, so kann ich doch meine Pretension dahero nicht fallen lassen, weil der herr Commiss Parsberg bey seiner letzten Anwesenheit in herr Bagge Baggesens Hause, mich berichtet, dasz mir besagte 8 Rth. auf jedem Pferde gebührten, aber dasz auch zu erweisen stett, dasz ein jeglicher Offiecir in dem ganzen Königreiche dasselbige solange gennossen, bis andertweitige Verpflegung verordnet wurde u. s. w. Vndt weil schliczlich meine grosz günstige Herren woll bekandt, dasz mir vom Anfang bisz dato nicht das geringste an Service, es habe Nahmen, wie esz wolle, Auszerhalb dasz blösze Quartier gegeben, Jedoch Jhnen woll wissend ist, dasz dem Offeciren, welcher an einem Orte commendiret, einige Ergötzlichkeit von der Statt widerfahren, als zweifle ich gantz nicht, es werden meine

Großtg. II. nicht zugeben, in Betrachtung die Feuerung vndt was man sonst nötig hat, alhier sehr kostbar ist, dasz ich die geschehene Kosten an Licht, Holz, Saiver (?) vnd Salz aus meinem beuthel erlege. Es werden meine Großtg. II. dero mir bekannte Dexteritet vndt Billigkeit nach mir hiefür 12 Rth. monatlich zukommen lassen, u. s. w. Han lader Raadet forstaa, at da han har fört en ulastelig Kommando i Byen, saa maa det tage det i Konsideration og vise "eine resonable Billigkeit." Han lover at vise dem alle mulige Tjenester igjen, og endelig: "wunsche Ihnen Allerseits von dem Allerhöchsten Glückliches Wollergehend, vnd selbst desiderirende Prosperität, ich bleibe negst Empfehlung göttlicher gnadigen beschirmung u. s. v.

8. Dem Hrn. Obr. A. von Wassenberg laut inhende habende Anweisung, gebühret monatlich. Als Oberst. Leut. an Tractament 21 Rd. 16 Sk. auf 8 Pferde 64 Rd. Als Ritmeister Tractam. 16 Rd. Auf 5 Pherde. 40 Rthr. Trompeter vnd Munsterschreiber Tract. 5 Rth. 16 Sk. 2 Pferde a 8 Rth. Summa monatlich 168 Rthr. 10 Sept. 1661.

Examen begynder d. 15de September og holdes i følgende Orden:

Lørdagen d. 15de Sept.	alle Classer (Dimitrend. indbef.).	Latinse og danske Stil.
Mandagen — 16de —	Form. Dimittenderne . . .	Mathematik og Tyds.
Tirsdagen — 18de —	Effrem. Dimittenderne . . .	Religion og Fransk.
Onsdagen — 19de —	Form. Dimittenderne og 4de Klasse	Præf. fra Latin.
torsdag — 20de —	Effrem. alle Classer . . .	Gymnastik.
Fredag — 21de —	Form. Dimittenderne . . .	Latin og Græsk.
Lørdag — 22de —	Effrem. alle Classer . . .	Hebraisk.
Søndag — 23de —	Form. Dimittenderne . . .	Historie og Geographie.
Mandag — 24de —	Effrem. alle Classer . . .	Naturhistorie og Tyds.
Tirsdag — 25de —	alle Classer . . .	Latin.
Onsdag — 26de —	. . .	Historie og Geographie.
torsdag — 27de —	. . .	Mathematik.
Fredag — 28de —	. . .	Religion.
		Fransk.
		Græsk.
		Dansk.

Examinationsriden begynder hver Formiddag Kl. 8, Effremiddag Kl. 2.

Den os anbettede Ungdoms Sorøelbre og Hæverende, faavelsom andre Efovenss Zel; yndere, indbodes herved til at overvære Examen og den Sværidelighed, med hvilfen den Nertes Mandagen d. 1ste October, om Effremiddagen Kl. 3.

Efterretninger

angaaende

B n e n R i b e,

udgivne

som Indbydelseskrift til den offentlige
Examen i Ribe-Cathedralsskole
1839.

Syvende Samling.

af

Dr. N. N. Thorup,
Rector, Professor, Ridder af Dannebrog.

R i b e 1 8 3 9.

Trykt hos Chr. sal. Høpff.

1777

1777

1777

1777

1777

1777

1777

1777

1777

1777

Bilag.

Omnibus presens scriptum cernentibus Mathias Stigoti, Laurentius Jone, Andreas Hinrici, Paulus Tidimanni, Johannes Kurt, Wirk Popsen, Jehan Gertsen, Hermannus remmesnider, Hannes Hinrici, Hennikinus Mwn, Wolterus et Laurentius Thome cives ripen Salutem in domino sempiternam. notum facimus universis presentibus et futuris quod sub anno domini MCCCXC quinto, sabbato infra octavas beatorum Petri et Pauli apostolorum coram nobis et aliis presentibus fide dignis in placito nostro civili propter hoc personaliter constituta honesta mulier dna Katerina relicta Erici viris discretis Consulibus nostris ripensibus fundum cum domo in eodem constructa a parte orientali ab ecclesia beati *Clementis* situm, cuius longitudo protenditur a cimiterio usque ad *plateam orientalem*, latitudo vero a terra civitatis usque ad *vicum modicum a parte aquilonari*, scotavit, alienavit et cum omni iuris plenitudine libere et sponte resignavit perpetuo possidendum. recognoscens se pro predictis ab eisdem plenum et sufficiens pretium totaliter sublevasse. Insuper firmiter obligavit se

ab omni iusta impetitione quorumcunque predictis consilibus prelibatum fundum cum domo appropriare, liberare et penitus disbrigare.

Quod ut vidimus et audivimus coram omnibus tenore presentis publice protestamur verbo veritatis. In cuius rei testimonium Sigilla nostra presentibus duximus apponenda. Datum anno et die suprascriptis.

2.

Alle men thethe breff se eller höre helse wy jesse persen pether smalstheth foudet bothe paa herscaps och bysens wegen jasper nielssen anders nielssen essgy holst theloff thidichsen japp holthus och sinesi screder bymen i ribe Ewinneligh meth wor herre kungöre ath aar effther gudz byrd m c d viii then thiisdag nest for pinzedagh pa riber by thing war skikket for oss och for flere gothe men beschethen man Her lydich hartleffsen borgemester i ribe framghich meth sin fri weli pa then gantze menigh almowens wegen i ribe schöthe salde och uplaath thenne breffwiser claus thidichsen byman i ribe then stenhuss meth jordh som kalles *then gamle radhuss* som byen maghsciffte meth hanem for then stenhuss och jord som ligger i *grönergadh* northen *then nw radhuss* meth then öster del aff eth anneth stenhuss som ligger northen nest meth begge theres rethticheyt, for thet forde. gamel radhuss som liggendes er northen wor Frue kirckyardh meth alle forde. stenhuss och jordzens rethticheyt i brethe och i lenge meth beggy gawl och frii takdropp pa bothe sidhe forde. claus thidichsen

oeh hans arwing ath nydhe och ath brughe til ewinneligh eyæ och eyendom, och fri och ubeworti for alle mens atale som ther met rethe kan patale — ath sua for oss er sköth sköth och uplath i alle madhe som forscreueth staar til ydermere stadfestels och wynnesbyrd tha have wy for^{de}. latheth henge wor inzegel nethen for thethe breff — giuet i Ribe aar och dagh steth och thiid som forscreueth staar.

3.

(*pa eth steenhws i Grönergadh.*)

Omnibus presens scriptum cernentibus, consules ceterique cives ripenses, salutem in domino sempiternam, — tenore presentium universis tam presentibus quam futuris declaramus, veritati testimonium perhibentes, quod exhibitor presentium vir discretus andreas bundisen nobiscum consul et concivis quandam domum lapideam, retro in curia, quam quondam inhabitabat jonas bondæ, bone memoriæ, in platea grönergatæ inter domos lapideas domini johannis bondæ canonici ripen et cristine gödys dötr situatum cum fundo quem occupat et exitu eiusdem domus gangstigh vulgariter nuncupato, versus ampnem sibi per nobilem matronam hæster relictam memorati jone et suos filios pro viginti duabus marchis puri argenti, ad terminum pasce, in placito nostro ripen per modum forweth impignoratam et debito termino non redemptam elapsis dictis tribus annis quatuor placitis exhibuit legaliter redimendam et quod minime redempta fuit, decrevimus eandem domum cum predictis suis pertinentiis memorato au-

dree at suis veris heredibus secundum nostre civitatis iura ab antiquo conservata adiudicari, iure perpetuo possidendam, in cuius rei testimonium sigillum nostre civitatis presentibus duximus apponendum, Datum anno domini M.CCC quinquagesimo secundo sabbato proximo post festum beati nicholai episcopi et confessoris.

4.

(Pa bysens steenhus i grönergaad then sönder siide.)

Omnibus presens scriptum cernentibus, Consules ceterique cives Ripenses salutem in domino sempiternam. Noverint universi tam presentes quam futuri quod sub anno domini MCCC quinquagesimo primo sabbato proximo ante festum omnium sanctorum in placito nostro civili personaliter constitutus hergerdus filius jone bundæ, quondam Consulis ac concivis nostri, discreto viro exhibitori presentis andree bundysen, nobiscum consuli et concivi, quandam domum lapideam sitam in platea grönergath ad partem orientalem eiusdem platee, inter domum lapideam gödekini *nyborgh* bone memorie, et domum lapideam nunc ecclesie beate virginis attinentem, nec non quandam parvam domum lapideam, retro in curia ex transverso positam, dictam *thwærhusæ*, cum domuncula privata eidem annexa, ac omnes fundos quos occupant ipse domus, ac terras inter easdem domos situatas, singulasque terras a fundo memorate ecclesie ad orientem immediate durantes cum libero transitu versus *ampnem*, cum omni latitudine sua, sicut *jonas* pater ipsius hergerdi dignoscitur possedisse,

scotavit ac alienavit pleno iure, ac libere resignavit in perpetuum possidendas, sponte recognoscens se plenum pretium pro supradictis bonis a memorato andrea bundsen se integraliter percepisse, omnibus modis et articulis, contentis in literis super dictorum bonorum impignoratione prius factis, iuste et explete in omnibus observatis, et hoc omnibus, quorum interest uel intererit in futurum per presentes publice protestamur. In cuius rei testimonium nostre civitatis sigillum presentibus duximus appendendum. Datum anno et die supradictis.

5.

(pa eth stenhws i grönergadh tuert offuer fra tuerhus.)

Omnibus presens scriptum cernentibus thytmarus blawc, johannes Kürt, johannes bramsen, rikmarus mayssen, hermannus reemsnither, gotscalcus brynnymæster, albertus sutor, wolterus woltersen, henricus gullsmynth, hincerus loongh, nicholaus jacobi et johannes stoltfood cives ripen. salutem in domino sempiternam. Noverint universi tam presentes tam futuri quod sub anno domini M. CCC X C IV proxima tertia feria ante festum pentecostes in placito nostro civili coram nobis et aliis pluribus fide dignis personaliter constitutus *andreas henrici* filius henrici andree quondam consulis et concivis nostri, bone memorie, discretis viris exhibitoribus presentis *consulibus ripen* ad validitatem et commodum predictæ ripen. civitatis quandam domum lapideam in platea grönergath ad orientem situatam, inter domum lapideam nunc ecclesie beate vir-

ginis attinentem et domum lapideam quam quondam gödekinus nyburgh inhabitabat, ac omnes fundos eidem domui adiacentes in quibus olim retro in curia ex transverso quedam domus lapidea erat constructa, vulgariter dicta thwerhws, cum domuncula privata eidem annexa nec non terras singulas a fundo prefate ecclesie ad orientem immediate cum libero transitu vulgariter dicto gaanghstiigh durantes versus ampnem cum omni latitudine sua, scotavit, alienavit et cum omni iuris plenitudine libere resignavit, iure perpetuo possidendas, recognoscens se plenum pretium a memoratis consulibus pro predictis bonis totaliter sublevasse obligansque se ad appropriandum predictis consulibus præscriptas domos et terras ab impetitione quorumcunque. Quod vidimus et audivimus in verbo veritatis lucide protestamur in hiis scriptis. Datum anno die et loco suprascriptis, nostris sub sigillis.

6.

Ericus dei gratia danorum sclavorumque rex omnibus presens scriptum cernentibus salutem in domino sempiternam. Notum facimus universis quod constitutus in placito nostro dominus Esbernus Aghisun recognovit se vendidisse et scotasse consulibus civitatis ripensis ex parte ejusdem civitatis unum fundum in Daam iuxta forum piscinum in nostra civitate iure perpetuo possidendum. In cuius rei testimonium sigillum nostrum duximus presentibus apponendum.

Datum ripis anno domini millesimo ducentesimo nonagesimo septimo, sabbato proximo ante dominicam

8.

qua cantatur officium oculi mei, teste domino nicholao dicto billar dapifero nostro.

7.

Jeg Cresten kremer Borgher vti Ribe gör alle witterligt och kendes i thette myt opne breff at jegh haffuer giordt sadhen gerickt och forligelse medt the ærlige Dannemend Borgemesthere Radt och menighedt i Ribe at paa thet ieg matte *opsette och bygge then mølle vden nørport* paa byens iordt och paa thet ieg matte nyde the bygninge som byen tilhörde och satt war wed bege sydher wed wantløbett therfor skall iegh och mynne arffwinge och hwem thenne mølle bruger effter oss til ewige tidh holde then bolwerck ferdige wyd bege sydher med peel och bolle, ledher owen och nedhen, flodtylyer och andet, fraa möllen och saa langt som broen recker saa thet skall were byen alde-
lis udhen skadhe — och skall byen inthet holde fer-
digh vthen alle mytt peel, mytt belker och broen owen mellem bege ende. Till windesbyrdt at saa skall hol-
des haffuer iegh hengt mytt indzegelle nedhen for thette mytt opne breff. Dat. Ribe anno dui MDXXVI Die sancti Laurentii.

8.

Alle men thette breff see eller höre helse wii Andersz Eysen Fowet i Kalslunde Hered, Jeib Nielsen, Peder Lawssen, Jep Pederssen, gøre wii Widerligt aar effter Gudz Byrd MD octavo Odenssdag nest effter

helige tree Konge Dag war skicket po forne Herredz-
 ting hederlig Man Mester Lambert Kanik i Ripe ok
 fegh en wwillig Stokkeneffnd af 12 Dannemen Jeib
 Nielsen, Peder Lawesen, Ogi Pouelssen, Mattis Tru-
 elssen, Nis Hansen i Fardrop, Peder Pederssen, Lasz-
 lassen, Grawers i Linterop, Lawe Anderssen, Anders
 Knuttssen, Anders Warbo, Hans Pedersen i Fardrop,
 these XII Danne Men the elste og the beste Herredz
 Men the wonne poo theres troo Siell og Sannen, ath
 thennom full wider er i sannen och mange flere Her-
 redz Men met them och thennom icke annet mynnes
 en Lawe Jenssen i Hiortwadh han hawer aarlige gif-
 fwen tiil Skyld af forne syn Gard Hjortwad III orthogh
 Korn tiil Capittell i Ripe och alder han gaff mere tiil
Frwer Kloster wedh Ribe en ien örtogh Korn
fförre end Kristern Jwde han nödde ok twangh
ham tiil at giffve mere, ok alder han wanth sigh
ther mere in med Lowen i nogher madhe. Ok at
 soo er wonnet ok tyget her for Dom som forscrowet
 star, thet witne wii met wore Jngsegell hengendes
 neden for thette Breff. Datum ut supra.

9.

Iech Lydich Hartloffsen borghemester i Ribe be-
 kennes meth thette mith obne breff, och myn arwing
 skyldigh at ware thenne breffwiser *Truwels Nielsen*
Forstander i Fruer Kloster i Ribe och hans Arwing
 thredyve Lyb. mark gothæ Penning som i Lybech och
 Hamburg geue och genge ære, for huilke Penning jech
 til Pande setter hannem mit lordh som iech hauer lig-

gende wden nörre Port ta den Ghade som ligger til *Fruer Kloster* och westen wiith Ghaden som olaff Jeypssen, Hans Stach och Grawers Jenssen nw i weræ haue for beskethen skyld meth sodhan underschethe at iech æller myn arwingh schall giue for^{de} Truwels Nielssen eller hans arwing huart aar to lyb. mark til schyld aff thet for^{de} Jordh saa lenge som iech eller myn arwing the forsaud xxx mark i være haue och i twynne thiidhe wth ad giue som ær 1 mark wm Missumer och en mark wm sti andree Dagh, som war stads rente reth wdwiser och schal engen skyld eller rente afflass i for^{te} Houethstool, item ware thet saa, ath iech eller myn arwyng wil thet forsaud Jordh ighem lööse eller forsaud Truwelsz Nielsen eller hans arwing vele theres Penningh æy lenger umbere, tha schal en then anden athware eth halt aar tilforne och fyrst thet halue aar forgangen ær, tha schal iech och myn arwing giue och betale for^{de} Truwels Nielsen eller hans arwing the forsaud xxx lyb. mark ighen uden nogher Hinder eller Hyelerethe ther yuer tilbinder iech megh och myn arwing for^{de} Truwels Nielsen och hans Arwing then forsaud Jordh meth sin Rethicheyth i brethe och i lengde ath frii och frelse och fulkome- lig til ath stande for eth Pant for huer Mans atale, som ther kand pa tale met rethe. thes til tyghe och wynnesbyrd tha hauer iech for^{de} Lydich Hartloffsen ladeth henge mit inzegel nethen for thette breff met ander dandemens inzegel, som ær olaff Jeypsen Radh- man i Ribe, Johan Erlandssen och Anders Niessen By- men i thet samme steth, som iech hauer beteth och thette wetherligt ær. Datum Ripis Anno D^m MCDXLVIII in profesto Sti Severini Episcopi et martiris gloriosi.

I Forbindelse hermed staaer et senere Document, hvorved Capitlet forpligter sig at holde en Begængelse hvert Aar, Tirsdag efter Valentini, for *Truels Nielsen*, hans "*Husfru*" *Mette* og deres Forældre, fordi han har opladt til Capitlet forommeldte Toft uden for Nørreport, som han havde faaet i Pant af Borgemester *Lydik Hartlefsen* for 30 mk. lybsk. Dat. feria 3tia ante valentini 1454.

10.

Omnibus presens scriptum cernentibus Petrus Dei gratia Ripensis Episcopus Salutem in Domino sempiternam. Discrecione noverint singulorum, quod licet tenore presencium recognoscimus nos fuisse anno Domini millesimo trescentesimo quinquagesimo proxima sexta feria post Mathie Apostoli in placito justiciario Domini Ducis Jucie personaliter constitutos et donasse ac libere scotasse Canonicis Ripensibus communitatem habentibus omnia bona nostra in Parochia Jernæ et omnia bona nostra in Parochia Belyn, que habuimus de Domina Gertrude relicta Henrici Littæ et bona nostra in Thordorph Mark, que habuimus de Henrico Kreest in Parochia Brunnun sita cum omnibus suis pertinentiis mobilibus et immobilibus nil excepto modos tamen et condiciones, que secuntur, volumus observari, ita videlicet, quod dicti Canonici per procuratorem suum predictorum bonorum redditus in *tres partes* dividi faciant annuatim, quorum unam partem pro distributionibus in choro augmentandis sibi retineant, *aliam partem Monialibus Ripis amicorum adjutorio destitutis*

et magis egentibus infra portam earum distribuant et assignent, et terciam partem pauperibus in casibus degentibus sive ostiatim mendicantibus conferant sine fraude, prout coram Deo voluerint respondere. In cuius rei testimonium majus sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Datum anno quo supra, in profesto annunciacionis virginis gloriose.

II.

Hogeborne Försthe aller Naadigste H^{er}re och Konning wilde eders Naades kongelige Mats hogmegtighet werdes for gudz skyldt at wide at woress dyb indt fore woress by Riipe er saa gott som paa en stoer ferring weg igien dreffwen sza at wy eki kunde fanghe en baad indt i aen tiil skibbroen vthen westhen wedder oc floedt: Saa achte wy mett gudz och E. k. m. tröst tage ossz thenne szommer fore at wille forbethre then thet yderste gudt wil vndhe lycke oc naade tiil, och thet kunne wy icki bekomme uthen e. k. mats help oc bistant: som e. k. mats Rentemester iörgen Pederszen¹⁾ vel wed oc kand widere berette fore e. k. m.

Sammeledes giffue wy e. k. m. ganske ydtmyg^lligen tiil kende at ther ligger en liden By vthen fore woress by Ripe vdi wor Byes rett, heder *graffsogen* som nogle aar tiil forne ickj wor vthen nogle smaa husze saa en fattig meniske kunde bo vdi, ther eblandt haffde the iumfruer two smaa bygge som stodt paa theres

1) Jörgen Pedersen Rentemester omtales i Ribe Raadstue Prot. Anno 1544.

agger ender oc haffde inthet at bruge ther tiil vthen
huad forstanderen i samme closter vilde faae thennem
tiil en sk. korn ij eller try af samme closteragger:
som nu er laugdt tiil slottet:

Saa haffuer St. *Jörgen* som e. k. m. nu haffuer
vntil tiil hospitalet i Riipe nogle boendes paa en tofft
eller two som skylder inthet szaa got ther aff tiil
Hospitalet andhet thet bleff thennem aff förste stedt
at bo ther for theres sygdom oc armodt szom oc jörgen
pedersen wed widere at kandt. giffue e. k. m. tiil kende
huor ther om er.

Ther foruthen er ther nogle smaa toffte som lig-
ger tiil st. *Karine* swortebrödre sognekirke somme
skylder III sz. aarlig somme two sz. oc somme vi sz.
danske oc enthet andhet saa thet ickj belöber sig ther
aff vthen 1 mk. d. ther fra i thet meste beregnet.

Paa samme toffter oc bygge er bygt saa stoer en
forszammeling som huerken en part aff thennem skatter
e. k. m. eller byen saa thet er jwel paa thet neste
saa stort som fierde parten aff byen oc driffue vores
forthe oc bruge byens egendom saa got som, osz alle
tiil fortredt oc fosz foruthen hues anthen besuering oc
gudzfortörnelse som ther skeer hwilket wy e. k. m. nw kort
ickj kunde scrifftlig saa tiil kende giffue: wthen e. k.
m^s store bemödelse, oc belöber alles theres wdgiffit
ickj offuer 1½ Dr i thet högeste thi enthen giffue e. k.
m. eller tiil byen.

Therfore allerkiereste naadigste Herre oc konning
er vores gantske ydmyge bön oc begeringhe at e. k.
mat. for gud skyld wil werdes tiil at ramme then fat-
tige byes gaffn och besthe at wy motte bliffue vdaffue
mett samme vnyttige bygning oc folck, som osz saa

storligen henghe paa halszen bode mett ett oc andeth, hwilke aff thennem ther welige ere oc wille flytte y byen tiil osz tha er ther wel rwm thennem wele wy mett gudz tröst saa handle met som wy wille antsware for gud oc werę. bekendt for ethers k. mat. Oc giffue eders k. mat. all then aarlige rente som e. k. m. hör ther aff oc hospitalet oc kirken hues thennem aarligen hör oc thet epter eders K. mats egen gode tycke og wilie forbethre, paa thet at byen ickj widere skal komme aff thennem i skade eller forderff: som befröchten- des er enthen mett brandt eller andhen forrederi, helst forthi forszamlinghen er gantske stoer oc mest löszafftig som e. k. m. wel ydermere i fremtiden kan komme i forfaringe.

Kiere naadigste Herre vdi hues maade wy thet enthen mett Liiff eller godz i noghen maade epher worcs fattiige ringhe formöge igien forskyldte kunde, som wy dog pligtiig ære tha skall e. k. m. nest (gudz?) help ther tiil finde osz gantske welwillig.

E. K. M.

ytnyge oc pligtiige Tjenere
Borgemester oc Radt af Ripe.

thette bestaer ieg Korfits Wiffeld mett egen handscrift att thette forne er lest ord fran ord for K. Mt.

12.

Alle mend thette breff seer eller höre lesze hellser wy Niellsz tögeskou byfloget vdi Rybe mattz epssen graffuers ryber ebbe clementssen claes iffuer- ssen och Hans knudssen borgher sammøsted ewindelig

met gud oc kundgiöre for alle met thette wort opne
 breff Aar etc. MDXLVII then Löffuerdag for Sanctorum
 phylippi et bacobi apostolorum dag paa ryber byting
 wor skicket for osz oc megnige almoffue som then
 dag ting sögte thenne breffuiszer *Niellsz thermenssen*
 byens kemener som loffuelig bedes finge och framle-
 dede en fwlld tingz vinde aff otthe wuldige dannemend
 som er Mattz epszen graffuers Ryber olluff Stabi Mattz
 knudtszen peder krage Jens twilte ebbe clementszen
 oc christen trellundt thisze for^{ne} otthe dannemendt alle
 sandregttelige wonde paa therris christelige tro seel
 oc sanden at thy neruerendes hosz wore samme dag
 paa for^{ne} ting hörde oc soffue at for^{ne} Niellsz ther-
 menszen paa byens wegne haffde standen tree samfol-
 dige ting och liudelige effter konniglig Maiestattz domsz
 breffues liudellsze forboden alle grauszogen mend at
 bygge oc baa sammested offuer then thermyns liudel-
 sze som samme forscreffue wor kiereste naadige Her-
 res breff melder indholder oc Itthermere vduiszer Och
 ther som nogen forherder thennom at side offuerhö-
 righe emod samme ko: Mat^s breff at were whörszom-
 lig oc thy lider nogen brast oc skade ther offuer aff
 nogen ryber Indbygher tha skulle thii haffue ther for
 hiemgialld Oc bestod dommer oc menige tingmend
 at for^{ne} Niellsz thermenszen haffde standen then förste
 dregting epter paaske oc tho ting ther epter oc loffue-
 lig giffuet them mondelig tiil kende at huer aff them
 skulde vide rette segh therepther At saa er wonden
 for osz thet vinde wy framdellisz met wore Indzegler
 trichendes neden for thette wort opne breff.

Wii Chriistiann mett gudz naade Danmarcks Nor-
 ges, Wendiis oc Gottes Konning . . etc. Giöre alle
 witttherliigtt att epter thii wore vndersaatthe borgeme-
 ster raadmenndt oc menigē borgere vti wor kiöpstedt
 Riibe haffue haftt theriis fuldmectige her hoss oss oc
 berett Hvorlediis at for^{ne} wore vndersaatte haffue stoer
 oc merckeliig skaade vti mangē maade aff graffuer sogen
 bye oc thet folck ther vti boer wdenn for Riibe liigen-
 dis oc ther brüge theriiss byes fortaa oc tiisliigeste
 att ther hollis megett löszagtiige folck Thaa paa
 thett att for^{ne} wor kiöpstedtt Riibe saa meget thes
 bedre kandt bliffue wedt magtt oc wore vndersaatthe
 wedt theres nering oc bierring haffue wii vndtt oc
 tiilladett oc nu mett thette wortt obne breff vnde oc
 tiillade att for^{ne} graffuersogen bye skall strags affbry-
 dis oc ödeleggis oc ingen epter thenne Dag att sculle
 mwe tiilstedis ther att boe eller haffue theriiss waning
 oc ther som nogenn findis att boe vti for^{ne} Graffuer-
 sogen bye oc icke haffue afflööot inden sancti hans dag
 midsommer förstkommendis tha schall wore vndersaatthe
 vti Ribe haffue fuldmagtt thet att ödeleghe, oc ther
 som nogenn aff thennom som boe vti Graffuersogen
 bye wiile Indflötte wdi Riibe oc ther böggē oc boe
 oc skatte oc skylle liige wedtt andre Borgere ther
 sammesteths thaa skall thet thennom were friitt faare
 Thii forbinde wii alle ihvo the helst ere eller were
 kunde Serdellis wore fogetther Embitzmenn oc alle
 andre nogen att tiilstede att bygge eller boe vti for^{ne}
 graffuersogen bye epter som forskriiffuit staar eller
 thennom her emodt at hindre eller i nogenn maade

forfangh att giöre Wnder wortt hylst oc naade Giffuet
paa wortt Slott Kollinghws Söndagenn quasi modo
geniti Aar MDXLVII Vnder wortt Sygnet.

Rtores

Per ebbesen

Höuittzmand paa lundenis

oc Jyrgen persen

renttemester.

14.

Jordschyld aff Ribeby paa S. Jörgens Jord i Graffsogen som er VIII march och X sz d.

Wii Effterschreffne Borgemester och Raad vdi Ribe
giöre witterligt med dette wort obne breff at wii Kien-
des os och woris effterkommere, och paa Meeninge By-
ens wegne, at haffue nogen Jordt hertill Byen, som
legendis er hervdi *Grawsogen*, som kaldis *S. Jörgens
Jord*, met huilchet Koniglige Maytt. wor Kiereste Naa-
digste Herre, Naadeligen haffuer vndt Byen til Euinde-
lig Eyendomb, att Byen Aarlige Aar hereffter schal
giffue til Hospital udi Suortbrödre, Otte march Thi
schilling dansche pending, huilche Byens Kemener schal
betale och wdrette paa Thuende thider, som er hal-
deelen vd at giffue om Midsommer som er IIII mk. 5
sz. och om S. Andreae Dag de andre IIII mk. V sz.
som wiis och wanlicht er her udi Ribe, och beplichter
wii os och woris effterkommere, paa Meeninge Byens
wegne at wdgiffue samme for^{ne} Jordschyld huert aar
i sin betemmelig tid och holde for^{ne} Hospital det al-
dielis schadislöst udj alle maade effter denne dag,

och naar som slig Pending icke Kommer till slige
fattige Stacharle deris ophold, Meden brugis Eller til
nogen andre deris therffue och Nytté, daa schal Borge-
mester och Raad, som daa befalling haffue tage det
och giffue det til Stackarle deris ophold huort dennemb
helst lyster, som de wille Ansuare for Gud och were
bekiendt for Kongl. May^{tt} Til ydermere Widnisbyrd
lader wii henge wore Stadz Secret nedenfor dette
wort obne Breff. Schreffuit i Ribe Sancti Olai Regis
Dag Aar MDXL paa det siuende.

15.

Af Raadstubog for 1596—1654.

- 1597, 2 Sept. feste Jens Laugeszen *Graff Sogen*
Marcks Affgröde wdi Sex Aar, huert Aar for XXIII
Daller, Regnendiz fra thenne Dag Til huer St.
Morthens Dag att Betalle.
- 1604, 4 Jan. For meeninge Borgemeistere- och Raadt
och 24 Mendt som tillstede waare feste Jens
Laussen *Graffs Sogen* Marck wdi vj Aar, huert
aar for XV Daller.
- 1610, 3 Sept. Feste Jensz Laussen *Grausom* (sic)
Marck vdi 6 Aar och schall han giffue huert
Aar XV slett Daller huert til 32 sz. lb.
- 1616, 21 Aug. feste Hans Heggelund *Grausogen*
march och Eng vdi Segs Aar fraa dette Aars
dato Och schall giffue Aarligen deraf XV Daller
huert til 32 sz lübsch.
- 1622, 30 Aug. feste Wellemb Hauszen *Grauffsougen*
Marck och Eng vdi Segs Aars thidt fraa dett

Aars Dato at angha, Och schall händ Aarligen
 giffue der aff thil Byen 55 daller huer daller
 til 32 sz lybsch Som schall vdgiffues thil Rette
 Aarthide huer St. Morttens dagh.

1629, 22 Aug. bleff Begge Borggermestere vndt och
 bevilliget *graffsogen Marck* och Eng vdi Sex
 Aar fraa dette Aars Dato vden Afgift vdi
 forskne Aaringe ephterdj adt deres Enge Som
 ligge til deres Embeder ere meget forderffuet
 aff sand och Stormflödt.

(Om Graffsogenmark forekommer nu Intet för-
 end)

1646, 25 Martii. Paa Riber Raadhusz neruerinde
 Borgemester och Raad saa (och) de tilforord-
 nede 24 Mend, som i Dag tilstede wor dieres
 Neruerelsze og sambtöche feste Borgemester
 Peder Söffrensen Siebiere Toft och *Hans Heg-
 gelunds* March att bruge Affgröden aff i Sex
 Aar, att angaa nu i dette Aar och bruge til
 forde Sex Aar er wde, och schal han deraff
 giffue byen aarligen Tröduffue Slette Daller,
 huorpaa hand strax betalde til Hans wandell
 femten Slette Daller som han schal haffue til
 Teepenge (sic) til Kjöbenhaffn, disse penge fich
 Hans wandell icke Af Aarsagh han icke komb
 paa samme Reigse til Kjöbenhaffn, mens Bor-
 gemester haffde dem ei sjelff Endnu hoes sig.
 (Denne Borgemester Peder Söffrensens Fæste
 maa være bleven forstyrret, saafremt Hegelunds
 och Grauslundtmark er eet; thi)

1647, 22 Febr. Feste Anders Suane *Grauszlundt*

marck med hendes tilligendes Engh vdi neste 6
Aar fra denné Dag beregnit, och schal aarlig
der aff give 55 Slette Daler.

1653, 22 Febr. feste V. Anders Suane *Graffsmarck*
met tilligendes Eng vdi 6 efterfølgende Aar
och schal aarligen giffue til Affgift til Byen
Penge 60 Slette Dall.

1654
1655
1656
1657
1658
1659
1660
1661
1662
1663
1664
1665
1666
1667
1668
1669
1670
1671
1672
1673
1674
1675
1676
1677
1678
1679
1680
1681
1682
1683
1684
1685
1686
1687
1688
1689
1690
1691
1692
1693
1694
1695
1696
1697
1698
1699
1700

1701
1702
1703
1704
1705
1706
1707
1708
1709
1710
1711
1712
1713
1714
1715
1716
1717
1718
1719
1720
1721
1722
1723
1724
1725
1726
1727
1728
1729
1730
1731
1732
1733
1734
1735
1736
1737
1738
1739
1740
1741
1742
1743
1744
1745
1746
1747
1748
1749
1750
1751
1752
1753
1754
1755
1756
1757
1758
1759
1760
1761
1762
1763
1764
1765
1766
1767
1768
1769
1770
1771
1772
1773
1774
1775
1776
1777
1778
1779
1780
1781
1782
1783
1784
1785
1786
1787
1788
1789
1790
1791
1792
1793
1794
1795
1796
1797
1798
1799
1800

De af Skolens Disciple, som iaar undertaste sig
Dimissions-Examen, ere:

- 1, Sophus Magdalus Høxbro, en Søn af
den afdøde Amtsprovst Dr. Høxbro i Rødding;
- 2, Frode August Bøgh; en Søn af Toldinspec-
teur Bøgh i Ribe.

Ligesom Dimissionen forudsætter et tilfredsstillende
Udfald af Prøven, saaledes afgaae Dimittenderne i
den Orden, som Examens-Characteren bestemmer.

Examen begynder d. 14de September og holdes i følgende Orden:

Sønderdagen d. 14de Sept.	alle Classer (Dimittend. indbef.)	Latinse og Danske Stil.
Mandagen — 16de —	Form. Dimittenderne	Matematik og Tydske.
Tirsdagen — 17de —	Efterm. Dimittenderne	Religion og Fransk.
Onsdagen — 18de —	Form. Dimittenderne og 4de Klasse	Skriftlig Overf. fra Latin.
Torsdagen — 19de —	Efterm. alle Classer	Bymæssig.
Fredagen — 20de —	Form. Dimittenderne	Latin og Græsk.
Lørdagen — 21de —	Efterm. alle Classer	Hebraisk.
Søndagen — 22de —	Form. Dimittenderne	Historie og Geographie.
Tirsdagen — 24de —	Efterm. alle Classer	Naturhistorie og Tydske.
Onsdagen — 25de —	alle Classer	Latin.
Torsdagen — 26de —		Historie og Geographie.
Fredeagen — 27de —		Matematik.
		Religion.
		Fransk.
		Græsk.
		Dansk.

Examinationstiden begynder hver Formiddag Kl. 8, Eftermiddag Kl. 2.

Den og anbetrede Ungdoms Forældre og Naarværende, saavel som andre Skolens Medlemme, indbydes herved til at overvære Examen og den Skriftlighed, med hvilken den Antrede Mandagen den 30te September, om Eftermiddagen Kl. 3.

Fortsættelse og Slutning

af

de i Programmerne for 1833 og 1835

meddeelte

Antiquariske Bidrag

til

Ribe-Bnes Beskrivelse.

(Med en lithographeret Grundtegning af Byen)

Journal of the

18

of the

18

of the

18

of the

(This is a preliminary sketch of the)

Min Gjæld til Læserne af vore Programmer har jeg denne Gang afdraget. Beløbet er ikke betydeligt i Forhold til den Umag, som det har kostet at samle. Vel muligt, at min Tid og Flid kunde have været nyttigere anvendt paa Undersøgelser af meere almindelig Interesse end denne, som kun tør vente Paastrønnelse hos dem, der enten elske Ribe som Fødested, eller sætte Priis paa saadanne Bøger, som Tarpagers Ribe, og Alt, hvad der kan bidrage til slige Bærkers Fuldstændighed og Berigtigelse.

Blandt disse sidste Læsere er jeg dog saa heldig at kunne nævne Hr. Conferentsraad Engelstoft; som den der først har opmuntret mig til Arbejder i denne Retning, ligesom og Hr. Conferentsraad Werlauff og Hr. Justitsraad Molbech, der begge have værdiget mine og mine Medlæreres Programmer af historisk Indhold en anbefalende Bedømmelse. Med oprigtig Ytring af den Taknemmelighed, jeg skolder disse høitagtede Behndere, leverer jeg her mit sidste Bidrag til Ribe Bys antiquariske Beskrivelse.

I øvrigt benytter jeg denne Leilighed til ogsaa at bevidne den gamle Bør og Skole, til hvilke en Række af Indbødelseskrifter har været indviet, de Følelser af Hengivenhed og Siærlighed, som ledsagede mig under Arbeidet, og som i den nærmest heurundne Tid have fundet no og oplivende Næring.

Tborup.

Rettelser.

S. 8, R. 3 fra neden hans Jøssen l. Hans Jøssen.

— 10, Note 2, 1670—80 l. 1570—80.

— 14, Linie 18 liist af Regel Skomager l. Peder Notter.

— 34, — 12 udeholder l. udholder.

Min Formodning om Punderboden i Grønnegade (S. 7) er, — som jeg siden har seet —, den samme, der anføres i Danske Atlas S. 653, hvorfra jeg dog ikke er mig bevidst at have hentet den.

Da Grundtegningen savner en Naalestok, bemærkes, at hele Udkastet, om ikke just i enhver Uberødelighed, staaer i Forhold til Domkirken, hvis Længde er 100 Alen.

S Programmet for 1833 tog jeg Afsted fra mine
 Læsere paa det Sted, hvor St. Clemens Kirke for-
 modentlig har staaet. Da jeg imidlertid ikke har op-
 daget noget Document, som kunde bringe denne sand-
 synlige Formodning, hvori Tarpager, Forfatteren af
 den Danske Atlas, og Galthen ere enige med mig, til
 fuldkommen Visshed, meddeles her blandt Bilagene,
 under N. 1, det forrige Gang omtalte Skjodebrev af
 1395, i hvilket St. Clemens Kirke nævnes, og hvoraf
 man seer, at der har ligget en Gade østen for Kirke-
 gaarden og et Stræde eller, som man her kalder det,
 en Slippe norden for samme. Af den sidste er nu
 intet Spor tilbage, og ligesaalidet af den første, hvis
 denne ellers, som det synes, er forskjellig fra Graabrø-
 dregade.¹⁾ Dersom altsaa Galthen har nogen Hjem-

1) Forskiellig fra Graabrødregade er idetmindste den, hvorom det heds-
 der i den gamle Jordebog: Itb bauer Boen en Gadh, som gaaer
 østen fra St. Clemenskirke och øster up til Gadhnen. Som Claus
 Sehested bafuet lugt epter paa den Ende til Kirkegaarden.

mel for sin Clementsgaath og Skovgaathslippe, (den første anføres ogsaa af Terpager og Hofmann,) maatte man vel søge dem her, østen og norden for St. Clemens Kirke.

At jeg aldeles ikke kan ansee Brydergaden for at være den forrige Clemensgade, følger af mine i ovennævnte Program, S. 37, fremsatte Anskuelser. Hvad den Danske Atlas iøvrigt, uden at angive sin Kilde, bemærker: at St. Clemens Kirkegaard nævnes 1264, samt at Thuro Hartbo blev der begravet 1330, findes i Necrol. Ripense.¹⁾ Resten har Forfatteren øst af Terpager.²⁾ Fra St. Clemens Gierding begiver jeg mig da med Læsernes Tilladelse, og opmuntret ved velvillige Paamindelser om Fortsættelsen, til

Den sidste Gierding.

Den bestaaer af 1, en Deel af Grønnegade, 2, en Deel af Storegaden, 3, Siskergaden, 4, Skibbroen, 5, en Deel af Mellemdammen og endelig 6, en Deel af Nørreportsgaden, foruden adskillige saakaldte Slipper imellem disse Gader indbyrdes.

Til dette Qvarteer maatte altsaa den gamle Nørmandsgade henregnes, hvis Terpagers: "hodie Nederdam" var rigtigt. Men at det er urigtigt, har jeg i mit forrige Program bemærket, uden dog at anføre mine Grunde. Han omtaler nemlig selv, S. 112, en Gaard, som ligger imellem Grønnergade og Nørmandsgade. Hvorledes vil dette kunne passe sig paa Nederdammen eller, med det nu almindeligere Navn, Nørreportsgade? Man maa naturligviis forestille sig begge de Gader, mellem hvilke Huset laa, som jevnst

1) Langebek's Scriptorum r. d. T. V. p. 542 og 543.

2) R. C, p. 58 og 383.

des løbende, saaledes som for Exempel Grønnegade og Siffergade. Uden at have undersøgt Sagen nærmere foretrak jeg da med Danske Atlas, S. 621, at antage sidstnævnte Gade for Normandsgade. Men heller ikke denne Hypothese, som vistnok hidrører fra Grønlund, hvis Bidrag til Danske Atlas nævnes i Fortalen til den 4de Deel, vil kunne holde Prøve. Af en Antegnelse i Skolens Exemplar af Ripæ Cimbricæ seer jeg, at Grønlund har bygget denne Formodning paa følgende Sted i den gamle Jordebog: "Nør up i den samme Gadh (Grønnegade) oc northeleggh i Gaden hauer Byen eth Ferding Stig, som gar fra Grønnegadh oc vesten til den Gadh, som kaldes Normandsgadh." Men Siffergade ligger jo ikke vesten, men tværtimod østen for Grønnegade. Desuden nævnes flere Gange paa samme Side i Jordebogen Siffergaden udtrykkelig. Af det anførte Sted maatte man altsaa snarere slutte, at Normandsgade var et ældre Navn paa Præstegade, som ligger vesten for Grønnegade. Og at det virkelig forholder sig saaledes, viser Necrologium Ripense, p. 544, hvor det hedder, at Marquard Skinkel ligger begravet paa vor Frue Kirkegaard ved Stænten, hvorigjennem man gaaer til Normandsgaden (*juxta transitum dictum stææt, qui ducit ad Normangathæ*).

En saadan Stænte, ligeud for Præstegade, vil Enhver kunne erindre sig, som har kjendt den nu nedbrudte Kirkegaardsmuer; paa Grundtegningen i Danske Atlas er denne Gjennemgang betegnet, og ved at sammenholde dette Sted i Necrologen med Jordebogens ovenanførte Udtryk maa enhver Tvivl i dette

Stykke forsvinde. Med Hensyn til Tiden sætter Lant-
gebet Nekrologens Antegnelse til det 14de Aarhundred,
Jordebogens skjønnes at være fra Midten af det 15de.
At Præstegaden ogsaa fordum er bleven kaldet
Yppergade eller Overgade, og at den først omtrent i
Begyndelsen af det 16de Sec. har faaet sit nuværende
Navn, vil sees af Beviisstedet hos Terpager, S. 26.

Da denne Undersøgelse har ledet os tilbage til
St. Clemens Sjerding, hvorhen Præstegade hører, og
vi befinde os nu ved Domkirkegaardens nordre Muur,
hvor Stænten fandtes, ud imod Præstegaden, vil jeg
blot bemærke, at det var her, i Bøddelgaden, det
ældste Raadhuus stod, for i denne Anledning at op-
bevare blandt Bilagene (N. 2) Skjødebrevet, ved hvilket
Byen i Aaret 1448 overdrog Claus Thidichsen be-
meldte Raadhuus i Mageskifte for hans Gaard, som
laae i Grønnegade, norden for det nye Raadhuus,
samt for en Deel af en anden tilstødende Gaard, som
han eiede. Dette Document maa have været Terpager
ubekjendt, eftersom han ikke beraaber sig paa det, men
paa en Antegnelse i Jordebogen, hvis Ord han noget
urigtigen anfører.¹⁾ Brevet viser, at det nye Raad-
huus da allerede var til, og selvfølgelig fik han ikke, som
Galthen (og D. A., S. 642) siger, det gamle i Be-
derlag for det nye, men for et Par Bygninger, som

1) I Jordebogen læser Grønlund: Ith. haßuer Bøen et Stenhuß, som
kaldes gammel Kothuß, som Claus Tidichsen (Terpager: Didrichsen) seck
aff Bøen til Mageskifte for the to Stenhuß i Grønnergad, som nu er
Bønkielder, oc sothen there efter II eller III Aar førend han
døthe, tha solde han (T. hannem) then same Stenhuß meth Jord til
Bøen ighen och Ristte Bøen then meth alle renthe (T. denne alle
Rente) Ao. Dni LVIII. Och er Bø delie under then same Koth-
huß.

laae ved Siden af dette og nu ere bleyne forenede dermed. I denne nordre Deel af Raadhusets Bygninger havde Byen, ifølge Jordebogen, en offentlig Viinkjelder.

Det nye Raadhuus, som allerede før bemeldte Magestifte fandtes i Grønnegade, havde Byen ikke, som Terpager siger, kjøbt af Claus Thidichsen. Denne Beretning gjendrives af de endnu opbevarede Aldkomstbreve, af hvilke de vigtigste ere optagne blandt Bilagene.²⁾ At dette Raadhuus forhen havde været Kjøb-

2) Under et Omslag med Paategning: Sex Skieder og Breve paa det gamle Raadhuus i Grønnegade findes:

a, af Aar 1350. Paaskrift: paa et steenhvæ i Grønnegad. Indhold: et Steenhvæ, pantsat af Jonas Bondes Enke, tilkiendes Panthaberens Andreas Bondesen, da det ikke til rette Tid var bleven indløst.

Dette Document kan maaskee tiene til at opløse den stridige Theorie om det saakaldte Pant til Brugeligbed, hvis Oprindelse Etatsr. Kolderup Rosenvinge sætter i en midlertidig Overdragelse af Eiendomsretten, hvilken Ret ved Pantets Indfrielse til den bestemte Termin tilbagevandt, men i modsat Fald tabtes aldeles. (Retshist. 2 D. S. 26.) Med denne Anstuelse synes ogsaa Bil. 9 at stemme overeens, hvor Debitor forpligter sig til en aarlig Jordpold af den pantsatte Jord. Ved denne Note ønsker Forfatteren, der er uindvied i det juridiske Studium, kun at henlede de Lovkyndiges Opmærksomhed paa disse Bilag.

b, 1351. Paaskrift: Paa byens steenhvæ i grønergaad den sønder Side. Indh.: Skiede paa bemeldte pantsatte Eiendom, meddeelt Andreas Bondesen af Jonas Bondes Søn Hergerd.

c, 1394. Paaskr.: paa et steenhvæ i grønnegad tvert offuer fra tværhvæ. Indh.: Skiede til Byen paa den i foranf. Documenter omhandlede Eiendom.

d, 1394. Uden Paaskrift. Indh.: Anders Henriksens Skiede til Poul Tidemanzen paa en Jord i Grønnegade, der form. siden er afhændet til Raadskubbygningens Udvidelse.

e, 1433. Paaskr. Paa et Huus og Jord i Grønnegad. Indh.

mændenes Børs, hvilket efter Terpagers Vidnesbyrd almindeligen foregives, sees vel ikke af disse Brevstæber, men kan derfor gjerne forholde sig saaledes, da det ikke udtrykkeligen er nævnet, til hvilket offentligt Brug man havde tilkjøbt sig denne Eiendom. Den laae paa den østlige Side i Grønnegade, kun ved eet Huus adskilt fra Torvet.¹⁾ Det er bekjendt, at de fornemmeste Bryllupper holdtes paa Raadstuen; den havde derfor sit Stegers til Afbenyttelse ved saadanne Leiligheder.²⁾

Førend jeg gaaer videre, falder det mig ind, ved Synet af Porsborg, at Hr. Adjunct Adler i forrige Aars Program, S. 51, yttrede nogen Tvivl om, at det var rigtigt, hvad han S. 31 havde antaget, nemlig at denne Gaard beboedes af Lambert Baggesen. At skrive en Afhandling om denne Sag er vistnok, som Forfatteren siger, næppe Umagen værdt; men i Forbigaaende vil jeg blot til Stadfæstelse af min Col-

et Huus med Jord vesten i Grønnergade pantsattes til Bøen. Brevet vedkommer alsaar ikke egentlig Raadhuset.

f, 1448. Paastr.: Skødebrev paa den nordre Side af Raadhusen. Som nu er Winckielder. Med Gårdstrum neder til Fiskergade. Indh.: Claus Thidichsens Skøde paa de Bogninger, som han overlod Bøen i Magesliste for det gamle Raadhuus i Bødelgaden.

a, b og c findes blandt Bilagene No. 3, 4 og 5.

1) 1573. Sabb. p. Joh. Baptistæ: Christen Sørensen Badstæ tilkjøbte et Huus i Grønnegade mellem Bøens Raadhuus paa den nordre Side og Thomas Prongs Huus paa det Hjørne ved Torvet.

2) 1597, Oct 8. Jens Pedersen Trelund skæder til Niels Griisbæk hans Huus og Gårdstrum paa Vester Side i Fiskergaden, nemlig Niels Griisbæks Huus, som han i Dag kjøbte af Jens Trelund paa Øst Side, og Niels Tøgersens Jord, som han kjøbte af Bøen paa Vester Side, strækkende fra Gaden og indtil Raadstue-Stegets.

legas Formodning anføre, at det i Ribe Byes Taxering 1661 den 8de Aug. hedder: "Eal. Lambert Baggesens grundmuret Adelhuis, kaldet Vorskborg, som nu er meget brøstfældig — 900 Eldr." Som Lambert Baggesens forrige Eiendomsgaard nævnes ligeledes Vorskborg i et Skjøde af 29 Febr. 1676, der tillige viser, at hans Broder Laurids Baggesen havde boet paa Torvet i den tilstødende Gaard, som nu eies af Gæstgiver Jölsch.

Hvad man skal forstaae ved den Punderbod¹⁾ i Grønnegade, som den Ripensiste Nekrolog blot nævner, henstilles til Læserens Skarpsindighed at besvare. Mon ikke en Veierbod, der kan have staaet i Forbindelse med Børsen?

Blandt Grønnegades Mærkværdigheder fortjener at anføres, foruden den herværende Badstue, som Tergager omtaler S. 74, at det var i denne Gade, den navnkundige Skipper Hans Jessen boede.²⁾ Angaaende hans Seier over 9 Sørovere læses i Ripæ Cimbricæ en efter Foregivende egenhændig Optegnelse, som han skal have efterladt sig i en Bog, der havde tilhørt ham. Tildragelsen fortælles der saaledes:

1583, den 10 Aug., i Dagbrækningen, kom 9 Sørovere med et nyt Kostoker Skib til ham i Eøen mellem Hamborg og Ribe, omtrent paa 30 Favne dyb Vand, og indtog med Magt hans Skib, hvis hele Besætning var 3 Mand foruden ham selv. De

1) p. 534. „fundus in platea Grönergath prope p w n d e r b o o t h ad aquilonarem partem situatus.“ ad An. 1365.

2) 1573, Løverdags ante Esto mihi — omtales i et Tingvidne „thet huus Bogning og evendom, som Karen Sørensdatter paa Quist nu vdi boet vdi Grønnegade nest norden op till Hans Jessen Skippers huus h a n och nu sielff vdi boet.

"tornerede" og drak nu i hans Fartøi til hen imod Ufstenen, da Vinen begyndte ret at virke, saa at de bleve overstadig drukne. Da steg Capitainen Alexander op paa Dækket med 3 af hans Karle og prøvede paa at kaste Skipperen overborde; men de bleve selv styrtede i Søen af Hans Jessen og dennes Folk. Imidlertid havde een af disse lukket Lugen for de 5 Røvere, som vare nede i Kabinen, og som Hans Jessen førte fangne til Ribe, hvor de bleve halshuggede og deres Hoveder satte paa Stager i den Eng, som deraf skulde være kaldet Hovedeng. Skipperen blev ved denne Fægtning selv saaret i sit venstre Been, een af hans Karle, Christen Nielsen, blev dræbt, og en anden stultet gjennem Laaret med et Sværd. Røvernes hjembragte Skib og Gods blev registeret af Lehnsmanden, som her kaldes Albert Friis, og vurderet til 9000 Speciedaler, hvilket Kong Frederik den anden forærede Skipper Hans Jessen altsammen for den Livsfare, han havde været udi.

I denne Optegnelse forekommer flere Urigtigheder, som gjøre det tvivlsomt, at den er authentisk. For det første er Aarsallet urigtigt. Efter Vidnesforhørene foresaldt denne Begivenhed i Aaret 1573. Det var dernæst ikke mellem Ribe og Hamborg at han blev taget. Efter det Forhør som holdtes den 15 Aug. (Fred. ante ascensionis Mariæ) over de fangne Røvere Franciscus fra Mecheln, Hendrik fra Eßens, Cornelius Clausen fra Amsterdam, Dode Neperde fra Gröningen og Duncfert Romyn fra Skotland, siges, at de toge hans Jessens Skib ved "Vester Emsk" (V. Ems i Ostfriesland). Efter deres Forflaring spurgte Anføreren Alexander Soek, saasnart han var kommen

ombord paa Hans Jessens Skib, hvor de havde hjemme, og da han hørte, at de vare fra Dannemark, svarede han: I ere de Folk, jeg længe har søgt efter. Da Skipper Hans Jessen yttrede det Haab, at Capitainen ikke vilde gjøre ham nogen Fortræd (Ufyrm) eller Skade, fik han det trøstelige Svar, at de Danske vare i hans Dine værre end Tyrker og Hedninger. 60 Skotter vare blevne halshuggede i Norge; men kunde han overkomme 6000 Danske, da skulde ikke en eneste slippe med Livet. I det samme befalede han sin Styrmand at sætte Cursen mod Engelland, og da de vare komne Landet paa 1 Dags Seilads nær, bød Hans Jessen Søroveren 100 Daler, om han vilde løbe enten til "Enkhyfen, Maes eller paa Briil," og der lade ham sælge sit Gods. Men Alexander spurgte ham, om han ansaae ham for gal, at han skulde lade ham beholde Skib, Gods og Liv for 100 Daler. Det havde han ingenlunde isinde. — Saavel i dette Forhør som flere følgende tilstode Fangerne, at den saakaldte Capitain intet Kaperbrev havde, men drev Søroveri paa egen Haand. Franciscus fra Mecheln bekjendte, at Hans Jessens Skib var det sjette han havde været med at røve; at han havde opholdt sig 2 eller 3 Dage paa Helgoland ("hellige Landt"), og at Præsten paa Den tilbød at sende ham i god Behold til "Holstæ" (Holsteen) eller et andet Sted; men han vilde ikke forlade Alexander Hock. — Røvernes Henrettelse fandt ikke Sted førend i November, saavidt jeg kan skjønne; thi det lykkedes dem at undvige af Fangselet, og de bleve først paagrebne i Husum. Franciscus fra Mecheln bekjendte paa Retterstedet, at Dode Ripperde var den, som stak Laasen op med en Kniv og tog

Stangen fra Døren den Nat, han laae i Yderfauret, hvorpaa de samtlige undkom.

Det er fremdeles urigtigt, at Sovedengen har sit Navn af Erovernes Hoveder, som der bleve satte paa Stager. Dette Navn forekommer allerede i den gamle Jordebog fra det 15de Aarhundrede, og i Raadstupsprotocollen ved Aarene 1565 og 1567.¹⁾ Og endelig var Erik Lykke, ikke Albert Friis, Lehnsmænd paa Niberhuus i det Aar, da Begivenheden indtraf.²⁾ Optegnelsen er da næppe, hvad den udgiver sig for, Hans Jessens egenhændige.

Endstjøndt Pilleporten er et Navn, som endnu har vedligeholdt sig og tillægges den Port ved den nordre Ende af Grønnegade, hvor Indkjørselen er til Slotsbleggaarden: synes det dog ikke overflødigt at anføre et Sted, som viser, at man nogenlunde kan forlade sig paa den nuværende Benævnelse med Hensyn til denne Ports Beliggenhed i gamle Dage. Et saadant meddeles i Noter.³⁾

En Gade, hvis Navn forekommer i Necrol. Rip.,

1) Jordeb. „Een Eng som ligger norden og vestenn St. Peders Kirke och Kallis Huoe Enngb..“

Raadstupsprot. No 1565 PaaAaften blev bortkast Tuodes Eng, kaldet Huod Eng til Else Lamberts for XIII Dal. 1567 Tuodes Eng houi Eng fest Peder Wandel for XV Daler.

2) Erik Lykke Lehnsmænd 1670—80.

3) 1573 ante Miser. Dni. Efter Lehnsmænd Erik Lyckes Ordre blev taget Syn over det Gierde, som er sat længere ind til Gaden end de gamle Huse tilforn stode, nede ved Pilleport i Grønnegade, og der befandt da at være fra Grønnegades Hjørne og langs op ad Skovgade 8 Elar (af Gierdet neml.) mere udsat end forben; ligeledes ud til Grønnegade var Gierdet ogsaa rykket længere frem end de gamle Huse stode tilforn. Sammenl. Progr. 1833, S. 27.

anfører Tarpager slet ikke, nemlig Bothæmengatæ (p. 547) eller, som den paa et andet Sted (p. 534) kaldes, Bothmundgathe. Det sidste er formodentlig en Skrivfeil, hvis der virkelig staaer saaledes i Haandskriftet, i andet Fald en Læse- eller Trykfeil; thi at det er een og samme Gade, røber Navnet Thetmar Tidemannsen, der efter begge Antegnelser var det omtalte Steds Beboer paa en Tid, som rimeligviis ikke kan være forskjellig. Bathmængade, hvis Navn efter D. Atlas forekommer omtrent paa samme Tid, nemlig i Begyndelsen af det 14 Aarh. (1311), er uden tvivl ligeledes en afvigende Bogstavering af det først anførte Navn. I saafald er der ingen Sandsynlighed for den sammesteds (S. 621) fremsatte Gissning, at Badstuegade har været kaldet saaledes. Med større Rimelighed antager Galthen Bothmandsgaden, (det vil sige Baadsmændsgaden,) for eensbetydende med Fiskergade. Det sidste Navn gaaer ellers langt op i Tiden og forekommer i det af Claus Thidichsen 1448 udstedte Skjøde. Imellem dette Aar og det 14de Aarhundredes Begyndelse, da Thetmar Tidemannsen levede, maatte altsaa Baadsmændsgadens Navn være gaaet af Brug.

Skibbroen, som nu den hele Gade langs med Laen kaldes, omtales i det 17de Aarhundrede tildeels under Navn af Nyjord, hvorved den nordlige Deel, som sildigere er bleven opfyldt og bebygget, vistnok betegnes.¹⁾

¹⁾ 1611, 3 Dec. Borger Niels Hansen skriver til Niels Nielsen sit Huus paa "Nyjord ved Skibbroen."

1614, 14 Dec. D. E. Rosenkrantz skriver til Christen Clemensen Marskalk et Huus "paa Nyjord, tværs fra Skibbroen, fra Adelgaden og ud til Fiskergaden."

Maaskee kunde det fortjene en Bemærkning, at de Jøder, som boede paa Skibbroen i Aaret 1680, ere noget nær de første, som have bosat sig i Ribe. Før den Tid omtales ingen, saavidt mig er bekjendt, i Ringbogen. Det vilde heller ikke af historiske Grunde være sandsynligt, at de ret mange Aar før den Tid kunde have opslaaet deres Hovæl her i Landet.¹⁾

Den sydlige Deel af Skibbroen, ligeud for Soldatboden, udgjorde i den ældre Tid Fisketorvet. At en Deel af samme sildigere er bleven bebygget, er kjendeligt nok af de ældre Bygningers Beliggenhed indentorvet nye. Dette Torv nævnes i Erik Menveds latinske Pergamentsbrev af 1297. Forunderligt nok, at Terpager først giver Indholdet af dette Document saaledes paa Dansk: "at Hr. Espen Aagesen haver været paa Kong. Mai. Ring her udi Ribe paa Dammen (Nederdammen) mod Fisketorvet," og tilføjer dernæst en latinsk Oversættelse af disse Ord, efter hvilken Meningen bliver en ganske anden; ikke at Kongens Ring holdtes paa Dammen, men at en Eiendom, som Espen Aagesen folgte til Byen, laae paa dette Sted, i Nærheden af Fisketorvet. Fra Oversættelsen at slutte, er ved Uagtsomhed en Sætning udeladt i Danstien. Galtheu holder sig desuagtet til den danske Text, men at Feilen just stikker i den, og ikke i den latinske Oversættelse, viser det originale Kongebrev, som Terpager enten ikke har havt, eller ikke fuldkommen har kunnet læse, efterdi han, dets høie Ælde og Mærkværdighed

1) 1680, 6 Julii. S. J. Bøch skriver til N. Pedersen Raadmand et Huus paa Skibbroen, ved Siden af det, som behøves af Jøderne. Deres Navne seer man paa andre Steder være Isac Joseph, Nathan Moses og Simon Hartvig.

uagtet, meddeler kun dets Indhold. Det findes her udførligen aftrykt blandt Bilagene. (N. 6).

Den nuværende Toldbod er kjøbt til dette Brug den 5te Aug. 1661.¹⁾ Østen for samme Laae i sin Tid Overmøllen, som Terpager, hvis Beskrivelse over Ribe udfom 1736, siger at være bleven ødelagt og afstøffet for faa Aar siden. — Men herved maa erindres, at Terpagers Manuscript var sendt til Trykken 1726, men opbrændte i Rhyns Ildbrand, saa at han maatte levere et nyt, hvori Udskilligt af Uagtsomhed blev staaende, som efter 10 Aars Forløb ikke saa ganske passer med Tiden. Han ønsker for Exempel Kong Frederik den Fjerde, der allerede var død 1730, et langt Liv. (S. 196) Efter Vandfloden 1696 er Overmøllen næppe nogensinde bleven sat i brugbar Stand. Hvorledes den da blev ødelagt, viser den derover optagne Synsforretning.²⁾ Af samme seer man,

1) 1661, 5 Aug. Joh. Knipper og Magnus Knipper skæder til Tolder Marturin Dupont paa Hs. K. Mai. Begne det Huus Joh. Ratlef forhen i boede mod Skibbroen paa Sønderfide af Gaden, imellem K. Mai. Mølle mod Østen og Sal. Christen Kiøldsens Huus paa venstre Side.

2) 1696, 28 Jan. Syn over den Skade, Floden har gjort d. 18, 19, 20 og 21 Jan. paa Møllestrømmene.

a. Ved Overmøllen, som nu ligger øde, er alt Underværket bortskullet, saa Nebbsaa løber frit igiennem, og dersom der ikke bliver sat Stifborde, ville de andre Møller blive forlegne for Vand.

b. Har Vandet brudt ind paa den søndre Side af Møllestrømmen og gjort et Døb af 4—6 Alen i Grunden, hvor før Hs. K. M. Møllens Stald og Bøgning har staaet, og ud til Sal. Dr. Dmeises Huus, som nu maatte nedtages, og er der nogle Steder ikke over 2, 3 a 4 Al. fast Jord op til Toldboden, som ogsaa staaer fare, naar Vandflod igjen indtræffer, dersom samme Jord ikke ved Bolværk bliver befæstet. Havde Doctorinde Dmeis ikke nedtaget sin Stald, var den falden i Møllestrømmen.

at nogle til Møllen hørende Bygninger havde staaet paa den søndre Side af Strømmen, paa det Sted, som nu kaldes Dr. Omeises Plads.

Den af den forrige Mølle benævnedes Overmøllebro bortskylledes af Vandfloden den 30 Dec. 1763, der ogsaa borttog Nybro og Sønderportsbroen.

Slusebroen, som i gamle Documenter omtales, formoder Terpager (S. 50) og Danske Atlas (S. 623) var den samme som Midtmøllebroen. I den Nipens fiste Nekrolog forekommer dens Navn 1334 (p. 568) og 1369 (p. 552). At det netop er den selvsamme Bro, bliver mere end blot Formodning, naar man sammenligner de tvende nedenførte Steder af den gamle Jordebog og af Tingbogen.¹⁾ Thi det Stykke Jord, som først Regel Skomager, og dernæst Lars Lime, efter Jordebogen, paaboede, maa jo være den samme Grund, som den Gaard stod paa, hvilken Lars Hansen Lime, efter Tingbogen havde kjøbt af Regel Skomager, og dens Beliggenhed, der paa det første Sted angives at være næst vesten op til Slusebroen, er paa det sidste Sted udtrykt: vesten op til Midtmøllen, hvilket altsaa maa komme ud paa eet. Om det er denne Mølle, som menes i Skjodebrevet af 1408, der læses hos Terpager, kan være Tvivl underkastet; thi deels ligger Midtmøllen umiddelbar ved

1) Jordeb. St. hauer Byen et Stykke Jord, som ligger vesten næst Slusebroen, som nu i Vere hauer Anna Nisfers og Pøller huert Nar 18 Skilling løbst. — Som nu Nis Hansen Smed paaboer. Nu Regel Skomager. — Nu Lars Lime paaboer.

Tingb. 1574, Torbd. ante Esto mihi: Peder Notler skæder Lars Hansen Lime sin Gaard, som han kjøbte af Regel Skomager næst vesten op til Midtmøllen og øster op til Peder Waggesens Gaard.

Broen; men her omtales en Bopæl imellem Møllen og Slusebroen, deels lader "inter molendinum et Slusbro" sig uden al Tvang forbinde med "aggere" og kan saaledes betegne Dammen mellem Slusebroen og (Over):Møllen, d. e. Mellemdammen.¹⁾

Nederdammen kaldes derimod Mølle-dammen (agger molendini) i et Testament af 1314 (R. C. p. 282), ved hvilket Hans Voltersen skænkede sin Badstue paa Mølle-dammen ved Steenporten til de Fattiges Afbetjening 8 Gange om Aaret. At Dammen her benævnes af Midtmøllen, vil næppe nogen drage i Tvivl, da Badstuen laae, som man seer, ved Nørreport, og Nederdammen ogsaa ellers til Forskjel fra Mellemdammen betegnes ved særegne Udtryk, f. Ex. i Necrol. rip. "agger inter portam lapideam et Slws", "agger juxta pontem Sluse", hvorimod Mellemdammen hedder i Erik Menveds Brev agger juxta forum piscinum.

Med Hensyn til Midtmøllens Ælde er da Testamentets Udtryk: agger molendini, ligesaavel værdt at bemærke, som med Hensyn til bemeldte Badstue.

Tværs over for Midtmøllen, det andet Huus fra Broen, boede i sin Tid Borgemester Søren Jacobsen Stage.²⁾ Hans Datter Marine var gift med Historiefriveren Hans Svane eller Svanning, og blev

1) p. 48. discretus vir Hans Naddy . . discreto viro Tuly Righælsen . . quendam fundum in aggere inter molendinum et Slusbro ad partem australem situm . . . scotavit . .

2) 1604, 30 Oct. Jens Andersen Guldsmed skælder til Jens Andersen Klynne den Arvedeel, hans Hustru Elisabeth Andersdatter er tilfalden efter hendes sal. Fader Anders Sørensen Raadmand i det Huus paa Nørreside af Nederdammen mellem Mølle-slusen paa Vesterside og sal. Borgemester Søren Jacobsens Huus, som Jens Andersen Guldsmed i boer, paa Østerside, strækkende sig fra Adelsgade til Nibberaa.

saaledes Bedstemoder til Erkebiskop Svane, hvis virksomme Deeltagelse i Enevoldsmagtens Indførelse er bekjendt nok. En Søn af bemeldte Søren Jacobsen Stage var Raadmand Anders Sørensen: en Mand, som for Ribe-Skole har en særegen Mærkværdighed, i det hans Drab gav Anledning til et Legat, der endnu tilhører Skolens Stipendiefond. Til denne Anders Sørensens forhen næsten aldeles ubekjendte Biographie har jeg samlet et lidet Bidrag, der tillige kan betragtes som nogle Træk til en Skildring af Tidsalderens Sæder og Retspleie, hvorfor det tør haabe at modtages af mine Læsere med samme Velvillie, som de andre antiquariske Undersøgelser af topographisk Indhold, til hvilke det her knyttes.

Anders Sørensen var født i Aaret 1552; det viser den Indskrift, som er opbevaret i Terpagers Inscriptiones Ripenses, N. 148. At han var en Søn af Borgemeister Søren Jacobsen, oplyses paa flere Steder i Tingbøgerne, hvor man blandt andet finder: at Raadmand Anders Sørensen den 4de September 1591 tog sit Skudsmaal at være født i Ribe af Faderen Sal. Søren Jacobsen, Borgemeister sammesteds, og Moderen Anna Sørensdatter. Det er altsaa denne Anders, Søren Jacobsen Stages Søn, der af Terpager nævnes som Maigreve i Aaret 1577:¹⁾ en Omstændighed, hvoraf igjen følger, at han efter al Sandsynlighed paa den Tid har været Discipel i Latinskolens øverste Klasse, da Maigreven i Reglen blev udvalgt blandt Mesterlectiens unge Mandskab.

1) p. 723.

Til deres Underretning, som ikke vide, hvad en Maigreve har at betyde, vil jeg tilføie Rector Falsters Beskrivelse: "Den 1ste Mai forsamledes Latinstolens Ungdom paa en Høi uden for Byen, Løghøi. faldet; derfra droge de (gjennem Nørreport) ind i Byen med en Maigreve i Spidsen. Dette var en Discipel aføverste Klasse, som havde Hatten pyntet med Mai-grønt, og Klæderne besatte med Guld og Edelstene. Hørerne sluttede Troppen. Efterat man var kommen ind i Byen, gik Optoget til de Fornemmeres Huse, hvor man stillede sig uden for Døren, opførte en Sang og fik en lille Foræring.¹⁾ Dagen endtes med et Maigrevegilde."

At nu just vor Anders Sørensens Navn er bleven foreviget af Terpager, medens Forglemmelse hviler over alle hans Forgængere og Efterfølgere i den samme korte Grevestand, forklarer jeg mig enten deraf, at han muligen har vaft meer end almindelig Opmærksomhed ved sin Person og Dragt, eller snarere, at hans følgende Skjebne har givet Terpager Anledning til udtrykkelig at nævne ham fremfor enhver anden. Mogle af mine Læsere have muligen allerede gjort den Beregning, at han maa have været en Ungerhvend paa 25 Aar, da den maigrevelige Værdighed blev ham til Deel, og kanstee forundret sig over, at Karle af den Alder endnu gif i Skole; men det er intet

1) Amoenit. philol. P. II p. 155.

2) Virkelig var han paa sit Epitaphium, der ikke mere er til, forestillet som en anseelig Mand, med et smukt Ansigt, der faldt saa meget mere i Øinene, da de omkring ham knælende Sønner ingenlunde havde noget fordeeltigt Physiognomie.

Særly paa den Tid; man har Exempel paa en Discipel, som sad 10 Aar og derover i øverste Klasse alene. (Progr. 1827 p. 51.) — Mere maa bet forundre os, naar vi erfare, at han i sit 22de Aar havde begaaet et Drab, og — ligesuldt er vedbleven at søge Skolen. De nærmere Omstændigheder oplyses meget utilstrækkeligen i de Vidnesforhør, som Tingbogen indeholder, kun seer man, at den Dræbte hed Povel Hanssen, og var en Søn af Hans Jensen; at Hans Jensen besværer sig over, at nogle Skoledrenge, (i Nutidens Sprog Latinere,) som han havde ladet stævne til Vidnesbyrd, unddroge sig fra at give Nøde, og endelig, at Borgemeesterens Søn slap¹⁾ med at bøde 27 gode Daler til den Dræbtes Frænder, Kongen og Byen, hvorhos Familien fik Løfte om ydermere Godtgjørelse, naar "Kjøbmændene kom hjem fra Elben."

Om vor Maigreve nogensinde er bleven academisk Borger, maa jeg lade staae uafgjort. Da Faderen just døde i Aaret 1577, og udentvivel efterlod sig en betydelig Formue, vil jeg snarere troe, at Sønnen, der allerede havde naaet sin myndige Alder, har foretrukket strax at blive ripensist Borger. I denne Egenkab finde vi, at han den 13 Dec. 1578 faaer Lov til selv, under edelig Angivelse, at lægge sig i Bystat, paa det at han ikke skal besvære sig over at være for

1) Han blev — som det hedder — svoren til sin Fred. — Naar Mans deboden efter J. L. 2 B. 9 Cap. og Ehr. 3 Reces, 21 E., var 18 Mark Penninge, udgjorde denne Bod oprindeligen 27 Daler, da Daleren (før Ehr. 3) var beregnet til 2 Mark, og 1 Mark = 1 Lod Solv. S. Knud Osterson Weile, S. 553. Men naar der nu (1577) da 1 Daler var 3 Mark, betaltes ligeledes 27 Daler i Mandebod, maa 1 Mark Penninge altsaa være beregnet til 1 enhalv Mark gang bar Mynt, eller til den oprindelige Værdi af enhalv Daler.

høit ansat; endstjøndt Magistraten formener, "at In-
gen i Ribeby har den Formuenhed til sin Stat, som
han." Desuagtet var han dog ikke tilfreds, men op-
sagde det følgende Aar, i Overilelse, som det synes,
sit Borgerskab.¹⁾ Formodentlig er denne mundtlige
Erklæring snart igjen bleven tilbagefalbt. 1581 at-
traaer han Byens Viinkjelder tilleie. Man seer deraf,
at han har givet sig af med Handelen og, da han
var en bemidlet Mand, ventelig drevet den i det
Store. 1589 møde vi ham i Raadmændenes Række.
Om hans borgerlige Virksomhed maa jeg iøvrigt af
Mangel paa nøiagtigere Efterretninger fatte mig kort:
den synes at have været heldig, og velberegnet paa at
forøge hans arvede Formue; thi endstjøndt en voldsom Død
bortrykkede ham tidligen, i den kraftfuldeste Alder, ef-
terlod han dog en Enke, som eiede Huse og Gaarde
i hver anden Gade i Byen,²⁾ og som lod Rjebmands-
skibe bygge og udrede paa egen Befostning.³⁾ 4 Søns-
ner og 5 Døttre overlevede ham. Een af Døttrene,
ved Navn Anna, var gift med Biskop Segelund. Om
de øvrige Børn kommer jeg siden til at tale. Først
vil jeg meddele, hvad jeg af Tingbøgerne har samlet

1) Raadstueb. B. 10.

2) Navnligen i Fiskergade, Hundegade, Mads Hvines Gade, Mellemdam,
Nederdam, Peder Downs Gade, Saltgade, Skibbroen, Smedegaden,
Steenbogade, Sønderportsgade, uden at tale om de Huse og Eien-
domme, hvori hun eiede Pant. Paa Nederdammen vare flere Huse
i Aad Anders Sørensens Eiendom. Et af disse folgtes efter Enkens
Død for 1500 Dalet.

3) 1600, den 28 Febr. fører hun Klage for Retten over en Skibbygger,
som havde bygget hende og hendes Børn et Skib, der sank ude paa
Aaen. Det var rimeligviis ikke det eneste hun eiede.

om den sørgelige Begivenhed, som berøvede dem deres Fader den 1 Mai 1598.

Det Vidne, som først blev afhørt i denne Sag, var Magister Jacob Svaning, en Søn af Historiographen. Til ham kom hans Morbroder, Anders Sørensen, ind om Eftermiddagen Kl. 3, tilligemed "Velbaarne" Hr. Hans Munch til Bisfelberg. Kort derefter blev Selskabet uventet forøget med Herredsfogeden i Gjording Herred, Søren Bramminge, og de sadde nu, som Magister Svaning udtrykte sig, i fredsommelig Glæde indtil Kl. 9. Imidlertid var Herredsfogeden, for at jeg skal bruge Vidnets egne Ord, bleven flux drukken. Hans Kone vilde gjerne have havt ham hjem med sig; men han vilde ikke forlade saa gode et Selskab. Da nu Velbaarne Hans Munch tog det fornuftige Parti at begive sig til No, og Raadmanden, at gaae hjem, fik den sidste isinde paa Veien at see ind til sin Svigersøn, Biskop Hegelund, hvis lille Søn var syg. Herredsfogeden, i ovenmeldte Tilstand, gjorde Følgeskab. Dette er Indholdet af Mag. Svanings Udsagn for Retten.

Hæderlige Claus Grummesen (med dette Prædicat optræder han i Forhøret) vidnede fremdeles: Da han Kl. 9 kom hjem efterat have været ude i Byen i Bispens Verinde, (han var kanskee Amanuensis,) sad Anders Sørensen og Søren Bramminge ved Bordet hos Mester Peder, og efter adskillig Snak og Skjemt, som Søren og Anders, der vare gamle Venner og Dusbødre, dreve med hinanden, gav man sig til at synge. Raadmanden sang baade en dansk og latin Psalme (nisi dominus providebit) og blev ved at quinkelere, som Claus Grummesen falder det. Bispens, hans

Datter og Vidnet selv stemmede i med. Efterat de nu havde sjunget en Stund og vare blevne "skjænkede", stod Anders op og gik ud i Gaarden. Claus Grummesen og Rikke Christensen, Anders Sørensens Dreng,¹⁾ fulgte efter. Derpaa kom Søren ud, og, da de bleve opmærksomme paa ham, stod han med blottet Hoved og draget Sværd i Haanden, hvilket han svingede over Hovedet, og puffede paa, at han var en gammel "Hoffarl" (Cavalier). I det Samme vender Anders sig om, tager Filthatten op, som Søren havde tabt, og kaster den til ham. Da denne nu bød Bærget frem mod Anders, svarede den sidste: Vil Du den Bei, det skal være mig en let Sag. Dreng, hent mig mit Spyd! — Saasnart dette blev ham bragt, holdt han det stivt frem mod Søren, dog uden at røre ham dermed, og tilføiede, at det aldeles ikke vilde være ham vanskeligt at svare paa sliq en Opfordring, hvorpaa han trak Spydet til sig igjen. Men just i dette Dieblig styrtede Søren, ligesom med en Snublen, ind imod ham; Anders, som blev det vaer, tog med sin venstre Haand mod Søren's høire Skulder og raabte: Skaan mit Been, Broder, skaan mit Been! Imidlertid fik han sit Banesaar. Han lod strax Spydet falde, holdt Benet op, og greb til Saaret med de Ord: Søren, nu har Du vel gjort, see der til mit Been! I denne Forfatning tyede han hen til Vinduet og raabte, at hans Hase var heel overstaaren; jeg døer,

1) Han er vel kommen for at følge sin Høsbonde hjem. At et saadant Geleide var Skif og Brug, seer man af Skippernes Gildeskaa: St. Hall ingen Mandz Svend eller Dreng komme til sin Høsbonde om Aften med Løster før 7 slaer, hvo som før kommer, stander uden Døren saa længe til siu slaer. N. D. Mag. 2 B. S. 161.

jeg dør strax! Ved dette Raab ilede Bispen ud, og hans Broder Jacob, Præsten i Darum, (som allerede var gaaet tilfængs før ovenmeldte sildige Besøg,) kom ogsaa til. Ligeledes begges Koner. Tvende Piger løb strax efter Badstjæreren.

Eske Christensens Vidnesbyrd var overensstemmende med Foranførtes, kun lægger han til, at Herredsfogden, efterat Ulykken var skeet, tog sin Tilflugt til Biskoppens Kammer, hvis Dør gik ud til Forsuen, og da han strax efter kom tilbage derfra, fulgte Eske efter og holdt Die med ham, indtil han var kommen ind i sit Herberg. Han var dengang aabenhovedet og værgeløs.

Biskoppen, som var paa Visitats i Harslyssel, afgav den skriftlige Forklaring: at begge Venner havde siddet hos ham en Timestid i al Enighed, hvorfor han intet befrygtede, da de gik ud i Gaarden, men blev siddende i "Dørner" ved sit syge Barn. Da Raabet faldte ham ud, var han først gaaet hen til Anders, som stod lænet op til Stuevinduet; men i det han vendte sig om og blev Søren Bramminge vaer, staaende i Forsuen ved Kammerdøren med et draget Sværd, sagde han: Cia! hvad er her ilde gjort! hvortil denne taug, og imedens Bispen igjen henvendte sig til den Saarede, var Gjerningsmanden undvegen.

Præsten Segelunds Karl var ogsaa i Forhør og vidnede det samme som Biskoppen.

Endeligen berettede 3 Disciple: Thomas Sørensen, Jørgen Andersen og Hans Jørgensen, at da de kom fra Naigildet paa Skolen og gik igiennem Omgangen, havde de i Nærheden af Bispens Laage fundet et blodigt Sværd. Ligeledes havde Vidnet Evend

Knudsen, Hr. Knuds Søn i Darum, samme Aften fundet en Skede i Omgangen. Begge Dele havde Borgemeesteren den følgende Dag ladet afhente.

Dette Vidneforhør, som hidtil er meddeelt, blev først holdt den 23 Mai. Imidlertid var Gjerningsmanden Dagen efter hiin ulykkelige Begivenhed kommen paa fri Fod, da Byfoged og Raadmand Niels Povelsen med 3 andre Borgere: Anders Lydixsen, Hans Bartstær og Mads Hjort, havde ladet sig bevæge til at sige god for ham. Anders Sørensen var død den 4de Mai, og ved Synsforretningen, som blev foretagen den 5te, var befundet, "at han havde faaet et Sting i sit venstre Been, bag neden for Knæet til Kalven (Læggen), rigeligen 3 Fingre bredt, men oven for Knæet, inden paa Laaret, ikke uden 1 Tomme bredt, hvilket ligeledes var fjendeligt paa hans Strømper og Buxer." Da Arvingerne omsider havde lagt Sag an mod Søren Bramminge og æftet af hans Cautionister, at de skulde bringe ham personligen tilstede, blev ovennævnte Forhør optaget. Samme Dag (den 23 Mai) mødte Præsten Peder Jensen i Bryndom, med 2de Samfrænder,¹⁾ paa sin Broder Herredsfogdens Begne, som af Forloverne var indstevnet, og erklærede, at dersom den Tiltalte frit og uden al Feide maatte drage til og fra Byen, da skulde han gjerne møde til Ting og svare til sin Gjerning. Ogsaa havde samme Tid adskillige formaende Belyndere: Hans Munch til Bisfelberg, Christopher Kruse til Sønderriis, Christen Lange til Bramminge og Frands Poll til Starup, indfundet sig i Retten, og

1) Banned Sepsen i Bilslef og Therkild Sepsen i Krogstrup. Den sidste var Herredsfogdens Svoger.

tilbøde Anders Sørensens Elægt og Venner at ville af yderste Formue, ja over deres Formue, med Guld og Penge udsone Søren Bramminges Brøde, naar Sagen i Mindelighed maatte blive afgjort; men, da alt var forgjæves, og Mag. Jacob Ewaning, den Dræbtes Søstersøn, tilligemed Raadmand Bertel Struch, en Svoger af den Ufdøde, erklærede, paa Familiens Begne, "at de vidste ingen Dage og Stunde at unde dem, ei heller at holde Møde med dem, men ville forfølge samme Sags Manddrab, saavidt de kunde gjøre med Lov og Ret": blev Søren Bramminge med 12 Sandmænds edelige Udsagn dømt som Morder og erklæret fredløs den 13 Julii s. A. — 2) Dog, efterdi Tougmændene ikke aldeles ubetinget havde erklæret ham skyldig, udvirkede Lehnsmanden Albert Friis, at en Kongelig Commission blev nedsat, bestaaende af Christopher Kruse til Sønderriis, Eggert Abildgaard til Echodborg, Thomas Juel til Estrup og Frederich Munch til Krogsgaard, hvilke i Forbindelse med Borgemeester og Raad i Ribe den 10 August afgave den Kjendelse, at Vidneforhøret var eensidigt, da man ikke havde tilstaaet den Anflagede frit Leide og billig Frist til sit Forsvar. 2) Sandmænds

- 1) Den af Tougmændene, som de falder, afgivne Kjendelse, lød til Slutningen saaledes: Efterdi Søren Bramminge i Høe er desværre kommen for Skade og ibielløg Sal. Anders Sørensen, og efter de Vidnesbords Udelse, de for dem hørte, desligeste efterdi han har taget jageløs Mand af Dage efter fornævnte Vidnesbord, saa og haver ladet befie nde Manddød over Graven: da svor de forte. Søren Jensen Bramminge fra sin Fred, i medens og saalænge som forte. Vidnesbyrd stander ved sin fulde Magt.
- 2) Erklæringens Ord ere disse: "Fordi Søren Jensen ikke maatte fange Leide, Dage og Respit at jvare til de forte Vidner: vidste de ikke

Kjendelsen af 13 Julii blev derpaa indanket af Lehnsmanden for Borgemeester og Raad den 1 Sept. næstefter og kjendt magtesløs, deels paa Grund af dens lovstridige, ubestemte og betingede Form, deels fordi den retsgyldige Tid af 6 Uger var forlængst udløben.¹⁾ Hvilke Skridt nu fremdeles den Dræbtes Familie har gjort, finder jeg ikke nogen Oplysning om; men den 27 Marts 1599, formodentlig efter et nyt Forhør, er Sagen atter optagen tildoms, med samme Udfald som første Gang, men uden hiin paaankede Feil i Formen, da Tougsmændene dennesinde uden alt Forbehold afgave den Kjendelse: at, efterdi Søren Jensen Bramminge (desværre) havde ihjelslaet Sal. Anders Sørensens, og efterdi han havde dræbt sageløs Mand, svore de for^m Søren Jensen Bramminge en fuld Manddød over og fra hans Fred. — Om Sagens videre Forfølgelse for høiere Domstole, er mig intet

Widnerne saa nsiagtig at være tagne, saa de Kunde ved Magt blive, dog hvis Wispens Widnesbord og Beretning sig belanger, finde de samme ind for sin tilbørlige Dommer.“ Denne Commission's Medsættelse i en Drabsag forekommer mig saa meget mærkeligere, da Commissariers Brug ved den Kallundborgske Deces (1576,) C. 2, udtrykkelig blev indskrænket til Afgielse af Sager angaaende Herredskiel og Markskiel, efter foregaaende Sandomændskjendelse. Men den Commission, hvorom her tales, var heller ikke udrustet med den dømmende Magt, kun bemyndiget til at afgive sin Betænkning. Derfor udfordres en Dom af Borgemeester og Raad til at casjere Sandomændenes Kjendelse.

1) “Efterdi“, hedder det, “Tougsmændene ikke efter Kongelig Majestæts aabne Mandat saa og efter vores Stadsret have gjort deres Toug udi forte. Drab endeligen og uden al Om inden 6 Ugers Dagen efter Loven: vide vi ikke samme uendelige Toug ved Magt at kunne blive“. — Ved den Kallundborgske Deces, Cap. 4, var nemlig forbudt at affige uendelige Domme, og (C. 5) at opsætte nogen Sag længere end 6 Uger.

videre bekjendt, end at Enkens Sagfører Niels Lunde den 7de Junii 1602 forlangte Processens Omkostninger godtgjorte af Forloverne med 500 Daler, og førte dem blandt andet til Regning: Bedkommendes Reiseomkostninger for at hente Stævning og Dom i Viborg,¹⁾ og ligeledes deres Fortæring paa Reiser til Kjøbenhavn i Anledning af Sagen. Man skulde da næsten troe, at den fra Landstinget er appelleret i tredje Instants til Rigets Cantsler, endstjondt der ikke udtrykkelig tales om nogen Stævning, som gav Anledning til den sidste Reise. Ogsaa seer man af Regningen,²⁾ at et Forlig var prøvet og indledet med

1) Skjondt Malmø og Ribe vare undtagne fra Landstingets Jurisdiction ved Fdg. af 6 Jun. 1586, seer man dog af dette Ex., at Sager, som i første Instants vare afgjorte ved Sandemændsced, fra hvilken ingen Appel almindeligviis fandt Sted, under særegne Omstændigheder gik til Landstinget her fra Ribe ligesom fra andre Bøer. Efr. Etatsr. Kolderup Rosenvinges Retshistorie 2 D., S. 220.

2) N. N. vortne, Att Niels Hansen Lunde hand liudelig idag for ting dom, Esid vct. dr. aff Niels Pouellsen, Anders Endiessen, hans Bardscher och Mas biortt, Som Kirstine S. Anders Seuerinsens och hindis Børen haffuer angewend paa thend Dottslags thrette, først haffuer the giffuet M. Jacob Suane 2 ct. dr. — Noch haffuer Søren Anderssen thvinde gange fortherid till Wiiborg fremb och tilbage att hentte steffning och dom som er beretted for hannem 24 dr. Disligeste haffuer forne. M. Jacob Suaning paa forne. S. Anders Sørensens Arffuingers Begne fortherid att hentte dom vdi Wiiborg med beste wogen och en Karll 16 dr., — It. haffuer Kirstine Anderskone och Jenns Kone forrest till Kispnehoffn, med beste wogen, och en Karll, fortheridther i Kispnehoffn i 14 Dage, Regnid samme Kerse fremb och tilbage 50 dr., Noch paa nu haffuer forne. Kirstine Anderskone forreigbed till Kispnehoffn paa same Sag fortherid 40 dr. It. haffuer forne. Kirstine Anderskone bekosted och wdlagd till wiin Sucker och hamborg oll Tber M. Anders och gott Folch flere vaar vdi hindis huus paa en Forlig 16 dr., herfor uden haffuer forne. S. Anders Sørensens Arffuinger

Wiin og Hamborger Ol, men uden den tilsigtede Virk-
ning. Ligesom nu den seirende Part holdt sig til
Forloverne om Erstatning af Processens Omkostninger,
saaledes søgte disse igjen Søren Bramminges Hustru,
der brugte hans Gaard i Hode, uden at holde dem
skadesløse for de Udgifter, som vare en Følge af deres
Forløste. Efter en ved Tingbogen opbevaret Concept,
hvoraf kun et Par Linier under 23 Aug. 1602 er ind-
ført, men aaben Plads leynet til Resten: kunde det
synes som om Forloverne endeligen havde beqvemmet
sig til at udbetale de forlangte 500 Daler, hver for
sin Deel 125, og derpaa at have faaet deres Forløst-
ebrev udleveret; men Underhandlingen maa være ble-
ven afbrudt og forstyrret, i det den skulde føres til
Protocollen, saavidt man nemlig kan skjønne af Gave-
brevet til Ribe Latinske Skole, udstedet den 25 Febru-
ar 1604. I dette omtales et Forlig, sluttet ved Al-
bert Scheels Mægling den 22de Marts 1603, som
det Udstykke, der omfider gjorde Ende paa den fast i

nu paa 4 Mars thiid werid forhindritt och opbolditt af forne. vitta-
løfttige thrette fraa anden tberis nøttige Bestilling, forsatt och for-
spiltt ther offuer som hannem er berett offuer 2 ct. dr. foruden
thend vliidelige skade forne. S. Anders Sørensens Boren endnu
daglige Dag liider aff tberis S. Faders Død Som her icke kand
opregnis, hvortill forne. Niels Pouellsen, Anders Eddicksen, hanns
Wardscher, och Maf hiortt Cuarede hannem och sagde, At efter thi
forne. Niels Sichter thennem, Att forne. Kierstine Anderskone og
hendis Boren haffue forsatt och fortberid forne. pendinge som foruitt.
saaer, mener the, At hun haffuer icke forsatt eller fortberid then-
nem for tberis forsømmelse skold Effterthi buercken hun eller hendis
Boren haffuer icke steffnet eller kalditt thennem her vdaß Woen for
tberis forsømmelse skold entben till Wiborg eller Kjøpnehaffn Och
meente the att thet er en lagnactige Beretning indtill saa lenge han
kand beuisse thet, paa huad dag thiid och sted Same pendinge ere
vdgiffne.

5 samfulde Aar førte Retsstrid. Ved dette Forlig fritages Borgensmændene for alle Sagens Omkostninger, som blive at udrede af Søren Bramminge; de skulde have deres Forpligtelsesbeviis tilbage; Anders Sorensens Enke og Slægt bevilger Søren Bramminge Fred og lover at anbefale ham til Hs. Maj. Kongens Benaadning, hvorimod han forbindes til at udbetale 400 gode Daler til Understøttelse for trængende Skoledisciple, dog under den Betingelse, at han erholder Fred og Benaadning af Kongen; i andet Fald betaler han Intet. At han erholdt den Kongelige Benaadning, derom vidner den Dag i Dag Kirstine Lauridsdatters Legat.¹⁾

Endnu et Par Ord til Slutning om den øvrige Familie. Den 17de Oct. 1607 gav Jens Andersen Klyne (efter en paa den Tid almindelig Skik førte han Moderens Familienavn) sin Moder Uffald efter hans tyvende Aar. Brødre Søren og Hans. Den første var død før den 30 Julii 1604. Ved at faste et Blik paa denne Families Færd og Skjebne, overbeviser man sig om, at Slagsmaal, Saar og Drab hørte til Dagens Orden. Søren havde saaledes saaret Therzild Bertelsen i Brøndum, og Moderen maatte stille ham tilfreds med 1 Tønde Rug og 2 Daler i Penge, foruden at hun havde draget Omsoarg for hans Helsebredelse hjemme i sit eget Huus, hvorom et Vidnesbyrd i Tingb. af 12 Febr. 1600. — Samme Aar den 14 Julii, maatte Jens Andersen Klyne betale 15 Daler i Bøder for Saar og Skade, han havde gjort Niels Jensen, Borgemeester Jens Andersens Søn. Et

1) Det sidstnævnte Retsstykke er optaget i Program 1820, S. 44—52.

Var Maaneder tilforn (den 12 April) var hans Fædter Jens Svane, Magister Jacob Svanings Broder, for begaaet Mord bleven dømt fredløs. Selv blev Jens Klyne næste Aar saaret i Hovedet af Jørgen Christensen, som blev svoren Loug over, at bøde mod Sagvolderen, Kongen og Byen. Endeligen blev han 1610 gennemstukket af en Lydsker, Peder Jensen, da han vilde gaae imellem Tvende, som sloges med Kaarde. — Af de fire Sønner, som ved Anders Sørensens Drab bleve faderløse, var altsaa efter 12 Aars Forløb kun Frederik Andersen Klyne tilbage, der 1615 tog Magistergraden ved Universitetet i Kjøbenhavn og siden blev Slotspræst i Frederiksborg.

Af Anders Sørensens 5 Døttre kjende vi Anna, som var Biskop Hegelunds tredie Kone. Hun døde 1640. Ingeborg var gift med Dr. Christen Lassen Bording, Provincialmedicus i Ribe. Elisabeth med Jens Andersen Guldsmed. — En Datter Karen, som havde været gift og efterladt Børn, findes at være død før den 20 Oct. 1621. Den femtes Navn og Skjebne er mig aldeles ubekjendt. Anders Sørensens efterladte Enke, som døde den 17de Oct. 1634, var en Datter af Borgemeester Lars Thøgersen (Klyne.)

Fra denne biographiske Excurs kommer jeg igjen tilbage til mit egentlige Emne.

Hvad Galthen fortæller om Tjørreport, at den oprindelige med større Net kaldtes Østerport, er af Tarpager oplyst ved et Haandskrift fra Aaret 1379 (p. 47). Men, naar Galthen af et Udtryk i Mag. Anders Wedels latinske Brev til Cantzler Niels Raas (*ponti incumbit turris muro lateritio elata, porta ampla aditum ad ipsam urbem patefaciens*;) slutter, at

Porten i Wedels Tid var opført over Broen, og altsaa siden maa være flyttet længere ind til det Sted, hvor den nu findes: da er dette en Fortolkning, som ikke kan forenes med den Kjendsgjerning, at den saakaldte Udermølle i Aaret 1526, (altsaa før Wedels Tid,) blev anlagt "udenfor" Nørreport.¹⁾ Wedels Ord lade sig ogsaa meget vel forklare om Portens Beliggenhed i Nærheden af Broen. Udermøllen er, som det paaberaabte Bilag viser, opbyggt af Christen Kræmer, der i denne Anledning har udgivet en Forpligtelse til Byen at vedligeholde Buleværket paa begge Sider af Vandløbet med Pæle, Bulle, Leder oven og neden, Flodtilier osv. fra Møllen og saa langt som Broen rækker.

Om denne Møllens Mishandling i Krigen 1643—45 s. Adj. Adlers Progr. 1836 p. 62 og sammes Bil. p. 77.

Forstaden uden for Nørreport.

Naar man gaaer ud af Nørreport, deler Forstaden sig i tvende Strækninger: den ene, som ligger paa venstre, den anden, som ligger paa høire Haand af den Gade, der paa Grundtegningen i Danske Atlas er betegnet med No. 35 og kaldes sammesteds Bredegaden. For nærværende Tid bærer den Navn af Saltegaden, hvilket Navn staaer malet paa Huushjørnerne, hvor dog ogsaa Spor ere at opdage af den tidligere Benævnelse, under hvilken den af Hofman er anført. At det første Navn ikke har været brugeligt i Tarpagers Dage, maa man slutte deraf, at det ikke forekommer i hans Fortegnelse paa Forstadens Gader; derimod nævner han Soltegaden som een af de gam-

1) S. Bil. 6. N. S. Wedel var født 1542 og døde 1616.

2) p. 23.

le Gader udenfor Nørreport. I den Danske Atlas, hvor Bredegaden ved Nørreport, som sagt, er betegnet med No. 35, findes Saltgaden nævnet blandt dem, som vare udenfor Nørreport, men ikke mere findes. (S. 621.) Galthen har Saltgaden blandt Forstadens gamle Gader (S. 40), men hverken den eller Bredegaden blandt de nærværende. Dog er det vistnok den nu saakaldte Saltgade, som han mener, naar han siger, at det er den eneste af alle Forstadens gamle Gader, der endnu kan kaldes en Gade. Om vor nye re Saltgade er den samme som Oldtidens, ville vi for det første ikke indlade os paa at undersøge.

I den Strækning, som ligger paa høire Side af Saltgaden, maa vi, foruden adskillige ubenævnte Gader og Stræder, søge Nicolaigaden, Malegaden, Pæipøt og Ladegaardsgaden.

Nicolaigade. Malegade.

Nicolaigaden (paa Grundt. i D. U. N. 33) var paa Terpagers Tid det brugelige Navn paa den Gade, som fordum gik til Nicolai kirke. Malegaden anfører han som een fra denne forskjellig Gade. Eigesaa Danske Atlas. (S. 621.) Hos Galthen er Malegaden No. 3, St. Nicolaigade No. 5 i Forstaden. (S. 40.) Om den sidste siger han: St. Nicolai kirke laae i Forstaden udenfor Nørreport, i den første Gade paa høire Haand, som deraf kaldes St. Nicolaigade. Den førstes Navn forklarer han, ligesom Terpager, af Malevognene, som der i Markedstiderne holdte. Men at det er een og den samme Gade, som i Tidens Løb har vexlet Navn, mener jeg, er klart

1, deraf, at Eiendomme, der skjøntes at være de samme, anføres til forskjellig Tid beliggende først i

Nicolaigade, siden i Valegade. Efter Tingbøgerne ligger saaledes:

Anders Lydichsens Stald 1593 i Nicolaigade.¹⁾
 En Stald med samme Tiers Navn 1643 i Valegaden.²⁾
 Lars Limes Stald 1582 i Nicolaigade.
 Mads Lassen Limes (formodentlig Lars Limes Søn) Stald 1643 i Valegaden.³⁾

2, 1690, den 4 Nov. lader Biskop Christen Eodberg et Tingvidne optage paa Cathrinekirkes Begne, for at haandhave dens lovlige Indtagter. I Forhøret forelægges Willum Knudsen af Biskoppens Befuldægtigede det Spørgsmaal:

a, om han ikke vidste eller havde hørt sige, at den Gade, som da kaldtes Valegade udenfor Nørreporten, tilforn var kaldet St. Nicolaigade. Willum Knudsens Svar: at han ikke udi 48 Aar kunde erindre andet, end at samme Gade jo havde været kaldet Valegade, synes vel at undvige en Bekræftelse af Spørgsmalets Hovedpunkt; men han benægter det heller ikke. Dette bliver efter Omstændighederne at betragte som en ufrivillig Tilstaaelse; thi hans Svar vise i det Hele, at han vogtede sig for at vidne til Skade for dem,

1) 1593, 2 Mai: Thorbern Jensen Skriver, Borger i Kjøbenhavn, skilder hans Staldgaard paa Sønder side i Nicolaigade, mellem Marine Ole Stephansens Gaard paa Østerside og Anders Lydichsens Stald paa Vesterside, fra Gaden til Nebssa.

2) 1643, 4 Mai: Anders Lydichsen, dansk Skoleholder, skilder til Rector Mag. Christen Friises Svigersøn, Jens Pedersen Brøndum hans Stald, skækkende fra Saltgaden og ud med Valegaden med den ene Side og Mads Lassen Limes Stald med den anden Side.

3) 1582, 17 Febr.: Peder Notler skilder sin Svoger Lars Lime sin Stald paa vestre Side Nicolaigade mellem Anders Sorensens Toft paa østre Side og Niels Munchs Arvirgers Stald paa vestre Side.

som Biskoppen sigtede. Desuden feiler man vel ikke i at antage Biskoppens Spørgsmaal for et Udtryk af hans egen paa Sagens Undersøgelse grundede Overbeviisning, som han ved Tingsvidnet ønskede at give den juridiske Kraft, der her kan være os ligegyldig.

b, Dernæst lod Biskoppen spørge: om Vidnet ikke vidste, at Cal. Johan Apotheker havde udi samme Gade eiet en Stald, som nu Dr. Ludvig Pouchs Arvinger eiede; og om Cal. Johan Apotheker flere Stalde udenfor Nørreporten havde eiet. Herpaa svarede Willum Knudsen, at han ikke vidste, at Cal. Johan Apotheker havde haft eller eiet andre Stalde udenfor Nørreport beliggende, end den, som laae udi Nalegade.

Da det nu befindes, at Sara Pedersdatter, Cal. Hans Lassens, har den 28de Marts 1618 skjødet til Johan Pouch Apotheker sin Stald i Nicolaigade, mellem Hans Hansens Stald paa østre Side og Lange Gredstedts paa vestre Side: maa Nicolaigade og Nalegade nødvendigviis være een og den samme, saafremt Johan Pouch, efter Vidnets Udsagn, ikke har eiet mere end een Stald udenfor Nørreport.

Imidlertid vil jeg dog ikke fordølge, at Johan Pouch ogsaa havde eiet en Stald udenfor Nørreport i den første Gade, som gik fra Saltgade ned mod St. Peders Kirke, hvilket sees af Tingb. 1621, 16 Apr. — At Willum Knudsen ikke erindrer dette, lader formode, at Joh. Pouch tidligen har afhændet den. Overalt kommer denne ikke i Betragtning ved Spørgsmaalet her, om Nicolaigade er den samme som Nalegade. Det er os nok, at Joh. Pouch paa denne Kant

af Byen, hvor begge Gader nødvendigviis maae søges, ikke har eiet meer end een Stald.¹⁾

Til Gjengæld for den Gade i Forstaden, som jeg har berøvet mine Forgængere, kunde jeg skaffe dem en anden, som ikke saa sjeldent omtales i Skjoder fra det 17de Aarhundrede og som ingen af dem har paa deres Fortegnelse, jeg mener Ladegaardsgaden. Men da den, der behandler dette, maastee utafnemlige, Stof, med en Smule Kritik, snart vil gjøre den Opdagelse, at samme Gade til forskjellig Tid har båret forskjellige Navne: maa der meer end Navnet til for paa min Liste at komme i Nummer. Ladegaardsgaden indeholder ligesaa lidet Prøven som Nalegaden: de ere begge afvejlende Benævnelser af Nicolaigaden. For at bevise denne Paastand, vil jeg for det første tage min Tilflugt til — Daarekisten. I Ringbogen for 1629 læses, at Magistraten den 11 Sept. folgte et Stykke Raaljord, liggende tværs over for Udermøllen ved Nørreport, som Daarekisten tilforn haver paastanden, til Willum Hansen, med Forpligt at holde Muurværket ud til Møllefarmen som og Træværket for Møllebroen

1) Efterat mit Manuskript var færdigt til Trykken, har jeg fundet et Indlæg af Biskoppen, dat. 8 Apr. 1690, hvori han uttrer, at Dr. Omis, som J. Pouchs Arving, ikke vil gjøre Kirken Uret, "naar han aleneste lader sig informere, at Nalegaden, hvorudi hans Stald ligger, er den samme Gade, som fordem kaldtes St. Nicolaigade, hvilket med rigtige Vidnesbyrd kan bevises." I en Commissions-Dom af 2 Mai 1727 anføres endnu en Afgift til Cathrinekirke af Joh. Apothekers Stald i Nicolai-gade. Den er nu indbefattet i Frands Klones Tost ifølge en Regnskabsbog for 1683, som jeg siden har havt til Esterson. Hvis jeg itide havde truffet paa disse Oplysninger, kunde jeg have fattet mig fortere, end ovenfor er seet, og have sparet mig en vidtløftig og trættende Randsagning af Protocolernes chaotiske Indhold.

vedlige, saavidt samme Jord strækker sig. Daarekisten havde altsaa ligget i Nicolaigade, nærmest Nørreport; det er klart nok. Men 1650, den 19de October, skjøder samme Willum Hansen til Hans Frises Arvinger en øde Stald i Ladegaardsgade mellem Knud Ekomagers Stald paa Søndreside og Daarekisten paa Nørreside. Gjenfinde vi ikke her omtrent den samme Strækning i den ovenfor saakaldte Nicolaigade, der nu har faaet et andet Navn?

Man kunde nemlig ved Daarekisten forstaae den Plads, hvor Daarekisten forhen havde staaet, da intet er almindeligere, end at et Sted vedbliver at bære sit gamle Navn endnu længe efter at den Gjenstand, som gav Anledning til Navnet, er forsvunden. Eaa meget synes vist, at den Bygning, som for nærværende Tid Hr. Chr. Frandsen Møller eier i Nicolaigade paa den Kant, hvor Daarekisten før 1629 beviisligen har staaet, er den samme, som endnu i Aaret 1683 sagdes at ligge ved Daarekisten. Enten maa altsaa den tomme Plads have beholdt den gamle Benævnelse, eller en ny Daarekiste er bleven opført igjen om ikke paa samme Plads, (thi den var solgt til Willum Hansen,) saa dog i Nærheden af den nedbrudte. I begge Tilfælde bliver Ladegaardsgaden den samme som Nicolaigaden.¹⁾

¹⁾ I St. Cathrinekirkes Regnskabsbog, ved Aar 1683, findes under Overskrift: Jordskold til Cathrinekirke, anregnet:

„Knud Michelsens Jord ved Daarekisten, siden Ib Frises, derefter Bertel Portners, men bruges nu af Christian Farver — aarlig 2 Mk.“

I Commissionsdom af 2. Mai 1727 ang. Cathrinekirkes Indtægter: „Sal. Raadmand Farbers Enke og Ingeborg Sal. Christian

Videre: 1600, den 21 April, skjæder Bertel Struck til Byen en Gierdingsti, beliggende paa den vestre Side ved Gaden, mellem Just Harboes Stald paa den søndre Side og Jens Termannsens Jordsmøen paa den nordre Side, strækkende sig fra Gaden til Nebgaa. Det er upaatvivlelig denne Stald, som Laurids Stephansen skriver, paa sine Stifsbørns Begne, 1616, den 16 Marts, skjæder til Bagge Pedersen, da den siges at være arvet efter deres Fader Just Jensen Harboe; men i det sidstnævnte Skjæde er

Farbers af fornævnte Christian Farbers Stald og Hauge uden Næstport — 2 Mk."

Hvis ovennævnte Jord ved Daarelisten er indbefattet under Christian Farbers Stald og Hauge, hvorom der vel ikke kan være nogen Tvivl, var denne Eiendom i Taxationsforretning af 12 Juni 1682 betegnet med No. 595.

I Grundarten af 1778, hvor det første Tal betegner det da værende Nummer, det andet det dertil svarende i foransførte Taxation af 1682, hedder det:

"97: 595. Hr. Kammerraad Golde en Stald og Hauge." (Som sildigere Eiere ere i Protocollen tilføiede): "Hr. Palle Hiort. 1803 Christian Frandsen Møller."

Efter en Forandring i Huusnummerne, som blev foretaget 1795, blev Palle Hiorts Stald No. 382.

Ifølge den mig af Stiftscasserer Andersen meddeelte Underretning svarer Hr. Chr. Frandsen Møller aarlig Jordskold til Cathrinekirke med 42 trediedeel Rbs. Solv, efter som det hedder, af Bygningerne No. 2 (den egentlige Møllebygning) og No. 382 (d. e. nævnte Palle Hiorts, forhen Christian Farbers Stald og Hauge). I denne Jordskold maa formodentlig den oprindelige Afgift af 2 Mk. være indbefattet. Resultatet bliver, hvad jeg ovenfor har anført: at 1683 omtales endnu en Daareliste i Nicolai gade.

Endskøndt det Bevist, som heraf kan udtrages for min Paastand, gjør, efter min Formening, ethvert andet overflødig: har jeg dog ikke villet udlette mit følgende Argument, da det i een eller anden Henseende desuden kan tjene til Kundskab om den Gade, som endnu har sit Navn af Nicolai kirke, til hvilken den fordem førte.

Beliggenheden angivet saaledes: uden Nørreport paa den venstre¹⁾ Side den Gade, som løber til Ladegaarden, mellem Bagge Pedersens Stald (som han nemlig forhen eiede) paa søndre Side og Ribebes Fjerdingssted(sic), som løber ud til Nebssa, paa nørre Side. Her seer man altsaa Nicolaigade betegnet som den Gade, der løb til Ladegaarden, hvorfra Overgangen var let til Navnet Ladegaardsgaden. Den Bagge Pedersen her tilskjødede Stald, som forhen havde tilhørt Just Jensen Harbo, er upaatvivlelig igjen den samme, som Maren salig Peder Baggesens 1656, den 11te Novb., skjøder til Jørgen Hansen, liggende, som det hedder i Skjødet, paa Søndreside ved Ladegaardsgaden, strækkende fra Gaden til Nebssa. Saaledes har da Nicolaigade forandret sit Navn til Ladegaardsgade. En Indvending seer jeg vel kunde gjøres med Hensyn til Udtrykket "paa søndre Side ved Gaden", som paa det sidste Sted er brugt om Staldens Beliggenhed, afvigende fra det i Skjødet af 21 Apr. 1600 brugte: paa vestre Side. Men en saadan Forstjellighed finder ogsaa Sted ellers, hvor samme Bygninger dog unegteligen betegnes. Og netop Just Jensen Harboes Stald, som i Skjødet af 21 April 1600 lægges paa Nicolaigadens vestre Side, er i et tidligere Skjøde lagt paa den søndre.²⁾ Det synes, at Nørreportens urigtige Benævnelse har givet Anledning til undertiden at kalde Nicolai: eller Lade:

1) Jeg formoder her en Skrivfeil i det Grønlundske Excerpt, som jeg benytter. I Ringbogen, som ikke er at finde, har rimeligviis staaet *vestre*.

2) 1587, 25 Febr. Stephan Pedersen Skomager Nisder til Jens Pedersen Terpager sin Stald og Kaalgaard paa den søndre Side i Nicolaigade mellem Skaris Pedersen og Jens Harboes Gaarde.

gaardsgadens tvende Sider den nordlige og sydlige, istedet for ellers den østlige og vestlige. Sagen er ikke mere forunderlig, end at Oldtidens Østerport er bleven til Nørreport, endstjøndt den vender mod Østen.

Undertiden synes dog Ladegaardsgaden at have betegnet den sydligere, ligesom Nalegaden den nordligere Deel af Nicolaigaden.¹⁾

I Nicolaigaden, som paa Tarpagers Tid igjen var bleven det herskende Navn (R. C. p. 377), er Kirken og Nonneklosteret, af hvilke Gaden har faaet Navn, naturligviis de vigtigste Gjenstande for vor Undersøgelse. Begge laae, efter Tarpagers Beretning, hin Side Nebaa, paa den saakaldte Løgghøi. (p. 376.) Angaaende denne Høi findes i Alb. Thuras utrykte Brevsamling en nærmere Oplysning, som han den 20 Mai 1732 har meddeelt Dr. Med. Grothaus, der paa den Tid var Læge ved Baisenhuset i Kjøbenhavn og havde ifinde at udgive Sjællands Naturhistorie.²⁾ Baade i historisk og botanisk Henseende fortjener denne Meddelelse her at opbevares. — Strax udenfor Ribe, siger han, findes en Høi, kaldet Løgghøi, og som nævnes af Peder Kylling i hans viridario danico p. 4. Om denne Høi, den jeg selv for mange Aar siden har

1) 1647, 8 Marts. Kirken Sal. Mads Lassens Riøder til Jens Pedersen Brøndum en Hauge og Kaalgaard uden Nørreport mellem Sal. Peder Sørensens Kaalgaard paa den søndre Side og Knud Pedersens paa nordre Side, strækkende fra Ladegaardsgade og ned igiennem til Nalegade.

2) Molior (ere hans Ord til Alb. Thura) historiam Sjællandiæ naturalem, ne extranei habeant quod dicant in Theatro naturæ Daniæ nullam ægi scenam et in foro medico continuas esse ferias.

været oppe paa og seet det Græs, som derpaa voxer og havde i alle Maader Smag som Løg, har jeg min Hr. Grothaus til Tjeneste indhentet denne Underretning fra den berømmelige Mand Hr. Mag. P. Terpøger, S. S. Theologiæ Lector i Ribe og Sognepræst til Vester, Vedsted Menighed. "Løghei menes at have faaet sit Navn af et Slags Løg, som der voxer og er noget trindt Græs og kaldes *Allium montanum capite rotundo*, og smager som Løg. Nogle af vore Ribefolk, som jeg i mine unge Dage har kjendt, plukkede og skar af samme Græs om Sommeren, tørrede dem og brugte dem i deres Mad hele Aaret igiennem, hellere end Løg, fordi de skal have havt en bedre Smag end andre Løg. Denne Løghei ligger strax uden for Nørreport, ved Siden af Veien til den Landsby Tunge eller Tange. Paa den samme Høi haver staaet et Jomfruekloster, som der har ligget mange Enge til, (der nu ere i Bøndernes Eie) leiede fordem af Priorissen. Dette Jomfruekloster laae strax tæt ved Nicolai kirke, paa Høien, og var før Reformationen een af de 4 Sogneskirker. Nu omstunder pløies og besaaes Pladsen."

At Nicolai kirkegaard var, i det mindste tildeels, den Plads, hvor Apotheker Eilschou har anlagt en Have, som nu tilhører Apotheker v. Støcken, viiste sig, da Jorden i Forveien blev kullgravet og rensed. Man fandt da mangfoldige Been af Mennesker, som der havde været begravede, og nogle murede Gravsteder med hele Beenrade udi. (Galthen S. 45.)

Hvad Beliggenheden af Fruerkloster angaaer, er ieg af samme Mening som Galthen: at den laae paa denne Side af Kirken, nærmere Byen; men da Gal-

then ingen Grunde angiver for sin Mening, kan jeg alene meddele mine egne:

1. I sin Beskrivelse over Løgøsi, hvor Klosteret laae, siger Terpager, at den fandtes strax uden for Ribe. Dette Udtryk maatte synes mindre passende, hvis Klosterets Plads antoges at have været paa hiin Side Kirken.

2. Af et Skjødebrev, som Terpager anfører (p. 708), erfare vi at en Tost, Kjeldstoft kaldet, laae vesten for Fruekloster og strakte sig ned til Aaen. Det samme sees af Capitlets Laughævd (1531), som er aftrykt blandt Bilagene til Program 1833, hvor det hedder, at Capitlet eiede to Ugre vesten fra Fruekloster udi Kjeldstoft. (S. 32.) I et andet Bilag til bemeldte Program, S. 13, omtales en Tost vesten ved Nicolai kirke paa et Bjerg, liggende mellem Adelveie, (?) næst til den Tost, som Thomas Olussen gav til Domkirken, og af Udstrækning, fra Osten ned til Vandet, 117 Alen, fra Nør til Sønder 180 Alen. Efter denne Beskrivelse maa Tosten have strakt sig i Bredden tværs over den Jord, som ligger imellem Nicolai's gade og Nebsaa, og, da Thomas Olussens tilgrændsende Tost ligeledes gik ned til Aaen, maa denne have ligget i samme Retning, rimeligviis sønden for den førstnævnte Tost, altsaa ogsaa vestlig for Nicolai kirke. Men denne Tost, som Thomas Olussen gav til Domkirken er netop den her omhandlede Kjeldstoft, hvilket sees af det anførte Sted hos Terpager. Kjeldstoft har tølgeligen ligget vestlig saavel for Kirken som Klosteret. Endstjøndt nu Talebrugen vakler i Henseende til Beliggenheden af Nicolaigade, som siges snart at strække sig fra Norden mod Sønden, snart

fra Vesten mod Østen: maa dog Kjeldstoft, med det mod Østen tilgrændsende Kloster, enten den i Virkeligheden laae vesten eller norden, eller hvad der vel var usiagtigst, nordvest for Nicolai kirke, under alle Omstændigheder søges paa den Side af Kirken, som vender mod Byen; thi i det modsatte Tilfælde maatte Kjeldstoft enten have ligget sønden eller østen eller sydpøst for Nicolai kirke; men nu have vi seet, at dens Beliggenhed var vestlig for samme. At Klosteret har nærmet sig mere til Gaden end til Laen, følger af dets angivne Situation østen for Kjeldstoft og paa en Bakke (Løghoi); thi ned imod Vandet bliver Jordbønnen stedse lavere. Dermed stemmer ogsaa overeens det Udtryk, som bruges i et af Rentemester Jørgen Pedersen udstedet Beviis for, at han skal holde Capitlet frit for Thomas Oluffsens Arvingers mulige Fordringer paa Kjeldstoft, som han havde kjøbt af Capitlet: han siger nemlig i dette Beviis, at denne Tost ligger mellem Fruerkloster og Laen. Til yderligere Bekræftelse af Kjeldstoftens Beliggenhed mellem Nicolai kirke og Byen tjener, at de Rhoders Tost eller Mølletosten, som den nu kaldes, der tilhører Cathrine kirke og de Fattige, strækker sig fra Apothekerens omtalte Hauge hen imod Byen, hvilken sidstnævnte Tost indbefatter den forrige Kjeldstoft efter Sagkyndiges Mening, som jeg har fundet bestrykt derved, at en Afgift til Cathrine kirke af St. Jørgens Jord i Kjeldstoft længere hen i Tiden ydedes af St. Jørgens Jord i de Rhoders Tost.¹⁾

¹⁾ Paa et løst Blad, udrevet som det findes af en Regnskabsbog, findes blandt afgifter til St. Cathrine kirke:

3. Mag. Hans Svaning fik 1570, Tirsd. f. St. Galli Dag, Skjode paa en øde Stald, Jord og Kaalgaard i Nicolaigade paa Hjørnet af den Sjerdingsti, som løber ned til Nebsaa. Paa hin Side af Nicolai kirke vilde man ikke med Nøiemelighed kunne formode at finde en saadan Sjerdingsti, som gik ned til Vandet, da Afstanden fra Laen der er saa betydelig; heller ikke er der ellers Spor af at Nicolaigadens private Bygninger have strakt sig paa den anden Side af Nicolai kirke. Bliwer derfor Mag. Svanings Stald at søge paa denne Side af Kirken, da finde vi i et forhen paaberaabt Skjode af 1600, 21 Apr., at den omtalte Sjerdingsti gik mellem Marine Gal. Mester Svanings Gaardsjord paa den ene og Kjeldstoft paa den anden Side. Ogsaa dette stemmer overeens med vor antagne Mening om Fruelostrets Beliggenhed.

Da Hensigten af disse Blade ikke er at afstrive hvad man i bekjendte Hovedværker kan finde om det gamle Ribe, men at udvide saavidt muligt, og berigtige eller begrunde ældre Forfatteres Beretninger, samt redde fra Undergang hidtil utrykte Brevskaber, der vedkomme Byen: maa jeg her indskrænke mig til et Udtog af Nicolai klostrets Historie, som udførlig kan læses hos Daugaard.

Klosteret var et af de ældste i Byen, en kongelig Stiftelse, hvis første Oprindelse er ubekjendt; men det omtales allerede 1215 under Baldemar den Anden.

216 S. Jørgens Jord vdi Kjeld; Tost. Skjolder aarligen 5 G.
1 216.

I Commissiønsdommen af 1727 hævdes Kirken samme Indtægt med disse Ord:

Hr. Amtmand Teilmann og Amtsforsvalter Bundesen af St. Jørgens Jord i de Aboderes Tost 5 entrediedeel G.

1494 satte Johanniterne eller Korsbrødrene sig i Besiddelse af Klosteret, hvis Nonner beskyldtes for en Vandel, der bestæmmede deres sædvanlige Titel af reenlivede Jomfruer; men Korsbrødrene bleve indstævnedes for Paven i Rom, til Misfornøielse for Kong Hans, der selv vilde være Dommer i Sagen; Brødrene bleve dømt til at give Nonnerne Alt tilbage og, indtil dette skeete, satte i Band. Imidlertid vedbleve Stridighederne mellem begge Parter endnu i nogen Tid, idet Nonnerne paastode ydermere Skyldstgjærelse ifølge den pavelige Kjendelse, Munkene derimod formeente at have givet dem al billig Erstatning. Endelig blev Sagen afgjort ved Kong Hans's Mellemkomst, som 1502 fritjendte Korsbrødrene for videre Tiltale i denne Anledning.

Under denne Strid var Christiern Jude Nonneklosterets Forstander. Terpager giver Navnet paa Latin Christianus Cimber, og efter dette Binf skrive de sildigere Forfattere Christiern Jyde. Det bliver dog kanskee et Spørgsmaal, om det ikke var rigtigere at skrive Jude, da man har en adelig Familie af dette Navn, til hvilken Klosterets Forstander muligen hørte. At Christiern Jude var en anseelig Mand, skjøntes deraf, at han, som af K. Hans's Brev sees, under Sagen var reist ud af Landet i Kongens Erinde. Om hans maaskee overdrevne Strenghed i at paasee Klosterets Fordeel taler et Tingsvidne af 1508, som tillige viser, at en Gaard i Hjortvad, skyldte til Fruerkloster ved Ribe 1 Orte Korn aarlig¹⁾. Her skrives ogsaa Jude.

En ældre Forstander, hvis Navn ikke forekommer

1) Bil. 8.

hos Daugaard, er Truels Nielsen. Til ham pantsatte Lydich Hartlossen, Borgemeester, en Jordeiendom, vesten for Klosteret, som Truels Nielsen siden skænkede til Capitlet med Forpligtelse, at det hvert Aar skulde holde en Begængelse for ham og hans Hustru Mette og deres Forældre. — Documentet desangaaende er optaget blandt Bilagene¹⁾.

Nicolaiklosteret findes jævnlig betænkt i Testamenter ligesom andre gudelige Stiftelser. Jeg kan i denne Henseende henvise til Terp. p. 54, 57, 58, 59, 62, 64. Hertil kan føies Biskop Peders hidtil utrykte Testament,²⁾ ved hvilket endeel Gods skænkes Capitlet, med Vilkaar, at en Trediedeel af Indtægterne aarligen uddeles til dem af Nonnerne i Ribe, som ere meest trængende og blottede for Benneris Understøttelse. — Enkelte Klosterfrøkeners Navne forekomme R. C. p. 57 og 62.

Paa hvilken Tid Nicolaikirke er nedlagt, har Terpager ikke underrettet os om. Han siger vel, at Christian den 1ste i Aaret 1479 skænkede Brødrene af Johannes den Døbers Orden (=: Korsbrødrene) denne Kirke med tilliggende Jordegods; men, som Daugaard bemærker, torde her kanske en Bildfarelse have indsnegret sig. Noget Uklart og Forvirret er der vistnok i det, som Terpager beretter om Nonneklosteret og Kirken i Aarene 1479 til 94. — 1476 lode Kirkeværgerne for Nicolaikirke en Klokke støbe, som siden er bleven anbragt i Cathrinekirke. Lader det sig ikke deraf formode, at Nicolaikirke først er bleven nedlagt ifølge den Kongelige Bevilling af 1537 (R. C. p. 395), ved hvilken det tillades at dele Ribeby i de nuværende 2de Kirke-

1) Bil. 9.

2) Bil. 10.

fogne og anvende de øvrige Sogneskirker, "som ødelægges skulle", til at forbedre den Anden (Cathrines kirke) med —? (Galthen S. 145). At Nicolai Sogn 1386 strakte sig til Langebro, seer man af Skjødebrevet hos Terpager S. 49. Paaskriften, som han anfører, indeholder den Urmelighed, at den bortskjødede Jord laae ved Langebro (nu Nybro), i den Gade, ad hvilken man gaaer fra Byen til Nicolai kirke. Men Skjødet selv er uskyldigt i denne Paategning, som er skreven hen i Taaget af den velvise Archivarius.

Gravsfogn.

Et andet Sogn paa denne Kant af Byen er Gravsfogn, om hvilket Terpager meddeler nogle Brudstykker, som ere hentede fra den gamle Jordebog og Byens under Navn af Bursprog bekjendte Bedtægter. Af den første Kilde vil jeg her nedenuder, (med tilføiede Tal ved enhver Post,) henseette det hele Udsnit, i hvilket Gravsfogn omtales, istedetfor, som Terpager, blot at uddrage de enkelte Sætninger, hvor bemeldte Sogn udtrykkeligen nævnes, da den af ham udeladte Slutningsætning, som ikke er den mindst vigtige, uden en saadan Forbindelse med det Hele slet ikke kan forstaaes. Endda bliver dens Fortolkning, som man vil see, usikker og tvivlsom.¹⁾

1) 1, St. en Ferding Stig kommer vesten for St. Nicolai kirke og løber northen nether til Gravskirke.

2, St. løber ther en Gadh nær øster fra St. Nicolai Kirkegaard oc saa i Grav Sogn nether til Langwethel Strøm.

3, St. østen vedh then samme Gadh ligger to Toste, ther haffuer St. Nicolai kirke en Tostt imellem. som nu Niis Truelsen bruger.

Borgemeister bruger

4, St. Westen then samme Gadh haffuer Byen eth Stykke Jordh, som ligger øster och vester och synder, northen weth then Tostt,

Det vil nemlig komme an paa, hvor mange af de opregnede Nummere man troer at burde indbefatte under "alle de førte Toffte", som udgjorde det gamle Gravs Sogn. — At det strakte sig fra Nicolai kirke nordlig ned til Beilen og laae for en Deel paa den østlige Side af den under anden Post betegnede Gade, er temmelig indlysende. — Paa et følgende Sted i Jordebogen nævnes "Gravue Sognebanke med thet liden Engh vesthenn vid Spøngegrob". Denne Banke maa man uden Tvivl ligeledes søge østen for Gaden, saavidt Jordsmonnets nærværende Bestaffenhed lader formode.¹⁾ — Vi ville siden faae Anledning til nøiagtig

som gamle Jesø Suel pabothe, oc skulter hvert Aar II (2) Skpr. Bgg.

- 5, It. haffuer boen en Toft, som Jesø Gødsen pabothe och thet sef Peder Jensen Fromland thet samme toft aff Boen i sin Tost for X S. Engl. och nu Peder Christensen haffuer oc skulter thet Jord som the bus paaer IX S. lpb. huert Aar forden thet toft som saes huert Aar.
- 6, It. En Ferdig Stigb, som gaar Sonden fra Jesø Gødsens oc saa till Klostermark, som saes huert Aar.
- 7, It. I Toft i Gravs Sogn, som Jesø Nørsen pabothe och skulter huert Aar IX Skill. lpb.
oc nu Thomas Olsen paboer.
- 8, Jesø Palsen haffuer eth Støkke Jord i Gravs Sogn, som han haffuer bogt opaa oc skulter huert Aar XII S.
- 9, It. haffuer Ingvar eth Støkke Jord i Gravs Sogn, som bogd er och skulter huert Aar IX S. lpb.
- 10, It. Gberloff haffuer en staar Toft, som bogd er oc met en enloth Bougtoft och skulter huert Aar XVIII S.

Alle førte. Toffte ere nu i Feste oc saes aarlig oc ganger en besunderlig Skold aff tiil Boen oc huert Aar, som mest Part var gammel Grav Sogn.

1) Jeg forudsætter, at den Wei, som paa Grundtegningen i D. A. gaaer fra Nicolaigade til Nobro (B). forbi Segelunds Mark, sandsynligviis er den her omtalte Gade. Paa dens venstre Side, naar man kommer fra Broen, er Jordsmonnet betydeligt høiere end Beilen.

tigere at opgive de Jorder, der formodentlig have hørt til Gravsfogn.

Den grønne Plads ved "Graffsaagen", hvor Jngen under en Dalers Brøde maatte lægge Noget, ifølge Bursprogets 23de Artikel, er muligen den Plads imellem Ladegaardstøften og Evedveien, som nu netop er fjendelig derpå, at man upåatalt lægger der — hvad de gamle Bedtægter søgte at forebygge. — Nysnævnte Gade, som gik fra Nicolai kirke til Langvedelstrøm, kaldes Galthen Paapøt; efter min Formening urigtigen. Den, som paa Grundtegningen i D. N. har givet Gaden No. 34 dette Navn, finder Medhold i Tingbøgerne, hvilket jeg siden skal søge at godtgjøre. Gravskirkens Beliggenhed tiltroer Galthen, imod Sædvane, sig ikke at kunne bestemme nøiagtigen, men antager dog, at den laae i den Gade, som han kalder Paapøt. Bestemt at paa vise den Plads, hvor Kirken har staaet, lader sig nu vel ikke gjøre; men af den Beskrivelse, som man har af Historiographen Wedel, i hvis Tid den endnu maa have været til, da han siger, at den for ikke ret mange Aar siden var bleven nedbrudt, erfare vi, at den laae i Nærheden af den Bro, over hvilken man passerer ind i Forstaden, og som havde sit Navn af Gravskirken. Denne Bro kan ikke være nogen anden end den saakaldte Nybro, som fordum var bekjendt under Navn af Langebro og, hvad man af Beskrivelsen kan skjønne, ogsaa er bleven kaldt Gravbro af den hosliggende Kirke, der var bygt i Stiftelse af Christi Grav.¹⁾ Paa den sydvest-

¹⁾ Ad hæc stabula introitum præbet pons, qui a templo vicino ad formam sepulchri Christi expresso nomen obtinuit. Ante annos non ita multos destructo templo intra urbis portas

lige Side af Broen maa Kirken have ligget, eftersom Jordebogen omtaler en Fjerdingssti (N. 1), der kom vesten St. Nicolaikirke og løb mod Norden ned til Gravskirke. Sammensteds tilføjer Wedel, at Indbyggerne fra Grav sogn vare flyttede ind i Byen og havde der anlagt en egen Gade af samme Navn.

En fuldstændigere Efterretning om denne Næmning har jeg fundet i nogle Actstykker, som ere indlemmede blandt Bilagene til dette Program.¹⁾ Det første er en Ansøgning til Kongen, som gaaer ud paa, at alle Bygninger i Grav sogn skulde rømmes og nedbrydes. Der ligger, hedder det, en liden By uden for Ribe og paa dens Enemærker, Grav sogn kaldet, som nogle Aar tilbage i Tiden bestod alene af nogle smaa Huse, som et fattigt Meeneste kunde boe udi. Dertil hørte:

1, paa Jomfruklosterets Agerender²⁾ et Par ubetydelige Boelsteder, som ikke havde anden Jord at bruge, end hvad Forstanderen i bemeldte Kloster vilde overlade dem til een eller to, tre Skjepper Korn af samme Klosteragre, der senere bleve lagte til Slottet. Videre hørte til Grav sogn:

2, paa St. Jørgens Mark,³⁾ som er lagt til

recepti ejus loci incolæ vicum peculiarem eodem de nomine condiderunt. Terp. R. C. p. 18.

1) Bil. 11, 12, 13, 14.

2) Formodentlig en i Nærheden af Klosteret beliggende Mark mellem Nicolaigade og Nebåa. Da den siden blev lagt til Slottet, var det maaskee den Deel af den forrige Ladegaardsmark, som nu tilhører Apotheker v. Ströcken og grændser mod Vesten til sammes Hauge.

3) Herved forstaaes næppe St. Jørgens Mark, som nu bærer dette Navn og grændser mod Eoden til Eved Bomark, fra hvilken den ved Nævre eller Evedaa er adskilt. Denne St. Jørgens Mark, som tilhører Hospitalet, ligger for langt borte til her at kunne menes. Derimod finder jeg det rimeligere, at Taleren er paa dette Sted om St. Jørgens

Hospitalet i Ribe, nogle Beboere, der ydede en ubetydelig Afgift til Hospitalet, og som fra Begyndelsen af havde faaet Lov at nedsætte sig der for deres Armod og Sygdoms Skyld.

3, Nogle smaa Tofte, som ligge til Cathrinekirke¹⁾ og skylde somme 4, somme 2, somme 6 β . danske, i det Hele neppe 1 Mark. Paa disse Tofter var Antallet af Beboerne, som tildeels ingen Skatter svarede, hverken til Kongen eller Communen, nu saaledes formeret, at det næsten udgjorde en Sjerdedeel af Byens Folkmængde. Og alle disse Gravsfogns Indbyggere, hvis hele Afgift til det Almindelige neppe beløb til $1\frac{1}{2}$ Daler, brugte Byens Eiendom ligesaafuldt som Borger-

gens Jord i Gravsfogn, som ifølge Bilag 14 blev skænket til Byen imod en Afgift til Hospitalet, der vidner om, at Jorden forhen har tilhørt dette. Hvis nu St. Jørgens Jord er det samme som Gravsfognemark, der efter Bil. 15 udleiedes til Fordeel for Byens Casse, saa maa det være den Mark, der siden har faaet Navn af Hans Hegelunds Mark, maatte efter den Hans Hegelund, som fra 1616 til 1622 havde Marken i Fæste. At Gravsfognemark, Grausom, Hans Hegelunds og Grauslund-Mark er eet, som det anførte Bilag lader formode, bekræftes end mere ved følgende Sted i en Taxationsforretning af 12 Junii 1682:

"Graufverblund eller Hans Hegelunds mark ved Lang eller Nve bro beliggendes, som for aarlig Afgift bortleies og kan derudi saaes det ene Mark med det andet lignet 15 Skp. Rug, 15 Skp. Byg. Og Land paa samme Markes Engbund avles Gæstbøe 8 Læb.."

1) Formodentlig deels den Jord senden for Hans Hegelunds Mark, som Cathrinekirke eier og har fæstet til Justitsraad Amtsforvalter Nielsen, deels den Capellanen til samme Kirke forhen tillagte Jord, som Justitsraad Nielsen har kjøbt. Om den sidste bedder det i ny nævnte Taxationsforretning: "Noget Kirkejord, som Capellanen til St. Cathrinekirke Hr. Lauridz Christensen Waagaard nu pro officio bruger, crages for Bygsød 20 Skp."

ne, og førte dertil et høist forargeligt og løbsagtigt Levnet, hvorfor man androg paa, at samtlige Bygninger i dette Sodoma skulde nedbrydes og Beboerne enten see sig om anden Leilighed eller flytte ind i Byen. — Paa denne Forestilling fulgte et kongeligt Rescript af 1547, som bevilger, at Gravsfogn strax skal afbrydes og ødelægges, og ingen efter denne Dag tillades at boe der, og dersom nogen ikke inden St. Hans Dag førstkommende var bortflyttet og endnu befandtes at boe sammesteds, da skulde Borgerne i Ribe have Fuldmagt til at ødelægge disses Baaninger; de derimod, som vilde flytte ind i Byen og underkaste sig samme Skatter og Tynge, som de øvrige Borgere, skulde der modtages.¹⁾

Paa denne Maade opkom inde i Byen en ny Gade, kaldet ny Gravs Sogn eller Gravsgade, hvilket Navn siden er forandret til Gravene. (Grundtegn. i D. A. Nr. 10.) — I D. A. udledes den sidste Benaevnelse af Byens Grave, som fordem der have gaaet; men dette er kun for saavidt rigtigt, at da den rette Oprindelse til Navnet Gravsgade var gaaet i Glemme, faldt man paa at søge den i de høstliggende Fæstningsgrave, hvilken Hypothese igjen efterhaanden gjorde sig gjældende i det Navn: Gravene, under hvilket Gaden er anført i den Danske Atlas.²⁾ Nu

1) Bil. 12 og 13.

2) 1574, Løverd. ante Joh. Baptist. Christen Sørensen Bundtmager skæder til Thomas Pedersen 4 Fag Stald sønden fra Puggaard ved den inderste Boens Grav i No Gravs Sogn mellem Svend Kemps sniders Baaning paa østre Side og Peder Knivsmed i Puggaardgaden hans Kaalgaard paa vestre Side. Tilseledes

bærer den igjen Navn af Gravsgade, som den paa malede Indskrift viser.

Paipøtgade.

J Forbigaaende yttrede jeg den Mening, at Galthens Forestilling om Paipøtgade, som ogsaa kaldes Paapøt eller Papøt o. s. v., var urigtig, i det han antog, at den løb fra Nicolai kirke ned til Langvedelstrøm. Her følge mine Grunde: Den øverste Ende af Paipøt vendte mod Daarekisten,¹⁾ og denne laae, som vi have seet, ligeover for Ydermøllen, udenfor Nørreport. Flere Steder vise, at Paipøt og Nicolai-gade gif, om ikke just jevnsides, dog ved Siden af hinanden, eftersom en Eiendom snart siges at ligge mellem begge Gader, snart at strække sig tværs igjennem fra den ene til den anden.²⁾ Ingen af Delene lader sig forene med Galthens Paastand. Jeg formoder, at Gaden har sit Navn af en Paddepyt, en Sump,

1592, 6 Nov., et Stykke Jord langs ud med Grafs Sognegade sønden op til Puggaards Jord. Item:

1608, 6 Febr., et Huus ved Gravene i Grafsogn.

1) 1576, Tirsd. ante Cantate: 12 Mænd vare ude paa et Sun paa Paapøtgade og vidnede, at fra øverst i Gaden mod Daarekisten og saa langs ned i Gaden imod Søren Jacobsens Døft fandtes stor Bræk med Møg og Skarn, hver Mand, som haver Stalde der, til Brast og Skade.

2) 1616, 24 Febr. Marine sal. Niels Povellsens Skøder til Mag. Jacob Nielsen Bonum i Darum bendes Kaalgaard mellem Paapøtgade og Nicolaigade fra Hans Wandals Stald til Kiold Jørgensen Borgemesters Kaalgaard.

1575, Onsd. ante Elisabet. Niels Jepsen Møller i Lintrup Mølle Skøder til Mauritz Pødebust hans Stald, Kaalgaard og Eiendom, beliggende paa Nørreside i Nicolaigade, mellem Claus Gjørdings Stald paa østre og Jøp Borgs Stald paa vestre Side, strækkende sig fra Nicolaigade og tvært igjennem til Paapøtgade vedtager.

hvor Frøer opholdt sig, til hvilken den engang i ældre Tider har ført ned. Et saadant Ord, i den her angivne Betydning, findes efter Molbechs Danske Ord- bog at være brugt af Hvidtfeldt. Ligeledes er Padde, der udtales Pai, et her paa Egnen gangbart Udtryk for Frø, og Pyt for Sump, hvilket ogsaa i Molbechs Dialect-lexicon er bemærket.

Denne Gissning om Navnets Oprindelse, som henstilles til den kyndige Læser's Bedømmelse, bestyrkes ved den gamle Fordebogs Udtryk, at der gaaer en Gade fra Saltgade ned i Pai-pyt. Kanstee just dette Sted har bragt Galthen paa den Formodning, at Gaden Pai-pyt ikke kom umiddelbart fra Saltgade, men maatte søges længere nede; men ligesom Gaden, der gik til Ladegaarden, var Ladegaardsgaden, (S. 37) saaledes er Gaden, der gaaer ned i Pai-pyt, efter min Forklaring, der ogsaa finder Medhold i Tingbøgerne, aldeles den samme som Pai-pytgade, der altsaa, som Fordebogen melder, kommer umiddelbar fra Saltgade.

Saltgade.

(St. Bartholomæi Capel. St. Jørgens Capel.
St. Jørgens Gaard.)

At ligeledes Nalegaden, der er den samme, som Nicolaigade, grændsede med den øverste Ende, mod Nørreport, til Saltgaden, have vi seet, S. 32, hvor Anders Lydichsens Stald omtales, der strakte sig fra Saltgade langs ud med Nalegade. Naar nu den øverste Ende af Nicolaigaden indbefattede Daarekisten, som laae tæt ved Nørreport, og den øverste Ende af Pai-pytgade vendte mod Daarekisten: maa Saltgaden netop have været den samme, som nu bærer dette

paany optagne Navn, efterat det en Tidlang havde været ombyttet med Navnet Storegade og Bredegade, der findes paa Grundtegningen i Danske Atlas. Hvad der med Grund opvakte Betænkelse hos mig imod denne Mening, som jeg nu med fuldkommen Overbeviisning vedkjender mig, var Grønlunds afvigende Forestilling: at Saltgade var en Gade, som gik fra Bredegade mod Sønden. Saaledes læses i et Manuskript, som maaskee er en Concept til det Bidrag, han har ydet til Danske Atlas. Men denne Mening gjendrivses af Tingbøgerne, hvis Udtryk vise, at Saltgaden gik omtrent i samme Retning som nu, fra Sønden mod Norden ned mod Langvedelstrøm, dog saaledes, at den tilsidst bøiede sig mod Osten henimod Langebro. Huusbrækkerne eller Gadens Sider betegnes derfor almindeligviis som den vestlige og østlige¹⁾. Den ved Langvedelstrøm beliggende Deel af Gaden kaldes den nederste,²⁾ Da denne Deel havde en østlig Retning, finder man ogsaa der en Staldbygning omtalt,

1) 1573, Qnbd. ante Gregorii. Ib Tornum lod vurdere en af sal. Henning Guldsmed pantsat Stald paa den vestre Side i Saltgade, næst sønden op til den 1ste Fierdingsti, som løber ned til St. Pederskirke, for 30 gode Daler, hver til 4 Mk.

1573, Tirsd. ante Can. Regis. Peder Knudsen Kæmner stoder paa Byens Vegne til Oluf Nielsen en Stald paa den vestre Side i Saltgade, paa den nordreste Hjørne ved den første Fierdingsti, som løber ned mod St. Pederskirke, som Byen tog i Gjæld af Ebbe Jbsen.

1574, Løverdag ante esto mihi. Mag. Jens Erke-degn stoder til Peder Mortensen Hegelund den Stald han fik af sal. Jens Hegelund Borgemester paa den østre Side i Saltgade, sønden op til sal. Ole Pedersen Borgemesters Stald.

2) 1561, Mand. efter Misericordias: Claus Sebestedt til Spandetgaard lader vurdere Hans Severmiens Huus og Gods, deriblandt den XVIII

som laae paa Gaden^s nordlige Side,¹⁾ og de tilstø-
dende Eiendomme siges at ligge østen og vesten for
samme, hvilket ikke er Tilfældet i Saltgadens øverste,
næst ved Nørreport beliggende Deel, hvor Talen stedse
er om den østlige og vestlige Huusrække. — Med
denne Forestilling om Gaden^s Beliggenhed stemmer
den Post overeens, som findes i Stadens Vedtægter
af 1540, hvorved forbydes at kjøbe adskillige Vare ved
Langvedel, førend de ere komne inden Porten; men
Langtømmer maa kjøbes uden Porten, naar det er
kommen op i Saltgade.²⁾

I den Ripensiske Nekrolog anføres et Eted i
Saltgade med det vistnok urigtigen læste Navn: Saand
buitto.³⁾ Udentviol have disse Ord i Haandskriftet
været utydelige at læse og ere af den Grund udeladte
i det kobberstufne Facsimile, som er taget af den
øvrige Antegnelse, hvortil dette gaadefulde Navn hører.
Jeg tillader mig derfor en Conjectur, som de, der ere
vante til at læse Skrift fra hiin Tid, muligen ville
værdige nogen Opmærksomhed. Stedet lyder saaledes:
Anno domini MCCCL anno videlicet jubileo, obiit Eb-
bo Nielassen, civis Ripensis, qui fecit deputari ad an-

Fag Stald nederst udi Saltgaden næst ved Bedelen.

1570, Fred. for Lucæ Evang. Dag: Hans Ribe, Borger i Ribe,
contra Christen Nielsen i Peder Douns Gade og Jacob Stage, som
havde indløst hans Stald i Saltgade ved Langvedel Strøm.

1) 1585, 3 Marts: Hans Jessen Raadmand skider til Jens Jensen
Skæder en Stald og Kaaigaard neder paa Saltgaden mod St.
Peders Kirke, paa nørre Side Gaden, mellem Hans Kjøbenhavns
Stald paa østre Side og Peder Trellunds Kaaigaard paa vestre
Side.

2) N. D. Magazin 2 B., S. 271.

3) Necrol. Rip. p. 505.

Strækning omtales uden at være betegnede med noget særegt Navn:

- 1, en Gade, som gaaer østen fra Saltgade og til Steilbjerg, sønden for St. Jørgens Capel;
- 2, en Gade, som kommer sønden fra Paipøt og løber i Saltgade ned til Langvedel;
- 3, en Fjerdingssti, som gaaer mere østlig, mellem Tofte, kommende fra Paipøt, og løber østen og norden om St. Jørgens Gaard;
- 4, en Fjerdingssti, som kommer vesten St. Nicolai kirke og løber norden ned til Gravskirke;
- 5, den forhen omtalte Gade, som strækker sig nordost fra Nicolai kirkegaard, og derpaa i Gravsfogn ned til Langvedelstrøm;
- 6, en Fjerdingssti, som gaaer sønden fra Jes Gadesens og saa til Klostermark.

I.

Om den første af disse Gader ere Jordebogens Ord følgende:

It. en Gadh gaaer østen aff Saltgadh och til Steilberg, som nu oben staaer, Sønden fra St. Jürgens Capel, som nylig bygt er.

It. aff then Jord, som St. Jørgens Capelle stoid opaa giffuer aarlig III þ., som Grassuers Niibers arsvinger i Vere haffuer.

Nu Hans Henrich bruger.

Man seer, at disse Antegnelser ere gjorte til forskjellig Tid, samt at Terpager urigtigen citerer: "sønden til St. Jürgens Capel". Da Jordebogens ældste og oprindelige Fortegnelse er forfattet før 1458, skulde man troe, at St. Jørgens Capel er bygt i Mid-

ten af det 15de Aarhundrede, mod hvis Slutning (1498) hellig Kors Capel uden for Sønderport ogsaa var stiftet. Steilberg skal (efter Grønlunds forhen omtalte Manuskript) ligge vesten (?) for Veirmøllen i en Loft paa Ladegaardsmark.¹⁾ Naar saa er,²⁾ maa vi efter Nørreportis Misviiisning antage et mod Østen temmelig forrykket Nordpunkt; thi paa ingen anden Maade kan en Gade gaae østen fra Saltgade til Steilberg efter den nuværende Saltgades Beliggenhed, som ifølge vor paa Tingbøgerne støttede For- mening er omtrent den samme som fordum. (Endnu mindre indsees, hvorledes Grønlund, der antager, at Saltgade gik mod Sønden fra Bredegade, vil komme til Steilberg ad en Gade, som strakte sig fra hans Saltgade mod Østen. Den maatte, saavidt jeg skjøn- ner, føre over Veilen.) Kalde vi nu Saltgadens Retning nordlig og sammenholde hiint Sted af For- debogen med det hos Tarpager anførte Gavebrev, hvor et Stykke Jord siges at ligge nordlig i Saltgade, vesten fra St. Jørgens Capel:³⁾ indseer jeg ikke, at dette Capel kunde ligge noget andet Sted end mellem

1) Navnet tyder hen paa, at Ketterstedet fordum har været her. Efter et gammelt Sagn, siger Grønlund, har Galgen i den fierne Aldtid været opreist midt i Ribe. Han tænker sig altsaa, som det lader, Muligheden af, at Steilberg har engang været Bøens Middelpunkt.

2) I Angivelser af Beliggenhed har jeg ingen uindskrænket Tillid til Grønlund. I sine Manuskripter har han oftere sat det Modsatte af hvad der uden tvivl var det Rigtige. Østen findes derfor undertiden rettet til Vesten, Syd til Nord; men en Udspredelse af dette Slags, hvortil han tones tilbøielig, er vel ikke altid bleven bemærket og berigtiget. En Forveksling af Øst og Vest have vi seet i hans Formodning om Normandsgadens Beliggenhed. Maaskee jeg, uden at vide det, selv feiler paa samme Maade.

3) R. C. p. 391.

den gamle Ladegaardstoft (Grundtegn. i D. A. m.) og Beilen, saa nær den sidste, som Jordsmonnet forhen egnede sig til at have været bebygget. Fra den Plads, som min Gissning desangaaende er falden paa, er nu en stor Deel Jord bortført til den nye Veis Opsyldning, hvorved Jordbundens Udseende er forandret. I Grunden fandtes Bygningsgruus og enkelte svære Trærødder. Mellem St. Jørgens Capel og Gravkirken har Afstanden, hvis min Formodning er rigtig, ikke været betydelig.¹⁾

2.

Den anden Gade lader sig tænke, jevnside^s ved vor Saltgade at komme fra Paipøtgade og falde i Saltgade paa det Sted, hvor denne tager en østlig Retning hen imod Langebro. Jordebogen tilføier, at den var efterbygget. Vi ville da ikke opholde os læn^gere ved denne tidlige aflagte Gade.

3.

For at bestemme Beliggenheden nogenlunde af St. Jørgens Gaard, vilde det være interessant at gjøre sig et klart Begreb om dette Strædes Løb. Hvad om man, efter Jordebogens Vink, forestillede sig St. Jørgens Gaard som en firkantet Plads, begrændset mod Vesten af Saltgade, mod Syden af Paipøt, mod Osten og Norden af bemeldte Sjerdingsti? Ved denne Bestemmelse forudsætter jeg, at Læseren er orienteret

1) Danske Atlas giver omtrent samme Forestilling om Beliggenheden af St. Jørgens Capel, men fortier de Grunde, hvorpaa den bygges. Den lægger dette Capel mellem Nøbro og St. Pederskirke; men tilføier: Nordost, som det synes, for Nicolai kirke. Saaledes synes det vel efter Grundtegningen i dette Værk, i Virkeligheden bliver det der imod, hvis jeg ikke feiler, nærmere Nord.

efter vort foromtalte, nogle Streger mod Osten for-
rykkede, Nordpunkt. Vi fik da St. Jørgens Gaard
til at nærme sig til Daarekisten, der efter Grønlunds
Beretning, hvis Hjemmel er mig ubekjendt, skulde væ-
re en Levning af St. Jørgens Gaard.¹⁾ Hans Ord
i det før omtalte Haandskrift ere følgende: "St. Jør-
gens Gaard findes ei heller at have havt nogen Kirke,
men været alene for de Spedalske, og af samme blev
efter Reformationen tilbage en Daarekiste udenfor
Nørreport, hvor St. Jørgens Gaard har staaet, som
(Daarekisten) og siden er nedbrudt." — Den Danske
Atlas antager samme Beliggenhed af St. Jørgens
Gaard, og omtaler i Forbindelse med denne St. Jør-
gens Capel, som om dette var bestemt for Hospitals-
lemmerne fornemmelig, hvad vel heller ikke er usandsyn-
ligt. 1523 forlehnedes Prior og Brødre i St. Hans
Kloster med St. Jørgens Gaard under Forpligtelse
at holde den Gudstjeneste, som bør holdes udi Gravs-
Kirke,²⁾ samt forsørge de Syge, som sendes dem fra
de Herreder, der yde Almisse og Korn til St. Jør-
gens Gaard. 1552 fik Claus Sehested dette Hospital
tilligemed St. Hans Kloster i Forlehning.³⁾

4. 5.

Disse Fjerdingstier maa man, saavidt jeg skjønner,

-
- 1) Efter den Forestilling, jeg gjør mig om St. Jørgens Gaards Belig-
genhed, var den adskilt fra Daarekisten, som laae i Nicolaigade:
men da denne Gade løber i en spids Vinkel sammen med Waipst, til
hvilken St. Jørgens Gaard stødte mod Syden, var der kanskee blot
en aaben, ubebygget Plads mellem Daarekisten og Hospitalet, til
hvis Bygninger hiin før Reformationen kan have været henregnet.
- 2) Efterat St. Jørgens Capel var nedbrudt, er St. Jørgens Gaard
kanskee henlagt under Gravsogn.
- 3) D. N., S. 638.

forestille sig at gaae ved Siden af hinanden, No. 4 vesten for No. 5. Om den sidste have vi forhen afgivet vor Betænkning, S. 46, Not. 1.

6.

Den Mark, til hvilken bemeldte Sti gik, er formentlig Frueklosterets Mark, som ikke kan søges norden for Klosteret, hvor deels Ladegaardens og Cathrinekirkes Jorder, deels private Folks Toster optog den hele Strækning. Snarere har denne Mark omgivet Klosteret mod Syden og Vesten. Paa Klosteragrene vare nogle Boelsteder, som regnedes til Gravs Sogn. Maaskee denne Fjerdingsti forte til disse.

St. Peders Sogn.

(St. Pederskirke. St. Pedersgade. Skibbyggerplads. Den gamle Teglgård.)

Paa den anden Side af Saltgaden, mod Nordvest, indeslutter Nebsaanen og den nordlige Arm af samme, som i ældre Tider kaldtes Langvedelstrøm, paa Grundtegningen i D. A. Tvedaa, en Strækning, hvoraf en betydelig Deel fordum var bebygget og indeholdt adskillige Gader, som forlængst ere forsvundne.

Det Ufsnit af den gamle Jordebog, hvor flere saadanne endnu spores, vil jeg uden Afkortning eller Forandring anføre her neden under¹⁾ med tilføiede

1) Dette er den Jordh och Ferding Stigh, som uden then norre Port ligger:

1, Primo. Som man gaar uth at Porten, sa ligger ther en Gadh vesten fra Saltgadh och langt i then vesten til Bugge Sten pa then synder Sidh wiith forne. Gadh ligger . . . Jenseis Jordh och pa then norre Sidh er St. Peders Gille Jordh.

Sal for desto lettere at kunne henvise til enhver enkelt Post.

Om nu St. Peders Gille tilhører og holder hvert Aar III mk. botte Jord og Stald, som Peder Christensen Borgem. haffuer halffdel och lass Hansen Euder then anden halffdel botte Jord och Stald.

1. It. Vren haffuer et Stykke Jord paa then høire Hand som mand ganger til St. Nicolai Kirke, som Store Iwer i Beere haffuer och nu Peder Jepsen, som holder hvert Aar VIII f.

2, It. Kommer ther en Ferding Stigh aff ther Northen fra Langwetbel Strøm och løber Synden nether til Bofens Grav — och haffuer Jess Paulsen Kalgaard paa en Dels aff then samme Ferdingh och nu Peder Bundsen haffuer i dansk Feste.

3, Om wester mer Kommer en Ferdingh Stigh ogsaa fra Langwetel Strøm oc gaar nether til Bofens Grav som Marquard Nielsen haffuer en del Kalgaard pa, och ligger botte samme Ferdingh Stigh gennem then Bogstoft, som wor Frue Kirke tilhører.

Jørgen Pedersen och Niels Stadsbudt haffuer then østerste. Som nu Birgitte Espens Dotter saa nær paa emodt offuer lang østen St. Peders Kirkegardt och sa nær nether i Langwetelstrøm. Then anden øderste hauer Claus Neblaer bogt en Stald paa. Birgitte Espens dabit III f. aff hendis hun bruger.

4, gaar ther en Gadh wester langs wetb St. Peders Kirkegardt fra Langwetel Strøm och Synder Northen (nether?) til Graven.

Som Bofens Hus paastander up til Kirkegardt en Part.
5, It. haffuer Vren then halff Loft wester St. Peders Kirke som then gammel Teilgardt stodt opå.

6, It. En Gadh gaar northen fra St. Peders Klofhus och nether til Langwetel Strøm.

7, It. En Ferding Stigh gaar østen fra St. Peders Kirke och sa østen gether til then lille Gadh, som løber aff Saltgadh och ligger mellem Korsbrødre Jord och wor Frue Kirke Jord, som ligger northen nest.

8, It. Then forste. lille Gadh kommer aff Saltgadh och løber nether til Langwetel Strøm.

It. Ther østen nest then forste. lille Gadh haffuer Vren et Stykke Jordh, som kaldes en Græ, (sic) som Northen Strøm haffuer bygget opå

Ved en opmærksom Gjennemlæsning af det anførte Ufsnit af Jordebogen har jeg dannet mig følgende Forestilling om denne Deel af det gamle Ribe, da den endnu var bebygget.

Saltgaden antages at løbe i den forhen omtalte Retning, saaledes, at den, omtrent ligesom nu, strækker sig fra Syden mod Norden ned mod Langvedelstrøm, men dog bøier sig tilsidst østlig hen mod Langebro. St. Pederskirke, hvis Plads endnu paavises, laae omtrent i Midten af det hele Qvarteer. Sønden for den løb en Gade, fra Saltgade mod Vesten. (Jordeb. N. 1.) Østen for St. Peders Kirke, 2de Stræder eller Sjerdingstier, (Jordeb. N. 2 og 3), jevnside med Saltgade, fra Langvedelstrøm ned mod den Deel af Nebøaa, som af Skibbroen ogsaa kaldes Skibbroaaen, hvor Byen maa have været befæstet, da der tales om "Bysens Grave" paa begge Steder. Vesten for St. Peders Kirke en Gade i samme Retning og Udstrækning. (Jordeb. N. 4.) Vesten for samme den gamle Teglgård. (Jordeb. N. 5.) Norden for Kirken en Gade, som gik ned til Langvedelstrøm, (Jordeb. N. 6) og endelig et Stræde, som synes at have gaaet fra St. Peders Kirke i en Retning fra Vesten mod Østen. (Jordeb. N. 7.) Dog faldt det ikke i Saltgade selv, men i en lille Gade, som kom fra samme og gik ned til Langvedelstrøm. Denne sidste Gade, der selvfølgelig gik fra Syd mod Nord, ligesom Saltgaden for største Delen, maa formodentlig være assat af

och nu Niis Thomassen i Vere haffuer och stuller huert Aar V 6.
Nu Frank Matsen.

och stoddet then same Jordh nær up til Hwidh Henrichs Jordh som nu Esge Pedersen haffuer Stald opa.

Saltgaden paa et Sted, hvor denne bøjede sig noget mod Østen, og have dannet en spids Vinkel med denne. Den nuværende Saltgades paafaldende Brede mod Nord stemmer ikke ilde overens med min Hypothese, hvis Usikkerhed jeg isørigt gjerne indrømmer og overlader til Læseren, hvis han finder det Umagen værd, at udtænke en anden, hvorefter Jordebogens Aengivelser maaskee rimeligere lode sig forklare. — Grønlund mener, at det var den førstnævnte af disse Gader, der kaldtes St. Peders Gade. Dens Huuskræfter betegnes stadigen i Tingbøgerne som den nordlige og sydlige.¹⁾

Om de øvrige Gader og Stræder, som berøres i Jordebogen, har jeg intet fundet i Tingbøgerne, den Fjerdingsti undtagen, som af Saltgaden gik ned til Weilen, hvorom jeg formoder at Talen er i det nedenfor anførte Eksempel.²⁾

Besten for St. Pederskirke nævnes Skibbygger

1) a, 1576, Esverd. prius Laurentii. Anders Endichsen Niøder til Anders Sørensen, Søren Jacobsen Borgemeesters Søn, hans Staldgaard og Gaardrum paa den Nørre Side af den Gade, som løber vesten ned mod St. Peders Kirke mellem Ogge Pedersens Stald paa den Østre og Christen Friises Stald paa den vestre Side, strækkende sig fra Gaden og til St. Peders Kirkegaard, samt en Kaaliord tvært over fra og ned til Pælene ved Naen.

b, 1573, Esverd. ante esto mihi. Jes Larsen Glarmester og Hustru Inger Niøder til Christen Nielsen Borg en Stald udi den første Staldgade vesten Saltgade, som løber ned imod St. Peders Kirke imellem Ogge Pedersens og Birthe Friises Stalde.

2) 1619, den 13 Febr. Anne Jensdatter sal. Ebbe Jensens Enke og Søster Pene Jensdtr. Niøder til Jes Hansen deres Stald i Saltgaden, mellem Jens Andersens Stald paa Nørre Side og Kir-

pladsen,¹⁾ som formodentlig laae nærmest Aaen, sønden for den gamle Teglgård, der ligeledes efter Jordebogen havde ligget vesten for St. Pederkirke.

Vesten og norden for St. Pederkirke laae ifølge Jordebogen "Huoe Engh", hvor efter Sagnet de af Hans Jessen tilfangetagne Sørøvere bleve lagte paa Steile, en Begivenhed, hvoraf man, som forhen er viist, urigtigen har udledet Navnet, der stiger længere op i Tiden, men dog kanskee har sin Oprindelse fra en ældre lignende Tildragelse, som Sagnet har forvevlet med den sildigere.

St. Peders Kirke var udentviol den ældste Sognekirke i Ribe. I Aaret 1486 blev den annecteret Capitlet, som beskikkede en Capellan til at besørge Gudstjenesten sammesteds.²⁾ 1542 blev Kirken nedlagt

sten Anderskones øde Jord paa Søndre side, strækkende sig ud til Saltgaden og ud til Bøens Fierdingsted, som løber ned til Weilen.

- 1) a, 1587, 7 April. Hans Jessen skider til Jost Pedersen Hospitalsfoged paa Hospitalets Begne en Kaalgaard ved Skibbyggerplads vesten ved St. Peders Kirkegaard &c.
- b, 1591, 30 Oct. Den første Staldgade, som løber vester ned fra Saltgade og til Riberaa imod Skibbyggerplads.
- c, 1595, den 1 Martz. Joen Pedersen Trelund skider til Jens Jensen Skraeder en Kaalgaard vesten St. Peders Kirkegaard ved Skibbyggerpladsen &c.

- 2) Nos Hartvicus miseratione divina nec non apostolice sedis gracia Episcopus Ripensis universis et singulis presentes literas visuris seu auditoris. Paternum affectum in Domino cum salute. Pastoralis cura regiminis illo est jugo onerata solitudinis ut in sibi commisso agro Dominico divini coetus augmentationem precipue consideret ac disponat, quapropter considerantes prebendarum ac reddituum Canonicorum nostre ecclesie Cathedrali quotidie serviencium exilitatem, ac pii patris more eos relevare cupientes, Ecclesiam beati Petri apostoli prope Ripis cum omni juris sui plenitudine auctoritate nostra ordinaria ad usum et mensam dilecti Capituli nostri

og dens Menighed, hvortil ogsaa Mellemdammen og Nederdammen hørte, fordeelt mellem Byens 2de nu værende Sognkirker.

Dog blev Kirken ikke nedbrudt før 1673, og endnu i Tarpagers Tid var Grundvolden tilbage, som han opmaalte og fandt, at Kirkens Længde var 43 Al., dens Brede 14 Al.

Pladsen, hvor Kirken har staaet, bærer endnu Navn af St. Peders Kirkegaard og anvendes efter Fattigvæsenets Foranstaltning til Havedyrkning for usormuende Familier. (Historisk-stat. Maanedst. f. Ribe Stift. Juli 1838, S. 54.)

Ved Jordens Gravning fremkomme jevnlig Rensdetegn paa, at her har været en Kirkegaard, saa at man ikke kan tvivle om, at Pladsen bærer sit rigtige Navn. Her begravedes, ifølge et Kgl. Rescr. af 1548, de, som døde af Pest.

At Kirken er bleven brugt til Sygehus for de Fattige, seer man af Raadstueprotocollen, hvor det hedder:

No. 1659 d. 30 Juli blev af Magistrat og 24 Mænd samtykt, at hvo herefter tracterer dem, som bærer Lig, med Drik, Viin eller Ol eller andet, skal

prenarrati sponte ac libere ex nostra certa scientia tenore presentium annectimus et unimus cum auctoritate Capellanum inibi unum post reliquum instituendi ac destituendi, nichil juris nobis vel successoribus nostris in ipsa ecclesia denuo reservantes. in cuius provisionis testimonium ac evidenciam firmiorem sigillum nostrum una cum sigillo Capituli nostri pretacti presentibus duximus appendendum. — Datum anno Incarnacionis Dominice MCCCC octogesimo sexto, in vigilia beati Thome Apostoli gloriosi.

have forbrudt til de Fattige i Engehuset, nemlig St. Peders Kirke, 10 Rdlr.

Til Oplysning af de Programmers Indhold, i hvilke Ribes antiqvariske Topographie er bleven behandlet af mig, haaber jeg, at den iaar medfølgende Grundtegning vil kunne bidrage noget. Kun som et saadant Hjælpemiddel beder jeg den betragtet; strengere Fordringer har den ikke paataget sig at opfylde.

Forflaring

over

den medfølgende Grundtegning.

(De i den første Række anførte Tal eller Bogstaver ere de, som findes paa mit Grundrids; den anden Række indeholder de tilsvarende Mærker i Danske Atlas).

De nuværende Gaders Navne.

1, 3 Bhen.

- a 22 Grønnegade. Program 1839, S. 5.
- b 26 Fiskergade, ford. Baadsmændsgade. Progr. 1839, S. 11. Mellem Grønnegade og Fiskergade ere 4 Stræder, af hvilke 1, det nordligste kaldes i D. A.
- 32 Bredessippe, 2, det næstliggende
- 30 Skidenslippe¹⁾, 3, det sydligste
- 29 Emalshippen. Strædet mellem 2 og 3 er

1) Nu Skomagerlippe.

ubekendt i D. A.¹⁾ Ingen af disse
Stræder er paa mit Grundrids betegnet
med noget Bogstav.

- c 27 Skibbroen. Progr. 1839, S. 11. Den
Vinkelgade, som paa den nordligste Kant
løber sig fra Skibbroen til Tissergade, kal-
des i D. A.
- 31 Sviinfrog²⁾.
- d 23 Storegade.
- e 24 Mellemdammen.
- f 25 Nørreportsgade ell. Nederdammen.
- g 5 Sortebrødregade, ford. Katensgade. Progr.
1833, S. 5.
- h 6 Peder Dovns Gade. Esds. S. 6. Stræk-
ker sig tværs over Sortebrødregade til
Steenbogade.
- i 12 Sønderportsgade. Gaden løber sig m. S.
og gaaer lige ned til Sønderport. Det
Stræde, som forbinder denne Gade med
Skovgade, kaldes i D. A.
- 13 Smedegaden, forskjellig fra den i Progr.
1833, S. 24, omhandlede Smedegade.
- k 7 Vægtergade, ford. Mads Spines G. Progr.
1833, S. 6.
- l 15 Steenbogade, ford. Kræmmergade. Esds.
S. 7. Paa det nordligste Hjørne af den-
ne Gade, mellem Peder Dovns Gade og
Torvet, er Gaarden Porsborg. Progr.
1839, S. 6.
- m 1 Badstuegade. Progr. 1833, S. 5.

1) Nu Mellemslippe.

2) Nu Skomagerfrog.

- n 4 Hundegade, fordum Mads Skriivers G.
Progr. 1833, S. 8.
- o 2 Klostergade. Estds. S. 8. Et Stykke
af Badstuegaden, mellem Klostergade og
Hundegade, kaldes i D. A.
- 3 Cathrinegade.
- p 8 Bispegade, ford. St. Hans Gade. Estds.
S. 21.
- q 9 Puggaardsgade.
Eigend for Indgangen til Puggaard, paa
den anden Side af Gaden, ligger det
nuværende Stiftamthuus.
- r 11 Sviegade.
- s 18 Graabrødregade.
- t 17 Skolegade. Paa samme Side af Gaden,
hvor Latinstolen findes betegnet med E, er
Stiftsprovstens forrige Residents, Snog-
dal, hvis Beliggenhed er paa Hjørnet af
Skolegade og Sønderportsgade. Ved Si-
den af Snogdal, i Skolegaden, er den
Gaard, hvor A. S. Wedel havde sit Bog-
trykkerie paa det saakaldte Lilliebjerg. Li-
geoverfor, paa den modsatte Side af Ga-
den, er den gamle Bispegaard, som Bi-
skopperne havde beboet fra Reformationen
og indtil Biskop J. A. Brorson, i hvis
Tid den nuværende Bispegaard i Pug-
gaardsgade blev kjøbt til denne Bestem-
melse. Mellem Skolegade og Steenboga-
de gaaer et Stræde fra Sønderportsgade
til Domkirken, nemlig:

- 16 Rykind, som ikke er betegnet med noget Bogstav paa min Grundtegnning.
- u 19 Grydergade, ford. Nørregraabrødregade. Progr. 1833, S. 37.
- v 21 Præstegade ford. Normandsgade. Progr. 1839, S. 2. Gaden langs med den nordlige Kirkegaardsmuur (som nu er nedbrudt), mellem Grydergade og Grønnegade, er
- 28 Bøddelgaden, hvor det ældste Raadhuus laae. Gaden er ikke her særskilt betegnet. Progr. 1839, S. 4.
- x 20 Korsbrødregaardsgade.
- y 14 Skovgade, ford. Laurentiigade. Progr. 1833, S. 26.
- z 10 Gravsgade eller i D. N. Gravene. Progr. 1839, S. 50.

2, Udenfor Nørreport.

- æ 35 Saltgade, i D. N. Bredegade. Estds. S. 52.
- ö 33 Nicolaigade. Estds. S. 31.
- aa 34 Paipøtgade. Estds. S. 51.

Offentlige Bygninger, Plads og f. v.

- A A Domkirken. S. Adj. Hanssens Progr. 1831.
- B B Cathrinekirke.
- C C Torvet.
- D D Raadhuset.
- E E Latinskolen.
- F F Toldboden. Progr. 1839, S. 13.
- G G Nørreport. • — — S. 29.
- H H Sønderportsbro.

- I I Nybro, ford. Langebro, Gravbro. Progr.
1839 S. 47.
- K K Hundegades Blegdam.
- L L St. Hanses Holm. S. om den og foranf.
Blegdam Progr. 1833, S. 18.
- M M Gauger, ford. Mure.
- N N Stampemøllen.
- O O Korsbrødregaard. med Hauge. Progr.
1833, S. 29.
- P P Slotsbanken. Progr. 1835.
- Q Q Slotsblegdammen. Progr. 1833, S. 29.
- R R Nebsaa. Smids. S. 13.
- S S Tvedaa, ford. Langvedelstrøm. Progr. 1839,
S. 60.
- T T Hospitalet, ford. Cortebrødrefloster. Progr.
1833, S. 9.
- U a, Bispegaarden, den nuv. i Puggaardgade.
- V g, Puggaard. Dens Historie findes i Progr.
1826.
- X - Pillesport. Progr. 1839, S. 10.
- Y - Spadseregang omkring Byen, anlagt af
Stiftamtmand Grev Spouneck.
- Z - Stiftsph. Justitsraad Randerups Hauge.
- Æ - Veirmøllen. Mellem Z og Æ har den gamle
Ladegaard ligget. Progr. 1835, S. 38.
- Ö - Apotheker v. Støckens Loft, fordum en Deel
af Nibe Ladegaards Jord.

Desforuden er Hans Høgelunds Mark paa
min Grundtegnning betegnet med H H M.
I Danske Atlas er den efter en sagkyndig
Mand, Hr. Guldsmied Bøghows, Forklaring
lagt urigtigen.

Antiquariske Mærkværdigheder.

- 1 - Kobberuthe. Progr. 1833, S. 12.
- 2 f Kobberueport.
- 3 - St. Hans Kirke. Esds. S. 16.
- 4 - Bredegade. Esds. S. 19.
- 5 - St. Hans Gade. Esds. S. 20.
- 6 - Den gamle Bispegaard. Esds. S. 21.
- 7 c Sognegaard. Esds. S. 22.
- 8 - Smedegaden. Esds. S. 24.
- 9 - St. Michels Gade og
- 10 - St. Michels Capel. Esds. S. 25.
- 11 - Horsfald. Esds. S. 27.
- 12 - Kongensgade. Esds. S. 28.
- 13 - Helligaands Huus. Esds. S. 32.
- 14 - Græbrødre Kirke og
- 15 - Kloster. Esds. S. 37.
- 16 - St. Clemens Kirke. Esds. S. 38.
- 17 - Det gamle Raadhuus i Bøddelgaden.
Progr. 1839. S. 4.
- 18 - Raadhuset i Grønnegade. Esds. S. 5.
- 19 - Sisketorvet. Esds. S. 12.
- 20 - Nicolai Kirke. Esds. S. 39.
- 21 - Nicolai Kloster. Esds. S. 39.
- 22 - Gravs Kirke. Esds. S. 47.
- 23 - St. Jørgens Capel. Esds. S. 57.
- 24 - St. Barthol. Capel. Esds. S. 55.
- 25 - St. Jørgens Gaard. Esds. S. 58.
- 26 - Gaden No. 1, som gaaer østen fra Saltgade
til Steilberg. Esds. S. 56.
- 27 - Gaden No. 2, som kommer sønden fra Pai.

- pøst og løber i Saltgade ned til Langvedel.
Estds. S. 58.
- 28 - Gaden No. 3, som kommer fra Paipøst og gaaer østen og norden om St. Jørgens Gaard. Den danner en Vinkel, hvis ene Been antages at være en Levning af den næst foranførte Gade, der i Jordebogen siges at være efterbyggt. Estds. S. 58.
- 29 - Gaden No. 4, som gaaer vesten for St. Nicolai kirke, ned til Gravskirke.
- 30 - Gaden No. 5, som strækker sig nordøstlig fra Nicolai kirke ned til Langvedelstrøm. Om 29 og 30 s. Estds. S. 59.
- 31 - Gaden No. 1, som gik fra Saltgade mod Vesten ned til Skibbyggerplads. Efter Grønlunds Mening St. Pedersgade.
- 32 - Første Stræde, østen for St. Peder kirke.
- 33 - Andet Stræde, østen for samme Kirke.
- 34 - En Gade vesten, for St. Peder kirke.
- 35 - En Gade norden for samme.
- 36 - En Gade, som kom fra Saltgade og gik ned til Langvedel. Om disse Gader 31—36 s. Progr. 1839 S. 62.
- 37 - St. Peder kirke. Emsstds. S. 64.
- 38 - Den gamle Teglgård. Emsstds. S. 62.
- 39 - Skibsbyggerpladsen. Emsstds. S. 63.
-

V E S T E R M A D E

Ö S T E R
M A D E

H O V E D E N G

Grundtegning
af
RIBE
1859.